

České vysoké učení technické v Praze
Fakulta architektury
Ústav památkové péče

Miroslava Cejpová

Kuchyně ve středověku a raném novověku

Díl II.

Katalog k disertační práci

Vedoucí práce: doc. ing. Michael Rykl, Ph.D.

Studijní program: Architektura a urbanismus

Obor studia: Dějiny architektury a památková péče

2023

Stručný komentář ke katalogu

Lokality jsou řazené abecedně podle názvu nebo místa, kde se lokalita nachází. Do katalogu byly zpracovány lokality, na kterých byl prováděný vlastní průzkum, lokality, na kterých byl doplněný průzkum již provedený jiným subjektem a lokality, které mají zásadní význam pro sledovanou problematiku. Na závěr katalogu je uvedeno 6 zahraničních analogií. Pokud není uvedeno jinak, je autorem fotografií M. Cejlová.

OBSAH

BENEŠOV NAD PLOUČNICÍ	4
BÍLOVEC	8
BÍLOVEC PŘÍLOHA	11
BRTNICE	16
BRTNICE PŘÍLOHA	24
BUCHLOV	35
BUCHLOV PŘÍLOHA	73
FRÝDLANT	142
HRADEC KRÁLOVÉ	146
CHEB	154
JÁCHYMOV ČP. 8	156
JÁCHYMOV ČP. 8 PŘÍLOHA	159
JÁCHYMOV ČP. 72	164
JÁCHYMOV ČP.72 PŘÍLOHA	168
JINDŘICHŮV HRADEC	173
JINDŘICHŮV HRADEC PŘÍLOHA	186
KÁMEN	208
KŘIVOKLÁT ČP. 132	210
KŘIVOKLÁT ČP. 132 PŘÍLOHA	212
KUROVICE	222
KUROVICE PŘÍLOHA	230
LITOMĚŘICE ČP. 80	235
LOKET	237
LOKET PŘÍLOHA	242
OPAVA	247
ORLÍK NAD VLTAVOU	249
ORLÍK NAD VLTAVOU PŘÍLOHA	251

PRAHA CELETNÁ 553/2	254
PRAŽSKÝ HRAD, LUDVÍKOVO KŘÍDLO	260
PRAŽSKÝ HRAD, LUDVÍKOVO KŘÍDLO PŘÍLOHA	270
PRAHA APH NÁVRH PROVIZORNÍ KUCHYNĚ	288
PRAHA, KLÁŠTER SV. ANEŽKY ČESKÉ	292
PRAHA, KLÁŠTER SV. ANEŽKY ČESKÉ PŘÍLOHA	296
PRAHA MALÁ STRANA	300
PRAHA TRUHLÁŘSKÁ 1113	302
PRAHA TRUHLÁŘSKÁ 1113 PŘÍLOHA	306
ROUPOV	310
ROUPOV PŘÍLOHA	318
SKÁLY	346
SKÁLY PŘÍLOHA	351
STRAKONICE	356
TÝŘOV	360
VELKÉ LOSINY	366
VELKÉ LOSINY PŘÍLOHA	372
VELEHRAD	378
VELEHRAD PŘÍLOHA	382
VÍZMBURK	388
VÍZMBURK PŘÍLOHA	396
BUDÍNSKÝ HRAD, MAĎARSKO	402
LAA AN DER THAYA, RAKOUSKO	408
LAA AN DER THAYA, RAKOUSKO, PŘÍLOHY	410
LIPA GÓRNA (OBER LIEPE), POLSKO	414
SOMLÓ, MAĎARSKO	434
KLÁŠTER SANKT GALLEN, ŠVÝCARSKO	446
KLÁŠTER SANKT GALLEN, ŠVÝCARSKO, PŘÍLOHY	448
VISEGRÁD, KRÁLOVSKÝ PALÁC	450

BENEŠOV NAD PLOUČNICÍ, ZÁMEK

Okres Děčín, národní kulturní památka rejst. č. ÚSKP 258 - Zámek Benešov nad Ploučnicí
kulturní památka rejst. č. ÚSKP 35081/5-3571 - Horní a Dolní zámek.

Historie

Zámecký komplex, pokud lze takto pojmenovat neobvyklý soubor panských obydlí, sestává ze dvou samostatných celků, tzv. Horního (svého času zvaného Thunovský) a Dolního (Claryovského) zámku. Starší Horní zámek vznikl v místech, kde měl své sídlo, označované již v roce 1479 za zámek, Zikmund z Vartemberka. Pak místo držel Mikuláš Trčka z Lípy, ale ten je brzy prodal, protože zde bylo „mnoho Němců a špatné česty“. Dnešní zámecká stavba byla postavena až v letech 1522-24 pro Friedricha von Salhausen (+ 1562), příslušníka míšeňské šlechty, a přestavěna roku 1543. I přesřes pozdní dobu výstavby si Horní zámek zachoval ještě pozdně gotický ráz, pouze východní a západní průčelí byla dodatečně (jistě až po požáru 1571) opatřena štíty hlásícími se již plně k pokročilé renesanci saského typu. Až do poslední čtvrtiny 16. století lze také položit vznik ornamentálně malovaného dřevěného kazetového stropu v jedné / místnosti a zřejmě i osmibokou schodištní věž v nároží. Do první poloviny 16. století naopak patří obdélná úřední hudova po východní straně, na jejíž výstavbě se roku 1543 podílel Walter Ulirsch ze Sannebergu. Někdejší vysoká věž byla z bezpečnostních důvodů snížena do úrovně 1. patra v roce 1838 (Vlček 1999, 166-167, doslovná citace)

Kuchyně

Obr. 1-3.

Popis kuchyně

Kuchyně v Benešově se nacházela v přízemí zámku. Byla zaklenutá 3 poli křížové klenby na střední sloup. Čtvrté pole bylo vyhrazené pro dýmnou část kuchyně. Dnes je zaklenuté klenbou, která má 2 odlišné části, ve výsledku zhruba odpovídá pruské placce. Odlišnosti v klenbě jsou lépe vidět rubech klenby. Ty zachytila fotografie z doby, kdy v 1. patře probíhaly stavební práce a zasypy nad klenbami v části místnosti byly odebrané.

Volné klenební pole bylo v rohu místnosti. Na pasech rozepjatých mezi středním sloupem a obvodovými zdmi kuchyně ohraničujícími dýmný prostor stojí zeď, jejíž koruna je u zdi dochovaná až do úrovně podlahy. Zeď ohraničuje dýmný prostor kuchyně. Uvnitř je vidět rub klenby tohoto prostoru. Zdá se, že jeho přední část se odlišuje od části zadní, hranici mezi nimi je možné rozeznat i v kuchyni. V rozsahu zadní části klenby se zdá, že jsou obvodové stěny očazené. Očazení ale pokračuje i do sousedního klenebního pole. To vyvolává určité pochybnosti. Fotografie není příliš kvalitní, a proto nelze vyloučit, že se nejedná o zachycení očazení, ale o tmavé plochy způsobené špatným osvětlením.

Jak vypadal odvod kouře z kuchyně na benešovickém zámku není na základě dostupných materiálů rozhodnout jednoznačně, můžeme vyslovit 2 hypotézy, které bude třeba v budoucnu při zásazích do podlahy nebo do stěn nad kuchyní upřesnit nebo opravit.

Hypotéza 1

DČK zasahovala do patra nad kuchyní a zakrývala celou plochu klenebního pole. Její 2 svislé stěny tvořily stěny místnosti, 2 stěny nasedaly na pasy. Měla tvar nepravidelného komolého jehlanu, stěny na pasech byly buď obě šikmé, nebo byla šikmá a 1 svislá. Při rušení dýmného provozu bylo klenební pole nad podestou na vašení zaklenuté plackovou klenbou, která vykazuje určité nepravidelnosti.

Hypotéza 2

Klenební pole vyhrazené pro dýmný provoz kuchyně bylo v přední části zaklenuté stoupající segmentovou valenou klenbou. Nad zadní volnou částí byla DČK, jejíž jedna stěna ležela na zmíněné valené klenbě. Klenba by patrně měla být vyztužená (pasem, pasem s nadezdívkou?). DČK měla tvar nepravidelného komolého jehlanu, stěny na pasu a na klenbě byly buď obě šikmé, nebo byla 1 šikmá a 1 svislá, kvůli statické klenby je pravděpodobnější, že na klenbě byla rovná

stěna. Při rušení dýmného provozu byla volná část klenebního pole nad podestou na vaření doklenutá.

Závěr

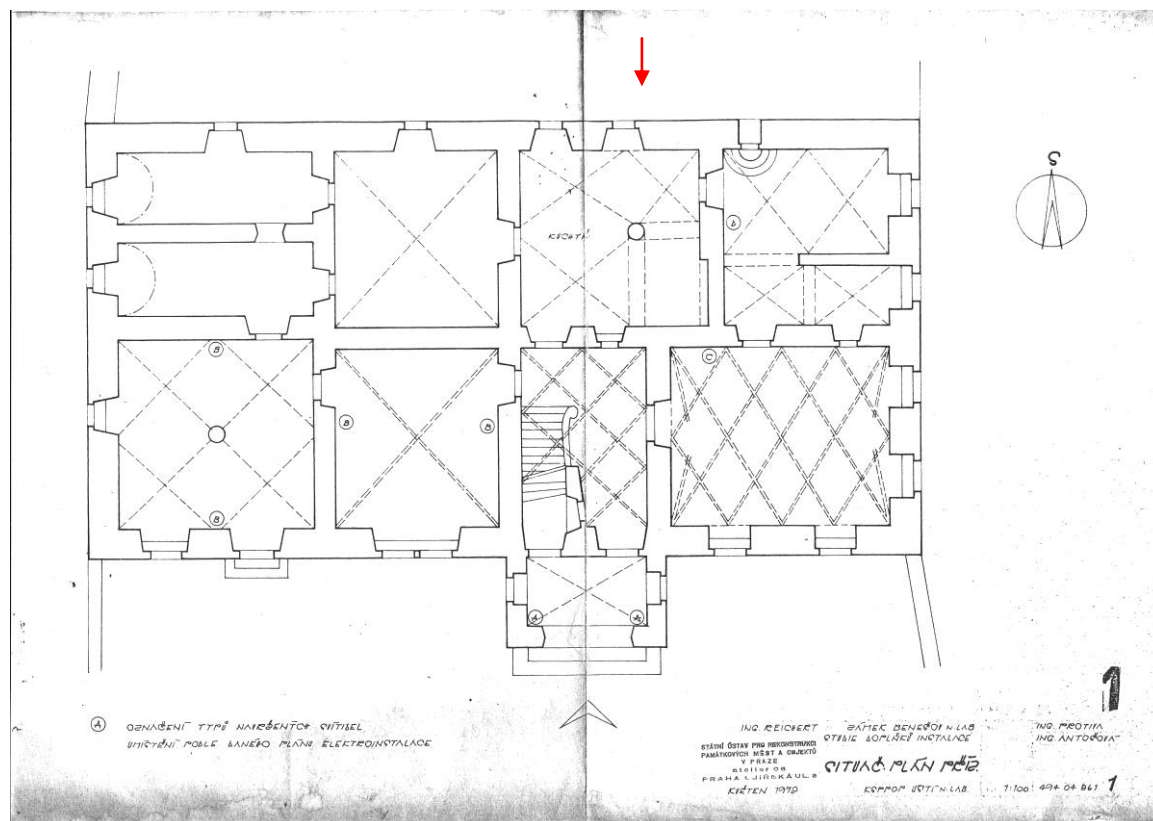
Kuchyně v Benešově nad Ploučnicí využívá oblíbenou disposici, v níž se odvod kouře postupně přecházel od mohutných od mohutných dýmníkových komínů (Rochlitzů) k ke kuchyním odkouřeným do komínů v síle zdi. Snad se v budoucnu bude možné podívat pod podlahu nad kuchyní a zjistit, jak vypadala SČK v patře nad kuchyní.

Literatura a prameny

Reichert - Protiva - Antošová 1972: Zámek Benešov nad Ploučnicí, studium doplňků instalace, situační plán přízemí. SÚRPMO Praha.

Vlček, P. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha.

Obr. 1: Zaměření přízemí zámku. Kuchyni označuje šipka. Podle : Reichert, Protiva, Antošová 1972.

Obr. 2: Pohled na dýmny prostor.

Obr. 3: Dva pohledy do kuchyně.

BÍLOVEC, ZÁMEK

Okres Nový Jičín, nemovitá kulturní památka č. ÚSKP 46286/8-1529

Historie

Bílovec pravděpodobně založil Vok V. z Kravař někdy mezi lety 1316 - 1323. Nedílnou součástí městského areálu, chráněného mohutnou kamennou hradbou, byla -nejspíše již před rokem 1383 rozsáhlá tvrz stojící v místech dnešního bíloveckého zámku, jehož budova nepochybně v sobě skrývá zbytky jeho zdíva.

V držení pánů z Kravař byl Bílovec až do r. 1534. Bílovec pak přešel do držení pánů ze Šterneberka a po nich ho získal v 50. letech 15. století rod z Vladěnína. Mezi lety 1544 - 1552 drželi Bílovec páni z Liděrova. V r. 1552 panství koupil Mikuláš Pražma z Bílkova a na Velké Polomi. V roce 1632 bylo panství bílovecké spolu s panstvím vikštejnským nabídnuto za 54.000 zlatých Hedvice Seitesdorfové, rozené Kreuterové von Rohenbart, provdané Wilimowské, a to do té doby, než budou vyšetřeny pohledávky pozůstalých po Karlu Pražmovi. Spolu s manželkou Hedvikou vládl na bíloveckém zámku také její (druhý) manžel, Jindřich Wilimowski z Kojkovic, pocházející z Těšínska, a po její smrti v roce 1638 zůstal samostatným zástavním držitelem.

Koncem roku 1648 byla potvrzena finanční pohledávka dcery Karla Pražmy, Bohunky Alžběty Pražmové, provdané za Václava Zikmunda Sedlnického. Spory o majetek s Jindřichem Wilimowským z Kojkovic se táhly až do roku 1652. V držení Sedlnických zůstal Bílovec až do r. 1945 (Grůza, Augustinková 2001, 16-41). V současné době je v majetku města Bílovce.

Popis stavby

Poloha

Zámek v Bílovci se nachází v jižní části města blízko náměstí a jeho jižní a jihovýchodní fronta sleduje průběh dřívějšího městského opevnění. Areál zámku je uzavřen ohradní se vstupními branami a brankou (Grůza, Augustinková 2001, 71, 78).

Podle výsledků archeologického výzkumu byl původní hrad přistavěný na východní a jižní straně k městské hradbě. Při renesanční přestavbě byla hradba na východní straně zbouraná, a nové východní křídlo zámku ji směrem k východu přesahovalo. Na jižní straně se hradba tvoří vnější zeď jižního křídla (Kolář, Kaniová, ústní informace).

Popis zámku

Zámek je trojkřídlá patrová budova na půdorysu nepravidelného písmene U s okrouhlými nárožními baštami, krytá mansardovou střechou se zděnými vikýři. Pod zámkem se nacházejí dvě úrovně sklepů, jejichž některé části jsou dnes patrně zasypané. Budova byla vystavěna z kamene a cihel na vápennou maltu.

Zámek je dnes trojkřídlý s renesančním rozvrhem místností a chodbou obíhající po vnitřní straně, z níž se vchází do jednotlivých místností řazených podél vnějšího obvodu stavby. Klenuté místnosti se nacházejí pouze v obou úrovních suterénu a některých částech přízemí, zbývající části zámku byly poškozeny při požáru roku 1945 a dnes mají nové ploché stropy a většinou betonové podlahy. Ke komunikaci sloužila v zámku tři schodiště, reprezentativní trojramenné, vestavěné do rohu mezi severní a východní křídlo, šnek mezi jižním a východním křídlem spojující podlaží od první úrovně suterénu po půdu a poslední, dnes nefunkční, je kamenný šnek v síle zdíva severní bašty (Grůza, Augustinková 2001, 71, 73).

Stavební vývoj zámku

Tvrz v Bílovicích vznikla zřejmě již před r. 1383. Na přelomu 15/16. století byla pozdně goticky přestavěná. Přestavba na renesanční zámek proběhla za Bernarda Pražmy ve 3/4 16. století. Město i zámek vyhořely v r. 1729. Při obnově, která probíhala do roku 1736, byl zámek barokizován. Přitom bylo strženo západní křídlo zámku (ve směru k městu) a tím dostala budova otevřenou trojkřídlou dispozici, kterou má v podstatě dodnes. Při barokní přestavbě bylo postavené i trojramenné schodiště v severovýchodním rohu nádvoří. Na začátku 19. století byly

klasicistně upravené fasády zámku. Katastrofální požár postihl zámek 1/5 1945. Při požáru byla zcela zničena střecha s krovy, prohořely a zřítily se prakticky všechny stropy v 2. a 1. patře, byla zničena téměř všechna okna a dveře a veškerý mobiliář. Narušeny byly i některé klenby v přízemí a velmi poškozeno bylo hlavní schodiště. Při opravách získal zámek dnešní podobu s rovnými stropy ((Grůza, Augustinková 2001, 78-88).

Nové informace o stavebním vývoji přinesl archeologický výzkum, který zde započal v souvislosti s rekonstrukcí objektu v r. 2015. Souběžně probíhá i operativní průzkum odkrytých stavebních konstrukcí. V prostoru kuchyně byl provedený průzkum a výzkum spodní úrovně východní zdi. Výzkum většího rozsahu je plánovaný na r. 2023 v návaznosti na řešení vlhkosti a přípravy expozice (Kolář, Kaniová, ústní informace).

Kuchyně

Poloha a popis kuchyně

Kuchyně se nachází v suterénu jižního křídla zámku, v nárožní, západní místnosti. Prostora má klenbu o 6 polích podpíranou dvěma pilíři. Travé jsou členěná trojbokými i pětibokými výsečemi, ve východní části je od sebe je oddělují pasy. Výseče v západní části kuchyně neleží proti sobě, ani nejsou styčné. Ve středním poli východní části je stoupající valená klenba, která směřuje k výklenku ve východní, renesanční zdi kuchyně, nad kterým se nachází komín (Grůza, Augustinková 2001, 76, 82).

Nika pod komínem je dnes zaklenutá segmentem. Stěny výklenku jsou poškozené mladšími zásahy souvisejícími se zřizováním tahových komínů. Také v zadní stěně niky je množství mladších úprav. Se zdi současný je dnes zazděný příkládací otvor se segmentovým záklenkem, který vede do místnosti východně od kuchyně, která byla původně s kuchyní propojená dveřmi. Pravděpodobně se jednalo o příkládací otvor do pece umístěné v přípravně, i když bez archivního průzkumu není možné vyloučit ani soukromý prostor kuchaře. V době fungování kuchyně byla nika otevřená až ke klenbě, kde se nad ní otvíral komín umístěný ve zdi budovy. Kouř ke komínu usměřovala stoupající valená segmentová klenba. Její vrchol je výše než vrcholy dalších klenb v místnosti. Stěny má založené do zdiva ležícího na pasech rozepjatých mezi pilíři a východní zdi kuchyně.

Mezi pilíři a východní stěnou byly pasy, které vymezovaly dýmný prostor. Je pravděpodobné, že od klenby byly spuštěné lehké cihelné příčky nesené trámy umístěných mezi pilíři a východní stěnou kuchyně. Tyto příčky zabraňovaly průniku kouře do čisté části kuchyně. Zazdívka otvoru po trámu by se mohla nacházet vlevo od komínové niky (obr. 9). Její spodní úroveň je ve výši cca 1,8 m nad původní podlahou kuchyně.

V dýmné části kuchyně stála s bezpochyby podesta na vaření přístupná ze všech 4 stran. Mezi východní zdi kuchyně a podestou musel být prostor pro příkládání do kamen v sousední místnosti.

Původní cihlová podlaha kuchyně se nacházela níže, byla odkrytá při archeologickém výzkumu v nice pod komínem. Severně od kuchyně se v suterénu dochovaném ze zbouraného severního křídla nacházel malý sklípek přístupný z kuchyně (Kolář, Kaniová, ústní informace).

Stavební vývoj kuchyně

Kuchyně prošla určitým stavebním vývojem. Autoři SHP se ke stáří kuchyně konkrétně nevyjadřují. V analytickém plánu je kuchyně, vstupy do ní a nika pod komínem renesanční, plenta zdiva a pilířů a okna jsou barokní, klenby označené nejsou (Grůza, Augustinková 2001, přílohy).

Stáří zdiva a klenb v kuchyni je zaznamenáno v analytickém plánu, který tvoří přílohu 106 nálezové zprávy z operativního průzkumu severního křídla zámku (Kolář, Kaniová 2021). Pro jižní zámecké křídlo je plán zatím pouze předběžný a bude upravován podle výsledků plánovaných výzkumů a průzkumů. Jižní stěnu tvoří původní gotická městská hradba ze 14. století, západní stěnu gotické zdivo III - 2. etapa (15/16. - 1/3 16. století). Situace severní stěny se bude řešit v r. 2023, předpokládá se renesanční zdivo upravené při barokní přestavbě (tento fakt dosud není zaznamenán v analytickém plánu). Klenba kuchyně je různého stáří. Východní část je starší, souvisí se vznikem kuchyně, mohla by být již renesanční. Západní část byla zřejmě překlenutá při barokních úpravách, jejichž součástí bylo prolomení nových nebo úprava starších

oken a zřejmě i přiložení cihlové plenty ke kamenným zdem kuchyně. Plenta byla založená na kamenném soklu zdi kuchyně. Určité úpravy byly provedené i na pilířích.

Mezi novodobé úpravy patří zazdění dveří do místnosti východně od kuchyně (shodně dle obou autorských kolektivů).

Komunikační schéma

Kuchyně byla přístupná z chodby na nádvoří straně budovy, z této chodby se vstupovalo na točité schodiště na rozhraní jižního a západního křídla, které vedlo do přízemí a pater zámku. Dnes zazděnými dveřmi v jižní části východní zdi byla přístupná místnost východně od kuchyně, která spíše sloužila jako přípravná a nacházela se v ní pec obsluhovaná z kuchyně. Méně pravděpodobné je její využití jako místnosti pro kuchaře.

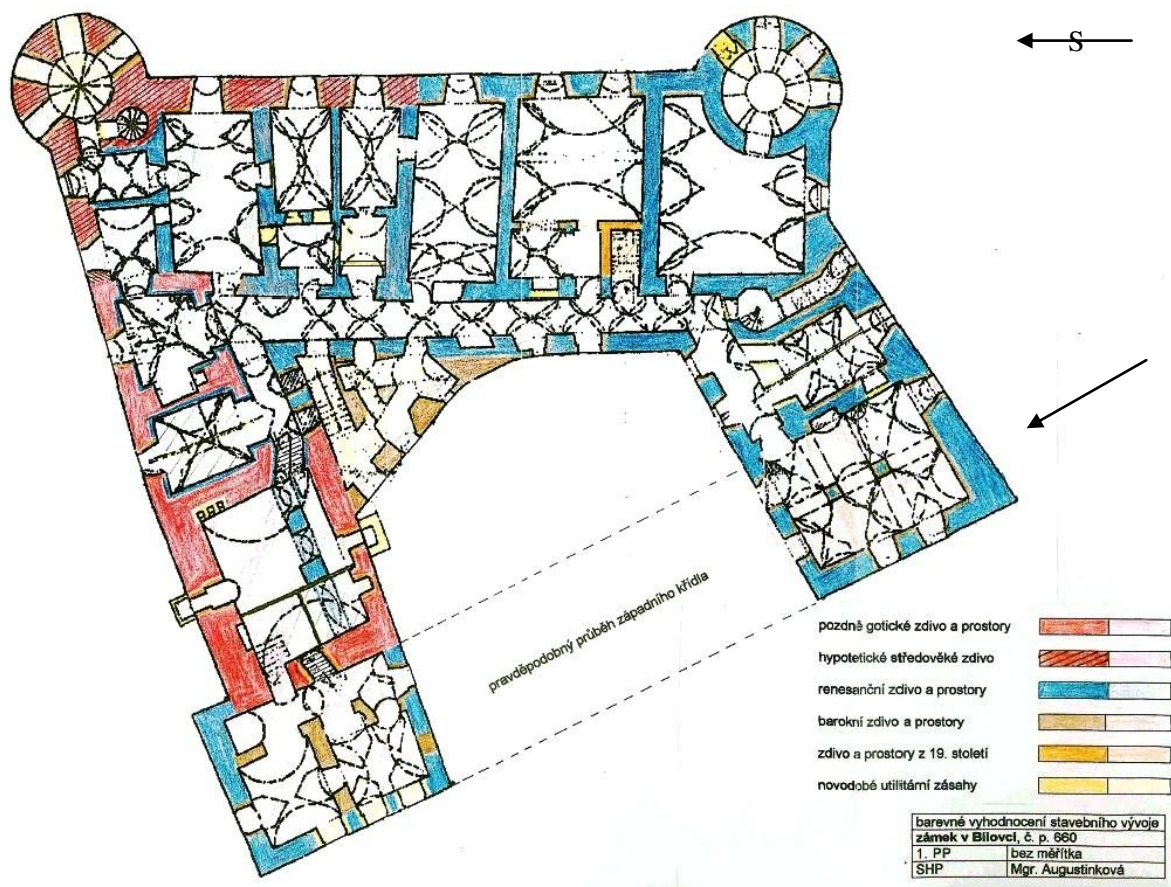
Závěr

Kuchyně v Bílovci je příkladem kuchyně zaklenuté několika poli klenby, kde je pod jedním z polí dýmný provoz (skupina 4). Ve starších kuchyních s tímto typem odvodu kouře byla klenba nahrazená DČK (4.1.1), později byl komín umístěný již v síle zdi a do prostoru kuchyně se otevíral nikou (4.2). Odvod kouře do komína usměrňovala valená stoupající klenba, obdobně jako na hradě Frýdlant. Přiklání se ke vzniku kuchyně již při renesanční přestavbě tvrze ve 3/4 16. století.

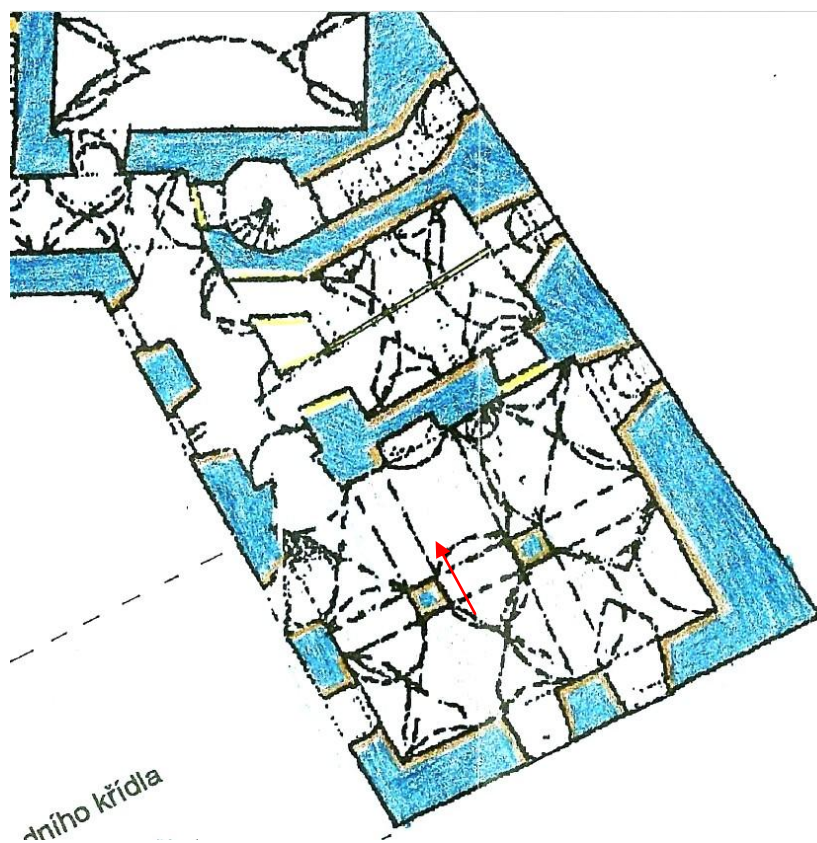
Literatura a prameny

- Grůza, A. - Augustinková, L. 2001: Stavebně-historický průzkum zámku v Bílovci. Strojopis uložený v archivu NPÚ-ÚOP v Ostravě.
- Kolář, F. - Kaniová, P. 2021: Nálezová zpráva. Operativní průzkum a dokumentace nálezových situací během rekonstrukce zámku v Bílovci – suterény severního křídla¹. Uloženo: Archiv NPÚ-ÚOP v Ostravě.
- Kolář, F. - Kaniová, P. - Prix, D. - Zezula, M. - Berger, I. - Materna, M. - Kudlová, A. 2021: Hrad Bílovec. Skrytý středověk. Průvodce expozicí (citováno Kolář a kol. 2021).

¹¹ Děkuji kolegům za možnost použít jejich nepublikovanou NZ a fotodokumentaci kuchyně.

Obr. 1: Analytický plán suterénu zámku, šipka označuje kuchyni. Podle Grůza, Augustinková 2001, přílohy.

Obr. 2: Analytický plán suterénu zámku, výřez. Podle Grůza, Augustinková 2001, přílohy. Šipka označuje komín a směr stoupání valené segmentové klenby

Šipka označuje kuchyni.

Obr. 3 : Analytický plán suterénu zámku, šipka označuje kuchyni. Kolář, Kaniová 2021, příloha 106.

Obr. 4: Pohled do kuchyně. Stoupající klenba vlevo. Foto F. Kolář.

Obr. 5: Pohled do kuchyně. Foto F. Kolář.

Obr. 6: Pohled do kuchyně. Šipka označuje komín. Foto F. Kolář.

Obr. 7: Pohled do kuchyně.
Šipka označuje komín. Foto F. Kolář.

Obr. 8: Pohled do dýmné části kuchyně. Foto F. Kolář.

Obr. 9: Nika pod komínem. Šipka označuje zazděný příkladací otvor. Obdélník označuje místo možné zazdivky otvoru po trámu, který nesl příčku zabráňující úniku kouře do čisté části kuchyně. Stav kuchyně v době výzkumu a průzkumu v r. 2015. Foto F. Kolář.

BRTNICE ZÁMEK

Okres Jihlava, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 18806/7-4719 - zámek

Historie

Vývojově složitý a postupně narůstající komplex budov renesančně přestavěného zámku obsahujícího ve hmotě středověký hradní organismus je vystavěn na skalnaté ostrožně nad městem. Rozsáhlý areál má trojdílnou dispozici se vstupní věží a třemi nádvořími (památkový katalog, dostupné z <https://pamatkovykatalog.cz/zamek-24464920>).

První zmínka o Brtnici jako vesnici, zřejmě bez panského sídla, je z roku 1234, kdy ji spolu s jinými obcemi a s Jihlavou markrabí Přemysl daroval tišnovskému klášteřu. Již v roce 1240 se majetek stává opět královským, důvodem bylo naleziště stříbrné rudy v okolí Jihlavy.

Během dalšího století se obec stala trhovou osadou, neboť v roce 1340 se o ní píše již jako o městečku, pravděpodobně s feudálním sídlem. Městečko bylo dáno moravským markrabím v zástavu několika pánům, nejdříve Bohušovi ze Staře, poté Smilovi z Lichtenburka, nakonec Heraltovi z Kunštátu, začátkem 15. století panství přechází do rukou Valdštejnů; roku 1430 markrabí Albrecht Habsburský Hynkovi z Valdštejna zakazuje pokračovat ve stavbě hradu v Brtnici, zřejmě šlo o pokus změnit starší tvrz ve skutečný hrad.

Valdštejnové byli na straně kališníků a spojenci Jiříka z Poděbrad, hrad byl tedy důležitý i jako vojenská pevnost. Hynek z Valdštejna odkázal Brtnici synům Burianovi a Zdeňkovi, jejich potomci nejen zvětšovali a zvelebovali panství, ale zastávali i důležité úřady: Jan z Valdštejna zasedal v letech 1536-1540 v zemském sněmu, Zdeněk z Valdštejna se v roce 1557 stal zemským hejtmánem. Roku 1557v této funkci uzavřel smlouvu "na zámku Brtnici". Dle této formulace je možné již před polovicí 16. století předpokládat první etapu přeměny hradu v renesanční zámek. Jeho syn Hynek Brtnický z Valdštejna se stal nejvyšším sudím a nejvyšším komorníkem markrabství moravského. Hynek pokračoval v přestavbě Brtnice na renesanční zámek. Z této doby se zachovaly erby Hynka Brtnického z Valdštejna a jeho ženy Kateřiny Zajímačky z Kunštátu a Jevišovic s letopočty 1581. Posledním majitelem Brtnice z rodu Valdštejnů byl Hynkův synovec Zdeněk. Za účast ve stavovském povstání mu byl majetek zkonfiskován a roku 1623 prodán dvornímu válečnému radovi, hraběti Rombaldovi z Collalta jako srážka jeho pohledávek vůči císařské pokladně. Collaltové pak panství vlastnili nepřetržitě až do poloviny 20. století.

Hned první majitelé, Rombaldo a jeho syn Klaudius, renesanční zámek začali přestavovat v duchu manýrismu či raného baroka. Z této doby pochází část zámecké budovy se schodišti na třetím nádvoří (dvoupatrová budova s arkádami byla stavbou valdštejnskou), na druhém nádvoří byla postavena kuchyň ve velké věži a pivovar, na prvním nádvoří vstupní věž a budovy stájí a kolen. Na stavbě pracovali italské stavitelé z okruhu architektonické a stavební skupiny Albrechta z Valdštejna, například Giovanni Battista Pieroni, původně pevnostní inženýr. Na přelomu 17. a 18. století přechází majetek na vedlejší větev Collaltů. Situační brouillon městečka Brtnice zachycuje zámek i s dnes již neexistujícími částmi – západním křídlem na 3. nádvoří a východním na 2. nádvoří.

14. června 1760 postihl Brtnici, město i zámek, zhoubný požár. Popis škod se nepodařilo najít, přehled výdajů však ukazuje, že vyhořel celý zámek a všechny stavby na zámeckém vrchu, jakož i většina městečka. Na zámku shořely všechny dřevěné konstrukce a prvky, kdežto zděné konstrukce v podstatě odolaly, neboť dle části rozpisu prací se zednické práce omezovaly na osazování a přízdívání tesařských a truhlářských prvků a na omítání. Oprava byla provedena do roku 1764. V rámci oprav byla zbořena horní část velké věže v příčném křídle mezi středním a jižním nádvořím, kde se v přízemí nacházela velká kuchyně. Některé části zámku již nebyly obnovené, týká se to západního křídla na 3. nádvoří, které navazovalo na renesanční schodiště a patrně i starobylé budovy takřka kosočtverečného půdorysu, jež stávala na jižní straně středního nádvoří a svým obrysem vystupovala z jeho východního líce. Mezi severní stranou tohoto ubouraného objektu a hlavní palácovou budovou probíhal příkop.

Začátkem 19. století byl zbořen pivovar na zámeckém nádvoří a přemístěn dolů pod kopec, roku 1802 bylo ve velké kuchyni prolomeno nové okno, v roce 1817 byla nahoře u vjezdového stromořadí zřízena anglická zahrada s Dianiným chrámkem, zahrady byly později rozšířeny na

severní úbočí zámku, roku 1834 byla zazděná arkáda u kuchyně a bylo zde ponecháno pouze okno, u kuchyně byly jedny dveře změněny na okno. V inventáři z roku 1827 je již popisován rozsah zámku okolo prvního a třetího nádvoří stejný jako dnes, spojovací křídlo na druhém nádvoří bylo pouze přízemní, patro bylo vystavěno v roce 1842 a upraveno do novogotické podoby. Zámek byl elektrifikován, nejdříve s vlastním generátorem, poté připojen na vnější síť. Velká kuchyně byla v roce 1903 zrušena a změněna na stáj a vozovou kůlnu.

Po zestátnění byl zámek používán jako skladiště, kanceláře, byty a dílny (Lancinger, Heroutová, Líbal 1973, 1-12), v posledních letech je po privatizaci v soukromých rukách, využívána je jen menší část. V posledních letech byly opravené střechy a některá okna.

Kuchyně

Obr. 1

Na Brtnickém zámku se dochovaly pozůstatky několika kuchyní, část z nich již byla vybavena sporáky připojenými na tahové komíny. Pro zpracování byly vybrány 2 kuchyně a konstrukce se 2 šachtovými topeništi. Kuchyně 1 se nachází v přízemí severního renesančního křídla na 3. nádvoří, které SHP klade do doby kolem roku 1593. Kuchyně 2 se nachází ve střední části příčného křídla oddělujícího 1 a 2. nádvoří, obsadila přízemí původní obytné věže. Sloupky užití v kuchyni jsou svým ztvárněním ještě pozdně gotické a ukazovaly by na vznik kuchyně kolem poloviny nebo začátku 2/2 16. století.

O mnoho mladší jsou 2 šachtová topeniště ve zděné uzavíratelné konstrukci napojené na komín v síle zdi v místnosti sousedící na jihozápadě s kuchyní 1, pochází patrně z konce 18. nebo ze začátku 19. století.

Kuchyně 1

Obr. 1-4.

Poloha kuchyně

Kuchyně se nachází v přízemí severního renesančního křídla na 3. nádvoří. Toto křídlo je jednotnou renesanční novostavbou na půdorysu pravidelného obdélníka s předsazeným schodištěm na jihozápadě. Západní stěna schodiště je zbytkem zbořeného západního křídla. Přízemí arkádového křídla tvoří 3 prostory položené níže než arkáda, schází se do nich po 3 schodech (Lancinger, Heroutová, Líbal 1973, 46), kuchyně se nacházela v největší místnosti ležící ve východní části přízemí.

Popis kuchyně

Z arkády vedou do kuchyně z arkád dva shodné vchody v profilovaných ostěních. Vchodové niky v interiéru jsou rozdílně vysoké, odlišují se i špalety. Čtvercová místnost má rozměry 10,46 x 10,16 m (Z-V x S-J). Je zaklenutá třemi poli křížové klenby s velkými hřebínky na hranách a jedním polem valené segmentové klenby (severovýchodní pole). Střed klenby nese silný sloup s toskánskou hlavicí. Z něj vybíhají klenební pasy podepřené uprostřed stěn přístěnnými pilíři s předsazenou lizénou. V rozích vybíhá klenba z koutových pilířů (Lancinger, Heroutová, Líbal 1973, 46).

Odvod kouře

Na polohu komína ukazuje klenební pole zaklenuté segmentovou valenou klenbou. Zhruba v polovině klenby jsou proti sobě 2 klenební výseče, jejich smysl nám uniká. Kuchyně 1 v Brtnici reprezentuje dispoziční doloženou například na zámku v Benešově nad Ploučnicí z 1/2 16. století. Místnost je zaklenutá několika poli klenby oddělenými klenebními pasy. Jedno pole klenby nebylo zaklenuté nebo bylo zaklenuté odlišně. Pokud nebylo zaklenuté, nacházela se nad ním DČK, která směřovala kouř do komína ve zdi patra nad kuchyní. Pokud byla zaklenutá odlišně, mohla být klenutá valenou segmentovou stoupající klenbou. Komín v síle zdi sestupoval do kuchyně v podobě niky v obvodové zdi, nebo měl malou DČK otevřenou nad otvorem v této klenbě, užitá mohla být i kombinace niky a DČK.

Na zaměření zámku Brtnice, které máme k dispozici, jsou zakreslené komíny pouze na plánech střechy, nikoliv ve zdivu pater. Dle leteckého snímku se komín nachází nad severovýchodní částí kuchyně, proto je možné předpokládat, že v patře nad kuchyní probíhá v

severní obvodové zdi křídla. Konkrétní způsob odvodu kouře do komína není zřejmý, stávající valená klenba nestoupá, pravděpodobně vznikla až při zrušení kuchyně. Při stávajícím stupni poznání se zdá jako pravděpodobnější otevřená DČK nad celým klenebním polem.

Do klenebních pasů bývala vkládána tenká cihlová příčka, která bránila pronikání kouře do dalších částí kuchyně. V Brtnici je železná tyč mezi středním sloupem a pilířem při východní stěně kuchyně. Tato tyč mohla sloužit jako zpevnění příčky, jak je to doložené v kuchyni v tereziánské přestavby Pražského hradu, nebo mohla příčku podpírat podobně jako na zámku ve Velkých Losínách, kde příčku nesly železné pásy zazděné do stěn klenebních pasů. Mezi středním sloupem a pilířem u severní stěny však tyč není a na omítkách není nic, co by naznačovalo, že tam tyč byla odstraněná. S potvrzením nebo vyvrácením hypotézy je třeba počkat až na budoucí opravy.

Vybavení a zázemí kuchyně

Z vybavení kuchyně se do dnešní doby nic nedochovalo. Kuchyně byla spojená dveřmi se sousední místností a z té bylo možné dostat se do poslední ze 3 místností v přízemí. Toto komunikační propojení naznačuje, že tyto místnosti mohly sloužit jako zázemí kuchyně. Vzhledem k tomu, že kuchyně byla dost velká, je možné, že byly využité pro uskladnění nádobí apod., bylo by třeba provést podrobný archivní průzkum

Zásobování vodou

Předpokládáme, že kuchyně využívala ve skále tesanou 20 m hlubokou studnu u vchodu do 3. nádvoří. Tato studna byla objevená při zemních pracích roku 1928.

Komunikační schéma

Kuchyně byla přístupná z arkády dvěma vstupy. Očekávali bychom vstup a tzv. podávací okno. Snad toto nebylo zřízené kvůli tomu, že podlaha kuchyně je o 38 cm níže, než dlažba arkád a do kuchyně se sestupuje po třech schodech. Snad 2 vstupy mohly fungovat jako vstupní a výstupní, takže při odnášení jídla by se sloužící nesráželi v jedné dveřích. Z arkád se vchází ke schodišti, které vede do pater, kde se stolovalo.

Kuchyně 2

Obr. 1, 5-18.

Poloha kuchyně

Kuchyně se nachází ve střední části příčného křídla oddělujícího 1 a 2. nádvoří, obsadila přízemí původní obytné věže, proto má na všech stranách silné zdi. Její jihovýchodní nároží vystupuje v prostoru stáží ve východním křídle prvního nádvoří a jihozápadní nároží tvoří rizalit. S věží bylo současné i šnekové schodiště na severozápadní straně věže.

Příčné křídlo vznikalo postupně ve 4 gotických fázích stavby hradu. V první etapě byly vystavěny věž a šnekové schodiště. Ve druhé gotické etapě byl zastavěný prostor mezi věží a západním křídlem na druhém nádvoří. V sousedství západního křídla vznikl průjezd mezi 1. a 2. nádvořím, vedle věže obdélná místnost, která s ní byla pravděpodobně propojená vstupem. Toto spojení zůstalo zachované i po zřízení kuchyně (v období zhruba od 90. let 16. století do roku 1620). Vstup do kuchyně je od severu z 2. nádvoří a přes sousední místnost od jihu z 1. nádvoří (Lancinger, Heroutová, Líbal 1973, 28, 35, 51-52, 54).

Popis dnešní podoby kuchyně

Kuchyně je obdélná místnost, její původní rozměry byly 7,94 x 11,51 m, po vložení schodiště na jižní straně příčného křídla byla kuchyně na západní straně zkrácená na 7,65 m. Vstup je od severu z 2. nádvoří, vstupním portálem s profilovaným ostěním s uchy a malými volutkami na místě kapek, s rozštěpenou segmentovou římsou nad vchodem (Lancinger, Heroutová, Líbal 1973, 28). Práh je v úrovni nádvoří, dlažby v kuchyni (několik cihelných a malý pozůstatek původní kamenné) jsou o cca 30 cm výše, proto je ve dveřní nico jeden schod.

Kuchyni osvětlují dvě okna po stranách vstupu. Východní je na místě barokního, z něhož se dochovala část osekaného ostění. Původní okno bylo širší a vyšší. Západní okno je mladší. Do severozápadního rohu kuchyně byl vložený vstup do sklepních prostor, původně se zřejmě do sklepa vstupovalo z nádvoří.

Ve střední části kuchyně se nachází obdélníkové torzo konstrukce DČK. Oproti středu místnosti je mírně posunutá k jihovýchodu. Na jihozápadním konci východní chodby navazuje na DČK zeď nesená pasem rozepjatým mezi jižní obvodovou zdí kuchyně a jihovýchodním nárožím DČK. Prostor pod pasem je dnes zazděný, původně se tudy vcházelo do jižního chodbovitého prostoru kuchyně. Je pravděpodobné, že obdobný útvar se nacházel i u jihozápadního nároží DČK, tento prostor však zanikl při výstavbě schodiště. Pasy a zdivo nad nimi patrně staticky zajišťovaly DČK.

DČK pokračovala z kuchyně do vyšších pater věže. DČK prošla řadou úprav a dnes tvoří uzavřený prostor přístupný dveřmi v dřevěném rámu od severu. Uvnitř se nachází nevelká podesta na vaření, patrně zcela novodobá.

Kolem DČK je volný prostor zaklenutý křížovými klenbami s hřebínky, u některých kleneb i se svorníky. Patky kleneb jsou opřené obvodových stěn kuchyně a do svislých stěn DČK. Poměrně velký prostor byl v severní části kuchyně, za vstupem, dnes je zde již zmíněný vstup do sklepa. Vpravo a vlevo jsou prostory chodbovitě, na východě užší, na západě širší. Při mladších přestavbách byly do těchto chodeb vloženy příčky s dřevěnými veřejemi a dveřmi. Současně s tím byl zvýšený terén v užší východní chodbě a patrně byl na konci chodby probourán vstup do koníren ležících jihovýchodně od kuchyně. Vchod je dnes zazděný. Zvýšená východní chodba je přístupná pomocí stupně vyžděného z cihel a keramických dlaždic.

Ve střední části západní stěny kuchyně je vstup do místnosti ležící západně od kuchyně, z níž je možné po několika schůdkách vyjít na 1. nádvoří portálem v ostění jemně profilovaném perlovcem a listovcem (Lancinger, Heroutová, Líbal 1973, 27). Schůdky vyrovnávají terén, který stoupá směrem ke vstupu do zámku.

V severozápadní části kuchyně je v západní obvodové zdi otvor do mladšího komína, který při přestavbách nahradil zrušený komín nad centrálním topeništěm.

Zhruba 3/4 prostoru chodbovitého prostoru v jižní části kuchyně odebralo schodiště umožňujícího přístup z 1. nádvoří do patra nad kuchyní, prostor pod schodištěm není přístupný, jeho napojení na západní a východní chodbu je zazděné. Ze západního chodbovitého prostoru, z části oddělené příčkou, se dá po dřevěných schodech vystoupat ke dveřím vedoucím na zmiňované schodiště.

Popis podoby kuchyně v době vzniku

Vstupy a okna

Kuchyně byla přístupná z 2. nádvoří. Zhruba v tomto místě se pravděpodobně nacházel i přístup věže. Dveřní nika byla upravovaná, zřejmě v souvislosti s osazením raně barokního portálu. Kuchyně byla spojená s místností, která s ní sousedila na západě. Tato prostora pravděpodobně soužila jako zázemí kuchyně, snad přípravná. Podle SHP již v době vzniku kuchyně byl zřízen přístup do této místnosti z 1. nádvoří. Umožňoval by rychlejší přístup do kuchyně jak pro zásobování, tak pro roznášku hotových jídel do prostoru 1 nádvoří, protože by nabylo třeba procházet průjezdem mezi nádvořími.

V kuchyni se dochoval malý úsek původní dlažby, zasahující pod sloupek, který je součástí konstrukce DČK. Tato dlažba je 27 cm nad stávající (prošlapanou) úrovní prahu vstupního portálu, takže schod na konci dveřní niky vstupu z 2. nádvoří existoval již v době zřízení kuchyně.

V čase vzniku kuchyně ji osvětlovalo jen východní okno, západní bylo prolomené později. Nabízí se spojení s informací o zřízení nového okna v kuchyni v roce 1802, bohužel nemáme informace o tom, o kterou kuchyni se jednalo, ani o poloze okna apod. Východní okno mělo kamenné ostění a bylo výrazně větší než okno stávající, které je osazené v mladší cihlové zádívce. Bylo umístěné poměrně vysoko a okenní nika nesahala až k podlaze, takže k němu nebyl dobrý přístup. Vyvýšený parapet mohl sloužit jako odkládací nebo pracovní prostor. V kuchyni nenacházíme tzv. podávací (vydávací) okno, kterým byly hotové pokrmy podávány sloužícím, kteří je odnášeli do jednotlivých jídelen. Snad to souvisí s polohou kuchyně mezi 1. a 2. nádvořím a potřebou přenášet jídla do prostor na obou nádvořích.

Volný prostor kolem DČK byl zaklenutý távajícími křížovými klenbami s hřebínky, u některých kleneb i se svorníky.

Odvod kouře

Odvod kouře zajišťovala DČK, pod níž se nacházela podesta na vaření. Z té se do dnešní doby nedochovaly viditelné stopy. DČK z prostoru kuchyně pokračovala do patra nad kuchyní. V interiéru kuchyně měla DČK složitou konstrukci. Tvořily ji sloupy, překlady, pasy a statické zajištění pasů, zděné výplně prostorů pod pasy a zdivo nad pasy. Součástí statiky DČK bylo i zaklenuťi kuchyně.

DČK, která zároveň určovala dýmný prostor kuchyně, měla vnitřní rozměry ve výškové úrovni dále popisovaných klenebních pasů 237 x 402 x 230 x 407 cm, (měřeno od severní strany), vnější rozměry byly 330 x 490 cm. Obvod vymezovalo 6 tesaných sloupů vysokých 163 cm. Vnitřní rozměry v úrovni sloupů nebylo možné změřit, protože sloupy jsou skryté v mladších zazdívkách. Sloup měl osmibokou patku (výška 38,5 cm), osmiboký dřík (výška 91,5 cm) a čtyřbokou hlavici (výška 33 cm, rozměr 41 x 41 cm), která přecházela ze čtyřbokého tvaru na osmiboký pomocí trojúhelníkového prožlabeného okosení hran ve spodní části hlavice. Ve vrchní části patky a spodní části hlavice byl použitý obloun.

Pokud sloupy očísujeme proti směru hodinových ručiček, máme při pohledu od severu vlevo sloupy 1-3 a vpravo sloupy 4-6. Na sloupech ležely kamenné překlady, vždy 1 překlad mezi dvěma sloupy. Dochovaly se 4 překlady mezi sloupy 1 - 2, 2 - 3, 4 - 5, 5 - 6. Přístup k podestě na vaření byl pod těmito překlady, jeho výši udávala výše sloupů - 163 cm.

Nejasná je situace v zadní stěně mezi sloupy 3 a 4. Prostor mezi sloupy byl při mladších úpravách a opravách kuchyně několikrát zazděný cihelným zdivem, sloupy ani pilíře z vnitřního prostoru DČK nejsou vidět. Zdivo zadní, tj. jižní stěny (mezi sloupy 3 a 4) DČK je smíšené kameno-cihelné a tím se liší od ostatních zazdívek. Je možné, že je to původní zdivo a tato strana DČK byla plná, bez překladu. Protože vnější strana této stěny je skrytá pod vestavěným mladším schodištěm, a proto není přístupná, není možné tento předpoklad ověřit. Vzhledem k existenci níže popisované zdi nesené pasem mezi jihovýchodním koncem DČK a jižní zdí kuchyně se zdá pravděpodobnější, že stěna byla od počátku vyzděná a překlad mezi sloupy 3 a 4 nebyl.

Překlad mezi sloupy 1 a 6 byl odstraněný při zřizování dnešního vstupu, který je výrazně vyšší, než byl prostup pod překladem. Zdá se, že odstraněný překlad byl rozlomený na 2 části a byl použitý jako horní část vloženého schodiště do sklepa a jeho jižní zídky. Pro potvrzení této hypotézy by bylo třeba vidět nepřístupnou spodní část kamene, kde by se mělo skrývat jeho okosení.

Kamenné překlady jsou široké 28 - 29 cm, vysoké jsou zhruba 44 cm, jejich spodní vnější hrana je okosená, výška okosení je 5 cm, šířka 7 cm. Na sloupech č. 2 a 5 se překlady potkávají na hlavici sloupku, plynule na sebe navazují v jedné linii. Předpokládáme, že kontakt překladů je zhruba v polovině sloupu, styk je překrytý mladšími příčkami. Na rohových sloupech 1 a 6 je situace složitější, protože zde se setkaly překlady, které byly na sebe kolmé. Překlad mezi sloupy 1 a 6 byl odstraněn a situace je znejasněná mladší zazdívkou s vloženými dveřmi a s částečně dochovanými omítkami. Podle průzkumu se zdá, že překlady ležící mezi sloupy 1 - 2 a 5 - 6 dosahují až na severní okraj rohových sloupků 1 a 6. Vzhledem k rozměrům hlavic sloupů 41 x 41 cm a šíři překladů 28 - 29 cm zbývá pro položení překladu mezi sloupy 1 - 6 prostor široký 12-13 cm. Pokud existoval překlad mezi sloupy 3 - 4, ukazuje překlad na sloupech 4, že uspořádání překladů bylo stejné.

Na místě styku překladů byl přes ně položený další tesaný kamenný blok vysoký 35 cm, široký stejně jako hlavice sloupků. Tíha DČK spočívala na 6 klenebních pasech rozepjatých mezi těmito bloky, kamenné překlady nesly pouze lehkou cihelnou příčku vyplňující prostor mezi překladem a pasem. V místě styku nad sloupky byly pasy mezi sebou provázané. Jednoduché to bylo v prostoru nad sloupy 2 a 5. Složitější situace byla nad sloupy 1, 3, 4 a 6, kde se potkávaly pasy otočené vůči sobě o 90°. Tato situace si u sloupů 1 a 6 vyžádala umístění dalšího, patrně speciálně přitesaného bloku, který vytvořil vnější stranu v místě styku a provázání obou pasů. Situace je bohužel skrytá za omítkami a bude možné ji posoudit až někdy později v průběhu oprav (pokud ovšem dříve omítky neodpadnou samovolně).

Situace u sloupů 3 a 4 byla patrně řešená odlišně. Do horní poloviny jižního konce pasu ležícího na sloupech 4 a 5 bylo vytesané lůžko pro pas rozepjatý mezi tímto překladem a jižní obvodovou zdí kuchyně. Pas nesl zeď, o kterou se opírala patka křížové klenby tohoto prostoru. Pod pasem se vstupovalo do jižního chodbovitého prostoru kuchyně. Obdobná konstrukce byla s

velkou pravděpodobností i na konci západního chodbovitého prostoru kuchyně, zde však zanikla při vestavbě klasicistního schodiště. Pod pasem byl vstup vyděleného prostoru na jižním konci kuchyně. Ten mohl sloužit např. jako dřevník, kde by bylo dřevo v teple, ale v bezpečí před jiskrami. Pro tuto hypotézu však nemáme žádnou oporu v písemných pramenech.

Pasy nesly zdivo, které pokračovalo vzhůru. Prostor DČK je uzavřený prkenným stropem cca 120 cm pod úrovní stropu zbývající části kuchyně, takže nevíme, jak vysoko je DČK dochovaná a zda se zachovala až do místa, kde se začíná zužovat. Podle obdobných lokalit (tereziánská kuchyně na Pražském hradě a kuchyně na zámku v Moravské Třebové) se DČK začíná zužovat teprve nad klenbami kuchyně. V uvedených lokalitách pokračovala DČK v patrech nad komínem až do krovu jako samostatný útvar bez vazby na obvodové zdi budovy. V případě Brtnice, kde komín procházel věží, tady vysokou stavbou s malou plochou pater, je pravděpodobnější, že DČK byla přiložená k vnitřní příčné zdi, podél níž pokračovala vzhůru a postupně se zužovala. Do svislé části komína přešla v prostoru půdy, nebo ještě v některém z pater ústila do komína v síle této zdi, nad nímž byl na půdě svislý komín.

Vybavení kuchyně

Vybavení kuchyně tvořila podesta na vaření, která se do dnešní doby nedochovala, stávající podesta je mladší, vznikla až po vyzdění příček, které z kuchyně vytvořily oddělenou prostoru v rámci kuchyně.

Zázemí kuchyně

V písemných pramenech není zázemí kuchyně výslovně doložené. Z dispozice vyplývá, že ke kuchyni patřila místnost západně od ní a je velmi pravděpodobné, že k ní patřil i sklep pod prostorami východně od kuchyně.

Zásobování vodou

Předpokládáme, že kuchyně využívala ve skále tesaná 20 m hluboká studnu u vchodu do 3. nádvoří. Tato studna byla objevená při zemních pracích roku 1928.

V pozdější době pravděpodobně vedl na zámek vodovod, vody zde musela být velká spotřeba (v 17. a 18. století zde fungoval i pivovar), bližší informace o zásobování vodou však SHP neuvádí.

Na 2. nádvoří stojí kašna, dle SHP klasicistní, raně barokní kašna na 3. nádvoří sem byla přemístěna z aleje před zámkem (Lancinger, Heroutová, Líbal 1973, 12, analytický plán přízemí).

Komunikační schéma

DČK není ve středu kuchyně, je mírně posunutá k jihovýchodu. Důvody pro posunutí mohly být dva. Potřeba nasměrovat DČK na určité místo kvůli průchodu patry nad kuchyní a potřeba získat prostor pro umístění pracovních stolů a dalšího vybavení kuchyně. Severní prostor má šířku 3,5 m, chodbovitě prostory byly široké 1,8 m na východě a na jihu, 2,8 na západě. Pokud byla jižní stěna DČK vyzděná, mohl za ní být vhodný prostor pro skladování dřeva.

Zásoby do kuchyně, voda, dřevo, odpad se do kuchyně musely nosit, stejně tak i jídlo z kuchyně. Ke komunikaci sloužil vstup do kuchyně z 2. nádvoří a přístup z 1. nádvoří do místnosti západně od kuchyně.

Nástin stavebního vývoje kuchyně

Stavební vývoj kuchyně byl poměrně složitý. Stavební úpravy kuchyně započaly podezdíváním překladů cihelným zdivem. Příčinou snad mohlo být poškození překladů žárem, v kuchyni mohlo dojít k lokálnímu požáru. Neznáme stav překladů ze strany podesty na vaření, protože jsou zazděné, viditelné je vnější poškození překladu mezi sloupy 5 a 6. Tento překlad je prasklý a kusy kamene jsou odpadlé. Podezdívání bylo opakované a rozšiřované. Podle omítek a nátěrů mezi jednotlivými etapami proběhla vždy určitá doba. První podchycení ještě ponechávalo, alespoň někde, volný přístup v podestě na vaření, další zazdívky už vytvořily uzavřený prostor, ve kterém již dýmny provoz nefungoval, stěny jsou omítnuté, nejsou očázené. Prostor dostal jiné využití, v jihozápadní části bylo nad překladem probourané okénko. Zřejmě v rámci této změny využití byl odstraněn severní překlad. Severní stěna, tj. předpokládané zazdívky pod překladem a vyzdívka prostoru mezi pasem a překladem byly přezděné a byly sem vloženy dřevěné veřeje se světlíkem v horní části. Zrušený topný prostor patrně nahradil komín v západní zdi kuchyně.

Vyjmutí severního překladu zřejmě probíhalo současně s dalšími stavebními aktivitami v kuchyni, protože překlad byl zřejmě použitý v podpěrné zídce pro zvýšení terénu ve východní části kuchyně.

Pro stanovení detailní chronologie jak postupu oprav a úprav DČK, tak dalších stavebních zásahů v kuchyni (probourání a zazdění průchodu do koníren jihovýchodně od kuchyně, vložení příček do východního a západního prostoru kuchyně, probourání vstupu ze sklepa do kuchyně, zajištění sloupů 1 a 6 opěrnými pilířky, zřízení vstupu z kuchyně na mladší schodiště), by bylo třeba udělat chronologii omítkových vrstev, které překrývají většinu superpozic zdí.

Konstrukce se 2 šachtovými topeništi

Obr. 19-22.

Poloha konstrukce

Konstrukce se nachází v jihozápadní místnosti severního renesančního křídla na 3. nádvoří. Pochází z doby, kdy zde byly byty, patrně z konce 18. nebo začátku 19. století.

Popis konstrukce

Konstrukce z cihlového zdiva přizděná k východní zdi, ve které se nachází komín. Obsahuje 2 šachtová topeniště umístěná v 86 cm vysokém soklu. Obdélné šachty rozměrech 34 x 21 cm se ve výši 14 s 16 cm nad podlahou lomí do pravého úhlu a ústí na čelní stěně topeniště otvory o rozměrech 16 x 16 a 16 x 15 cm. V šachtách jsou umístěné v hloubce 14 cm železné rošty.

Na vnějších okrajích soklu pokračuje zdivo, které uzavírá prostor nad šachtovými topeništi přístupný pouze okénkem v čelní stěně o rozměrech cca 70 x 80 cm. Nad okénkem byl vyskládaný vylehčovací oblouk. Podle otisku rámu se zdá, že okénko bylo možné uzavřít dvířky. Konstrukce měla pultovou stříšku, pod kterou se otevíral otvor do komína.

Fungování topeniště

Podle hustého roštu se zdá, že v šachtách se normálně rozdělával oheň, nevkládaly se sem jinde připravené řeřavé uhlíky, jako u starších šachtových topenišť. Máme tak před sebou jeden z vývojových stupňů předchůdců sporáků. Analogické řešení je v kuchyních zámku ve Vizovicích, kde byly obdobné konstrukce vloženy do starších dýmných kuchyní. Tato drobná technická památka by si zasloužila ochranu.

Současně fungující kuchyně v rámci zámku

Po určitou dobu fungovaly současně kuchyně 1 a 2, kuchyně 1 pro paláce na 3. nádvoří, tedy pro majitele a sociálně výše postavenou skupinu obyvatel zámku, kuchyně 2 s dosahem na 1. a 2. nádvoří spíše pro služebnictvo. V případě větší společenské události mohly být samozřejmě využité obě kuchyně.

Závěr

Obě velké kuchyně jsou výstavné, s využitím tesaných sloupů a kamenných překladů, vybudované s daleko větší pozorností, než by se očekávalo u hospodářského zařízení.

Shrnutí

Kuchyně 1 se nacházela v přízemí renesančního paláce ve čtvercové místnosti zaklenuté třemi poli křížové klenby na střední sloup. Čtvrté pole v místě, kde v patře navazoval komín, bylo patrně otevřené a nad ním se nacházela DČK, které kouř směřovala do ústí komína. Podesta na vaření se nacházela pod DČK, byla odstraněná po zrušení kuchyně.

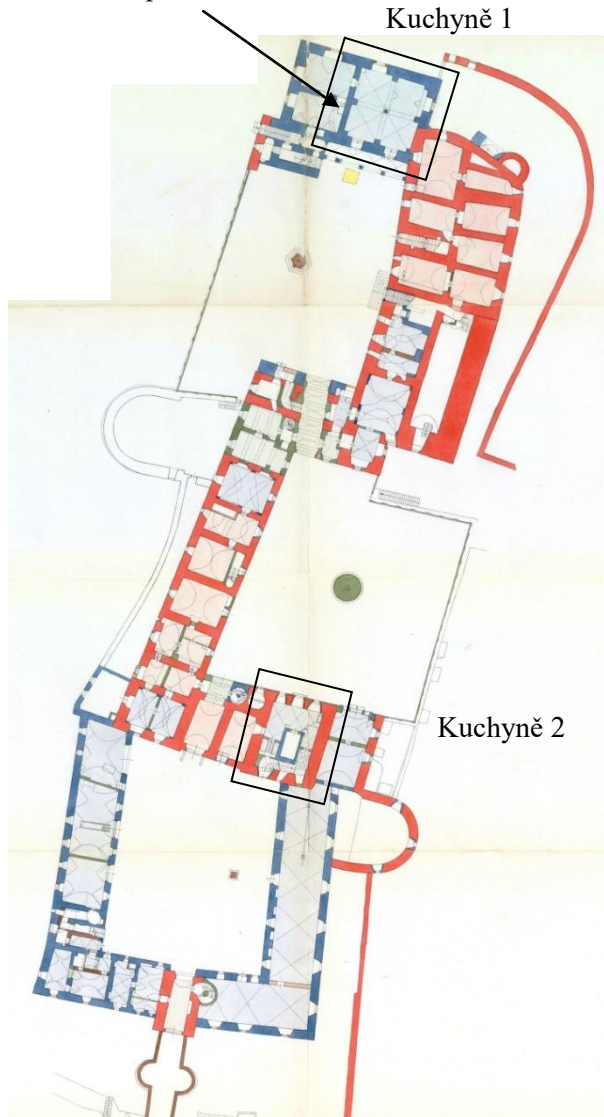
Kuchyně 2 obsadila přízemí starší věže. Zhruba ve středu místnosti se nacházela DČK nesená 6 tesanými sloupy. Na sloupech ležely kamenné překlady. Na jejich spojích byly kamenné tesané bloky. DČK neslo 6 klenebních pasů, založených na zmíněných blocích, pouze na vstupní straně konstrukce doplněných o další kamenný blok s vytesanými lůžky pro umístění pasů. V místě styku byly pasy vždy provázané. Na jižní straně kuchyně byla DČK propojená s jižní obvodovou zdí dalšími dvěma pasy a zdí nad nimi. Čistý prostor kulem DČK byl zaklenutý křížovými klenbami s hřebínky, u některých kleneb i se svorníky. Kuchyně měla přístup na první a druhé nádvoří.

Konstrukce se šachtovými topeništi je dokladem vývoje předchůdců sporáků.

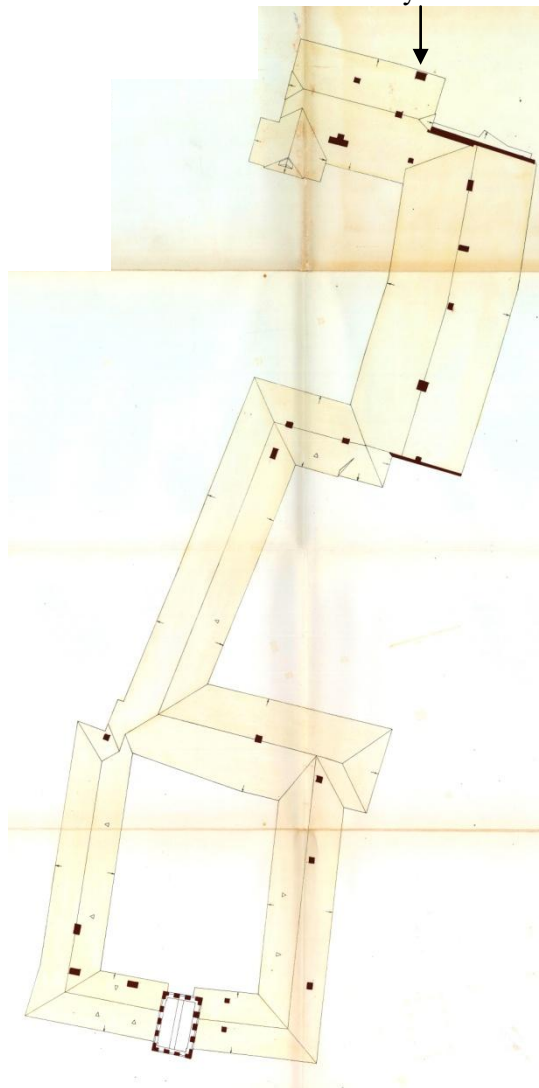
Literatura a prameny

- Lancinger, L. – Heroutová, M. – Líbal, D. 1973: Zámek Brtnice, stavebně historický průzkum. SÚRPMO Praha. Uloženo v archivu NPÚ-ÚOP v Telči.
- Poloprutský, Z. 2020a: Brtnice zámek. Půdorys přízemí. Georeferencovaná mozaika archivních plánů z r. 1967-9 (Inženýrská geodézie n.p. Brno). Zpracováno v rámci SGS19/116/OHK1/2T/1. Uloženo: Archiv autorky.
- Poloprutský, Z. 2020b: Brtnice - zámek, 2. nádvoří. Ortofota - kuchyně. Zpracováno v rámci SGS19/116/OHK1/2T/1. Uloženo: Archiv autorky.
- Poloprutský, Z. 2020c: Brtnice - zámek, 2. nádvoří. Půdorys přízemí. Zámecká kuchyně. Zpracováno v rámci SGS19/116/OHK1/2T/1. Uloženo: Archiv autorky.
- Poučová, Š. 2020: Brtnice, zámek. Konstrukce se šachtovými topeništi, řezy a axonometrie. Zpracováno v rámci SGS19/116/OHK1/2T/1. Uloženo: Archiv autorky.

Šachtová topeniště

Komín kuchyně 1

Baroně významná slohová období:

—	základ románské	
—	gotické	
—	renesancní	
—	barokní	
—	klasicistní	
—	novodobé	

Šlechtě odstíny značí základy hypotetické

Architektonický rozbor

I a) Bezpodmínečně zachovat:	
konstrukce	
prostory (včetně nádvuh)	
průčelí, archi detaily	
b) Zachovat: možno provést úpravy	
konstrukce	
prostory	
II a) Bezpodmínečně odstranit:	
konstrukce	
prostory	
b) Doporučuje se odstranit:	
konstrukce (na dožití)	
prostory	

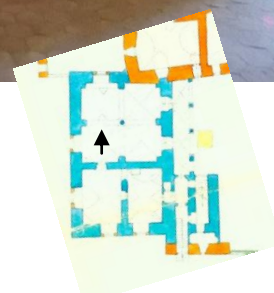
U nevybarvených částí objektu se předpokládá respektování rámcových směrnic rozpracovaných ve směrnících pro osazení a rekonstrukci.

Obr. 1: Vlevo - poloha kuchyně 1, 2 a konstrukce se šachtovými topeništi, vpravo - šipka označuje komín kuchyně 1. Analytický plán a architektonický rozbor, podle Lancinger, Heroutová, Libal 1973.

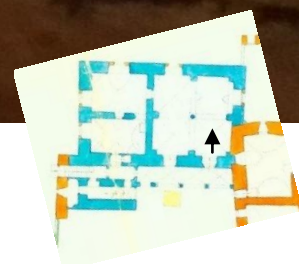
Kuchyně 1

Obr. 2: Kuchyně 1, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

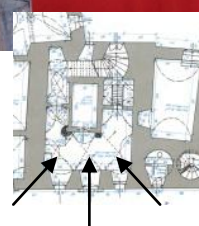

Obr. 3: Kuchyně 1, šipka označuje železný pásek, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 6: Kuchyně 2. Interiér kuchyně.

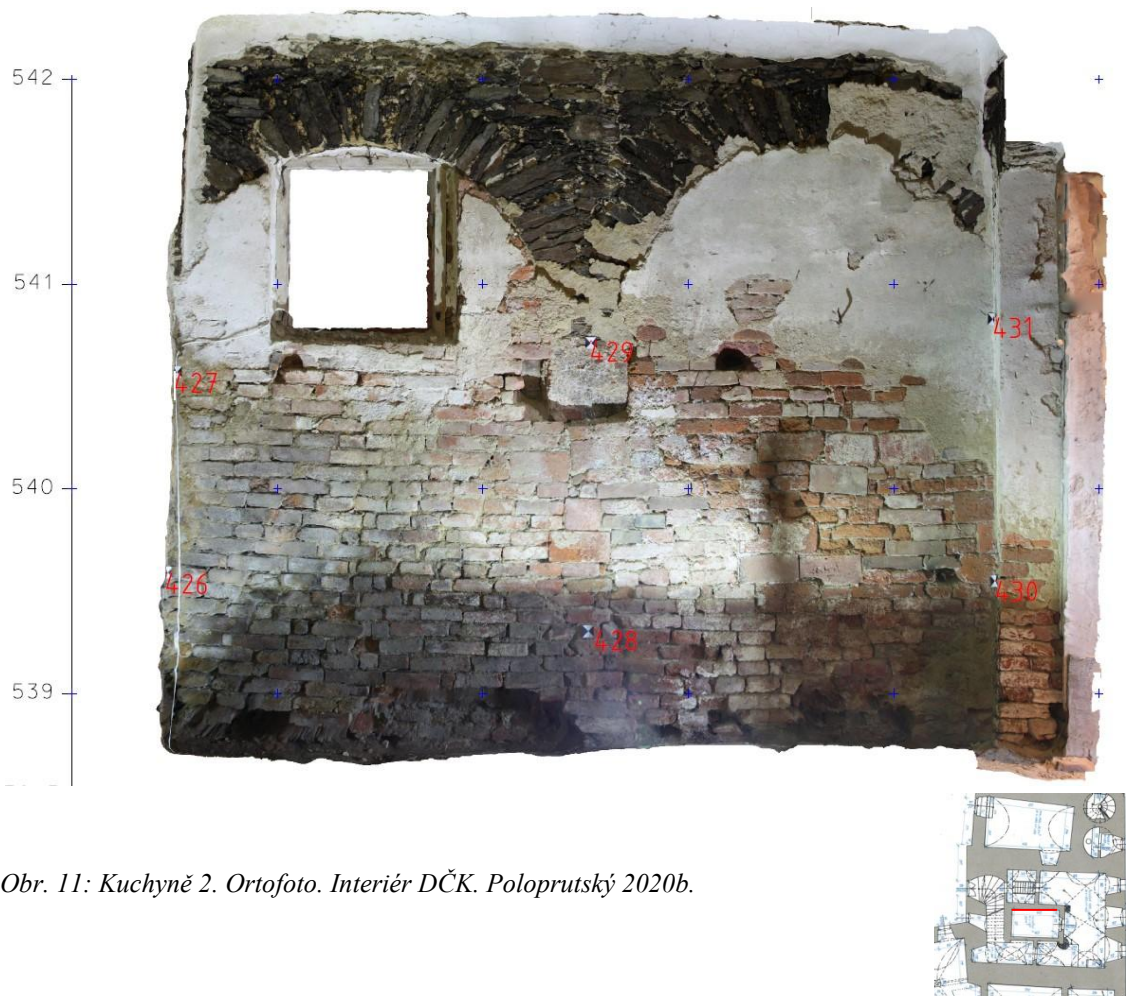
Obr. 7: Kuchyně 2. Ortofoto severního průčelí. Poloprutský 2020b.

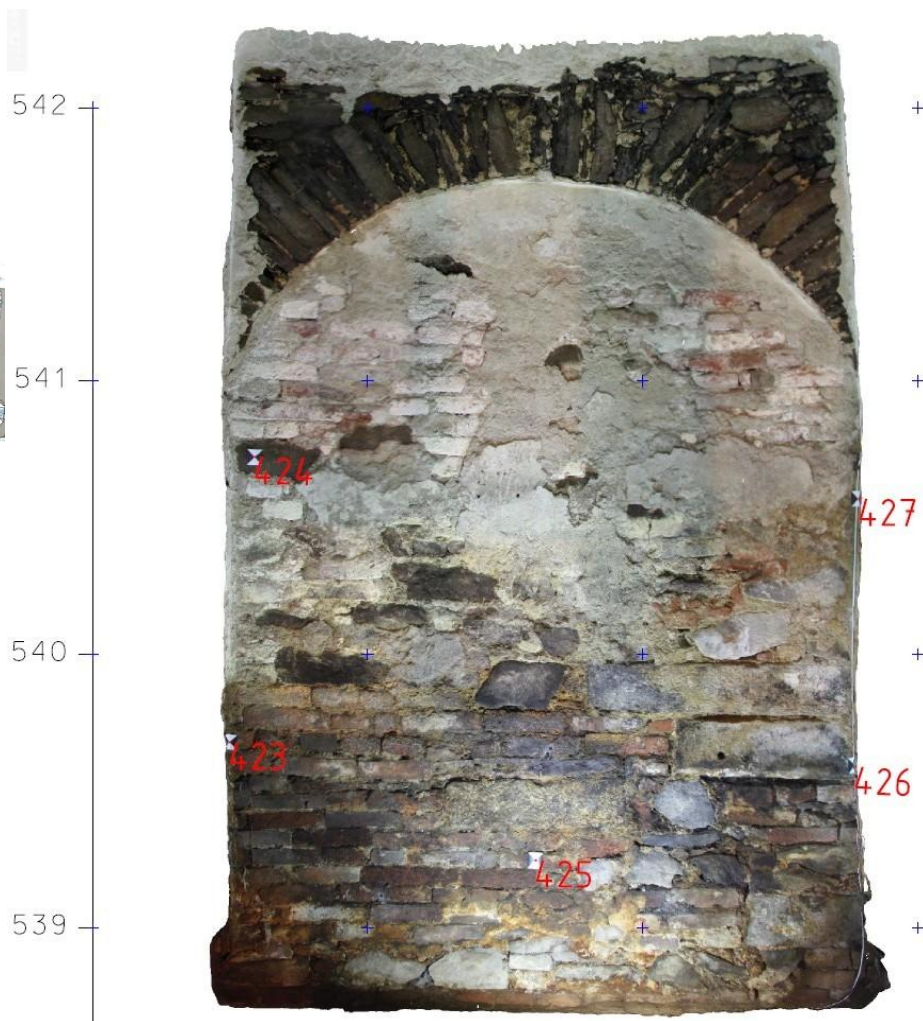
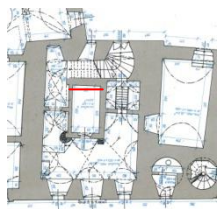
Obr. 8: Kuchyně 2. Ortofoto. Poloprutský 2020b.

Obr. 9: Kuchyně 2. Ortofoto. Poloprutský 2020b.

Obr. 12: Kuchyně
2. Ortofoto.
Interiér DČK.
Poloprutský
2020b.

Obr. 13: Kuchyně
2. Ortofoto.
Interiér DČK.
Poloprutský
2020b.

Obr. 14: Kuchyně 2. Sloupek 1.

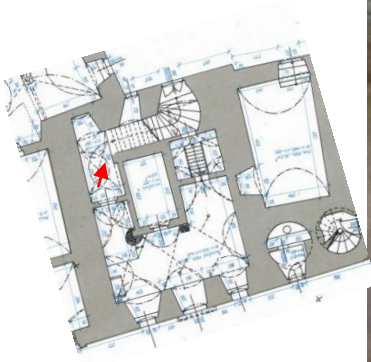

Obr. 15: Kuchyně 2. Sloupek 1, hlavice, detail.

Obr. 16: Kuchyně 2. Sloupek 1, patka, detail.

Obr. 17: Kuchyně 2. Sloupek 4. Lůžko pro klenební pas vytesané v překladu. Snímek ze sférické foto-kamery.

Obr. 18: Kuchyně 2. Vybouraný překlad ze vstupní strany DČK (mezi sloupy 1-6) použitý v mladší konstrukci.

Konstrukce se šachtovými topeništi

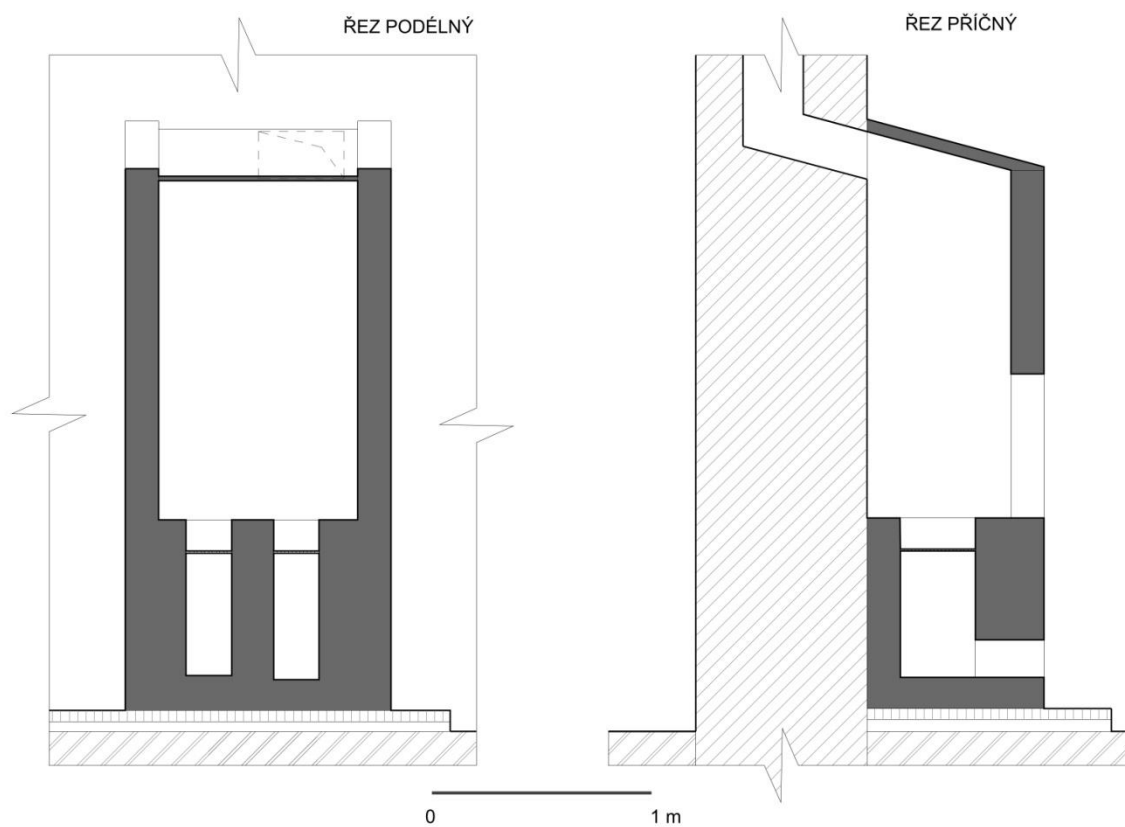
Obr. 19: Konstrukce se šachtovými topeništi, čelní pohled

Obr. 20: Konstrukce se šachtovými topeništi, boční pohled

Obr. 21: Konstrukce se šachtovými topeništi, šachty s rošty.

Obr. 22: Konstrukce se šachtovými topeništi, řezy. Poučová 2020.

BUCHLOV, HRAD

Okres Uherské Hradiště, národní kulturní památka, areál, kat. č. 1000137008 - hrad Buchlov
kulturní památka rejst. č. ÚSKP 25869/7-3247 - hrad Buchlov

Historie

Hrad Buchlov je jedním z nejstarších kamenných hradů na území České republiky. Jeho stavební počátky spadají do období první poloviny 13. století. Domníváme se, že zakladatelem byl markrabě Vladislav Jindřich, který se před rokem 1205 rovněž podílel na založení nedalekého velehradského cisterciáckého kláštera. Hrad byl součástí obranné linie střežící doposud nestabilizovanou moravsko-uherskou hranici. Pro období 13. a 14. století máme k historii hradu velmi málo pramenů. Dochované architektonické detaily však nasvědčují tomu, že hned v období 13. století zde proběhly další rozsáhlé úpravy a přestavby.

V 15. století byl hrad převážně v držení zástavních majitelů - byli to např. Lichtenštejnové, uherský magnát Ctibor ze Ctibořic, či Ctibor Tovačovský z Cimburka, který se podílel na velkolepé pozdně gotické přestavbě hradu v závěru zmíněného věku. Hradu se však nevyhnula ani válečná vřava 15. století a v jeho druhé půli byl poškozen uherskými vojsky Matyáše Korvína (Vrla, Hudec, Štětina, Jošek 2014, 4-5, doslovná citace).

V roce 1511 hrad trvale přešel do soukromého vlastnictví. V r. 1511 ho získal Arkleb Trnavský z Boskovic, v r. 1520 Václav ze Žerotína. V r. 1544 Buchlovské panství koupil Jan Ždánský ze Zástřizl (Hosák 1981, 68-69), který zde provedl v letech období 1543 - 58 rozsáhlou renesanční přestavbu. Během této přestavby byla, mimo jiné, vystavěna i renesanční budova na jižní straně II. nádvoří hradu, dnes součást hospodářského traktu. Renesanční úpravy hradu byly završené vybudováním tzv. Tanečního sálu v roce 1602 Jiřím Zikmundem Praksickým ze Zástřizl (Vrla, Hudec, Štětina, Jošek 2014, 4-5, doslovná citace). Rod ze Zástřizl držel buchlovické panství až do r. 1649, kdy smrtí Miloty ze Zástřizl vymřel po meči (Hosák 1981, 69). V 2/2 17. století proběhly další, již pozdně renesanční úpravy hradu, během nichž byly vystavěny, nádvořní komunikační trakty v hradním jádře v prostoru I. nádvoří (Vrla 2012, 207). V SHP jsou tyto úpravy označené jako raně barokní (Vrla 2020, analytické plány v příloze). Součástí západní části těchto traktů je kuchyně 2 (označení kuchyní, jejichž pozůstatky se na hradě dochovaly, číslly 1 - 8, je označení rozlišovací, nikoliv chronologické).

V roce 1645 byl hrad obležen švédskými vojsky. Před dobýváním jej ochránilo zaplacení výpalného. Tehdejší majitel hradu, Hanuš Zikmund z Petřvaldu, nechal po této zkušenosti vybudovat okolo roku 1663 opevnění kolem dnešního prvního nádvoří, jehož součástí je i štíhlý bastion a brána dodnes vybavená dochovaným spouštěcím hřebenem. Hanušův syn Jan Dětrich pak v roce 1691 vystavěl rozměrný objekt purkrabství, v jehož přízemí je situována 2. brána (Vrla, Hudec, Štětina, Jošek 2014, 4-5, doslovná citace) a prostora s topeništěm č. 3 (Vrla 2020, 370).

V 90. letech 17. století založil Jan Dětrich z Petřvaldu (1658 – 1734) zámek v Buchlovicích, dokončený v r. 1701. Dětrichův syn Karel Zikmund (1693 – 1751) bydlel v zimě na Buchlově a v létě v Buchlovicích. Pro zlepšení vnitřního vybavení hradu přikročil Zikmund k úpravám interiérů, které měly přispět k pohodlnějšímu bydlení. K úpravám hradu docházelo zřejmě již za Jana Dětricha, patrně ještě za jeho života vznikly kuchyně 1 a 8 v hradním jádře a do renesanční budovy v jihozápadní části hospodářského traktu na II. nádvoří hradu byla vestavěna kuchyně 3. Budova hospodářského traktu na II. nádvoří hradu byla v 1/2 18. století rozšířena směrem do nádvoří. Součástí přestavby bylo také zřízení kuchyně 4 a 2 prostorů napojených na komín (prostor 1 a 2). Ve stejné době byla v rámci stavebních úprav objektu sýpky vystavěna kuchyně 7. Do 1/2 19. století datuje SHP kuchyně 5 a 6 v 1. patře purkrabství. Dalším majitelem panství se stal Bernard Jan Petřvaldský. Když v r. 1763 zemřel, vymřel po meči i rod Petřvaldských a jeho rozsáhlý majetek se rozpadl.

Buchlov a Žeravice zdědily sestry Bernarda Jana Marie Terezie a Anežka Eleonora. Marie Terezie se poprvé provdala za Otislava z Kopenic a podruhé za Prospera Antonína Berchtolda. Tak se Buchlov dostal do držení Berchtoldů, kteří byli posledním rodem, jemuž hrad Buchlov patřil. Drželi ho až do r. 1945. Leopold Berchtold († 1809), který se ve svém mládí věnoval rozsáhlým studiím a byl původně státním úředníkem, zchátralý hrad upravil a občas zde přebýval.

Leopoldův syn Zikmund hrad proměnil v muzeum s různými sbírkami přírodovědeckého a exotického rázu a tím mu vlastně dal novou náplň a poslání. Současně zpřístupnil objekt návštěvníkům, avšak sám zde již nebydlel. V l. 1896 a 1931 hrad po úderu blesku vyhořel, byl však pokaždé znovu opraven. Po r. 1945 se stal hrad majetkem československého státu (Hosák 1981, 69-70, 72, Vrla 2020, analytické plány hradu).

Hrad Buchlov za dobu své existence prošel dlouhým a složitým stavebním vývojem. Stavebně historický průzkum celého hradu zpracoval R. Vrla (2020), publikované jsou však jen stavebně historické průzkumy severního traktu hradního jádra (Vrla 2012), domu s tanečním sálem (Vrla, Kyncl, Novotný 2006) a objektu zvaného sýpka (Vrla 2016). Shrnutí vývoje hradu je zveřejněné v hesle Buchlov (autoři hesla D. Janiš a R. Vrla) v publikaci Hradů Zlínského kraje (Janiš a kol. 2018, 59-67).

Stavební vývoj hradu

Popsat stavební vývoj Buchlova je poměrně obtížné. K nejstarším konstrukcím, datovaným v odborné literatuře, do období kolem přelomu první a druhé čtvrti 13. století či kolem poloviny téhož věku náleží především architektura brány v rizalitu jižního traktu hradního jádra. Východní z trojice opěrných pilířů na jižní fasádě je současný s výstavbou brány. Původní průjezd byl podstatně vyšší, snad plochostropý. Neznáme původní výškové vyvinutí brány; její horní partie (v prostorách dnešního prvního a druhého patra jádra) jsou zřejmě dílem až následné stavební etapy.

Dalším objektem z téže doby je stavba obdélného půdorysu ukrytá dnes ve východní části jižního traktu jádra. V jejím rozvřzení jsou dodnes patrné dvě výškové úrovně – přízemí a patro. Účel této stavby, označované jako palác, není zcela jasný; jeho malé rozměry tomuto využití nenasvědčují. Pro nejstarší období je uvažováno i s existencí obou hranolových věží, přičemž masivnější západní je považována za starší, obě pak, případně jen východní z nich, měly mít i obytnou funkci. Vstup do hradního jádra bývá teoreticky kladen do hradby po jižním či severním boku západní věže, přístupovou trasu od dochované brány na východě pak musela z vnější strany chránit parkánová hradba. Je velmi pravděpodobné, že obě věže vystupovaly podstatnou částí své hmoty z obvodu hradeb. Na severní straně jádra se doposud žádné konstrukce související s nejstarší fází hradu nepodařilo prokázat. Je však pravděpodobné, že zde byl situován původní palác.

Je možné, že pozdně románský hrad nebyl zcela dobudován a po časové prodlevě, trvající snad do 60.–70. let 13. století, zde bylo navázáno další, velmi rozsáhlou a kvalitní stavební fází, související zřejmě s aktivitami krále Přemysla Otakara II. Jak nasvědčují dochované architektonické detaily, v této době došlo k dobudování obou hranolových věží, pozoruhodné je situování kvalitního portálu v přízemí východní věže. Tato skutečnost dokládá obytnou funkci věže – alespoň pro druhou polovinu 13. století. Do tohoto období spadá vznik či dobudování rozsáhlého palácového křídla na severní straně jádra. Nejlépe dochovanou prostorou hradu z této stavební fáze je torzo kaple, situované nad průjezdem starší brány v rizalitu jižního křídla. Přestavby zasáhly i starší objekt na jižní straně jádra.

Rozsáhlé stavební práce pravděpodobně pokračovaly i ve 14. století. V rámci nich zřejmě došlo k prodloužení jižního křídla dále k západu a k přeložení vstupu do dnešní polohy v jeho přízemí. Další stavební fázi hradu jsme schopni rozpoznat až pro období druhé poloviny 15. století. Někdy v této době, došlo k destrukci podstatné části východního čela hradního jádra. Zanikla východní část staré hranolové věže, došlo ke zničení čela severního paláce, do této doby je možno klást zánik funkce kaple nad branou. Archeologický výzkum prokázal u severovýchodního nároží jádra existenci starší fáze parkánové hradby, která byla ve druhé polovině 15. století rovněž zničena. Při následné opravě došlo k prodloužení severního paláce východním směrem do jeho dnešních rozměrů. Trakt byl propojen s poškozenou východní věží, která byla snížena a její východní partie vyzděna zcela znovu. Tato stavební fáze, probíhající snad již od 70. let 15. století, však nebyla dokončena.

Vzápětí, v 80. a 90. letech 15. století, došlo k jejímu převrstvení další stavební aktivitou, která dodnes určuje podstatnou část výrazu hradního jádra. V rámci této závěrečné středověké stavební fáze byly do interiérů starého paláce, respektive jeho torza, vloženy nové klenby. V přízemí jsou valené, v patře žebrové s křížovými a síťovými obrazci. Žebrovými klenbami byly opatřeny i

prostory západní části severního traktu, které se však do dnešních dnů nezachovaly. Severní průčelí paláce bylo opatřeno dvojicí půdorysně odlišně utvářených rizalitů s plnými trnožemi, obsahujícími v patře klenuté prostory, které byly součástí klenutých sálů. Východní, hranolový nese v patře obdélné presbyterium hradní kaple, u západního, oblého, patrová partie zanikla. Úrovně podlah respektovaly staré řešení přemyslovského paláce, které bylo nyní použito v nedávno budované východní části; zde byly trémové stropy, založené v jiné výšce, rovněž nahrazeny klenbami. Nad patrem severního paláce byla situována ještě další, snad hrázděná, vně vyložená nástavba, jejíž pozůstatky jsou dochovány v dnešních vnějších zdech půdních prostor.

V polovině 16. století došlo k rozsáhlé renesanční přestavbě, která jižní straně hradu vtiskla přísnou siluetu s rovnými korunami atik, kryjících střechy. V této době došlo k přepatrování prostoru bývalé raně gotické kaple. Později byla provedena radikální úprava přilehlého pozdně románského objektu, do jehož interiéru bylo vloženo výstavné schodiště. V době kolem poloviny 16. století vzniká také většina dochovaných objektů kolem prostoru dnešního II. nádvoří, včetně pozoruhodné pětiboké bašty, zvané dnes Sýpka, či oblé věže Andělky v jižní části. Při jihozápadní patě svahu jádra byl vystavěn nový, třípatrový objekt, v jehož přízemí byl zřízen nový vstup pro pěší. Odsud vedlo schodiště až na terasu před vstupem do jádra ve výšce zmíněné Hodinové věži. Tento nový vstup ukončil funkci staré pozdně románské brány, jejíž portály byly zazděny (Janiš a kol. 2018, 67-69).

V průběhu první poloviny 17. století došlo z neznámých důvodů k destrukci horních partií vnějšího průčelí západní části severního paláce, při které zanikly klenby v patře. Obvodové zdi byly znovu vystavěny a prostory opatřeny rovnými stropy (Vrla 2012, 207), nahrazenými v 18. století novými klenbami. Ve druhé polovině 17. století jsou budovány objekty I. nádvoří s bastionem a bránou, opatřenou spouštěcím hřebenem; v jeho závěru pak výrazný objekt purkrabství zvaný Hrábčcí, jehož přízemím prochází tunel dnešní druhé brány. Poměrně rozsáhlé technické opravy hradu z přelomu 18. a 19. století zaručily jeho další existenci, kterou neohrozily ani požáry v 19. a ve 30. letech 20. století (Janiš a kol. 2018, 69).

Kuchyně a prostory napojené na komín

Obr. 1-8.

Podobu ani polohu středověkých kuchyní neznáme. V areálu hradu jsou přístupné pozůstatky celkem 8 černých kuchyní¹ a 3 dalších prostor napojených na komíny, u nichž je funkce kuchyně spíše nepravděpodobná. Tyto kuchyně a prostory vznikly během novověkých stavebních aktivit v hradním areálu. Kuchyně 1, 4 a 7 jsou datované do 1/2 18. století, kuchyně 2 do 2/2 17. století, kuchyně 3 a 8 vznikly po roce 1690, kuchyně 5, 6 jsou datované do 1/2 19. století.

Poloha kuchyní a dalších prostor s napojením na komín

Tři kuchyně se nacházejí v hradním jádře (kuchyně 1, 2, 8), dvě jsou v hospodářském traktu na jihozápadní straně II. nádvoří (kuchyně 3, 4), dvě jsou v patře budovy purkrabství (kuchyně 5, 6) a jedna je v 1. patře sýpky (kuchyně 8). Dvě prostory napojené na komín jsou v hospodářském traktu na jihozápadní straně II. nádvoří (prostory 1, 2), jedna je v purkrabství (prostor 3).

¹ V textu uvedené nadmořské výšky vycházejí ze zaměření hradu, jsou zde buď uvedené nebo dopočítané na základě vlastního oměření během průzkumu.

Hospodářský trakt, v němž se nacházejí kuchyně č. 3, 4 a prostory 1, 2, je orientovaný ZSZ - VJV (západoseverozápad - východojihovýchod), pro zjednodušení bude v popisu ZSZ označován jako západ, JJZ jako jih, VJV jako východ a SSV jako sever.

Kuchyně 1

Obr. 2, 3, 9-34.

Poloha kuchyně

Kuchyně 1 se nachází v západní části hradního jádra. Na severu sousedí s gotickým palácem, na jihu s gotickou hranolovou věží. V současné době je kuchyně rozdělena příčkou na 2 místnosti, jižní č. 17 (číslování místností hradního jádra je podle Vrla 2012) a severní č. 16. Prostora č. 17 je vlastní kuchyně se mladším zděným sporákem, prostora je č. 16 je pekárna se 2 pecemi. Západně od kuchyně a pekárny se nachází místnost č. 18, tzv. přípravná jídel, přístupná z kuchyně i z pekárny.

Popis kuchyně, pekárny a přípravný (č. 17, 16 a 18) v SHP (Vrla 2012, 196, doslovná citace)

Místnost č. 16

Prostor je přístupný z nádvoří, dřevěné zárubně vstupu jsou zasunuty do hloubky vstupní niky, nade dveřmi je v subtilní příčce situováno drobné, osvětlovací okénko, s dřevěným překladem; zevnitř jsou nad okénkem patrný překlad a horní část levé stojky v kameni sekaného ostění s drážkou na výplň. Místnost je zaklenuta valenou klenbou, v severní části se nachází mohutné těleso pece, jemuž je v horní části předsazena průběžným trámem nesená příčka, v jejíž jižní stěně je šestiboká, cihelná dlaždice s letopočtem 1726 a nápisem: G. Condelius. Zmíněný trám je na východní straně vložen přímo do zdiva, na straně opačné je vynášen v kameni tesanou konzolou s omítanou nadezdívkou. Nad tělesem pece se nachází malý prostor s cihelnou dlažbou, přístupný úzkým schodištěm na východní straně. V jihovýchodním koutě místnosti je situován vstup do místnosti č. 18, po jeho levé straně se nachází úzký prostor, do kterého ústí komínový průduch.

Místnost č. 17

Převážně valeně klenutá místnost, bývalá kuchyně. Valená klenba zřejmě původně procházela z místnosti č. 16; ve střední části č. 17 je však mezi částí valené klenby vložena příčná partie, sklenutá soustavou nepravidelných, segmentových klenbiček. Obě místnosti (č. 16 a 17) jsou odděleny pouze subtilní příčkou, ve které jsou zde situovány dvě niky; severní z nich je využita dřevěnou skříňkou, do které je nade dveřmi vypálen (?) letopočet 1786. Místnost je přístupná z nádvoří prostým, obdélným vstupem, opatřeným kamenným ostěním, zdobeným subtilní, hranolovou lištou, provázející obdélný výřez vstupu. Na jihovýchodní straně je místnost, směrem do nádvoří rozšířena drobným, valeně zaklenutým přístavkem. Tento přístavek je z nádvoří osvětlen rozměrným, zdvojeným, obdélným oknem s podobně utvářeným ostěním, jako u vstupu do místnosti; ostění je vybaveno jednoduchou, bankálovou římsou. V jižní části místnosti se nachází výrazný, téměř půlkruhově utvářený pas, rozdělující partie stropu, opatřené různými klenbami (viz výše). Spodní hrana pasu je armována devíti mohutnými, v kameni sekanými bloky různého utváření i stáří. Nejvýrazněji se zde pohledově uplatňuje čtveřice bloků s průběžným obloučkovým vlysem, armujících původně jiný, půlkruhově (či kruhově?) utvářený architektonický tvar. Oba spodní bloky a klenák jsou zdobeny okosením, které se však k jednomu kraji mírně zužuje. Sestava je doplněna dvojicí hladkých bloků bez náznaku profilace. Podlaha místnosti je tvořena čtvercovými, kamennými dlaždicemi, u západní stěny jsou přisazena kamna s pecí, vedle kterých je situován vstup do níže položené místnosti č. 18. V jižní stěně je vyhlouben mělký výklenek s dřevěnými policemi.

Místnost č. 18

Podlaha této místnosti, situované v přístavku u západního průčelí traktu, je položena níže a z místnosti č. 16 a 17 je přístupna krátkými schodišti. Místnost je zaklenuta valenou klenbou s lunetami nad otvory, osvětlena je trojicí segmentově završených okenních nik, prolomených v západní stěně. V severní části východní stěny je situován drobný výklenek, vstupy do místnosti č. 16 a 17 jsou vloženy pod společný, oblý pas. Podlaha místnosti je tvořena z cihel (Vrla 2012, 196, doslovná citace)

Doplnění popisu kuchyně, pekárny a přípravný (č. 17, 16 a 18)

Prostor před místnostmi 16 a 17, vstupy

Vstup do kuchyně a pekárny je v severozápadním rohu III. nádvoří. Komunikační trakt z 2/2 17. století je v tomto místě v přízemí přerušovaný (před západní částí místnosti 15, před místností 16 a před severní částí místnosti 17). Patro traktu je vynášené dvěma, na sebe zhruba kolmými mohutnými pasy. V místě rohu nádvoří je do severního pasu vložena trojboká luneta, pod níž se nachází prostup nádvorní zdi do místnosti č. 16. Zhruba ve středu prostupu jsou dřevěná futra s dveřmi a nad nimi osvětlovací okénko.

V nádvorní zdi západního křídla se nachází vstup do místnosti č. 17. Vlevo i vpravo od vstupu ke zdi přiléhá nízký sokl vysoký na severu 0,64 m, na jihu 0,71 m. Vchod má kamenné ostění, které mírně zasahuje pod patu severního pasu vynášejícího patro traktu. Špalety vstupní niky nespírají se vstupem stejný úhel, jsou různé dlouhé. Na severní, kratší špaletu, navazuje příčka oddělující místnosti č. 16 a 17. Příčka v tomto místě mírně zasahuje až do niky vstupu. Na jižní straně sokl přiléhá ke komunikačnímu traktu, který od tohoto místa má opět i přízemní část.

Výškové úrovně podlah místností č. 16 - 18 a nádvoří

Dnešní nadmořská výška severozápadní části nádvoří je 525,73 m. Místnosti mají rozdílné výše podlah. Podlaha v místnosti č. 17 je ve výši 526,24 m n.v., tj. 0,51 m nad nádvořím, vstup umožňuje kamenný schod před portálem. Podlaha v místnosti č. 16 mírně klesá směrem ke vstupu do tzv. přípravný jídel č. 18. Vstup do místnosti č. 16 je za dřevěnými futry, leží 0,18 m nad nádvořím (525,91 m n.v.). Zhruba ve středu místnosti je ve výši 525,73 m n.v., tj. ve stejné výši jako ve sledované části nádvoří. Severozápadní roh místnosti č. 16 má podlahu ve výši 525,64 m nad mořem, na rozhraní pekárny a vstupu do místnosti 18 ve výši 525,48 m nad mořem, tj. 0,09 a 0,25 m pod úrovní severozápadní části nádvoří. V přípravně jídel č. 18 leží podlaha 525,16 m nad mořem, tj. 0,57 m pod povrchem nádvoří.

Nejvýše je podlaha v místnosti č. 17, nejnižší v č. 18. Vůči místnosti 17 je podlaha v pekárně č. 16 níže ve středu místnosti o 0,51 m, v severozápadním rohu místnosti o 0,60 m, na rozhraní pekárny a vstupu do místnosti č. 18 o 0,76 m. Podlaha v přípravně č. 18 je o 1,08 m níže než v kuchyni č. 17. Pekárna č. 16 je nad podlahou přípravný č. 18 ve středu místnosti o 0,57 m, v severozápadním rohu o 0,48 m a na rozhraní pekárny a vstupu do místnosti 18 o 0,32 m.

Místnost č. 16

Prostora je zaklenutá raně barokní valenou klenbou (1650 - 1690), která prochází do místnosti č. 17 (Vřla 2012, 196; Vřla 2020), vrchol klenby je v obou místnostech ve stejné výši (529,78 m n.v.). Na podlaze je pískovcová dlažba z obdélníků a čtverců širokých 58 cm kladená na nepravidelný řemen.

Pece

V místnosti se nacházejí 2 pece umístěné v jednom bloku, který vyplnil severní konec místnosti. Před pecemi je umístěný sokl, užší před velkou, širší před malou pecí, jeho povrch je ve výši 526,54 m n.v. před větší pecí je v soklu segmentem zaklenutá nika. Pece jsou rozdílně velké, západní pec je menší a je umístěná výše než větší pec východní. Ústí západní pece je zaklenutá nízkým segmentem, ústí východní pece má rovný překlad. Spodní úroveň ústí u větší pece je 0,44 m nad soklem, u menší 0,83 m. Zaklenutí prostoru pecí je provedené rozdílně, menší pec má výšku klenby cca 0,5 m (dno pece je rozbité, je cca 0,10 m pod ústím pece, proto není možné výšku změřit přesně), větší pec má výšku 0,62 m (dno pece stoupá). Vrchol klenby pecí vychází 527,70 m u větší pece, 527,77 u menší pece. Je zřejmé, že pece byly umístěny tak, aby vrchol jejich klenb byl zhruba ve stejné výši. Každá pec má 3 výdechy kouře kruhového průměru široké 0,15 m. Výdechy z menší pece jsou o 0,05 m níže než z větší pece (528,22 m n.v., 528,27 m n.v.). V ústí kouřovodů jsou osazené keramické trubky. Zda trubky tvoří výplň kouřovodů i v tělese pece, se nepodařilo zjistit.

Blok s pecemi má tvar kvádrů, po jeho východní straně zhruba do poloviny hloubky bloku pecí stoupalo schodiště. Vlevo od schodiště byl vstup do prostoru nad pecí, ohraničený dřevěnými trámkami. Prostor nad pecí má tvar písmene "L". Od místnosti a od schodiště byl oddělený příčkami na 1 cihlu. Jeho strop tvořila valená klenba místnosti 16, zadní stěnu čelo této klenby. Na podlaze

byly keramické dlaždice (tzv. topinky) nad větší pecí a cihly nad nižší pecí, podlaha je v části nad západní pecí porušená a pokrytá prachem, buď z rozpadlých cihel, nebo z materiálu pod cihlami (při průzkumu nebylo možné do prostoru zasahovat.). Na čelní stěně (směrem do místnosti č. 16) je vidět otisk cihel, patrně po jedné odstraněné podlahové vrstvě. Podlaha je v současné době (tj. bez zmíněné odstraněné vrstvy) ve výši 528,34 m n. v. Kouřovody pecí probíhají bezprostředně pod podlahou, jejich horní úroveň je 0,12 a 0,07 m pod jejím dnešním povrchem. Užití cihel a topinek, které mají rozdílnou výšku, by mohlo souviset s průchodem kouřovodů, které jsou pod topinkami výše než pod cihlami. Je nepochybné, že při pečení kouřovody rozehřívaly podlahu na povrchu pece a vytápěly celý prostor, který tak mohl sloužit jako sušárna.

Kouř stoupající z kouřovodů pecí zachycovaly dvě na sebe kolmé, trámy nesené příčky spuštěné od klenby místnosti. Zídky vymezovaly před pecemi obdélný prostor široký na západě 0,72 m, na východě 1 m. Delší příčná zeď ležela na trámu mezi západní a východní zdí místnosti, kratší zídka (kolmou na delší) nesl trámek položený na jihu na vrcholu delšího trámu a na severu na povrchu pece, cca 45 cm od jejího východního okraje. Tato kratší zídka tak rozdělila prostor na dýmnou část před pecemi a čistou část nad schody vedoucími k sušárně. V dýmném prostoru byl ve valené klenbě místnosti, západně od jejího vrcholu, vylámaný čtverhranný otvor do komína. Komín se nacházel v 1. patře ve zdi oddělující místnosti č. 26 a 27. Stáří komínu SHP neuvádí.

Spodní úroveň delšího trámu je ve výši 528,20 m n. v. Spodní úroveň výdechů kouřovodů je 528,07 a 528,12 m n. v., v současné době jsou tedy pod trámem, což muselo způsobovat průnik kouře do místnosti. Trám původně na západní straně nesla konzola. Dnes leží na nadezdívce této konzoly vysoké 0,42 m, takže původní spodní úroveň trámu byla 527,78 m n. v., tj. 0,29 m a 0,34 m pod spodní úrovní kouřovodů pece.

Jižní stěna místnosti č. 16

Tuto stěnu tvoří příčka oddělující místnost č. 16 od místnosti č. 17. Příčka se dvakrát lomí, poprvé v interiéru, podruhé u západní zdi v prostoru vstupu do místnosti 18. Po tomto druhém zalomení příčka šikmo zasahuje až do chodby vedoucí z místnosti č. 16 do přípravný č. 18, končí u vstupu do příkládacího prostoru kamen, která se nacházela v přípravně.

Přístup do místnosti č. 18 a příkládací prostor pro kamna v této místnosti

Komunikační spojení mezi přípravnou (místností č. 18), kuchyní (č. 17) a pekárnou (č. 16) umožňovaly 2 chodby procházející západní zdí kuchyně a pekárny. Zeď je široká 3 m. Tato chodby spolu sousedily, byly oddělené příčkou, která rozděljuje místnosti č. 16 a 17, a na ni navazujícím příkládacím prostorem kamen v přípravně. Chodby jsou ve východní části zaklenuté segmentem na šíři každé chodby, v západní části, tj. ze strany místnosti č. 18, je nad chodbami jeden oblouk, jehož šíře zhruba odpovídá nad ním umístěné lunetě v klenbě místnosti č. 18.

Zhruba ve třetině délky chodby z pekárny, v místě, kde končí zmiňovaná příčka, je do chodby vložena příčná zídka. V ní jsou vpravo dřevěná futra dnes bez dveří, za futry je schod a chodba do přípravný. Vlevo je otevřený přístup do příkládacího prostoru kamen nahoře uzavřený krátkou zdí nesenou dřevěným překladem. Příkládací prostor má dřevěný práh a cihlovou podlahu. V zadní stěně je zazděný příkládací otvor kamen zaklenutý segmentem a nad ním, rovněž zazděný, otvor pro odvod kouře. Před nimi je úzká podesta tvořená dvěma řadami cihel. Nad příkládacím prostorem se nachází komín, který ve zdivu uhýbá nejprve směrem k východu, tj. ke středu zdi, a potom k jihu. Patrně se napojil na komín, který odváděl kouř z podesty na vaření v místnosti č. 17, protože nad příkládacím prostorem je v 1. patře okno a jiný komín v této části západního křídla zjištěný není.

Místnost č. 17

Dlažba

Na podlaze místnosti je pískovcová dlažba, která vytváří 4 úseky. Dva úseky z obdélníků a čtverců širokých 58 cm kladená na nepravidelný řemen, se nachází podél jižní zdi (1. úsek) a ve východní části a podél severní příčky (2. úsek). Ve střední části, v místě, kde se nachází sporák, jsou pískovcové čtvercové dlaždice o rozměrech 47 x 47 cm kladené na vazbu. První úsek je před sporákem a vpravo od něj, druhý úsek je vlevo od sporáku.

Klenba a odvod kouře

Místnost je zaklenutá několika klenbami. V severní části je valená klenba, která prochází z místnosti č. 16 (Vrla 2012, 196), vrchol klenby je v obou místnostech ve stejné výši (529,78 m n.v.). V jižní části je mladší valená klenba segmentová, která vznikla současně se zřízením kuchyně, její vznik patrně vyvolaly bourací práce při zřízení komína (Vrla 2020). Prostor mezi klenbami má tvar zhruba rovnoramenného lichoběžníku zužujícího se od východu k západu. Okraj jižní valené klenby byl vyztužen kamenným pasem, jehož součástí jsou i pozdně románské bloky s obloučkovým vlysem. Okraj severní klenby je hladký, omítnutý. Prostor mezi klenbami je dnes vyplněný 3 segmentovými klenbičkami, které nejsou zaznamenány v zaměření hradu. Na východní straně je směrem k západu mírně stoupající valená segmentová klenba, která končí zhruba ve středu místnosti. Klenba stoupá z 530,08 m na cca 530,24 m (nivelace byla prováděna v rámci zaměření hradu, nikoliv účelově pro rozlišení výšek jednotlivých klenb). Na západní straně je segmentová klenba s pětibokou lunetovou výsečí. Mezi těmito klenbami, je klenební pas na šíři jednoho kamenného bloku (součástí kamenného pasu), který má menší vzepětí, než sousední segmentové klenby. Prostor mezi valenými klenbami je v nejvyšším místě o 0,46 m výše, než je vrchol klenby místností 16 a 17.

Nad prostorem vymezeným pasy se nacházela DČK, stoupající klenba na východě ukazuje na to, že byla umístěna v západní polovině přerušení. Na Historické fotografii uložené v archivu NPÚ-ÚOP v Kroměříži (obr. 28) je zachycena ještě černá kuchyně, ačkoliv průchod do komína je již zazděný a v západní zdi jsou osazena komínová dvířka. Očazený je nejenom prostor mezi valenými klenbami, ale i celá jižní část kuchyně č. 17. Z fotografie není zřejmé, zda stejně byla očazena i severní část. Příčka spuštěná od klenby, která by oddělovala část zakouřenou od části čisté, na fotografii není, mohla však být zbouraná při přechodu na tahový komín.

Do komínových dvířek je zavedená kouřová trubka z pece, která je v západní zdi kuchyně. Je zřejmé, že těleso komína procházelo západní zdi kuchyně, otvor po dvířkách je dnes zazděný. Bohužel nevíme, zda již v době vzniku kuchyně zasahovala DČK i do hmoty západní zdi kuchyně a pokračovala do prostoru kuchyně otevřenou nikou, nebo zda byl komín do kuchyně protažený (a do západní zdi kuchyně v úrovni přízemí probouraný) až v souvislosti se zrušením dýmného provozu. DČK procházela podlahovými vrstvami do 1. patra.

V severozápadním rohu místnosti č. 28 (v SHP č. 219) se po odbourání DČK dochovala v cihlové podlaze maltová plocha o rozměrech 120x64x50x97 cm (měřeno po směru hodinových ručiček, 120 cm je rozměr podél západní zdi místnosti). Průchod DČK do 1. patra však nebyl plynulý, protože obvodové zdi patra jsou užší, v interiéru je zeď přízemí přesahuje cca o 1,35 m. Severozápadní kout místnosti 28 tak leží nad obvodovou zdi přízemí. Výškový rozdíl mezi nejvyšším místem klenbiček mezi valenými klenbami přízemí a podlahou místnosti č. 28 v patře je 0,61 m.

Rozšíření místnosti č. 17 do komunikačního traktu

Před jižní částí místnosti č. 17 má komunikační trakt i přízemní část zaklenutou valenou klenbou, která je s místností č. 17 spojená valeně zaklenutým prostupem v nádvorní zdi místnosti. Prostup je o 0,95 m užší než prostor v komunikačním traktu. Jeho špalety se neotevíraly pod stejným úhlem, byly však nasměrované na hrany přerušení valené klenby místnosti č. 17. Výška klenby uzavírající prostup byla menší než výška klenby v přístavku.

Úložné prostory

V místnosti č. 17 jsou celkem 3 výklenky, které sloužily jako ukládací prostory. Jeden, s dřevěným rámem a 2 policemi, je v jižní zdi, druhý je ve střední části příčky oddělující místnosti, třetí, vyplněný dřevěnou skřínkou, je ve východní části této příčky. Smysl soklu před nikou v příčce nám zatím uniká. Bez provedení sond není možná vyloučit ani to, že se zde původně nacházely dveře nebo jen propojení kuchyně a pekárny.

Podesta na vaření, sporák a pec

Pod DČK stojí zděný, cihlový sporák, který by měl být zapojený do uzavřeného komína fungujícího na principu tahového komína. Část sporáku, v níž by měla být trouba, je přizděná k západní zdi místnosti. Trouba se nedochovala, prostor po ní je patrně zazděný. Od jihu je k němu připojený stejně tvarovaný pult, který má ve středu části 1 šachtové topeniště. Horní část šachty je

širší, čtvercová. Ve výši 39 cm se na 2 stranách zužuje, dolů pokračuje obdélná šachta, která se na úrovni podlahy lomí a otevírá se ve stěně pultu. V místě, kde se šachtové topeniště zužuje, bývala kovová mřížka, na kterou se dávaly žhavé uhlíky. Šachtové topeniště leží již mimo předpokládanou dýmnou část kuchyně. Sporák i k němu připojený pult mají cihlový základ pod úrovni podlahy. Kolem sporáku a pultu je ve dvou úsecích dlažba ze čtvercových pískovcových dlaždic kladených na vazbu. Dlažba přiléhá ke sporáku i pultu, těsně kolem sporáku byla šířka dlaždic upravená, na východní straně jsou jen úzké pásy.

V prostoru, kde se dnes nachází sporák, byla původně podesta na vaření na otevřeném ohni, rozsah podesty a pochozího prostoru kolem ní pravděpodobně ukazuje odlišná dlažba.

Jižně od sporáku je v západní zdi místnosti cihlová pec hluboká 1,5 m. Ústí pece je obdélné, místo překladu jsou použité železné pásy. V zadní části klenby pece jsou otvory do kouřovodů, nad ústím pece však jejich vyústění není, patrně jsou zazděné. Na staré fotografii v archivu NPÚ byla pec napojená na kovový kouřovod zaústěný do komína.

Přístup do místnosti č. 18

V severozápadním rohu místnosti č. 17 je vstup do chodby, která umožňuje přístup do přípravný č. 18. Chodba je zaklenutá obdobně jako v místnosti č. 16, na východě segmentem na šíři chodby, na západě obloukem společným pro obě chodby. Na začátku chodby je dřevěný schod, za ním je krátký úsek cihlové dlažby, ukončený dřevěnými futry dnes bez dveří. Za nimi jsou 4 dřevěné schody a chodba s novodobou keramickou dlažbou, stejnou jako v celé přípravně.

Místnost č. 18

Místnost je zaklenutá valenou klenbou. Na západní straně má 3 okna, nad nimiž jsou v klenbě trojboké lunety. Na východní straně ústí výše popisované chodby z místností č. 16 a 17. Nad chodbami je otevřená další luneta, která ukazuje, že se původně jednalo o jeden vstup. Chodby jsou zaklenuté obloukem, který je na severu ukončený segmentem. Na jihu je oblouk upravený, chodba z místnosti č. 17 byla na jihu zúžená. Mezi vstupy je obslužný prostor pro kamna v přípravně se zazděnými otvory pro přikládání a odvod kouře. Kamna se musela nacházet mezi oběma vstupy. Místnost má novodobou dlažbu, která přechází i do přilehlých částí chodeb. Podle zaměření hradu byla místnost v minulosti rozdělená dnes neexistující příčkou umístěnou mezi přístupy z místností č. 16 a 17. Příčka respektovala příkladací otvor do kamen (není jisté, že záměrně), byly v ní dveře spojující obě části.

Stavební vývoj místností č. 16-18

Zpracovatel SHP Buchlova R. Vřla stavební vývoj západní části hradního jádra oproti publikovanému článku (Vřla 2012) upravil a prohloubil.

Podle SHP vznikla severní část prostor, kde byla později řízená pekárna a kuchyně, v gotice 2, jihozápadní část v gotice 2-4, nádvoří zeď v gotice 4. V místě dnešního vstupu do pekárny se nacházelo osvětlovací okénko, na které ještě reagovala luneta v klenbě komunikačního traktu.

Při raně barokní přestavbě (rané baroko 1, 1650 - 1690) byl prostor pozdějších místností č. 16 a 17 (dle Vřla 2012 je to č. 16 a 17, dle SHP, Vřla 2020 je to č. 116, 117) zaklenutý valenou klenbou, byl upravený nebo zřízený stávající vstup do č. 17. K jádru byl připojený komunikační trakt, který z nějakého důvodu před dnešní místností č. 16 a severní částí místnosti č. 17 neměl přízemní část. Zároveň byla k západní straně hradního jádra přistavěná budova, v níž se nachází místnost č. 18.

Následovala stavební etapa označená v SHP jako rané baroko 2 (1690 - později), při níž byly vystavěny konstrukce spojené s provozem a fungováním kuchyně a pekárny: valená segmentová klenba a pec v jižní části, dělící příčka mezi kuchyní a pekárnou s příkladacím prostorem pro kamna v místnosti 18m, blok pecí v pekárně č. 16 a vstup do č. 16. V textové části SHP je vznik kuchyně a pekárny zařazen do kapitoly se stavebními aktivitami 1/2 18. století².

Pekárna a kuchyně zaujaly nepravidelný pětiúhelný prostor na západní straně severního traktu. Obě místnosti tvořily jeden prostor, k rozdělení došlo až určitou dobu po zřízení kuchyně. Po podrobném průzkumu bylo zřejmé, že všechny konstrukce označené jako rané baroko 2 nejsou

² Stavební vývoj pro baroko je v SHP podrobně rozdělený, jednotlivá hesla se částečně překrývají, případně označují stavební úpravy určitého objektu.

současné. Na určitý stavební vývoj popisovaných prostor ukazují rozdílné podoby vstupů do místností č. 16 a 17, dvakrát zalomená dělicí příčka mezi místnostmi, odlišné výškové úrovně podlah v místnostech č. 16 a 17, dodatečné zřízení vytápění místnosti č. 18 a nakonec i zrušení dýmného provozu a nahrazení podesty pro vaření na otevřeném ohni sporákem.

Vstup do kuchyně z nádvoří byl již existujícím vstupem do místnosti č. 17. Původní kuchyně ještě nebyla rozdělená příčkou. Velká místnost obsahovala na jihu podestu na vaření a na severu 2 pece. Podlaha v kuchyni byla ve výši podlahy v dnešní místnosti č. 17. Do přípravný se chodilo vstupem umístěným v západní obvodové zdi kuchyně. Podlaha přípravný je o 1,08 m níže, patrně se do ní sestupovalo po schodech. Šíří vstupu do místnosti č. 18 ukazuje luneta nad vstupem v klenbě přípravný. Výškový rozdíl mezi přípravnou a kuchyní způsobila nutnost ukončit střechu budovy s přípravnou pod okny patra hradního jádra.

Šíře západní zdi kuchyně, kterou prochází vstup do přípravný, je 3 m. Pokud by se zde nacházel původní vstup do hradního jádra (v době vzniku kuchyně zazděný), který na tomto místě předpokládal J. Kohoutek (1995, 19, 24), bylo by pravděpodobné, že by byl využitý pro vstup do kuchyně.

Odvod kouře z podesty pro otevřený oheň umožňoval komín, jehož dýmníková část se nacházela nad západní částí přerušeni valené klenby kuchyně. Stěny DČK byly nesené okraji valených klenb a patrně úzkým pasem, který se nachází za stoupající valenou klenbičkou v prostoru mezi valenými klenbami. Na historických fotografiích z restaurování kamenného pasu je dobře vidět rozsah dýmné části kuchyně. Ta začínala hned za ukončením starší valené klenby a zahrnovala i celý jižní konec kuchyně s pecí. Zda dýmný prostor zasahoval dále do kuchyně nebo byl oddělený příčkou, nevíme. Oddělení by bylo logické, na fotografii však příčka není a není rozpoznatelná ani stopa po jejím odbourání.

Kouř z pecí odcházel otvorem ve valené klenbě do komína ve zdi 1. patra. Sokl před pecemi (pokud v této době již existoval) byl 0,30 m nad podlahou, ústí pecí byly 0,74 a 1,13 m nad podlahou, což umožňovalo pohodlnou obsluhu pecí.

Po určité době došlo ke změně uspořádání kuchyně a přípravný. Bezpochyby to bylo kvůli potřebě vytápět místnost č. 18 a podle provedených úprav to bylo ještě před běžným užíváním tahových komínů. Pro kamna bylo třeba zřídit příkládací prostor, jehož podlaha bude v takové výši, aby umožnila příkládání do spodní části kamen. Výškový rozdíl mezi podlahou kuchyně a přípravný byl 1,08 m, bylo tedy třeba dostat se o hodně níže. Stavitelé situaci vyřešili rozdělením kuchyně příčkou na 2 části a zešíkmením podlahy v pekárně. Příčka je dvakrát zalomená, ačkoliv mohla být rovná. Důvodem zalomení je snad snaha o vytvoření dostatečného pracovního prostoru v pekárně. Původní přístup z kuchyně do přípravný byl rozdělený vložení příkládacího prostoru, do něhož byl vyvedený komín. Nemáme nivelaci přímo před příkládacím otvorem, ale rozhraní pekárny a přístupu do přípravný je 0,32 m nad podlahou místnosti č. 18, což už umožnilo příkládání do dolní části kamen. Pro odvod kouře musel být do zdi nad příkládacím prostorem vložený komín, který patrně ústil do komína nad podestou na vaření.

Bez archivního průzkumu neznáme podrobnosti, nevíme, proč bylo třeba vytápět přípravnou, kdy byla i přípravná rozdělená příčkou, proč byla pekárna přístupná z nádvoří místo z kuchyně (pokud výklenek v příčce oddělující kuchyni a pekárnu nebyl původně propojením obou místností). Nově zřízený vstup do pekárny využil lunetu v pozdně renesančním pasu, tím se však pravděpodobně dostal do střetu s konzolou, která vynášela trám nesoucí příčku, jež uzavírala dýmný prostor před pecemi. Tento trám je dnes zazděný v nádvorní zdi pekárny, na západní straně leží na nadezdívce kamenné konzoly výškově nad výdechy kouřovodů pecí. Předpokládáme, že původně nesly trám 2 konzoly a tato úprava (tj. odstranění východní konzoly, nadezdění konzoly západní a posunutí trámu o 0,42 m výše) souvisí se zřízením vstupu do pekárny z nádvoří.

Zešíkmení podlahy v pekárně zkomplikovalo obsluhu pecí, protože ústí menší západní pece se dostalo vůči podlaze do výše minimálně 1,54 m. S obsluhou pecí by mohl souviset před nimi umístěný sokl. Je pravděpodobné, že minimálně v době obsluhy pecí musel být prostor před pecemi nějak zvýšený.

Otázka je datace těchto úprav. Přímou v kuchyni máme k dispozici datum 1726 na dlaždicí zazděné do zídky uzavírající dýmný prostor před pecemi a 1786 na dřevěné skřínce v příčce rozdělující obě místnosti. Obě data jsou v konstrukcích, které souvisí s úpravami kuchyně pro

zřízení příkladacího prostoru pro kamna v přípravně. Dlaždice mohla být umístěná již na původní zídce, v ideálním případě by mohla udávat datum výstavby, doklad pro to však nemáme, takže tato úvaha zůstává pouhou hypotézou. Také u skřínky ve výklenku příčky nevíme, zda je původní nebo sem byla umístěná později, nemáme ani doklad pro to, že datum na skřínce je z doby jejího vzniku a nebylo doplněno později. Letopočet tak můžeme použít pouze pro dataci ante quem 1786.

Zřízení kuchyně můžeme dát do souvislosti s pobyty Karla Zikmund z Petřvaldu na hradě, tedy zhruba do 2/4 18. století, což rámcově odpovídá letopočtu na dlaždici, ke stavebním úpravám docházelo již za jeho otce Jana Dětricha, podle datace v analytickém plánu v SHP to připouští i R. Vrla. Před r. 1786 došlo ke zřízení příkladacího prostoru pro kamna v místnosti č. 18, využití netahového komínu tomu odpovídá. Po krátké době byl zrušený dýmný provoz a v kuchyni, tj. v místnosti č. 17, byl instalovaný zděný sporák a k němu pult s šachtovým topeništěm. Otevřený přístup do komína byl patrně uzavřený. Konstrukce sporáku odpovídá sporáku uvedenému např. v publikaci Beschreibung neuer holzsparenden Oefen und Feuerherde, zum Militär-und Civil-Gebrauch z r. 1808, Tab. XVIII, užití šachtového topeniště ukazuje na větší stáří sporáku. Jedná se tak o jeden z nejstarších dochovaných sporáků u nás.

Velikost podesty na vaření neznáme. Stávající dlažba souvisí až se zřízením sporáku, nicméně ukazuje, kde se pravděpodobně nacházela jak podesta, tak její obslužný prostor a ponechává dost místa k obsluze pece. V kuchyni fungovaly 3 pece. Jedna bezprostředně vedle podesty na vaření, další 2 v bloku v severní části kuchyně. Rozdílná velikost a poloha pecí ukazuje na jejich rozdílné využití. Větší pec sloužila spíše na pečení chleba, menší mohly být určené na pečení masa, paštik nebo jako cukrářské (Štajnochr 2017, 64-65). Doložené je ale i pečení koláčů apod. v chlebové peci po vyjmutí upečeného chleba.

Závěr

Kuchyně 1 v jádře hradu Buchlova není typickou ukázkou dispozice a konstrukce panské kuchyně, byla vestavěná do staršího prostoru v době, kdy již hrad nebyl hlavním sídlem majitele. Stavitel se musel vypořádat s omezeními danými starší stavbou i výškovými rozdíly mezi místnostmi. Obtíže musel působit především odvod kouře v dýmné části kuchyně daný rozdílnými šířkami zdi v přízemí a v patře.

Unikátní je dochování bloku pecí se sušárnou a pozornost by si zasloužil dosud opomíjený zděný sporák s pultem se šachtovým topeništěm.

Shrnutí

V době vzniku tvořily kuchyně i pekárna (místnost č. 16 a 17) jednu velkou místnost. Přístup byl z nádvoří stávajícím vstupem do místnosti 17, jižně od něj byla dvě okna. Drobné okénko bylo i na severu. Místnost byla zaklenutá starší valenou klenbou nad severní a střední částí a mladší segmentovou valenou klenbou na jihu. Mezi klenbami byl prostor vyplněný na východě mírně stoupající segmentovou valenou klenbou. Za ní byl pas a otvor do DČK. DČK mírně zasahovala do místnosti nad kuchyní, kde vstupovala do komína v síle zdi. Rozsah dýmné části není zcela jasný, minimálně byl od ukončení valené klenby až na jižní konec místnosti. V severní části byl blok se dvěma pecemi. Před pecemi byla příčka spuštěná od klenby na trám nesený dvěma konzolami. Ve východní části takto vymezeného prostoru byl otvor do komína. Na východním boku pecí byly schody, které vedly do sušárny umístěné nahoře na pecích. V západní zdi byl široký vstup s několika schody do přípravny (místnost č. 18).

Kuchyně 2

Obr. 2, 3, 35-39.

Poloha kuchyně

Kuchyně 2 je součástí komunikačního traktu z 2/2 17. století. SHP ji řadí do stavební etapy rané baroko 1. Úpravy kuchyně, tj. nádvorní stěna a na ni navazující klenba, byly provedené v navazující etapě rané baroko 2.

Kuchyně je přistavěná k východní, nádvorní straně západní hranolové věže. Severně od kuchyně se přízemní část komunikačního traktu otevírá do místnosti č. 17, v níž byla v baroku zřízená kuchyně, jižně je točité schodiště.

Popis kuchyně

Exteriér

Prostor kuchyně částečně předstupuje před komunikační trakt, předstupující část je krytá pultovou stříškou. Z jihovýchodního konce střechy vystupuje DČK. Ta má v místě, kde opouští střechu, všechny stěny svislé a obdélný půdorys. Pod oknem chodby v 1. patře se severní stěna DČK sklání k jihu a DČK přechází do komína s čtvercovým půdorysem, který pokračuje podél schodiště nad střechu komunikačního traktu.

Kuchyně se do nádvoří otevírá zdvojeným obdélným oknem, které má kamenné ostění zdobené subtilní hranolovou lištou a jednoduchou bankálovou římsu. Stejně profilované je i ostění vstupu, umístěného v krátké severní stěně kuchyně.

Interiér

Kuchyně má tvar nepravidelného obdélníka. V jihovýchodním koutě se nachází dýmníkový komín. Do prostoru kuchyně zasahuje severní část DČK, jižní část DČK, nad níž leží vlastní svislý komín, vybíhá k jihu mimo prostor vlastní kuchyně. Kuchyně je zaklenutá dvěma valenými klenbami s osou východ - západ. Západní klenba je širší. Východní klenba navazuje na komín. Šíře klenby odpovídá šíři komína a jeho dýmníkové části. Protože vrchol klenby je výše, než spodní okraj střechy, stavitelé ji vyklenuli jako klenbu klesající. Tato klenba končí ještě v prostoru kuchyně, v místě, kde na ni navazuje severní stěna DČK. Okraj valené stoupající klenby je podložený železným pásem.

Stěny DČK leží na obvodových stěnách kuchyně (jižní a východní) a na klenbách (severní a západní). Další železný pás je použitý jako překlád v místě, kde na šikmou stěnu DČK navazuje svislá stěna komína. Stěny jsou omítané a vymalované, je možné, že při podrobném průzkumu by se ukázalo další použití železných výztuh.

Z kuchyně vede žebříkové schodiště k pozdně gotickému portálu (Janiš a kol. 2018, 63) západní hranolové věže, který se nachází těsně pod západní valenou klenbou kuchyně. Levý roh ostění je částečně překrytý klenbou kuchyně. Za portálem prochází napříč zdí věže chodba k obdobnému schodišti, které vede do přízemí věže.

Niky vstupu i oken jsou zaklenuté segmentem. Na podlaze jsou 2 druhy keramické dlažby, na západě tzv. topinky, na východě cihly. Západní stěna a klenby jsou očazené. Stopy vybavení kuchyně se nedochovaly, pravděpodobně zde byla, v prostoru pod komínem, podesta pro otevřený oheň.

Komunikační schéma

Vedle kuchyně se nacházelo točité schodiště do patra, další přístup do pater byl z nádvoří.

Stavební vývoj kuchyně 2

Kuchyně byla přistavěná k západní hranolové věži mezi lety 1650 - 1690. V této době byla také zaklenutá. Po roce 1690 byla nově vystavěná její východní nádvorní stěna se zdvojeným oknem a související v východní klenbou. Podle SHP z tohoto období pochází také východní, stoupající valená klenba. Tato klenba nese šikmou část DČK, proto je nepochybné, že došlo i zásahu do jeho konstrukce. Dokládá to i použití železného profilu na okraji klenby a železného pásu jako překládu mezi šikmou stěnou DČK a svislou částí komína.

Předpokládáme, že 1/2 18. století kuchyně přestala fungovat, protože severně od ní byla zřízená nová velká kuchyně. Komín v kuchyni však zůstal, při stavebních úpravách nebyl zrušený, naopak byl upravený tak, aby zůstal provozuschopný, ačkoliv do něj nejsou připojena žádná kamna. Snad k jeho využití přinese nějaké informace probíhající archivní výzkum.

Konstrukce kuchyně

Komín

Asymetrický 4boký komolý jehlan, 3 strany svislé, 1 šikmá, tento typ označujeme jako 1.1.1.4.3

Závěr

Pro interpretaci tohoto prostoru jako kuchyně nemáme mnoho dokladů. Písemné prameny ho jako kuchyni neoznačují, topeniště se nedochovalo. Na kuchyni ukazuje pouze komín, do kterého v patře není připojené žádné otopné zařízení, takže místo pro ohřev, případně úprava jídla doneseného z velké kuchyně, která se v této době nacházela pravděpodobně v prostoru II. nádvoří, se ukazuje jako nejpravděpodobnější možnost.

Zajímavé je použití železných pásů a profilů v konstrukci kleneb a komína, nelze však vyloučit, že jejich užití souvisí se stavebními úpravami při stavbě nádvoří zdi a navazující klenby.

Kuchyně 3

Obr. 2, 5, 40-93.

Poloha kuchyně

Kuchyně se nachází v hospodářském traktu na II. nádvoří hradu, je označena jako místnost č. 112. Byla zde zřízena při barokní přestavbě starší renesanční stavby po roce 1690, ještě před rozšířením stavby v 1/2 18. století (Vřla 2020, analytický plán).

Renesanční členění budovy se nedochovalo. Ve stávající dispozici leží kuchyně v severozápadním rohu místnosti č. 110. Na severu je přistavěná k nádvoří zdi renesanční stavby. Na západě přiléhá ke zdi, která je patrně pozůstatkem barokní příčky, která vznikla společně s kuchyní. Ve zdi je příkladací otvor pro kamna v sousední, západně ležící místnosti č. 113.

Popis kuchyně

Dispozice kuchyně

Kuchyně byla stavba zděná z cihel na vápennou maltu. Vnitřní rozměry stavby jsou - 2,22 m ve směru sever - jih a 1,78 m ve směru východ - západ. Hloubka niky vstupu je 0,06 m. Síla východní a jižní zdi byla cca 0,3 m + omítky, rozměry cihel ve zdivu kuchyně jsou 27x12x6 cm a 26x12x6 cm. Síla západní zdi je 0,29 m. Kuchyně měla mírně lichoběžný půdorys. Odvod kouře zajišťoval komín, jehož spodní dýmníková část měla tvar čtyřbokého nepravidelného komolého jehlanu a zakrývala celý prostor kuchyně. Západní stěna DČK byla svislá, zbývající 3 stěny se skláněly pod úhly: jižní 22-24°, východní 24-25°, severní 18-20°. DČK procházela stropem místnosti 110 a vystupovala do prostoru půdy, v r. 2019 to bylo cca 0,6 m (na J straně DČK) nad keramickou dlažbu podlahy půdy. Dále pak pokračovala svislá část komína, které prostupovala krovem a krytinou nad střechu budovy. V 1/2 18. století byl v prostoru půdy do svislé části komína připojený komín z prostoru napojené na komín 1, která se nacházela severně od kuchyně 3 v jihovýchodním koutě místnosti č. 115. Vstup do kuchyně byl od jihu, na východní straně je zazděné okno. V interiéru kuchyně se dochovala podesta na vaření a příkladací otvor do kamen v sousední místnosti č. 113. Na vnější severovýchodní roh kuchyně byl později postavený pilíř, který podepřel uříznutý (uhnulý) průvlak stropu.

Dýmníková část komína (DČK)

DČK má tvar asymetrického komolého jehlanu, západní strana je svislá, ostatní jsou šikmé. Obvodové zdi kuchyně byly vysoké 2,28 m, DČK začínala ve výši 1,65 – 1,7 m nad podlahou, to znamená, že patka DČK byla 0,63 – 0,68 m pod korunou zdi kuchyně. Šikmé stěny DČK měly patku východní a jižní stěny zapuštěnou do obvodových stěn kuchyně, severní a západní stěny ležely na pasech. Západní pas nesly pilíře v jihozápadním a severozápadním koutě kuchyně. Severní pas podpíral na západě pilíř v severozápadním koutě kuchyně, na východě byl zapuštěný do východní obvodové zdi kuchyně. DČK se na severu opírala do renesanční obvodové zdi budovy, k níž byla kuchyně přizděná. Stěny DČK jsou pokryté zplodinami hoření, sazemí a dehtem.

Na vnější straně východní zdi kuchyně je porušené zdivo nad oknem a to až do koruny zdiva. Díky tomu je vidět detaily zapuštění DČK do obvodové zdi kuchyně. Šikmé stěny DČK byly zděné na 1 cihlu, od jižní a východní obvodové zdi kuchyně se oddělily u předposlední řady cihel obvodové zdi. Toto místo bylo ještě dále upravované, styk obvodové zdi a šikmé zdi komína byl překrytý cihlovou konstrukcí (z celých cihel i zlomků) na maltu. Po omítnutí tak DČK plynule přecházela na korunu obvodového zdiva kuchyně.

Konstrukce šikmých stěn DČK

Při podrobné prohlídce šikmých stěn DČK vyšlo najevo, že stěna není tvořená přečnělkovou klenbou, ale že cihly mají sklon jako v klenbě, jejich sklon je totožný se sklonem celé stěny. Zdá se, že to nebude ojedinělý případ a že se tento způsob zdění DČK používal i na dalších lokalitách. Pokud by byla klenba pravidelná, byla by jí konstrukčně nejbližší klenba klášterní.

Svislá část komína

Západní strana komína je svislá celá. Zbývající strany DČK přechází ve svislou postupně, v rozdílných výškách. Severní stěna se mění ve svislou ještě v prostoru konstrukce stropu přizemí a podlahy půdy, takže do prostoru půdy vystupuje už jen svislá stěna. Jižní a východní stěny DČK přechází ve svislé v prostoru půdy, jižní výše než východní. Svislá část komína tak není přesně nad středem (osou) západní strany. Je možné, že tak upravovali polohu komína kvůli jeho průchodu krovem. Ke komínu kuchyně 3 se v další stavební etapě připojil komín z prostoru napojené na komín 1 z 1/2 18. století. Na svislé části komína se dochoval otisk starší pultové střechy hospodářského traktu, která zde byla až do 19. století.

Exteriér kuchyně

Svislé stěny kuchyně mají částečně opadanou vnější omítku, pod níž se dochovaly zbytky nejméně 3 starších vápenných omítek. Spodní omítka je očazená a je na ní pekování, vrstvy nad ní mají bílé nebo bělavé nátěry.

Jižní stěna

Stěna byla omítaná, části omítek se dochovaly. Nad dveřmi je očazená omítka, která by mohla souviset s omítkou A na východní stěně. Ve stěně jsou dřevěné zárubně dveří vložené do staršího, o něco většího otvoru. Výška zárubně je 1,68 m, výška staršího otvoru je 1,69 x 0,84 m. Veřeje jsou široké nahoře 3 cm, po stranách 4 cm. V horní části je ještě dodatečně vložené 2,5 cm široké prkno. Práh je dřevěný, prošlapaný, nerovný.

Nad dveřním otvorem není vynášecí oblouk. Řada cihel nad zárubněmi vypadá jako nově vložená při osazování veřejí (č. 1), protože nad touto řadou cihel je široká spára vyplněná drobnými úlomky (č. 2). Tato řada cihel neprochází až na západní = levý okraj zdi (č. 5). Vlevo a vpravo od horních rohů veřejí jsou úseky mladšího zdiva (č. 4), které souvisí s úpravami při osazení zárubně do otvoru po starším vstupu.

Otázka je, zda nad dveřmi byl vylehčovací oblouk. Pokud by zde byl, musely by být starší dveře nižší než stávající. Vzhledem k výši zdiva nad zárubněmi (nyní 62 cm), mohly dveře fungovat i bez nadlehčovacího oblouku. V interiéru je však těsně nad dveřmi do zdi založené šikmé zdivo stěny DČK, tíha této strany komína tedy leží na zdivu bezprostředně položeném na veřejích. Proto by zde existence oblouku, který by nesl tíhu komína v tomto místě, byla vhodná.

Dva úseky mladšího zdiva (4), vlevo a vpravo od horních rohů veřejí, leží přesně v místě, kde by se nacházely konce oblouku. Zdá se také, že zdivo jižní stěny kuchyně je ve střední části velice mírně pokleslé (č. 3, o 3,5 cm), což by mohlo být důsledkem odstranění vylehčovacího oblouku. V neposlední řadě nízké dveře do kuchyně bránily průniku kouře do prostor před kuchyní.

Na základě popsaného stavu jižní stěny kuchyně považujeme existenci vylehčovacího oblouku nad nižšími dveřmi, jeho pozdější odstranění a zvýšení dveří (nejspíše po zrušení kuchyňského provozu) za velice pravděpodobné.

Východní stěna

Stěna byla omítaná, dochovaly se části několika omítek. Největší úseky omítek jsou v horní části nad zaklenutím mladšího okna a v dolní části nad podlahou. V horní části lze rozeznat 3 omítky. Nejstarší, očazená omítka A je přímo na cihlovém zdivu. Mladší tenká světle okrová omítka B ji překrývá. Následuje omítka C, která místy překrývá A i B, místy je přímo na cihlách. Omítka C je i u podlahy. Zde je pod ní očazená omítka D, která by mohla souviset s omítkou A, není s ní ale propojená, a proto není ztotožnění omítek bez rozboru složení možné. Pod omítkou D je vápenný nátěr přímo na cihlách (bez omítek).

Zhruba ve středu levé části zdi jsou zazděné zcela očazené cihly (č. 6), což ukazuje na používání cihel ze starší stavby nebo konstrukce. Vlevo nahoře, na nároží zdiva, je na východní straně kovové táhlo (č. 21), kterým byla svázaná jižní stěna kuchyně. Nad částí táhla jsou vybourané cihly. Na jihovýchodním rohu kuchyně pod táhlem jsou rohové cihly otlučené tak, aby roh byl zaoblený.

Do střední části východní zdi bylo později vloženo okno, které je dnes zazděné. Okno bylo několikrát upravované. Starší okno bylo širší než okno mladší. Dochoval se z něj záklenek, na severní straně malý úsek v původním uložení (č. 17), ve střední části větší část, která poklesla kvůli statické poruše zdiva (č. 15). Zachovala se rovněž severní a jižní špaleta (č. 20, 23) a část

pískovcového parapetu. Ten je nyní rozlomený, část zůstala na původním místě (č. 12), je možné, že odlomená část (č. 13) je zazděná ve vyzdívec pod oknem (č. 8). Nelze ale vyloučit ani to, že na vyzdění parapetu byl použitý zlomený pískovec a zbytek byl vyzděný z cihel. Mohlo by na to ukazovat to, že na jižní straně pod špaletou okna žádný pískovec není a nerýsuje se ani zazdívka po jeho vyjmutí ze zdiva.

Na okraji severní špalety staršího okna jsou použité zlomky cihel nastojato na výšku 2 řad cihlového zdiva východní stěny kuchyně (č. 20). Kolem severního konce pískovcového parapetu, v místě, kde je neporušené zdivo kuchyně, jsou rovněž použité úlomky cihel i části cihel nastojato (č. 22). Tyto skutečnosti naznačují, že okno nebylo součástí zdi, ale bylo do ní vloženo dodatečně. Na druhotné vylámání okna ukazuje i situace v interiéru kuchyně, kde je vidět, že horní část okna zasahuje do dýmníkové části komína. Omítky staršího i mladšího okna jsou očazené.

Starší okno bylo po určité době zúžené. K zúžení došlo na severní straně, kde byla na parapet podél severní špalety staršího okna vyzděná zídka na 1 cihlu (č. 18), za níž se dochovala omítka špalety staršího okna (č. 16). Tato zídka vytvořila severní špaletu mladšího okna, jeho jižní špaleta a parapet byly ze staršího okna. Na špaletách mladšího okna se dochovaly části starších omítek (14). Nelze vyloučit, že součástí této přestavby byla i úprava zdiva pod oknem (č. 8). Toto zdivo vyplnilo prostor mezi starším zdivem vloženým do východní zdi kuchyně (č. 31). Účel zásahů ve spodní části kuchyňské zdi nám uniká, pro vystrčení nějaké konstrukce vně kuchyně zde není dost místa. V interiéru kuchyně je v prostoru zdi č. 8 užitá i hliněná omítka, obdobná jako na západní interiérové zdi.

Další úpravou bylo zvýšení parapetu a zazdění horní části okna. Časovou posloupnost (nebo možnou současnost) těchto úprav se zatím nepodařilo určit. Na povrchu zdi č. 8 i na nátěrech pískovcového parapetu (č. 12) leží 2 řady cihel tvořících zídka na šíři cihly, která tak zvýšila parapet. Na vrchní řadě cihel se zachovaly nátěry, z interiéru je překrývá nejmladší omítka okna.

Zazdívku horní části okna neslo dřevěné prkno. (č. 9). Prohnuté prkno je z vnější strany kuchyně silné 5 cm, směrem do interiéru se zužuje až na až na 1 cm. Na stranách je zazděné do špalet mladšího okna, na spodní straně má vápenné nátěry. Z interiéru jsou nad ním kolmo zasunutá další 2 drobná prkénka. Zazdívka nad prknem je z cihel položených delší stranou kolmo na líc zdiva (č. 10). Tato zazdívka byla na východní straně dodatečně zavázaná do špalety mladšího okna (č. 11). Podle zavázání dřeva a cihel do špalet okna a podle nátěrů spodní strany prkna považujeme tuto zazdívku za starší, než je zazdívka pod prknem. Po nedlouhé době bylo i toto, již podruhé zmenšené okno, zazděné zcela cihlami položenými delší stranou rovnoběžně s lícem zdiva (č. 7), na vazbu.

Podle očazení omítek okna se zdá, že okno bylo prolomené ještě v době fungování dýmného provozu kuchyně, který zde trval i po zúžení okna. Světlé nátěry na zakouřených omítkách zúženého okna ukazují na ukončení dýmného provozu před dalším zmenšením okna.

Nad záklenkem okna je zdivo porušené až ke koruně, kde v krátkém úseku chybí horní řada cihel (č. 19). Díky tomu je vidět způsob nasazení dýmníkové části komína na obvodové zdi kuchyně (bylo popsáno v části Dýmníková část komína).

Interiér kuchyně

Západní stěna

Západní stěnu kuchyně tvoří zeď, která patrně byla částí příčky, která členila budovu. Vzhledem k tomu, že v zdi je příkládací otvor do kamen v sousední místnosti, současný se zdi, vznikla zeď současně s kuchyní.

V jihozápadním a severozápadním rohu místnosti jsou 2 pilíře, mezi nimiž je pas, který nese západní, svislou stěnu komína. Pas stoupá směrem od zdi. Vzepětí pasu je 15 cm. Šíře pasu na krajích je 17 cm na jihu, 12 cm na severu, ve středu 24 cm. Větší část pasu je zakrytá omítkami, odhalená je cca 1/3 na jihu. Omítky na této stěně sahají výše, než na stěnách šikmých. Je možné, že se na svislé stěně lépe dochovaly.

Pod pasem, kde je zeď užší, je v jižní části příkládací otvor pro kamna (výška 31 – 32, šířka 39 cm). Nad ním jsou 2 řady neprovázaných cihel a nad nimi velký kámen jako překlad (40 x 15 – 7 cm). Otvor pro odvod kouře není jasně ohraničený, kouř odcházel buď mezerou mezi cihlami a kamenem nad nimi nebo příkládacím otvorem. V současné době je příkládací otvor zazděný, vyplněný několika kameny a úlomky cihel, přes něž je i několik kusů novodobé malty. Před

příkládacím otvorem je nízká cihlová podesta (28 – 31 x 76 cm, výška 53 cm). Podesta má na boku na vápenné omítce i omítku hliněnou se stopami ostřiva, mezi oběma omítkami jsou vrstvy nátěrů. Na povrchu podesty byly tenké vymazávky světle hnědou hlinkou s ostřivem, místy propálené do světle červené. Materiál se podobal materiálu hliněných omítek. Omazávky byly v několika vrstvách, pravděpodobně chybí přímo v ústí příkládacího prostoru, kde je tvrdá křusta tvořená černými sazemi a dehtem opadanými ze stěn komína. Ty zřejmě zvlhly a spojily se do tvrdé hmoty. Obdobná, ale větší vrstva byla v rohu sevřeném podestami na cihlové podlaze kuchyně i na sousední podestě na vaření.

Na podestu před příkládacím otvorem do kamen navazuje větší a vyšší podesta na vaření (62 x 120 cm, výška 58 cm), která prochází kolem piliře v severozápadním rohu až k renesanční severní zdi kuchyně. Také boky této podesty jsou omítané, přítomnost hliněné omítky však bez porušení omítek není možné ověřit. Na části boku podesty se zachoval nesouvislý okrový otisk a za ním bílý nezačazený nátěr. Otisk pokračuje na severní a východní stěně kuchyně, v prostoru, který vymezuje, je lépe dochovaná cihlová dlažba kuchyně. Je zřejmé, že zde něco stálo, podle okrové barvy by to snad mohla být konstrukce spojovaná hliněnou maltou. Rozměry jsou výška 40 – 45 cm, délka cca 60 cm.

Na zadním a pravém okraji podesty na vaření se dochovalo velké množství hliněných světle hnědých až okrových nátěrů. Jsou jen mírně propálené do světle hnědo růžové. Ve středu podesty nátěry chyběly, přímo na cihlách byla tvrdá vrstva z dehtu a sazí obdobná jako na podestě před kamny a na podlaze kuchyně. Cihly, které tvořily povrch podest, byly položeny šířka x délka, jejich měřitelné rozměry jsou 15x30 cm.

Při severozápadním rohu kuchyně se nachází na západní stěně kuchyně pod pasem, 0,75 m nad podestou drobný zhruba čtvercový otvor široký 9 cm, vysoký 10 cm, hluboký 20 cm neznámého účelu. Do horní části DČK nad pasem ústí kouřovod kamen z místnosti 113, vedle je nejméně jeden starší otvor. Tyto otvory byly ve zdi prolomené po přechodu na kamna s přímým příkládáním, kdy byl zazděný starší příkládací otvor, kuchyně byla patrně uzavřená a využívaná jako komín místo zbudování nového tahového komína.

Severní stěna

Severní stěnu kuchyně tvoří renesanční zeď budovy, k níž je kuchyně přistavěná. Ke zdi je připojený pas široký 16 cm, rozepjatý mezi pasem v severozápadním rohu a východní zdi kuchyně. Vrchol pasu je cca 205 cm nad podlahou kuchyně, výška pasu je cca 37 cm. Pas nese severní stěnu. DČK, která zde začíná ve výši 2,33 m nad podlahou kuchyně.

Na stěně se dochovala omítka z doby posledních úprav mladšího okna. V dolní části stěny je otisk konstrukce popisovaný u západní stěny.

Východní stěna

Střední část východní stěny zabírá zazděné okno. Stěna má z větší části dochované omítky s několikanásobnými nátěry. Omítky končí zhruba v úrovni korun zdiva obvodových zdí kuchyně, takže omítaná je i nejspodnější část DČK. Vrchní omítka překrývá i pozůstatky okenní niky staršího okna. V nice mladšího okna, v severním horním rohu je možné rozeznat starší omítky A a B.

Vrchní vrstva omítky byla v úzkém vertikálním pruhu vpravo od okna přetažená omítkou novodobou. Stejná nová omítka je i na spodní části zadržky okna. Důvod úpravy není zřejmý, kastelán ing. Jošek, který na hradě působí od 80. let minulého století, si opravu nevybavuje, proběhla pravděpodobně dříve (č. 24).

Pod oknem na mladších zadržkách jsou 2 vrstvy hliněných omítek s příměsí ostřiva - plev apod. (č. 30). Hliněná omítka se dochovala i zvnějšku na malé části pískovce (možná fragmentu parapetu okna) zazděného v zadržce pod oknem. Omítky jsou od sebe oddělené opakovanými vápennými nátěry, takže se jedná o 2 různé úpravy. Překryté jsou vápennou omítkou. Další hliněné omítky jsou na podestě pod příkládacím otvorem do kamen.

V interiéru kuchyně je dobře čitelná okenní nika staršího okna, dochovaly se severní a jižní špaleta s profilovanou vnitřní hranou (č. 25, 26). Jižní špaleta byla využita i pro mladší okno. Severní špaleta staršího okna i zídka, která okno zužovala, jsou překryté omítkou z doby fungování mladšího okna.

V horní části okna v místě, kde je opadaná omítka, je vidět odkrytou severní špaletu staršího okna. Cihly ve zdi kuchyně byly osekané (č. 27) a vlastní nároží špalety bylo vyzděné z úlomků cihel a malty. I tato situace ukazuje na dodatečné vložení okna do zdi kuchyně. Pod omítkou se jasně rýsuje i severní špaleta mladšího okna (č. 28). Větší část okna překrývá omítka z posledních úprav ještě existujícího okna, z doby po zvýšení parapetu, vložení prkna a zazdění horní části okna. Horní část okna zasahovala do dýmníkové části komína a tím způsobila statický problém v tomto místě. Patrně právě statické problémy byly důvodem, proč bylo okno zmenšené. Zúžení okna však neodstranilo hlavní problém, protože i po zmenšení zasahovalo zaklenutí okna do DČK. DČK začínala ve výši na východní stěně kuchyně ve výši 1,64 m (na jihu) a 1,7 m (na severu) nad podlahou kuchyně. Vrchol segmentového záklenku mladšího okna je ve výši 1,80 m, tedy 10 – 16 cm nad začátkem DČK.

Východní stěna DČK měla patku zapuštěnou do východní zdi kuchyně, prolomení okna znamenalo odstranění spodní části patky a přenesení tlaku stěny komína na záklenek okna. Zdivo v tomto místě je nejvíce porušené, rozpadlé a zčásti vypadané. Záklenek tvoří 1 řada cihel, jeho šíře odpovídá délce cihel, což je 30 cm, lícuje s vnější stěnou zdi kuchyně. Síla obvodové zdi kuchyně v místě založení stěny komína je větší, bylo by proto logické vyzdít záklenek na celou šíři zdi. Prostor zaklenutí okna se stal místem, odkud se statická porucha východní stěny DČK šířila směrem vzhůru a zasáhla i horní část obvodové zdi kuchyně. Pokračující problémy s praskáním stěny DČK patrně vedly k zazdění okna.

Jižní stěna

Ve stěně se nachází nika vstupních dveří s mladšími dřevěnými veřejemi. Špalety dveřní niky se rozevírají směrem do interiéru kuchyně. Nika má překlad tvořený dřevěným fošnou silnou 3 cm. Šikmá stěna DČK začínala hned nad dveřní nikou ve výši 1,74 m. Západní strana veřejí i dřevěného překladu je silně očazená, patrně kouřem z příkládacího otvoru do kamen. Dveře byly zvětšené a stávající dveřní zárubeň byla osazena ještě v době dýmného provozu v kuchyni.

V jižní a severní DČK jsou otvory pro osazení tyčí, na které se věšelo maso, klobásy apod. na uzení. Jsou zde 3 dvojice otvorů nad sebou. Spodní řada je cca 2,77 m nad podlahou kuchyně, na jižní stěně zůstal ve východním otvoru ještě kus dřeva. Mezi první a druhou řadou otvorů je 8 (východní otvor) a 9 (západní otvor) řad cihel na jihu, 8 řad na severu. Mezi druhou a třetí řadou otvorů jsou 3 řady cihel na jihu, 6 (západní otvor) a 5 (východní otvor) na severu. Zdá se, že spodní trámky byly zazděné do DČK již při výstavbě, horní dvě řady byly vloženy dodatečně, protože horní část otvoru je šikmá, aby se trámek mohl vložit odshora. Otvory zhruba odpovídají výši jedné řady cihel.

Dlažba

Kuchyně je vydlážděná cihlami, dlažba je silně poškozená, způsob kladení je však možné poznat. Podél severní a východní zdi a podél podesty pod příkládacím otvorem do kamen byly cihly přiložené kratší stranou (šířkou) ke zdi. Vytvořily tak určité olemování (borduru) kuchyně. Prostor mezi nimi byl vyplněný řadami cihel kladenými střídavě na šířku a na délku k ose místnosti. Zúžení místnosti, které probíhalo od severu k jihu vyřešili vkládáním přitesaných cihel podél olemování východní zdi.

Stavební vývoj kuchyně

Kuchyně byla vystavěná na začátku 18. století. V 1/2 18. století byl ke komínu kuchyně 3 v prostoru půdy připojený komín z prostory napojené na komín č. 1.

Ještě v době dýmného provozu kuchyně došlo k prolomení okna ve východní stěně kuchyně. Okno prošlo několika úpravami, první z nich bylo zúžení po statické poruše (projevila se poklesem záklenku okna). V době provedení této úpravy ještě byl dýmný provoz, později se od vaření na otevřeném ohni ustoupilo a vznikly světlé, neočazené nátěry omítek.

Možná ještě před prolomením okna proběhla první úprava zdiva ve spodní části východní stěny kuchyně. Následně došlo k druhé úpravě, s níž zřejmě souvisí hlíněné omítky tohoto zdiva v interiéru.

Ještě před zrušením dýmného provozu byly zvýšené dveře do kuchyně, což bylo s největší pravděpodobností spojené s odstraněním záklenku dveří. Nabízí se, že prolomení okna a zvýšení

dveří byly provedené současně, řemeslníkem, který nechápal statiku DČK. Ještě v době dýmného provozu byla ve dveřích vyměněná zárubeň.

Další zmenšení okna zahrnovalo zvýšení parapetu a zadržku horní části okna. Zda práce proběhly současně nebo následně není zatím jasné. Poslední úpravou okna bylo úplné zazdění okna. Je možné, že to bylo spojené s přechodem na tahové komíny a kuchyně byla nadále využíváné jako pseudotahový komín pro kamna ze sousední místnosti. Starší příkládací otvor byl zazděný a nad ním byl prolomený nový pro plechovou kouřovou rouru.

Patrně v době oprav dřevěného stropu byl na severovýchodní roh kuchyně postavený cihlový pilíř, který podepřel poškozený průvlak. Někdy v době provozu kuchyně byla v severní části kuchyně vystavěná a později zase odbouraná konstrukce spojovaná jílem.

Konstrukce kuchyně

Komín

Asymetrický 4boký komolý jehlan, jedna strana svislá, zbývající šikmé s různým sklonem, typ 1.1.1.4.1. Přechod do svislé části v různých výškách, zřejmě pro správné nasměrování svislé části komína do průchodu krovem.

Podesty

Cihlové omítané, povrch s jílovým výmazem.

Další výbava

Otvory po trámech na uzení.

Účel kuchyně

Kuchyně 3 byla dle SHP (Vrla 2020, analytický plán) vestavěná do starší renesanční stavby ještě před rozšířením budovy do nádvoří v 1/2 18. století. Neznáme dispoziční budovy z té doby, hypoteticky můžeme předpokládat, že mohla sloužit pro potřeby čeledníku, který se nacházel vedle (místnost 113) a který se z kuchyně vytápěl. Bližší informace snad přinese archivní průzkum.

Závěr

Kuchyně 3 je unikátně dochovaná stavba se složitým stavebním vývojem. Díky statickým poruchám bylo možné prohlédnout konstrukci založení DČK do obvodových stěn stavby, která byla podmíněná statikou a kterou jinak vidíme pouze na zaměření kuchyně, např. u osmiboké DČK na hradě Roupov (jak na plánu D. Menclové, tak na plánu vycházejícím z blízké fotogrammetrie, citace v hesle Roupov).

Zásadní je rovněž způsob vyzdívání šikmých stěn DČK, který zřejmě bude identifikován i na dalších stavbách, zatím je potvrzený na hradě Roupov.

Shrnutí

V době vzniku byla kuchyně obdélná místnost bez okna, přístupná od jihu dveřmi nižšími než dnes, patrně s vylehčovacím obloukem nad dveřmi. V interiéru byly při západní stěně: příkládací otvor kamen v sousední místnosti, nad ním otvor pro odvod kouře z těchto kamen, za nimi podesta na vaření. DČK nad celou kuchyní měla tvar nepravidelného čtyřbokého komolého jehlanu, jehož západní stěna byla svislá, ostatní šikmé, každá ze stěn měla jiný sklon a do svislého komína přecházely v rozdílných výškách.

Kuchyně 4

Obr. 2, 5, 94-101.

Poloha kuchyně

Kuchyně 4 se nachází v hospodářském traktu na II. Nádvoří, je označena jako místnost č. 109. Byla součástí barokního bytu, který byl zřízený při přestavbě a rozšíření původní renesanční budovy v 1/2 18. století. Předpokládáme, že byt byl tvořený místnostmi 106 a 107 a kuchyní 109. Ke kuchyni patřila také výlevka situovaná proti vstupu do kuchyně pod oknem v místnosti 107. Kuchyně se nacházela v severozápadním rohu místnosti 107, na severu byla přistavěna k nádvorní zdi původní renesanční stavby.

Popis kuchyně

Kuchyně má vnitřní rozměry 2,73 - 2,78 x 2,95 m. Místnost neměla okna, ale východně od dveří je ve zdi široké 0,49 m osvětlovací otvor. Neprochází zdí rovně, protože vedle vstupu stojí trám, který podpírá průvlak stropu. Otvor je široký 0,33 m, vysoký 0,46 m.

Kuchyně byla zaklenutá cihelnou valenou klenbou o světlosti 1,08 m, vrchol klenby je 3,39 nad stávající podlahou. Vstup s mírně se rozevírajícími špaletami je v západní polovině jižní stěny, soudě podle rovného překladu byl upravovaný. Šíře vstupní niky je 0,96 a 1,15 m. V severní stěně kuchyně, kterou tvoří původní renesanční zeď budovy, je segmentem zaklenutý výklenek široký 1,27 m, hluboký 0,43 m, ve kterém byl patrně příkladací otvor a otvor pro odvod kouře kamen ze sousední, severně umístěné místnosti (č. 106). Dle analytického plánu je výklenek původní, mohlo se zde nacházet okno, bez zásahu do omítek to však není jisté. Později byla před výklenkem vyzděná pec uzavřená železnými dvířky. Z horní části pece nyní vychází kouřová trubka směřující do komína, který se otevírá v klenbě nad zmíněným výklenkem. Ústí komína je v západní polovině klenby, má obdélný tvar, jeho okraje jsou lícované. Levý okraj je zhruba nad levou špaletou příkladací niky, pravý je ve vrcholu klenby, zatímco nika je širší. Vpravo od pravého okraje ústí komína je několik prasklin, jedna z nich navazuje na vnější okraj komína. Podle zaměření hradu (Oherová, Ohera 2012) komín nad ústím šikmo ubíhá směrem k levému zadnímu rohu kuchyně, prochází do půdního prostoru, kde jeho dýmníková část končí a pokračuje svislá část komína až nad střechu. DČK má tvar asymetrického čtyřbokého komolého jehlanu, jeho jižní a východní stěny jsou šikmé, severní a západní stěny svislé. Dle zaměření stojí severní stěna komínu na zadní stěně kuchyně, zbývající stěny leží na valené klenbě. Je pravděpodobné, že klenba kuchyně byla na rubu pod jižní stěnou komína vyztužena nejméně jedním pasem. V r. 2022 bylo v rámci oprav hospodářského traktu ústí komína uzavřené, byla do něj zaústěna pouze kouřová trubka pece³.

Prostor kuchyně byl původně rozdělený dnes vybouranou svislou cihlovou příčkou, která byla spuštěná od klenby a ve výši cca 1,7 m nasedala s největší pravděpodobností na dřevěný trám ukotvený v obvodových stěnách kuchyně. Příčka široká 14 cm se nacházela 1,10 m od jižní stěny kuchyně, Příčka byla zděná na šíři cihly, k obvodovým zdem byla přizděná na spáru. Její otisk je zřetelný i pod mladšími výmalbami. Místnost je dnes světle vymalovaná, v dýmném prostoru za vybouranou příčkou i v místě, kde byla příčka připojena ke zdem a klenbě, malbu probarvují do rezavě hnědé barvy saze a dehet, kterými je nasáklé zdivo kuchyně. Ve východní stěně kuchyně, již v klenbě, je otvor po trubce od kamen (sporáku). Kamna se musela nacházet v místnosti 107, pokud by byla u zdi kuchyně, byla by v cestě při průchodu mezi místnostmi 106 a 107. Dá se předpokládat, že kamna stála dále od kuchyně a trubka musela být dlouhá, aby dosáhla ke zdi kuchyně. Je možné, že v kuchyni pokračovala až k otvoru do komína.

V jižní stěně místnosti č. 107, v nice jejího západního okna, proti dveřím do kuchyně, se nachází výlevka, která prochází zdí a vystupuje ze zdiva nad jižním svahelem. Výlevka nepochybně sloužila pro provoz kuchyně. Oválná kamenná výlevka se nachází v jihovýchodním koutě okenní niky západního okna místnosti 107. Na východní straně je přizděná ke stěně niky. Tesaný kamenný blok s výlevkou je vysoký 31 cm. Oválná výlevka má rozměry 51x34 cm, dále

³ Na peci byla opravená omítka, rezavá dvířka ani korodovaný interiér pece opravené nebyly. Zaústění trubky do komína snad ukazuje na to, že se s opravou pece počítá.

pokračuje skrz zeď žlábkem dlouhým 60 cm. Ústí do svahu pod hradem. Dno výlevky mírně klesá.

Odvod kouře

Kouř stoupal ke klenbě, v níž se otevíral obdélný otvor, nikoliv osově ve vrcholu klenby, ale v její západní části, takže od vrcholu mírně klesal. Dýmný prostor byl vymezený v horní části příčkou. Klenby byla patrně vyztužena pasem, aby unesla DČK, která nasedala na otvor. DČK vystupovala do prostoru půdy, měla 2 strany svislé, 2 šikmé. Na půdě na ni nasedal svislý komín. Konstrukci můžeme vyhodnotit jako typ 5.2.1.

Vybavení kuchyně a komunikační schéma

Z vybavení kuchyně se nic nedochovalo, pec je novodobá. Kuchyně sloužila pro byt, který vedle kuchyně pravděpodobně tvořily místnosti 106 a 107. Kuchyně byla umístěná v nevytápěné, okny osvětlené místnosti č. 107 orientované na jih. Z ní se vcházelo do vytápěné místnosti č. 106.

Je možné zvažovat, že velká místnost č. 107 nebyla pouze komunikačním prostorem, ale měla i obytnou funkci. Snaha o zamezení pronikání kouře do místnosti 107 se zřejmě projevila i ve velikosti kuchyně a v jejím rozdělení příčkou na část dýmnou a část čistou. Situaci by mohl upřesnit archivní průzkum, který se zpracovává.

Závěr

Kuchyně 4 reprezentuje kuchyni určenou pro 1 byt, obdobné kuchyně nacházíme v městském prostředí, kde se však, díky trvalému obývání a s ním souvisejícím přestavbám, takto nedochovají.

Shrnutí

Kuchyně 4 byla obdélná místnost zaklenutá valenou klenbou, rozdělená v horní části příčkou na část čistou a část dýmnou. V dýmné části byla nika určená pravděpodobně na obsluhu kamen v sousední místnosti. V čisté části vedle dveří byl osvětlovací otvor. Ke kuchyni náležela výlevka na odpadní vody umístěná pod oknem, nasměrovaná do svahu pod hradem. Vybavení kuchyně se nedochovalo, bylo odstraněné nejpozději při vestavbě novodobé pece. Kuchyně náležela k bytu, atypicky byla umístěná přímo v obytné místnosti. Tato dispozice byla zřejmě výsledkem umístění mladšího bytu do starší stavby.

Kuchyně 5

Obr. 2, 5, 102-107.

Poloha kuchyně

Kuchyně 5 byla vložena do komunikačního prostoru 1. patra purkrabství (síně), do kouta sevřeného místnostmi 208 a 206. Jižní zeď byla mezitraktová zeď budovy. Kuchyně 5 patřila patrně k bytu tvořenému prostorami 206 - 208.

V době vzniku purkrabství v budově žádné kuchyně nebyly, v patře byly 2 vytápěné místnosti, č. 206 a 204, kamna byla obsluhovaná z příkládacích prostor přístupných z komunikačního prostoru 201.

Popis kuchyně

Do kuchyně se vstupuje ze síně, od jihu. Obložkovou zárubeň i jednokřídlé dřevěné rámové dveře datuje R. Vrla do 1/2 19. století (2022, 87 a přílohy). Do kuchyně pokračuje trémový záklopový strop z místnosti 201.

Kuchyně byla malá obdélná místnost o rozměrech cca 2,25 x 1,30 m. Na jižní stěně je ostění vstupu do příkládacího prostoru pro kamna v místnosti 206. Dvířka byla odstraněná, ostění je silně očazené od dýmu, který unikal do prostoru kuchyně.

Do příkládacího prostoru ústí komín v síle mezitraktové zdi. Na jihu, v zadní stěně příkládacího prostoru, je příkládací otvor do kachlových kamen v místnosti č. 206. Uvnitř kamen je dochovaná železná klec, která bránila poškození kachlů při příkládání. Nad příkládacím otvorem je otvor pro odvod kouře.

Mezitraktová zeď v prostoru kuchyně je posunutá o cca 25 cm směrem k jihu, do místnosti č. 206, kde předstupuje v podobě určitého rizalitu. Vzhledem k tomu, že zeď je posunutá pouze na délku kuchyně, nabízí se, že ji posunuli kvůli získání většího prostoru v kuchyni. Proti přezdění zdi však svědčí kamenné ostění příkládacího prostoru s háky pro osazení dvířek. Ostění však mohli při přezdívání použít znovu, pouze bez dvířek.

Podlahu kuchyně tvořila keramická dlažba z tzv. topinek.

Vybavení kuchyně

Z vybavení kuchyně se patrně zachovala podesta na vaření, která zabírala východní prostor kuchyně. Kuchyně 5 se v současné době používá jako sklad, prostor, kde se měla podesta nacházet, byl v době průzkumu zaplněný kachli z rozebraných kamen, které nebylo možné přemístit. Rovněž před podestou byly narovnané další uskladněné věci. Proto nebylo možné udělat její dokumentaci.

Odvod kouře

Kouř z ohně zachycoval vně omítnutý cihlový plášť vyzděný z přečnělkové klenby, který ho směřoval k jižní stěně kuchyně, v níž byl otvor, který vedl do komína umístěného nad příkládacím prostorem. Tento otvor byl zazděný v souvislosti s vložením plechového kouřovodu z kamen v místnosti č. 208, v zazdívce byl ponechán pouze průchod pro kouřovod. Stěny pláštíku nesly na severu obvodová zeď kuchyně, na východě zeď místnosti 208, k níž byla kuchyně připojená a na západě trém, zazděný do severní a jižní zdi kuchyně. Pod trém byl později vložený dřevěný rám, na němž byla zavěšena dvířka, která uzavírala topný prostor. Odvod kouře je možné vyhodnotit jako 6.2 (plášť nesený úhlovou sestavou trámů).

Datace

Dle analytického plánu v SHP vznikla kuchyně stejně jako budova po roce 1690 v raném baroku 2. Podle podrobného průzkumu se stavební vývoj v prostoru kuchyně jeví jako složitější. V době výstavby budovy zde byla příkládací prostora s ostěním a dvířky pro kamna v místnosti 206, obdobná jako prostora na východním konci síně 201 (pro kamna v místnosti 204).

Při zřízení bytu byla vystavěná i kuchyně. V patře purkrabství pravděpodobně byly 2 byty, snad je možné předpokládat, že vznikly současně. Předsíně a kuchyně ve druhém bytě datuje SHP (analytický plán) do 1/2 19. století. Upřesnit dataci by mohl archivní průzkum, který se zatím zpracovává.

Závěr

Kuchyně 5 je příkladem dodatečně zřízené kuchyně při změně využití budovy a zřizování bytů. Byla umístěná u staršího komínu, který sloužil pro kamna z obytné místnosti.

Shrnutí

Kuchyně 5 byla nevelká místnost. Velikost kuchyně odpovídá kuchyni pro 1 rodinu. Z kuchyně se přes příkládací prostor obsluhovala kamna v místnosti 206, nad příkládacím prostorem byl ve zdi komín. Více jak třetinu plochy zabrala patrně podesta na vaření, nad níž se tyčil cihlový omítnutý pláštík klenutý přečnělkovou klenbou. Jeho 3 stěny se skláněly k jižní mezitraktové zdi, v níž byl otvor do komína umístěného ve zdi. Strop byl trámový záklopový, do kuchyně přecházel z komunikační prostory 201. Podlahu tvořila keramická dlažba, tzv. topinky.

Nejasné je posunutí mezitraktové zdi v prostoru kuchyně směrem k jihu, možným vysvětlením je snaha o zvětšení prostoru kuchyně.

Kuchyně 6

Obr. 2,6, 108-109.

Poloha kuchyně

Kuchyně 6 se nachází v jihozápadní části místnosti č. 202. Dle SHP (Vrla 2020, analytický plán 1. patra purkrabství) byla vystavěná v 1/2 19. století. Do jihozápadního kouta místnosti 202 byla vestavěná drobná předsíň, přístupná ze síně č. 201. Nelze vyloučit, že součástí výstavby byla celá západní část místnosti č. 202, která má plochý strop na rozdíl od východní klenuté části. Příčka mezi místnostmi č. 201 - 202 je v superpozici se zavíráním příkladací prostory pro kamna v místnosti č. 204. Z předsíně se vcházelo na sever do místnosti č. 202, na jih do místnosti č. 203. Kuchyně 6 navazovala na východní straně na předsíň. Jižní konec kuchyně procházel starší zdí mezi místnostmi 202 a 203, od místnosti 203 byl oddělený tenkou příčkou. Zcela jistě toto bylo provedeno proto, aby provoz kuchyně temperoval místnost č. 103.

Kuchyně nebyla v době průzkumu přístupná, popis vychází z textů, plánů a fotodokumentace SHP.

Popis kuchyně

Drobná kuchyně o rozměrech cca 0,7 x 2,0 x 0,9 x 2,0 m byla přístupná od severu z obytné místnosti č. 202. Jednokřídlé dveře v tesařské zárubni jsou ze strany interiéru místnosti č. 202 potažené plátnem a natřené stejně, jako stěny místnosti stěny kuchyně jsou omítnuté a nabílené, v horní části začouzené. Podlaha je cihelná.

Vybavení kuchyně

Z vybavení kuchyně se dochovala podesta na vaření v zadní části kuchyně.

Odvod kouře

Z fotografií není jasné konstrukční řešení komína nad podestou na vaření. Polohu komína ukazuje plechový kouřovod kachlových kamen, která se nachází východně od kuchyně. Trubka prochází východní stěnou kuchyně, pokračuje šikmo vzhůru přes prostor kuchyně a ústí do zdi v jižní části západní zdi kuchyně. Komín z kuchyně směřoval k západu, patrně se v prostoru půdy spojil s komínem z příkladacího prostoru kamen v místnosti č. 24. Tento předpoklad potvrzuje letecký snímek hradu, na kterém má budova purkrabství jen 2 komíny nad mezitraktovou zdí. Pro určení typu odvodu kouře nemáme dost informací,

Komunikační schéma

Kuchyně bezprostředně souvisela s obytnými místnostmi, protože byla umístěná přímo do obytné vytápěné místnosti 202, z níž se do ní i vcházelo. Obrátit vstup do kuchyně směrem do předsíně neumožňovala šíře kuchyně 0,7 - 0,9 m. To není běžné umístění kuchyně, přístup do kuchyně, ve které byl oheň a dým, býval z komunikačních prostor (síně), nikoliv z prostor obytných. Byt s kuchyní 6 však byl zřízený v rámci přestavby purkrabství a musel zřejmě využít i stávající komín, který byl od kuchyně poměrně vzdálený. To mohlo způsobit netypické řešení, které zahrnovala kuchyni otevřenou vstupem do vytápěné obytné místnosti i temperování druhé obytné místnosti tenkou zadní stěnou kuchyně.

Závěr

Kuchyně 6 je příkladem dodatečně zřízené kuchyně při změně využití budovy a zřizování bytů. Byla umístěná u staršího komínu, který původně sloužil pro kamna z obytné místnosti č. 204 a který ovlivnil dispozici bytu.

Shrnutí

Kuchyně 6 náležela k bytu, tvořenému patrně místnostmi 202 a 203. Atypicky byla umístěná přímo v obytné místnosti. Kuchyně byla nevelká, dlouhá a úzká místnost. Velikost kuchyně odpovídá kuchyni pro 1 rodinu, ovlivněná byla dispozicí patra purkrabství a polohou existujícího komína. V zadní části se nacházela podesta na vaření, podlahu tvořily cihly. Nad podestou se otevíral komín, který procházel patrně šikmo vzhůru mezitraktovou zdí, aby se mohl napojit do komína nad příkladacím prostorem pro kamna v místnosti č. 204. Z kuchyně se obsluhovala

kamna v místnosti 202 a zadní tenká stěna kuchyně temperovala místnost 203 umístěnou v jihovýchodním nároží budovy. Tato dispozice byla zřejmě výsledkem umístění mladšího bytu do starší stavby.

Kuchyně 7

Obr. 2, 8, 110-115.

Poloha kuchyně

Buchlovská Sýpka představuje poměrně mohutný, patrový objekt pětibokého půdorysu, jehož 3 západní fasády tvoří součást vnějšího obvodu opevněné plochy hradu, jižní fasády se obracejí do prostoru 2. nádvoří, objekt je završen sedlovou střechou složitějšího utváření.

Interiér patra sestává ze dvou částí; na severovýchodě je to velký, sýpkový prostor, jihozápadní část je rozčleněna na drobnější obytné a provozní místnosti. Prostor patra je přístupný úzkým schodištěm z plochy II. nádvoří. Ze sýpkového prostoru je po schodišti přístupný prostor půdy.

Kuchyně se nachází v severním prostoru jihozápadní části 1. patra sýpky, v místnosti č. 202. Byla součástí bytu, který byl do 1. patra sýpky vložený v 1/2 18. století. (Vrla 2020, 137, 144, analytický plán 1. patra).

Popis kuchyně

Kuchyně je téměř čtvercová místnost o rozměrech 2,58 x 2,21 (po zúžení zdi 2,42) m. Vstup do kuchyně byl z místnosti 202, osvětlená byla dvěma okny otevřenými do prostor 201 a 202. Ve vstupní stěně byl v interiéru nad dveřmi a oknem pas, opřený vlevo (určení vpravo a vlevo v celém popisu odpovídá pohledu do kuchyně z místnosti 202) o pilíř, vpravo o obvodovou zeď kuchyně.

Stěnu proti vstupu tvoří zeď, která rozdělila budovu na sýpku a prostor, kam byl vložený byt. V pravé části kuchyně, která je zaklenutá valenou klenbou, byla tato zeď zúžená. Zúžení začíná až v určité výši nad podlahou (v době průzkumu byla kuchyně využita jako sklad a k soklu nebyl přístup, proto výši soklu nebylo možné změřit). Klenba je založená na zúžené zdi a na pasu nad vstupem. Levá strana zúžení byla upravovaná, patrně v souvislosti s vložením traverzy a segmentové klenbičky. V SHP (Vrla 2020, 147, analytický plán 1. patra sýpky) je toto zúžení interpretované jako nika, interpretace vychází z chybného zákresu situace v použitém zaměření hradu (obr. 127).

Ve stěně vpravo od vstupu je okénko otevřené do přístupové chodby 201, okenní nika má segmentový záklenek, špalety se dovnitř rozšiřují.

Odvod kouře

Stěna vlevo od vstupu obsahovala komín. Tato stěna sousedí s obytnou místností, je téměř jisté, že se v ní nacházel i příkladací otvor do kamen a otvor pro odvod kouře. Podle dnešní polohy kamen (dnes upravená kachlová kamna s příkládáním vpředu pro tahový komín) by měl být příkladací otvor v zadní části stěny. Zřejmě zde byla umístěná i podesta na vaření. Podle podoby DČK v podkroví končila valená klenba zhruba v polovině místnosti, nad levou částí kuchyně byla DČK, která měla tvar asymetrického komolého čtyřbokého jehlanu. Levá stěna DČK nad levou obvodovou stěnou kuchyně byla svislá, zbývající byly šikmé. Podle zaměření podkroví i podle fotografie v SHP sklon stěn DČK byl odlišný a stěny přecházely do svislé části komína v různých výškách. Situace připomíná o něco málo starší komín v kuchyni 3. Předpokládáme, že tato konstrukce souvisí s potřebou správně umístit svislou část komína pro průchod krovem a střechou. Rozměry svislé části komína dle SHP jsou 1 x 1 m, DČK 2,21 x 1,80 m (Vrla 2020, 156). Stěny DČK ležely na obvodových zdech kuchyně a na valené klenbě. Na rubu valené klenby bychom očekávali pro vyztužení klenební pas. Odvod kouře můžeme uvést jako typ 5.1.2.1, valená klenba, DČK částečně na klenbě.

Při přechodu na tahové komíny byl prostor pod DČK podklenutý segmentovou klenbičkou, jejíž osa byla kolmá na valenou klenbu kuchyně. Klenba je velmi zhruba (neměřeno) o 1 m pod valenou klenbou, stěny klenbičky ležely na levé obvodové stěně kuchyně a vpravo na vložené traverze. Nad klenbičkou byla svislá příčka, v níž jsou umístěná velká kovová dvířka. Další komínová dvířka jsou v levé obvodové zdi pod klenbou, komín tedy prochází v síle zdi v neznámé šíři až k těmto dvířkům.

Vybavení kuchyně

Z vybavení kuchyně se nic nedochovalo.

Komunikační schéma

Kuchyně byla přístupná ze vstupní prostory nacházející se za přístupovým schodištěm. Tuto místnost můžeme označit jako síň. Přes síň byla přístupná obytná vytápěná místnost, její kamna byla obsluhovaná z kuchyně.

Závěr

Shrnutí

Kuchyně 7 v sýpce byla v době výstavby téměř čtvercová místnost přístupná ze síně, osvětlená dvěma okny otevřenými do síně a do přístupové chodby. Z kuchyně se obsluhovala kamna v obytné místnosti. Ve vstupní stěně kuchyně byl nad dveřmi a oknem vyklenutý pas. Pravá část kuchyně byla zaklenutá valenou klenbou, která byla založená na pasu nad vstupem a na zúžené zdi proti vstupu. Nad levou částí kuchyně se tyčila DČK, která prostupovala do patra sýpky.

V průběhu plánovaných oprav by bylo vhodné dokumentovat interiér DČK a způsob klenutí a zjistit, zda je stejný jako u DČK kuchyně 3.

Kuchyně 8

Obr. 2, 4, 116-121.

Poloha kuchyně

Kuchyně 8 se nachází v místnosti č. 201 v 1. patře hradního jádra v úseku mezi hodinovou a kaplovou věží. Místnost 201 je plochostropá komunikační místnost, přístupná vnějším schodištěm z nádvoří (vstup z něj ústí v S stěně místnosti), na V je z ní přístupné schodiště do 2. patra a místnost č. III/1/205. v Z stěně je pak vstup do místnosti č. III/1/202. Kuchyně se nachází v SZ koutě místnosti (Vrla 2020, 255). V SHP je datovaná do raného baroka 2, 1690 - později (Vrla 2020, analytický plán)

Popis kuchyně

Příkládací prostora nebo kuchyně?

V SHP je kuchyně označena jako topná komora (Vrla 2020, 255). V areálu hradu Buchlova se nachází řada příkládacích prostor pro kachlová kamna starých zhruba stejně jako kuchyně 8. Tyto příkládací prostory byly při mladších úpravách vloženy do starších zdí v podobě niky, nad níž se nacházel vlastní komín probíhající zdí do podkroví a pak dále nad střechu. Niky byly uzavřeny nízkými dřevěnými dvířky v kamenném ostění, jde o běžnou podobu těchto prostor. Vstupy do nich nacházíme v interiéru i přímo na nádvoří horního hradu. Ve zhruba stejně silné zdi (cca 1,1 m) byly druhotně zřízeny příkládací prostory datované SHP do raného baroka 1 a 2 i v tzv. Rytířském sále v 1. patře severního křídla hradního jádra.

Podoba samostatné místnosti vložené do severozápadního rohu komunikačního prostoru č. 201, přístupné běžně vysokým vstupem s datovaným portálem, jednoznačně ukazuje na více funkcí tohoto prostoru, než je pouhé příkládání. Rozměrný komín pak ukazuje na kuchyni. Ta mohla sloužit na ohřívání nebo dokončování jídla přineseného z velké kuchyně, případně na příležitostné vaření (nápoje?), bližší informace by mohly poskytnout písemné prameny.

Popis kuchyně

Kuchyně je obdélná prostora doplněná nikami v jižní, severní a západní straně. Její maximální rozměry včetně nik jsou cca 2,6 x 2,5 m. Vstup do kuchyně je ve východní stěně. Na tesaném ostění je datum 1738. Za mělkou nikou se vstupem je přes celou východní stěnu klenební pas, který nese východní stěnu kuchyně. Niky v jižní a severní stěně jsou zaklenuté segmentovým záklenkem, který je u severní niky okosený. Obě niky mají lichoběžný tvar. Ani jedna nemohla sloužit pro příkládání, severní je v silné obvodové zdi, za níž je vnější přístupové schodiště, bezprostředně kolem jižní stěny kuchyně se chodilo do místnosti č. 202, což neumožňovalo postavit zde kamna. Navíc komunikační prostory se nevytápěly. Severní nika patrně sloužila pro umístění polic, u jižní, hluboké jen 10 cm, to není jisté. Další nika je v zadní, západní stěně kuchyně. Umožňovala přístup k příkládacímu otvoru do kamen v sousední místnosti č. 202. Nad příkládacím byl otvor pro odvod kouře. Oba otvory jsou dnes osazené kovovými uzavíratelnými dvířky. Zadní stěna niky je od výšky 1,1 m šikmá, sklání se směrem do kuchyně. Otvor pro odvod kouře ústí již v této šikmé stěně. Jihozápadní nepravidelný kout kuchyně by mohl být mladší dozdivkou, která vyplnila jižní část západní niky.

Před celou severní stěnou, tedy i před nikou v této stěně, je zděný omítaný blok zdiva vysoký stejně jako spodní úroveň niky, 0,6 m. Blok začíná u hrany dveřní niky a pokračuje až do výklenku v západní zdi. Jeho šíře se mění, protože zadní stěna místnosti není rovná, kolísá od 43 do 55 cm. K jižní stěně kuchyně je přizděný další zděný omítaný blok zdiva vysoký 0,75 m. Blok vyplňuje asi 2/3 niky v jižní stěně kuchyně. Jeho povrch zakrývají dřevěná prkna, maximální délka je 0,97 m, šíře před výklenkem je 0,52 m, včetně výklenku je 0,62 m. Sokl byl asi upravovaný, podle dlažby byl o 13 cm delší. Podlahu kuchyně tvoří cihelné šestiboké dlaždice.

Odvod kouře

Nad kuchyní se nachází DČK. Její ústí je zakryté, předpokládáme, že se uhybá k severozápadu a komín pokračuje v západní zdi, protože na půdoryse 2. patra komín zakreslený není, vidíme ho až na zaměření podkroví nad severním koncem západní zdi kuchyně. DČK má tvar asymetrického komolého čtyřbokého jehlanu. Jeho západní a severní stěny jsou svíslé, tvoří

je obvodové zdi kuchyně. Jižní stěna je od výše cca 2 m šikmá, sklání se směrem k severu. Podle výsledné polohy komína na půdě je pravděpodobné, že se sklání i východní stěna, která leží na pasu. DČK je však ještě v prostoru kuchyně uzavřená, ze stěny je vidět jen malý úsek, takže tuto hypotézu není možné potvrdit.

Vybavení kuchyně

Jeden z bloků zdiva by mohl být pozůstatkem podesty na vaření, přes omítky a překrytí povrchu (jižní sokl) to však není možné posoudit.

Komunikační schéma

Přístup do kuchyně 8 byl venkovním schodištěm z nádvoří přes místnost 201, z velké kuchyně bylo třeba přejít k tomuto schodišti přes kratší stranu nádvoří. Z kuchyně byly dostupné prostory v její bezprostřední blízkosti, k jejich využívání by mohl více říci archivní průzkum.

Závěr

Kuchyně 8 je současná s kuchyní 1. V prostoru horního hradu fungovaly současně 2 kuchyně, velká a malá. Bez archivního průzkumu nemáme informace k bližšímu fungování malé kuchyně, mohla sloužit pro ohřívání, dokončování, jako příležitostná. Pro bližší poznání kuchyně by bylo třeba nahlédnout pod omítky, snad to někdy v budoucnu bude možné.

Shrnutí

Kuchyně 8 je malá kuchyně vložená do severozápadního rohu místnosti 201 v 1. patře hradního jádra. Prostor kuchyně zakrývala DČK, jejíž jižní, patrně však i východní stěna se skláněly a směřovaly komín do severního konce západní zdi. V kuchyni byly 3 niky, ze západní se obsluhovala kamna v sousední místnosti. Jeden z bloků zdiva by mohl obsahovat původní podestu na vaření.

Prostor napojený na komín 1

Obr. 2, 5, 122- 130.

Poloha

Prostor napojený na komín 1 se nachází v hospodářském traktu na II. nádvoří hradu. Byl součástí patrně provozního zařízení, které zde byl zřízené při barokním rozšíření stavby v 1/2 18. století (Vrla, analytický plán probíhajícího SHP). Nachází se v jihozápadním koutě místnosti č. 115 (nemá na plánu vlastní číslo), přístup je jen z této místnosti. Do místnosti č. 115 se vchází z nádvoří.

Prostor s topeništěm nebo kuchyně?

Prostor napojený na komín 1 je umístěn v zadním koutě velké místnosti přístupné přímo z nádvoří. Do obytných vytápěných prostor se kvůli úspoře tepla nevstupovalo přímo z venkovních prostor. Pokud bychom předpokládali, že místnost 115 byla součástí bytu a vytápěná světnice byla umístěná jinde, zjistíme z dispozice domu, že to není možné. Jižně je místnost 110 s kuchyní 3 v místnosti 112, ta součástí bytu být nemohla. Západně ležící místnost 114 nebylo možné vytápět, nebyla v dosahu žádného komínu.

Místnost 115 byla zřejmě provozní místnost, prostora napojená na komín 1 souvisela s provozem, který zde probíhal. Je dostatečně velká a vysoká, aby umožnila pohyb osob. Je pravděpodobné, že se zde nacházelo topeniště, které sloužilo např. pro ohřev vody. Vzhledem k blízkosti cisterny se nabízí např. prádelna, tuto hypotézu však může potvrdit nebo změnit jen probíhající archivní průzkum.

Popis prostoru napojeného na komín 1

Prostor má rozměry 1,91 - 1,97 x 2,05 m. Vstup je od severu. Místnost neměla okna, osvětlená mohla být pouze ohněm nebo dveřmi. Před probíhajícími stavebními úpravami patřila místnost do zázemí průvodců hradu, bylo zde WC a sprcha, žádné stopy po topeništi a souvisejícím vybavení zde nebyly patrné. Během současných úprav (2021, 2022) byl sejmutý druhotně vložený rovný strop místnosti, nad nímž se objevila stoupající valená klenba. Klenba stoupala od severu k jihu, jižní část klenby vystupuje do prostoru půdy. Klenba je vyzděná z cihel, delší strana cihel je rovnoběžná s osou klenby. Pateční spára stoupala strměji než závěr klenby. Aby se vyrovnaly rozdíly vzniklé uvedeným úhlem stoupání, byly mezi průběžné řady cihel vloženy na obou bocích a ve vrcholu klenby vždy 2 vyrovnávací - vyplňovací řady, které neprocházely od čela k čelu, ale tvořily rovnoramenné trojúhelníky ukončené velmi zhruba ve 2/3 délky klenby. Ve vrcholu těchto trojúhelníků, kterým prochází osa souměrnosti, musely být cihly zúžené přitesáním. Vyrovnávací řady jsou vloženy na západní straně klenby od severního, na východní straně a ve vrcholu klenby od jižního čela.

Čela klenby byla omítnutá, omítka je očazená. Pozůstatky zadehtovaných omítek jsou i na klenbě. Zdi pod klenbou byly upravované, patrně v souvislosti se zřízením WC a sprchy.

Klenbou procházejí 3 plastové trubky, odvětrání z WC, sprchy a patrně digestoře z kuchyňské linky, která byla umístěná v místnosti 115. Pro osazení trubky od WC byl prolomený otvor na západní straně klenby, který procházel přes vyrovnávací řady cihel. Otvor ústil v podlaze půdy. Odvětrání ze sprchy a linky byly zaústěny do původního komína prostoty, patrně i zde byla část klenby odstraněna, situace není přes zadržku zcela jasná.

Kouř z topeniště směřovala stoupající valená klenba ke komínu. Ten byl v prostoru půdy spojený s komínem kuchyně 3, což ušetřilo jeden průchod komínového tělesa střechou. Úmysl spojit komíny předurčil polohu komína popisovaného. Jeho jižní stěna stojí na obvodové zdi místnosti 115 (tato obvodová zeď je nádvoří stěna renesanční části budovy), severní stěna stojí na konci klenby prostoty s topeništěm 1 v místě, kde přiléhá k obvodové zdi místnosti 115. Ze strany půdy byla klenba pod severní stěnou komína vyztužená pasem na 1 cihlu širokým 30 cm. Pas neprobíhal plynule, pod komínem byl posunutý o 6 cm k jihu, tj. pod stěnu komína.

Průchod kouře do komína umožňovala nika v západní polovině jižního čela klenby. Spodní část tohoto čela klenby tvořila již zmíněná renesanční zeď, horní část tvořila její nadezdívka. Tato nadezdívka procházela, stejně jako klenba, do prostoty půdy. V části pod komínem obsahovala

niku pro odvod kouře. Spodní část niky mohla zasahovat do koruny renesanční zdi, čelo klenby je však omítnuté, takže to není možné posoudit.

Spodní část komína má severní a východní stěnu šikmou, jižní a západní stěnu svislou. Komín se v prostoru půdy připojuje ke komínu z kuchyně 3 a pokračuje podél něj až pod střechu, kde je ukončený patrně valenou klenbičkou. Komín z prostoru s topeništěm v tomto místě patrně ústí do komína z kuchyně 3. Na komínech je otisk starší pultové střechy hospodářského traktu.

Závěr

Prostora napojená na komín 1 byla ponechaná jako součást hesla Buchlov, protože konstrukce odvodu kouře stoupající valenou klenbou je zde dobře čitelná a tento typ odvodu kouře byl často využíván v kuchyních především v prostředí měšťanských domů. Na Buchlově je stoupající valená klenba součástí odvodu kouře u kuchyně č. 1.

Shrnutí

Prostora napojená na komín 1 byla malá obdélná místnost zaklenutá stoupající valenou klenbou. Komín odvádějící kouř z této prostory byl na půdě připojený ke staršímu komínu z kuchyně 3. Pro spojení komínů bylo třeba komín z prostory napojené na komín 1 posunout co nejvíce k jihu. Komínový průduch se tak dostal nad čelo klenby, průchod kouře umožnila nika v čele klenby umístěná pod průduch.

Prostor napojený na komín 2

Obr. 2, 5, 131-136.

Poloha prostoru napojeného na komín 2

Prostor napojený na komín 2 leží v přízemí hospodářského traktu na II. nádvoří hradu. Byl součástí patrně provozního zařízení, které zde bylo zřízené při barokním rozšíření stavby v 1/2 18. století. Nachází se v jihozápadním koutě valeně zaklenuté místnosti č. 102, na plánech v SHP je označený číslem 103. Vrchol valené klenby místnosti č. 102 je podložený průběžným hranolovým trámem s omítaným povrchem (Vrta 2020, 110), východní stěna prostoru se dotýká západního okraje tohoto trámu. Přístup do prostoru s komínem byl jen z místnosti 102, do níž se vcházelo přímo z nádvoří. Vstup z prostoru 103 do místnosti 104 ležící jižně je novodobý (Vrta 2020, analytický plán).

Prostor s topeništěm nebo kuchyně?

Prostor napojený na komín 2 je umístěn v zadním koutě velké místnosti přístupné přímo z nádvoří. Sousední, západně položená místnost 106, byla s největší pravděpodobností vytápěná z kuchyně 4 (místnost č. 109). Komunikace mezi prostorami kolem místnosti 102 není v SHP podrobně řešená, je však značně pravděpodobné, že se zde jedná, obdobně jako v místnosti 115, o provozní prostor se vstupem z nádvoří a uzavřeným prostorem s topeništěm v zadním rohu místnosti.

Popis prostoru napojeného na komín 2

Prostor napojený na komín 2 má vnitřní rozměry 1,90 - 1,81 x 1,85 m. Původní vstup je od severu místnosti 102, někdy později byl probouraný vchod od jihu z místnosti 104. Místnost 103 neměla okna, osvětlená mohla být pouze ohněm nebo dveřmi.

DČK zakrývala celý prostor, měla tvar čtyřbokého asymetrického komolého jehlanu. Otvor do komína se otevíral v jihozápadním rohu. Jižní a západní stěna DČK byly svislé, založené na obvodových zdech místnosti 102, v níž se prostor nacházel. Severní a východní byly šikmé, založené na obvodových zdech popisované prostory.

Šikmé stěny začínaly již ve výši cca 1,8 m. Původní otvor do komína byl později uzavřený stropem, kterým prochází mladší tahový komín. DČK prochází z přízemí do prostoru půdy. Tloušťka šikmých stěn DČK je těsně nad úrovní podlahy půdy zmenšená.

Do prostoru napojeného na komín by zasahovala valená klenba místnosti 102. Klenba by se dostala do střetu s DČK, proto v popisovaném prostoru buď nebyla vyklenutá, nebo, pokud by prostor s topeništěm byl do místnosti 102 vložený dodatečně, byla nad ním vybouraná.

Závěr

Prostora napojená na komín 2 byla ponechaná jako součást hesla Buchlov, protože je jednou z variant DČK zakrývající celý popisovaný prostor, zde konkrétně je to asymetrický komolý čtyřboký jehlan se dvěma stěnami svislými a dvěma šikmými. Tato konstrukce a její varianty byly často používané na menší kuchyně a jsou zachycené na řadě dochovaných plánů.

Shrnutí

Prostora napojená na komín 2 byla malá obdélná místnost zakrytá DČK. Topeniště se nedochovalo, pravděpodobně bylo umístěné v zadní části prostoru, kde je dnes vstup do místnosti č. 104.

Prostor napojený na komín 3

Obr. 2, 6, 137.

Poloha

Prostor napojený na komín 3 se nachází v přízemí purkrabství v místnosti přístupné z průjezdu, na plánu označené č. 102. Místnost je zaklenutá valenou klenbou.

Popis prostoru napojeného na komín 3

Východně od vstupu do místnosti 102 stojí novodobá subtilní příčka. Za ní, v severovýchodním koutě místnosti, se nacházelo topeniště. Dnes je celá konstrukce obezděná. Bezpečně je možné rozeznat pouze plášť (pokud šlo o krb) nebo pláštík (pokud se jednalo o kuchyňské topeniště), který je přizděný ke klenbě. Komín se nachází v obvodové zdi, ústí komína muselo být otvorem v klenbě patrně těsně pod vrcholem pláště (pláštíku). Komín pak dále pokračuje do patra, kde se k němu připojuje komín v prostoru určeného pro obsluhu kamen v místnosti 204 a o něco výše i mladší komín z kuchyně vestavěné do místnosti č. 202. Plášť (pláštík) nesly s největší pravděpodobností dva sroubené trámy, jejichž konce byly zazděné do zdi místnosti. Spoj trámů vynášela železná tyč obdélného průřezu ukotvená na rubu valené klenby. Tyč se dochovala, zda při zazdívání byly zachované i trámy, není přes omítky vidět, je to ale pravděpodobné. Existence tyče ukazuje na to, že prostor pod pláštěm (pláštíkem) byl přístupný jak od jihu, tak od západu. Dvě mírně šikmé stěny pláště byly připojené k severní obvodové zdi místnosti 102 (a průjezdu) příčce oddělující místnosti 102 a 103.

Závěr

Prostor napojený na komín 3 patrně sloužil jako vyhřívací krb, vyloučit nemůžeme ani topeniště pro ohřívání jídla nebo kombinaci obojího. Zajímavé je použití kovového táhla na vynášení trámů. Obdobná konstrukce je doložená např. u pláštíku na Kaceřově, úhlovou sestavu trámů neslo táhlo v Kurovicích. Na Buchlově je pláštík v kuchyni 5 z 1/2 19. století v patře purkrabství.

Zásobování vodou

Obr. 138-141.

Na hradě Buchlově se dochovaly 2 cisterny a 1 studna.

Cisterna na II. nádvoří

Cisterna, kterou je snad možné datovat podle letopočtu 1604 vytesaného na jednom z bloků tvořících konstrukci patrně filtračního zařízení, se nachází v jihozápadní části II. nádvoří. Podrobný popis zpracoval R. Vřla v SHP hradu (2020, 67-68, doslovná citace, filtrační zařízení - ústní informace). Filtrační zařízení uvádí v popisu jako "nálevku".

Popis cisterny

V JZ, snížené části plochy 2. nádvoří je situován objekt hradní cisterny. Nad povrch vystupuje její zajímavá kamenná architektura dvojítm prstencem kamenných stupňů; spodní je tvořen sestavou cca 90 cm širokých segmentů, jejichž vnější hrana vystupuje nad terén jen cca 10 cm. Prstenec je vyspárován k jeho vnějšímu okraji a jeho průměr činí 430cm. Z tohoto stupně vyrůstá další, vysoký cca 25 cm, široký cca 36cm. Ten je sestaven z několika zaoblených bloků, obepínajících centrální část. Ta sestává z cca 90 cm vysoké válcové části, vyrůstající z rozšířeného soklu, završeného stříškou pultového sklonu, korunované plastickou, vně vyloženou římsou, tvořenou odsazeným výžlabkem, přecházejícím ve svislou plošku a vodorovnou korunní plochu. Na S straně je koruna válcové části snížena, z vnitřní strany je její povrch vyhlazen (od pohybujícího se provazu?). Na V a Z straně je plášť útvaru pročleněn svislými pilastry; jejich spodní části jsou rovněž tvořeny rozšířenými sokly, završenými pultově sklopenými ploškami (ty leží výš, než u soklu základní, válcové hmoty útvaru). Z těchto pilastrů vyrůstají nad úroveň zmíněné římsy hranolové sloupky, vzepřené z boků volutovými prvky (sloupek je zachován na Z straně, naproti je odstraněn – ve vodorovné ploše je zde pozůstatek dvojice otvorů po trnech, kterými byl do spodní části kotven). Na vnitřní straně mírně předstupující čelní plocha sloupku dole přechází v mělce předstupující plošku čabakového tvaru. Nad korunou římsy válcové části je zde v čelní ploše sloupku kruhový otvor – snad po ose rumpálu. Na koruně válcovité části jsou dochovány drobné otvory čtvercového tvaru (snad po odstraněné mříži?). Ústí popsané architektury je dnes překryto novodobým, dřevěným poklopem, připevněným objímkami z pásoviny. Vnitřní prostor má v horních cca 120 cm od římsy válcový tvar o průměru cca 120cm, níže se pak rozšiřuje v lahvovitě utvářený prostor, budovaný z pečlivě opracovaných pískovcových kvádrů. V pohledově přístupné ploše není patrný žádný otvor, či narušení povrchu. Průměr spodní partie činí cca 400cm, spodní část prostoru je zaplněna vodou. Výška od horního okraje architektury po hladinu vody dosahuje cca 520cm, po dno cca 690cm (dno je překryto naplaveninami neznámé výšky). Vnější prstenec nadzemní obruby architektury svým vnějším obvodem mírně přesahuje půdorysnou plochu podzemní nádrže. Prostorem prochází vodovodní potrubí s kohoutkem, zahýbající nahoře k JZ (k prostoru bývalých záchodů). J od popsané architektury je situována mohutná, kamenná nálevka obdélného půdorysu. Její horní, rozšířená část má v koruně vnější rozměry cca 140x115cm, směrem dolů se mírně zužuje. Její stěny jsou široké cca 17cm, nároží jsou okosená a spodní partie se na všech stranách šikmo zužuje. Vnitřní prostor této části je tvarován podobně, jako vnější plášť. Výška této horní části činí cca 70cm a je vysekána z 1 kusu (!) pískovce. Tato část nasedá na užší, cca 55cm vysokou partii spodní, rovněž obdélného půdorysu. Ta je sestavena z jednotlivých, velkých bloků pískovce, pouze J stěna sestává z více prvků – na drobném bloku s nepravidelně obdélným čelem, situovaným v levé spodní části stěny je vyryt letopočet „1604“ s nepravidelně tvarovanými číslicemi. Nad terénem je nálevka zpevněna betonovou obrubou. Dno interiéru nálevky je zasypano listím, její hrdlo je překryto novodobou, dřevěnou záklopkou s výřezem, do kterého ústí dřevěný okapový žlab.

Cisterna a studna na I. nádvoří

Studna vytesaná do skály se nachází v severozápadním koutě nádvoří, nadzemní kamenná cisterna je umístěná vedle ní. Stáří cisterny ani studny SHP neuvádí. Vzhledem k tomu, že zásobování vodou bylo pro opevněná sídla klíčové, je pravděpodobné, že studna bude již z doby počátků hradu. Cisterna na I. nádvoří bude výrazně mladší.

Vyhodnocení dokumentovaných objektů

Kuchyně v areálu hradu Buchlova

Na hradě Buchlově se dochoval soubor 8 novověkých kuchyní. Vedle nich zde existovaly 3 prostory, ve kterých, díky jejich napojení na komíny, předpokládáme existenci nějakého topeniště. Přístup do těchto místností a jejich dispoziční vazby na další prostory však jejich využití jako kuchyní vylučují nebo velmi zpochybňují.

Kuchyně 1 a 2 jsou v západní části severního traktu hradního jádra, kuchyně 3 a 4 se nacházejí v hospodářském traktu na II. nádvoří, kuchyně 5 a 6 jsou v patře budovy purkrabství na II. nádvoří, kuchyně 7 je v patře sýpky a kuchyně 8 je v 1. patře jižního křídla hradního jádra. Místnosti napojené na komíny 1 a 2 jsou situované v hospodářském traktu na II. nádvoří, č. 3 je v přízemí purkrabství.

Zpracování kuchyní v literatuře a průzkumech hradu

Pro hrad Buchlov je k dispozici SHP celého hradu, při posouzení sledovaných objektů však chybí podrobný archivní průzkum, který by mohl osvětlit nebo upřesnit jejich využívání.

Počet, poloha a účel současně fungujících kuchyní

Ve 2/2 17. století vznikla kuchyně č. 2. Tuto kuchyni interpretujeme jako kuchyni ohřívací nebo dokončovací, spolu s ní musela fungovat minimálně 1 velká kuchyně, její polohu však neznáme. Kuchyně 2 sloužila pro obyvatele horního hradu, tedy majitele, jeho rodinu, případně vybranou část jeho dvora. Odpovídá tomu její umístění i účel. Je pravděpodobné, že kuchyně 2 přestala fungovat poté, co v jejím sousedství vznikla velká kuchyně 1.

Po roce 1690 přibyla kuchyně 3 v hospodářském traktu na II. nádvoří. Do kuchyně se vstupovalo z dnešní místnosti 110, přístupné z nádvoří, z kuchyně se obsluhovala kamna v místnosti 113. Neznáme vnitřní dispoziční hospodářského traktu před přestavbou v 1/2 18. století, můžeme však předpokládat, že vytápěná místnost 113 byla oddělená od místnosti 110 příčkou a dveřmi. Velikost místnosti 110 by mohla ukazovat na to, že se zde mohl nacházet např. čeledník, bližší informace by mohly být v archivních pramenech. Předpokládáme, že kuchyně byla určena pro stejný okruh obyvatel hradu jako místnost č. 113.

V 1/2 18. století vznikla kuchyně 1. Velká kuchyně v hradním jádře osvětlená okny, vybavená podestou na vaření a pecemi a spojená s přípravnou ve zvláštní místnosti, byla nepochybně určena pro přípravu několika chodů pro reprezentativní stolování majitele hradu, jeho rodiny, případně některých členů dvora. Domníváme se, že kuchyně 1 nahradila kuchyni 2 a předpokládanou velkou kuchyni, jejíž místo v hradním areálu neznáme. Současně s kuchyní 1 fungovala pro stejný okruh strážníků v hradním jádře také kuchyně 8. Tato malá kuchyně mohla sloužit pro ohřívání pokrmů donesených z velké kuchyně, případně pro přípravu nápojů. Kuchyně 8 byla, stejně jako další kuchyně s výjimkou kuchyně 1, využívána i pro obsluhu kamen. Kuchyně 1 umístěná v přízemí nesousedila s obytnými prostory panstva, proto se v ní s příkládáním do kamen nepočítalo. Když bylo později třeba vytápět tzv. přípravnu, musela se kuchyně poměrně složitě upravit.

Do 1/2 18. století datuje SHP kuchyni 4 v hospodářském traktu a kuchyni 7 v sýpce, obě na II. nádvoří. Tyto kuchyně vznikly při rozšiřování hospodářského traktu a při přestavbě sýpky, byly vloženy do starších prostor. Předpokládáme, že od 1/2 18. století v prostoru II. nádvoří současně fungovaly kuchyně 3, 4 a 7. U kuchyně 3 se domníváme, že mohla sloužit pro čeledník, kuchyně 4 a 7 spojujeme s byty a pokládáme je za kuchyně pro rodiny patrně úředníků působících na hradě.

Do 1/2 19. století klade SHP kuchyně 5 a 6 v 1. patře purkrabství. I tyto kuchyně souvisí se zřizováním úřednických bytů na hradě, odpovídá tomu i jejich velikost. Je pravděpodobné, že současně s těmito kuchyněmi fungovaly i všechny starší kuchyně s výjimkou kuchyně 2.

Návaznost kuchyní na místa, kde se stolovalo

Kuchyně 1 byla přístupná z nádvoří horního hradu, odkud také vedla schodiště do severního a jižního traktu a do patra západní hranolové věže. Určení místností, ve kterých panstvo stolovalo,

snad doplní archivní průzkum (pokud bude možné místnosti podle inventářů apod. identifikovat). U ohřívací kuchyně 8 předpokládáme, že se jídlo nebo nápoje podávaly v jejím bezprostředním okolí.

Kuchyně 3-7 byly drobné stavby umístěné uvnitř dispozice, spojené i s vytápěním přilehlých prostor. Jejich poloha i stavební podoba připomínají kuchyně, které známe z městského, případně vesnického prostředí. Stolovalo se v jejich bezprostředním sousedství.

Zázemí kuchyní

Z kuchyní doložených na hradě měla zázemí pouze kuchyně 1. Tvořila je místnost č. 18 umístěná v budově záměrně přistavěné k západní části severního traktu. Místnost byla osvětlená třemi okny, přístupná byla širokou chodbou s krátkým schodištěm, které překonávalo výškový rozdíl 1,08 m.

V blízkosti kuchyně 1 se nacházel také sklep. Leží pod místností č. 14, mírně ji přesahuje k východu. Sklep je přístupný strmou a dlouhou šjí od jihu, tj. z nádvoří. Archivní doklad o využívání sklepa pro potřeby kuchyně však není k dispozici.

Zásobování kuchyní, odstraňování odpadů

Velká cisterna datovaná vytesaným letopočtem 1604 se nachází v jihozápadní části II. nádvoří, menší povrchová cisterna nejasného stáří byla přímo v severovýchodním rohu I. nádvoří. Vedle ní byla studna, která by mohla pocházet již z doby vzniku hradu. V prostoru horního hradu je pravděpodobnější užívání vody ze studny na vaření a vody z cisterny jako vody užitkové, jakou vodu užívali v kuchyních na II. Nádvoří, nevíme, neznáme ani vydatnost studny.

Dřevníky se pravděpodobně nacházely jak na II., tak i na III. nádvoří, dřevo se do kuchyní nosilo. V kuchyni musela být určitá zásoba dřeva pro probíhající vaření, v případě kuchyně 1 i pro rozpalování pecí nebo pečení v peci, z požárních předpisů víme také o tom, že se zde dřevo dosoušelo.

Tuhý odpad i splaškové vody se z kuchyní musely odnášet, výlevku na splaškové vody máme doloženou pouze u kuchyně 4. Výlevka nebyla ani v přípravně jídel, která patřila ke kuchyni 1, nelze vyloučit, že to bylo proto, že zde by ústila do parkánu, nikoliv do svahu pod hradem jako výlevka z kuchyně 4.

Vybavení kuchyní

Podesty

Podesta na vaření a podesta před příkládacím otvorem do kamen se dochovala v kuchyni 3. Na okrajích zděných cihlových podest byly pozůstatky opakovaných tenkých jílových výmazů povrchu, načervenalé od působení žáru. Boky podest byly opakovaně omítané.

V kuchyni 8 jsou dva zděné bloky, které by mohly být obsahovat původní podesty na vaření, v současné době to však není možné ověřit.

Pece

Tři pece byly v kuchyni 1. Dvě pece umístěné v bloku ve tvaru rozměrného kvádrů byly v severní části kuchyně. Na vrchu kvádrů byla umístěná uzavřená sušárna, kterou vyhřívaly kouřovody pecí. Umístění pecí v bloku bylo uzpůsobené tak, aby kouřovody procházely těsně pod podlahou sušárny a předaly jí co nejvíce tepla. Nejmenší z pecí se nacházela v obvodové zdi vlevo od topeniště. Kouřovody jsou pouze v zadní části pece, neotevírají se nad jejím ústím, patrně jsou zazděné.

Zděná pec byla vložena do kuchyně 4, před niku, v níž byl s největší pravděpodobností příkládací otvor do kamen v místnosti č. 106. Tento způsob příkládání již tedy v době stavby pece nefungoval. Z vrcholu pece vede plechový kouřovod do staršího komína. Jak kouřovod, tak poloha pece ukazují na to, že pec vznikla až v době přechodu na tahové komíny, v 19. století, spíše až v jeho druhé polovině nebo ještě později.

Odkládací prostory

Výklenky na umístění polic se nacházely v kuchyni 1. Starší výklenek byl v jižní stěně místnosti č. 17, patrně již z doby zřízení kuchyně. Dva výklenky byly v příčce, která rozdělila

kuchyni na místnosti č. 16 a 17, otočené byly do kuchyně (č. 17). Ve východní nise je vložena dřevěná skříňka. Západní nika je dnes prázdná. Nelze vyloučit, že zde nejdříve byl vstup z kuchyně do pekárny a nika vznikla až po jeho zazdění.

Dlažby

Dvě odlišné kamenné dlažby se dochovaly v kuchyni 1. Patrně mladší dlažba je kolem sporáku na místě, kde se zřejmě nacházela podesta na vaření. Starší dlažba vyplňuje jak kuchyni, tak pekárnu.

Cihlová dlažba se dochovala v kuchyni 3, 4, 6, 7. Dlažba z tzv. topinek je v kuchyni 5, šestiboké cihlové dlaždice jsou v kuchyni 8. Původní je určitě dlažba v kuchyni 3. Ačkoliv kuchyně nebyla zcela pravidelná a jednalo se o čistě provozní prostor, položení dlažby byla věnovaná pozornost. Podél severní a východní zdi a podél podesty pod příkládacím otvorem do kamen byly cihly přiložené kratší stranou (šířkou) ke zdi. Vytvořily tak určité olemování (borduru) kuchyně. Prostor mezi nimi byl vyplněný řadami cihel kladenými střídavě na šířku a na délku k ose místnosti.

Osvětlení

Osvětlení okny měly kuchyně 1 a 2 v hradním jádře a kuchyně 7 v sýpce. Kuchyně 3, 5, 6 a 8 byly umístěné uvnitř dispozic a osvětlené mohly být pouze dveřmi a ohněm (okno v kuchyni 3 bylo dodatečně vloženo). Kuchyně 4 neměla okno, ale měla osvětlovací otvor vedle vstupních dveří.

Odvod kouře

Prostory s topeništěm

Pro posouzení způsobu odvodu kouře můžeme využít i prostory, u kterých předpokládáme existenci topeniště. Tyto prostory nemají dochované žádné stopy vybavení z doby jejich fungování kromě odvodu kouře. Jejich využívání jako kuchyní však vylučuje jejich umístění v budově a jejich zapojení do komunikačního schématu hospodářského traktu. Všechny jsou umístěné v místnostech, které nebyly obytné, protože byly přístupné přímo z nádvoří nebo průjezdu (do obytných místností se nevstupovalo přímo zvenku především proto, aby do nich nepronikal chlad). Nabízí se využití těchto prostor pro ohřev vody např. pro prádelnu nebo pro přípravu krmiv pro zvířata, u prostory 3 vzhledem k poloze a rozměrům topeniště (1,7 m šíře, 1,27 m hloubka) je pravděpodobnější, že se původně jednalo o krb. Nelze vyloučit, že z prostor 1 a 2 se také mohla obsluhovat kamna v místnostech, ve kterých se nacházely (tak, jak to bývalo časté v kuchyních), to však vzhledem k neporušeným omítkám v současné době není možné zjistit.

Způsoby odvodu kouře

Soubor zkoumaných objektů dokládá několik technických řešení způsobů odvodu kouře jak z prostor ležících v podlaží pod půdou (kuchyně 3, 4, 5, 6, 7, prostora 1, 2), tak v podlaží, nad nímž se nacházelo podlaží další (kuchyně 1, 2, 8, prostora 3).

Kuchyně lokace	Datace	Odvod kouře
1 Hradní jádro	1/2 18. st.	<p><u>Komín v místnosti 17</u></p> <p>Situace je složitá, protože kuchyně byla vestavěná do existující místnosti. Otvor, nad nímž se nacházela DČK, se nacházel v západní části prostoru mezi dvěma valenými klenbami. Východní část tohoto prostoru byla zaklenutá valenou mírně stoupající klenbou, která směřovala kouř k DČK.</p> <p><u>Komín v místnosti 16</u></p> <p>Otvor do komína byl dodatečně prolomený ve valené klenbě místnosti, v místě pod komínem vsíle zdi mezi místnostmi 26 a 27 v 1. patře. DČK zde prakticky neexistuje, komín z příčky prochází pod podlahou</p>

		k otvoru v klenbě. Na směrování kouře do komína se podílí valená klenba místnosti 16 v kombinaci s příčkami nesenými vodorovnými trámy, které vydělují dymnou část před ústími a výdechy pecí. Ústí komína leží na klenbě kuchyně.
2	2/2 17. st.	DČK se otevírá nad předpokládanou polohou podesty na vaření, má tvar nepravidelného čtyřbokého komolého jehlanu se 3 stěnami rovnými a 1 šikmou.
3	Po 1690	Nad celou kuchyní se nachází DČK, které má tvar nepravidelného čtyřbokého komolého jehlanu se 1 stěnou rovnou a 3 šikmými.
4	1/2 18. st.	Na směrování kouře do komína se podílí valená klenba místnosti v kombinaci s příčkou (dochoval se otisk), která odděluje dymnou část kuchyně od části čisté. Ve valené klenbě je otvor, 3 stěny DČK leží na klenbě kuchyně.
5	1/2 18. st.	Kouř směřuje do komína trojboký plášť. Ústí komína je pod pláštěm ve svislé zdi kuchyně.
6	1/2 18. st.	Prostor nebyl přístupný, komín prochází šikmo zdi a napojuje se do komínu z příkládacího prostoru kamen ve vedlejší místnosti
7 sýpka	1/2 18. st. po 1712	Nad cca polovinou kuchyně byla valená klenba, nad druhou polovinou byla DČK, jejíž jednu stěnu nesla výše zmíněná klenba. Klenba se podílela na směrování kouře do DČK.
8	1/2 18. st.	Nad prostorem kuchyně byla DČK, jejíž stěny ležely na obvodových zdech kuchyně. Dvě stěny byly svislé, 2 šikmé. Konstrukce je obdobná jako v prostoru pod komínem 2.
Prostor napojený na komín	Datace	Odvod kouře
1	1/2 18. st.	Kouř do komína směřuje valená stoupající klenba místnosti, DČK leží částečně na klenbě místnosti, detailní podobu napojení klenby a DČK ovlivnila potřeba připojení komína ke komínu kuchyně 3.
2	1/2 18. st.	DČK má tvar nepravidelného čtyřbokého komolého jehlanu, zakrývá celý prostor 2. Dvě stěny DČK jsou svislé, dvě šikmé. Konstrukce je obdobná jako v kuchyni 8.
3	Po 1690	Objekt se nachází v rohu místnosti, patrně sloužil jako vyhřívací krb, vyloučit nemůžeme ani topeniště pro ohřívání jídla nebo kombinaci obojího. Pláš má dvě stěny svislé

Úpravy související s přechodem na tahové komíny

Přechod k využívání komínů fungujících na principu tahových komínů se odrazil i v přestavbách kuchyní na hradě. V kuchyni 1 byl přístup do DČK, který se nacházel mezi valenými klenbami, uzavřený klenbičkou. Komín byl vložený do západní stěny kuchyně a kousek pod klenbou byl ukončený kovovými dvířky. Otevřená dvířka jsou zachycená na historické fotografii v archivu NPÚ-ÚOP v Kroměříži. Do komína skrz tato dvířka je zde zavedená kamnová trubla od pece, která je v jižní části kuchyně. Do kuchyně byl vestavěný dodnes dochovaný zděný sporák. Podle zmíněné fotografie se zdá, že kouřovod ze sporáku byl vložený do prostoru vytesaného ve zdi a tak dovedený až do komína.

V kuchyni 3 byl zazděný příkládací otvor kamen v místnosti 113 a byla zde umístěná nová kamna obsluhovaná přímo z místnosti. Jejich plechový kouřovod byl odkouřený do komína kuchyně 3, sopouch byl proražený ve zdi vysoko nad zazděným příkládacím otvorem. Proražení okna ve východní zdi kuchyně bylo možné teprve po zrušení jak vaření na podestě, tak příkládání do kamen v místnosti 110. V kuchyni 4 byla v blíže neurčené době postavená zděná pec, z níž byl vyvedený a do komína zaústěný plechový kouřovod. V kuchyni 5 byla do komína vyvedený kouřovod z kamen v místnosti 208, která dříve vytápěná nebyla. Změna kamen obsluhovaných původně z kuchyně na kamna, do kterých se příkládalo přímo a vyvedení plechových kouřovodů do prostoru kuchyně proběhlo i v kuchyni 6 a 7. V kuchyni 7 byl uzavřený přístup do DČK, čímž

se komín změnil na pseudotahový. Kouřovod z kamen ústil do takto upraveného komína. Jediný skutečný tahový komín se dnes nachází v prostoru 2. Komín, jehož stáří neznáme, je přizděný k západní zdi prostory a ústí do komína. Původní otevřené ústí komína je zazděné.

Závěr

Na Buchlově se bohužel nezachovala středověká hradní kuchyně. Jsou zde pouze novověké objekty, 8 kuchyní a 3 prostory napojené na komín, u nichž můžeme brát způsob odvodu kouře jako analogii k technickému řešení užívanému i u kuchyní. Tyto konstrukce se zde dochovaly díky tomu, že hrad byl již v 1/2 19. století proměněný v muzeum a zpřístupněný návštěvníkům, jeho majitelé zde nesídlili. Díky tomu zde nástup užívání tahových komínů nepřinesl tak rozsáhlé stavební zásahy, jako u běžně obývaných staveb.

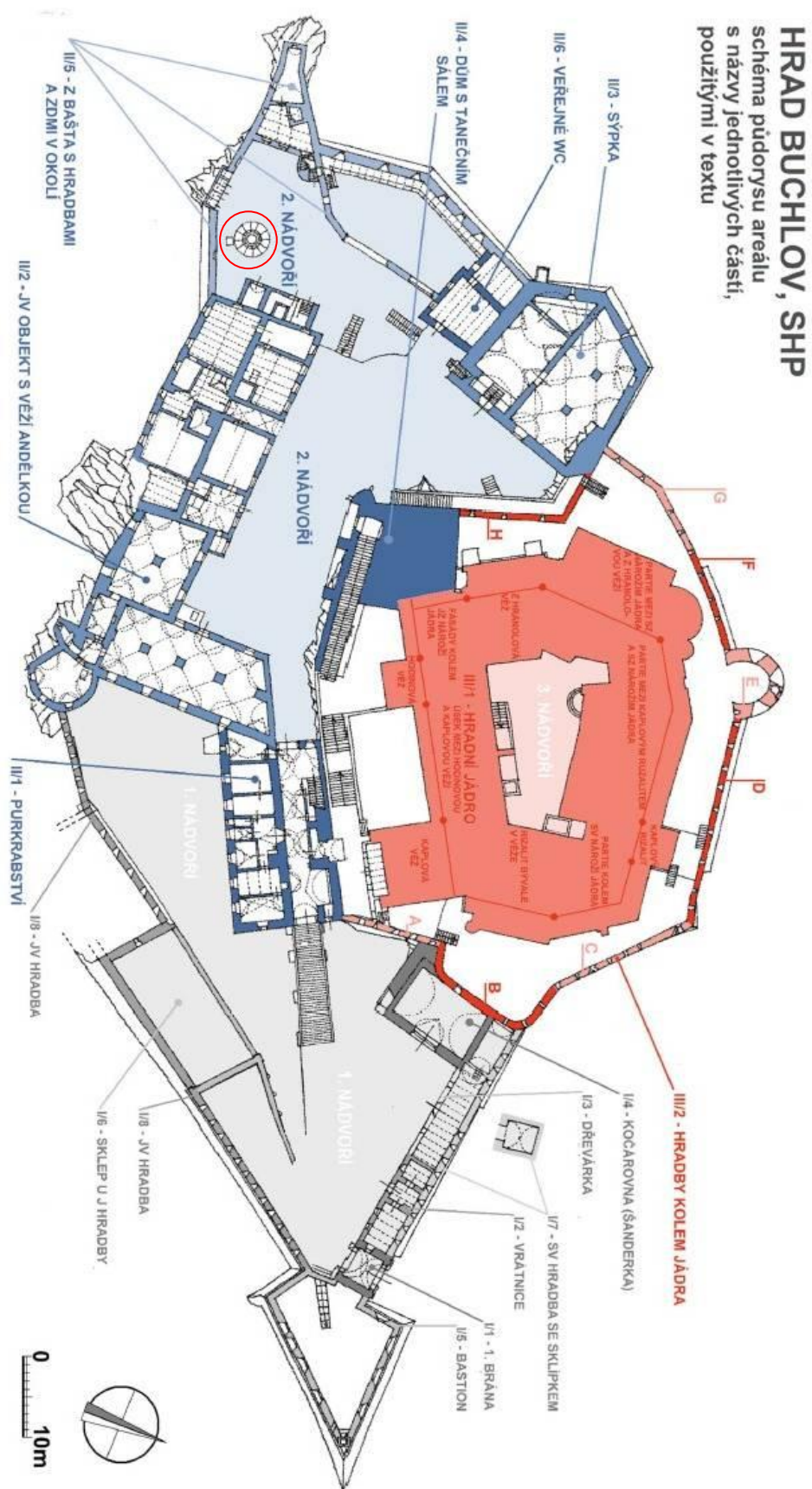
Dokumentované kuchyně můžeme rozdělit do dvou skupin. V první jsou kuchyně 1, 2 a 8 situované v hradním jádře, určené pro přípravu, případně ohřev jídla pro majitele hradu a příslušníky jejich dvora. Starší kuchyně 2 (2/2 17. století) byla součástí komunikačního traktu, mladší kuchyně 1 a 8 (po r. 1690) byly vloženy do starších prostor. Pro potřeby kuchyně 1 byla zřízená dokonce přístavba vně severního traktu hradního jádra. Kuchyně i přípravná byla osvětlená několika okny, reprezentují panskou kuchyni dimenzovanou na přípravu kvalitního menu o několika chodech.

Od kuchyně 1 v hradním jádře se výrazně odlišují kuchyně v hospodářském traktu, sýpce a purkrabství. Výrazně menší objekty bez oken jsou situované uvnitř dispozice domů a napojené na nepřímé vytápění obytných místností. Jejich konstrukce a vybavení jsou obdobné jako ve výstavnějších měšťanských nebo vesnických domech.

Pro hodnocení konstrukcí odvodu kouře můžeme využít i prostory, které sice byly napojené na komíny, jejich poloha a přístup však funkci kuchyně vylučovaly. Dokumentované objekty ukazují velkou variabilitu řešení.

Literatura a prameny

- Anonym 1808: Beschreibung neuer holzsparenden Oefen und Feuerherde, zum Militär- und Civil-Gebrauch. Wien:
- Hosák, L. et al. 1981: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1-15, díl 1. Praha.
- Janiš, D. a kol. 2018: Hrady Zlínského kraje. Lukov:
- Kohoutek, J. 1995: Hrady jihovýchodní Moravy. Zlín.
- Kolektiv 1808: Beschreibung neuer holzsparenden Oefen und Feuerherde, zum Militär - und Civil-Gebrauch. Wien.
- Oherová J., – Ohera P. 2012: Digitální zaměření skutečného stavu hradu Buchlova. Zaměření hradu z r. 1955 doměřila a přepracovala Oherová J., opr. zeměměř. Ohera P., GEODETICKÁ KANCELÁŘ 2012. Uloženo v Archivu NPÚ - ÚOP v Kroměříži. Citováno jako "zaměření hradu".
- Štajnochr, V. 2017: Zámecké kuchyně. Praha. v obrazech. Kroměříž.
- Vrla, R. 2012: Poznámky ke stavebnímu vývoji severního traktu jádra hradu Buchlova. In: Průzkumy památek 19, č. 2. 185–209.
- Vrla, R. 2016: Stavební vývoj objektu zvaného Sýpka na hradě Buchlově. In: Průzkumy památek 23, č. 1. 138–149.
- Vrla, R. 2020: Hrad Buchlov. Stavebněhistorický průzkum. I. Stavební část. Uloženo v Archivu NPÚ - ÚOP v Kroměříži.
- Vrla, R. - Hudec, P. - Štětina, J. - Jošek, R. 2014: Buchlovská spirála - stavební vývoj hradu Buchlova
- Vrla, R. – Kyncl, T. – Novotný, J. 2006: Dům s tanečním sálem na Buchlově. In: Průzkumy památek 13, č. 2. 112–124.

Obr. 1: Schéma půdorysu areálu. Červeně označená cisterna na II. nádvoří. Převzato z přílohy SHP hradu Buchlova, Vrla 2020.

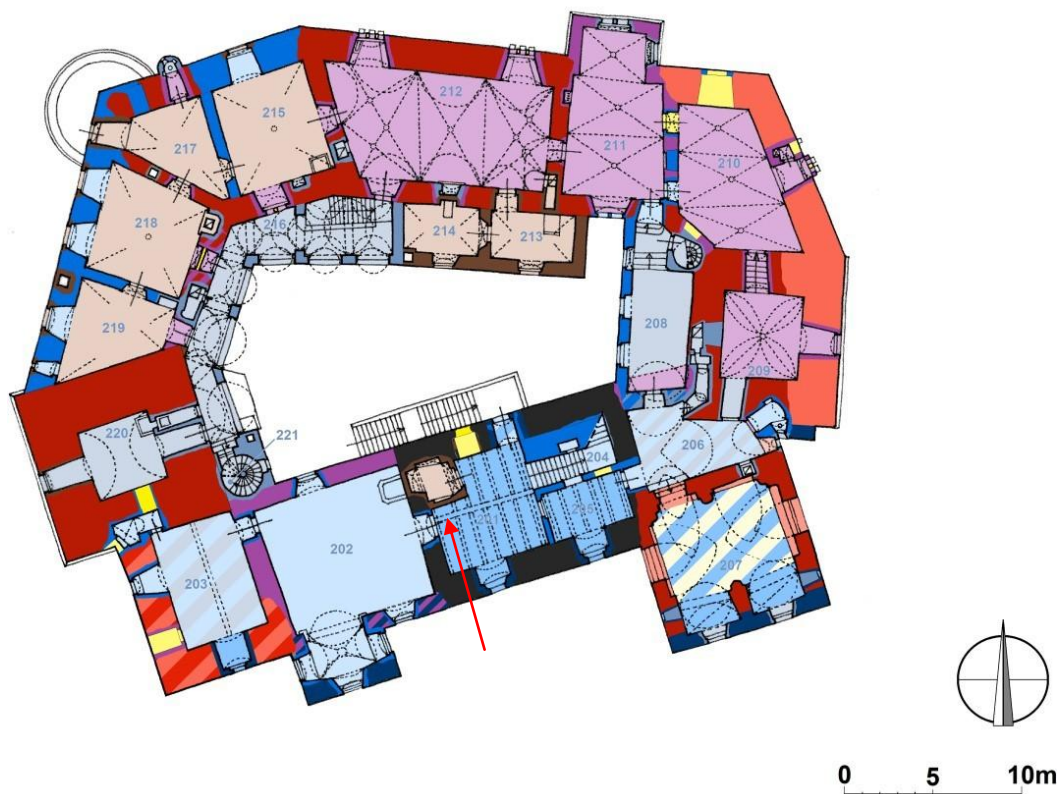
LEGENDA K BAREVNÉMU VYHODNOCENÍ STAVEBNÍHO VÝVOJE

	- románskogotická fáze (kolem poloviny 13. století)
	- gotika 1 (2. pol.13. - 1. pol. 14. století)
	- gotika 2 (polovina 14. - polovina 15. století)
	- gotika 3 (70. - 80. roky 15. století)
	- gotika 4 (přelom 15. a 16. století)
	- gotika po roku 1500 (hradby kolem jádra)
	- renesanční přestavba Jana Ždánského (kolem 1550) I.
	- přestavba J. Ždánského II. - Dům s TS
	- renesance konec 16. století (1. půle 17. století)
	- 1. polovina 17. století (hradby kolem jádra)
	- rané baroko 1 (1650 - 1690)
	- rané baroko 1a (J opevnění 1. nádvoří)
	- rané baroko 2 (1690 - později)
	- baroko (počátek 18. století) (hosp. trakt, sýpka)
	- baroko (1. polovina 18. století)
	- baroko (2. polovina 18. století)
	- 19. století 1 (1. polovina)
	- 19. století 2 (2. polovina)
	- 20. století 1 (1. polovina)
	- 20. století 2 (2. polovina)
	- 21. století
	- skály a terén v řezu

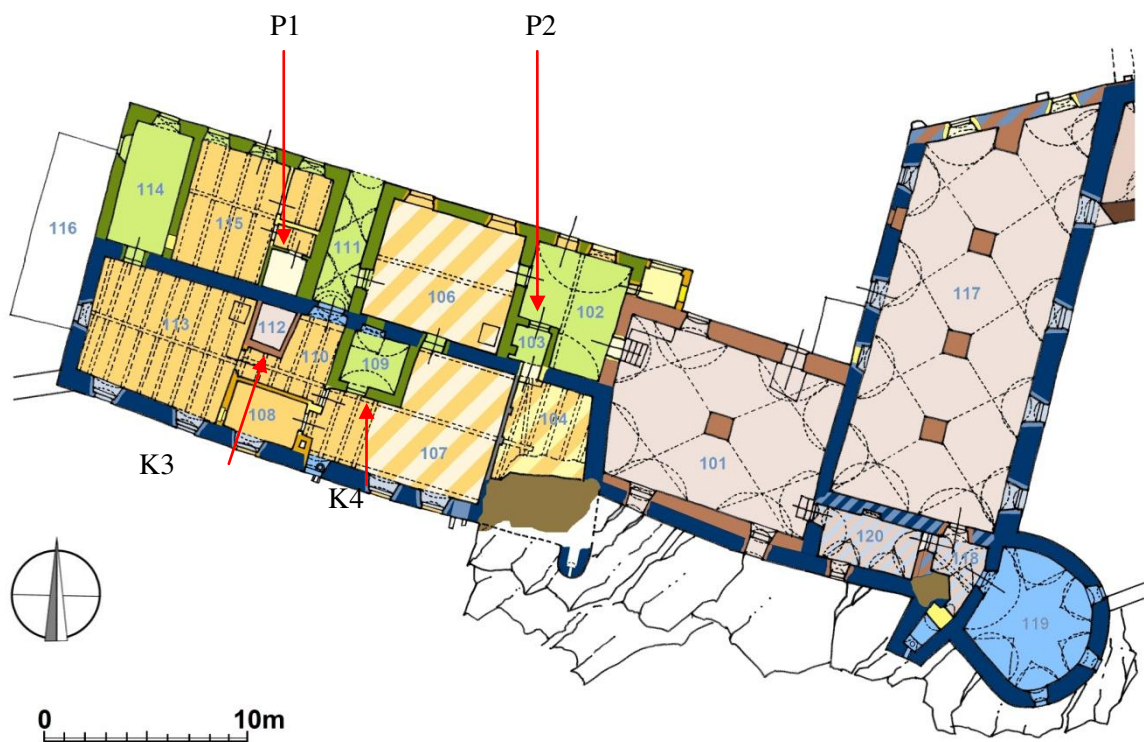
Obr. 2: Legenda k analytickým plánům, převzato z přílohy SHP hradu Buchlova, Vrla 2020

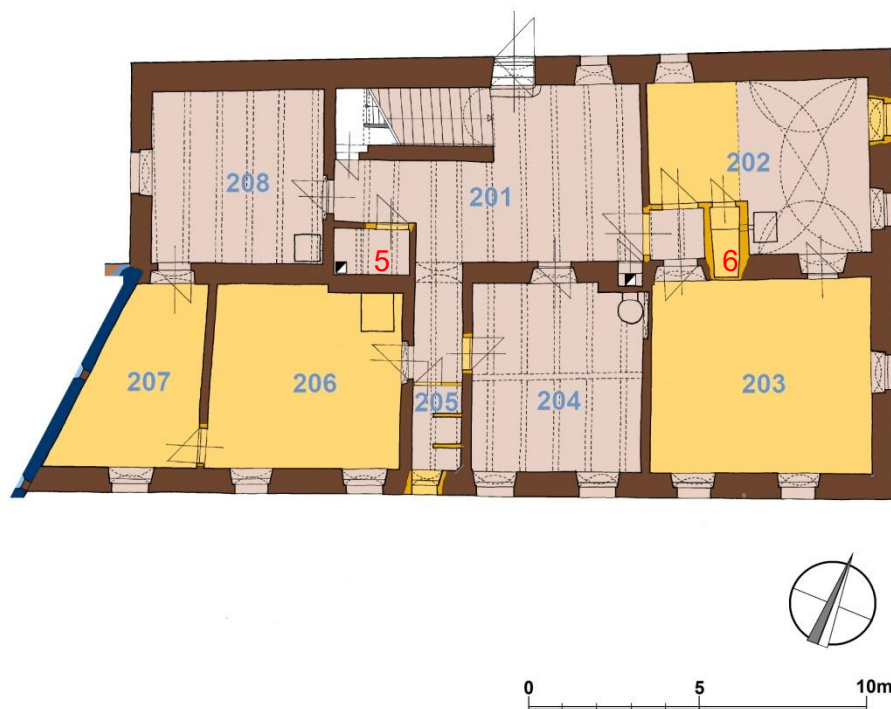
Obr. 3: Plán vlevo - kuchyně 1. Plán vpravo - kuchyně 2, cisterna (šipka vlevo) a studna (šipka vpravo). Analytický plán přízemí, podle Vrla 2020.

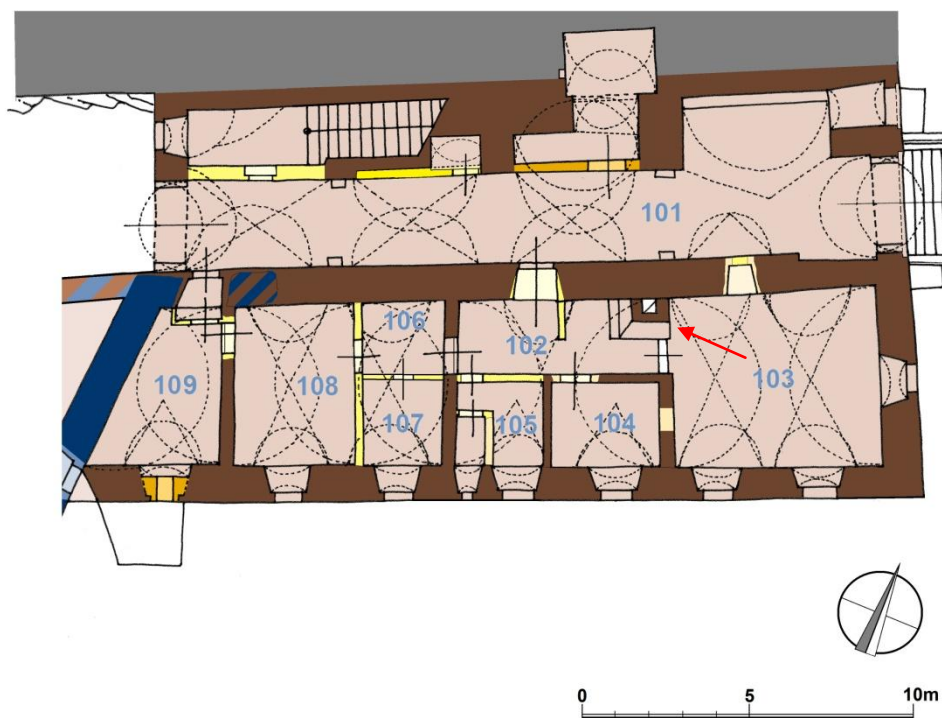
Obr. 4: Poloha kuchyně 8. Analytický plán 1. patra hradního jádra, převzato z přílohy SHP hradu Buchlova, Vrla 2020.

Obr. 5: Poloha kuchyní 3, 4 a prostor s topeništěm 1, 2. Hospodářský trakt hradu. Analytický plán, převzato z přílohy SHP hradu Buchlova, Vrla 2020.

Obr. 6: Poloha kuchyní 5, 6, purkrabství. Analytický plán, převzato z přílohy SHP hradu Buchlova, Vrla 2020.

Obr. 7: Poloha prostoru s topeništěm 3, purkrabství. Analytický plán, převzato z přílohy SHP hradu Buchlova, Vrla 2020.

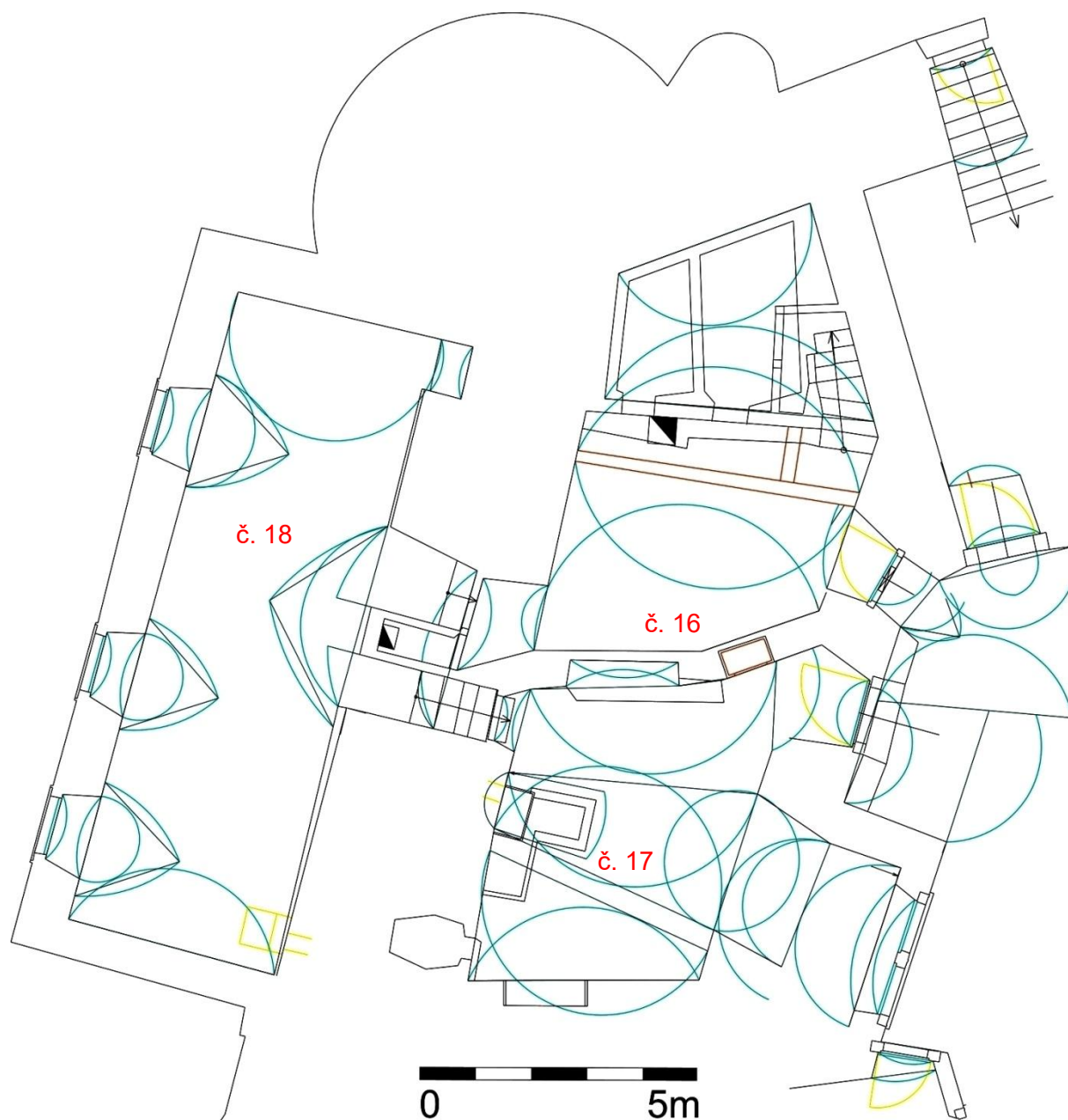

Obr. 8: Poloha kuchyně 7, sýpka. Analytický plán, převzato z přílohy SHP hradu Buchlova, Vrla 2020.

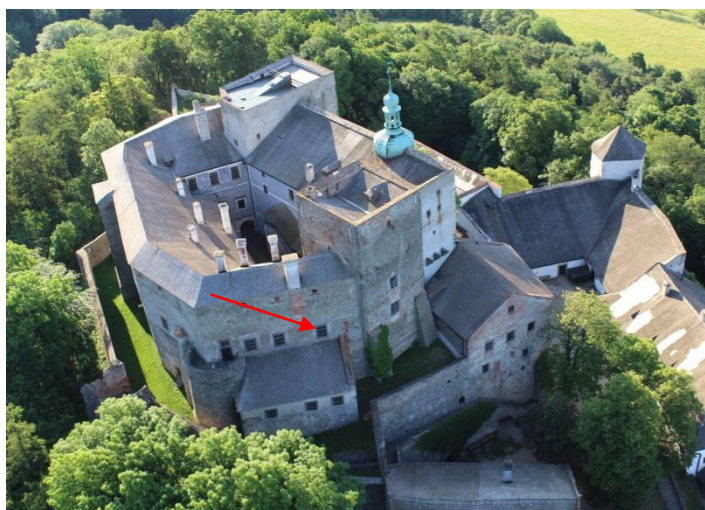
Kuchyně 1

Obr. 9: Kuchyně 1. Pohled z nádvoří, vpravo vstupy do místností č. 17 a 16, vlevo komunikační trakt před jižní částí místnosti č. 17, úplně vpravo vstup do kuchyně 2. Foto M. Biedermanová.

Obr. 10: Kuchyně I. Kuchyně, pekárna a přípravna potravin, výřez ze zaměření hradu, upraveno.

Obr. 11: Kuchyně I. Letecký snímek Buchlova, šipka označuje budovu s přípravnou. 11/9 2022, dostupné z <http://www.palava-lva.cz/cil/291/statni-hrad-buchlov>, 29/7 2022

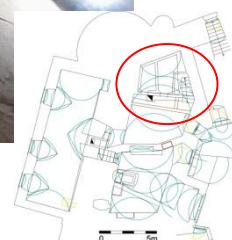
Obr. 12: Kuchyně I. Vstup do kuchyně, foto M. Biedermanová.

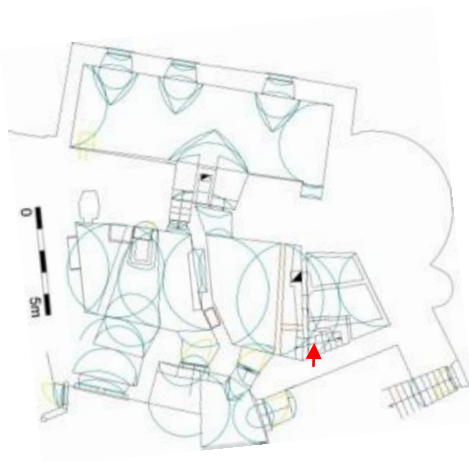
Obr. 13: Kuchyně I. Vstup do pekárny, foto M. Biedermanová,

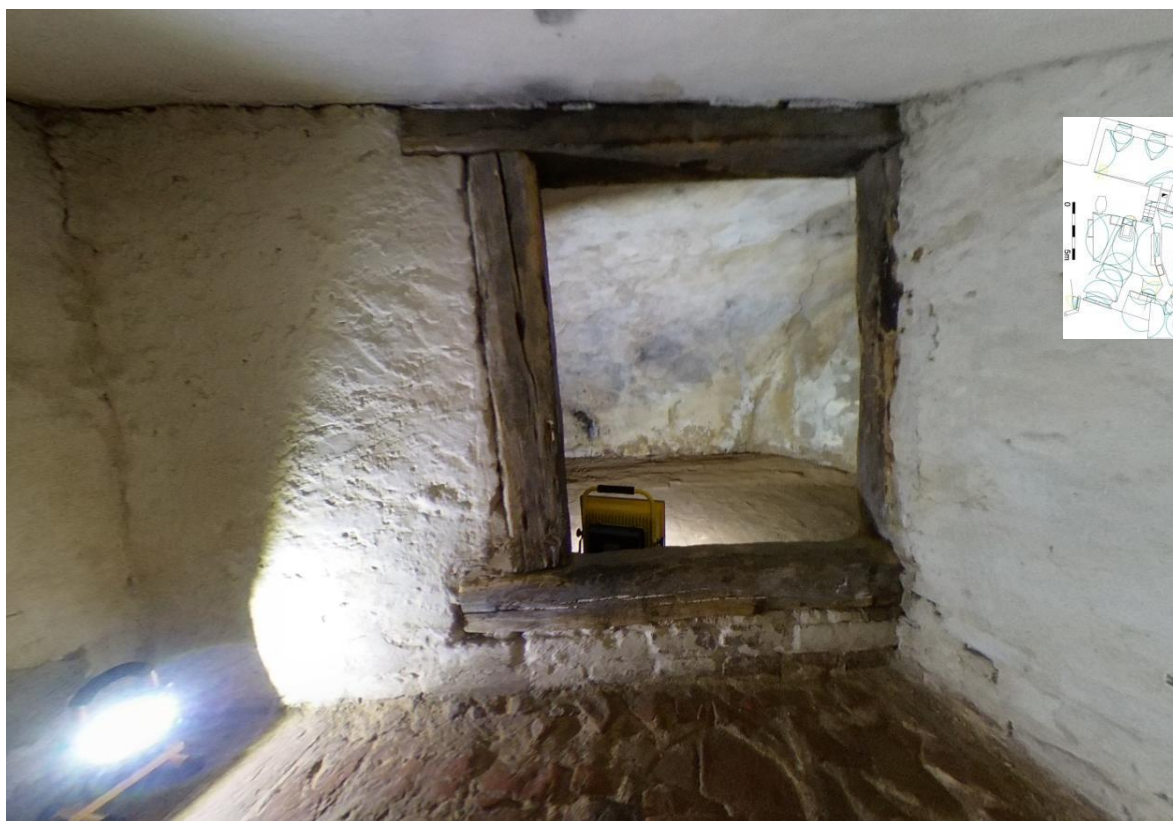
Obr. 14: Kuchyně I. Blok pecí v místnosti č. 16. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 15: Kuchyně 1. Vstup do komína nad pecemi, foto M. Biedermanová

Obr. 16: Kuchyně 1. Odvod kouře z pecí. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 17: Kuchyně 1. Vstup do sušárny. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 18: Kuchyně 1. Otisk odstraněné podlahové vrstvy cihel v sušárně, v popředí dlaždice nad větší pecí a na ně navazující cihly nad menší pecí.

Obr. 19: Kuchyně 1. Příkládací prostor do kamen v místnosti č. 18. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

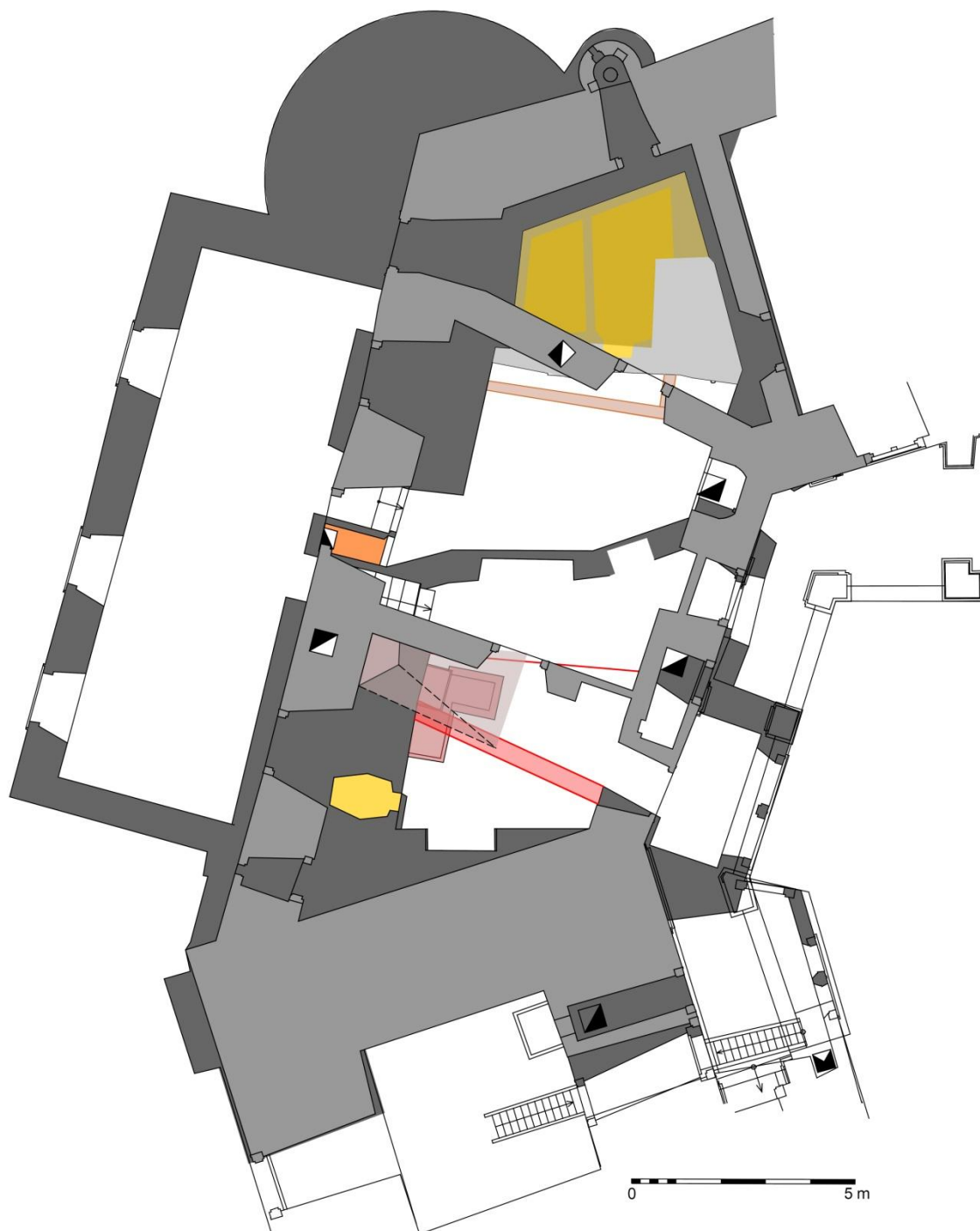
Obr. 20: Kuchyně 1. Příkládací prostor do kamen v místnosti č. 18. Šipky označují otvor pro odvod kouře a zazděný otvor příkládací.

Obr. 21: Kuchyně 1. Dlažba v místnosti č. 17. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 22: Kuchyně 1. Pohled na přerušení valené klenby vyplněné 3 klenbičkami. 1 - valená stoupající klenba, 2 - pas, klenba s výsečí. Šipka označuje nasazení segmentové valené klenby.

Obr. 23: Kuchyně I. Půdorys přízemí a patra kuchyně, pekárny a přípravny. Tmavá šedá - přízemí, střední šedá - 1. patro, světlá šedá - sokl před pecemi a přístup k sušárně na pecích v severní části pekárny č. 16, žlutá - interiér pecí, šedožlutá - rozsah sušárny, oranžová - příkladací prostor do kamen nacházejících se v přípravně č. 18, tmavší růžová - sporák a pult se šachtovým topeništěm, červená - okraje přerušení ve valené klenbě kuchyně č. 17, široká čára - kamenné bloky, světlejší růžová ohraničená plnou černou čarou - vystupující část DČK z podlahy v 1. patře, světlejší růžová ohraničená částečně čárkovanou černou čarou - předpokládaný průběh DČK mezi přízemím a 1. patrem, nejasný je tvar DČK v severovýchodní části. Obrázek je orientovaný ke světovým stranám. Podle zaměření hradu, upraveno a doměřeno.

Obr. 24: Kuchyně 1, foto v archivu NPÚ-ÚOP v Kroměříži (údaje k fotu: SÚPPO Praha, inv.č. 45519, neg.č. 40506). Datace neuvedena.

Obr. 25: Kuchyně 1. Pohled do komunikačního traktu z prostoru kuchyně. Výřezy ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 26: Kuchyně I. Výklenek a dřevěná skříňka v příčce, která rozdělila kuchyni na místnosti č. 16 a 17, pohled z kuchyně. Foto M. Biedermanová.

Obr. 27: Kuchyně I. Letopočet 1786 v dřevěné skřínce.

Obr. 28: Kuchyně I. Sporák

Obr. 29: Kuchyně I. Ústí šachtového topeniště (vlevo) a ústí topeniště ve sporáku (vpravo). Uvnitř je vidět cihlový základ sporáku.

Obr. 30: Kuchyně I. Pohled do topeniště sporáku od jihu, novodobý kryt nahrazující původní pláty je sejmutý. Foto M. Biedermanová.

Obr. 31: Kuchyně 1. Pec vedle sporáku, ústí a interiér

Obr. 32: Kuchyně 1. Maltová plocha v cihlové podlaze v severozápadním rohu místnosti č. 28 (v SHP č. 219).

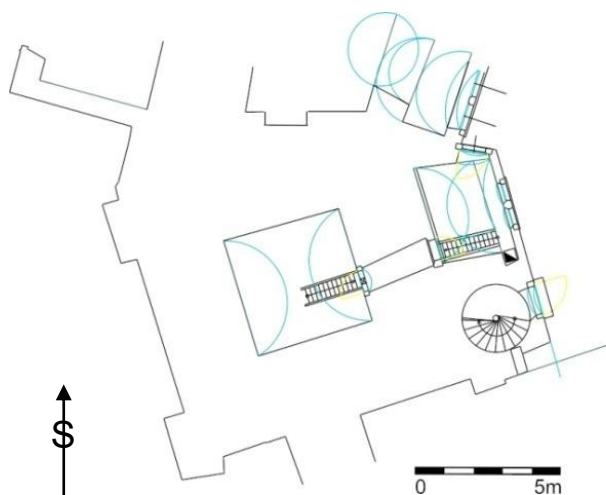

Obr. 33: Kuchyně 1. Vstup z kuchyně do přípravné. Výřezy ze snímku sférické foto-kamery.

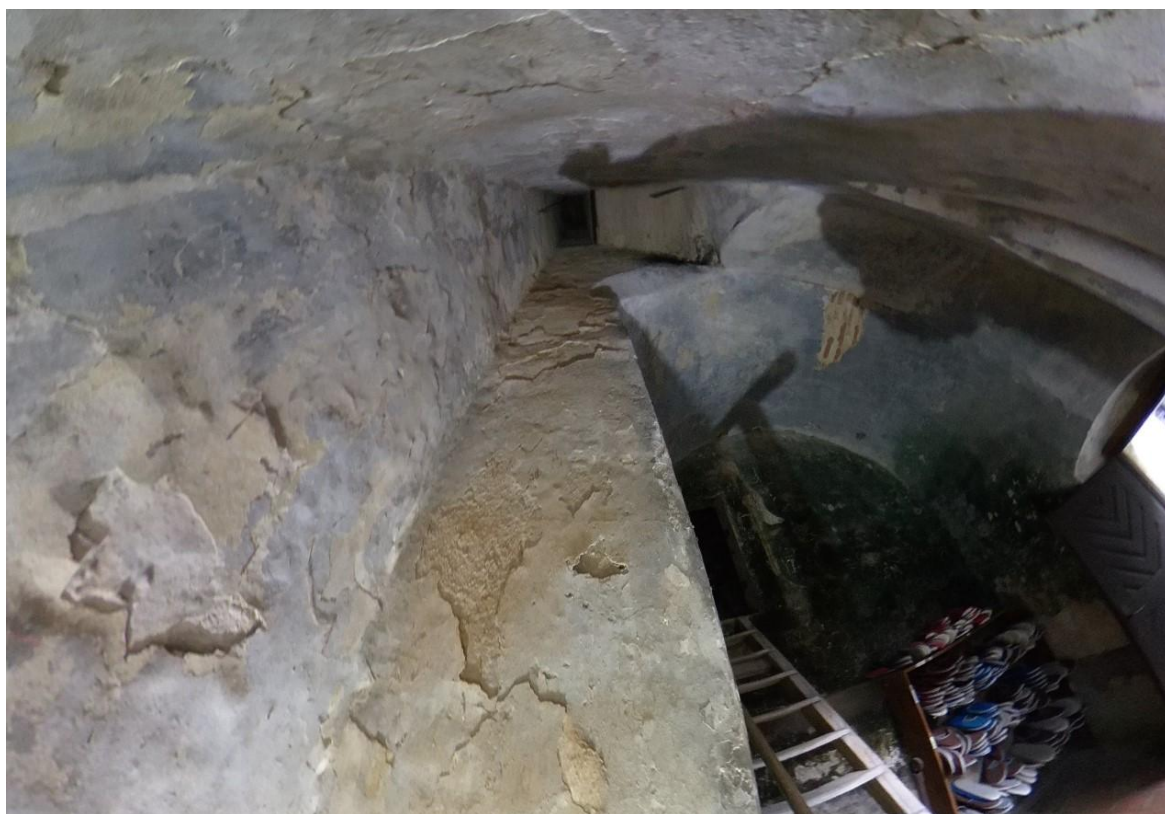
Obr. 34: Kuchyně 1. Přípravná, vstupy do místností č. 16 a 17. Výřezy ze snímku sférické foto-kamery.

Kuchyně 2

Obr. 35: Prostor kuchyně 2, výřez ze zaměření hradu, upraveno. Obr. 36: Kuchyně 2 z nádvoří

Obr. 37: Kuchyně 2. Pohled do komína, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

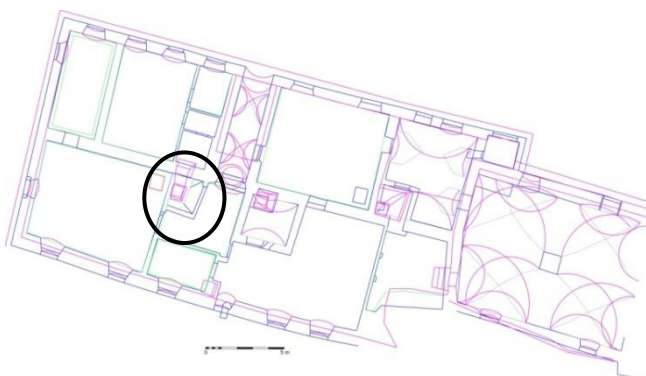
Obr. 38: Kuchyně 2. Jižní část kuchyně s komínem.

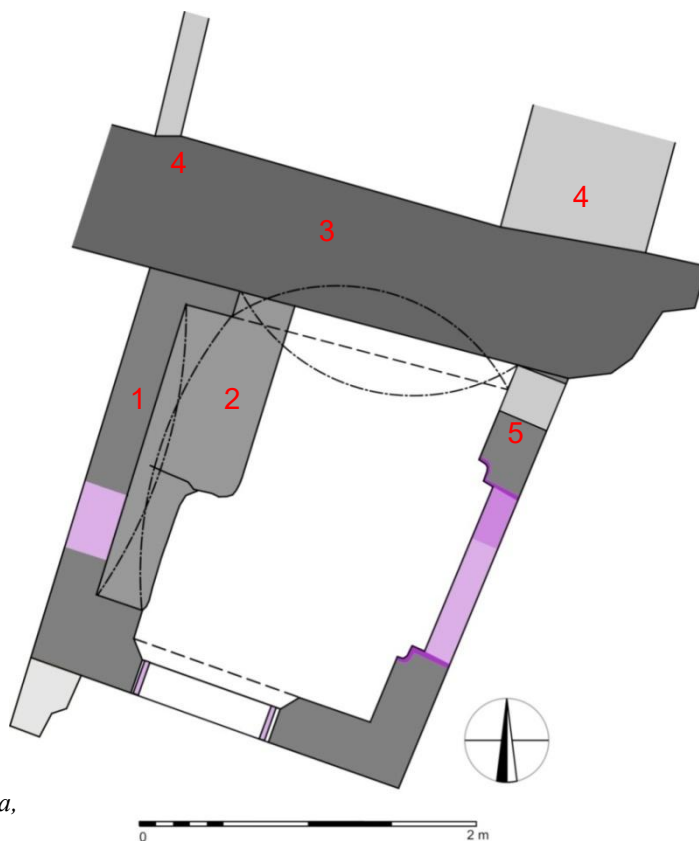

Obr. 39: Kuchyně 2. Severní část kuchyně se vstupem.

Kuchyně 3

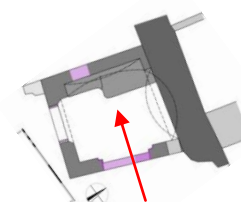
Obr. 40: Kuchyně 3. Poloha kuchyně 3. Hospodářský trakt na II. nádvoří, přízemí a půda, výřez ze zaměření hradu, upraveno.

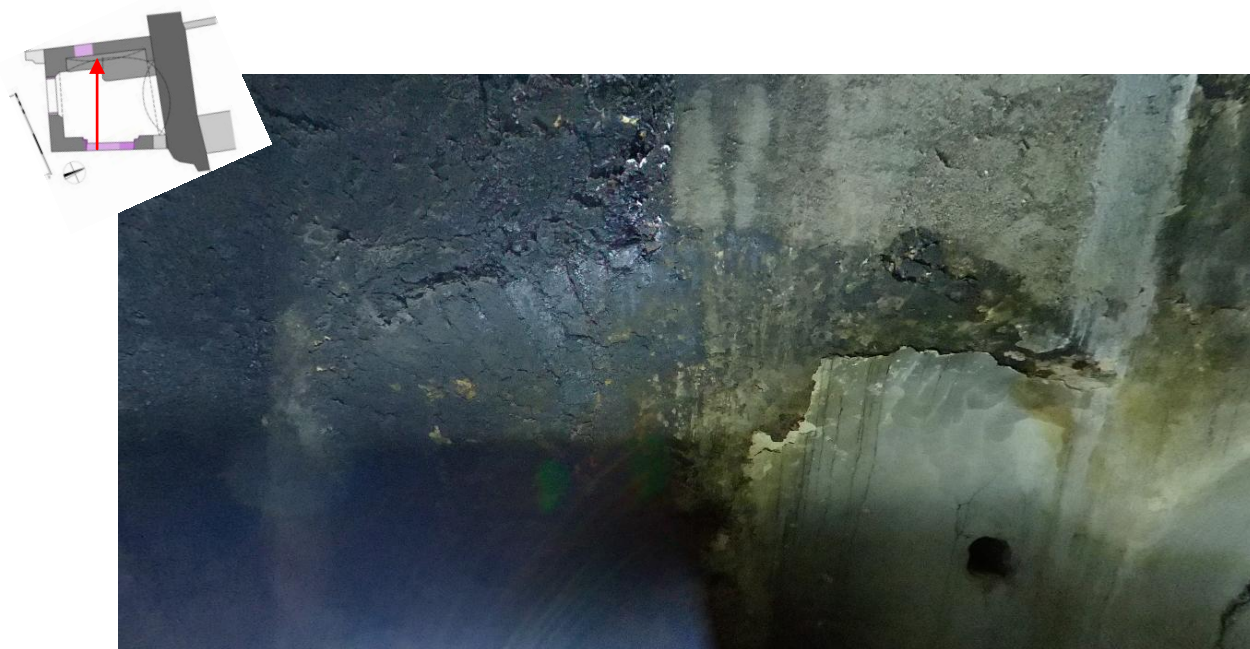

Obr. 41: Kuchyně 3. Půdorys kuchyně. S využitím zaměření hradu doměřila a nakreslila M. Cejpková.

1 - barokní zdivo kuchyně, 2 - podesta před příkládacím otvorem do kamen a podesta na vaření na otevřeném ohni, 3 - renesanční zeď budovy, 4 - zdivo z 1/2 18. st., 5 - pilíř pod průvlakem stropu, tmavě fialová - špalety druhotně vloženého okna, středně fialová - zazdívka části okna při jeho zmenšení, světle fialová - zazdívky zmenšeného okna, příkládacího otvoru do kamen a dřevěné zárubně.

Obr. 42: Kuchyně 3. Západní pas, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 43: Kuchyně 3. Západní pas, detail, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 44: Kuchyně 3. Severní pas.

Obr. 45: Kuchyně 3. Jihovýchodní roh kuchyně, založení DČK.

Záklenek okna

Horní část zapuštěné patky DČK, dolní část byla odstraněná vložení
záklenku okna, v zadní části stěny, mimo okno, je dochovaná celá.

Porušení zdivo nad záklenkem okna

Začátek DČK

Obr. 46: Kuchyně 3. Severovýchodní roh kuchyně, založení DČK, obdobná situace jako u jižní špalety mladšího okna.

Horní část zapuštěné patky DČK, dolní část byla odstraněna záklenkem okna, v zadní části stěny, mimo okno, je dochovaná celá.

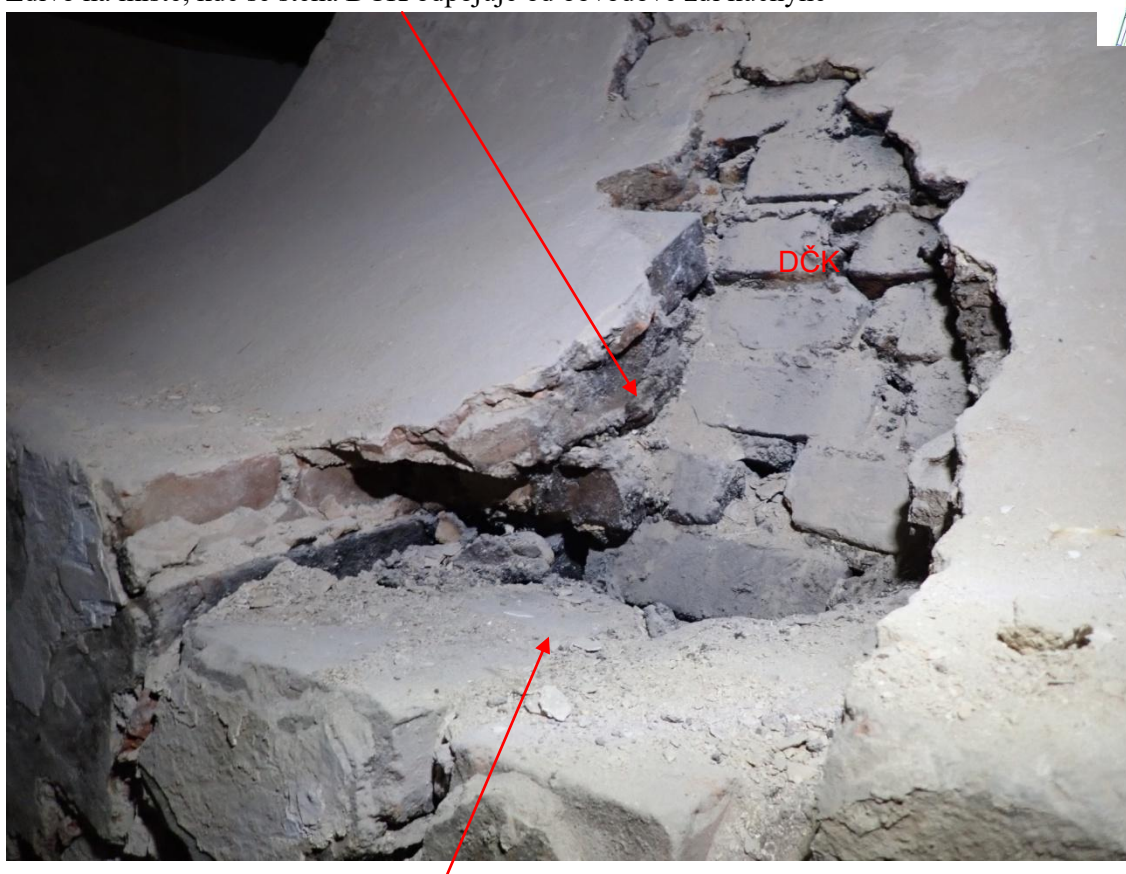
Záklenek okna

Obr. 47: Kuchyně 3. Pohled na východní stěnu DČK, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Zdivo na místě, kde se stěna DČK odpojuje od obvodové zdi kuchyně

Koruna obvodové zdi kuchyně, v tomto místě bez poslední řady cihel (č. 19 dále v textu)

Obr. 48: Kuchyně 3. Místo, kde se stěna DČK odpojuje od obvodové zdi kuchyně

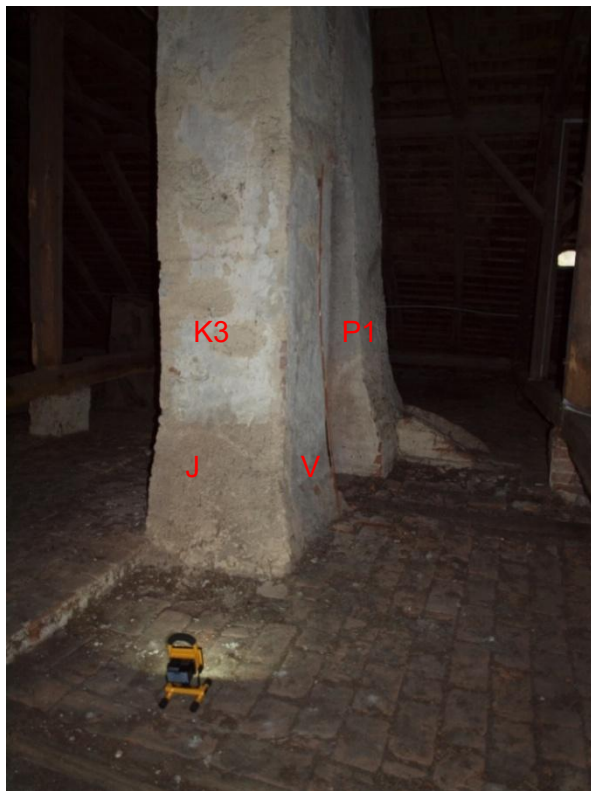

Obr. 49: Kuchyně 3. Pohled do DČK, dole západní stěna, výřez ze snímku sférické foto-kamery

Obr. 50: Kuchyně 3. Pohled do DČK, dole východní stěna, výřez ze snímku sférické foto-kamery

Obr 51: Kuchyně 3. Komín kuchyně 3 v prostoru půdy je zakreslený fialovou barvou. Zaměření hradu, upraveno. Výřez ze zaměření hradu.

Obr. 52: Kuchyně 3. Komín kuchyně 3(K3) v prostoru půdy v r. 2019. P1 - prostor s topeništěm č. 1, J, V, Z - světové strany.

Obr. 53: Kuchyně 3. Pohled do DČK, celý záběr.

Obr. 54: Kuchyně 3. Pohled do DČK, výřez, na kterém je vidět rozdílný přechod z šikmé stěny DČK do stěny svislé. Písmena označují světové strany.

Obr. 55: Kuchyně 3. Jižní stěna se vstupem, výřez ze snímku sférické foto-kamery

*Obr.56: Kuchyně 3.
Jižní stěna kuchyně,
vstup, celkový záběr
a detail*

Obr. 57: Kuchyně 3. Způsob uchycení veřejí do zdi. Vpravo je viditelná špaleta starších dveří s nátěry.

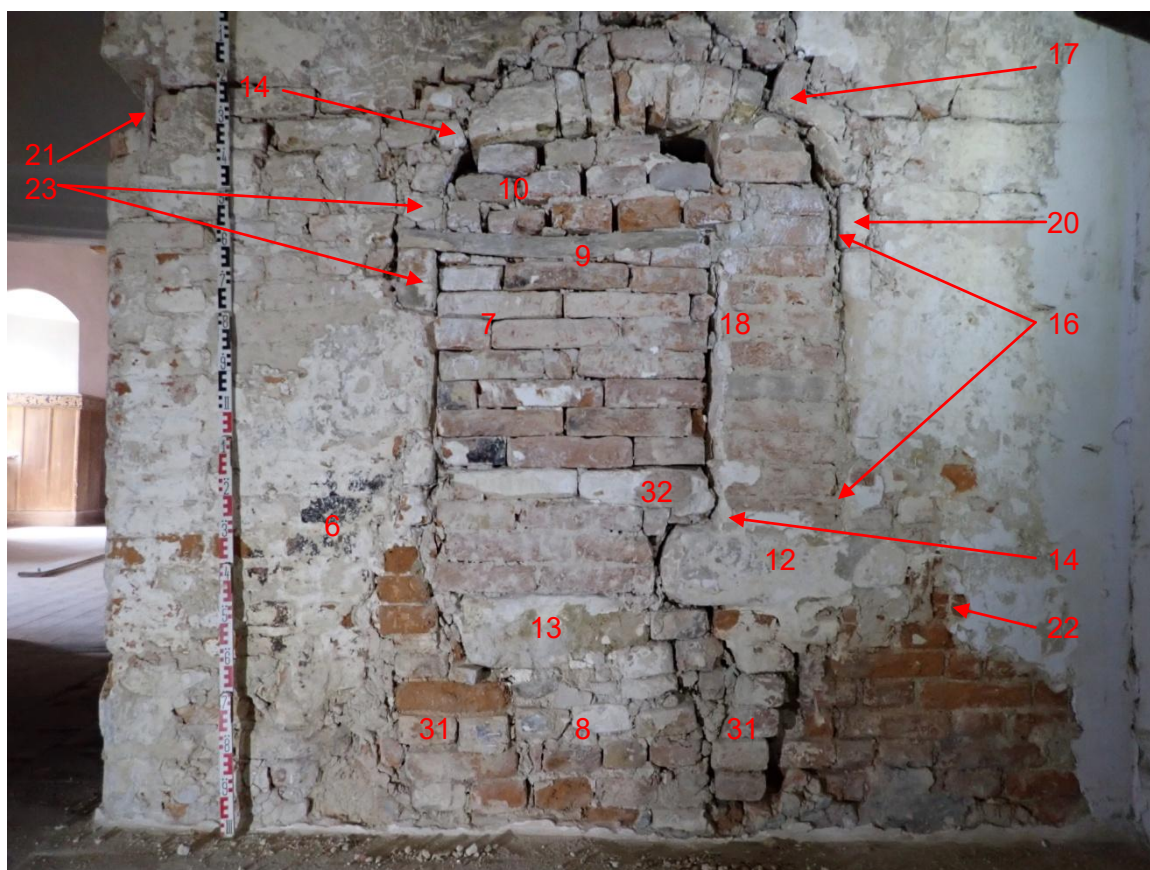

Obr. 58: Kuchyně 3. Způsob uchycení veřejí do zdi.

Obr. 59: Pravá špaleta starších dveří s viditelnými nátěry.

Obr. 60: Kuchyně 3. Oba snímky - východní stěna, č. 6-21, 23.

Obr. 61: Kuchyně 3. Omítka severní špalety staršího okna za zadržkou.

Obr. 62: Kuchyně 3. Omítka na rozhraní severní špalety a parapetu mladšího okna.

Obr. 63: Kuchyně 3. Omítka na rozhraní severní špalety a záklenku mladšího okna.

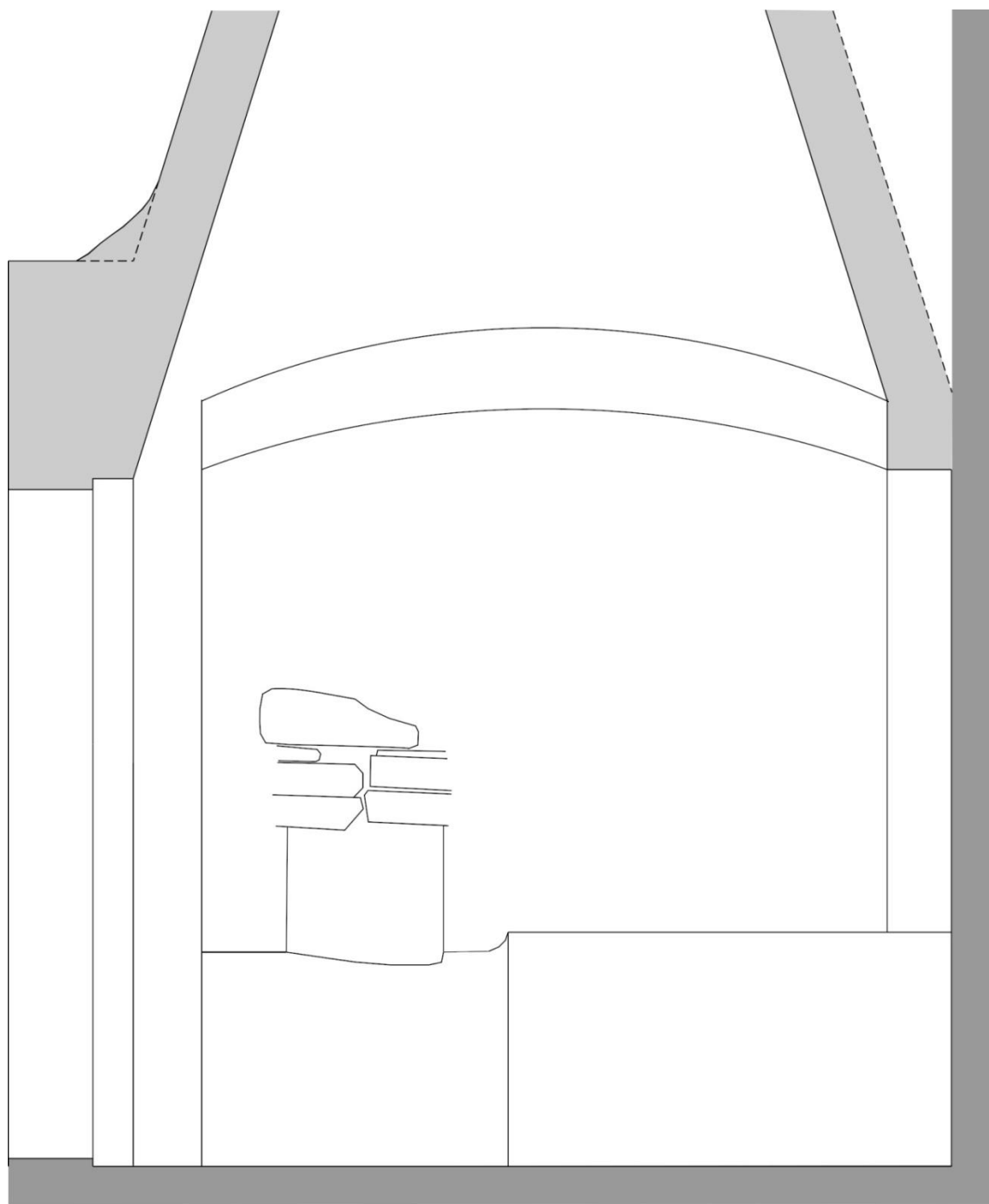
Obr. 64: Kuchyně 3. Dochované omítky na rozhraní špalet a záklenku mladšího okna a nad záklenkem okna.

Obr. 65: Kuchyně 3. Úlomky cihel a cihla vedle pískovcového parapetu, označená cihla nastojato.

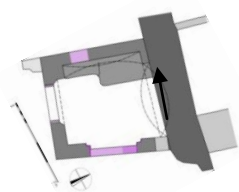
Obr. 66: Kuchyně 3. Úlomky cihel a cihla vedle pískovcového parapetu, označená cihla nastojato.

Obr. 67: Kuchyně 3. Interiér kuchyně, západní stěna. Zaměření a kresba M. Cejpová.

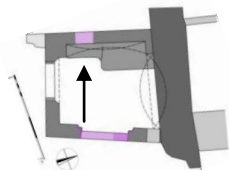

Obr. 68: Kuchyně 3. Západní stěna kuchyně, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 69: Kuchyně 3. Západní stěna kuchyně, pas, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

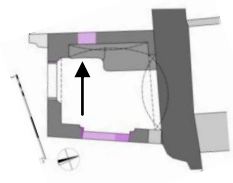
Obr. 70: Kuchyně 3. Přikládací otvor do kamen

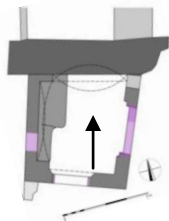
Obr. 71: Kuchyně 3. Podesta před přikláda-cím otvorem do kamen.

*Obr. 72: Kuchyně 3.
Hliněné omítky v
interiéru kuchyně,
na boku podesty
před příkládacím
otvorem do kamen.*

*Obr. 73: Otisk
(konstrukce,
zařízení?) v severní
části kuchyně.*

Obr. 74: Kuchyně 3. Podesta na vaření, šipka označuje polohu následujícího detailu.

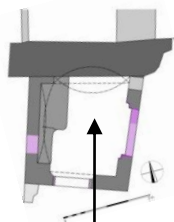
Obr. 75: Kuchyně 3. Podesta na vaření, detail.

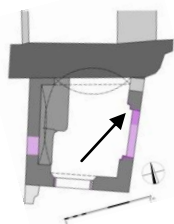
Obr. 76: Kuchyně 3. Podesta na vaření, šipka označuje polohu následujícího detailu.

Obr. 77: Kuchyně 3. Podesta na vaření, detail.

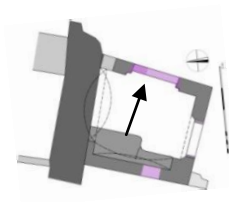

Obr. 78: Kuchyně 3. Pohled na severní stěnu kuchyně.

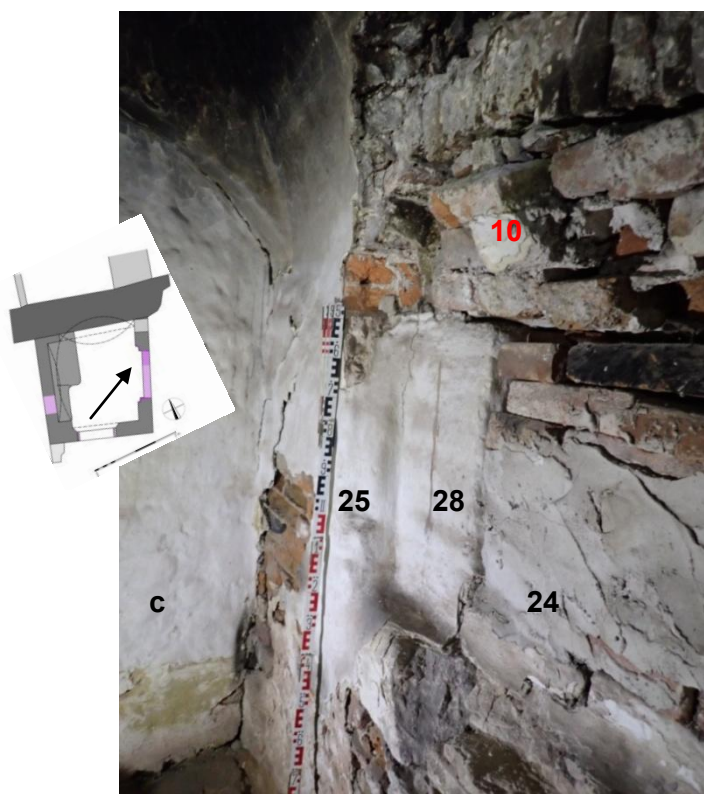

Obr. 79: Kuchyně 3. Severní špaleta staršího okna, přitesané cihly a nároží špalety z úlomků cihel a malty.

Obr. 80: Kuchyně 3. Východní stěna kuchyně v interiéru, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 81: Kuchyně 3. Severní špalety okna.

Obr. 82: Kuchyně 3. Jižní špaleta oken.

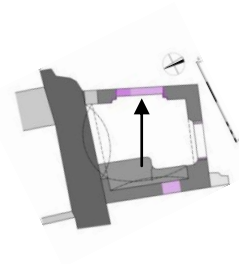

Obr. 83: Kuchyně 3. Jižní špaleta oken.

Obr. 84: Kuchyně 3. Okno.

Obr. 85: Kuchyně 3. Uvolněná cihla - kritické místo DČK, které hrozí nebezpečí zřícením a je třeba ho urychleně zajistit, oba záběry výřezy ze snímku sférické foto-kamery.

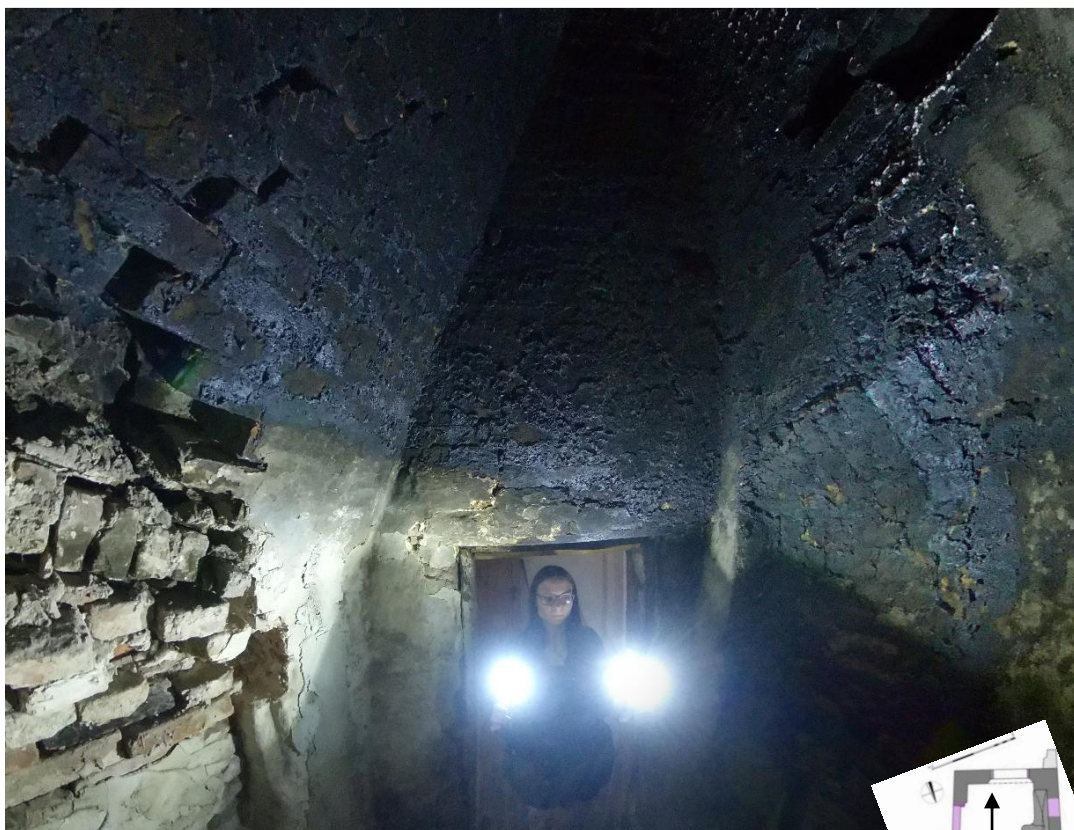

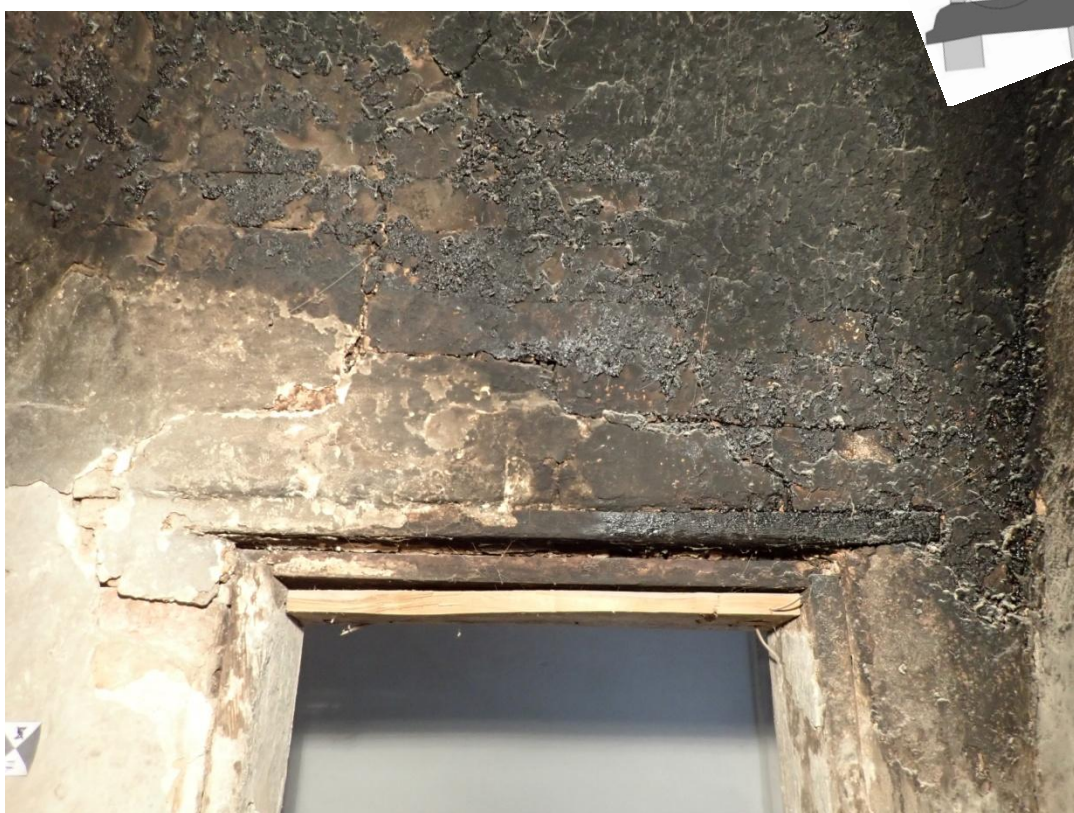
Obr. 86: Kuchyně 3. Hliněné omítky v interiéru kuchyně, pod oknem.

Obr. 87: Kuchyně 3. Hliněné omítky v interiéru kuchyně, pod oknem, detail.

Obr. 88: Kuchyně 3. Jižní stěna kuchyně, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 89: Kuchyně 3. Detail překladu dveřní niky.

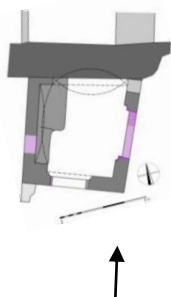

Obr. 90: Kuchyně 3. Otvory pro trámy v severní stěně.

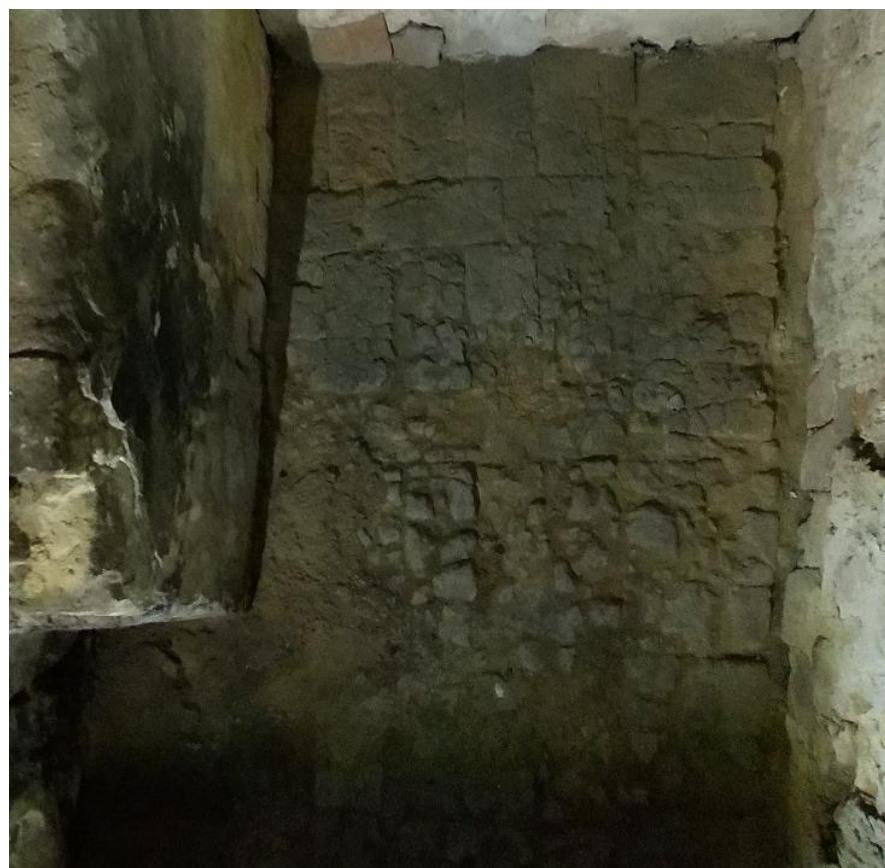

Obr. 91: Kuchyně 3. Otvory pro trámy v jižní stěně. V levém otvoru je dřevo.

*Obr. 92: Kuchyně 3.
Dlažba, výřez ze
snímku sférické foto-
kamery*

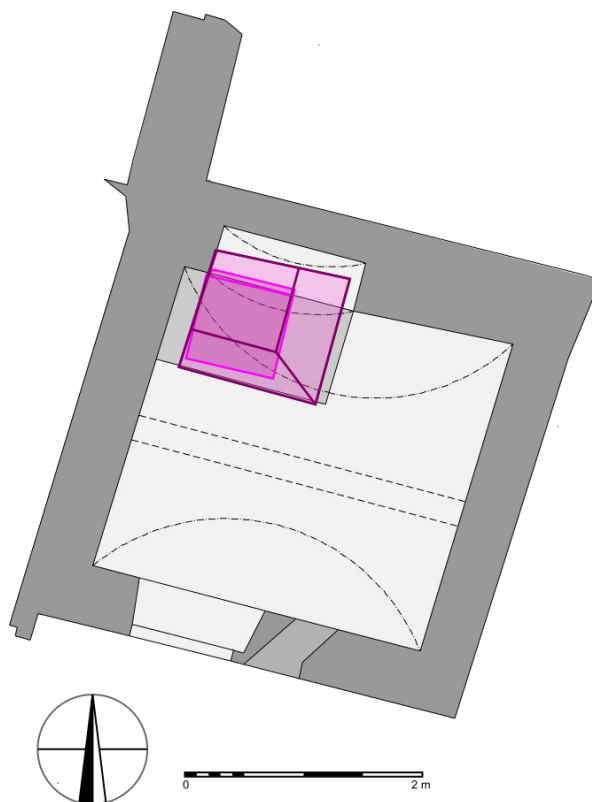

*Obr. 93: Dlažba,
výřez ze snímku
sférické foto-kamery.*

Kuchyně 4

Obr. 94: Kuchyně 4. Poloha komína nad klenbou kuchyně, tmavší růžová plochy - otvor do komína v klenbě, světlejší růžová plocha - DČK na půdě. Zpracováno na základě zaměření hradu.

Obr. 95: Kuchyně 4 od jihovýchodu.

Obr. 96: Kuchyně 4. Vstup do kuchyně 4, vpravo od vstupu osvětlovací okénko.

Obr. 97: Kuchyně 4. Osvětlovací okénko kuchyně 4, vlevo z exteriéru, vpravo z interiéru. Ve spodní části pravého snímku cihlová podlaha kuchyně.

Obr. 98: Kuchyně 4: 1 - otisk přičky dělicí kuchyni na část dymnou a část čistou, 2 - ústí komína, 3 - otvor po komínové trubce, 4 - pec, 5 - výklenek, ze kterého byla obsluhovaná kamna v místnosti 106. Stav v r. 2019. Výřezy ze snímků sférické foto-kamery.

Obr. 99: Kuchyně 4. 1 - otisk příčky dělící kuchyni na část dymnou a část čistou, 6 - osvětlovací otvor vedle vstupu do kuchyně. Stav v r. 2019. Výřezy ze snímků sférické foto-kamery.

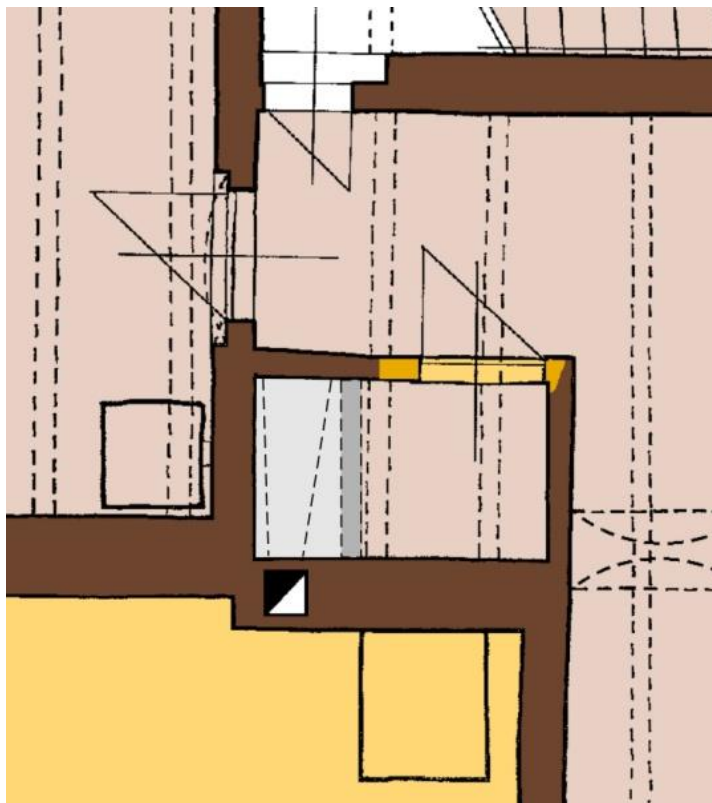
Obr. 100: Kuchyně 4. Komín kuchyně v prostoru půdy. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 101: Kuchyně 4: Místnost 107, výlevka kuchyně.

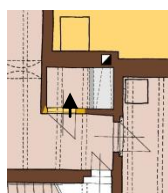

Kuchyně 5

Obr. 102: Kuchyně 5, výřez z analytického plánu 1. patra purkrabství. Podle Vrla 2020, doplněno. Tmavě šedá - trám, který nese východní stěnu pláštiku. Světle šedá - plášťik.

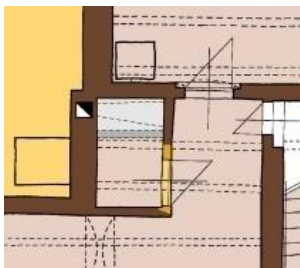
Obr. 103: Kuchyně 5. Foto vle vo. Pohled do kuchyně 5 vstup-ními dveřmi. Vzadu ostění příkladacího prostoru kamen v místnosti 206, vpravo DČK, na podlaze keramická dlažba, tzv. topinky.

Obr. 104: Kuchyně 5. Pohled do příkladacího prostoru kamen v místnosti 206, uvnitř příkladací otvor do kamen s kamenným překladem, nad ním otvor pro odvod kouře. Uvnitř kamen železná klec bránící poškození kachlů při příkladání.

Obr. 105: Kuchyně 5.
Pohled na DČK podepřenou
trámem, pod ním dřevěný
rám na uzavření topeniště.

Obr. 106: Kuchyně 5. Pohled do DČK nad podestou na vaření, kouřovod je z kamene z místnosti 208. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 107: Kuchyně 5. Pohled do komína z příkládacího prostoru. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Kuchyně 6

Obr. 108: Kuchyně 6. Pohled na vestavěný blok kuchyně (vlevo) a předsíň (vpravo). Podle Vrla 2020, přílohy, foto 495, 499.

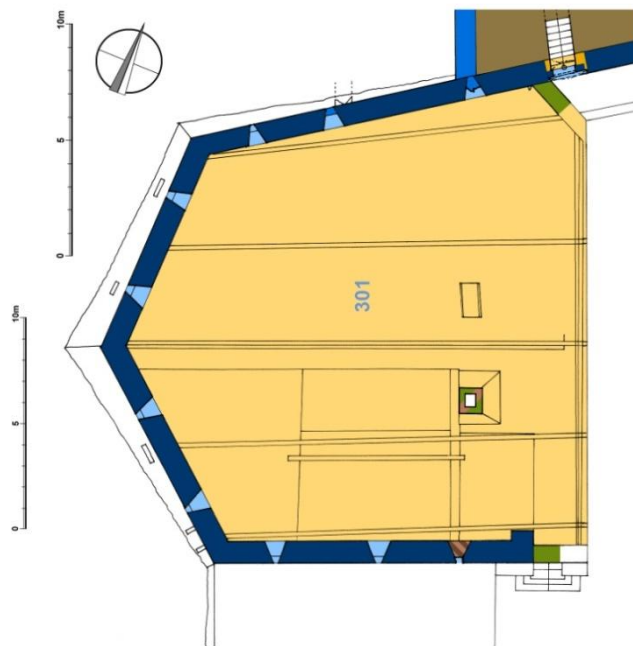
Obr. 109: Kuchyně 6. Pohled do interiéru kuchyně. V pozadí podesta, nahoře kouřovod. Podle Vrla 2020, přílohy, foto 498.

Kuchyně 7

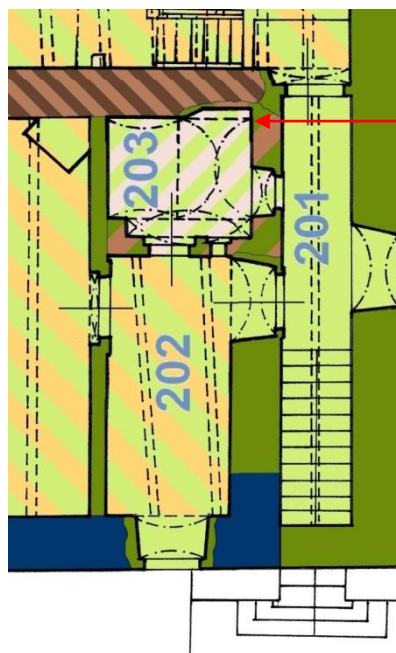

Obr. 110: Kuchyně 7. Poloha kuchyně 7, sýpka, 1. patro. Analytický plán, převzato z přílohy SHP hradu Buchlova, Vrla 2020.

Obr. 111: Kuchyně 7. Sýpka, podkroví. Analytický plán, převzato z přílohy SHP hradu Buchlova, Vrla 2020.

Obr. 112: Kuchyně 7. Sýpka, 1. patro, detail kuchyně. Šipka označuje chybný zákres klenby. Analytický plán, převzato z přílohy SHP hradu Buchlova, Vrla 2020.

segmentová klenbička

zúžení zdi

valená klenba

Sokl zúžené části zdi

Obr. 113: Zúžení stěny proti vstupu do kuchyně 7. Převzato z Vrla 2020, foto č. 896, 897.

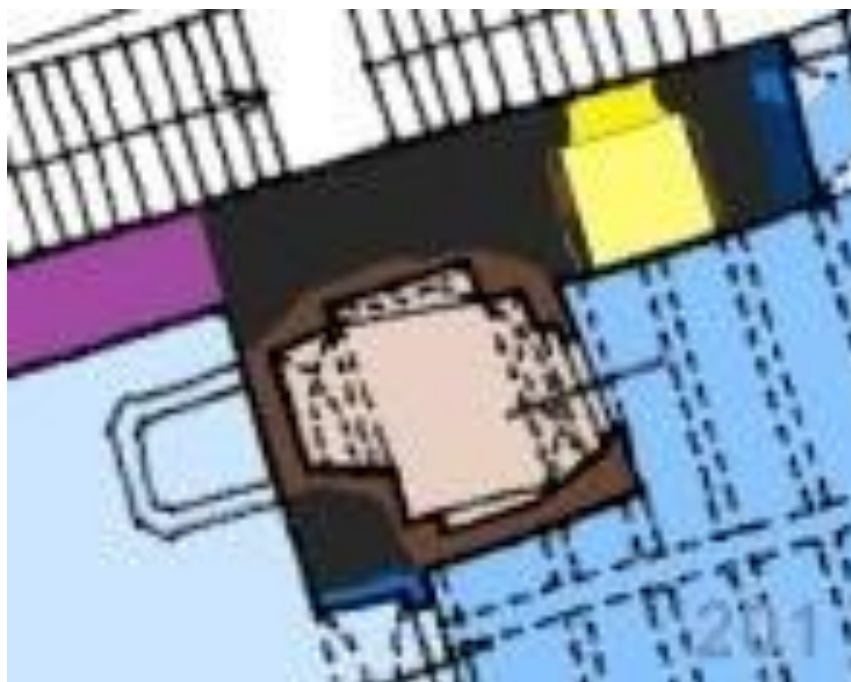

Obr. 114: Kuchyně 7. Vstupní stěna do kuchyně, pohled z kuchyně. Převzato z Vrla 2020, foto č. 894.

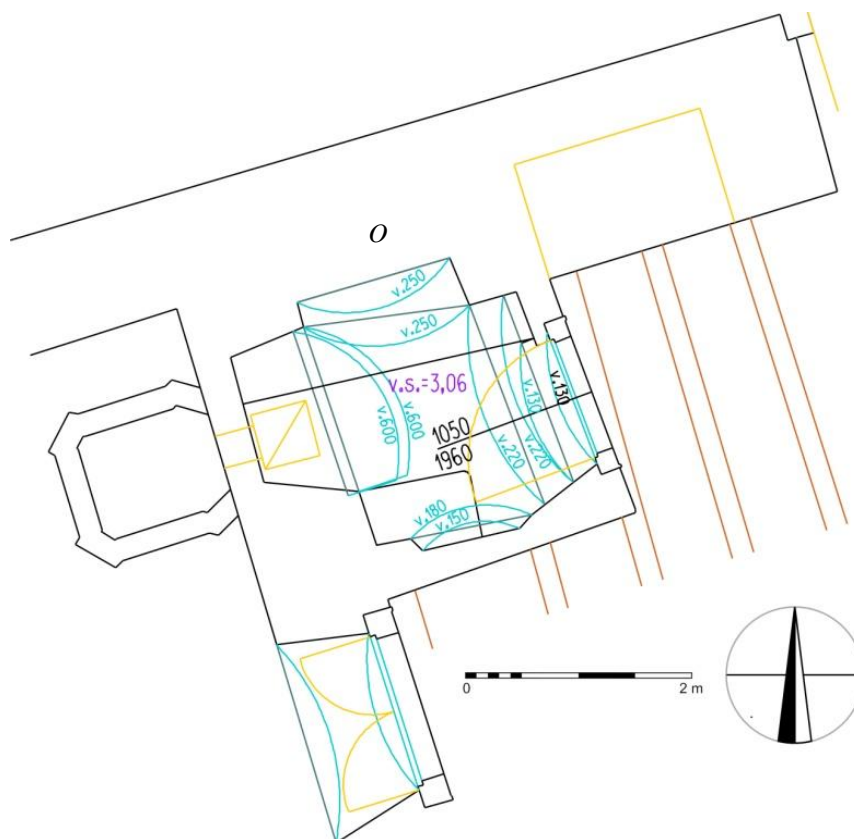

Obr. 115: DČK kuchyně 7 v podkroví. Převzato z Vrla 2020, foto č. 896, 897.

Kuchyně 8

Obr. 116: Kuchyně 8: Poloha kuchyně v hradním jádře - výřez plánu. Analytický plán 1. patra hradního jádra, převzato z přílohy SHP hradu Buchlova, Vrla 2020.

Obr. 117: Kuchyně 8, výřez ze zaměření hradu.

*Obr. 118: Kuchyně 8.
Jižní stěna kuchyně,
foto vlevo.*

*Obr. 119: Kuchyně 8.
Západní stěna
kuchyně, foto vpravo.*

*Obr. 120: Kuchyně 8.
Vstupní stěna kuchyně,
foto dole vlevo.*

*Obr. 121: Kuchyně 8.
Pohled do kuchyně od
vstupu, foto dole
vpravo. Převzato z
Vrla 2020, foto 1712.*

Prostor napojený na komín 1

Obr. 122: Prostor napojený na komín 1. Klenba prostoru, výřez ze snímku sférické foto-kamery

Obr. 123: Prostor napojený na komín 1. Část klenby vystupující do prostoru půdy a komín. Černá šipka označuje pas na klenbě, červená zídka tvořící horní část jižního čela valené klenby kuchyně v prostoru půdy. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 124: Prostor napojený na komín 1. Jižní čelo klenby pod komínem se zazděnou nikou tvořící vstup do komína. Šipky označují vložené vyrovnávací řady cihel v klenbě.

Obr. 125: Prostor napojený na komín 1. Západní strana klenby kuchyně, šipky označují vložené vyrovnávací řady cihel v klenbě.

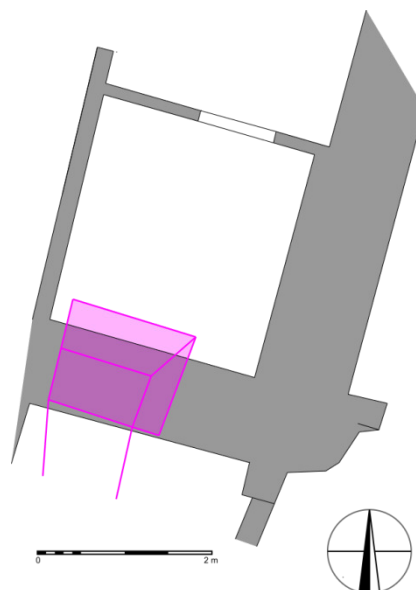
Obr. 126: Prostor napojený na komín 1. Komín a část klenby s pasem v prostoru půdy, šipka označuje posunutí pasu.

Obr. 127: Prostor napojený na komín 1. Výřez ze zaměření hradu, upraveno. Šipka označuje komín v prostoru půdy..

Obr. 128: Prostor napojený na komín 1. Horní část jižního čela valené klenby v prostoru půdy (černá šipka). Pas na valené klenbě kuchyně (červená šipka).

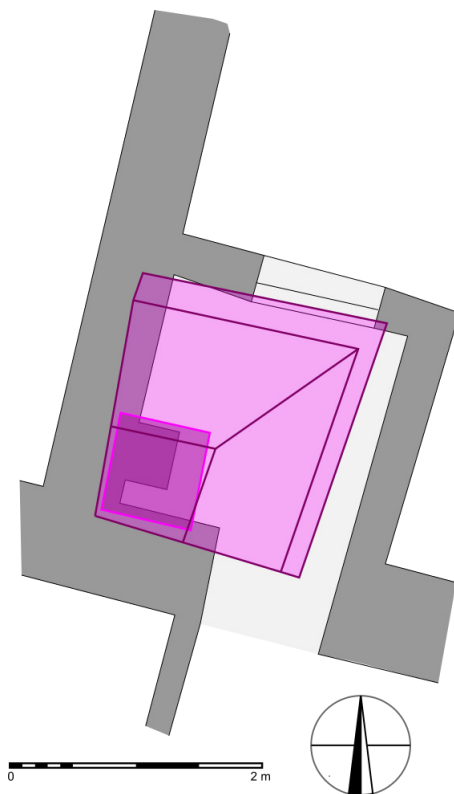
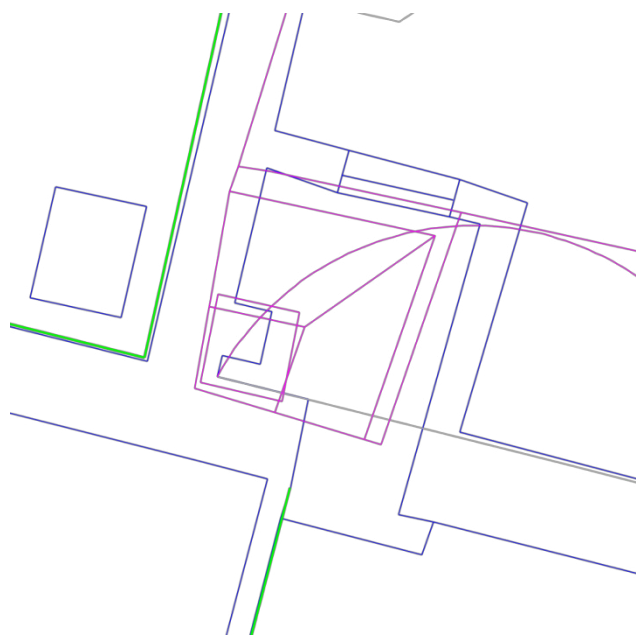

Obr. 129: Prostor napojený na komín 1. Umístění komína nad zdi a klenbou kuchyně, podle digitálního zaměření hradu.

Obr. 130: Prostor napojený na komín 1. Komín prostoru (P1) v prostoru půdy (K3 - kuchyně 3).

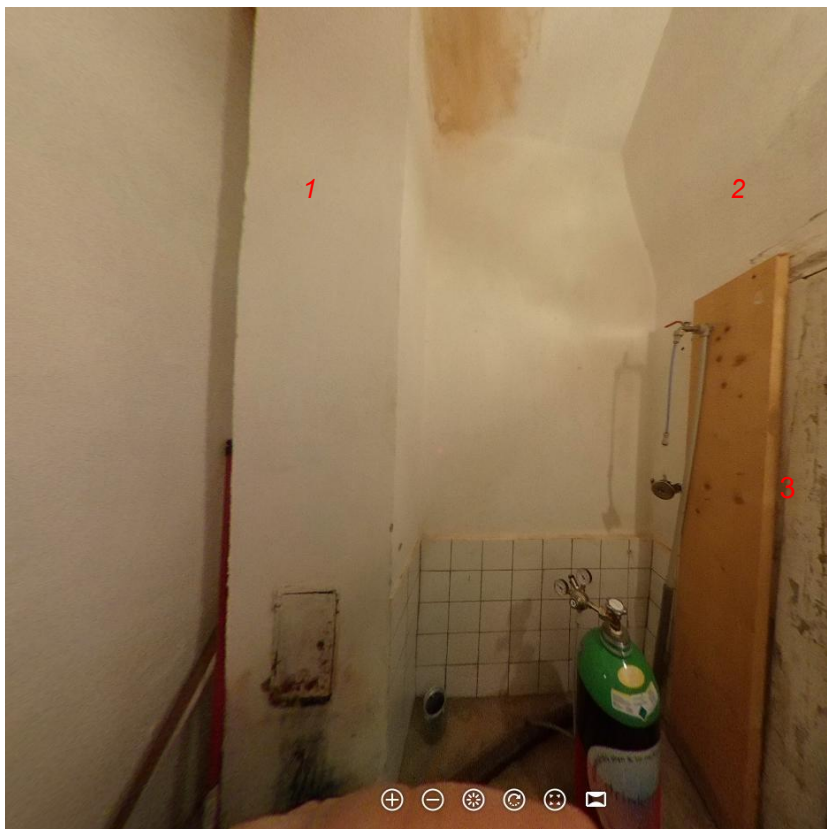
Prostor napojený na komín 2

Obr. 131: Prostor napojený na komín 2.
Výřez ze zaměření hradu, upraveno.

Obr. 132: Prostor napojený na komín 2.
Poloha komína nad klenbou, tmavší
růžová plochy - otvor do komína v
klenbě, světlejší růžová plocha - DČK
na půdě, kresba podle zaměření.

Obr. 133:
Prostor napojený na komín
2, západní strana,
1 - tahový komín,
2 - šikmá severní stěna
DČK, 3 - severní vstup.
Výřez ze snímku sférické
foto-kamery

Obr. 134: Prostor napojený na komín 2, jižní strana, 1 - tahový komín, 4 - šikmá východní stěna DČK, 5 - jižní vstup. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 135: Prostor napojený na komín 2. DČK v prostoru půdy od severozápadu, výřez ze snímku sférické foto-kamery. Šipka ukazuje zúžení stěny DČK

Obr. 136: Prostor napojený na komín 2. DČK v prostoru půdy od jihozápadu, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Prostor napojený na komín 3

Obr. 137: Prostor napojený na komín 3. Stav konstrukce v současné době. Podle Vrla 2020, foto č. 443.

Zásobování vodou

Obr. 138: Zásobování vodou. Vlevo cisterna, vpravo filtrační zařízení.

Obr. 139: Zásobování vodou. Vpravo cisterna, vlevo filtrační zařízení.

Obr. 140: Zásobování vodou. Cisterna (vlevo) a studna (vpravo). Výtěž ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 141: Zásobování vodou. Pohled do studny. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

FRÝDLANT, ZÁMEK

Okres Liberec, národní kulturní památka rejst. č. ÚSKP 265 - Zámek Frýdlant kulturní památka rejst. č. ÚSKP 32155/5-4271 - hrad a zámek Frýdlant

Historie

Hrad byl založený ve 13. století, před rokem 1278. Byl sídlem Ronovců erbu ostrve. V letech 1278 - 1551 byl v držení míšeňských Biberštejnů, v letech 1558-1620 ho vlastnili páni z Redernů, mezi roky 1622-34 ho držel Albrecht z Valdštejna, v letech 1636 - 49 byl s přerušením obsazen švédským vojskem, v letech 1634—1759 byl majetkem hrabat Gallasů z Freyenthurnů, vévodů z Lucery, v letech 1759—1945 Clam-Gallasů (Poche a kol. 1977, 347).

Stavební vývoj zámku

Gotický hrad se omezil na vrchol skály kolem mohutné věže. Průběh hradeb a rozmístění vnitřních budov nelze dnes bezpečně zjistit, protože byly porušeny pozdějšími přestavbami. Ke konci středověku byl hrad obehnaný parkánovou zdí s baštami, ohrazeno bylo také předhradí.

V 1. polovině 16. století za Antonína a Jeronýma z Biberštejnu proběhla pronikavá přestavba celého hradu, práce byly dokončené za posledního člena rodu, Kryštofa z Biberštejnu. Od 80. let 16. stol. se dokončovala přestavba hradu, mimo jiné byl v předhradí vybudován nový patrový zámek s renesančními štíty a sgrafity. V letech 1598—1602 byla přestavba sídla zakončena stavbou kaple na západní straně, přiléhající k novému zámku. Za švédské okupace hradu bylo zesíleno jeho opevnění, roku 1658 na císařův rozkaz byly opravené hrady. Po požárech hradu v letech 1676 a 1682 byla provedena barokní obnova interiérů, mimo jiné byly místnosti vybavené vlašskými krby.

Roku 1749 proběhla terasovitá úprava svahu dolního nádvoří, roku 1767 bylo při dolní bráně postavené kastelánské křídlo s novým obytným traktem a před zámek byly vybudované konírny a hospodářské stavby, odstraněné r. 1867. Za Kristiána Kryštofa Clam-Gallase r. 1805 proběhly empírové úpravy. Nešetrné opravy proběhly v letech 1785 a 1805, kdy byly snesené renesanční štíty a vikýř, byla omítnutá sgrafita a hrad byl natřený popelavě šedou barvou.

V letech 1867 - 1870 proběhly rozsáhlé stavební úpravy objektů dolního nádvoří, zámek a hraběcí obydlí byly novorenesančně upravené. Starý hrad sloužil od roku 1804 muzeum. Západní křídlo, v němž se nachází kuchyně, je z počátku 16. století. Bylo přestavěno kolem roku 1600 a po požáru roku 1676 (Poche a kol. 347-348)

Kuchyně

Obr. 1.3.

Kuchyně na zámku Frýdlant se nachází v přízemí západního křídla. Celá střední část západního křídla hradního paláce, ačkoli má dnes charakter vysloveně renesanční, byla postavená už v době biberštejnské na počátku 16. stol. úplně znovu. Starší budova byla až do úrovně nádvoří zbořená a její lomená dvorní zeď byla narovnaná přízdívkou do přímky (Menclová 1967, 41).

Popis kuchyně v SHP zpracovaném D. Menclovou

D. Menclová 1967, 42: "Vedle síňky byla na jižní straně velká kuchyně (4), osvětlená z parkánu třemi renesančními a z nádvoří dvěma pseudogotickými okny zasklenými do olova. Byla zaklenuta pěti poli křížové klenby do dvou hranolových pilířů, vymezujících zároveň šesté klenební pole, otevřené původně širokým dymníkem do komína. Do kuchyně se chodilo nejdříve přímo z nádvoří renesančním portálem. V 19. stol. byla však severní část kuchyně s portálem oddělena příčkou, takže dnes se chodí do kuchyně přes tuto oddělenou část buď přímo z nádvoří anebo ze síňky (1). Současně s předělením kuchyně byl v 19. stol. otevřený dymník do komína uzavřen plochou klenbou, ohniště odstraněno a místo něj postavena do kuchyně kachlová kamna. Oddělená severní část kuchyně byla zároveň zařízena jako umývárna a vybavena cementovou nádrží na vodu, do níž se přiváděla voda hradním vodovodem z potoka pod hradem. Vodovod byl za hraběte Kristiána Kryštofa Clam-Gallase (1805-38) obnoven, olovené potrubí vyměněno za

litinové a přeloženo kousek doprava. Při restauraci hradu na konci 19. stol. byl vodovod zase obnoven, od velké kuchyně oddělená příčkou umývárna a v ní postavená cementová nádrž na vodu."

Popis kuchyně na základě průzkumu 2019

Kuchyně zabírala stávající místnosti 4A a 4 B. Vstup je z nádvoří, dnes do místnosti 4B. Další vstup do kuchyně je z místnosti 5. Kuchyně je osvětlená 5 okny, 2 jdou z nádvoří, 3 z parkánu. Tato situace odpovídá popisu D. Menclové.

Zeď západního křídla obrácená do parkánu je podepřená 6 opěráky, 3 jsou v místě kuchyně.

Klenební pole, které bylo určeno pro dýmnou část kuchyně, se nacházelo ve střední části kuchyně při zdi do parkánu. Prostor o rozměrech 2,57 m x 2,74 m je vymezený dvěma pilíři, do kterých se opírala klenba místnosti. Jeden z pilířů se stal součástí příčky, která v 19. století rozdělila kuchyni na 2 části. Mezi pilíři a západní obvodovou zdí místnosti a mezi pilíři navzájem jsou vyklenuté pasy. Takto ohraničený prostor byl osvětlený oknem a zaklenutý stoupající valenou segmentovou klenbou nesenou zmíněnými pasy. Výškový rozdíl klenby je 0,50 m.

Nad oknem osvětlujícím dýmnou část kuchyně není žádné okno ani v 1. ani ve 2. patře, ze střechy nad obvodovou zdí křídla nad dýmnou částí kuchyně vystupuje komín. Nepochybně se jedná o komín z kuchyně. V patrech nad kuchyní k němu nejsou připojená žádná kamna.

Umístění okna do dýmného prostoru kuchyně je velmi nepravděpodobné. Okno by se nemohlo otevírat kvůli tahu, osvětlení poskytoval oheň. Proto je pravděpodobné, že okno vzniklo až po zániku kuchyně. Levá špalety okenní niky nedosahuje až k vnitřnímu líci zdi, je zkrácená o 43 cm, vzniká zde ústupek ve zdi hluboký 62 cm. Do tohoto ústupku je vyvedená kouřová trubka kachlových kamen uváděných D. Menclovou. Je zřejmé, že v nice okna je přizděný tahový komín pro kachlová kamna, s vysokou pravděpodobností současný se vznikem okna. Tato situace naznačuje, jak byl odvod kouře v kuchyni řešený. Protože stěny kuchyně jsou pod omítkami, nejsou vidět všechny úpravy a dozdivky zdi, a proto je třeba počítat se 3 variantami.

Varianta 1

Komín byl vedený obvodovou zdí západního křídla do úrovně stropu přízemí a pokračoval dále do kuchyně v podobě niky. Prostor dýmné části kuchyně byl od začátku zaklenutý stoupající klenbou.

Varianta 2

Komín byl vedený obvodovou zdí západního křídla do úrovně stropu 1. patra. Zde se ke komínu v síle zdi připojovala DČK ve tvaru nepravidelného čtyřbokého jehlanu s minimálně 1 svislou stěnou, kterou tvořila zeď budovy. DČK se rozšiřovala a nasedala na popisované pasy a obvodovou zeď budovy, šikmá klenba ještě neexistovala. DČK přispívala k temperování sálu nad kuchyní.

Při stavebních obnovách interiérů po požárech hradu v letech 1676 a 1682, když byl sál nad kuchyní vybavený vlašským krbem, byla DČK zrušená, komín byl protažený až ke stropu kuchyně a pokračoval dále do kuchyně v podobě niky. Dýmná část kuchyně byla zaklenutá stoupající valenou segmentovou klenbou. Obdobně byla řešená kuchyně na zámku Bílovec ze 3/4 16. století.

V 19. století při přechodu na tahové komíny byla kuchyně v horním hradě zrušená, v nice, kterou sestupoval komín do prostoru kuchyně, bylo vylámané okno opatřené ostěním stejným, jako mají okna sousední. Ke špaletě niky okna byl připojený tahový komín pro kamna v bývalé kuchyni.

Varianta 3

Komín byl vedený obvodovou zdí západního křídla do úrovně stropu přízemí, kde se mírně rozšiřoval a nasedal na výklenek ve valené klenbě.

Jako nejpravděpodobnější se jeví varianta 1.

Nádrž na vodu

Nádrž na vodu popisovaná D. Menclovou přístupná jen částečně, zdá se, že je kamenná a cementem byla jen vyspravená. Pokud je to pravda, jedná se patrně o nádrž na vodu, která patří ke vybavení kuchyně.

Zázemí kuchyně

Jako zázemí kuchyně nepohybně sloužila místnost 1b zaklenutá valenou klenbou. Z klenby visí železná tyč s kruhem, která byla pravděpodobně určená na zavěšování masa.

Závěr

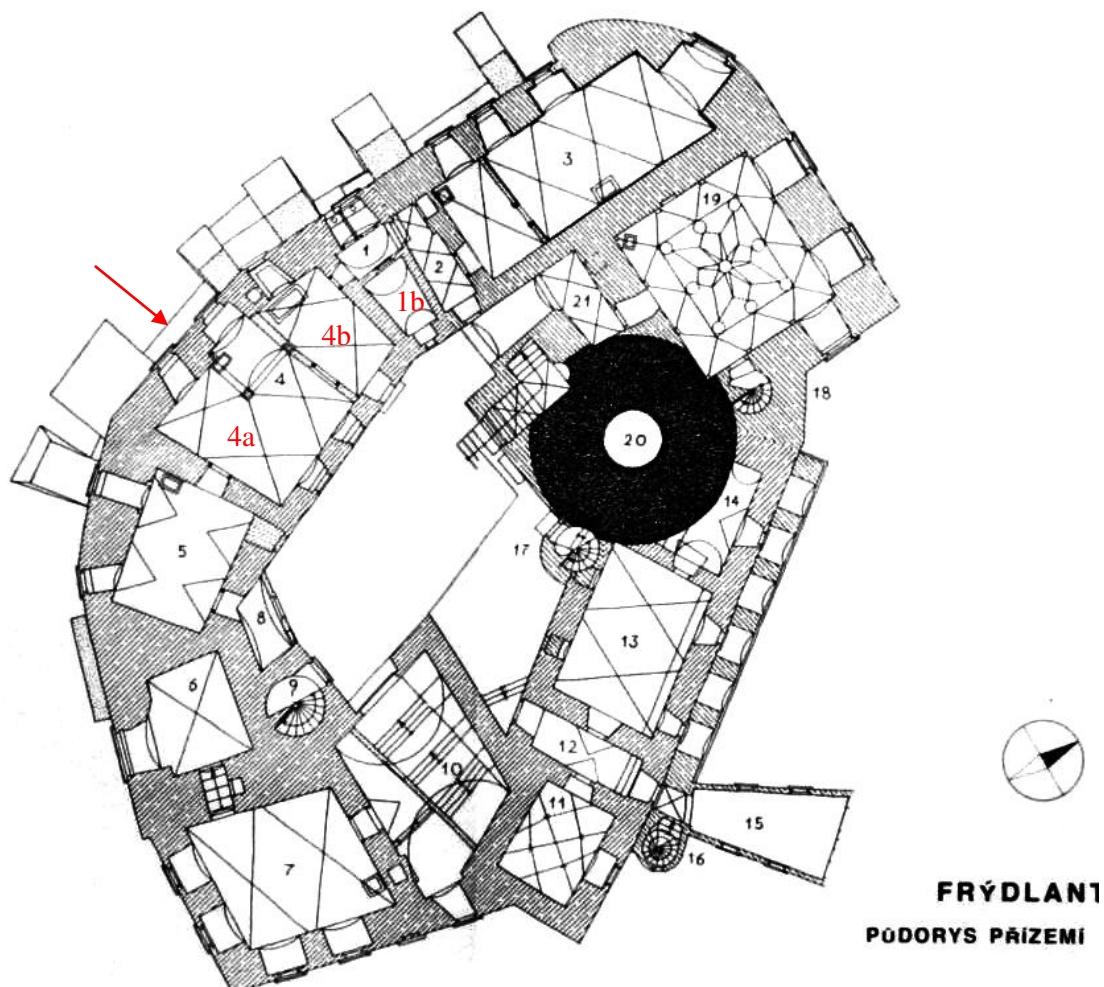
Kuchyně na zámku ve Frýdlantě využívá dispoziční oblíbenou od renesance, protože umožňovala postavit velkou prostornou kuchyni napojenou na komín umístěný v síle zdi. Snad se v budoucnu podaří uvěřit, zda šikmá klenba byla součástí kuchyně od doby výstavby.

Literatura a prameny

Menclová, D. 1967: Zámek Frýdlant. Stavebně historický průzkum. Uloženo: archiv NPÚ-ÚOP v Liberci, sbírka SHP 0182/a.

Poche E. a kol. 1977: Umělecké památky Čech 1, A/J. Praha.

Obr. 1: Frýdlant. Šipka označuje kuchyni, místnost 4b byla od kuchyně oddělená a je v ní nádrž na vodu. V místnosti 1b jsou ve stropě železné kruhy určené patrně na zavěšování masa.

Obr. 2: Stoupající segmentová klenba

Obr. 3: Zázemí kuchyně, místnost na uskladňování masa.

JEZUITSKÁ KOLEJ S GYMNASIEM A SEMINÁŘEM U KOSTELA NANEBEVZETÍ P. MARIE, HRADEC KRÁLOVÉ

Okres Hradec Králové, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 16156/6-378 - kolej jezuitská

Historie

Tovaryšstvo Ježíšovo založil spolu se svými šesti druhy r. 1534 v Paříži sv. Ignác z Loyoly (vlastním jménem Inigo de Recalde, 1491-1556), který byl také zvolený jeho prvním generálem. Nový řád potvrdil r. 1540 papež Pavel III. Stanovy tohoto společenství řeholních kleriků, které přispěly k jeho rychlému šíření po celé Evropě, sepsal Ignác z Loyoly před r. 1550. Jesuité kázali, učili na školách (hlavně na gymnasiích a universitách), vypomáhali v duchovní správě, někteří spravovali i vlastní fary. První kolej v českých zemích založili již r. 1555, byla to kolej předcházející dnešnímu pražskému Klementinu.

Řád byl zrušený, na nátlak panovnických dvorů celé Evropy, papežem Klementem XIV., r. 1773. Opět povolený byl Piem VII. r. 1804 pro území bývalého Neapolské království, 1814 pro celý svět (Vlček, Sommer, Foltýn 1998, 75, 123-124). Od té doby řád působí až dosud a to i na našem území.

Jezuité jen výjimečně přestavovali starší stavby, pokud ano, většinou je využili pouze jako provizoria v začátcích svého působení v dané lokalitě. Ve většině případů stavěli novostavby a to i za cenu vybourání starší zástavby. (Vlček, Sommer, Foltýn 1998, 75, 123-124). Zřejmě proto se v jejich stavbách již záhy uplatnila významná inovace ve způsobu vytápění.

Založení jezuitské koleje s gymnasiem a seminářem u kostela Nanebevzetí P. Marie v Hradci Králové umožnil odkaz Fridricha st. z Oppersdorfu (Oprštorfu), který odkázal novoměstským jezuitům ke zřízení koleje v Hradci Králové statek Žampach a dům čp. 13 v Hradci Králové. Závěť byla sepsaná r. 1629, r. 1630 byla zapsaná do desek zemských. Fridrich zemřel nedlouho poté, r. 1632 (Zářecká 2006, 26). Zřídit v Hradci kolej povolil již r. 1633 generál jezuitského řádu, r. 1636 pak panovník a arcibiskup. Pro stavbu vybrali jezuité místo na jižní straně velkého náměstí, kde bylo v té době 7 pustých domů. Jezuité postupně koupili jak tyto pusté domy, tak 2 další. Umístili do nich postupně školu, kapli sv. Ignáce a seminář, v jednom z domů provozovali i pivovar.

K zahájení stavby nové koleje přistoupili údajně již v r. 1644, přednost však záhy dostalo zbudování kostela, který byl dokončený r. 1666. V r. 1671 se pak rozběhla výstavba koleje, která probíhala ve 2 etapách. V první je možné hypoteticky uvažovat o působení jezuitského stavitele Martina Reinera. Druhá etapa byla zahájena v 90. letech 17. století (Vlček, Sommer, Foltýn 1998, 235-236). V Bibliothèque nationale de France se dochovaly plány přízemí, 1. patra a neoznačeného patra (pravděpodobně 2. patra), které signoval Paul Ignace Bayer (Bayer 1695). Skutečná dispozice se však od těchto plánů odchýlila (obr. 3-4). Do r. 1703 bylo dostavěno průčelní křídlo, v r. 1704 se upravovalo průčelí chrámu. Mezi lety 1705 - 1707 (1709) bylo vystavěno příčné křídlo s refektářem (Vlček, Sommer, Foltýn 1998, 235-236). Jeho základy však byly pravděpodobně položeny již v r. 1674, protože v tomto roce je zmiňovaný objev pramene pod budoucí kuchyní, která ležela na jižním konci tohoto křídla (Zářecká 2006, 71). Jak již bylo uvedeno výše, stavební podoba koleje neodpovídá přesně plánům z r. 1695. Největší shoda je ve východní části severního křídla. V prostoru příčného křídla došlo mimo jiné ke zvětšení refektáře a v návaznosti na to ke zmenšení kuchyně, k jejímu posunutí k jihu a ke změně její dispozice.

V dalších letech bylo vybudováno západní křídlo a přestavěna západní polovina jižního křídla. Kolem r. 1731 byla vystavěna salla terrena. V r. 1762 byly kolej i kostel poškozeny při požáru Hradce, opravy probíhaly rychle, kostel byl z větší části obnoven již v r. 1765. K větším změnám došlo po zrušení řádu v r. 1773, kdy budovy převzal vojenský erár.

Popis stavby

Obr. 1-2.

Půdorysné řešení hradecké koleje odpovídá dalším jezuitským stavbám. Stavba je připojená k západní straně kostela, obklopuje 2 dvory (větší z nich je u kostela). Z původních domů se

zachoval jen sklep pod náměstím a konstrukce v jihozápadním nároží koleje. Součástí novostavby byly velmi hluboké dvoupatrové sklepy dosahující až na původní rostlý terén. Jednotlivá křídla jsou dvoutraktová s chodbou, která u průčelních křídel hledí do náměstí (typické pro jezuitské stavby, které bývaly obrácené do rušných náměstí nebo ulic), u zbylých křídel do dvora. Pouze spojovací chodba v jižní části dvora u kostela byla původně otevřena oblouky ambitu. Klenby jsou dnes valené se styčnými výsečemi, v refektáři a v některých dalších místnostech, na schodiště i v jednotlivých celách mají štukovou výzdobu (Vlček, Sommer, Foltýn 1998, 235-236).

Kuchyně

Obr. 3-9.

Kuchyně měla být na jižním konci středního spojovacího křídla. Osvětlení měla zajistit 2 okna směřující do východního dvora. Vstupy byly plánované chodby v západním traktu křídla (vstup pro zásobování) a z chodby oddělující kuchyni od refektáře (pro přenášení hotového jídla do refektáře). Podesta na vaření měla být umístěna v jihozápadním rohu, v západní zdi je zakreslená nika, která ukazuje polohu komína. Ten od klenby sestupoval do kuchyně širokou nikou. Vzhledem k šíři niky je pravděpodobné, že komín se nad stropem kuchyně rozšířil do stran. Nelze vyloučit, že se komín rozšířil i směrem do místnosti a na niku navazoval i otvor v klenbě. Na plánu jsou zakreslené vodorovně položené trámy ukotvené v jižní a západní obvodové zdi kuchyně. Bývaly v pochozí výšce a nesly lehké příčky (na 1 cihlu) spuštěné od klenby místnosti. Jejich spoj byl obvykle podepřený dřevěným sloupkem. Tyto příčky jímaly kouř z podesty na vaření a usměrňovaly ho otevřeného ústí komína. Oddělovaly tak černou část kuchyně od části relativně čisté, nezakouřené.

Pod budoucí kuchyní měl být v r. 1674 objevený pramen vody, zakreslení kruhového objektu v severní zdi kuchyně na plánu z r. 1695 umožňuje předpokládat, že se jednalo o studnu nad tímto pramenem. Objekt se dostává do konfliktu se zdí, což mohla způsobit právě pevně daná poloha pramene. Vody byla v kuchyních vždy velká spotřeba, na vaření, mytí (potravin i nádobí), dochované plány z Pražského hradu však ukazují, že se počítalo i s vodou na případné hašení. Vytažení studny ze sklepa přímo do kuchyně by velmi usnadnilo provoz, protože by odpadlo donášení vody.

Skutečná dispozice koleje neodpovídá přesně plánům z r. 1695. Kuchyně byla posunutá více k jihu, takže se pramen dostal pod refektář. Na historických plánech z r. 1826 a 3/4 19. století je ve sklepech pod refektářem studna zakreslená a to v místě, které odpovídá její lokaci na plánu z r. 1695. Na plánu z r. 1826 je patrně zakreslený i rumpál. Schodiště do suterénu je na těchto plánech zakreslené nedaleko od kuchyně, z východního konce jižní chodby koleje.

Dochované stopy kuchyně ve stavbě

Obr. 5-11.

Kuchyně se nacházela na jižním konci středního spojovacího křídla. Při změně dispozice se kuchyně posunula k jihu, kde zaujala plánované místo chodby vedoucí podél jižní obvodové zdi velkého dvora koleje. Severně od kuchyně byla chodba s lavabem, která oddělovala kuchyni od refektáře (v SHP je v popise této místnosti refektář uváděný jako letní, zimní refektář však nikde uvedený není). Vstup do kuchyně i do refektáře byl z této chodby. Do kuchyně dnes vedou z chodby dvoje dveře, autoři SHP (Ebel, Vlček 1992, 83) upozorňují na možnost, že jedny dveře mohou být umístěné na místě původního výdajového okénka, vyloučit nelze ani dodatečné prolomení druhých dveří, dnešní stav neumožňuje stavební vývoj otvorů řešit.

Osvětlená byla dvěma okny od jihu a jedním, dle SHP po r. 1900 zazděným, oknem ze dvora, tj. od východu. Zaklenutá byla klášterní klenbou s téměř koutovými výsečemi. V současné době na klenbě nejsou viditelné žádné stopy po zazdění vstupu do komína. Klasicistní příčka dělící kuchyni byla po r. 1993 zbouraná.

Suterén v prostoru pod kuchyní odpovídá nadzemní dispozici, v mezitraktové, tj. západní zdi, se nachází komín (Ebel, Vlček 1992, 75, 82-83), do kterého je vyvedená vzduchotechnika. Nabízí se, že se jedná o protažení komínu z přízemí při jeho přeměně na komín tahový. Umístění komína do mezitraktové zdi nasvědčuje i vnitřní dispozice kuchyně, v níž západní stěna poskytuje prostor pro umístění podesty na vaření. Průchod komína touto mezitraktovou zdí zachycují plány 1. a 2.

patra z let 1826 a 1875, komín v přízemí byl podle plánu využíván ještě v r. 1826, podesta je na tomto plánu zakreslená (Ebel, Vlček 1992, přílohy č. 9-11, 18-20).

Jak již bylo uvedeno výše, pramen objevený v roce 1674 se při posunutí kuchyně k jihu dostal pod refektář, a proto nebylo možné vytáhnout stěny studny až do vlastní kuchyně, jak předpokládal plán z r. 1695. Zřejmě byla zřízena ve sklepě pod refektářem, což dokládají plány z 19. století (v SHP je studna na starých plánech zmiňovaná, je však chybně lokalizovaná pod kuchyní, Ebel Vlček 1992, 97). Na plánu z r. 1826 je zakreslené zřejmě i čerpací zařízení (rumpál), na plánu z 3/4 19. st. je jen studna.

Závěr

Kuchyně v hradecké koleji byla umístěná vedle refektáře, od něhož byla oddělená chodbou s lavabem. Na této kuchyně je nejzajímavější snaha využít objeveného vodního pramene a umístit studnu přímo do kuchyně. Když k tomu změnou plánu nedošlo, zůstala studna v suterénu.

V Bibliothèque nationale de France se podařilo objevit kuchyni na 4 plánech. Je zajímavé, že na 3 z nich je zakreslená u podesty nika, kterou pokračuje komín do prostoru kuchyně (Cheb, Opava).

Literatura a prameny

Ebel, M. - Vlček, P. 1992: HRADEC KRÁLOVÉ býv. Jezuitská kolej čp. 32, stavebně historický průzkum. Praha. Uloženo: archiv NPÚ-ÚOP v Josefově.

GEOS, s.r.o., Jižní 870, Hradec Králové 1993: Hradec Králové, geodetické zam. obj. jezuitské koleje, uloženo v archivu Biskupství královehradeckého.

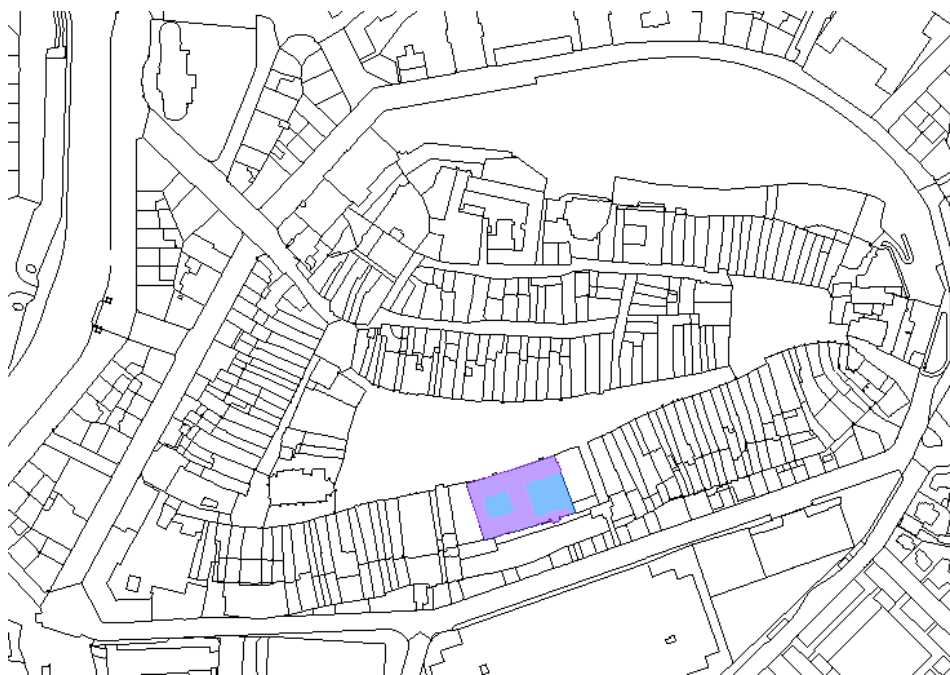
Plány uložené v Bibliothèque nationale de France, dostupné z:

<http://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&startRecord=45&maximumRecords=15&page=1&query=%28gallica%20all%20%22FOL-HD-4%22%29%20and%20%28dc.type%20all%20%22image%22%29%20sortby%20dc.title%2Fsort.ascending%207/6> 2019.

Vlček, P. - Sommer, P. - Foltýn, D. 1998: Encyklopedie českých klášterů. Praha.

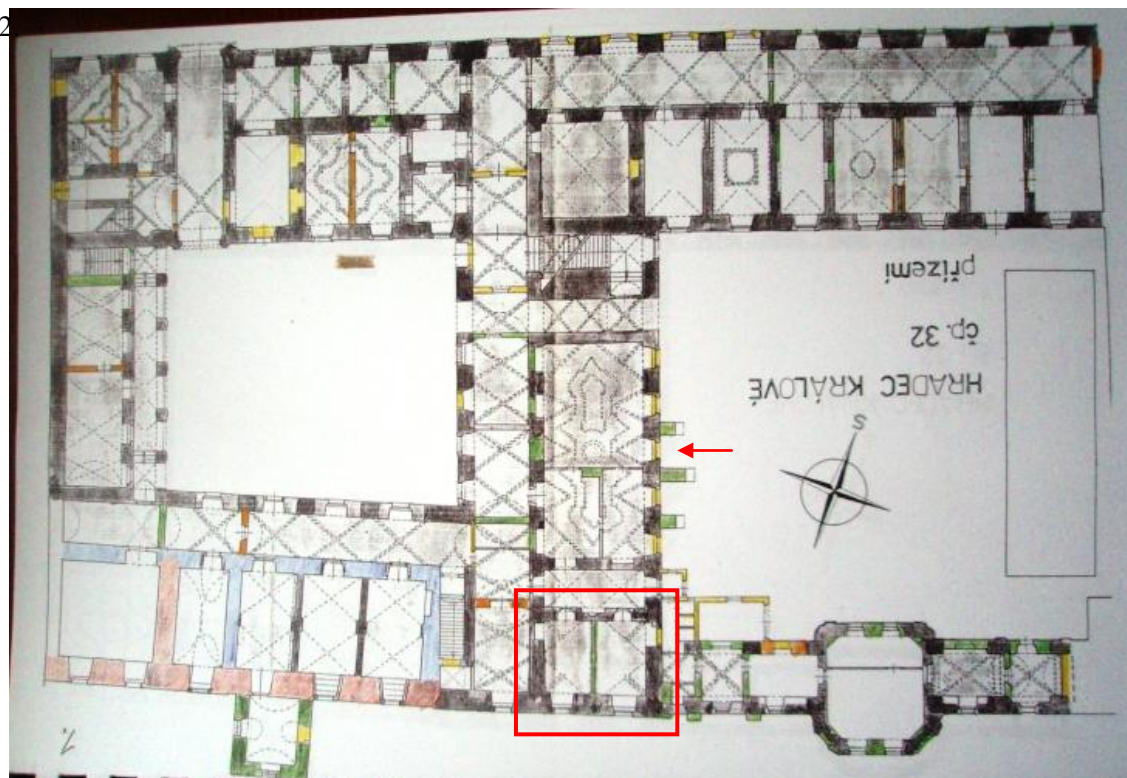
Zářecká, K. 2006: Kulturně historický vývoj jezuitské koleje a kostela Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové (1636 - 1773). Diplomová práce. FF UK v Praze. Dostupné z (10/11 2019)

<https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/27593/>

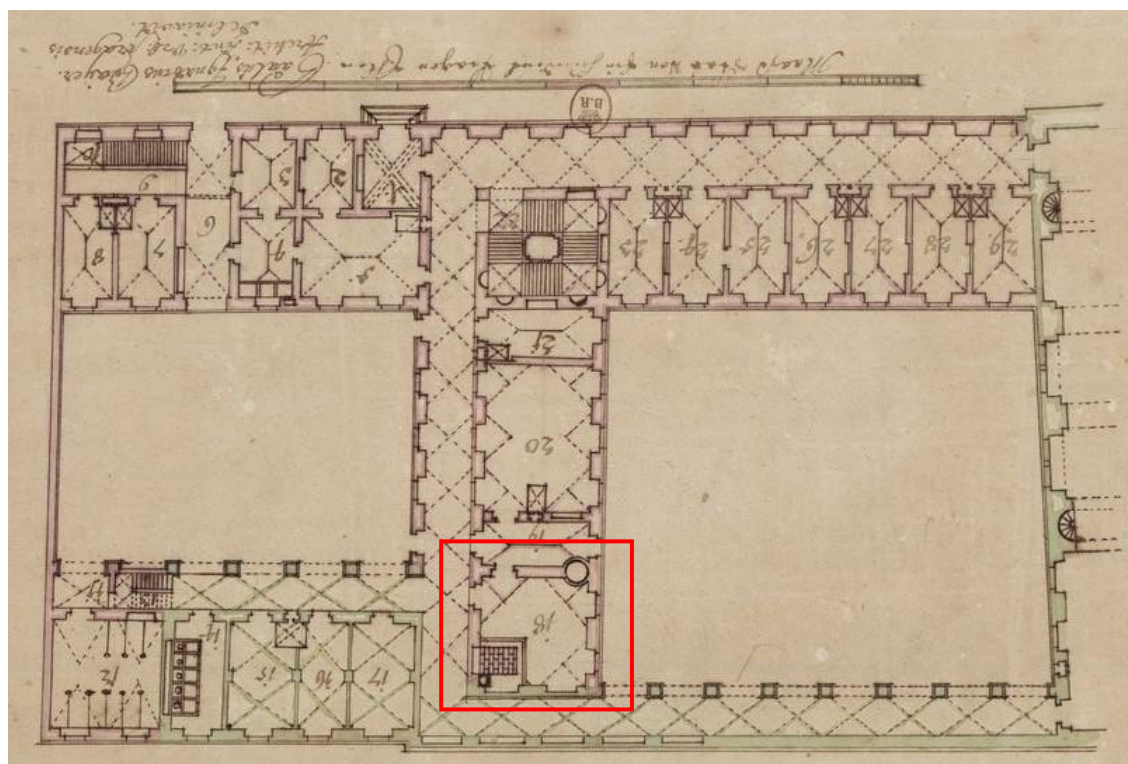

Obr. 1: Poloha koleje v Hradci Králové, dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/>

Obr. 2: Přizemí koleje, skutečný stav. Analytický plán SÚRPMO. Obdélník označuje kuchyni, šipka refektář. Podle Ebel, Vlček 1992.

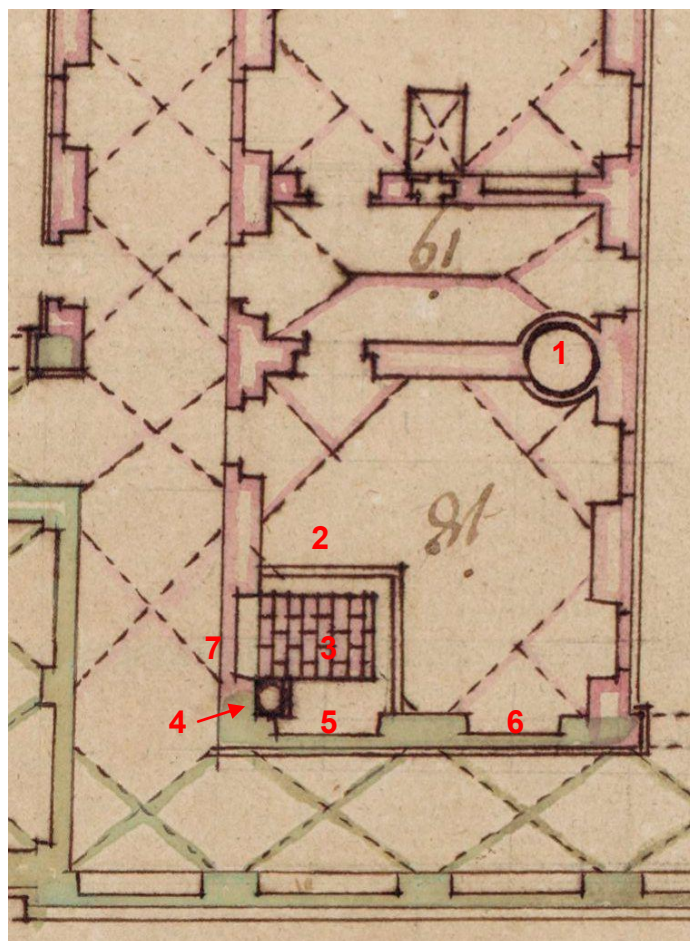

Obr. 3: Plán přizemí uložený v Bibliothèque nationale de France, Bayer 1695.

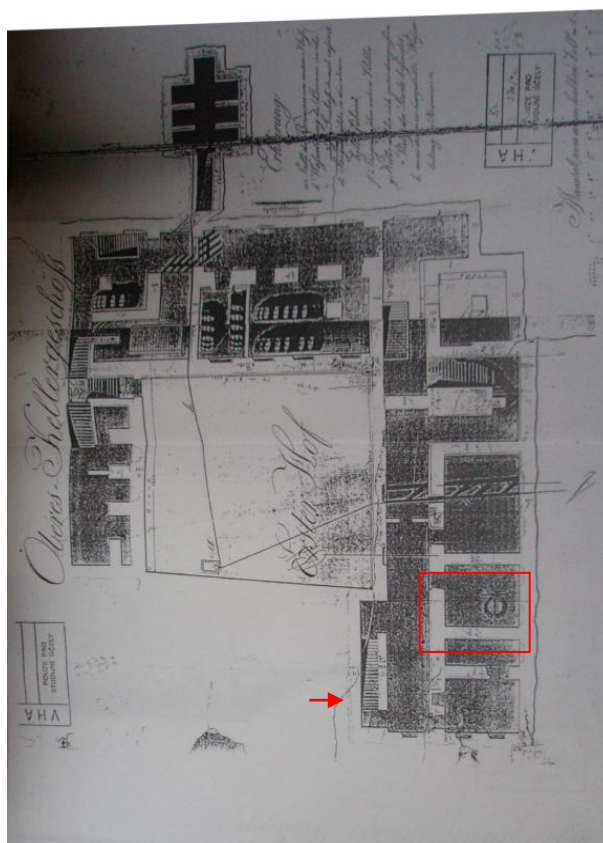
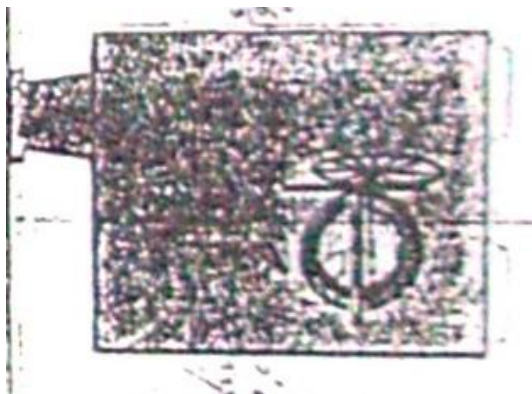

Obr. 4: Vybavení kuchyně, plán z Bibliothèque nationale de France, 1695, výřez.

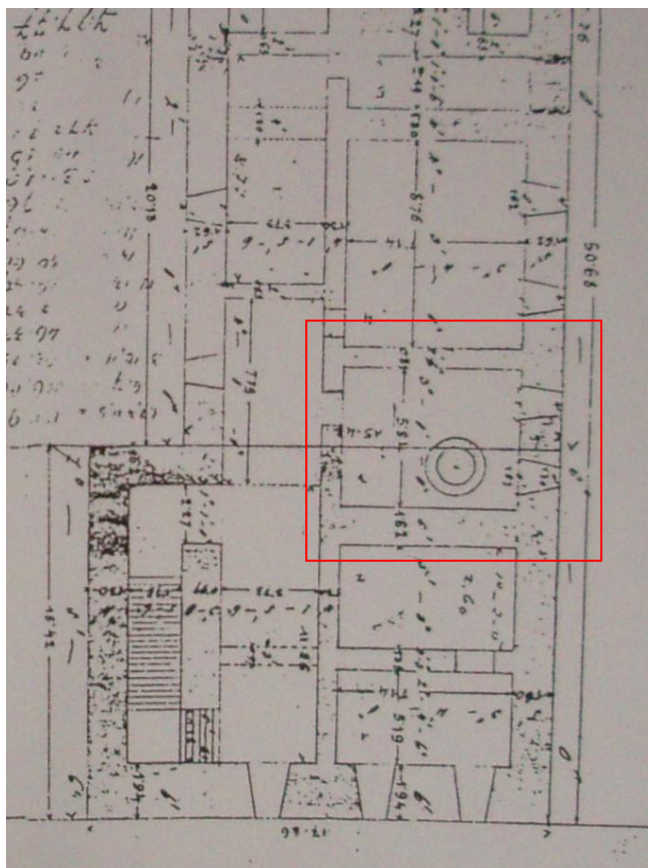
- 1 Studna.
- 2 Trámy ukotvené v obvodových stěnách kuchyně, které nesly příčky usměrňující kouř do komína, a tak ohraničovaly zakouřenou část kuchyně
- 3 Podesta na vaření s povrchem z cihel
- 4 Pravděpodobně kotel na ohřev vody
- 5 Pravděpodobně odkládací nika
- 6 Pravděpodobně nika, ve které byly police nebo háky na zavěšení nádobí (pánvi apod.)
- 7 Nika, kterou sestupuje komín do prostoru kuchyně

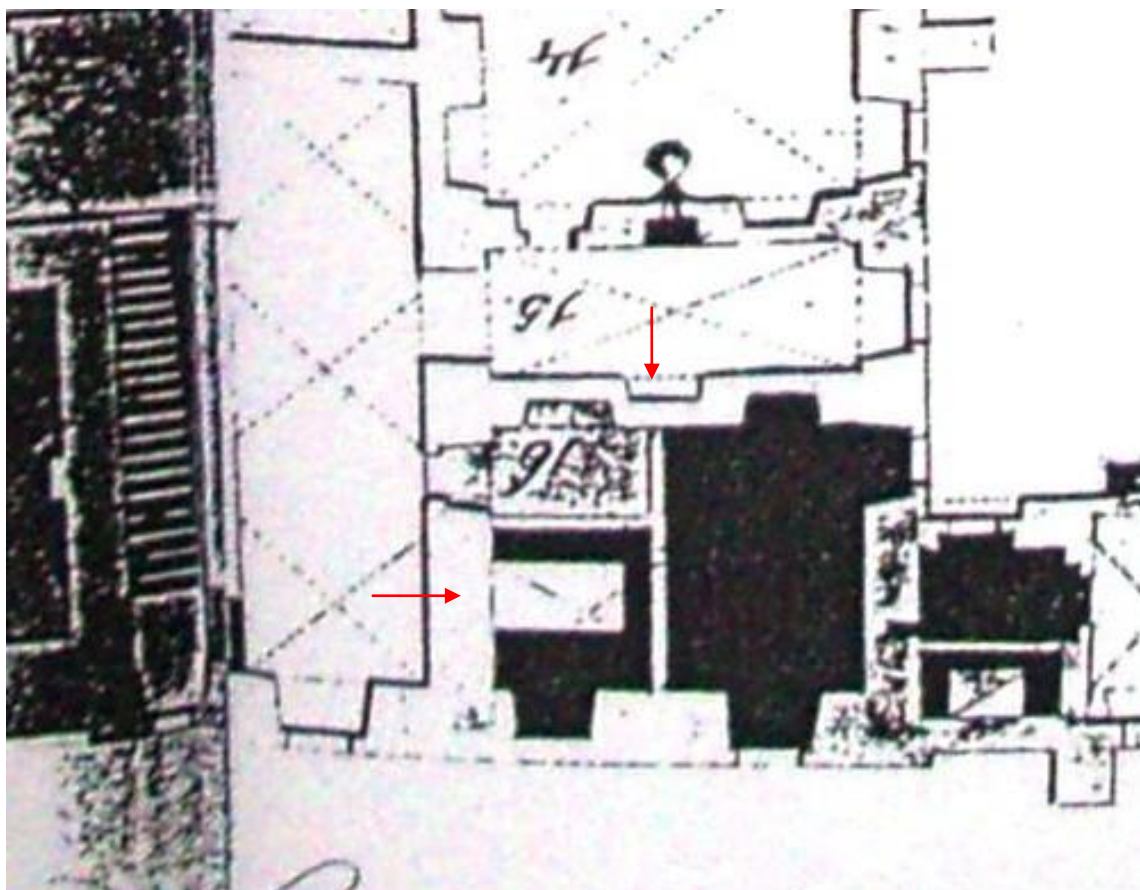
Obr. 5: Vpravo: plán sklepů z r. 1826 od B. Hackeho, VHA, sbírka plánů, II 1/32. Šipka označuje schodiště do přízemí, obdélník studnu s čerpacím zařízením. Vlevo: plán sklepů z r. 1826 od B. Hackeho, VHA, sbírka plánů, II 1/32, výřez, detail čerpacího zařízení. Podle Ebel, Vlček 1992, přílohy.

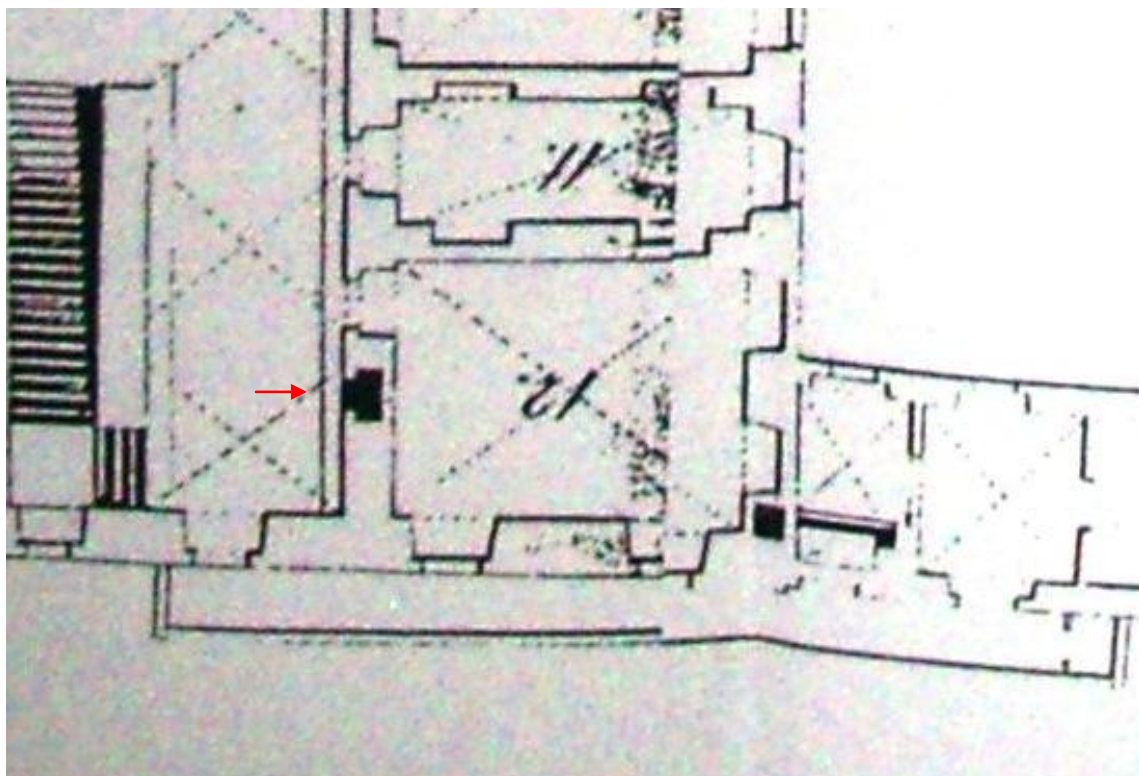

Obr. 6: Nedatovaný plán sklepů (3/4 19. st.?), VHA sbírka plánů, II 1/31. Obdélník označuje studnu ve sklepě. Podle Ebel, Vlček 1992, přílohy.

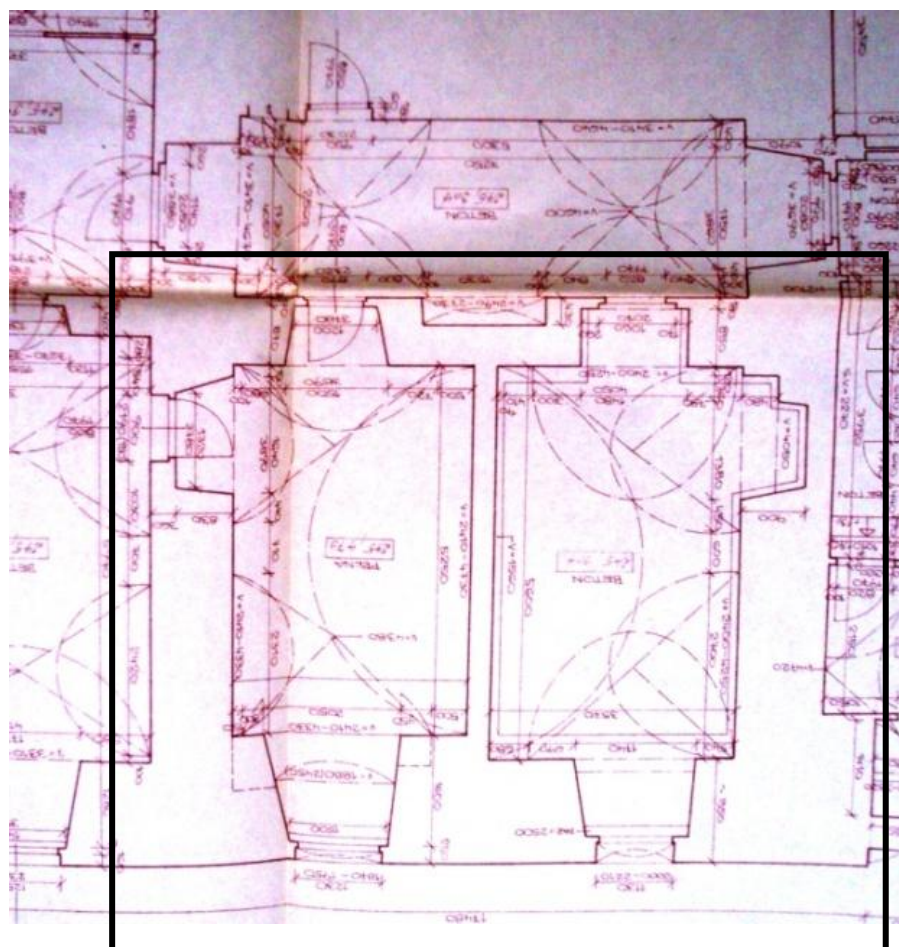
Obr. 7: Plán přízemí z r. 1826 od B. Hackeho, VHA, sbírka plánů, II 1/32. Podle Ebel, Vlček 1992, přílohy. Šipky označují polohu podesty a výklenek pro lavabo. Nika, kterou seskupuje komín do kuchyně, zakreslená není.

Obr. 8: Plán 1. patra z r. 1826 od B. Hackeho, VHA, sbírka plánů, II 1/32. Podle Ebel, Vlček 1992, přílohy. Šipka označuje polohu komína nad kuchyní.

Obr. 9: Kuchyně na zaměření firmy GEOS, s.r.o. 1993, výřez ze zaměření. Příklad dnes již neexistuje.

Obr. 10: Stav kuchyně v únoru 2018.

Obr. 11: Chodba s výklenkem pro lavabo.

CHEB, JEZUITSKÁ KOLEJ

Historie, popis stavby

V Chebu jezuité postavili svoji kolej v tzv. křížovém dvoře, který získali od městské rady r. 1695. Vybuďovali zde poměrně rozlehlou budovu na půdorysu písmene U s krátkými bočními křídly, která se hlavní frontou obracela k severní straně kostela sv. Mikuláše. Budova byla dokončena v r. 1705, zbořena byla v r. 1834. V Bibliothèque nationale de France se zachoval plán z r. 1696, který ukazuje kolejní budovu ještě před dokončením. Stavba na plánu je v části trojtraktová, s kaplí v Z nároží (Vlček, Sommer, Foltýn 1998, 247-248). Žlutou barvou jsou označeny staré pevné zdi, červeně zdi, které mají být postavené nově.

Kuchyně

Refektář a kuchyně se nacházely v přízemí S traktu jižního křídla. Kuchyně přímo sousedila s refektářem a byla s ním propojena dveřmi. Komín se nacházel ve zdi mezi oběma místnostmi, odváděl kouř z kuchyňského topeniště a z kamen v refektáři, jejichž příkladací otvor byl v kuchyni vedle podesty na vaření. Podle zakreslení by kouř odcházel přímo do komína umístěného v síle zdi, obdobně bývají zobrazené odtahy kouře z pecí po přechodu na tahové komíny. To je v r. 1696 nepravděpodobné. Spíše by se mohlo jednat o schematické zobrazení příkladacího prostoru do kamen, kde si autor kresby neuvědomil, že se příkládá s kuchyně a ne z chodby. Na plánu chebské koleje je však zakreslený pouze komín v kuchyni a kamna v refektáři, kamna v celách a dalších místnostech ani jejich příkladací otvory zaznamenané nejsou, takže přímé srovnání pro tuto hypotézu nemáme.

Kuchyně měla být osvětlená dvěma okny, vstup byl z ambitu. Při západní stěně byla podesta na vaření. Dle zakreslení měla zděný obvod vyplněný odlišným materiálem. Povrch podest býval dlážděný cihlami či keramickými dlaždicemi, tzv. topinkami, které byly na plánech vykreslené, často ale stačilo pouhé vymazání jílem, který v žáru vytvořil pevnou krustu. Zde je výplň vyčárkovaná tmavou barvou, mohlo by se tedy jednat o vymazání jílem, jistotu však nemáme.

V západní stěně kuchyně byla patrně odkládací nika a vstup do dalších dvou za sebou řazených místností, přístupných jak z kuchyně, tak z ambitu. Tyto místnosti nepochybně sloužily jako zázemí kuchyně, východní zřejmě pro zpracování masa.

Odvod kouře předpokládáme komínem v západní zdi. Na plánu je výplň podesty na vaření mírně zapuštěná do zdi, což ukazuje na to, že komín od klenby (vzhledem k nakládání s otevřeným ohněm je klenba vysoce pravděpodobná) pokračoval do prostoru kuchyně jako nika ve zdi, k níž byla podesta přistavěná. Vzhledem k šíři niky je pravděpodobné, že komín nad stropem kuchyně přešel do DČK, která se rozšířila do stran.

Závěr

Kuchyně v chebské koleji potvrzuje, že se kuchyně nacházely v bezprostřední blízkosti refektáře, zde dokonce se z kuchyně do refektáře přímo vstupovalo. V Bibliothèque nationale de France se podařilo objevit kuchyně na 4 plánech. Je zajímavé, že na 3 z nich je zakreslená u podesty nika, kterou pokračuje komín do prostoru kuchyně (Hradec Králové, Opava).

Literatura a prameny

Vlček, P. - Sommer, P. - Foltýn, D. 1998: Encyklopedie českých klášterů. Praha.

Plány uloženy v Bibliothèque nationale de France, dostupné z:

<http://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&startRecord=45&maximumRecords=15&page=1&query=%28gallica%20all%20%22FOL-HD-4%22%29%20and%20%28dc.type%20all%20%22image%22%29%20sortby%20dc.title%2Fsrt.ascending>

JÁCHYMOV nám. REPUBLIKY čp. 8, MĚŠŤANSKÝ DŮM

Okres Karlovy Vary, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 24536/4-840 - měšťanský dům

Stavební historie domu

Dům byl postaven na rohu náměstí a boční kolmé uličky na poměrně rozsáhlém městišti, které kromě zastavěné plochy mělo i hluboký obdélný dvůr. Dům byl jednopatrový na obdélném půdorysu s renesanční dispozicí. Dvůr na zadní straně uzavíral přízemní hranolový přístavek zaklenutý valenou klenbou, který byl vestavěný do svažujícího se terénu. Na pravé straně přístavku byl ve skále vylámán sklípek, který je otevřený do dvora.

Podle typologického rozboru vstupního portálu na domě čp. 8, který má ještě pozdně gotický charakter, můžeme postavení domu datovat do raně renesančního slohu kolem roku 1520. Z toho vyplývá, že dům patří k nejstarším stavbám ve městě a byl postaven současně se založením města. Jeho majitelem byl zřejmě významný a bohatý měšťan, protože po obvodu střední komunikace vedoucí městem si stavěly domy přední vlivné a zámožné rodiny.

Dá se předpokládat, že dům dne 16. června 1538 vyhořel spolu s radnicí, i když písemná zpráva z té doby o něm konkrétně nehovoří. Tato úvaha vychází z průzkumu dochovaných kleneb, jejichž tvar má všechny znaky vrcholné renesance s vytaženými hřebínky. Dá se proto usuzovat na přestavbu po požáru.

Dne 23. července 1782 byla část města s radnicí zničena požárem. O tom, zda při této katastrofě vyhořel i dům čp. 8, zprávu nemáme, při průzkumu domu však byly nalezeny stavební úpravy, které lze datovat na přelom 18. a 19. století podle cihel klasicistního formátu. Stavební zásahy provedené z těchto cihel jsou v černé kuchyni 1. patra a na vrcholu jižního štítu.

Z přelomu 18. a 19. století, tedy z doby po požáru, se zachovala panoramatická kresba Jáchymova, na které jsou zachycené všechny budovy ve městě. Na této vedutě je zobrazen i dům čp. 8. Jeho podoba ukazuje, že po požáru byl pouze obnoven do původní renesanční podoby s menší stavební úpravou v přízemí vpravo od portálu, kde byl kamenný krámský portál. V této stavební etapě byly provedené drobné úpravy v interiéru, především dozdivky v obou černých kuchyních a zaklenutí černé kuchyně v patře pruskou plackou. Nejcennějším prvkem je bohatě profilovaný záklopový strop v severní místnosti patra, který se dochoval do současnosti. Celkově lze konstatovat, že stavební etapa raného klasicismu na sklonku 18. století se dotkla domu pouze okrajově a budova si zachovala renesanční charakter vnějšího pláště a dispozice.

V roce 1873 však postihl Jáchymov další katastrofální požár, při němž byla zničena i fronta budov pod radnicí, včetně domu čp. 8. Stavební úpravy z doby po požáru zachycuje část plánu z roku 1890. Na plánu je patrná zachovaná renesanční dispozice domu s vloženými příčkami a změnami v komunikačním schématu domu. V přízemí a v patře byly větší jižní prostory přepaženy podélnou příčkou na dvě místnosti, kveleb vedle černé kuchyně v přízemí byl na čelní stěně prolomen vstupem do přístavku. Střední chodba v patře byla podélně přezděna a byl z ní vytvořen pokoj, takže u hlavního průčelí byly vedle sebe čtyři obytné místnosti. Bývalý krámský portál v přízemí vpravo od vstupu byl zrušen a nahrazen jednoduchým obdélným oknem.

Další návrh na stavební úpravu pochází až z roku 1940, jak to dokládá projekt uložený ve stavebním archívu Městského úřadu. Z plánované radikální přestavby však byla provedená jen půdní vestavba. V roce 1947 bylo zpracováno zaměření objektu, které zachycuje stav domu před jeho totální devastací, ke které došlo v pozdějších letech (Knoflíček 1997, 6-10).

Popis stavby

Dům čp. 8 je situován na severní straně historického jádra města v západní frontě domů pod radnicí. Jedná se o nárožní patrovou budovu obrácenou hlavním průčelím do náměstí a štítovým průčelím do sousední úzké uličky, kde na dům navazují zbytky kamenné ohradní zdi postavené z lomového kamene.

Renesanční dispozice domu je poměrně jednoduchá. Asymetricky umístěný úzký průjezd, ke kterému na pravé severní straně přiléhala užší obdélná místnost a napravo větší sálová prostora, za kterou byla černá kuchyně se vstupem z průjezdu s komorou při obvodové zdi. Na severní místnost navazovalo těleso točitého schodiště do patra a podkroví. V prostoru pod schodištěm byl

menší klenutý sklípek. Tato dispozice se přesně opakuje i v patře. Dům nebyl podsklepený a sklep byl umístěn ve dvorním přístavku. Půdorys renesančního domu je velmi dobře zachován i přes některé pozdější stavební zásahy. (Knoflíček 1997, 10-12). Dispozici předního domu je možné označit jako hloubkový trojtrakt, příčný dvoutrakt, což je dispozice běžně užívaná v jáchymovských renesančních domech.

Kuchyně

V domě se dochovaly 2 kuchyně, v přízemí (dále kuchyně 1) a v 1. patře (dále kuchyně 2). Obě kuchyně se nachází v jižní části domu za obytnou místností, jižně od kuchyní jsou komory (kvelby). Vzhledem k tomu, že dispozice přízemí se opakuje v 1. patře, leží obě kuchyně nad sebou.

Popis kuchyně 1

Kuchyně je obdélná místnost 3,45 x 2,75 m. Je přístupná od severu z průjezdu, směrem k jihu se z kuchyně vchází do komory (kvelbu). Vstup k východu do obytné místnosti je mladší. Na západ do dvora vede okno.

Kuchyně je pasem rozdělená na užší východní a širší západní část. Klenební pas sestupuje se stropní části do interiéru kuchyně. Západní část je zaklenutá valenou klenbou se styčnými lunetami, východní klenbou valenou. Valená klenba má menší vzepětí než pas, vrchol klenby je pod vrcholem pasu. V jihovýchodním koutě kuchyně je k obvodovým zdem přizděné mladší cihlové komínové těleso. To je dnes od klenby dolů zbourané, je viditelné jeho zavázání do zdi. Skrz tento komín je vidět do horní kuchyně, v jeho stěnách jsou průrazy pro kouřovody tahových kamen z obytné místnosti na východě a komory na jihu.

Popis kuchyně 2

Kuchyně je obdélná místnost 3,45 x 2,75 m. Je přístupná od severu z chodby, směrem k jihu se z kuchyně vchází do komory (kvelbu). Vstup k východu do obytné místnosti je mladší, v současné době je zazděný. Na západ do dvora vede okno.

Kuchyně je pasem rozdělená na užší východní a širší západní část. Klenební pas sestupuje se stropní části do interiéru kuchyně. Západní část je zaklenutá valenou klenbou se styčnými lunetami, ve východní je pruská placka vyzděná z cihel, s opadanou omítkou.

V jihovýchodním rohu prochází komínové těleso z kuchyně 1 a pokračuje dále do krovu. Ve spodní části je tento komín rozbitý. Tento komín je vestavěný do DČK kuchyně 1, která se dochovala nad valenou klenbou a prochází zásypy pod podlahou kuchyně 2. Podlaha se nedochovala, nicméně je zřejmé, že DČK z kuchyně 1 vystupovala až nad podlahu kuchyně 2 a na východní straně zasahovala do obvodové zdi kuchyně 2.

DČK je uvnitř silně očazená. Její severní stěna je téměř rovná a klesá velmi strmě. Západní stěna navazuje plynule na stěnu severní, její sklon je menší, je zaoblená, na jihu se mírně zahýbá k jihovýchodu. DČK je klenutá (není to přečnělková klenba).

Odvod kouře z kuchyní

Nad dýmnou, východní částí kuchyně 1 byla původně (tj. před valenou klenbou) DČK, která pokračovala dále do patra a zasahovala do interiéru horní kuchyně. Ležela na obvodových zdech (severní a východní), na pasu, který rozděloval kuchyni (na západě), na jihu byla pravděpodobně podepřená příčným pasem. Usuzuji na to podle strmého klesání stěny DČK v prostoru pod podlahou kuchyně 2. Jižní část kuchyně by pak mohla být zaklenutá nejspíše valenou, možná stoupající klenbou, fyzický doklad konstrukce je patrně skrytý pod násypy podlahy v kuchyni 2. Podle situace v patře se zdá, že DČK mírně zasahovala i do východní obvodové zdi, situace je překrytá mladším komínem. DČK byla asymetrická, východní stěna byla svislá, jižní a západní byly šikmé, severní byla svislá nebo mírně šikmá. Pro posouzení by bylo třeba přesné zaměření. DČK se postupně zužovala, přesto však zasáhla až do interiéru kuchyně 2. Zde vystoupila z podlahy a přešla do komína, který zde byl v síle zdi. Je pravděpodobné, že nad ní byla umístěna podesta na vaření, takže vystupující hmota DČK v ní byla skrytá.

V kuchyni 2 byl zřejmě kouř odváděn obdobně jako v kuchyni 1, stopy po DČK zakryla placková klenba a pokračování mladšího komínového tělesa z přízemí.

Po požáru v r. 1782 nebo spíše až s nástupem tahových komínů bylo do jihovýchodního rohu DČK kuchyně 1 vloženo komínové těleso na obdélném půdoryse, které sice dosahovalo až k zemi jako tahové komíny, bylo však výrazně širší, než by tahový komín měl být (cca 80 cm). Toto komínové těleso nahradilo starší DČK i na ně navazující komíny obou kuchyní. Z kuchyně 1 pokračovalo plynule přes kuchyni 2 až do podkrovní. Po zrušení DČK v obou kuchyních byly jejich východní části zaklenuté. V kuchyni 1 byla užitá valená klenba, v kuchyni 2 klenba placková. Nový komín procházel těmito klenbami.

Vybavení kuchyně

Z vybavení kuchyní se nic nedochovalo. Předpokládáme, že podesta na vaření v kuchyni 2 se nacházela nad DČK, která sem zasahovala z přízemí. Z obou kuchyní byla obsluhovaná kamna v obytných místnostech v jihovýchodní části domu, otvory do kamen (na přikládání a odvod kouře) se nezachovaly, pravděpodobně se nacházely v místech, kam byly později vloženy dveře do těchto pokojů.

Komunikační schéma

Komunikační schéma v přízemí i v patře bylo téměř totožné. V přízemí byly z průjezdu přístupné vytápěný obytný pokoj s dřevěným stropem, nevytápěný klenutý krám, kuchyně, schodiště, sklípek a dvůr, z kuchyně se chodilo do komory. V patře se ze síně nad průjezdem chodilo do vytápěného a nevytápěného pokoje, do kuchyně a na schodiště.

Komora sloužila kuchyni, jako úložný prostor a přípravná, jako přípravná se užívala i ke dvoru obrácená čistá část kuchyně osvětlená oknem. Jídlo se přenášelo z kuchyně přes síň nebo průjezd do místností v přední části domu.

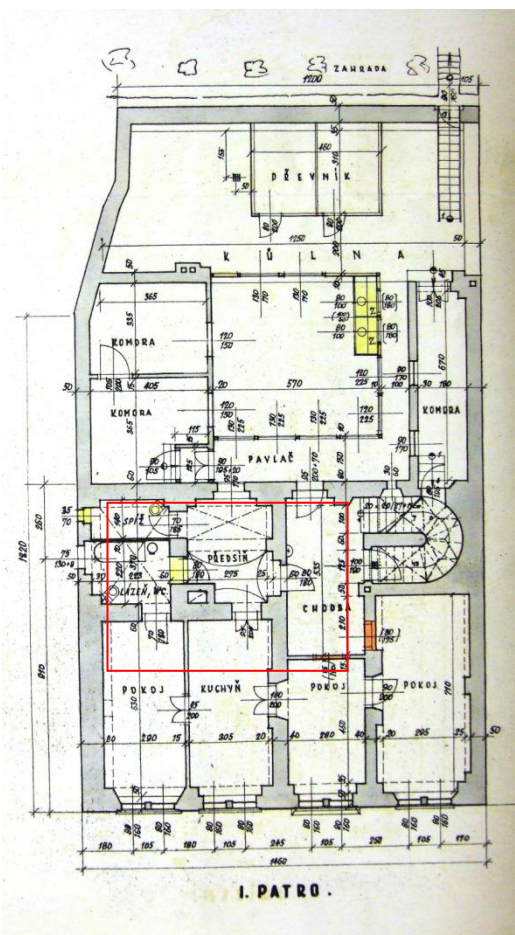
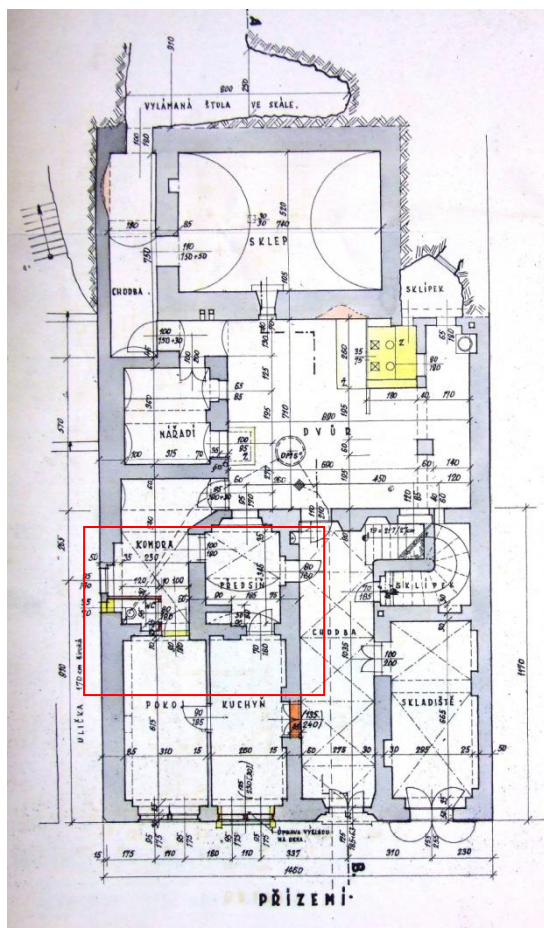
Závěr

V domě čp. 8 se dochovaly pozůstatky černých kuchyní, které ukazují na podobné fungování kuchyní v jáchymovských domech. Kuchyně umístěné nad sebou měly společný komín, kuchyně v patře se napojovala do komínu z přízemí. Zajímavý je průnik DČK z přízemí do patra i jeho velice pravděpodobné skrytí do podesty na vaření v patře.

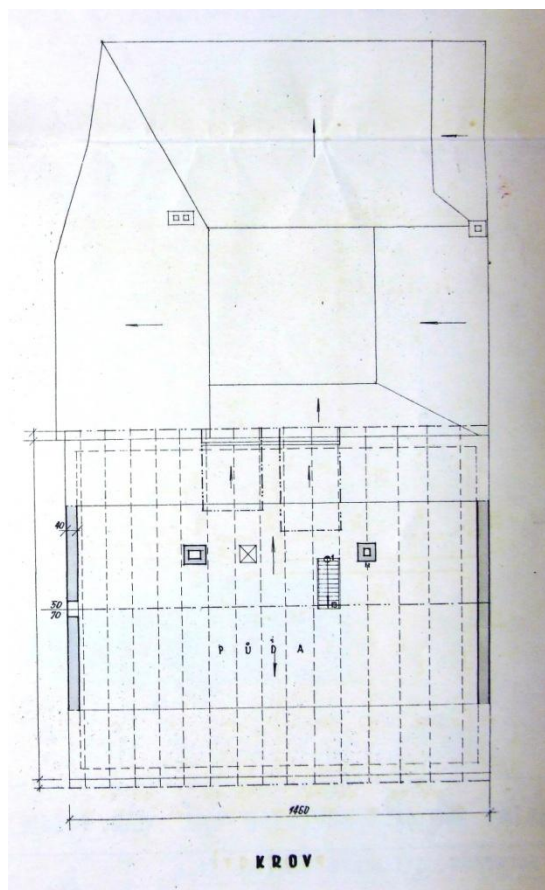
Existence 2 totožných kuchyní včetně komor ukazuje na 2 různé skupiny strávníků a oddělené fungování přízemí a patra domu. To odráží výjimečnost Jáchymova, kde na začátku 16. století pobývali šlikovští horní úředníci a úředníci mincovny - často panského stavu, zástupci nákladníků a snad i zahraničních bankovních domů a dalších věřitelů šlikovského důlního podnikání. Později je vystřídali úředníci královští. Potřeba vybudovat pro ně odpovídající kancelářské zázemí se odrazila v dispozici domů a odlišila je od běžné měšťanské zástavby (Hauserová 2009, 47, Zeman, Kratochvílová 2014, 130).

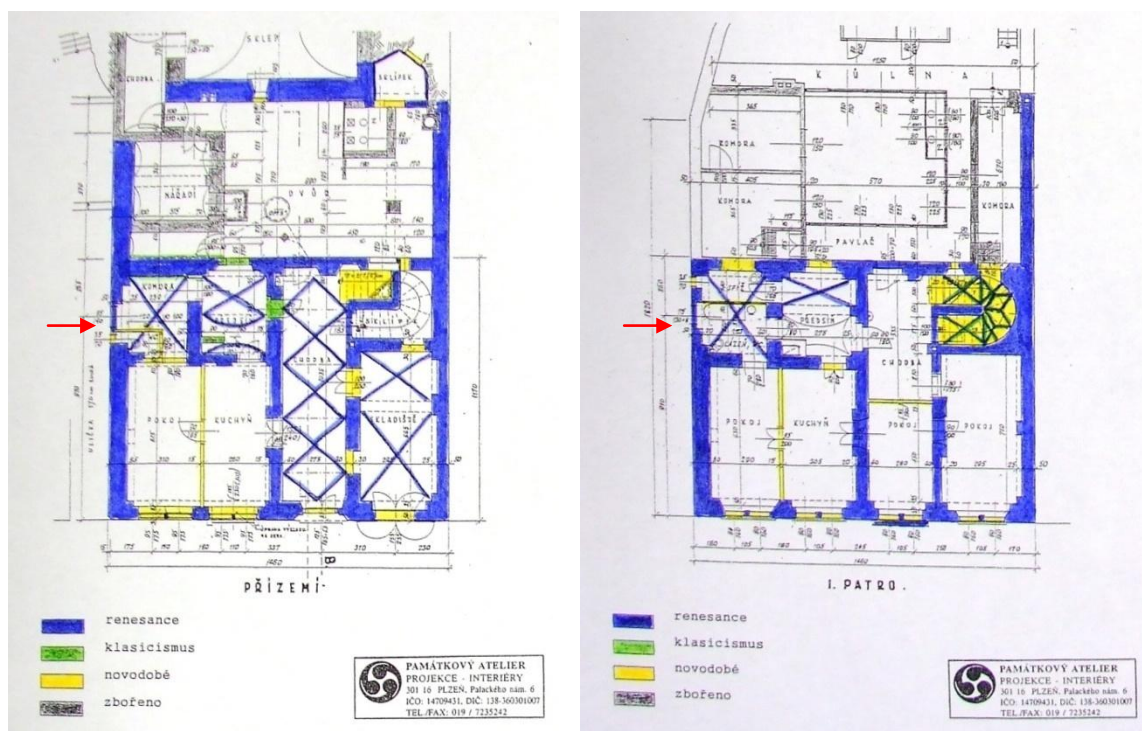
Literatura a prameny

- Hauserová, M. 2009: Prostorové uspořádání jáchymovských domů. In: Jáchymov - architektonická perla Krušnohoří. Karlovy Vary, 46-47.
- Jáchymov náměstí Republiky č.p. 8, měšťanský dům. Památkový katalog. Dostupné z : <https://pamatkovykatalog.cz/mestansky-dum-21120328>, 5.6.2022.
- Kaluha, Prokop 1947: Obytný dům Jáchymovských dolů, nár. podnik. Zaměření 1:100. Uloženo. Archiv stavebního úřadu, Městský úřad v Jáchymově.
- Knoflíček, Z. 1997: Dům čp. 8 v Jáchymově. Stavebně - historický průzkum. Zpracovatel Památkový atelier, projekce - interiéry Plzeň, Palackého nám. 6. Uloženo v archivu NPÚ.ÚOP v Lokti.

Obr. 1: Zaměření domu čp. 8 z r. 1947. Poloha kuchyně a komory označena červeně. Podle Kaluha, Prokop 1947. Sever platí pro všechny půdorysy.

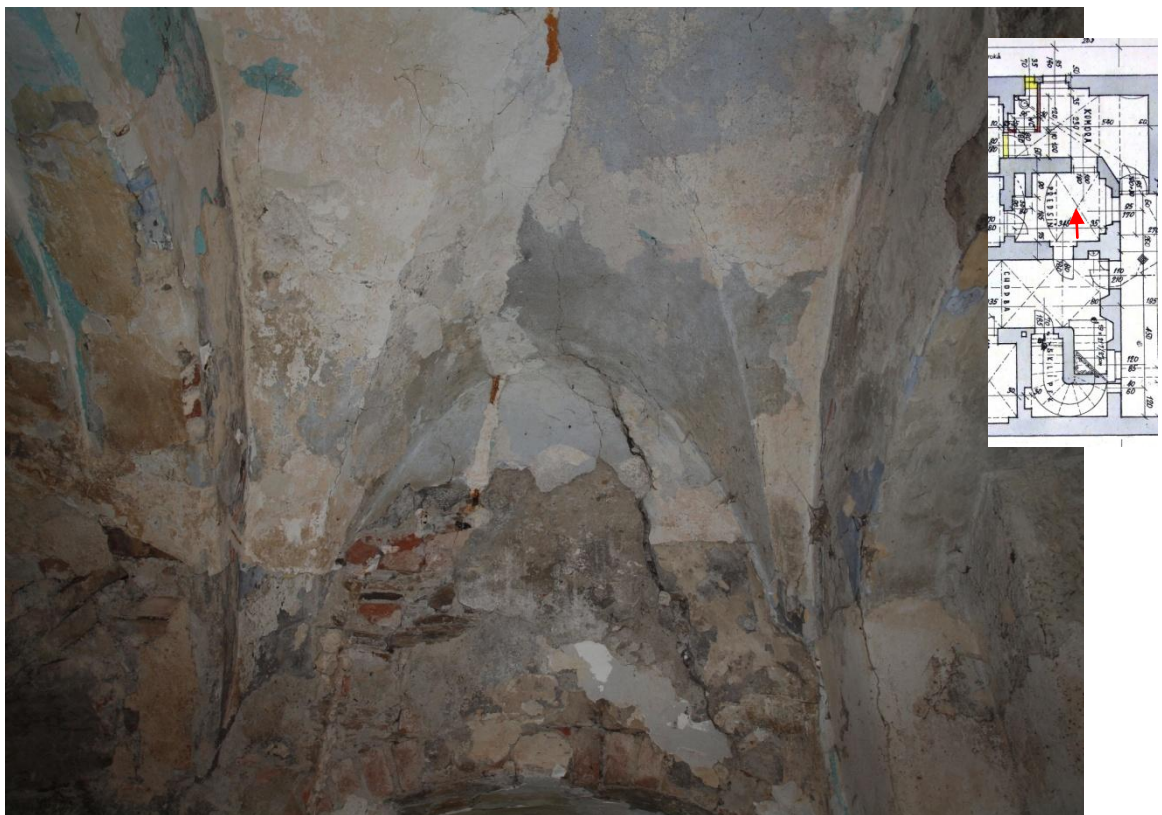
Obr. 2: Analytický plán přízemí a 1. patra domu čp. 8. Poloha komory a kuchyně označena šipkou. Podle Knoflíček 1997, strana neuvedena.

Obr. 3: Kuchyně I, pas oddělující čistou a dýmnou část kuchyně, šipka označuje mladší valenou klenbu přesahující pas.

Obr. 4: Kuchyně 1, pohled do odbourané části mladšího kominového tělesa.

Obr. 5: Kuchyně 1, zaklenutí čisté západní části kuchyně.

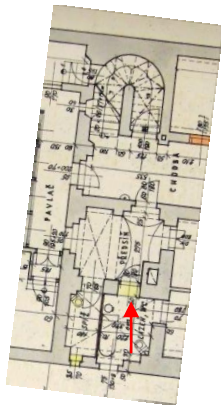

Obr. 6: Kuchyně 1,p ohled do mladšího komína.

Obr. 7: Kuchyně 2, DČK kuchyně 1 vystupující z podlahy kuchyně 2, odbouraná část mladšího komínového tělesa.

Obr. 8: Kuchyně 2, DČK kuchyně 1 vystupující z podlahy kuchyně 2, očázená vnitřní část.

JÁCHYMOV nám. REPUBLIKY čp. 72, DESÁTKOVÝ DŮM

Okres Karlovy Vary, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 18685/4-846 - měšťanský dům - bývalé děkanství

Historie

Dům čp. 72, známý jako staré děkanství či Zeileisenský dům, stojí v západní frontě horní části města Náměstí Republiky. Dodnes vyniká svou mohutnou hmotou, převyšující ostatní řadové domy v sousedství. Sledovaný dům se z hlediska písemných pramenů ze studia historie jáchymovských domů vymyká. Nebyl totiž původně měšťanským domem, až do roku 1722 byl tzv. desátkovým domem (v německých pramenech Zehenthaus), tedy objektem, který plnil funkci úřadu a obydlí výběřčího desátka z dolů. Zda byl přímo pro tuto funkci už postaven, z pramenů nevyplývá. Postaven byl zřejmě kolem roku 1518, kdy byl podle jáchymovského horního řádu zřízen horní úřad i s výběřčím desátkem. V roce 1538 spolu s mincovnou, radnicí a dalšími 18 měšťanskými domy vyhořel a poté byl opraven. Tehdy vznikl požár v nedaleké mincovně a vyhořela nejen mincovna, ale také radnice a 18 měšťanských domů. První nepřímou zmínkou o domě je zápis v lenní knize pro sousední dům č.p. 73. Lenní knihy, zachycující převody domů, jsou dochovány od roku 1538 (tedy po požáru). První zápis vztahující se k domu čp. 73 z 20. září 1538 jej lokalizuje jako ležící vedle Jorgena Pauera, který je v pramenech doložený jako výběřčí desátka.

V r. 1722 dům koupil jménem svého syna Johanna Wentzla Haase měšťan a obchodník Johann Christoph Haas. Prodávajícím byl správce vrchního úřadu a výběřčí desátka královských horních měst Jáchymova a Přísečnice Johann Christian Reimb. Jeden z dalších majitelů, Johann Nepomuk Miesl, který patřil mezi nejvýznamnější jáchymovské osobnosti 18. století, nechal provést výraznou barokní přestavbu. V roce 1782 dům vyhořel při velkém požáru města a musel být obnoven.

Opravy domu bylo nutné provést také po požáru města v roce 1873. Na dobové fotografii je zřejmé, že vyhořela střecha domu, oba štíty však zůstaly stát. Další úpravy děkanství proběhly v letech 1925-1926 (Zeman, Kratochvílová 2014, 123-124, 127-128).

Popis stavby, stavební vývoj

Ve vnitřním dispozičním řešení domu je stále patrná původní úřední funkce desátkového domu. Oproti klasickým příkladům jáchymovského domu je základem dispozičního schématu Zeileisenského domu příčný dvojtrakt s tím, že přední trakt je širší. Rovněž hloubkově byla budova členěna na dva trakty. Krajní severní hloubkový trakt, který probíhá od náměstí až po dvůr, tvoří síň. Odtud stoupá schodiště do patra a ze zadní části schodiště do suterénu. Uliční trakt tvořily ve zvýšeném přízemí dvě klenuté místnosti, které sloužily jako úřední prostory, kanceláře desátkového úřadu. K nim přináležela ve dvorním traktu kuchyně s navazující spíží.

Dispozice prvního patra v podstatě opakuje dispozici přízemí - v předním traktu původně dvě již plochostropé místnosti a ve dvorním traktu tři klenuté prostory, horní síň se vstupem do dvorního křídla a uprostřed dvorního traktu dymníková kuchyně. Dispozice druhého patra navazuje na dispozice spodních podlaží

Autoři průzkumu vznik domu kladou, na základě historických zpráv, do doby kolem roku 1518. Rozlišují dvě renesanční etapy, první je výstavba domu do r. 1538. Po ní následovala 2. renesanční etapa, šlo o opravu domu po požáru v r. 1538. Barokní přestavba proběhla mezi lety 1771 - 1781, po požáru v r. 1782 byla provedená klasicistní úprava. Historizující stavební zásahy vyvolal požár v r. 1873. Novodobé úpravy zahrnují především dělení místností příčkami, změny komunikačního schématu úpravy oken (Zeman, Nová 2012, 49; Zeman, Kratochvílová 2014, 128-130).

Kuchyně

Poloha kuchyní a komunikační schéma

V domě se dochovaly 3 černé kuchyně umístěné v přízemí a obou patrech. Kuchyně v přízemí (dále kuchyně 1) se nachází ve střední místnosti zadního příčného traktu, severně od ní je síň, z níž se vchází do severního dvorního křídla, jižně je kvelb (obr. 1). Z kvelbu se chodilo na dvůr a do obytné místnosti v předním traktu, do této místnosti vedlo z jihovýchodního rohu kvelbu také vysoko posazené okénko s mříží. Do kuchyně se vchází ze síně a z kvelbu, vstup z obytné místnosti je nejspíše druhotný, jak předpokládají i autoři průzkumu. Zdivo kuchyně pochází dle autorů SHP z 1. renesanční etapy, v současné době je členěná novodobými příčkami.

Kuchyně v 1. patře (dále kuchyně 2) leží nad kuchyní v přízemí, dispozice se opakuje, vstup je z haly a z kvelbu, z haly se chodilo do severního dvorního křídla, z kvelbu na arkádovou lodžii (obr. 1). Kuchyně je přístupná z haly a z kvelbu. Zdivo kuchyně pochází dle autorů SHP z 1. renesanční etapy, v současné době je členěná novodobými příčkami.

Dispozice 2. patra byla pozměněná při barokních a klasicistních úpravách, kuchyně se však tyto úpravy nedotkly, její zdivo pochází dle autorů SHP z 1. renesanční etapy. Kuchyně (dále kuchyně 3) se nachází v jižní části zadního příčného traktu (obr. 2). Pod kuchyní leží v přízemí a v 1. patře kvelby. Prostor nad těmito kvelby byl již v 1. renesanční etapě rozdělený na větší kuchyni na severu a menší kvelb na jihu. Kvelb je přístupný pouze z kuchyně. Nad kuchyněmi nacházejícími se v přízemí a v 1. patře je ve 2. patře mladší chodba a nepřístupný prostor, kde se patrně nacházela další, dle analytického plánu v SHP mladší, patrně barokní kuchyně. (Zeman, Nová 2012, 49-53; Zeman, Kratochvílová 2014, 128-130).

Popis kuchyně 1

Prostor kuchyně byl zaklenutý valenou klenbou se styčnými výsečemi. Ústí DČK bylo v severovýchodním koutě. Zde byl v klenbě otvor o rozměrech 80 x 77-80 cm nesený cihelnými pasy (obr. 3). Nad ústím komína byla DČK, která pokračovala dále do patra.

Původně otevřené ohniště na vyvýšeném soklu s odtahem do dymníku pomáhal přivětrávat otvor o rozměrech 15x15 cm a spádu 10°, který probíhal nad klenbou a ústil ve dvorní fasádě, kde je patrně jeho ústí (obr. 7). Na dymník se pak napojovaly dymníky v dalších patrech. Kuchyně byla osvětlována oknem orientovaným do dvora (Zeman, Kratochvílová 2014, 128-130). V kvelbu (obr. 5-6) je zazděná výlevka (Zeman, Nová 2012, 36).

Popis kuchyně 2

Prostor kuchyně byl rozdělený na dvě části širokým klenebním pasem (obr. 8-9). Východní část byla dýmná, nacházelo se zde ústí komína. Západní čistá část byla osvětlena oknem (Zeman, Kratochvílová 2014, 130).

Popis kuchyně 3

Kuchyně má půdorys do tvaru písmene L a také byla druhotně předělena (obr. 10). Část směřující do dvora je zaklenuta valenou klenbou s výsečemi a osvětlena oknem do dvora. Navazující prostor za cihelnou příčkou je sklenut dvěma valenými klenbami (klenebními pasy) na sebe kolmými. Naproti vstupuje druhotně vložené komínové těleso, které volně ústí do dymníku o rozměrech 90 x 180 cm (obr. 11). V severovýchodním rohu je výklenek se segmentovým záklenkem sloužícím jako odkládací nika (Zeman, Kratochvílová 2014, 130).

Mladší, patrně barokní kuchyně

Na tomto patře je ještě jeden prostor související s odvodem kouře v domě, a to sice prostor čtvercového půdorysu přisazený ke středové zdi zhruba uprostřed šířkového traktu. V současné době je nepřístupný. Jeho dodatečná zadržívka může souviset se zrušením staršího provozu. Může se ovšem jednat také o vydělenou druhou kuchyň, což by mohlo dosvědčovat existenci dvou samostatných bytových jednotek v tomto podlaží. Vzhledem ke skutečnosti, kdy máme v archívních materiálech zaznamenáno, že v domě bydlelo několik uživatelů, zdá se tato možnost jako reálná (Zeman, Kratochvílová 2014, 130).

Odvod kouře z kuchyní, vytápění dalších prostor v domě

V půdním prostoru jsou 2 komíny (obr. 2), dle analytického plánu SHP jsou jejich spodní části renesanční, vrchní barokní a klasicistní (Zeman, Nová 2012, 54). Komíny leží zhruba nad kuchyněmi. Poloha komínů a kuchyní ukazuje na to, že po výstavbě domu bylo možné vytápět vždy jen jednu z místností v přední části domu a že kamna musela být obsluhovaná z prostoru kuchyně.

Kuchyně v přízemí a v 1. patře leží nad sebou, kuchyně 3 ve 2. patře není nad nimi, leží jižně od nich. Pod kuchyní 3 se v 1. patře a v přízemí nachází kvelby.

Kuchyně 1

V kuchyni v přízemí je ústí komína v přízemí v severovýchodním koutě kuchyně. Z kuchyně se musela obsluhovat i kamna v předním traktu v místnosti sousedící s kuchyní. Dnes se v místě, kde jedině bylo možné umístit otvory pro příkládání a odvod kouře, nachází vstup do této místnosti. To, vedle faktu, že kuchyně se s obytnou místností spojovaly jen ve zcela výjimečných případech, potvrzuje předpoklad, že tento vstup je výsledkem mladších úprav z doby, kdy už kuchyně nefungovala.

V kuchyních 2 a 3 je rozpoznatelné oddělení čisté a dýmné části kuchyně. V přízemí se žádná stopa po tomto dělení nezachovala, je však velmi pravděpodobné. Stavebně mohlo mít podobu vodorovně zazděného trámu, které nesl lehkou příčku spuštěnou od stropu. Tak by se kuchyně rozdělila, stejně, jako další 2 kuchyně, na část čistou s oknem a část dýmnou.

Velice zajímavý je otvor pro přívod kouře do DČK kuchyně 1. V publikaci je jeho průběh jen naznačený, snad je v průzkumu podrobnější dokumentace než jen slovní popis.

Kuchyně 2

V kuchyni 2 je ústí DČK zazděné. Z půdorysů je vidět, že východní zeď kuchyně je v 1. patře silnější než tatáž zeď v přízemí. S největší pravděpodobností zesílenou zdí v 1. patře prochází komín z kuchyně 1. Z polohy kuchyně vůči dvěma místnostem v předním příčném traktu se jeví jako nejvýhodnější situování komína do střední části východní zdi kuchyně a jeho otevření do prostoru kuchyně prostřednictvím niky v této zdi. L. Zeman a A. Kratochvílová uvádějí, že tento způsob přístupu do komína se v Jáchymově používal (2014, 131). Pro umístění otvorů na příkládání a odvod kouře pro kamna v sousední obytné místnosti byla pravděpodobně ve zdi zřízená nika, která je dnes zazděná.

Pas sestupuje se stropu do prostoru kuchyně, bránil tak pronikání kouře z dýmné do čisté části kuchyně.

Kuchyně 3

V kuchyni 3 se nacházelo ústí DČK ve východní části kuchyně, opíralo se do východní zdi a pasů. Kuchyně je rozdělená na 2 části příčkou, podle analytického plánu z doby po požáru v r. 1873 (Zeman, Nová 2012, 53). Na fotografii příčky je vidět užší horní část a silnější část spodní s dveřmi, jejíž líc předstupuje před líc horní části (obr. 10). Tato situace dovoluje předpokládat, že horní část je starší a jedná se o lehkou příčku nesenou např. trémem, která oddělovala čistou a dýmnou část kuchyně 3. Mladší by byla až spodní část, které příčku podezdila a umožnila dýmnou část zcela uzavřít.

Zázemí kuchyní

Zázemí kuchyní tvoří prostory nazývané autory průzkumu jako kvelb. Neznáme přesně jejich určení, mohly sloužit pro umístění kuchyňského vybavení, nádobí, jako příprava i sklad potravin, které nepodléhají zkáze. Komunikačně jsou spojené s kuchyní, v přízemí a v 1. patře navíc se dvorem a s arkádovou lodžii. Je nepochybné, že jako skladovací prostory byly využívány i sklepy.

Vybavení kuchyní

Z vybavení kuchyní je v SHP zmíněná zazděná výlevka v kvelbu vedle kuchyně 1, její dokumentace bohužel v SHP není, resp. výlevka není označená na fotografiích kvelbu a není zakreslená do půdorysu (Zeman, Nová 2012, 70).

Komunikační schéma

Existence 3 kuchyní v domě, umístěných v jednotlivých podlažích, ukazuje na odlišné, zcela samostatné fungování každého podlaží. Kuchyně byly přístupné ze síně, z kuchyní se vcházelo do kvelbů a vytápěly se z nich sousední obytné místnosti. V přízemí a ve 2. patře byla z kvelbu přístupná i vytápěná obytná místnost, v přízemí navíc propojená s kvelbem i zamřížovaným oknem. Obytné místnosti v 1. patře, nevytápěné obytné místnosti v přízemí a ve 2. patře byly dosažitelné přes síň.

Závěr

Dochování 3 kuchyní v domě čp. 72 je unikátní. Zajímavá je konstrukce kuchyní, která není totožná, ačkoliv bychom to mohli očekávat u kuchyní 1 a 2, které jsou v de facto totožném prostoru. Umístění kuchyně v každém patře ukazuje na odlišné, samostatné fungování jednotlivých pater. Pozoruhodná je velikost kuchyně a kvelbu ve 2. patře, které je považované za obytné (Zeman, Kratochvílová 2014, 130). Jak kuchyně, tak kvelb mají zhruba poloviční velikost oproti těmto místnostem v přízemí a v 1. patře.

Více pozornosti by si zasloužil průběh a způsob vzájemného napojení jednotlivých komínů i dosud neprozkoumaný prostor ve 2. patře, u něhož se zatím funkce kuchyně jen předpokládá.

Zajímavý je otvor pro přívod kouře do DČK kuchyně 1 včetně jeho umístění přímo do prostoru DČK.

Kuchyně v domě čp. 72 odpovídají dalším kuchyním dokumentovaným v Jáchymově a potvrzují výjimečnost tohoto prostředí, kde vedle vrchnosti pobývali šlikovští horní úředníci a úředníci mincovny - často panského stavu, zástupci nákladníků a snad i zahraničních bankovních domů a dalších věřitelů šlikovského důlního podnikání. Později je vystřídali úředníci královští (Hauserová 2009, 47). Dispoziční koncept těchto domů sledoval základní účel, který spočíval přednostně ve vytvoření kancelářského zázemí v daném horním městě, rezidenční prostory proto byly potlačeny (Zeman, Kratochvílová 2014, 130). To se odrazilo i ve vybavení každého patra kuchyní se zázemím, které potvrzuje přítomnost samostatných skupin strážníků v domě. Tyto skupiny strážníků jsou odlišné od skupin strážníků u velmožského dvora. U dvora jsou všichni součástí dvora, liší se svým sociálním postavením, tedy i kvalitou stravy, kterou dostanou a která se připraví k jedné kuchyni. Vše je ale v režii jednoho velmože. V Jáchymově se v domech setkávají různé skupiny strážníků. Konkrétně zde vedle výběrčího desátka z dolů, který zde bydlel, byli v domě úředníci placení Horním úřadem. Skupiny strážníků byly placené z různých zdrojů a to se vyústilo i ve zřízení samostatných kuchyní.

Literatura a prameny

- Hauserová, M. 2009: Prostorové uspořádání jáchymovských domů. In: Jáchymov - architektonická perla Krušnohoří. Karlovy Vary, 46-47.
- Zeman, L. - Nová, E., spolupráce Kratochvílová, A. 2012: Jáchymov. Děkanství čp. 72. Stavebně historický průzkum objektu. Uloženo v archivu NPÚ-ÚOP v Lokti.
- Zeman, L. - Kratochvílová, A. 2014: Soubor dymníkových kuchyní domu čp. 72 v Jáchymově. Příklad úředního a panského domu v horním městě s nezbytným provozním zázemím. In: Dějiny staveb 2014, 123-132.
- Zeman, L. - Kratochvílová, A. 2014: Soubor dymníkových kuchyní Zeileisenského domu čp. 72 v Jáchymově v návaznosti na jeho dispoziční uspořádání. Poster na konferenci Dějiny staveb 2014.

Obr. 1: Analytický půdorys domu čp. 72. Přízemí, 1. patro. Podle Zeman, Nová 2012, 49-52, měřítko neuvedeno.

Stavební vývoj

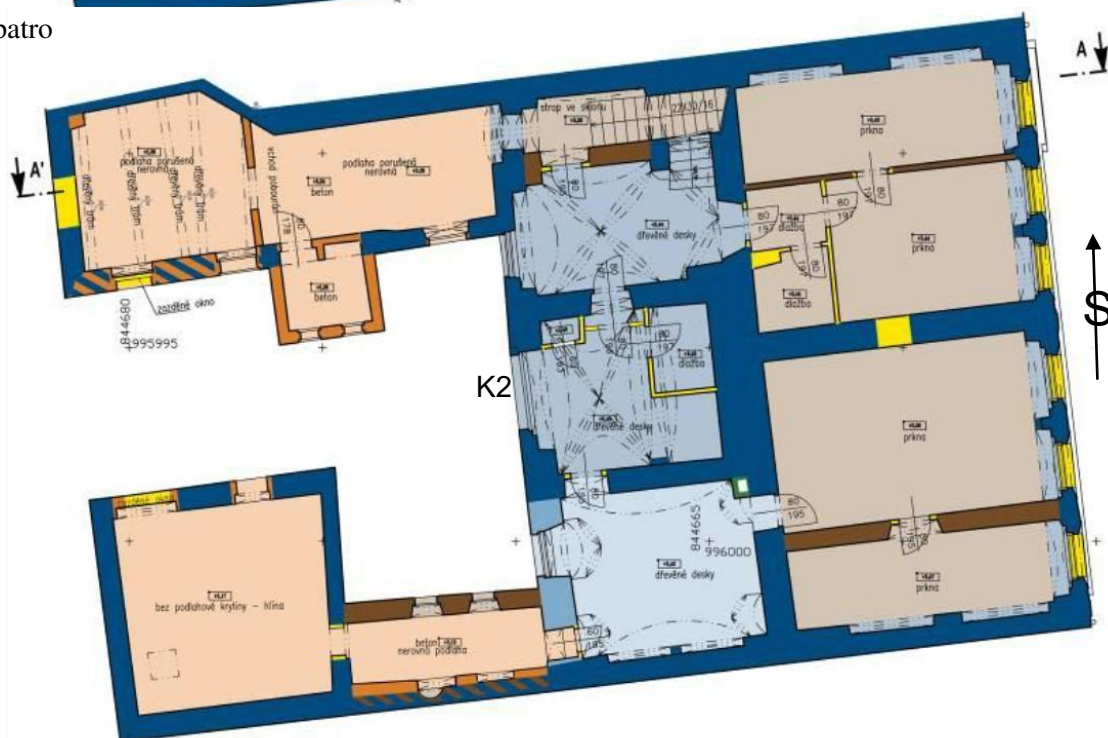
Zdivo a prostory

	1. renesanční etapa 1520 - 1538		klasicistní úprava po požáru 1782
	2. renesanční etapa 1538		historizující po požáru 1873
	barokní přestavba 1771 - 1781		novodobé

Přízemí

1. patro

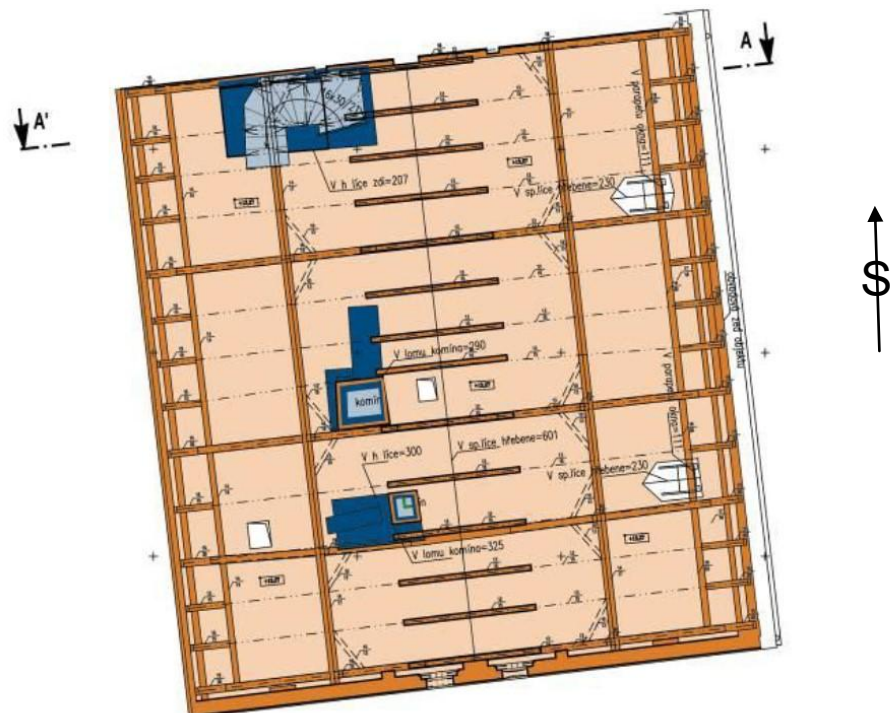

Obr. 2: Analytický půdorys domu čp. 72. 2. patro, podkroví. Podle Zeman, Nová 2012, 53-54, měřítko neuvedeno.

2. patro

Podkroví

Obr. 3: Ústí DČK v kuchyni 1.
Podle Zeman, Kratochvílová 2014.

Obr. 4: Kuchyně 1, západní část kuchyně s oknem.
Podle Zeman, Kratochvílová 2014.

Obr. 5: Kvelb vedle kuchyně 1, okno do dvora.
Podle (Zeman, Nová 2012, 70).

Obr. 6: Kvelb vedle kuchyně 1, zadržný vstup
a okno do obytné místnosti v předním traktu.
Podle Zeman, Nová 2012, 70.

Obr. 7: Kuchyně 1, ústí odvětrávacího kanálku. Podle Zeman, Kratochvílová 2014.

Obr. 8: Kuchyně 2, dělicí pas, za kterým byla dýmná část kuchyně. Podle Zeman, Kratochvílová 2014.

Obr. 9: Kuchyně 2, světlá část kuchyně před dělicím pasem s mladšími vestavbami. Podle Zeman, Kratochvílová 2014.

Obr. 10: Kuchyně 3, dělicí příčka. Podle Zeman, Kratochvílová 2014.

Starší část?
Mladší část?

Obr. 11: Kuchyně 3, DČK. Podle Zeman, Kratochvílová 2014.

JINDŘICHŮV HRADEC, ZÁMEK

Okres Jindřichův Hradec, národní kulturní památka rejst. č. ÚSKP 194 - Zámek Jindřichův Hradec, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 35945/3-1540 - zámek.

Historie

Areál Jindřichohradeckého hradu a zámku, který se během staletí rozrostl do plochy dnešních tří a půl hektarů, byl postupně vystavěn na místě staršího slovanského hradiště, doloženého archeologickým průzkumem již od 10. století. Hradiště bylo jedním z pomezních hradů - součástí tzv. hradské soustavy, jejímž prostřednictvím bylo spravováno Českého knížectví. Hradcem, později zvaným Jindřichovým, vedla stará obchodní stezka z jihu Evropy. Na českou půdu vstupovala tzv. zemskou branou, kde k její obraně zbudovali Vítkovci hrad Landštejn. Zde, na skalnatém ostrohu při brodu nad soutokem řeky Nežárky a Hamerského potoka se v podobě zmíněného hradiště nacházel další důležitý bod na obchodní stezce, který měl funkci opevněného střediska poskytujícího ochranu a zázemí obchodu a výroby.

Stavba středověkého hradu, nazývaného v nejstarší historické zprávě z r. 1220 „Novum castrum“ (Nový hrad), je spjata se jménem Jindřicha Vítkovce, zakladatele samostatné Vítkovské linie pánů z Hradce užívající erbu se zlatou růží v modrém poli. Tehdy vznikla okrouhlá Černá věž, navazující palác a byla posílena soustava hradeb. Celý středověký stavební vývoj sledoval mimo vysoké míry obranyschopnosti také reprezentativní charakter usedlosti. Příslušníci rodu pánů z Hradce zastávali již na přelomu 12. a 13. století významné pozice při Českém knížecím a později královském dvoře. Krom svého rodu a šlechtického stavu reprezentovali také Českou zemi. Starý palác při Černé věži se rozrostl ve více stavebních fázích. Jeho současná rozloha je dána poslední, pozdně-gotickou úpravou na přelomu 15. a 16. století.

Druhý gotický palác stál na místě dnešního Španělského křídla. Příslušníci rodu pánů z Hradce ovlivňovali podstatně veškeré hospodářské, politické i kulturní dění v této oblasti a téměř v každé generaci zastávali i významné funkce na královském dvoře. Význam rodu pánů z Hradce se projevil i v postupném rozšiřování sídla z pevného románsko-gotického hradu v monumentální, výtvarně náročně řešenou a dokonale opevněnou gotickou pevnost. Od začátku 16. století byla nejdříve pozvolna, od poloviny století již intenzivně, realizována přestavba starého hradu na renesanční rezidenci podle představ pánů z Hradce, jejichž vkus tříbilo téměř neustálé cestování s panovnickým dvorem, a plánů Antonia Ericera, Baltazara Maggiho, Giovanni Maria Faconiho a dalších italských stavebníků. Na III. nádvoří bylo postaveno Adamovo stavení, protější Španělské křídlo a obě budovy propojily velké arkády. Za nimi, jako koruna tehdejší stavební aktivity, vznikl v malé zahradě hudební pavilon Rondel. Touto velkorysou přestavbou byl stavební vývoj areálu v zásadě ukončen. Úpravy za dalších majitelů měly již jen dílčí charakter a renesanční podobu zámku téměř nepoznamenaly. Mocný rod pánů z Hradce vymřel po meči v osobě Jáchyma Oldřicha z Hradce v roce 1604.

S poslední členkou rodu pánů z Hradce Lucií Otýlí se r. 1602 oženil Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka a po smrti jejího bratra Jáchyma Oldřicha r. 1604 se stal dědicem rozsáhlého panství i titulu „vladař domu hradeckého“. V českých dějinách proslul zejména jako královský místodržící, svržený roku 1618 při tzv. druhé pražské defenestraci z okna Pražského hradu.

Během devadesáti let slavatovské držby zámek nezaznamenal významnější stavební úpravy. Pouze v letech 1678 – 1696 bylo postaveno druhé arkádové křídlo u Rondelu a před ním byla osazena zahradní kašna. Rovněž byly provedeny menší vnitřní úpravy a více zasáhli Slavatové v polovině 17. století do části Španělského křídla vytvořením divadelního sálu (prostoru za malými arkádami). Nejstarší dochovaná zpráva zmiňující divadelní sál ve Španělském křídle pochází z roku 1653. Jindřichohradecký divadelní sál byl tak prvním známým zámeckým prostorem v Čechách, speciálně upraveným pro inscenování divadelních představení. Slavatové vládli jindřichohradeckému panství jen po čtyři generace. Potkal je podobný osud jako pány z Hradce, tedy vymření po meči. Na rozdíl od pánů z Hradce však bylo v rodině Slavatů více již provdaných dědiček a slavatovský majetek se tak rozdělil v roce 1693 na pět dílů.

Sňatkem s Marií Josefou Slavatovou, které jako dědičky podíl připadl Jindřichův Hradec, jej získal Heřman Jakub Černín z Chudenic. Výkon důležitých státních funkcí i vztah

k panovnickému rodu Habsburků přiváděl za prvních Černínů do Jindřichova Hradce významné návštěvy členů císařského dvora i dalších představitelů evropského politického dění.

Za Černínů proběhly poslední větší stavební úpravy zámku. V letech 1709 – 1735 byla barokně přestavěna hradní kaple podle projektu Františka Maxmiliána Kaňky, významného pražského barokního architekta. Uměnilovni Černínové rovněž investovali do přestavby divadelního sálu ve Španělském křídle. V letech 1746 až 1748 jej pro ně přestavěl architekt Caspari za účasti pražských a hradeckých sochařů a třech malířů. Prostora je v té době zmiňována jako "Komoedisaal". Drobné jeviště mělo osmero výměnných scén a v hledišti byly kromě několika řad lavic i lóže pro panstvo. Naneštěstí postihl v roce 1773 zámek i město rozsáhlý požár, který zničil podstatnou část renesančních interiérů i s uměleckými sbírkami. Budova Španělského křídla byla poškozena nejvážněji. Veškeré vnitřní vybavení a zařízení včetně divadelního sálu bylo zničeno. Provizorně zastřešený a svými pány opuštěný zámek dál chátral. Byl využíván jako hospodářské středisko panství, z velkých arkád byly zřízeny stáje, rondel sloužil jako dřevník nebo sklad zvěřiny.

Teprve vlna romantismu přinesla nový zájem o záchranu zámku. Z Černínského paláce byl r. 1851 převezen do upravených prostor zámku rodový archiv, který se stal základem dnešního Státního oblastního archivu, dodnes sídlícího na druhém zámeckém nádvoří. Počátkem 20. století realizoval částečné opravy a úpravy vídeňský architekt Humbert Walcher z Moltheimu, ale některé části zámku zůstaly nadále neopravené.

Černínům patřil zámek až do r. 1945, kdy byl na základě dekretu prezidenta republiky č.12/1945 konfiskován. Špatný stav zámeckého komplexu se nadále zhoršoval, některé budovy hrozily zřícením. V r. 1976 byla zahájena generální rekonstrukce, která s přestávkami trvala téměř dvacet let. Nákladem 120 milionů korun byl zámecký komplex zachráněn a v r. 1993 opět zpřístupněn veřejnosti (Historie hradu a zámku, dostupné z: <https://www.zamek-jindrichuvhradec.cz/cs/o-zamku/historie>).

Kuchyně

Obr. 1.

V areálu jindřichohradeckého zámku se dochovaly 2 kuchyně. Starší kuchyně (kuchyně 1A, 1B) určená s největší pravděpodobností pro fraucimor, se nacházela ve 2 patře starého paláce. Mladší kuchyně v přízemí věže Menhartky (kuchyně 2) byla velká zámecká kuchyně. Tato kuchyně se do dnešní doby zachovala prakticky v nezměněné podobě.

Stavební vývoj hradu a zámku

Stavební vývoj Jindřichova Hradce je velice složitý, proto je u popisovaných kuchyní uvedena pouze ta část vývoje, která bezprostředně souvisí s danou kuchyní.

Kuchyně 1A a 1B

Dokumentace kuchyní 1A a 1B

Obr. 2, 18, 19.

Pro dokumentaci kuchyní 1A a 1B byla zásadní okótovaná dokumentace Horák 1993, která zachytila obě kuchyně. Situace před úpravou kuchyně 1A na WC, návrhy na vestavbu WC a projektová dokumentace na vložení železobetonových stropů je na plánech z let 1911 a 1912 (inv.č. 5228-5300) v archivu v Jindřichově Hradci. Dokumentace a hodnocení kuchyně bylo součástí SGS SGS19/116/OHK1/2T/15, číslo FIS: 161-1611906E000. Z různých způsobů dokumentace jsme nejvíce využili řezy, pohledy a řezopohledy ze zpracování pozemního laserového skenování provedeného v roce 2019.

Stručný stavební vývoj starého paláce a zřízení kuchyní 1A a 1B

V nejranějším 13. století byla postavená okrouhlá věž - bergfrit, hned po ní vzniklo k bergfritu přistavěné jednotraktové stavení o rozměrech 10 x 23 m o třech hloubkových traktech. Čtvrtý trakt na jižní straně byl postavený současně s třemi již uvedenými trakty nebo krátce po nich (Někteří badatelé předpokládají, že 4 hloubkové trakty jsou současné, např. Durdík 2009, 230). Tento románsko gotický palác byl čtyřpodlažní a obsahoval kapli (dále část 1).

Před polovinou 14. století byla kaple prodloužená. Současně nebo nedlouho poté byl k paláci přistavěný trakt na straně do 3. nádvoří v rozsahu 4 traktů starého paláce. Palác měl složité výškové členění, které je popisované jako 2 patra a 2 mezipatra s tím, že mezipatra nezabírají celou plochu paláce (dále část 2). Ve 14. století snad byla také zvýšená okrouhlá věž o poslední patro.

Kolem roku 1400 byl postavený poslední trakt do 3. nádvoří. Tento trakt navázal na rozšíření paláce do 3. nádvoří provedené před polovinou 14. století a prodloužil ho směrem k severozápadu, byl však o jedno patro nižší, měl jen přízemí, mezipatro a patro (dále část 3).

Starý palác se po tomto rozšíření připojoval k bergfritu na jeho jihovýchodní a jihozápadní straně. Na jižní straně tak vznikl mezi věží a trakty paláce trojúhelný prostor (tj. mezi věží a částmi paláce č. 1 a 3). V přízemí a v prvním mezipatře nejmladšího traktu byl zcela vyplněný zdívkou. V 1. patře vznikla nevelká prostora přístupná z nejmladšího traktu. Nad touto místností byla na úrovni půdy a střechy nejmladšího traktu paláce vystavěná drobná kuchyně (kuchyně 1A), propojená se staršími trakty Starého paláce (tj. s částí 1 a 2).

Někdy před rokem 1492 byl nejmladší trakt Starého paláce zvýšený o patro (dále část 4). Tato výstavba souvisela s vložením starší části tzv. malých arkád. Přístup do nového patra byl přes točité schodiště a pavlač, z níž se chodilo také ke vstupu do velké věže (Muk, Vilímková 1976, 386- 396). Část 4 Starého paláce byla využita jako nová kuchyně - kuchyně 1B. Na východní straně byla propojená s výše ležící starší kuchyní 1A, která se celá stala komínem sloužícím pro kuchyni 1B. Zda k přemístění kuchyně z prostoru 1A do 1B došlo hned po výstavbě části 4 Starého paláce, nebo až později, nevíme.

V roce 1773 zámek vyhořel. Prostor Starého paláce byl po požáru zastřešený jen provizorně a chátral. K opravám došlo až na začátku 20. století, kdy bylo rozhodnuté umístit do horního patra archiv. V rámci úprav pro archiv byla osazované železobetonové stropy. Není jasné, zda byla opravená místnost, kde se nachází kuchyně 1B, na plánech zastropení zakreslené je, v textu SHP se uvádí, že "Upravena nebyla toliko světnice při okrouhlé věži, zvaná kdysi panenská, neboť nebylo možno zjistit, jak byla uzavřena na straně k podsebití (jde o světnici po jihozápadní straně věže, při malých arkádách)." (Muk, Vilímková 1976, 46).

Oprava bergfritu a nejmladšího traktu Starého paláce (části 3 a 4) byla provedená v 90. letech 20. století na základě projektové dokumentace z roku 1993. V technické zprávě se uvádí, že prostor kuchyně 1B před opravou neměl strop (Horák 1993, 2).

Popis kuchyně 1A

Spodní část kuchyně

Obr. 2-5, 15.

Kuchyně zabírá zhruba čtyřúhelný prostor ohraničený na jihozápadě, jihovýchodě a východě rovnými zdmi (na jihozápadě obvodovou zdí kuchyně 1A, na jihovýchodě a východě zdmi části 1 paláce), na severu kruhovou zdí věže, rozměry rovných stěn jsou 3,15 x 1,80 x 1,80m. východní zeď byla při přestavbě po roce 1911 zbouraná a nahrazená pasem, pod nímž je tenká příčka s ostěním vstupu na WC. Severní kout je zaklenutý téměř přímou cihlovou klenbou. Před klenbou je cihelný pas, který má větší vzepětí než téměř rovná klenba za ním. Pas nese stěnu DČK. Dnešní stav východní části kuchyně je novotvar z přestavby po r. 1911.

V severovýchodní části kuchyně je na omítaném zdivu věže viditelná prasklina, která naznačuje zazděný, segmentem zaklenutý prostor. Na plánech z roku 1912, inv.č. 5299 je ve zdivu bergfritu nepravidelná nika, která odpovídá prostoru ohraničenému prasklinou. Rozměry niky podle grafického měřítka na plánu z roku 1912 (inv.č. 5299) jsou 0,70 x 1,35 x 1,05 m. Nabízelo by se, že se jedná o niku, které zvětšovala prostor kuchyně, problémem je výše niky, která je malá, jen kolem 1 m nad podlahou kuchyně 1A. Snad mohla sloužit pro uskladnění dřeva. Zazděná byla s největší pravděpodobností při opravách po roce 1912.

V jihozápadní zdi jsou 2 segmentem zaklenuté niky, dnes částečně zazděné. Niky byly do zdi prolomené dodatečně, po spojení kuchyní 1A a 1B. Podlaha kuchyně je dlážděná šestibokými keramickými dlaždicemi, ve střední části rozbitými.

Se sousední místností nejstarší části paláce byla kuchyně 1A propojená portálkem s ostěním bez profilace a oplechovanými dveřmi. Dveře vedly do chodby, ze které byly vstupy do dalších

místností paláce. Chodba je zachycená ještě na plánech z r. 1912 (inv.č. 5299), při opravách byla zbořená.

Odvod kouře

Obr. 6-10, 13-14.

Na obvodové stěny kuchyně doplněné pasy nasedal komín. Komín měl 2 části, spodní dýmníkovou a horní svislou s hlavicí. Těleso komínu bylo vyzděné z cihel na maltu. Komín byl omítaný, uvnitř celý, vně jen na části, která vystupovala nad střechu.

DČK je čtyřboká, asymetrická. Tři její stěny jsou svislé, jen severozápadní, nesená pasem nad severozápadní částí kuchyně, je šikmá. V severovýchodní stěně DČK jsou druhotně vložené 2 otvory. Horní vznikl při přestavbě po roce 1912, je popsán níže. Pod ním se nachází otvor s vylehčovacím obloukem. Oblouk je výrazně širší než je stěna do níž je vložený. Pod obloukem je otvor uzavřený železnými dvířky o rozměrech 86 x 132 cm. Dvířka se obsluhovala zevnitř komína. Otvor je za dvířky zazděný. Z prostoru půdy není zazdívka přístupná. Nutnost otevřít dvířka z interiéru komína byla nevýhodná po uzavření komína proskleným železným rámem, proto je možné předpokládat, že tento otvor je starší. Zda je současný s dvířky, nebo starší, se nám nepodařilo rozhodnout.

Pomocí šikmé stěny byl půdorys DČK převedený na zhruba čtvercový. Do rohů DČK byly vloženy pendentivy, které půdorys změnily na kruhový. Na ten nasedla široká svislá část komína o průměru 1,55 m. V tomto místě v exteriéru vyčnívaly z hmoty komína rohy DČK nad pendentivy a bylo třeba vyřešit jejich povrch tak, aby do komína nezatékalo. Proto byly nad rohy vyzděné drobné stříšky, které vodu odváděly.

Svislá část komína byla zakončena ozdobnou hlavicí. Hlavice měla 2 vrstvy. Spodní tvořila svislá část komína, nahoře zaklenutá mírně nepravidelnou parabolickou kupolí, jejíž tvar se v určitých řezech blíží kuželu. Pod kupolí je ve svislé stěně komína 18 obdélných, na výšku orientovaných otvorů pro odvod kouře. Vrchní vrstvu tvoří prstenec kolem komínového hrdla vynášený 18 cihlovými, 5x odstupněnými krakorci. Mezera mezi krakorci byla rovněž 1x odstupněná. Krakorce jsou pod otvory ve spodní vrstvě komína, takže nad otvory mezi krakorci byla plná zeď. Kouř tak byl směřován především vzhůru. Podobné řešení měla hlavice komínu na faře v Laa an der Thaya v Rakousku datovaného do 15. století. Vrchol prstence byl ozdobený 18 trojúhelnými útvary tvořenými třemi řadami cihel, je možné je přirovnat k jednoduchým akroteriím. Hlavice komína tak připomínala korunu. Rozměry svislé části komína byly 0,45 m stříšky nad pendentivy, 0,9 m komín, 0,45 m krakorce, 1,55 prstenec hlavice a 0,3 m ozdobné zakončení hlavice.

Tento zdobný komín vznikl již kolem roku 1400 a patro, které ho zakrylo, bylo na tento trakt doplněné až před rokem 1492. Zhruba po dobu 90 let tak komín zdobil střechy paláce a uplatňoval se v dálkových pohledech na starý palác (věž Menhartka byla vystavěná až kolem roku 1500), což bylo nepochybně i úmyslem jeho stavitele.

Přestavba po roce 1912

Obr. 7, 11-12.

V roce 1911 byla zpracovaná a v roce 1912 (např. plány z roku 1912, inv.č. 5299) schválena dokumentace na vybudování betonových stropů v nezaklenutých místnostech v horních patrech Starého paláce a vložení záchodu pro pracovníky archivu do kuchyně 1A. S tím souviselo několik stavebních změn. Zeď uzavírající kuchyni na východě byla zbouraná a nahrazená pasem, který vynášel stěnu DČK nad ním. Pod pasem byla vystavěná tenká příčka s kamenným ostěním vstupu a dveřmi. Do takto vydělené místnosti byl umístěn záchod. Zbývající část kuchyně sloužila jako předsíň WC.

Při úpravách byly zazděny otvory v komíně a propojení s kuchyní 1B (Muk, Vilímková 1976, 47). V popise úprav se uvádí zazdění oken, jedná se však nepochybně o segmentem zaklenuté otvory ve zdi mezi kuchyněmi 1A a 1B. Zazděný byl zřejmě i vstup do zrušené chodby z kuchyně 1A. Do spodní úrovně DČK byl umístěn vodorovně položený železný rám, který byl pravděpodobně zasklený (dnes jsou zde dřevěné desky). Nad tímto rámem bylo do severovýchodní stěny DČK vloženo kamenné ostění, v němž se zřejmě nacházelo zasklené okno, ukazuje na to drážka v ostěni. V současné době je otvor zabeďněný. Dataci vloženého okna potvrzuje fotografie z r. 1901 (Novák 1901, 64), na níž otvor ještě není. Okno nepochybně

osvětlovalo prostor předsíně záchodu, zasklení v železném rámu snad působilo jako tepelná izolace.

Popis kuchyně 1B

Obr. 2, 15-17.

Někdy před rokem 1492 byl nejmladší trakt Starého paláce zvýšený o patro. Tato výstavba souvisela s vložением starší části tzv. malých arkád. Podlaha tohoto nového patra byla, vzhledem ke složitým výškovým poměrům pater a mezipater Starého paláce, cca o 1,2 m níže než podlaha kuchyně 1A. Přístup do nového patra byl po točitém schodišti z malých arkád a dále dřevěnou pavlačí. Tato pavlač umožňovala přístup jednak do místnosti v novém patře nejmladšího traktu paláce, jednak na schody vedoucí ke vstupu do bergfritu. Tyto schody jsou nesené valenou klenbou ukotvenou na konzolách v jihovýchodní stěně místnosti, prostor schodiště je od této místnosti oddělený příčkou.

Místnost měla čtyřúhelný tvar o rozměrech 6,02 x 6,94 x 5,62 x 6,63 m. místnost byla využívána jako kuchyně 1B. Vstup z pavlače do místnosti se nacházel v severozápadní stěně. Severně od vstupu bývalo topeniště přístupné z pavlače. Nad vstupem, již nad střechou pavlače, se nachází okno.

V jihozápadní stěně se zachovala pozoruhodná dvojice sdružených gotických křížových oken směřujících do malých renesančních arkád. Malé renesanční arkády postavené v r. 1590 tato okna překrývají (Muk, Vilímková 1976, 404). Okenní nika je asymetrická, odstupňovaná ve dvou výškových úrovních. Oblouky okenní niky jsou ve středu uloženy na druhotně použitých gotických konzolách, které vzhledově neodpovídají jak samotným ostěním oken, tak sobě navzájem.

V jihovýchodní stěně jsou dvě niky. Levá je zaklenutá segmentem, pravá je úzká obdélná a je nepochybně výsledkem mladšího zásahu do zdi, případně do niky, která se zde mohla nacházet.

Podél severovýchodní zdi prochází již zmiňované schodiště ke vstupu do věže. Pod schodištěm a vpravo od něj se nachází dva otvory do prostoru kuchyně 1A. Pod pravým otvorem je segmentem zaklenutá nika, podobná těm, jaké se dělaly na uskladnění dřeva. Ze strany kuchyně 1B jsou otvory různě vysoké, z prostoru kuchyně 1A jsou jejich záklenky zhruba ve stejné výši, severní otvor je však v horní části zazděný. Zde je třeba připomenout informaci o tom, že oba otvory byly zazděny při zřizování záchodu v kuchyni 1A po roce 1912. Oba otvory mají parapet hluboko pod podlahou kuchyně 1A.

Dle technické zprávy k projektové dokumentaci pro obnovu věže a přilehlého traktu s kuchyní nad kuchyní 1B nebyl strop a rozsah obnovy kuchyně měl být upřesňován v průběhu podrobného stavebně historického průzkumu kuchyně (Horák 1993, 2, 4). Stavebně historický průzkum zřejmě nebyl zpracovaný, takže je obtížné ověřit, v jakém stavu bylo zdivo a zazdívky otvorů a jaké práce zde byly přesně provedené.

Kromě propojení obou kuchyní bohužel žádné stopy ve zdivu svědčící o uspořádání kuchyně 1B a o konstrukčním řešení odvodu kouře v interiéru této kuchyně zatím nemáme a jsme odkázáni na hypotézy. Propojení obou kuchyní by mělo smysl pouze, pokud by kuchyně 1B využívala komín kuchyně 1A. Při tomto řešení by se v podstatě celá kuchyně 1A změnila na komín. V kuchyni 1B by se topeniště mělo nacházet co nejbližší otvorům ke komínu, vzhledem k tomu, že kuchyně 1B nebyla zaklenutá, nad podestou musel být plášťík. Stopy po jeho přichycení k severovýchodní stěně však nejsou viditelné.

Na odhaleném zdivu severovýchodní zdi jsou viditelné stopy po vložení záklenku pravého otvoru i záklenku pro vstup do nejstarší části paláce. Tento vstup se nacházel v jihovýchodním rohu místnosti. Zde se stýkaly zdi nejstarší části paláce (severozápadní místnosti, jejího západního nároží) a obvodové zdi kuchyně 1A. Dveřní otvor začíná zhruba na styku obou zdí a pokračuje šikmo skrz starší zeď tak, aby vyústil v chodbě před vstupem do kuchyně 1A. Výškový rozdíl mezi trakty byl překonaný několika schůdky.

Dostavěné patro nejmladšího traktu Starého paláce bylo využito jako nová kuchyně. Bylo spojené s prostory starého paláce ležícími jižně.

Využití kuchyní 1A a 1B

Ve 2. podlaží Starého paláce se v 16. století (roky 1559, 1560, 1564) uvádí tzv. velká tabulnice a fraucimor, starý a nový (Muk, Vilímková 1976, 26, 29). Jak to bylo v 15. století nevíme, kromě termínu "starý fraucimor" nemáme doklad o tom, že zde už fraucimor byl. V každém případě z velikosti kuchyně 1A je zřejmé, že to byla vedlejší malá kuchyně určená pro ohřívání, případně dokončování jídla. Pro 16. století, kdy máme doloženou návaznost na prostory užívané fraucimorem, můžeme uvažovat i o kuchyni spojené s určitou skupinou obyvatel sídla, v tomto případě s dětmi, které bývaly ve spojení s fraucimorem.

Zázemí kuchyní 1A a 1B

Kuchyně 1A byla malá a žádné zázemí neměla. Kuchyně 1B zázemí neměla, byla však podstatně větší než starší kuchyně 1A.

Komunikační schéma kuchyní 1A a 1B

Kuchyně 1A byla přístupná z nejstarší části paláce, cesta sem byla poměrně komplikovaná. Kde se nacházela velká zámecká kuchyně v 15. století, nevíme. Z kuchyně byla přístupná horní podlaží severní části paláce.

Kuchyně 1B byla přístupná po točitém schodišti z gotické části malých arkád a dále po pavlači. Velká hradní kuchyně umístěná ve věži Menhartce byla v bezprostřední blízkosti schodiště. Z kuchyně 1B byly dostupné stejné prostory jako z kuchyně 1A.

Zásobování kuchyní 1A a 1B

Do kuchyní bylo nutné vše donést. Studna byla na 3. Obdobně se musely odnášet všechny odpady, zvažovat můžeme, zda pro odpadní vodu nebyl využíván prevet východně od kuchyně, nemáme pro to však žádný doklad.

Kuchyně 1A, 1B, závěr

Shrnutí

V horním podlaží Starého paláce byla po r. 1400 zřízená drobná, patrně ohřívací a dokončovací kuchyně přístupná ze starších prostor paláce. Vybavení kuchyně se nedochovalo, snad zde byla do zdiva velké věže vylámaná nika pro uskladnění dřeva. Nad větší částí kuchyně se tyčil komín. DČK měla 3 stěny svislé, 1 šikmou. Pomocí šikmé stěny získala DČK čtvercový půdorys, který byl pomocí pendentivů převedený na kruhový. Na něj nasedala svislá část komína. Komín měl ozdobnou hlavici, která se uplatňovala při pohledech na starý palác. Komín byl nahoře uzavřený, otvory pro odvod kouře směřovaly do stran. Hlavici tvořil prstenec kolem komína, který zabraňoval průniku větru a srážkové vody do komína.

Před rokem 1492 bylo postavené horní patro nejmladšího traktu paláce. V něm byla zřízena nová kuchyně 1B, která se propojila probouranými otvory se starší kuchyní 1A a celou ji využívala jako komín. Detaily uspořádání kuchyně 1B nám zatím unikají. I tato kuchyně sloužila jako ohřívací a dokončovací. Z písemných pramenů víme, že prostory kolem kuchyně patřily fraucimoru, minimálně v 16. století fraucimoru patřila i tato kuchyně.

Zajímavé je konstrukční řešení komína kuchyně 1A i jeho reprezentativní zpracování, které se uplatňovalo při pohledech na palác.

Kuchyně 2

Popis kuchyně 2

Dokumentace kuchyně 2

Pro zpracování kuchyně 2 bylo zásadní okótované zaměření hradu, SÚRPMO 1964-1966 a dokumentace provedená v rámci SGS SGS19/116/OHK1/2T/15, Číslo FIS: 161-1611906E000. Z různých způsobů dokumentace jsme nejvíce využili řezy, pohledy a řezopohledy ze zpracování pozemního laserového skenování provedeného v roce 2019.

Exteriér

Obr. 2, 20, 21.

Kuchyně 2 se nachází ve věži zvané Červená neb Menhartka, při původním vstupu do třetího hradního nádvoří, v ose parkánová hradby v prodloužené linii severního průčelí křídla Španělského sálu. Základovou spárou spočívá na skále ve výši minimálně cca 3 m nad nádvořím pivovaru. Hmota objektu obsahuje tři části zhruba stejné výšky.

Soklový úsek má mohutnější zdivo předstupující svým lícem před střední díl. Ústupek se projevuje ve všech průčelích, včetně průčelí západního, je ukončen šikmou plochou krytou prejzy, na straně do vnitřního hradu kamennými deskami. V severozápadním a severovýchodním průčelí z něho vybíhají drobné opěráky dojmově vcelku se spodní stříškou působící jako cimbuří. Patrně tento motiv způsobil, že tato spodní část bývá v literatuře považována za starší základ objektu.

Střední díl je architektonicky náročně členěn nárožními komíny kuchyně a arkýři, horní díl vytváří stanová střecha krytá prejzy.

Konstrukce krovu spočívá z části přímo na zdivu klenby soudnice, která je ve skutečnosti helmou. Pouze ve vrcholu nad křížovou klenbou se nachází nepřístupný volný prostor. Zaznamenáváme na základě autopsie, že při zřízení dnešního krovu po druhé světové válce byla odstraňována současně s krytinou postupně od vrcholu jehlance hmota věže. Zřejmě byl tedy tehdy odstraněn vrchol zděné helmy. Musíme tedy předpokládat, že věž měla původně bílou omítanou jehlancovou střechu obdobnou, jaká se zachovala dodnes ve věžích např. na kostelech v Miličíně, v Petrovicích u Sušice nebo na radnici v Kadani. V exteriéru se uplatňoval lomený tvar střechy.

Okna kuchyně, arkýře a komíny byly v různé míře rekonstruovány, v případě horních částí komínů přezděny, při opravách na začátku 20. století. Vstup do kuchyně je od jihovýchodu. Vlevo od vstupu se nachází široké sdružené okno s příčnickem a parapetem, tzv. podávací okno. Okno i vstupní portál jsou mladší než kuchyně, renesanční ze 16. století. Ještě gotický je patrně parapet (Muk, Vilímková 1976, 296-302). Severní část podávacího okna je široká 1,71 m, jižní část 1,75 m, výška spodní části je 0,84 m, horní části 0,66m.

Interiér

Přízemní část kuchyně

Obr. 22, 23-3.

Kuchyně nemá zcela pravidelný tvar, její rozměry v přízemí jsou, bez koutových pilířů, 9,20 x 9,32 x 9,01 x 9,32 m (bráno od vstupní jihovýchodní strany po směru hodinových ručiček). Pilíře nesou segmentové klenební pasy, pod nimiž jsou 3 okna (včetně podávacího okna na vstupní straně), vstupní dveře a dveře, které kuchyni spojují s prostorem západně od kuchyně. Na vstupní jihovýchodní straně je pata oblouku téměř o metr výše, protože se zde hned za rohovým pilířem nachází vstupní dveře. Vrcholy pasů jsou ve výši 3,04 m, 3,47 m, 3,29 m a 3,36 m nad podlahou. Hloubka výklenků pod pasy je 0,81 - 0,84 m, jen na vstupní straně je větší - 0,95 m.

Střední část kuchyně, ochoz

Obr. 22, 23-2, 24-29.

Ve výši 4,42 m nad podlahou kuchyně začíná složitá konstrukce, kterou tvoří 4 segmentové valené klenby a 4 klenební pasy s nadezděnými zídkami přiložené k těmto klenbám. Celá konstrukce vytvořila ochoz, který umožňoval přístup ke komínům a nesl zařízení na uložení masa a klobás na uzení.

Spodní úroveň konstrukce tvoří 2 segmentové valené klenby podél jihozápadní a severovýchodní stěny kuchyně (boční stěny vůči vstupu, dále popisované jako klenba JZ a SV). Jejich paty jsou ve výši 4,42 a 4,45 m (JZ) a 4,44 a 4,47 m (SV), vrcholy klenby jsou ve výši 5,66 m (JZ) a 5,70 m (SV), výše klenby je tak 1,19-1,24 m. Klenba vytváří pás podél stěny široký dle zaměření SÚRPMO (1964-1966) 1,05-1,07 na JZ a 1,15-1,20 na SV. Ke klenbám přiléhají ve stejné výši a se stejným vzepětím klenební pasy široké 0,27 m na JZ a 0,30 m na SV. Pasy nesou zídku, jejíž koruna je poškozená, původně byla rovná. Zídka na pasu byla jištěná kolmo situovanou cihlovou konstrukcí - zídkou? Tato konstrukce směřovala od zídky k obvodové zdi kuchyně. Lze předpokládat, že byla se zídkou provázaná a staticky ji zajišťovala, protože zídka držela násyp, který vyplňoval prostor na klenbě a srovnával povrch níže založeného ochozu s

ochozem vyšším. Zídka je viditelná na fotografii z prostoru pasů, je zakreslená i na plánech SÚRPMO 1964-1966. Na těchto plánech je zakreslená vůči pasům rozdílně, na JZ se pas připojuje na spáru k zídce, na SV se zídka připojuje na spáru k pasu, situaci bude třeba ještě prověřit. Oba pasy podírají na obou koncích vždy dvě dvojice kamenných krakorců ukotvených do stěn kuchyně, krakorce jsou ještě zvýšené patrně cihlovou nástavbou.

Horní úroveň konstrukce ochozu tvoří další 2 segmentové valené klenby podél jihovýchodní a severozápadní stěny kuchyně (vstupní a zadní stěna, dále popisované jako JV a SZ). Jejich paty jsou ve výši 5,80 (JV) a 5,90 (SZ), vrcholy klenby jsou ve výši 6,04 (JV) a 6,02 (SZ) výše kleneb je malá, jen 0,24 a 0,12 m. Níže pod klenbami jsou klenební pasy, které nesou zídku, jež stoupá až na úroveň rubu kleneb. Zídka je na vnější straně o 8 cm užší než pas, kromě střední části, kde prochází níže podrobněji popsáný otvor pro konstrukci na uzení. Pas na JV má patu ve výši 5,34 m, vrchol ve výši 5,60 m, vzepětí je 0,26 m, pas na SZ má patu ve výši 5,40 m, vrchol ve výši 5,5,70 m, vzepětí je 0,30 m. Otázka je založení kleneb a pasů. Vzhledem k poloze patek 0,1 a 0,2 m nad vrcholem spodních kleneb a malému vzepětí mohly být tyto klenby založené do obvodových zdí kuchyně. Pokud by tomu tak bylo, vzepětí kleneb by bylo o něco větší. Pasy byly patrně vzepřené o zídky patřící k nižším klenbách, zajišťovaly by tak jejich stabilitu. Na úrovni rubu klenby je na plánu SÚRPMO 1964-1966 zakreslená mezi pasem a obvodovou zdí obdobná zpevňovací zídka jako u nižších pasů.

Dle pozemního laserového skenování zídka na pasech dosud mírně převyšují ruby kleneb i v nejvyšším místě. Je pravděpodobné, že výše zidek byla taková, aby se povrch ochozu srovnal do stejné úrovně a určitá vrstva násypu byla i nad vrcholy kleneb. Na násypech mohla být položena dlažba, žádné stopy po ní však viditelné nebyly.

V místě styku pasů se zídkami před horními a dolními klenbami jsou do pasů dolních kleneb vloženy kamenné kvádry, které dole vyčnívají do prostoru kuchyně. V kvádrech jsou svislé otvory. Existenci kvádrů nahoře na ochozu se nepodařilo ověřit, nevíme tedy, zda kamenný blok prochází až na povrch ochozu nebo zda z kamene je pouze jeho spodní část. Na plánech SÚRPMO 1964-1966 jsou zakreslené pouze pod pasy, nikoliv na povrchu ochozu, což by ukazovalo na to, že kámen je pouze v ukončení pasů.

Stejně otvory jako v kamenných kvádrech jsou také ve středech všech 4 pasů. Pod ochozem tak máme 8 otvorů, 4 v rozích a 4 ve středech stran, které prochází svisle skrze pasy. Bohužel vzhledem ke stavu korun pasů a násypům na ochozech nebylo možné hledat tyto otvory i na povrchu ochozů. Otvory jsou umístěny nad středem kuchyně, tedy nad místem, kde předpokládáme, že byla podesta na vaření. Jsou ve výši 5,66 - 5,80 m u pasů, kolem 5,10 m u kvádrů. S největší pravděpodobností skrz otvory procházely tyče, ukotvené ve zdivu na povrchu ochozů, které nesly vodorovnou konstrukci, na niž se zavěšovaly nebo pokládaly maso, slanina, klobásy a další potraviny na uzení. Předpokládáme, že spouštění a vytahování, případně i nastavování výše konstrukce se ovládaly z prostoru kuchyně. Technicky by to v této době neměl být problém. Používání konstrukce je pravděpodobnější před instalací úsporných kamen v kuchyni.

Ochozy primárně sloužily k čištění komínů. Přístup na ochozy byl zřejmě z kuchyně po žebříku. V severovýchodní stěně kuchyně se nachází rozměrná nika rozevřená do prostoru kuchyně, vysoká 1,40 m, široká 2,06 m vpředu, 1,33 m vzadu. Vrchol jejího segmentovaného záklenku je pod vrcholem klenby ochozu, klenba překrývá záklenek niky, proto z niky nebylo možné vstoupit na ochoz. Zadní stěna niky je tenká, na zaměření SÚRPMO 1964-1966 je zakreslená jako zazdívká. Vůči sousednímu domu nika směřuje na jeho půdu. Výškově je téměř celý výklenek ještě v soklu rozšiřujícím přízemní část kuchyně. Smysl niky, která je v superpozici s klenbou ochozu, nám uniká.

Sokl, který rozšiřuje zdivo kuchyně v přízemí, byl nutný ze statického hlediska. Sokl má sílu 0,45 - 0,53 m, obvodové zdivo v přízemí kuchyně je bez pilířů, ale včetně soklu, silné pouze cca 0,80 m. Nad pasy rozeprtými mezi pilíři v přízemí kuchyně se obvodové zdivo kuchyně rozšiřuje díky těmto pasům na zhruba dvojnásobek. Sokl končí na rozhraní 4,44-4,63 m nad podlahou kuchyně (začátek a konec pultové stříšky soklu), tj. zhruba v úrovni založení spodních kleneb ochozu.

Odvod kouře

Obr. 22-23, 30-32.

Prostor kuchyně je zaklenutý valenou klenbou, osa klenby je orientovaná jihozápad - severovýchod. V rozích kuchyně, na rozhraní klenby a čela klenby jsou vstupy do komínů, které se nacházely v nárožích budovy. Kouř ke komínům směřovaly valeně zaklenuté chodbičky. Do valené klenby kuchyně byl v místě, kde se připojovala k čelu klenby, vložený kamenný překlad rovnoběžný s osou klenby. Nad překladem pokračovala klenba kuchyně, pod překladem se otevírala chodbička. Vstup do chodbičky byl ze dvou vyšších částí ochozu na jihovýchodní a severozápadní straně kuchyně. První úsek chodby byl průchod valenou klenbou kuchyně, pak chodba zahнула a po uhlopříčce pokračovala ke komínu.

Protože vstupy do komína nebyly v nejvyšším místě klenby, je pravděpodobné, že se nejprve pod klenbou vytvořila vrstva dýmu, jejíž spodní hranice musela klesnout pod úroveň překladů. Teprve potom se mohl kouř dostat do komínů. Pokud byla kuchyně v provozu a denně se v ní topilo, byly komíny vyhřáté a fungoval přirozený tah. Podle informace pracovníků na zámku, kteří v kuchyni pravidelně pořádají akce pro veřejnost spojené s vařením, trvá poměrně dlouho, než si kouř prorazí cestu studenými komíny. Po zatopení musí z kuchyně odejít, protože se celá zaplní dýmem. Na potíže s tahem ukazuje i elektrický větrák, který je zabudovaný do jednoho z komínů.

V 18. století byla místnost nad kuchyní změněná na udírnu, proto byly v klenbě chodbiček směřujících ke komínu, prolomené otvory, které ústily v podlaze Soudnice. Podle historických zpráv ještě roku 1720 pracovali zedníci v bytu nadlesního nad kuchyní, což ukazuje na to, že udírna na místě bývalé soudnice byla zřízená o něco později. (Muk, Vilímková 1976, 57). V současné době jsou otvory v klenbě chodbiček v kuchyni provizorně uzavřené, klenba opravená není.

Soudnice

Soudnice se nazývá prostor na kuchyní. Tento prostor byl vyzdobený reprezentativnímu malbami a s provozem kuchyně nesouvisel, kromě toho, že se snad počítalo s tím, že ho provoz kuchyně bude temperovat. Vyhřívání patrně nebylo dostatečné, protože zde byl vybudován krb, jehož komín se připojil k jednomu z komínů kuchyně. V 19. století byla Soudnice proměněná na udírnu. V 19. století, již po zrušení udírny, byly v místnosti objevené malby a započalo se s jejich restaurováním.

Zázemí

Kuchyně samotná byla velká, nicméně je pravděpodobné, že ke kuchyni patřily i další prostory v její bezprostřední blízkosti, stejně jako sklepy. V průběhu času se zázemí zcela jistě měnilo a vyvíjelo. Jasně označení konkrétních místností jako zázemí však nemáme.

Zásobování, odpady

Voda

Studna se nacházela na 3. nádvoří, přímo v kuchyni se nacházela kamenná nádrž. Dokládají to písemné zprávy. V roce 1600 se platilo za kámen na kašnu do kuchyně a za její postavení celkem 11 kop a 12 grošů, v roce 1690 se platilo kameníku Andresovi Bardtovi za novou kamennou nádrž na vodu do kuchyně (Muk, Vilímková 1976, 57). Kamenná kašna v kuchyni bylo nákladné řešení, běžnější byly dřevěné sudy.

Dřevo

Je pravděpodobné, že dřevník se nacházel někde v blízkosti kuchyně, terénní situace se však změnila.

Odpady

Odpady se z kuchyně musely odnášet. Dokladem o vylévání odpadních vod jsou výlevky, v Menhartce výlevka objevena nebyla.

Komunikační schéma

Kuchyně 2 se nachází u vstupu na 3 nádvoří v bezprostřední blízkosti obou gotických paláců. Při stavbě renesančního Adamova křídla byla vystavěna kuchyně zde. Je pravděpodobné, že pak tato nová kuchyně sloužila pro palác a Menhartka byla používána na vaření pro služebnictvo, na Zelený čtvrtek se zde připravovala sladká kaše pro chudé.

Kuchyně 2, závěr

Kuchyně ve věži Menhartce je vedle kuchyně na hradě Roupově nejznámější a nejlépe dochovanou hradní kuchyní u nás. Díky tomu, že zůstala funkční vlastně až do dnešní doby, dochovala se bez větších rušivých zásahů.

Konstrukce kuchyně se čtyřmi komíny v rozích a místností pod helmicí je výjimečná. Obdobné řešení odvodu kouře měla jen pozdně gotická kuchyně v budově purkrabství na hradě Klenová datovaná před polovinu 15. století (Cejpová 1985, 77, památkový katalog Hrad a zámek Klenová). Oproti tomu současně používané zaklenutí kuchyně DČK ve tvaru oktogonu bylo použité na větším počtu lokalit.

V kuchyni se už od doby výstavby počítalo se složitou konstrukcí určenou pro umístění masa a klobás na uzení. Zatím neznáme obdobné zařízení na nějakém jiném hradě, běžně se užívaly jen trámký zazděné do stěn kuchyně.

Unikátní jsou také dochovaná kamna, která s opatrností spojujeme se zprávou a stavbě kamen zednickým mistrem v r. 1690. Obdobná kamna jinde u nás zatím dochovaná nejsou, jedná se o významnou technickou památku, která by si zasloužila odborné restaurování.

Vybavení kuchyně 2

Kamna

Obr. 23-1, 33-42

V severovýchodní polovině kuchyně se nachází objekt, který je možné označit jako zděná kuchyňská kamna. Skládá se ze 3 částí (A, B, C), které se odlišují tvarem a výškou, obsahuje 4 topeniště. Rozměry kamen jsou délka 420 cm, šířka 145 cm a 222 cm, jsou vyzděná z cihel na maltu. Jsou omítnutá, toto omítnutí je již na starých pohlednicích. Pohlednice nejsou datované, pravděpodobně pochází z přelomu 19/20. století.

Část A, topeniště 1 a 2

První část je obdélná o rozměrech 278 cm x 145 cm, vysoká 78 cm, nachází se blíže vstupu do kuchyně. Tato část obsahuje 2 topeniště zhruba čtvercového tvaru s okosenými rohy (topeniště 1 a 2). Topeniště nejsou zcela pravidelná, rámcové rozměry měřené ve středech stran jsou topeniště 1: 107 x 107, hloubka 41 cm, topeniště 2: 101 x 106 cm, hloubka cca 40 cm. V topeništi 1 jsou vloženy 2 nové železné tyče (tzv. roxory), na kterých je položený rovněž novodobý železný rošt. V topeništi 2 je vložený železný rám, který nese litinové pláty. Také tato úprava je novodobá, na již zmiňované pohlednici rám není.

Dna topenišť je rovná. Obě topeniště mají příkládací otvor a pod ním otvor na vybírání popela. Ve zdivu otvory odděluje 1 cihla. Otvory topeniště 1 jsou na jihovýchodní straně, topeniště 2 na straně jihovýchodní. Za otvory pro příkládání se otevírá rozměrné topeniště. Otvory pro vybírání popela pokračují pod topeniště, od kterého jsou oddělené obdélnými železnými rošty, kterými propadával popel. Rošty jsou dle vzhladu novodobé. Nepochybně však nahradily obdobnou konstrukci původní, dle vyobrazení u Kesslera (1618, č. 31) se mohlo jednat o rošt s nakoso postavenými hranolovými tyčemi. Otvory neměly uzavírání, u topeniště 2 jsou osazena novodobá železná posouvací dvířka v železných ližinách. Dno otvorů pro vybírání popela netvoří dlažba kuchyně, jako u topenišť 3 a 4, ale cihlové zdivo. Zdá se, že tato část kamen má základy pod úroveň dlažby, styk zdiva a dlažby je překrytý omítkou.

Způsob odvodu kouře z topenišť 1 a 2 není jasný. U topeniště 1 je narušená zeď k topeništi 2, toto porušení je vidět již na staré pohlednici, takže je možné, že zde otvor pro odvod kouře mohl být. U topeniště 2 je na rozhraní části A a části B kamen nasazený nový kouřovod, jehož konec je otevřený do prostoru kuchyně. Jeho zaústění do kamen je oplechované, kouřovod mírně zasahuje

do hmoty o něco vyšší části B kamen. Není zřejmé, zda kouřovod využil původní otvor. Podle staré pohlednice se zdá, že by tomu tak mohlo být.

Část B, topeniště 3

Část B se nachází v západní části kamen. Plynule navazuje na část A, je ale o 17 cm vyšší. Má zhruba čtvercová tvar 95 x 93 cm. Od části 3 ji odděluje mírné snížení povrchu, které vzniklo tím, že povrch části 3 klesá směrem k severozápadu. Na konci kamen je výškový rozdíl 6 cm. Detaily spojení částí A a B zakrývá omítka.

V části B je zhruba kruhové topeniště 3 určené pro kotel. Topeniště je široké 71 cm, hluboké je 73 cm. Boční stěny topeniště jsou zděné zhruba do osmiúhelníka, dole poslední 2 řady cihel předstupují, takže tvoří sokl, na který dosedl kotel. Sokl ohraničuje prostor, kde hořel oheň, vysoký na 1 cihlu.

Otvory pro přikládání a vybírání popela jsou na jihozápadní straně kamen. Základní konstrukce je stejná jako u topenišť 1 a 2, nedochoval se však rošt. Dno otvoru pro vybírání popela tvoří, na rozdíl od topenišť 1 a 2, dlažba kuchyně.

Odvod kouře z topeniště 3 zajišťoval průchod v horní části stěny topeniště, zhruba na jihovýchodní straně. Průchod vede 12 cm vodorovně, potom se otočí do pravého úhlu a pokračuje vertikálně k povrchu kamen, kde ústí otvorem 20 x 15 cm.

Část C, topeniště 4

Část 3 se nachází ve východní části kamen. Plynule navazuje na část B, má však v částech, kde se nedotýká částí A a B, podkovovitý tvar. V části C je umístěné kruhové topeniště 4 o průměru 81 - 85 cm a hloubce 68 cm.

Boční stěny topeniště jsou zděné do kruhu, směrem dolů se topeniště zužuje, takže tvoří sokl, na který dosedl kotel. Sokl ohraničuje prostor, kde hořel oheň, vysoký na 1 cihlu. V prostoru topeniště je většina cihel očazená, ve spodní části je několik nepravidelně uložených, nezakouřených cihel, pravděpodobně jde o mladší vysprávku.

Otvory pro přikládání a vybírání popela jsou na severozápadní straně kamen. Základní konstrukce je stejná jako u topenišť 1 a 2, nedochoval se však rošt. Dno otvoru pro vybírání popela tvoří, na rozdíl od topenišť 1 a 2, dlažba kuchyně.

Odvod kouře z topeniště 3 zajišťoval průchod v horní části stěny topeniště, zhruba na jihovýchodní straně. Průchod vede 14 cm vodorovně, potom se otočí do pravého úhlu a pokračuje vertikálně k povrchu kamen, kde ústí otvorem 24 x 15 cm.

Poznámka k odvodu kouře

Otvory z topenišť 1 a 2 směřují ke středu kamen, tímto směrem je i nová trubka i topeniště 2. Pokud by i zde byl otvor na odvod kouře, vytvořily by zhruba pravidelný trojúhelník. Umístění vývodu kouře do střední části kamen je logické, protože zde kouř nejméně obtěžuje obsluhu kamen.

Úplnost kamen, mladší zásahy do kamen

Největší zásahy byly provedené v topeništi 2, kde byl osazený kovový rám a pláty a byla instalovaná dvířka na uzavírání kamen. Tyto úpravy byly provedené později, než byla vytištěná zmiňovaná pohlednice, jejíž dataci se snad podaří dohledat. Úpravy byly provedené i na topeništi 1, kde byly do bočních stěn zazděné 2 roxory. Omítka horní části kamen nad roxory je neporušená, takže je s nimi současná nebo mladší. Určité nerovnosti v okraji kamen kolem topeniště 1 jsou i na pohlednici z přelomu 19/20. století. Je možné, že povrch kamen je minimálně v rozsahu vložených tyčí a rámu přezděný a že k úpravám docházelo i dříve. Proto je bez podrobného průzkumu obtížné hledat původní podobu a řešení povrchu kamen.

Analogie ke konstrukci kamen

Topeniště 3 a 4 připomínají úsporná kamna pro velké kuchyně, která publikoval F. Kessler (1618, č. 31). Podle otištěného obrázku kouř z kamen odcházel 4 symetricky rozmístěnými otvory v horní části kamen do prostoru kuchyně, kotel byl zapuštěný v kamnech, oheň hořel uvnitř kamen přímo pod kotlem. Jindřichohradecká kamna se odlišují pouze tím, že topeniště 3 a 4 nemají několik odvodů kouře, ale každé topeniště má pouze jeden, ve srovnání s Kesslerovým obrázkem výrazně větší.

Obtížnější je hledání analogií pro topeniště 1 a 2. U topeniště 1 nemáme potvrzený doklad odvodu kouře, mohlo fungovat tak, že se přes okosené rohy topeniště položil rošt, pod nímž se topilo. Na rošt se mohly pokládat hrnce, pokud se pod roštěm vytvořila vrstva žhavých uhlíků, mohlo topeniště fungovat podobně jako šachtová topeniště.

Topeniště 2 by mohlo být využíváno stejně, pokud by se však potvrdilo, že kamnová trubka je umístěná na původním otvoru pro odvod kouře, mohl zde být plát, do něhož by se vkládaly speciálně tvarované nádoby, jak to publikoval F. Kessler (1618, č. 26-30). Otázka je, zda by dokázali vyrobit tak velký plát. Další možností je konstrukce podobná jako na vyobrazení v kuchařské knize z roku 1733, kde na povrchu kamen byly cihly, které musely ležet na nějakých překladech, např. na železné mříži. Zde už jsme ale příliš v oblasti spekulací, bylo by třeba zjistit analogie nebo hledat, zda v Kesslerově textu nejsou podrobnosti o konstrukci kamen. Použití úsporných kamen u topenišť 3 a 4 naznačuje, že by nějaký druh úsporných kamen mohl být i u topenišť 1 a 2.

Stavební vývoj kamen a doba jejich vzniku

Na určitý vývoj kamen ukazují odlišné výšky a odlišné provedení otvorů na vybírání popela. Bude třeba zjistit, zda je část A postavená na kamenné dlažbě kuchyně nebo má základy zapuštěné do podlahy a dlažba pod ní není. Důležité informace by mohly být skryté i pod kamnovou trubkou osazenou do kamen, protože se nachází na rozhraní části A, B a C. Pokud by zde byl otvor pro odvod kouře, byly by části kamen A, B a C současné.

Kamna mohla vzniknout někdy po roce 1618, i když nelze vyloučit, že stavebník se mohl s konstrukcí kamen seznámit osobně a tedy dříve. V SHP v části věnované historii Menhartky je k roku 1690 citovaný záznam o tom, že se platilo zednickému mistru Urbanovi za nová kamna v kuchyni (Muk, Vilímková 1976, 57), spojení této zprávy s objektem v Menhartce je jen hypotéza, kterou není možné potvrdit. Lze však předpokládat, že Slavatové mohli být seznámeni s moderními trendy a s určitou opatrností je možné kamna v kuchyni na Jindřichově Hradci datovat do 17. století.

Podesta na vaření se šachtovým topeništěm, zídky v jihovýchodní části kuchyně

Obr. 43-44.

V severním koutě kuchyně je podél severozápadní stěny až k začátku niky okna postavená obdélná cihlová podesta na vaření. Její rozměry jsou 2,6 x 1,29 m, výška je 0,68 m. na kratším čele podesty je 0,4 m od vnějšího rohu a 0,2 m od podlahy spodní pravý roh obdélného otvoru vysokého 0,18 m, širokého 0,15 m a hlubokého 0,44 m. Povrch podesty tvoří cihly na maltu, je vidět, že byl opravovaný.

Otvor v boční stěně podesty by mohl být součástí šachtového topeniště, jeho ústí na povrchu podesty mohlo být při některé z mladších oprav zazděné, buď nepochopením jeho funkce, nebo proto, že topeniště již nebylo používáno.

Pokud dojde k restaurování podesty, bylo by vhodné zjistit, zda se opravdu jedná o šachtu a jestliže ano, zvážit její obnovení.

Ve výklenku v jihovýchodní stěně kuchyně jsou další dvě cihlové zídky, které mají na povrchu dřevěné desky. Zídky mají rozdílnou výšku, menší má rozměry 0,45 x 1,40 m, větší 1,65 x 1,78 m, niku přesahuje směrem do kuchyně o 0,55 m. I zde by bylo třeba při restaurování provést podrobný průzkum a ověřit, zda zídky neskrývají zazděné otvory a nejsou pozůstatky šachtového topeniště v případě menší nebo dalších kamen v případě větší zídky.

Pece

Obr. 35, 45.

V jihozápadní stěně kuchyně jsou vloženy 2 pece. Dnes mají kovová dvířka, na pohlednici datované přibližně do přelomu 19. a 20. století dvířka ještě nejsou. Pece tvoří blok, který vystupuje ze stěny kuchyně do interiéru kuchyně. Stejným způsobem blok pecí proniká skrz zeď kuchyně do prostoru vedle kuchyně. Pece mají obdélný, v zadní části mírně zaoblený tvar. Pravá pec o něco málo větší, širší, větší a vyšší, než pec levá. Nad ústím obou pecí jsou 2 výdechy pro kouř, mezi nimi je o něco níže menší otvor, který umožňuje do pece nahlédnout.

Poloha pecí v kuchyni, především její průchod obvodovou zdí kuchyně, dokládají, že se s pecemi původně nepočítalo. Dokládají to písemné prameny, v nichž se uvádí samostatná pekárna (pekárny). Dle M. Vilímkové stávala stará pekárna a při ní pekařská pivnice (sklep určený na skladování mouky) mezi druhou branou a velkou kuchyní v Červené věži. Roku 1567 se platilo zedníku Tomáši Vlachovi za práci v pekárně. V roce 1629 se zmiňuje funkční stará pekárna, existovala tedy i pekárna nová. Samostatná pekárna se uvádí ještě v 18. století (Muk, Vilímková 1976, 170-172). Můžeme předpokládat, že pece byly do kuchyně vloženy po zrušení uvedených pekáren. Přesnější datum by se pravděpodobně dalo zjistit v archivních pramenech.

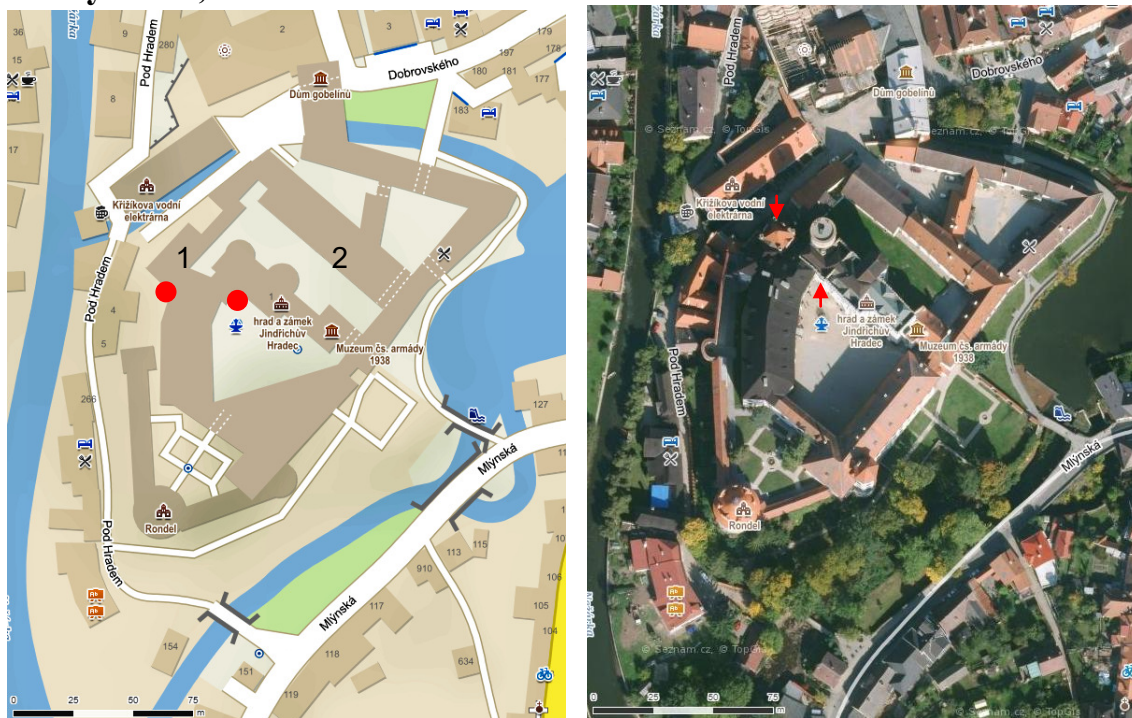
Závěr

Vybavení kuchyně 2 zatím zůstávalo v pozadí za vlastní kuchyní. Kamna ve střední části kuchyně jsou však patrně jediná takto u nás dochovaná a jejich hodnota jako technické památky je srovnatelná s hodnotou budovy samotné. Pozornost by si zasloužilo i další vybavení. U podesty na vaření v severozápadní části kuchyně je dost pravděpodobné, že by bylo možné objevit vyústění šachty na povrchu podesty a u zídek u jihovýchodní stěny by bylo vhodné provést podrobný průzkum, aby se zjistilo, zda spolu s kamny netvořily další unikátní vybavení. Interiér kamen ve středu kuchyně by potřeboval restaurátorský zásah, který je možné spojit s podrobným průzkumem, další části vybavení mají porušené omítky, takže oprava spojená s podrobným průzkumem by byla rovněž vhodná. Bylo by vhodné též zvážit, zda při pravidelných akcích v kuchyni určených široké veřejnosti nevařit v nějakém moderním zařízení místo v historických kamnech.

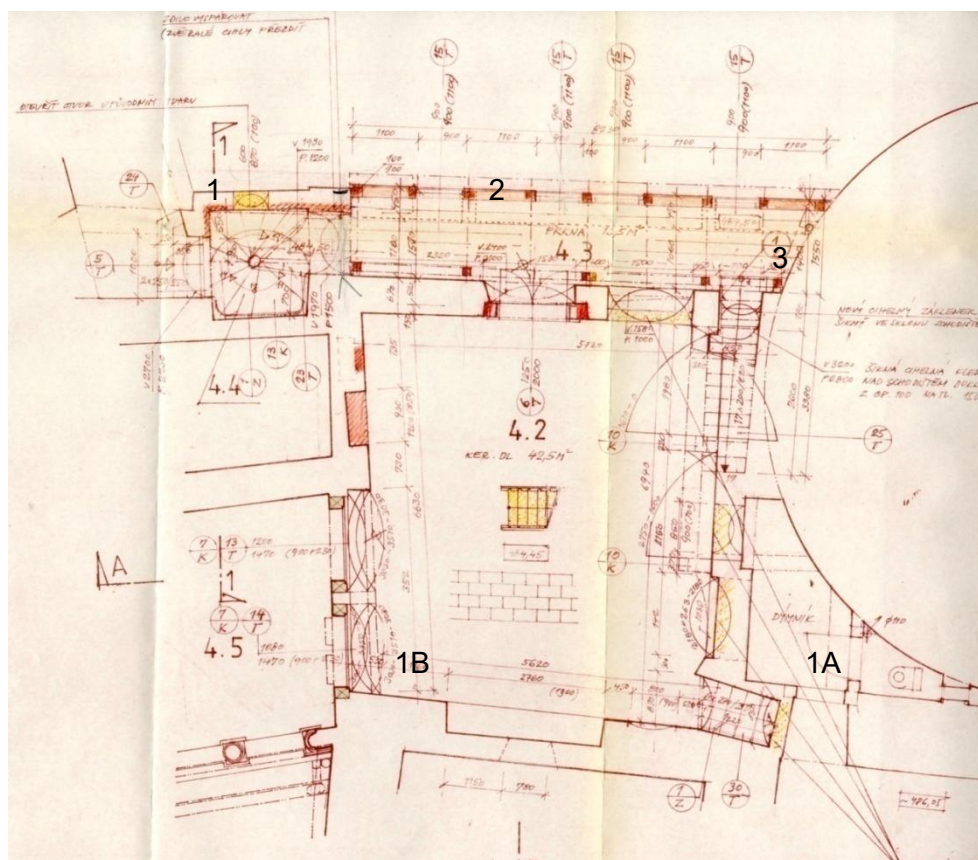
Literatura a prameny

- Cejpová a kol. 2019-2020: výstupy z SGS č. 19/116/OHK1/2T/15, Číslo FIS: 161-1611906E000. Uloženo: archiv autorky.
- Horák, B. 1993: Zámek - věž, Jindřichův Hradec, rekonstrukce. R-PROJEKT 07 - Sdružení, Kříženeckého náměstí 322, Praha 5. Uloženo. Archiv NPÚ-ÚOP v Českých Budějovicích, inv. č. 2474.
- Kessler, F. 1618: Holtzsparkunst: Das ist, Ein solche new, zu vornehmlichen gemein, noch am Tag gewesen inuention etlicher vnterschiedtlicherer Kunstöfen, Vermittelst deren Gebrauch jedes Jahrs insonderheit, vber hundert mahl tausent Gulden,, (doch vnabbrüchlicher Notiuerrfft,) können ersparet werden. Allen nachfolgenden Freyen Reichs: auch Chur vnd Fürstlichen Stätten, sampt ihren Gemeindten zu sonderem Nutz vnnd Gefallen, beschrieben, vnd mit läuterlichen Figuren erkläret. Frankfurt n/M.
- Muk, J. - Vilímková, M. 1976: Jindřichův Hradec, státní zámek, stavebně historický průzkum. Pasport SÚRPMO. Uloženo: archiv NPÚ-ÚOP v Českých Budějovicích.
- Novák, J. 1901: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Jindřichovo-Hradeckém, Praha.
- PD stavební akce "Zámek J. Hradec věž", 1993, uloženo: archiv NPÚ-ÚOP v Českých Budějovicích, inv. č. 2474.
- PD stavební akce na zámku Jindřichův Hradec, zpracovaná s využitím zaměření SÚRPMO 1964-1966, 1:50, uloženo: archiv NPÚ-ÚOP v Českých Budějovicích, inv. č. 1275.
- PD stavební akce na zámku Jindřichův Hradec, zpracovaná s využitím zaměření SÚRPMO 1964-1966, 1:50, uloženo: archiv NPÚ-ÚOP v Českých Budějovicích, inv. č. 1534.
- Velkostatek Jindřichův Hradec, plány inv.č. 5298-5230. Uloženo: Státní oblastní archiv v Třeboni, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec. Citováno jako Plány z roku 1911, inv.č. a Plány z roku 1912, inv.č.
- Zaměření hradu SÚRPMO 1964-1966, 1:50, uloženo: archiv NPÚ-ÚP v Praze, inv. č. PPOP-994-5-5715. Citováno jako SÚRPMO1964-1966.

Kuchyně 1A, 1B

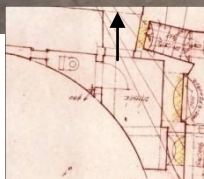

Obr. 1: Poloha kuchyní 1 a 2v areálu zámku Jindřichův Hradec. Dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?q=jind%C5%99ich%C5%AFv%20hradec&source=muni&id=681&ds=2&x=14.9931085&y=49.1652825&z=12>

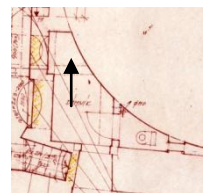

Obr. 2: Kuchyně 1A a 1B, půdorys, výřez. Součást projektové dokumentace, podle Horák 1993.

Kuchyně 1A

Obr. 3: kuchyně 1A, vstup, foto z kuchyně.

Obr. 4: Kuchyně 1A, severozápadní část kuchyně s pasem nesoucím šikmou stěnu DČK

Obr. 5: Kuchyně 1A, propojení kuchyně 1A s kuchyní 1B.

Obr. 6: Vlevo - kuchyně 2. Vpravo - hlavice komínu kuchyně 1A na leteckém snímku, dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?q=jind%C5%99ich%C5%AFv%20hradec&source=muni&id=681&ds=2&x=14.9931085&y=49.1652825&z=12>.

Obr. 7: Komín kuchyně 1A nad střechou paláce. Červená šipka označuje ostění osvětlovacího okna vloženého do DČK v době, kdy už byla kuchyně mimo provoz, černé šipky označují ruby pendentivů, které převádějí čtverhranný obvod DČK na kruhový. Nahoře na komíně ozdobná hlavice.

Obr. 8: DČK kuchyně 1A a na ni navazující svislá část komína na půdě starého paláce. Rozhraní omítka - režné zdivo ukazuje sklon střechy před navýšením tohoto traktu o patro, v němž se nachází kuchyně 1B. Hmota komína kuchyně 1A a jeho ozdobná hlavice se ulatňovala v pohledech na hrad (Menhartka v té době ještě nestála).

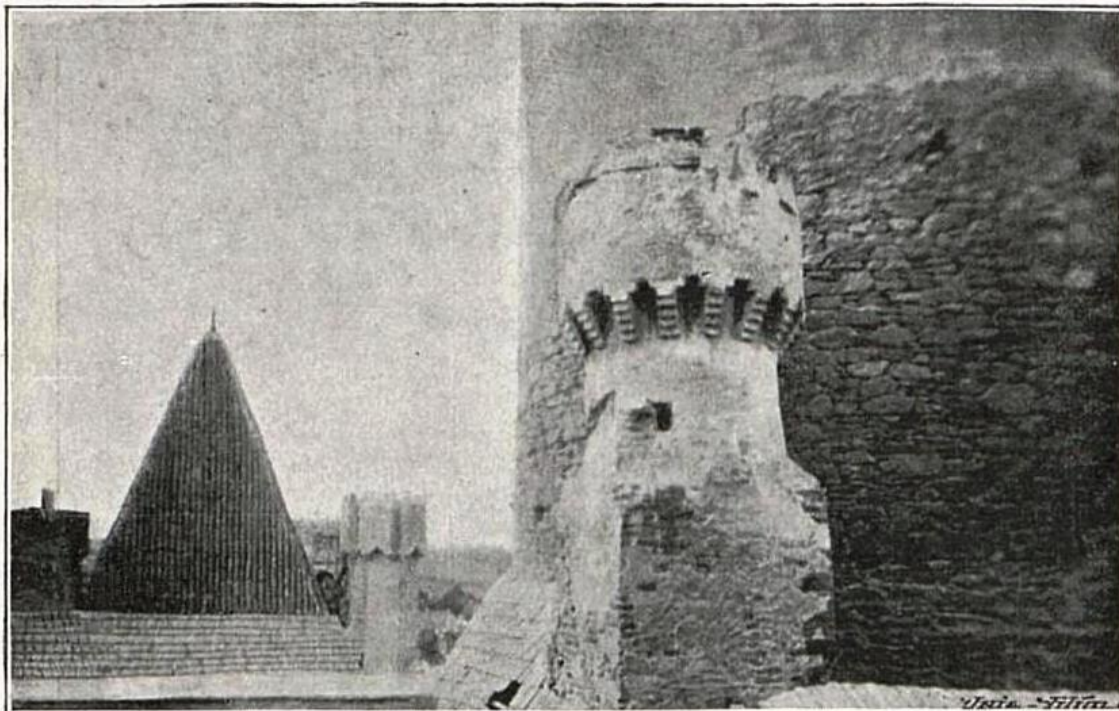
Obr. 9: Kuchyně IA, hlavice komínu, pohled z velké věže.

Obr. 10: Kuchyně IA.

Nahore - nasazení prstence hlavice na konzolách.

Dole - výřez z hořejšího snímku. Upravené foto ukazuje situování otvorů ve svislé části komína vůči mezerám mezi krakorci nesoucími vnější prstenec hlavice komína.

Obr. 11: Kuchyně 1A. Fotografie komína kuchyně nad střechou Starého paláce v *Soupisu památek*, podle Novák 1901, 64.

V dýmníkové části komína ještě není vloženo ostění osvětlovacího otvoru, nad kuchyní 1B ještě není opravená střecha.

Obr. 12: Kuchyně 1A. Interiér dýmníkové části a nad ním svislé části komína kuchyně 1A. Červená šipka označuje ostění novodobého osvětlovacího otvoru. Černá šipka označuje jeden ze 4 pendentivů, které převádějí čtyřboký tvar komína na kruhový.

Obr.13: Kuchyně 1A: Půdní prostor nad kuchyní. Červená šipka označuje novodobý osvětlovací otvor, černá šipka označuje záklenek o něco staršího otvoru, který se nachází pod ním .

Obr. 14: Kuchyně 1A, otvor v DČK pod ostěním osvětlovacího okna . Železná dvířka se uzavírala zevnitř komína. Otvor za dvířky je dnes zazděný.

Kuchyně 1B

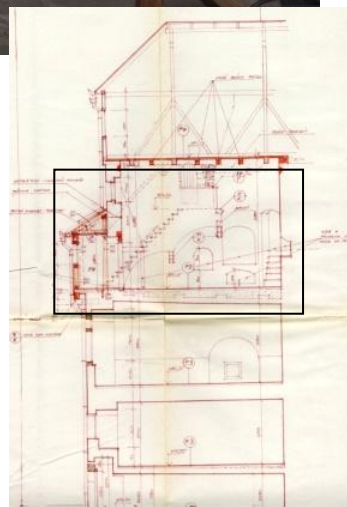

Obr. 15: Nahore - kuchyně 1B, severozápadní stěna.

1,2 - druhotně prolomené otvory do obvodové zdi kuchyně 1A spojující kuchyně 1A a 1BK,

3 - zazděné mladší dveře do K prolomené ve zdivu nejstarší části paláce, které se zde stýká s obvodovým zdivem kuchyně 1A.

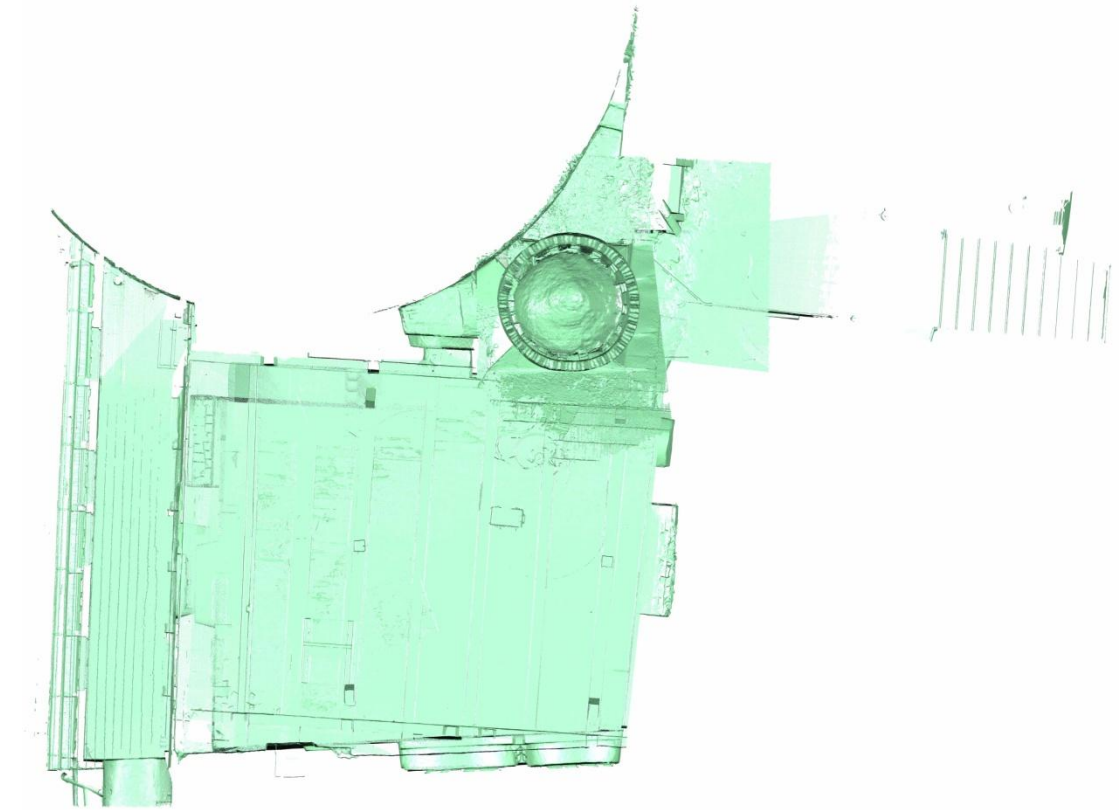
Šipka označuje úroveň podlahy v kuchyni 1A.

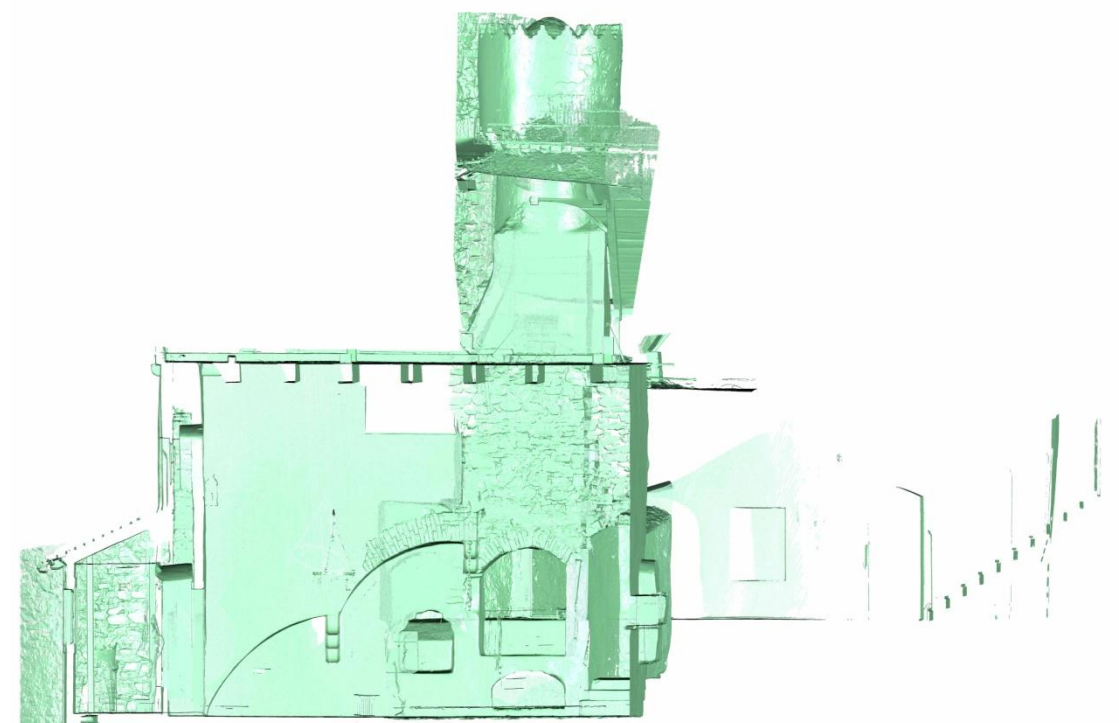
Obr. 16: Kuchyně 1B, řez z projektové dokumentace, podle Horák 1993.

Obr. 17: Dole - kuchyně 1B, severozápadní a severovýchodní stěna, výřez ze snímku sférické foto-kamery.

Obr. 18: Kuchyně 1A, 1B, řezopohled ze zpracování pozemního laserového skenování, podle Cejpová a kol. 2019-2020, 3D skenování zpracoval J. Šedina.

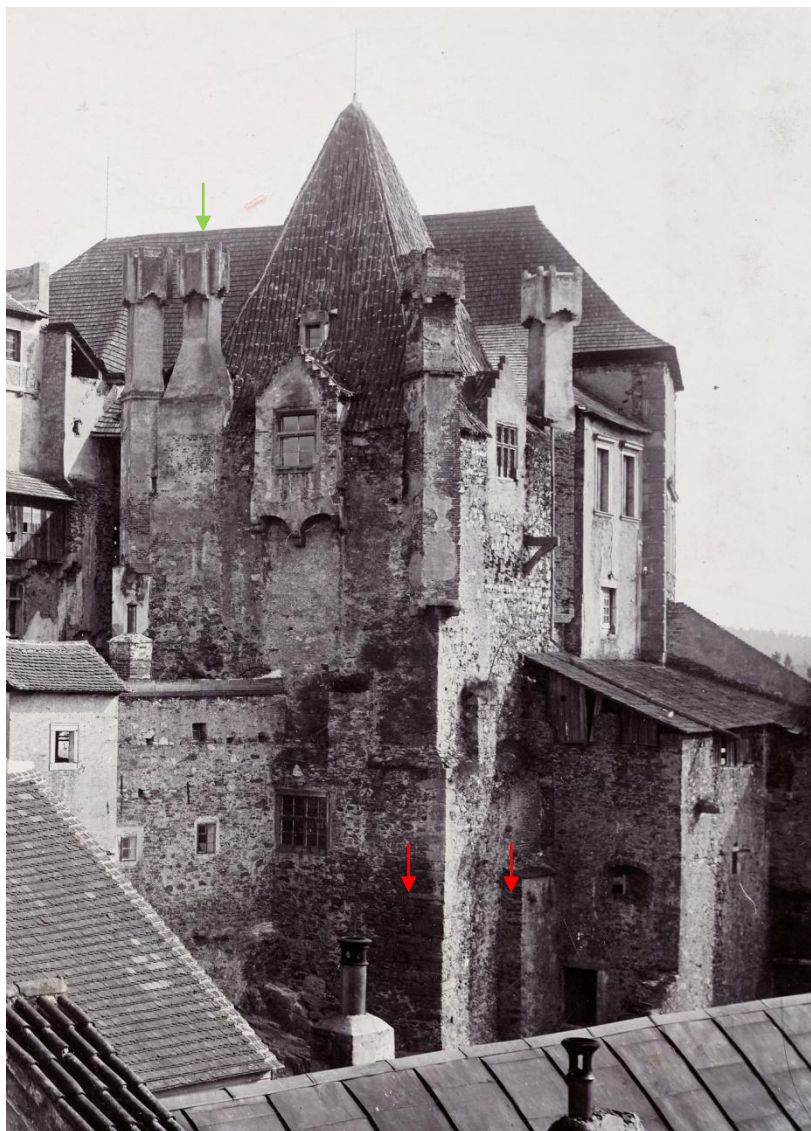
Obr. 19: Kuchyně 1A, 1B, řezopohled ze zpracování pozemního laserového skenování, podle Cejpová a kol. 2019-2020, 3D skenování zpracoval J. Šedina.

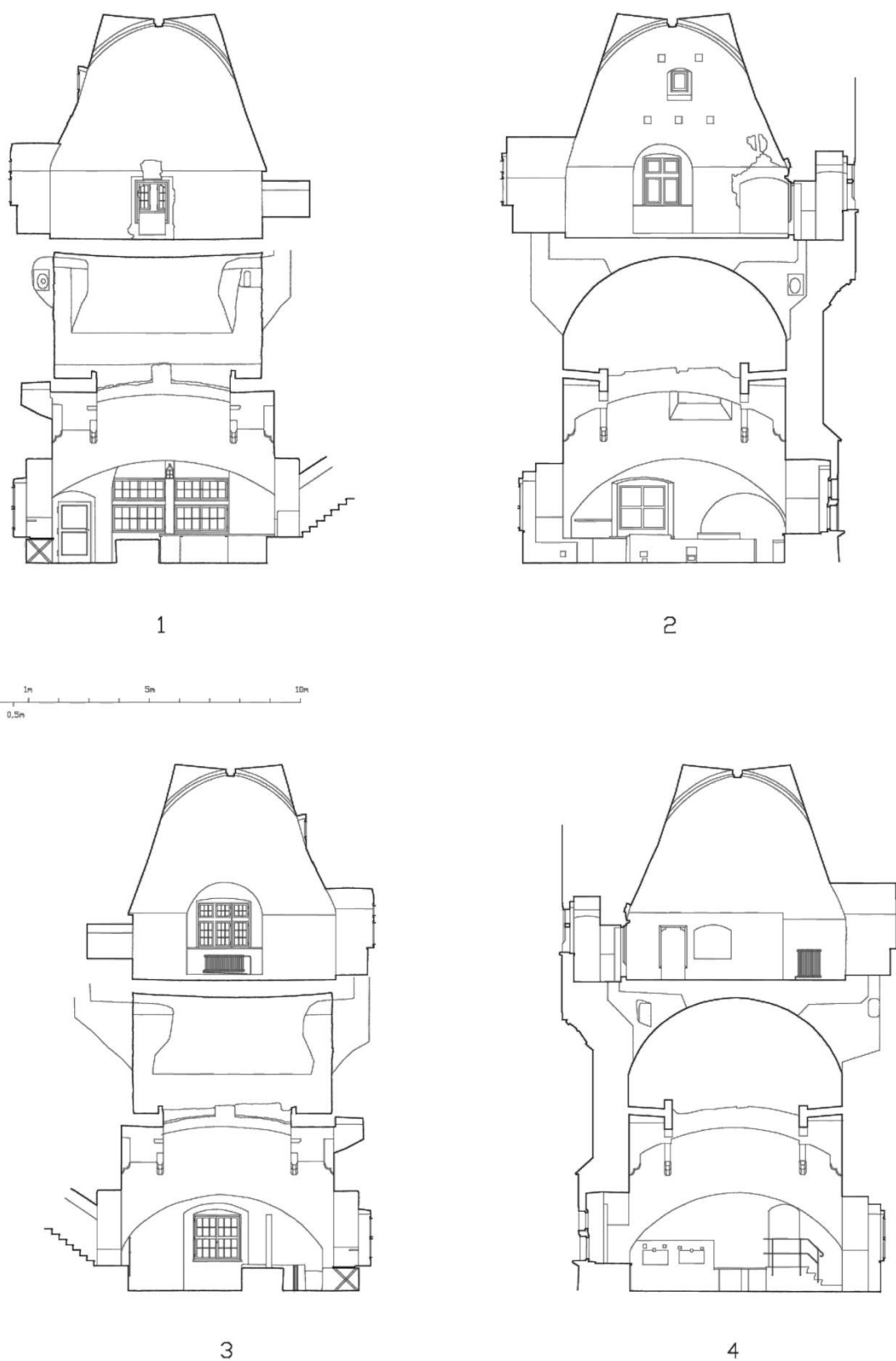
Kuchyně 2

Obr. 20: Kuchyně 2, vstup a tzv. podávací okno. Šipka označuje soklový úsek věže.

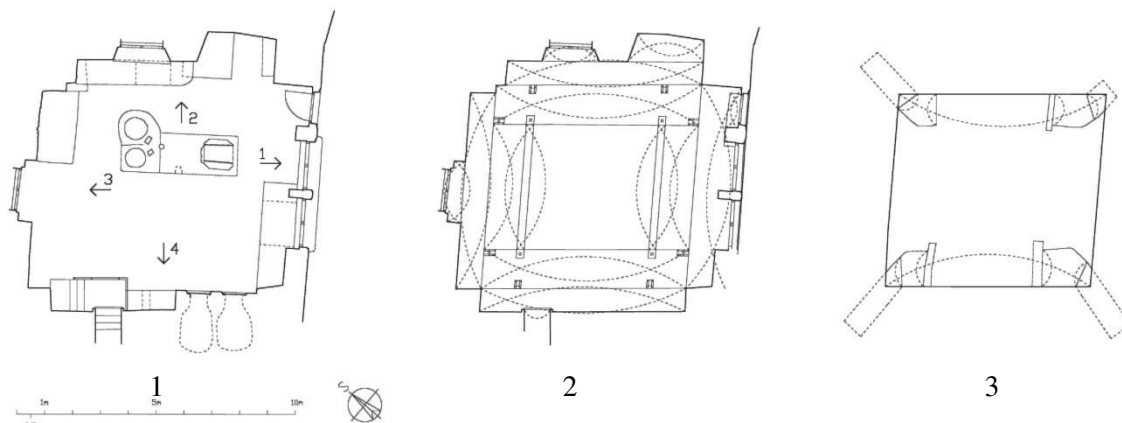

Obr. 21: Kuchyně 2. Pohled od severu. Stav před opravou, kolem 1910. Červené šipky označují soklový úsek věže, zelená šipka označuje komín z mladšho krbu v Soudnici. Uložené: Státní oblastní archiv v Třeboni, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, inv.č. Vs.Jindř. Hradec VIB^b2e kart. 434.

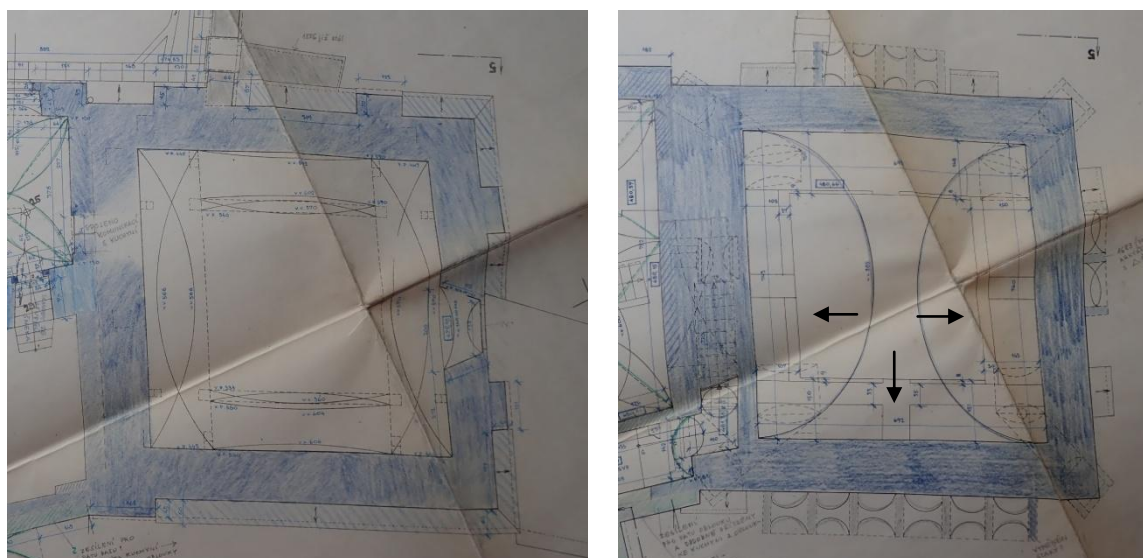

Obr. 22. Kuchyně 2, řezy. Cejpková a kol. 2019-2020, řezy zpracoval A. Bujok na základě pozemního laserového skenování. 1 - jihovýchodní stěna kuchyně, 2 - severovýchodní strana, 3 - severozápadní strana, 4 - jihozápadní strana.

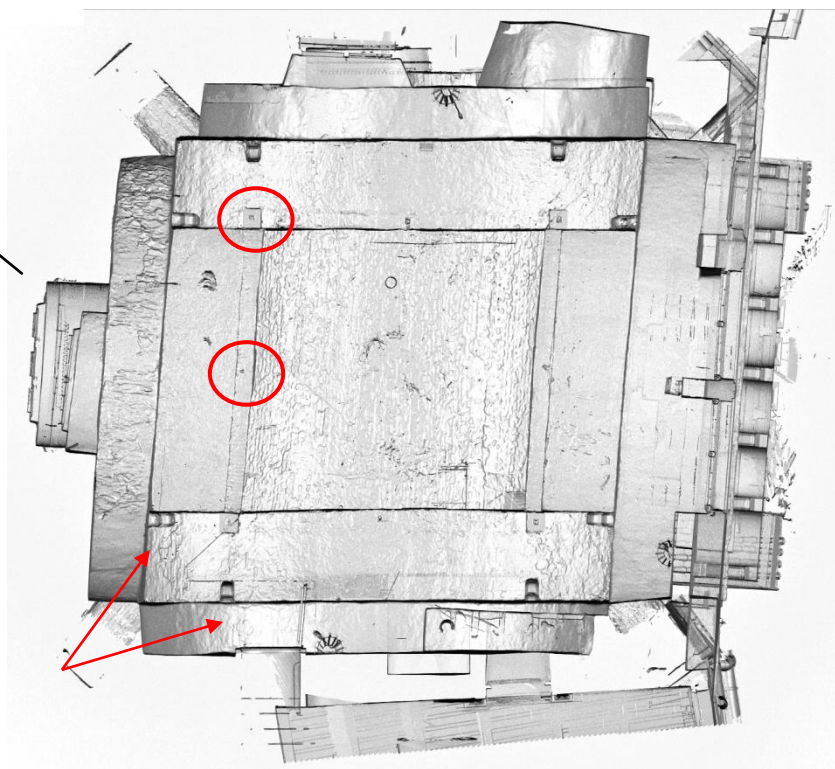

Obr. 23. Kuchyně 2, půdorysy přízemí, úrovně ochozu a úrovně komínů. Cejmová a kol. 2019-2020, půdorysy zpracoval A. Bujok na základě pozemního laserového skenování.

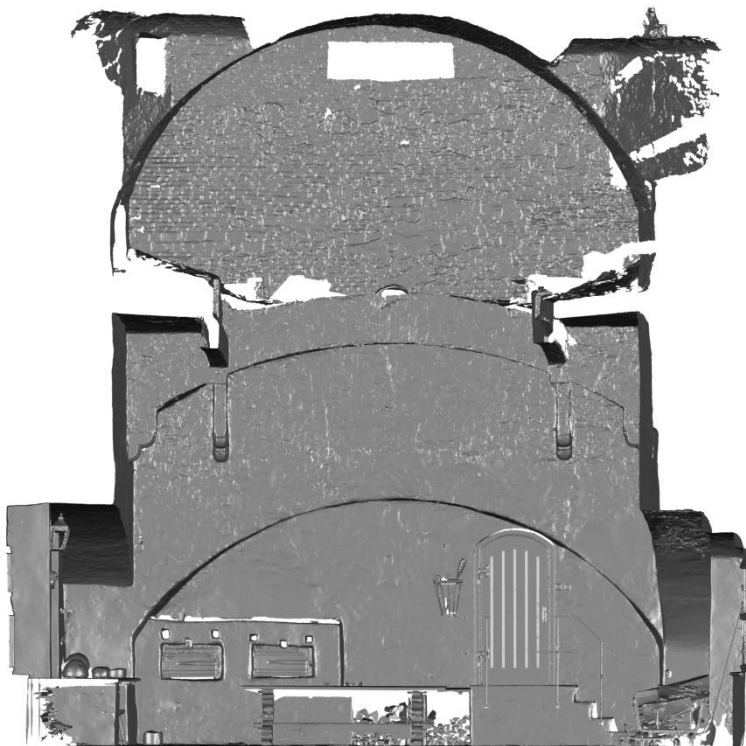

Obr. 24: Kuchyně 2. Zaměření SÚRPMO 1964-1966. Vlevo úroveň pod ochozem, vpravo úroveň nad ochozem včetně valené klenby kuchyně a komínů v rozích místnosti.

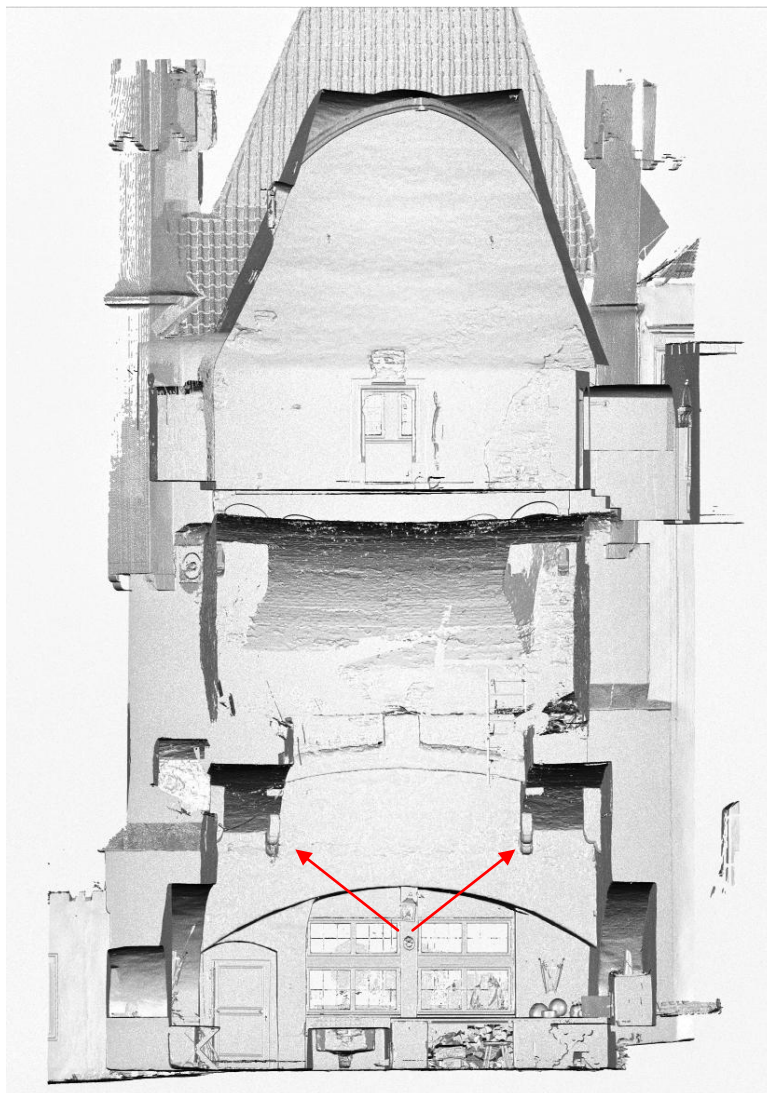
Obr. 25: Kuchyně 2. Půdorys, střední část kuchyně, pohled zespodu na ochoz. Šipky označují 2 z 8 krakorců podírajících 2 níže uložené klenby, kroužky označují 2 z 8 otvorů v pasech, které patrně sloužily pro uchycení konstrukce na uzení. Cejmová a kol. 2019-2020, výstup z pozemního laserového skenování, půdorys zpracoval J. Šedina

Obr. 26: Kuchyně 2. Jihozápadní stěna kuchyně. Červené šipky označují 2 krakorce ze 4 na pohledu, které podírají níže položenou klenbu. Zelená šipka označuje výše položenou klenbu s přiloženým pasem, na řezu klenbou jsou vidět násypy na povrchu klenby. Cejpková a kol. 2019-2020, výstup z pozemního laserového skenování, pohled zpracoval J. Šedina.

Obr. 27: Kuchyně 2. Jihovýchodní stěna kuchyně, šipky označuje kamenné kvádry vyčnívající do prostoru kuchyně. Cejpková a kol. 2019-2020, výstup z pozemního laserového skenování, pohled zpracoval J. Šedina.

Obr. 28: Kuchyně 2. Východní kout kuchyně, povrch ochozu se sutí a východní komín. Šipka označuje zídku mezi pasem a obvodovou zdí kuchyně na nižším SV ochozu.

Obr. 29: Kuchyně 2. Vyšší ochoz nad vstupem, pas a jeho zpevňující zídka (?).

Obr. 28: Kuchyně 2. Pohled na ochoz od zadní stěny kuchyně směrem ke vstupu, celý záběr a detail. Šipka označují svislé otvory v pasech a kamenný kvádr s otvorem. Foto Z. Poloprutský.

Obr. 29: Jižní kout kuchyně 2, krakorce podírající nižší SV pas a kamenný kvádr s otvorem, v němž je ještě pozůstatek původní konstrukce.

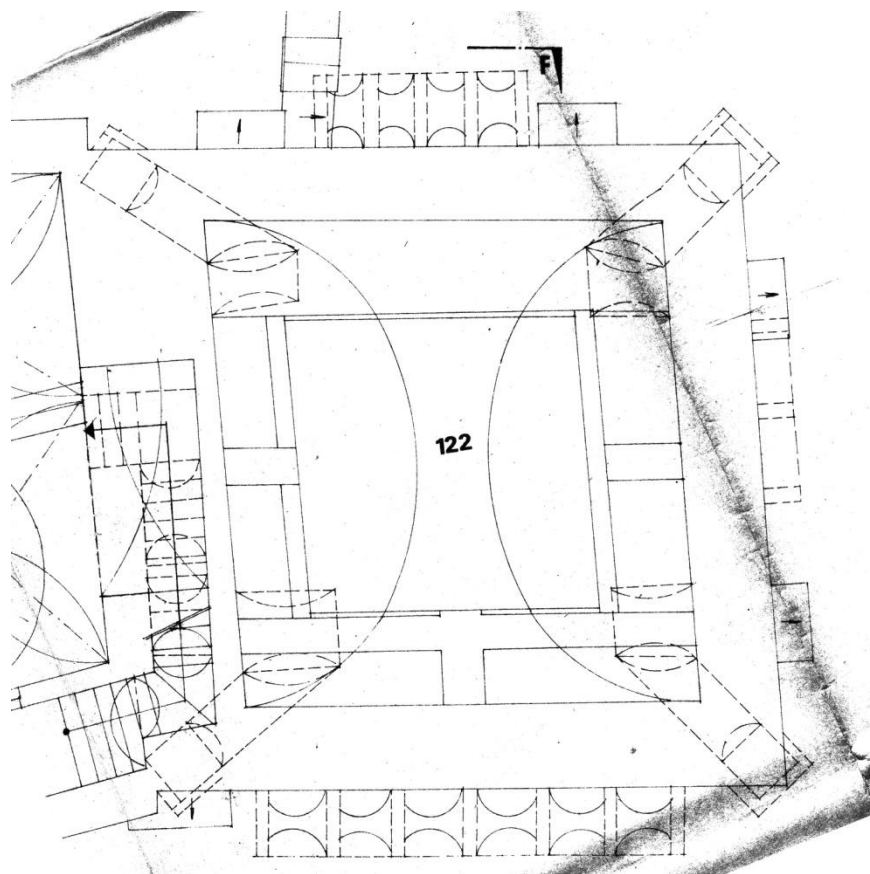
Výřez z panoramatické prohlídky kuchyně, dostupné z: <http://www.zamek-jindrichuvhradec.pano3d.cz/>.

Obr. 30: Kuchyně 2, chodba k východnímu komínu, v zadní části komínu je zadržovaný větrák.

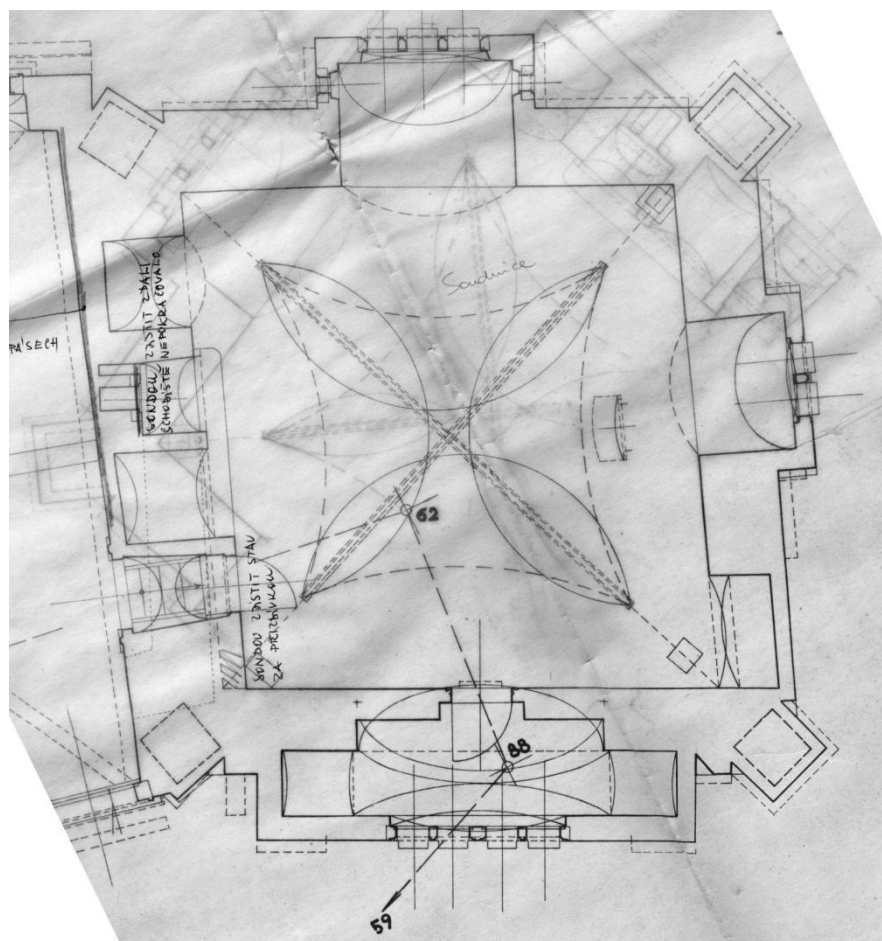
Červená šipka - kamenný překlád chodby, zelená šipka - uzavírka otvoru, který byl probouraný do Soudnice v době, kdy se využívala jako udírna.

Obr. 31: Kuchyně 2.
Poloha a průběh
kominů v úrovni
klenby kuchyně.
Zaměření SÚRPMO
využité pro PD.
Uloženo: archiv NPÚ-
ÚOP v Českých
Budějovicích, inv. č.
1534.

Obr. 32: Kuchyně 2.
Poloha a průběh
kominů v úrovni
Soudnice. Zaměření
SÚRPMO využité pro
PD. Uloženo: archiv
NPÚ-ÚOP v Českých
Budějovicích, inv. č.
75

Vybavení kuchyně 2

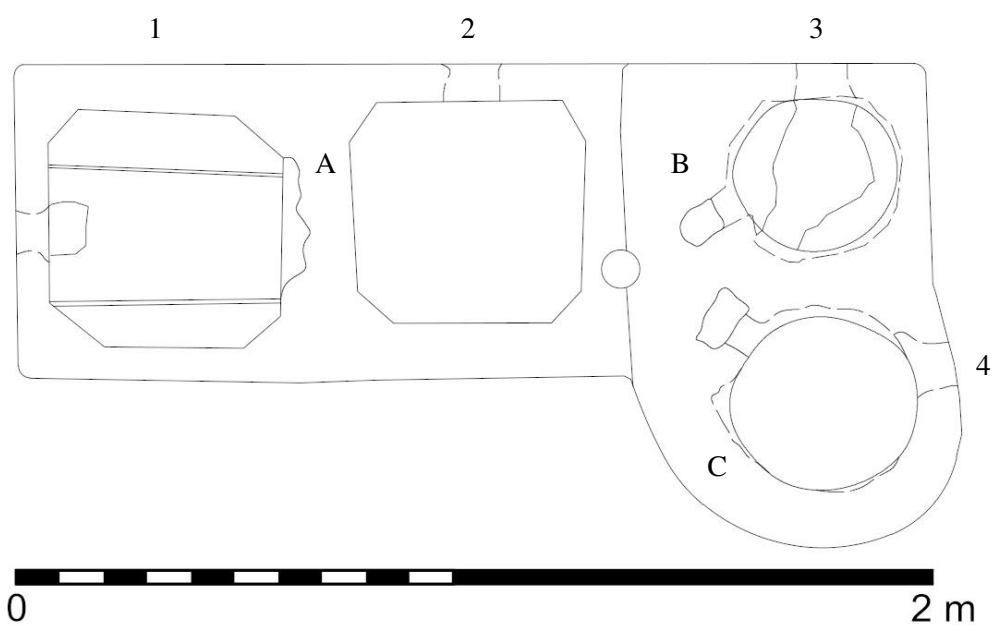
Obr. 33: Vybavení kuchyně 2, kamna umístěná ve středu kuchyně. Foto Z. Poloprutský.

Obr. 34: Vybavení kuchyně 2, kamna umístěná umístěné ve středu kuchyně. Stav v roce 1984.

Obr. 35: Vybavení kuchyně 2, historická pohlednice, dostupné z: <httpswww.zlatakorunacz.czeshopjindrichuv-hradec-stredoveka-t-zv-cerna-kuchyn>.

Obr. 36: Vybavení kuchyně 2, kamna umístěná ve středu kuchyně. Čísla označují topeniště. Cejmová a kol. 2019-2020, výstup z pozemního laserového skenování, půdorys zpracovala Š. Poučová.

Obr. 37: Vybavení kuchyně 2, kamna umístěná umístěné ve středu kuchyně, topeniště 1. Foto Z. Poloprutský.

Obr. 38: Vybavení kuchyně 2, kamna umístěná ve středu kuchyně, topeniště 2. Foto Z. Poloprutský.

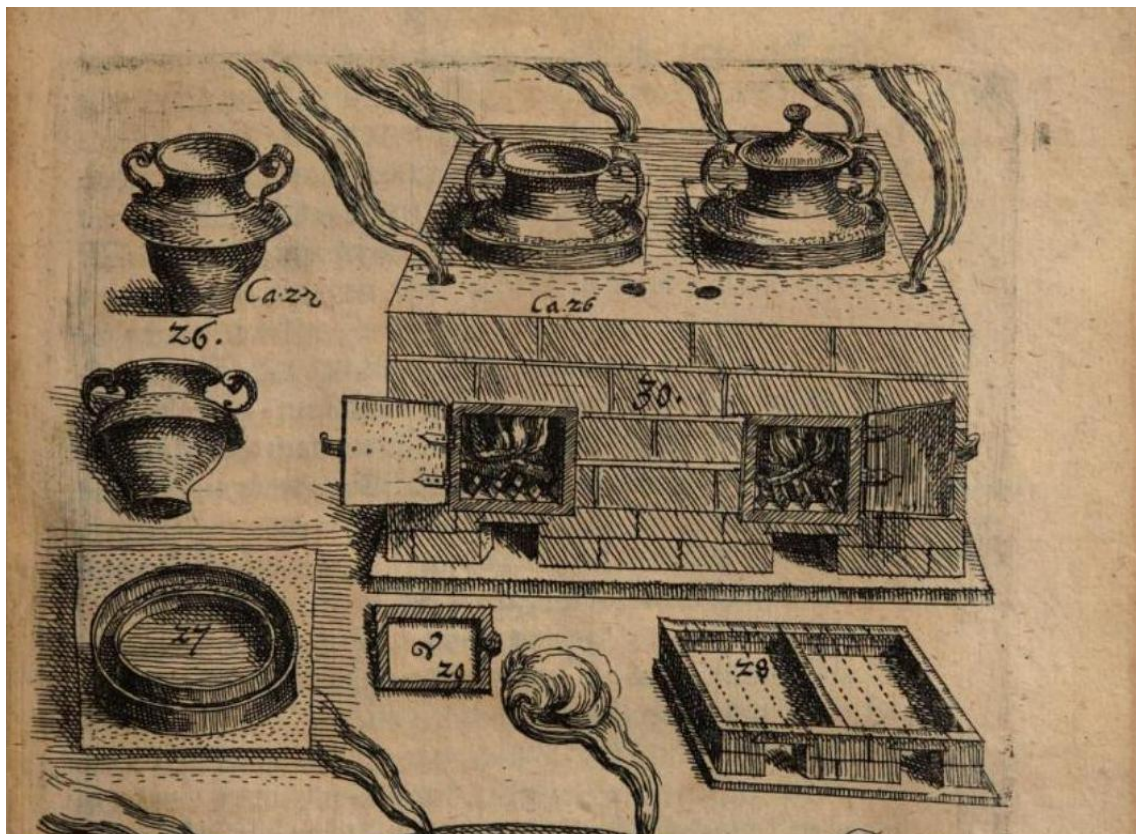
Obr. 39: Vybavení kuchyně 2, kamna umístěná umístěné ve středu kuchyně, topeniště 3. Foto Z. Poloprutský.

Obr. 40: Vybavení kuchyně 2, kamna umístěná umístěné ve středu kuchyně, topeniště 4. Foto Z. Poloprutský.

Obr. 41 : Vybavení kuchyně 2, úsporná kamna pro velké kuchyně s uzavřeným topeništěm. Podle Kessler 1618, vyobrazení č. 31.

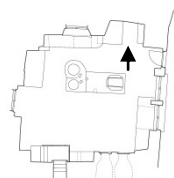

Obr. 42: Vybavení kuchyně 2, úsporná kamna s vertikálním dělením a uzavřeným topeništěm. Podle Kessler 1618, vyobrazení č. 26-30.

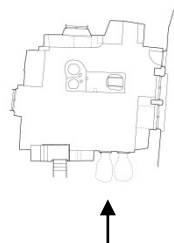

Obr. 43: Vybavení kuchyně 2, podesta na vaření v severozápadní části kuchyně 2. Foto Z. Poloprutský.

Obr. 44: Vybavení kuchyně 2, zidky ve výklenku v jihovýchodní stěně kuchyně. Výřez z panoramatické prohlídky kuchyně, dostupné z: <http://www.zamek-jindrichuvhradec.pano3d.cz/>.

Obr. 45: Vybavení kuchyně 2, těleso pecí v prostoru za kuchyní.

KÁMEN, HRAD

Okres Pelhřimov, kulturní památka rejst. č. úskp 40125/3-3061 - hrad Kámen

Historie

Původně gotický hrad byl postaven v polovině 13. století na rozsáhlém skalisku, podle kterého byl pojmenován. První písemné zmínky jsou z let 1316 a 1318. V letech 1327 až 1504 byl Kámen královským lením hradem. Od roku 1523 hrad téměř 200 let vlastnila jedna z větví významného českého rodu Malovců.

V polovině 16. století dosáhlo panství Kámen největšího rozmachu. K hradu patřilo stejnojmenné městečko a deset poddanských vsí. Z maloveckých držitelů se do historie Kámen nejvýznamněji zapsal rytíř Jan Kryštof Malovec z Malovic (držel hrad od roku 1640). Za něho byl hrad znovu přestavován, bylo vystavěno jižní obytné křídlo a vstupní věž (1673). Na západním okraji vsi dal vystavět raně barokní kapli Panny Marie Bolestné, v níž zřídil rodinnou hrobku.

V průběhu 18. a 19. století se držitelé hradu a panství často střídali a hrad ztrácel na svém významu.

Po roce 1948 byl hrad poslednímu soukromému majiteli Antonínu Fleissigovi vyvlastněn. Státním kulturním majetkem byl Kámen prohlášen v roce 1953. V letech 1964 až 2002 byl hrad Kámen zřizován ONV, později Okresním úřadem v Pelhřimově. Od 1. 1. 2003 byl hrad Kámen samostatnou příspěvkovou organizací Kraje Vysočina a od roku 2011 se stal pobočkou Muzea Vysočiny Pelhřimov, p. o
(Hrad Kámen. O hradu. Dostupné z: https://www.hradkamen.cz/o_hradu.html. 4/11 2020)

Kuchyně

Hrad Kámen je dle T. Durdíka hrad blokové dispozice. Donjon, hlavní obytná stavba v době výstavby, stála v chráněné poloze na západní straně hradu, palác byl v severozápadním nároží. Umístění donjonu v chráněné poloze zřejmě vyvolalo stavbu dalších věží (Durdík 2009, 238-239).

Kuchyně stála v dominantní poloze na jižní straně hradu v sousedství hradní kaple. Budova se silnými zdmi vyčnívá z úzkého, skalou vymezeného areálu až do úrovně jižního parkánu. Nad kuchyní se tyčil dýmníkový komín, DČK měla tvar oktogonu, kolem komína bylo cimbuří. Pravoúhlý půdorys kuchyně byl na osmiboký převedený pomocí trompů. Pozůstatky trompů a cimbuří byly objeveny při opravách v 50. a 60. letech 20. století¹. Nelze vyloučit, že kuchyně byla záměrně umístěná do této dominantní polohy a vytvářela při pohledech na hrad další hradní věž. Iluzi věže navozovala i DČK ve tvaru oktogonu. Exponované poloze odpovídala i síla obvodových zdí budovy.

Hradní jádro je datované do 1/2 14. století (Durdík 2009, 238), u kuchyně, která je pro provoz hradu nezbytná a navíc je v dominantní poloze, můžeme uvažovat už o 1/4 14. století. Horní část kuchyně byla v 17. a hlavně v 19. století úplně přestavěná (Menclová 1/1976, 391—392).

Závěr

Kuchyně na hradě Kámen je zatím nejstarším bezpečně zjištěným užitím dýmníkového komína, jehož dýmníková část má tvar oktogonu. Dokládá používání tohoto typu odvodu kouře již v 1/4 14. století.

Literatura a prameny

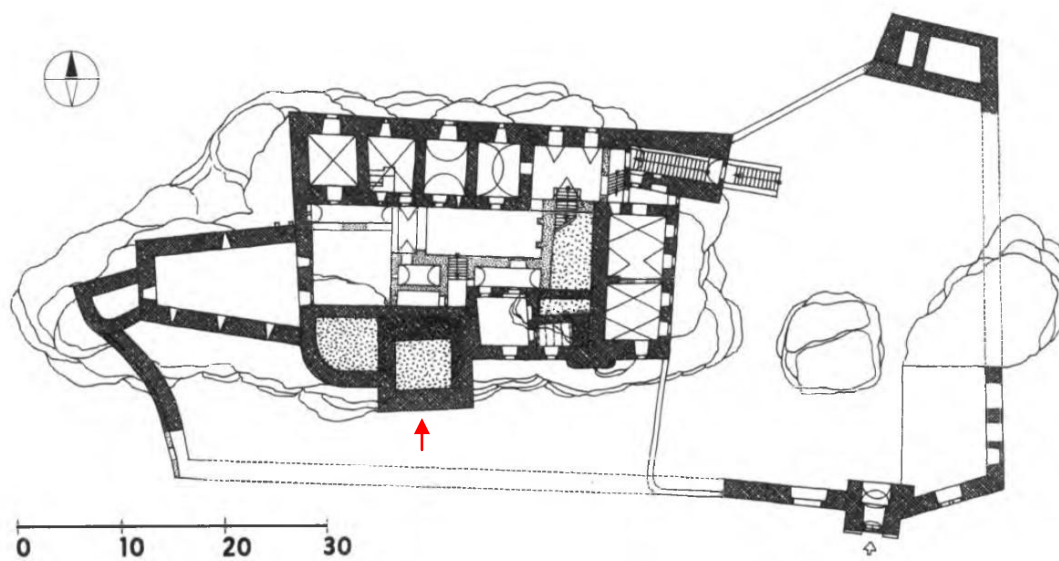
Durdík, T. 2009: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha.

Hrad Kámen. O hradu. Internetové stránky hradu.

Dostupné z: https://www.hradkamen.cz/o_hradu.html. 4/11 2020

Menclová, D. 1976: České hrady I, II. Praha.

¹ Ústní informace ing. arch. F. Kašička 1984.

Obr. 1: Plán hradu. Šipka označuje polohu kuchyně. Podle Menclová I/1976,392.

KŘIVOKLÁT, HRAD čp. 132

Okres Rakovník, národní kulturní památka rejst. č. ÚSKP 165 - Hrad Křivoklát
kulturní památka rejst. č. ÚSKP 11751/2-2668 - hrad Křivoklát

Historie a stavební vývoj hradu

V písemných pramenech se s Křivoklátem poprvé setkáváme k roku 1110, kdy se mluví o přestavbě starého hradu. Toto původní "hradiště však (jak ukázal archeologický výzkum) s největší pravděpodobností stálo na jiném místě. Královský hrad na dnešním místě vznikl koncem vlády Přemysla Otakara I. či na samém počátku vlády Václava I. Stavba komplikovaného rozměrného objektu, který zde postupně vznikl, se táhla až do 80. let 13. století. Na počátku 14. století hrad zničil požár, archeologicky doložený. Nejspíše se tak stalo roku 1307 při dobytí Vilémem Zajícem z Valdeka. Na hradě pobýval zvláště v mládí Karel IV. a nalezneme ho i v *Majestas Carolina*. Významné přestavby se Křivoklát dočkal za Václava IV. 18. 3. 1422 odpoledne vyhořel a následně byl čtyřikrát obležen a dobyt střídavě husitskými a katolickými vojsky. V držení Alše Holického ze Šternberka byl pouze nouzově udržován a výraznějších stavebních zásahů se mu dostalo až za vlády Jiřího Poděbradského. Za Vladislava Jagellonského byl od konce 70. let 15. století až do počátku 20. let 16. století velkolepě přestavěn. Křivoklát po celý středověk patřil k nejdůležitějším královským hradům v zemi, v 16. století byl užíván spíše jako vězení. Po menším požáru koncem 16. století byl částečně renesančně upraven. Pohromu přinesl zničující požár roku 1643, po kterém byl hrad zanedlouho roku 1658 zastaven a následně prodán Valdštejnům. Ti ho drželi od roku 1685 až do roku 1733, kdy přešel na Fürstenberky. V té době byl již dlouho pouze utilitárně využíván a stále větší a větší část jeho plochy pohlcoval prosperující pivovar. V roce 1826 hrad postihl další požár. Ve druhé polovině 19. a prvé třetině 20. století byl za účasti architektů Humberta Walchera von Molthein, Josefa Mockera a Kamila Hilberta restaurován. Od roku 1929 je v majetku státu. Od počátku 70. let zde probíhají památkové úpravy, souběžně s nimiž je hrad archeologicky zkoumán (Durdík 1999, 299-300, doslovná citace).

Kuchyně v čp. 132

Poloha kuchyně

Kuchyně byla umístěná v severovýchodní části dolního hradu, v těsném sousedství horního hradu. Jižní zeď kuchyně tvořila gotická hradba, severní stěnu zeď vynášená dvěma arkádami připojenými na vnější straně k parkánové hradbě. Tyto arkády byly vystavěné spolu s kuchyní, jejich úkolem bylo rozšířit plochu kuchyně.

Popis kuchyně

Dům čp. 132

Mladší stavba pohltila pozůstatky kuchyně a rozšířila se směrem do nádvoří. Z kuchyně zůstaly zachované svíslé zdi, DČK zanikla. V dochovaných zdech kuchyně (nejvíce v nádvorní zdi, kterou tvořila starší hradba) byly probourané nové vstupy a okna, byly vloženy příčky a klenby. Viditelné starší zdivo kuchyně bylo možné ve zdivu identifikovat.

Hradní kuchyně

Pro poznání kuchyně bylo klíčové vyobrazení z roku 1643, které zachycovalo stav před a po ničivém požáru. I když jsou na vyobrazení určité nepřesnosti, bylo možné na základě vyobrazení a analytického půdorysu z SHP hradu (příloha Líbal a kol. 1987) rekonstruovat dispozici kuchyně. V SHP byly popsány jednotlivé konstrukce dochované v kuchyni, jejich vzájemné vztahy a návaznosti však určeny nebyly.

Kuchyně byla obdélná budova rozdělená příčnou zdí na 2 části, západní část byla dýmná, tyčil se nad ní komín, jehož dýmníková část měla tvar osmibokého komolého jehlanu. Východní část byla plochostropá přípravná, spojení s dýmnou částí zajišťovaly 2 lomené arkády v příčné zdi. Do kuchyně vedly dvoje dveře, vpravo od nich (při pohledu z nádvoří) bylo vždy jedno široké záclonové okno, nepochybně tzv. okno podávací. Oboje dveře byly přístupné po několika

schůdcích, protože terén se před kuchyní zvedal. Vůči ploše nádvoří byl prostor před vstupem do kuchyně výrazně výš, patrně podepřený opěrnou zdí. Do prostoru se vstupovalo po 3 schodech z cesty vedoucí k průjezdu do horního hradu. Právě dveře a okno vedly do přípravné, levé do dýmné části. Před dýmnou částí stála před požárem 1643 dřevěná přístavba. Na vyobrazení je mezi kuchyní a hradním jádrem zakreslené šnekové schodiště. To neodpovídá skutečnosti. Šnek probíhá nad kuchyní, původně končil na obvodové hradbě, která tvoří nádvorní zeď kuchyně, následně byla hradba pod šnekem vybouraná a schodiště bylo protažené až do přípravné. Schodiště v interiéru dokládají plány z 19. století. Dnes je na místě šneku výklenek, který směřuje do místnosti v mladším přístavku čp. 132. Schodiště umožňovalo přístup do 2. patra sousedícího paláce. Dnes je šnekové schodiště přístupné z pudy čp. 132 mladším vstupem, dolní část je zazděná a zčásti zaplněná sutí.

Nad dýmnou částí kuchyně se tyčil oktogon komína. Z jeho boků vystupovaly dva útvary, které vypadaly jako drobné vedlejší komínky. Oktogon byl ukončený prstencem, nad nímž začínala krátká svislá část komína zakončená rozšiřující se hlavicí. Drobné komínky dáváme do souvislosti s otvory nalezenými v horní části dýmníkové části komína na hradě Roupově a předpokládáme, že se i zde jednalo o otvory určené k regulaci tahu v komíně.

Nad přípravnou byly zakreslené 2 stříšky a to tak, že na pohledu z nádvoří stříška klesala od oktogonu směrem k hradnímu jádru, na pohledu od údolí pod hradem stříška klesala od hradního jádra k oktogonu. Situaci bylo možné rekonstruovat jako 2 pultové stříšky nad přípravnou, s úžlabím uprostřed. Teorii potvrdila fotodokumentace z roku 1980 (Kašička a kol.), na níž je v místě předpokládaného úžlabí vyfocený kamenný žlab, který nasměrovaný do svahu pod hradem.

V interiéru kuchyně byla příčka, která oddělovala dýmnou část od plochostropé přípravné. Spojení obou částí umožňovaly 2 lomené arkády v příčce. Obdélný prostor kuchyně byl pro nasazení DČK převedený na osmiboký, nepochybně pomocí trompů v rozích. Protože kuchyně byla v době, kdy už jako kuchyně nesloužila, zaklenutá, dostaly se trompy nebo jejich pozůstatky do prostoru nad klenby. Z kleneb vystupují krakorce, které se nacházely pod trompy, v každém rohu byly 2 krakorce proti sobě, na nich ležel překlad. Ačkoliv trompy nejsou vidět, ze statických důvodů je jejich existence nezbytná, kamenný překlad by tíhu stěny DČK neunesl. Krakorce s překladem byly pouze jedním ze zdobných prvků kuchyně.

Viditelné jsou 3 krakorce z 8. Nejlépe dochovaný je v západním koutě kuchyně. Je tvořený 2 ustupujícími, na konci zaoblenými hranoly. V jižním koutě se na odpovídajícím místě nachází nepravidelný omítnutý útvar, stejně orientovaný vůči obvodovým zdem místnosti, zjevně pozůstatek dalšího krakorce. Spodní část krakorce, který se nacházel v severním koutě kuchyně, se podařilo objevit na půdě domu, kde vystupoval z mladší valené klenby, pod níž je dnes podhled. Po zaměření a vynesení krakorců do plánu hradu bylo možné rekonstruovat podobu oktogonu.

Kuchyně měla rozměry 6,9 x 5,7 m (okna a vstup v delších stěnách). Volný prostor mezi krakorcí byl cca 0,64 m. Délka stěn DČK byla nad trompy 1,98 m, nad kratšími stěnami kuchyně 2,9 m, nad delšími 4,1 m.

Vedle trompů nesly DČK 2 obvodové zdi, příčka s arkádami a pas předsazený hradbě, která tvořila nádvorní zeď kuchyně. Použití pasu ukazuje na to, že buď prostor koruny hradby zůstával volný, nebo hradba prolomená vstupy, okny a šnekovým schodištěm neposkytovala dostatečnou oporu. Pas byl podepřený 2 různě velkými konzolami. Je zachovaný celý, jeho část je viditelná v dnešním zázemí obchodu, v zazděném prostoru s pecí, v prostoru dřevěného schodiště na půdu a v novodobé kuchyňce vložené do vybourávky v již zmíněné hradbě.

Vstupy do kuchyně a tzv. podávací okna byly prolomené v hradbě, která tvořila nádvorní zeď kuchyně. Vstup do přípravné se zachoval. Při průzkumu v prostorách mladší pekárny se podařilo v hradbě objevit zazděné záclonové podávací okno, které vedlo do dýmné části kuchyně. Při mladších úpravách byla původní dýmná část kuchyně rozdělena příčkou. Ve východní takto vydělené části byla zřízena pekárna s pecí, která byla odkouřena do barokního komína s DČK ve tvaru pravidelného čtyřbokého jehlanu situovaného na půdě domu. Při přechodu na tahové komíny byl prostor s pecí, nikou podávacího okna a vstupem do komína zazděný. Zazdívkou se vytvořil pseudotahový komín, resp. komínový prostor, do kterého byly směřované kouřové trubky

z okolních místností. Komín takto funguje dodnes. Nedávný průraz pro kouřovod ze sousedního obchůdku bohužel zazděné ostění poškodil. Profilovaná část ostění okna by měla být pod omítkami stěn prodejny.

Na půdě čp. 132 se dochovalo in situ několik polí cihlové atiky, která ohraničovala plochu kolem komína kuchyně. Atika z cihlových tvarovek byla velice zdobná. Stála na členěné kamenné římsě. Tvořila ji vpadlá pole široká 87 cm, vysoká 82 cm z gotických cihel se zataženými spárami s panelováním. Pole jsou vyzděná z cihlových tvarovek, na kterých vystupují zvýšené pásy. Ty se ve zdivu skládají do dekorativních pásů, které se protínají v konvexkonkávních křivkách. Na povrchu pásů byl maltou připevněný nějaký obklad (dochovaly se jeho otisky), jehož povrch zřejmě kontrastoval s cihlovou plochou atiky. Vpadlá pole atiky byla oddělená sloupky vyzděnými z výrazně profilovaných cihlových tvarovek. Atiku uzavřela nahoře vodorovná vrstva cihel. Atika se dochovala na půdě čp. 132 na straně do nádvoří, podle vyobrazení z roku 1643 byla i na vnější straně hradu obrácené do údolí pod hradem. Při průzkumu se dosud nerozpoznané pozůstatky atiky podařilo dohledat na straně do údolí a do parkánu. Kamenná římsa atiky vystupuje na straně do údolí, výše zmíněný odvodňovací žlab je umístěn pod ní. Na straně do parkánu kolem horního hradu vystupuje ze zdi opět kamenná římsa, v jednom místě se na ní dochovala i spodní řada tvarovek sloupku oddělujícího jednotlivá pole atiky. Atika tak obíhala 3 strany kuchyně, na 4. straně kuchyně sousedila s další budovou.

Na atice na půdě se nezachovalo její horní zakončení, je možné ho rekonstruovat podle vyobrazení z roku 1643. Horní část atiky tvořily trojúhelné útvary vyzděné ze tří řad cihel, které je možné je přirovnat k jednoduchým akroteriím.

Průzkum hradu byl prováděn v rámci SGS, získané poznatky byly využité pro zpracování schématu kuchyně, které provedla ing. arch. Š Poučová.

Komunikační schéma

Dýmná část kuchyně i přípravná měly vlastní vstup a podávací okno. Přimo z kuchyně bylo možné po šnekovém schodišti dojít do 2. patra sousedního paláce. Cesta od podávacích oken vedla na cestu směřující k průjezdu do horního nádvoří a odtud dále do paláců v horním hradě.

Závěr

Na základě podrobného průzkumu se podařilo rekonstruovat podobu kuchyně v době jejího provozu a doložit doložení existence atiky na 3 stranách kuchyně. Použití kamenných krakorců a překladů umístěných do prostoru pod trompy ani využití atiky pro ohraničení prostoru kolem dýmníkového komína zatím nebylo doložené na žádné jiné lokalitě. Důležité je nalezení otisků obkladů v maltě na dekorativních páscích atiky. Nejvýznamnějším objevem je nález ostění záclonového podávacího okna v původním uložení ve stěně budovy.

Literatura a prameny

Cejpová a kol. 2019-2020: Výstupy z SGS č. 19/116/OHK1/2T/15, Číslo FIS: 161-1611906E000.

Uloženo: archiv autorky.

Durdík, T. 2009: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha.

Kašička, F. - Binko, J. - Žižková, Z. 1980: Státní hrad Křivoklát, stavebně historický průzkum, IV. dílčí etapa. Domky čp. 132 - 133 a Liščí bašta. Fotografická dokumentace. Strojopis.

Uloženo: Archiv NPÚ-ÚOP Středočeského kraje signatura svazku P 148. Citováno: Kašička a kol. 1980.

Líbal, D. - Lišková, A. 1985: Státní hrad Křivoklát. Stavebně historický průzkum. Dům čp. 132, 133. Strojopis. Uloženo: Archiv NPÚ-ÚOP Středočeského kraje, signatura svazku P 148.

Citováno: Líbal a kol. 1985.

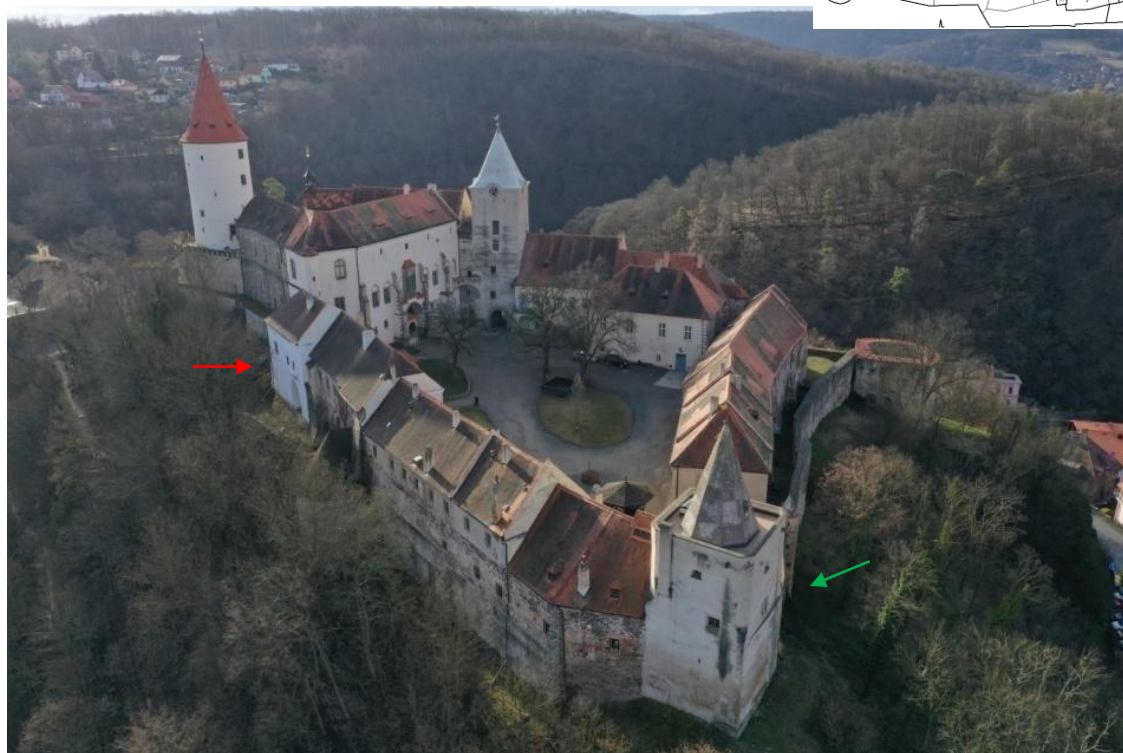
Líbal, D. - Lišková, A.- Macek, P. - Novosádová, O. 1987: Hrad Křivoklát. Stavebněhistorický průzkum. Strojopis. Uloženo: Archiv NPÚ-ÚOP Středočeského kraje, signatura svazku. P 266.

Citováno: Líbal a kol. 1987.

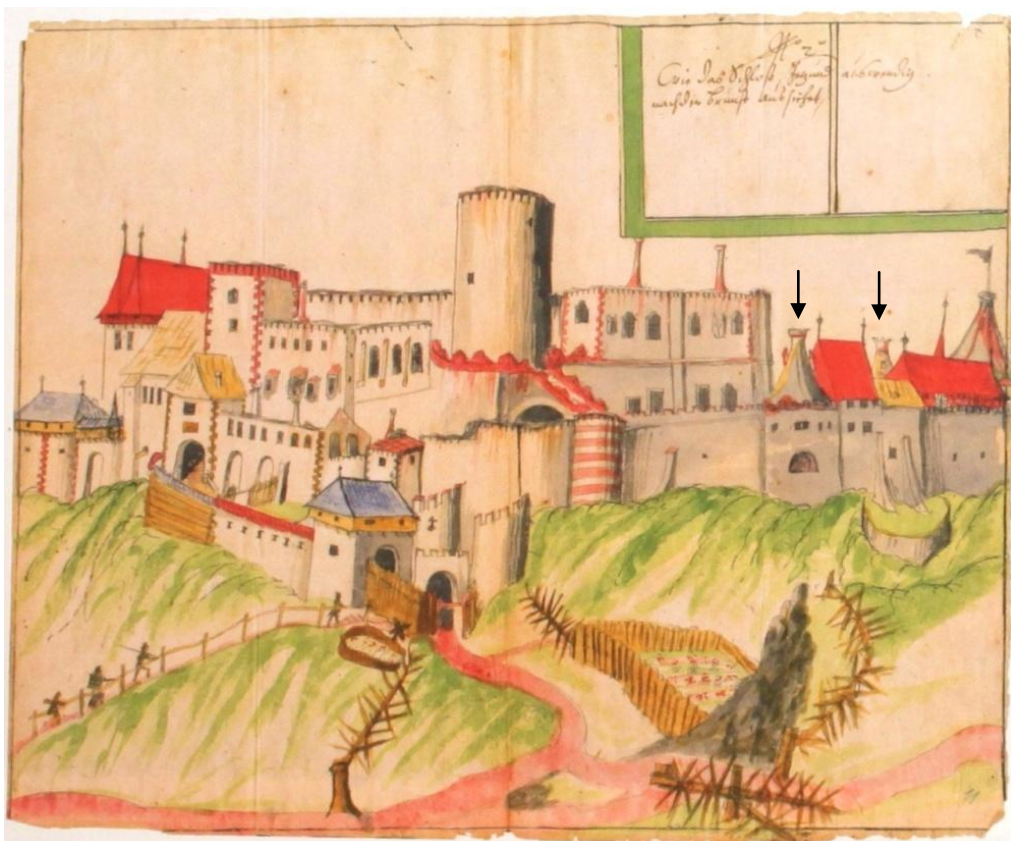
Razím, V. ed. 2010: Přemyslovské Křivoklátsko : 900 let hradu Křivoklátu. Praha.

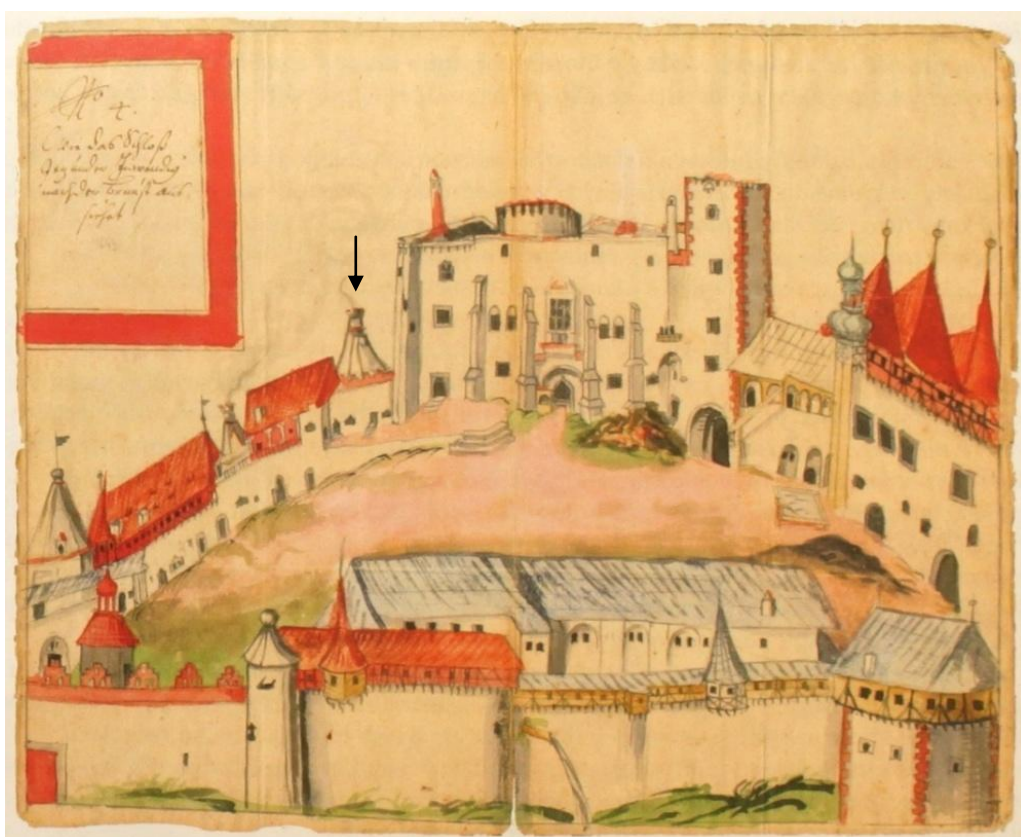
Obr. 1: čp. 32

Obr. 2: Červená šipka ukazuje čp. 132, zelená šipka ukazuje věž Huděrku . Foto M. Benda,

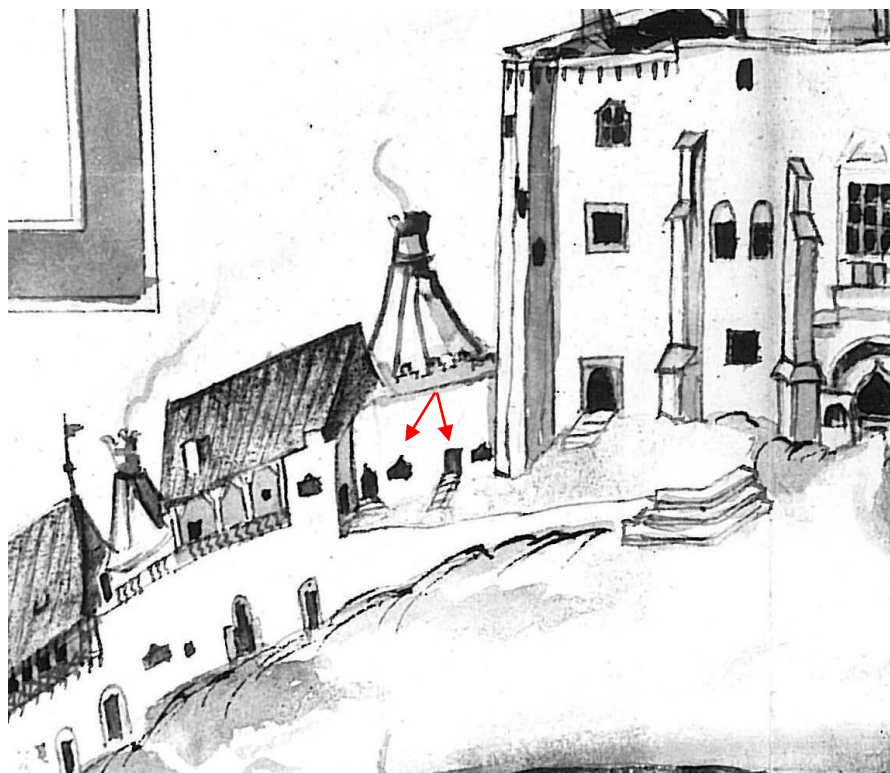
Obr. 3: Vyobrazení Křivoklátu po požáru 1643. Podle Razim ed. 2010, 118. Šipky označují kuchyně.

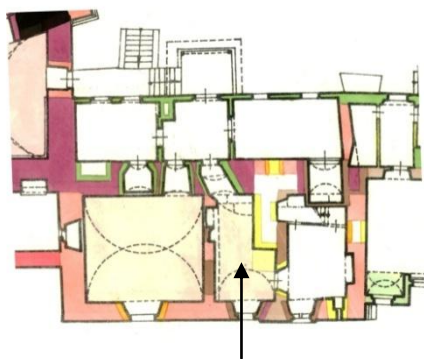
Obr. 4: Vyobrazení Křivoklátu po požáru 1643. Podle Razim ed. 2010, 119. Šipky označují kuchyně.

Obr. 5: Kuchyně v čp. 132 před požárem 1643. Podle Kašička a kol. 1980, výřez.

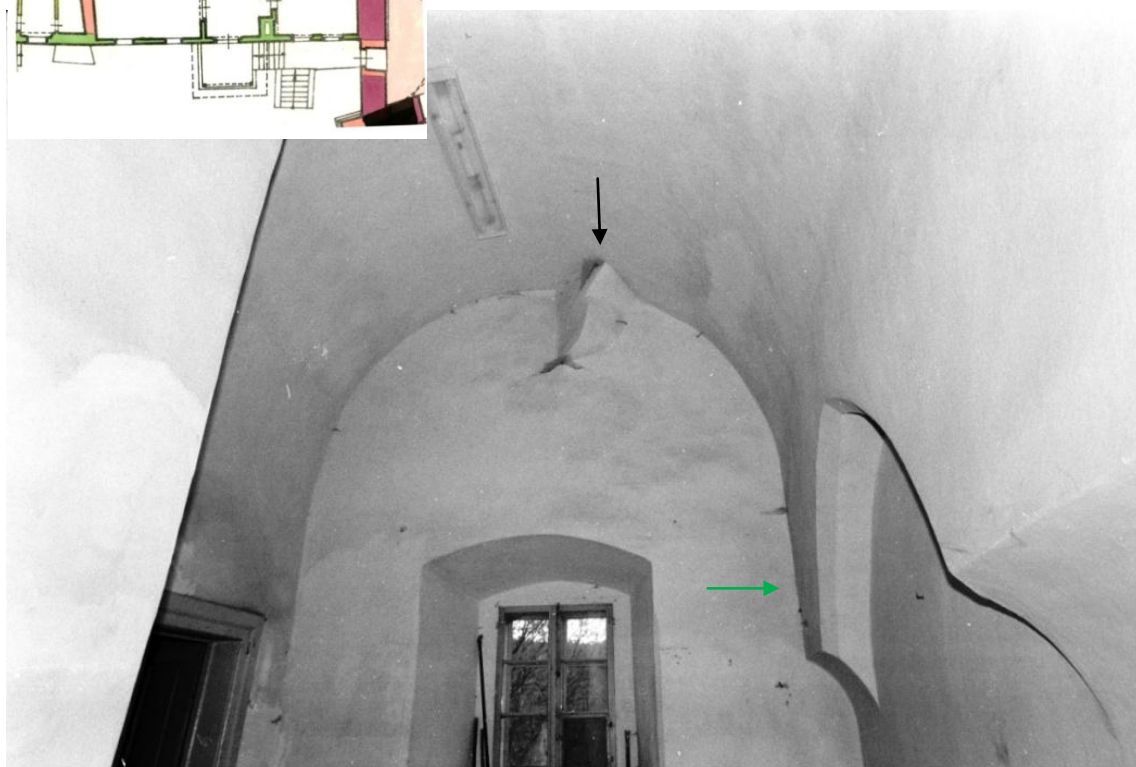
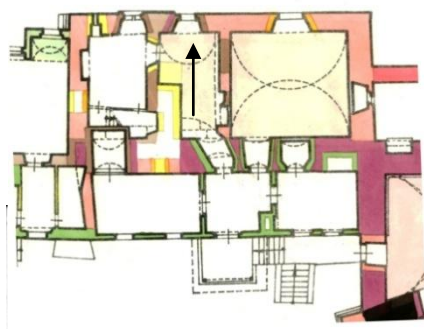
Obr. 6: Kuchyně v čp. 132 po požáru 1643. Podle Kašička a kol. 1980, výřez. Šipky označují dochovaný portál a nalezené ostění okna.

Obr. 7: Červené šipky - pas při hradbě, která tvoří nádvorní zeď kuchyně a konzola, která pas podpírá. Černá šipka - pozůstatek krakorce. Zelená šipka - pseudodýmný prostor, v němž se našlo záclonové okno. Stav 1984.

Obr. 8: Černá šipka - krakorec, zelená šipka - zazděná arkáda v příčce oddělující přípravnu od dýmné části kuchyně. Stav 1984.

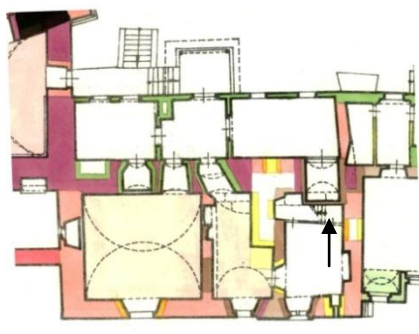

Obr. 9: Konzola podpirající pas v prostoru kuchyňky, která je součástí obchodu. Kuchyňka je vložena do prostoru vybouraného v hradbě

Obr. 10: Úsek pasu v prostoru schodů na půdu domu.

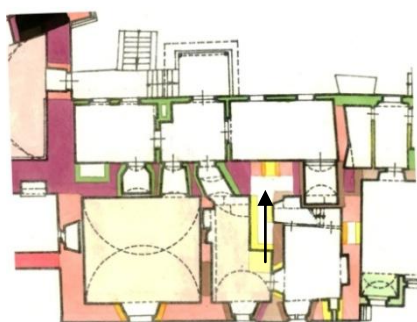
Obr. 9: Krakovec v severním koutě kuchyně, nad stávajícím stropem místnosti.

Obr. 10: Zazděné arkády, které propojovaly dýmnou část kuchyně s přípravnou

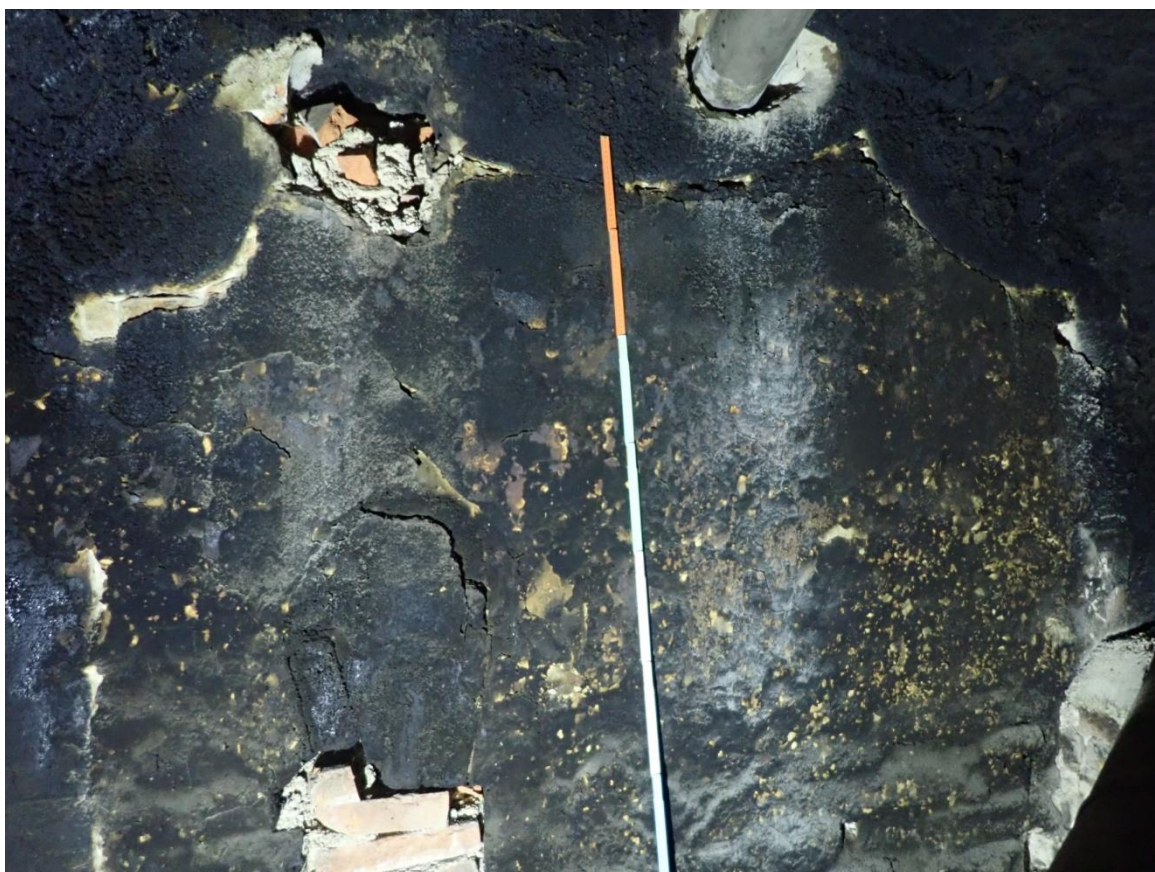

Obr. 11: Dochované ostění vstupu do přípravnny

Obr. 12: Objevené zadržné podávací okno, které vedlo do dýmné části kuchyně.

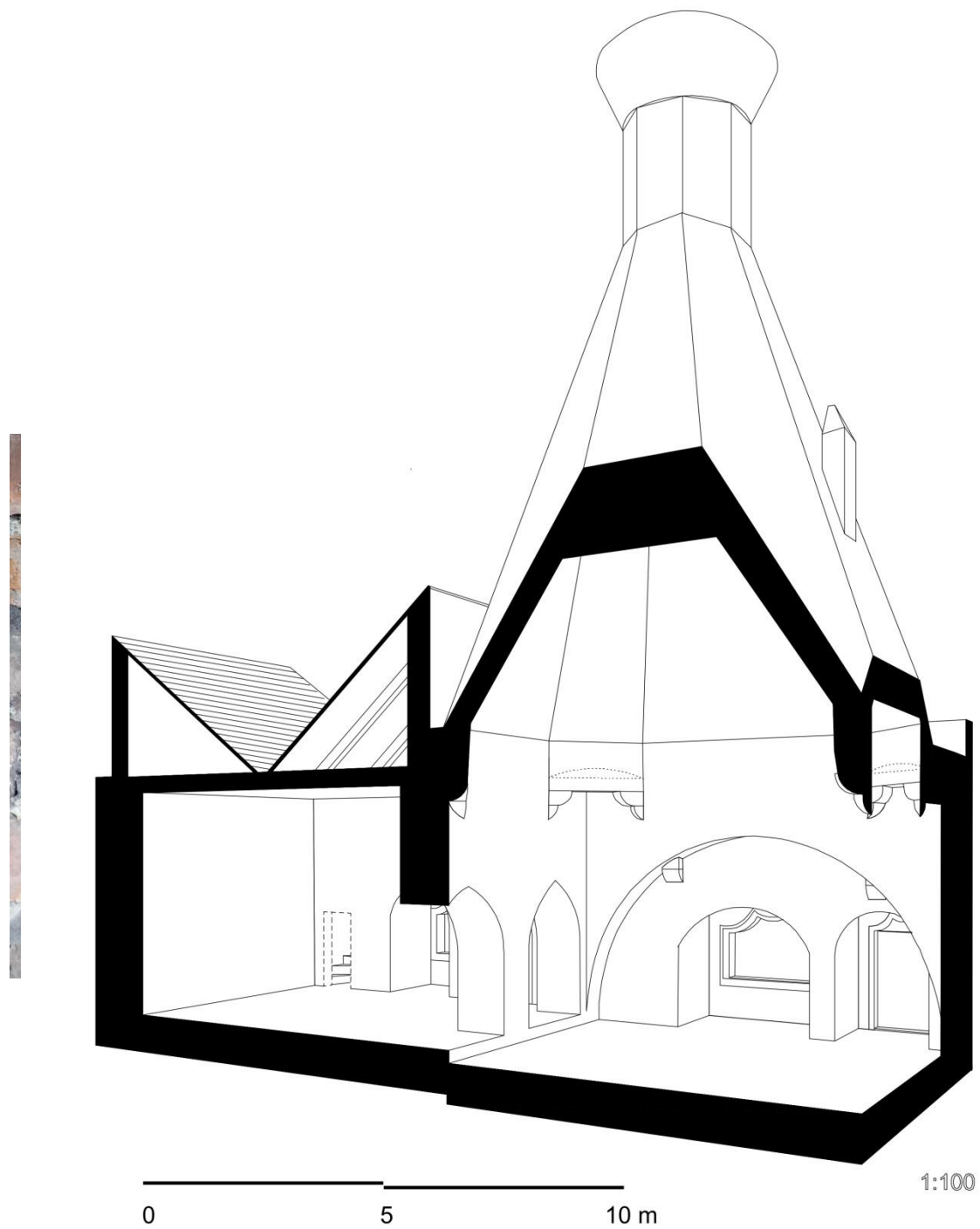

Obr. 13: Černobílé snímky: strana kuchyně do údolí. Detail a výřez. Šipky ukazují žlab, který odvodňoval úžlabí pultových střech kuchyně a kamennou římsu pod atikou, která se dochovala nad žlabem. Podle Kašíčka a kol. 1980

Obr. 14: Barevné snímky: Východní strana kuchyně. Kamenná římsa vystupující z fasády, nad ní část sloupku, snímek a výřez. Foto dochovaného sloupku na půdě.

Obr. 15: Schéma kuchyně, na základě průřezu autorky kreslila Š. Poučová

KUROVICE, TVRZ

Okres Kroměříž, nemovitá kulturní památka rejst. č. ÚSKP 36939/7-6046 - tvrz

Historie

Vesnice Kurovice vznikla na staré sídelní půdě a roku 1276 se po ní psal Zášit z Kurovic. Poslední dědičný vlastník Beneš Hus ji roku 1339 prodal olomouckému biskupovi Janovi. Kurovice pak drželi manové, z nichž Jaroslav současně sloužil na Šternberku jako purkrabí. Ješek ze Šternberka se před rokem 1385 pod záminkou pohledávek vůči Jaroslavovi zmocnil tvrze a jejího příslušenství a roku 1390 mu ji i s manskou polovinou Holešova biskup udělil lénem. Příslušnost Šternberků ke katolickému táboru zapříčinila, že husité v letech 1423-24 tvrz zničili. Zdá se, že před rokem 1447, kdy se uvádí jako zámek (rozuměj hrad), byla už v kvalitní formě obnovena.

K poškození tvrze došlo znovu v česko-uherských válkách a na následnou opravu navázali od roku 1499 synové Haška z Vrchlabí výraznou postupnou přestavbou. Ukončil ji před polovinou 16. století Oldřich z Vrchlabí. Plně převládla obytně-reprezentační funkce. V roce 1562 se zboží ujal Jáchym Zoubek ze Zdětína. V roce 1604 připadlo zboží k holešovskému zboží katolických Lobkoviců, a proto na počátku třicetileté války jejich tvrz dvakrát dobyli vzbouření Valaši. Spolu s Holešovem tvrz roku 1651 koupili Rottalové a u Holešova zůstala až do roku 1936 (Plaček 2001, 328-329, doslovná citace).

Ve 20. století tvrz sloužila jako byty, ve 2/2 20. století zde mělo zázemí i JZD. V 80. letech přešla do vlastnictví Muzea Kroměřížska, které zde plánovalo puristickou přestavbu a instalaci muzejní expozice. Po r. 1989 se od plánované přestavby ustoupilo, objekt byl v r. 2006 prodán soukromému majiteli, který provedl rekonstrukci, při které umožnil podrobné průzkumy (Štětina – Janiš et al. 2019, 96-98).

Stavební vývoj tvrze

Nejstarší tvrz

Předchůdcem dnešní mohutné stavby byla tvrz, patrně v 70. letech 13. století zbudovaná Zášitem z Kurovic. Tvrz zaujala rovinnou polohu na vnějším, východním obvodu vesnické zástavby. Archeologický výzkum v roce 2015 identifikoval pozůstatky gotické tvrze pod dvorním traktem jižního křídla paláce vrcholně gotické tvrze a je pravděpodobné, že její další relikty ukrývá i vyvýšený prostor současného nádvoří. Z prvotní tvrze se dodnes zčásti dochoval prstenec příkopu a vnějšího valu, jejichž oblý průběh zjevně reaguje na půdorys raně gotické tvrze, nikoliv na dispozici mladší stavby s pravoúhlým půdorysem.

Vrcholně gotická tvrz, hypotetická poloha kuchyně

Vrcholně gotická stavba (obr. 1), svojí dispozicí i kvalitou provedení definovatelná i jako menší hrad, vznikala v závěru 14. století na místě starší tvrze. Pahorek, ponechaný ze starší tvrze, byl obestaven novým sídlem; starší stav však neovlivnil dispozici novostavby. Důsledkem ponechání pahorku tvrze bylo zvýšení terénu vnitřního dvora. Nově budovaná tvrz měla půdorys mírně deformovaného, severojižně orientovaného obdélníka rozměrů 22 m x 27 m x 21 m x 29 m. Celek jádra vymezovala hradba. Západní třetinu půdorysu tvrze vyplňovala mohutná budova paláce, v jihovýchodním nároží stála hranolová věž půdorysu cca 7 m x 7 m, celým objemem vtažená do vnitřní plochy areálu. Palác měl tři zděná podlaží (včetně sklepa), a přestože byl přepříčkován při mladších gotických přestavbách, zůstal dosud z velké části dochován i s některými detaily. Uprostřed dvorního průčelí vystupoval mohutný hranolový rizalit s kamennou valenou klenbou v suterénu. Rizalit, v úrovni přízemí spojený s palácem širokým průchodem, zanikl zřejmě ve druhé polovině 15. století; pozdně gotická přestavba kolem roku 1500 s ním již nepočítala. Účel rizalitu neznáme, napojení přímo na palác naznačuje, že nitro rizalitu mohlo hypoteticky ukrývat nejstarší kuchyni. Stropy paláce byly trémové, vnitřní členění interiérů patrně obstarávaly dřevěné příčky. Mohutné trámy stropu nad dnešním přízemím byly vytesány z dubů datovaných dendrochronologicky do let 1395-1398. Obdobná dendrodata poskytla analýza dřevěných prvků ve východní fasádě hranolové věže. Původní výška věže zůstává neznámá, nález obdélných okének nad mladší, pozdně gotickou klenbou druhého patra napovídá, že výška věže

přesahovala dnešní korunní římsu budovy. Okénka a nika prevetu v prvním, nejspíše vstupním patře naznačují alespoň příležitostné obytné posláni věže, které naopak problematizuje ještě gotická zazdívká prevetového výklenku. Polohu nejstaršího vstupu do tvrze přesvědčivě neznáme. Dnešní branka v jižní hradbě při patě věže byla pravděpodobně osazena dodatečně, snad při pozdně gotických přestavbách. Nejstarší vstup se zřejmě nacházel v místě stávajícího renesančního vstupního portálu, tedy v mělkém rizalitu vystupujícím ze středu severní hradby. Vnější opevnění objektu tvořil příkop a val, před vstupním, severním čelem tvrze bylo zřejmě již na přelomu 14. a 15. století hospodářské předhradí, v novověku transformované ve dvůr.

1. pozdně gotická fáze (kolem r. 1460), vznik nejstarší fyzicky doložené kuchyně

Nejspíše ve druhé čtvrtině 15. století byla tvrz pravděpodobně poškozena či dobytá husitskými vojsky; tato akce zřejmě nejvýrazněji poškodila severozápadní nároží paláce. Rozsáhlá oprava byla provedena kolem roku 1460, kdy Kurovice držel Mikuláš z Landštejna (obr. 2). V této fázi proběhla výrazná obnova paláce. Palác rozšířilo užší severní křídlo, mezi západní palác a hranolovou věž v jihovýchodním nároží bylo vloženo přízemní dvouprostorové jižní křídlo.

Snad současně s přestavbou západního paláce kolem roku 1460 vzniklo i východní, zprvu jednoprostorové dvorní křídlo před věží. Jisté izolovanosti přístavby odpovídá i její funkce - nacházela se zde nová kuchyně. Zcela hypoteticky soudíme, že mohla nahradit prostor shodného účelu v poškozeném (a později až na sklep odstraněném) rizalitu před dvorním průčelím západního paláce. Osmiboký, z vysokých cihel zděný plášť komínového dymníku spočíval na segmentových koutových klenbičkách, které se dodnes zčásti dochovaly nad mladší, valenou klenbou přízemí. Přístavba obsahující kuchyni byla v první fázi pouze přízemní, obytné patro totiž nastavěli teprve v další fázi pozdně gotické přestavby.

2. pozdně gotická fáze, 1491 - 1499

Přestavba 1491 - 1499

V závěru 15. nebo na počátku 16. století objekt velmi významně změnila rozsáhlá pozdně gotická přestavba. Počátek pozdně gotické přestavby klademe do období krátce po roce 1491, kdy se držitelem tvrze stal Hašek z Vrchlabí. Primárním účelem snah pozdně gotických stavebníků zjevně bylo zkvalitnění a zejména scelení zástavby jádra tvrze do trojkřídlé podoby, bylo rozšířeno i vnější opevnění. Pozdně gotická přestavba již nepočítala s existencí nadzemních partií nádvořího rizalitu před západním křídlem, z nějž zůstal zachován pouze valené zaklenutý sklep pod nádvořím. Pozornost Haška z Vrchlabí se zřejmě nejprve soustředila na původní palác - tedy západní křídlo.

3. pozdně gotická fáze, 1499 - 1543, přestavba kuchyně, výstavba ohřívací kuchyně

Přestavba po roce 1499

Kolem roku 1500 či nedlouho po něm, nejpravděpodobněji v souvislosti s rozdělením tvrze mezi trojici Haškových synů (Viléma, Kuneše a Haška z Vrchlabí), byla započata další rozsáhlá stavební akce, která objekt proměnila na komfortní sídlo rodu Kurovských z Vrchlabí. Jednalo se nepochybně o architektonicky nejnáročnější stavební fázi, jejíž rozsah nakonec určila nutnost umístění trojice bytů bratří Kurovských. Zatím se kloníme k názoru, že velmi dynamický stavební vývoj tvrze probíhal v době kolem roku 1500 a po něm v rámci vícero stavebních mikrofází, jejichž rozsah a vzájemnou návaznost dnes již nelze přesně rozlišit.

Krátce po roce 1499 byla zaklenuta a definitivně zobytněna věž v jihovýchodním nároží. Současně vyrostlo i první patro navazujícího jižního křídla, další přestavbou prošlo i západní palácové křídlo. Patrně souběžně s touto pozdně gotickou přestavbou vznikl před dvorním průčelím západního paláce komunikační trakt. Současně s dvorním traktem pravděpodobně vyrostl také navazující díl severního křídla se vstupem do tvrze v přízemí. Východní část severního křídla však stále setrvala v podobě z doby kolem roku 1460.

Dosud přízemní kuchyňské křídlo před hranolovou věží v této stavební fázi zvýšila hladce omítaná cihlová nadstavba s jedinou obytnou místností v prvním patře (obr. 3). Navýšení křídla si vynutilo odstranění vysokého centrálního komína i s nosnými koutovými trompy. Kuchyně v přízemí zůstala, byla však překlenuta nižší valenou klenbou Kouř kuchyňského topeniště,

situovaného nejspíše ve středu místnosti, stoupal do nově instalovaného mohutného obdélného dymníku, z nějž byl odváděn do širokého komína, odvážně vloženého do severní (nádvoří) zdi hranolové věže. Na exteriéru se adaptace v úrovni přízemí projevila mimo jiné osazením velkého, segmentem završeného („výdejního“) okna s jednoduchou profilací oblounu, lemovaného úzkým okosením a horizontální nadokenní římsou.

Patrně v rámci této fáze bylo první patro paláce rozděleno na trojici trojprostorových bytů. Nutnost separátního přístupu do každého ze tří bytů si vyžádala komplikované řešení komunikací uvnitř paláce.

Třetí, zřejmě bezprostředně navazující pozdně gotická stavební fáze, dala vzniknout vestavbě mezi krátkým, již do patrové podoby zvýšeným kuchyňským křídlem a komunikačním traktem západního paláce. Podklenutá vestavba scelila průčelí jižního křídla, a umožnila komfortnější krytý přístup do interiérů v jeho přízemí. Drobný interiér vestavby v úrovni patra umožňoval vstup do obytné místnosti nad kuchyní, obsahoval však i nevelké topeniště (možná ohřívačnu pokrmů). Snad současně (nebo o málo později) bylo přestavěno i severní křídlo.

Na rozsáhlou pozdně gotickou přestavbu, probíhající přibližně v první třetině 16. století, navázaly drobné již raně renesanční adaptace datovatelné před polovinu a případně i k polovině 16. století.

Renesanční přestavba tvrze, 60.-70. léta 16. století

Za Zoubků ze Zdětína, tedy v 60.-70. letech 16. století, proběhla výrazná renesanční přestavba tvrze, jejíž pozdně gotické interiéry již nebyly vázány dělením do tří bytových jednotek. Nejvýznamnějším počinem renesančních stavebníků však byla výstavba druhého patra tvrze s arkýří a nádvoří arkádou. Náročná podoba druhého patra napovídá, že sloužilo rovněž ke společenským a reprezentativním potřebám majitele. Další renesanční zásahy proběhly po požáru z roku 1595.

Raně barokní přestavby

Raně barokní přestavby zahladily škody z třicetileté války, avšak nejpozději právě ony ochudily tvrz o zajímavé nárožní arkýře severního křídla. Další úpravy již nepřekročily utilitární charakter, daný nutností řešení okamžitých potřeb provozu postupně upadajícího sídla. Vnitřní nádvoří bylo obestavěno ze všech stran a zmenšeno na minimum.

Úpravy od 2/2 19. století do současnosti

Užitkový charakter většiny úprav potvrzuje prostá podoba exteriérů i interiérů, postupně ochuzovaných o jakékoliv ozdobnější detaily. Po požáru roku 1866, který zničil především střechy a stropy druhého i části prvního patra, byly budovy jádra tvrze naštěstí opět opraveny pro účely bytů a vrchnostenské sýpky umístěné do nejvyššího patra. 19. století se projevilo i sjednocující úpravou severního průčelí s nenáročnými architektonickými detaily.

Hospodářské využití objektu trvalo až do druhé půli 20. století, v jehož závěru byla tehdejší majitelem (Muzeum Kroměřížska) plánována puristická rekonstrukce objektu do ideální, pozdně gotické podoby (tedy i s odstraněním nejvyššího renesančního patra). Po změně společenských poměrů v roce 1989 staticky zajištěný objekt chátral až do roku 2006, kdy se stal soukromým majetkem a začala jeho postupná rekonstrukce, jež mimořádně hodnotný objekt zachránila od hrozící zkázy (Štětina, Janiš et al. 2019, 126-137).

Kuchyně

V kurovické tvrzi se dochovaly stopy dvou, možná tří kuchyní. Jejich pozůstatky byly dokumentovány při podrobném operativním průzkumu J. Štětinou, který o probíhajících průzkumech průběžně informoval na konferencích i v odborném tisku.

Polohy kuchyní

Polohu a podobu kuchyně ve vrcholně gotické tvrzi ze závěru 14. století neznáme. J. Štětina hypoteticky zvažuje, že se mohla nacházet v hranolovém rizalitu (obr. 1), který vystupoval uprostřed dvorního průčelí paláce a v úrovni přízemí byl s palácem spojený širokým průchodem (Štětina - Janiš et al. 2018, 126).

Rizalit zanikl ve 2/2 15. století, podle dosavadních zjištění to bylo v souvislosti s rozsáhlou přestavbou tvrze, která proběhla kolem roku 1460. Její součástí bylo i zbudování přízemního jednoprostorového nepodsklepeného křídla, vysunutého před severní průčelí věže směrem do nádvoří (obr. 2, 4). K východní obvodové hradbě nádvoří i k věži bylo přiložené na spáru. V tomto křídle se nacházela nejstarší doložená hradní kuchyně (dále kuchyně 1).

Krátce po r. 1499 bylo, v souvislosti s přestavbou jižního křídla, nad kuchyní postavené obytné patro (obr. 3). Kvůli tomu musel být přeřezán odvod kouře z kuchyně a v návaznosti na to i její vnitřní uspořádání (dále kuchyně 2).

Na přestavbu kuchyně bezprostředně navázala další pozdně gotická stavební fáze, při níž byl zastavěn prostor mezi kuchyňským křídlem a komunikačním traktem západního paláce. V jeho patře se nacházel prostor přístupný z komunikačního traktu při západním paláci, z něhož se vstupovalo do místnosti nad kuchyní. V tomto komunikačně exponovaném místě bylo nevelké topeniště, u něhož J. Štětina nevyklučuje, že mohlo sloužit jako kuchyně (možná kuchyně 3) určená k přihřívání jídel donesených z kuchyně 2 (Štětina 2018, 93, 99-102).

Popis dnešní podoby bývalých kuchyní 1 a 2 v literatuře, dle OPD

Exteriér

Budova původních kuchyní svojí dvoupatrovou hmotou kryje gotickou hranolovou věž v jihovýchodním nároží tvrze a přiléhající, pozdně gotické křídlo, vložené mezi zmíněnou věž a západní palác (obr. 5, 11, 12). Stavebně a vývojově složitý dvorní trakt paláce zaujímá prostor mezi torzem východní obvodové hradby, ponechaným v plné výši, a mladším, pozdně gotickým komunikačním traktem západního paláce. Předstupující (pohledově levá) část dvorního průčelí jižního křídla má šířku asi 5,3 m, výšku přibližně 8 m a spočívá na mírně předsazeném základu. Ve spodních dvou třetinách výšky je průčelí tvořeno lomovým zdívem z tzv. kurovického vápence, pojeným kvalitní vápennou maltou. V přízemí se otevírá segmentem završený, okenní otvor, opatřený pískovcovým ostěním. Okno (rozměry: 1,22 x 1,22 m) má segmentový záklenek a pískovcové ostění, profilované masivním oblounem, vloženým do okosení. Okno doplňovala horizontální římsa s esovitým profilem podepírajícím pravoúhlu krycí desku. Nadokenní římsu později hrubě odsekali, její stopa ve formě osekaného kamenného bloku zůstala však dochována pod pozdější omítkou i s negativem prožlabeného profilu, podepírajícího krycí desku. Parapetní blok byl zcela odstraněn, není tedy jisté, zda byl vybaven parapetní římsou (což považujeme za pravděpodobné). Z detailů se dochovaly drobné pozůstatky kletované omítky, natažené přinejmenším na styk zdiva a tesaného ostění a vytvářející kolem vlastního okna asi 28-29 cm širokou, hlazenou paspartu. Ve fragmentu zůstala tato úprava dochována na východní (pohledově levé) stojce okenního ostění (Štětina 2018, 87, doslovná citace).

Přístup do kuchyně

Přístup do kuchyně (obr. 7) z nádvoří byl přes místnost ležící západně od kuchyně (A na plánu přízemí), z níž vedl vstup i do komunikačního traktu před palácem na západní straně tvrze. Jedná se o nevelkou obdélnou místnost s valenou klenbou s dvojicí trojúhelných, ve vrcholu styčných výsečí s nepravidelně půlkruhovými čely. Severní čelo se v plné šíři cca 270 cm otevírá do nádvoří prostřednictvím mírně hrotitého pasu z cihlových tvarovek. Vstup do kuchyně se nachází v severní části východní zdi. Převýšený portál má pískovcový práh a špalety vyzděné převážně z cihel. Dnešní podoba záklenku je výsledkem mladších úprav (Štětina 2018, 93).

Vlastní kuchyně

Kuchyně (B na plánu přízemí, obr. 7) je přibližně čtvercová místnost o rozměrech 4,3 x 4,5 m. Prostor má dnes valenou klenbu, opatřenou dvojicí výsečí pětibokého půdorysu. Vymezuje ji kamenné obvodové zdivo, vzniklé ve dvou stavebních fázích. Na jihu hranolová zeď a na východě obvodová hradba, k nimž byla kuchyně přizděna. Severní a západní, výrazně subtilnější zdi, vznikly při výstavbě kuchyně. Dle publikovaných půdorysů je šíře západní zdi 0,92 - 1,00 m, severní zdi 1,10 - 1,12 m. Každá zeď obsahuje po jednom otvoru. Západní zdi prochází segmentově zaklenutý vstup z místnosti A. V severní zdi je široká, stlačeným půlkruhem završená nika. V jejích špaletách zůstaly zazděné koncové úseky dřevěné parapetní desky původního okna, parapet sám zanikl při osazení stávajícího okna. Ve východní zdi se nachází hluboká, půlkruhem

překlenutá nika s oknem bez kamenného ostění, patrně upravovaného ještě v 19. století. V jižní zdi (obr. 6) je asi 212 cm široká a 50 cm hluboká nika pod segmentovým záklenkem, jejíž parapet vystupuje bezmála 90 cm nad úroveň podlahy. Středem niky prostupuje asi 90 cm široký, nepravidelnou valenou klenbou opatřený průchod do přízemí věže. Průchod nemá tesané ostění, do niky byl prolomený dodatečně. Nad průchodem se dochovaly stopy po vybavení kuchyně po přestavbě na přelomu 15/16. století. Klenbu i stěny kryje souvrství omítek, na spodních omítkách nad vstupem do věže je očazení, které souvisí s provozem kuchyně (Štětina 2018, 93-94).

Kuchyně 1, první pozdně gotická fáze (kolem r. 1460)

Popis kuchyně

V rámci první pozdně gotické fáze byla vystavěna přízemní jednoprostorová budova (obr. 7), v níž se nacházela kuchyně přístupná z nádvoří výše popsaným vstupem v západní zdi (místnost A ještě neexistovala). V severní zdi bylo okno, z něhož se dochovaly části dřevěného parapetu kuchyně. Podle šíře okenní niky se jednalo o tzv. podávací okno, kterým byly hotové pokrmy vydávány sloužícím, kteří je odnášeli strážníkům. Ve východní zdi byla nika, v níž je dnes okno upravované v 19. století. Nelze vyloučit, že vložení okna je až mladší úprava a původně se jednalo o niku odkládací. Okno i nika jsou druhotně vylámané v obvodové hradbě, která zde tvoří stěnu kuchyně, kolem roku 1460 není prolomení okna v obvodové hradbě příliš pravděpodobné. V jižní stěně kuchyně byla nika, vylámaná do zdi věže, v níž byly patrně umístěné police. Vchod, který je do ní vložený dodatečně (Štětina 2018, 93), vznikl s největší pravděpodobností až po ukončení dýmného provozu kuchyně, nikoliv při stavebních úpravách kolem r. 1500 (podrobně v textu ke kuchyni 2).

Nad celou kuchyní se tyčila dýmníková část komína ve tvaru pravidelného osmibokého komolého jehlanu. Klenbu nesly obvodové stěny kuchyně, pro převod čtverhranného půdorysu kuchyně na osmiboký sloužily čtyři rohové trompy v rozích místnosti (Štětina 2018, 99-100). Jejich pozůstatky odhalil stavebně historický průzkum nad valenou klenbou kuchyně, v místnosti D v patře budovy. Místnost D má mírně nepravidelný, lehce obdélný půdorys velikosti cca 4,3 x 4,6-4,7 m. Z odbouraných trompů se dochovala torza čtyř segmentových, koutových, diagonálně osazených klenebních pasů zavázaných do okolního zdiva (obr. 6, 9). Byly vyzděné ze dvou řad prstovaných cihel formátu 28 x 14 x 6,5-7 cm. (Štětina 2018, 97, 99-100). Trompy byly osazené ve výšce 3,3 m nad podlahou kuchyně. Centrálně umístěný, půdorysně osmiboký dymník z obvodového zdiva kuchyně a koutových klenbiček vystupoval ve výšce asi 4 m nad podlahou interiéru (Štětina, Janiš et al. 2019, 51). Jejich dochování bylo různé, nejlépe se zachovala klenbička v severovýchodním nároží, na níž dosud existuje i kvalitní interiérová omítka s hlazeným, očazeným povrchem. Zůstal zde dochován i náběh odstraněné části cihlového zdiva, odklánějícího se z líce koutové klenbičky směrem do interiéru místnosti (Štětina 2018, 97, 99-100).

Nad patrovým ústupkem západní zdi pokračuje kamenné zdivo do výšky cca 1,7 m, kde končí přibližně horizontálním rozmezím. Na severní zdi tuto část zakrývají dochované omítky. Dle J. Štětiny (2018, 100) nálezová situace nevyklučuje, že dymník byl osazen za atikou, tvořenou horní částí obvodového zdiva. Nevyklučuje však, že nadezdívka vystupující nad patu dymníku tvořila podporu zastřešení neznámé podoby. První fázi kuchyně převrstvila další výstavba a detailní rekonstrukce horní partie zdiva není možná. J. Štětina se pokusil o hypotetickou rekonstrukci komína (Štětina 2018, 100, Štětina – Janiš et al. 2019, 35). Při pohledu zvenku má východní a západní stěna DČK sklon vůči ose komína 34°, při pohledu do interiéru je sklon severní a jižní stěny 27°. Odlišný sklon odpovídá rozměrům kuchyně, která má obdélný, nikoliv čtvercový tvar.

Rekonstrukce komína

V rámci této práce byla, na základě dosud shromážděných informací o konstrukci oktagonálních komínů, vytvořena nová, i v tomto případě pouze hypotetická, rekonstrukce komína na tvrzi v Kurovicích. Podle blízké fotogrammetrie kuchyně na hradě Roupově se sklon stěn DČK vůči svislé ose komína v interiéru pohyboval od 12° do 17°, i další dochované komíny mají velmi příkrý sklon DČK (např. Somló v Maďarsku), měření bylo možné provést na zaměřením torza DČK na hradě Vízmburku, naměřený sklon je 11°. Pro rekonstrukci byl zvolený úhel 15° pro severní a jižní stěnu oktagonu.

Podle dostupné dokumentace byla strana trompu na jižní zdi kuchyně v jihozápadním koutu dlouhá 0,79 m. Pokud s využitím tohoto rozměru a zveřejněného zaměření rekonstruujeme podobu oktogonu, vyjdou nám délky jeho stran cca 3,0 - 3,1m na jihu a severu, cca 2,7 m na západě a východě a cca 1,1 m v rozích kuchyně (obr. 14). Jedná se pouze o přibližné rozměry, protože k dispozici je délka pouze jedné strany jednoho trompu, velikost trompů se mohla lišit. Šíři svislé části komína předpokládáme 1 m.

Pro uvedené rozměry oktogonu a sklon jeho severní a jižní stěny vůči svislé ose komína 15° by se výška DČK pohybovala kolem 6,8 m. Při této výšce by sklon východní a západní stěny byl mezi $16 - 17^\circ$, sklon stěn nad trompy mezi $13 - 14^\circ$. Na DČK nasedala svislá část komína. Její výši neznáme, je pravděpodobné, že byla ovlivněná výškou okolních budov a polohou oken. Dostatečná výše komínu mohla zamezit pronikání kouře do obytných prostor (obr. 10, 11).

Pro vyždění trompů a založení východní a jižní stěny komína museli stavitelé zasáhnout do zdíva věže i hradby, aby bylo možné založit stěny oktogonu. Ze statických důvodů muselo obvodové zdívo kuchyně pokračovat do určité výše nad založení DČK. Jeho šíře musela být taková, aby překryla provázání obvodové zdi a vnější strany DČK.

Vybavení kuchyně

Podle zachované části dřevěného parapetu předpokládá J. Štětina, že již kuchyně 1 měla tzv. podávací okno. V severní zdi byla ve zdívu věže vylámaná nika určená patrně na police na nádobí apod. Nelze vyloučit, že nika ve východní stěně kuchyně, v níž je okno upravované v 19. století, byla původně rovněž odkládací nikou. Zhruba ve středu místnosti můžeme předpokládat umístění podesty na vaření, která se však nedochovala.

Komunikační schéma

Zásobování kuchyně probíhalo dveřmi v západní stěně, pro vydávání jídla bylo využíváno okno v severní stěně kuchyně otevřené do nádvoří (obr. 7).

Kuchyně 2, třetí pozdně gotická fáze, po roce 1500

Popis kuchyně 2 v literatuře, dle OPD

V rámci mladší pozdně gotické fáze, kladené rámcově do doby Viléma z Vrchlabí (kolem roku 1500), bylo přikročeno k první přestavbě staršího kuchyňského křídla. Dosud přízemní kuchyňské křídlo bylo do patrové výšky navýšeno mírně ustupující cihlovou nadezdívkou. Nové 1. patro obsahovalo jedinou místnost obytného určení (obr. 5, 6, 8).

V zájmu zvýšení křídla však musela být přeorganizována vnitřní struktura starší kuchyně - především došlo k odstranění předpokládaného dymníku s centrálním komínem i větší části koutových klenbiček, které jej vynášely. Odvod kouře z interiéru kuchyně nově řešil rozměrný komínový průduch, vložený do severní zdi hranolové věže a vyústěný těsně pod klenbou kuchyně. Staticky odvážné vložení rozměrného komínového průduchu však do budoucna oslabilo stabilitu obvodového zdíva věže, nadto ve všech podlažích klenuté.

Nad kuchyní v přízemí nově vznikla cihlová, valená klenba s dvojitou rozměrných, nestyčných výsečí nad vstupním a okenním otvorem. V jižním čele zůstala ze starší kuchyně segmentově završená (odkládací?) nika. Nad záklenkem niky, tedy v jižním klenebním čele, se dochovaly otisky dymníku i kapsy po trámčích, nesoucích jeho spodní rám. 2,15 m nad podlahou byly odkryty dvě kapsy formátu 25 x 18 cm, resp. 16 x 16 cm, vůči jižní zdi sekundární. Na kapsy navazoval negativ subtilních zidek, dobíhající ke klenbě a respektovaných omítkou kolem zmíněných kapes. Tato omítka přechází též na cihlový záklenek niky a kryje starší omítku, nanesenou přímo na kamenné zdívo. Negativ bočních stěn dymníku se dochoval nejen na jižní zdi prostoru, ale v neúplně podobě také na lících kleneb. Masivní dymník, podvěšený pod klenbu, vynášela železná táhla, přikotvená do rubu klenby. Poblíž rubu západní výseče (nad vstupem do přízemí) je v klenbě osazena železná kotva, vynášející konstrukci dymníku pod klenbou místnosti v přízemí (její osa je v distanci 181 cm od jižní stěny a 123 cm od západní stěny interiéru 1. patra). Konstrukce měla podobu táhla z kované pásoviny tloušťky 1-1,5 cm, z níž nad rubem klenby vystupovalo oko, provlečené masivním kovaným trnem oválného průřezu. Oba konce trnu,

¹ Hodnoty jsou zaokrouhlené, protože vycházíme pouze z publikovaných údajů a plánů s grafickým měřítkem, nikoliv ze zaměření objektu.

výrazně přečnávajícího přes oko, byly podloženy subtilnějšími železnými pásky tloušťky asi 1 cm a délky 36, resp. 38 cm. Pásky, vsazené do maltového lože, roznášely bodové zatížení, způsobené hmotností zavěšeného dymníku a znemožňovaly tak vytržení kovové kotvy z rubu klenby. V protějším, východním segmentu rubu klenby se podařilo odkrýt stopu po vyjmuté východní kotvě, která nepřežila utilitární úpravy prostoru k obytnému využití počátkem 20. století.

Buď centrálně, ve středu místnosti, nebo někde v její jižní polovině se nacházelo kuchyňské topeniště, které se však (vzhledem k odstranění jeho reliktní) nepodařilo přesněji lokalizovat. Pod vrcholem klenby se na jižní zdi, pokryt mladšími omítkami, dosud rýsuje obdélný otvor široký cca 110 cm a vysoký 63-77 cm, jenž odváděl kouř z dymníku do komínového průduchu, zahloubeného do severní zdi věže.

Severní, tj. nádvoří zdi místnosti prostupuje další široká, segmentem završená nika, obsahující okno se segmentovým záklenkem (obr. 11, 12). Jeho pískovcové ostění je profilováno masivním obloukem, vsazeným do okosení. Okno doplňovala horizontální nadokenní římsa s esovitým profilem, podepírajícím krycí desku. Římsu později odstranili, podobný byl i osud parapetního bloku okna. Protože boční stojky okenního ostění jsou do okolního lomového zdiva vloženy na cihlovou dozdivku a nad záklenkem chybí odlehčovací pas, předpokládáme dodatečné vložení ostění do zdiva. Tento závěr potvrzují i konce dřevěné desky někdejšího parapetu, odkryté v interiérovém líci a přesahující výškovou niveletu parapetu stávajícího, kamenného ostění okna (Štětina 2018, 93-94, 98-100).

Způsob odvodu kouře, umístění podesty na vaření

V prostoru kuchyně byly zachyceny kapsy po trámci nesených železnými táhly ukotvenými v klenbě kuchyně. Na severní stěně nad kapsami a na klenbě se dochovaly otisky subtilních zídek. Tyto zídky uzavíraly prostor nad topeništěm, směřovaly kouř do nově vybudovaného komína a ohraničovaly tak dýmnou část kuchyně.

Podle polohy severozápadního železného táhla, uvedené v publikaci, bylo možné zakreslit táhlo do půdorysu kuchyně. Symetricky bylo doplněné i severovýchodní táhlo, jehož existence byla při průzkumu doložená. Rozměry dýmného prostoru jsou cca 2,56 m V-Z x 1,78 m S-J (obr. 13, 14). Podesta na vaření byla umístěná pod ním a byla o něco menší. Severojižní šíře dýmného prostoru, cca 1,78 m je tak malá, že podesta musela být na jižní straně přizděná ke zdi věže, tj. k jižní zdi kuchyně. Je možné, že nika byla využita jako prodloužení podesty. Prodloužení podesty přizděné ke stěně kuchyně do výklenku, kterým sestupuje komín do kuchyně máme doložené v 16. století např. v kuchyních jezuitského řádu v Hradci Králové, Chebu a Opavě. Otevřít vstup do věže v zadní stěně niky by tedy nemělo smysl, protože by k němu nebyl přístup.

Vybavení kuchyně

Vybavení tvořila možná nika ve východní stěně, podávací okno, podesta na vaření, která se nedochovala,

Komunikační schéma

Zásobování kuchyně probíhalo dveřmi v západní stěně přes nově postavený komunikační trakt, pro vydávání jídla bylo využíváno okno v severní stěně kuchyně otevřené do nádvoří. Jídlo bylo přenášeno přes dvůr do severního křídla a odtud po schodišti do patra k obytným prostorům, v době výstavby kuchyně se zde nacházely 3 byty. Kde stolovalo služebnictvo, nevíme, patrně v přízemí.

Kuchyně 3 (?), třetí pozdně gotická fáze, po roce 1500, po zřízení kuchyně 2

Popis kuchyně 3 (?) v literatuře, dle OPD

Mezi zvýšeným kuchyňským křídlem a komunikačním traktem západního křídla byla vyplněná dosud nezastavěná proluka. V přízemí se přes tuto vestavbu chodilo do kuchyně 2, v patře do místnosti nad kuchyní 2. V patře v interiéru vestavby vzniklo při jižní zdi nevelké topeniště. Kamenná konzola, osazená ve výši paty klenby do zdiva z režných, spárovaných cihel, vynášela z cihel zděný plášť dymníku, dosud ve formě negativu dochovaný v jižním klenebním čele. Svislá stopa na zdivu, jdoucí až k podlaze, však napovídá, že západní část dymníku podepírala subtilní plná zídka. Topeniště ústilo do komína, dodatečně vsazeného do starší mezitraktové zdi. Interpretace prostoru v 1. patře vestavby není jednoznačná - interiér zjevně

musel být průchozí v západovýchodním směru -sloužil totiž ke vstupu do místnosti v patře nad kuchyní (pro níž představoval jediný přístup). Existence topeniště a okénka s tvarem obvyklým zejména v kuchyních však napovídá, že se zde mohla nacházet menší kuchyň, případně ohřívařna pokrmů, následně podávaných v přilehlých obytných místnostech (Štětina 2018, 102).

Kuchyně 3 nebo krbeček?

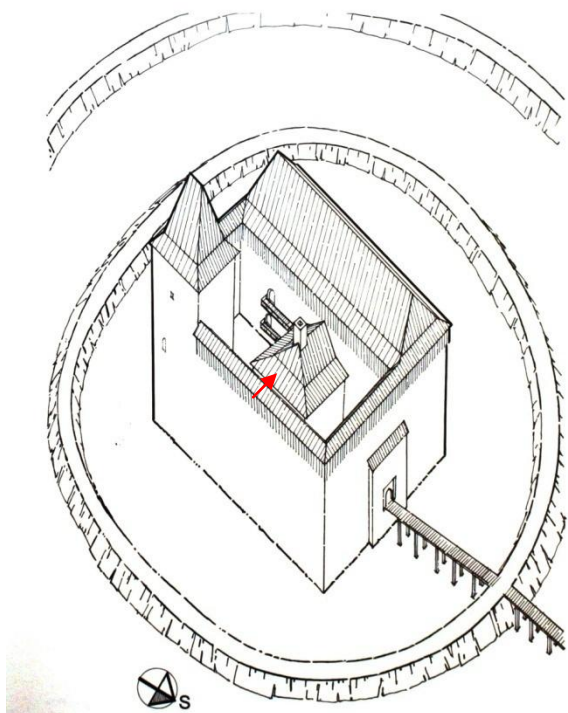
Topeniště je umístěné v komunikačním prostoru bytu 3, který sice leží nad kuchyní, ale vzhledem k tomu, že do patra se chodilo ze severního křídla, je de facto od kuchyně nejbližší. To je argument pro využití topeniště jako ohřívací kuchyně. Proti je malá velikost topeniště a výška, ve které se topeniště nacházelo. Plocha topeniště musela být zakrytá DČK, kterou nesla drobná konzola, takže prostor pod konzolou nebyl velký. Povrch topeniště nemohl být příliš daleko od DČK, aby byl zaručený tah. Podle dokumentace jižní stěny je konzola ve výši cca 2,5 m, takže topeniště by bylo ve výši cca 1,5 m, což je pro obsluhu příliš vysoko. Podesty bývají, kvůli snadné manipulaci s nádobami, vysoké kolem 60 - 70 cm, nepřesahují 1 m. V případě využití jako osvětlovacího krbečku by výška ani rozměry nevadily.

Závěr

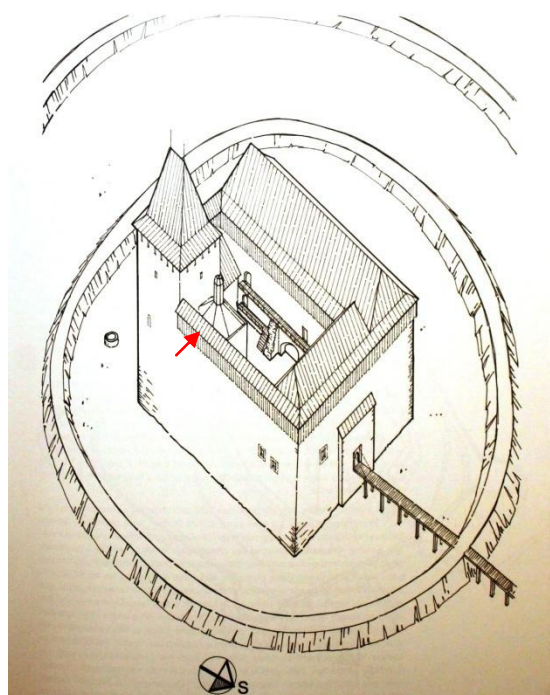
Zděná kuchyně s oktogonálním tvarem DČK dokládá kvalitu a výstavnost první pozdně gotické přestavby přestavby tvrze. Objev odbouraných trompů nad mladší klenbou, ke kterému došlo obdobně i na hradě Malenovice, naznačuje, že pozůstatky těchto komínů ještě mohou být skryté na dalších stavbách. Přestavba kuchyně 2 ukazuje řešení odvodu kouře pro kuchyni umístěnou v přízemí patrové budovy. U kuchyně 3 se, vzhledem k výškovému umístění topeniště, zdá pravděpodobnější její využívání jako krbečku.

Literatura a prameny

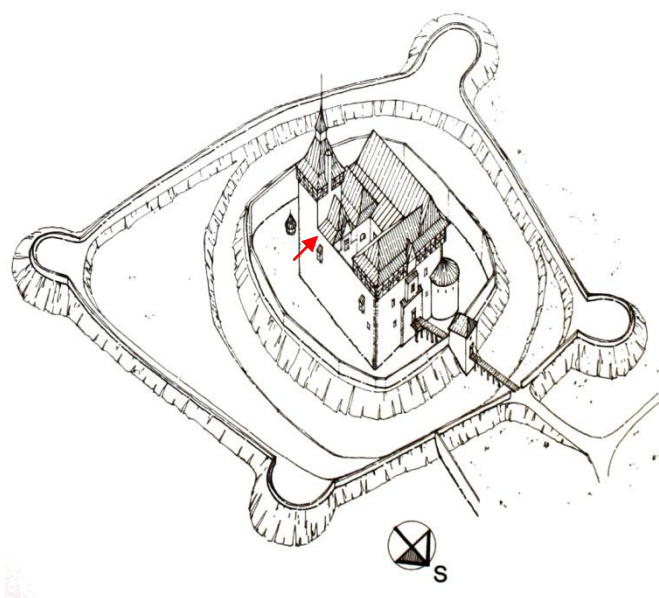
- Štětina, J. 2018: Kurovice (okr Kroměříž), tvrz - stavební vývoj kuchyňského traktu. In: Průzkumy památek 25/2, 86-106.
- Plaček, M. 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
- Štětina, J. - Janiš, D. et al. 2019: Tvrz Kurovice. Kroměříž.

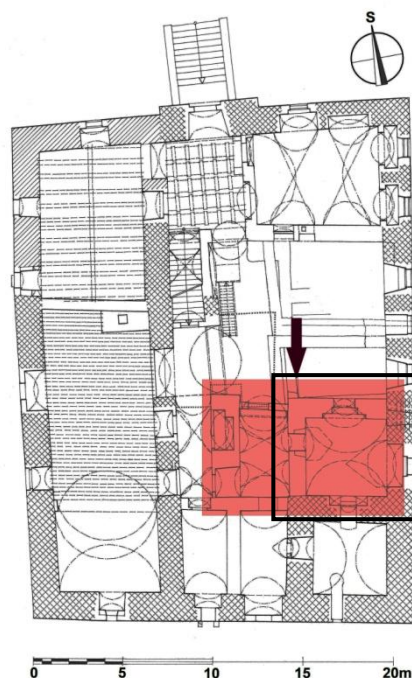
Obr. 1: Rekonstrukce tvrze na začátku 15. století. Šipka označuje předpokládanou polohu kuchyně. Podle Štětina, Janiš 2019, 127.

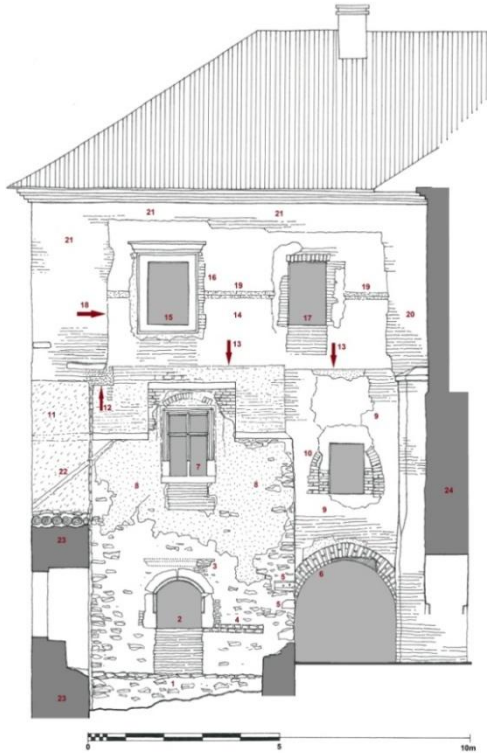
Obr. 2: Rekonstrukce tvrze po přestavbě probíhající kolem roku 1460. Šipka označuje polohu kuchyně. Podle Štětina, Janiš 2019, 129.

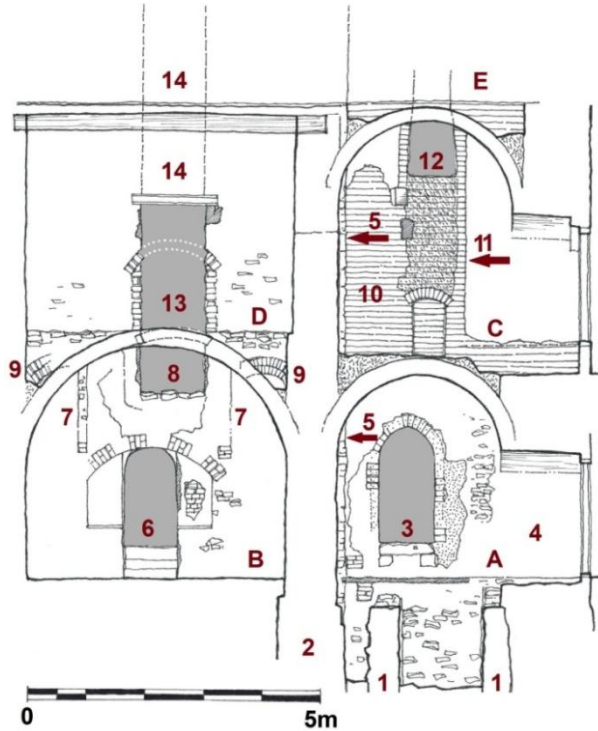
Obr. 3: Rekonstrukce tvrze kolem roku 1550. Šipka označuje polohu kuchyně. Podle Štětina, Janiš 2019, 131.

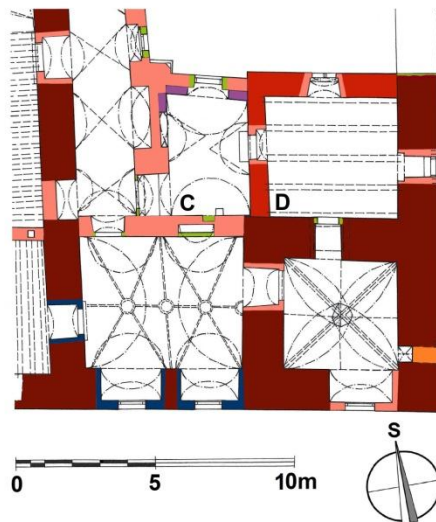
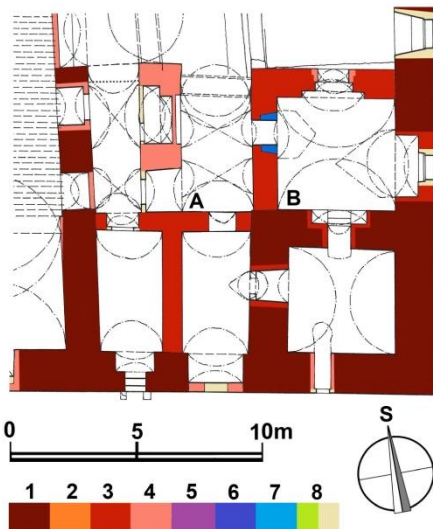
Obr. 4: Půdorys tvrze v úrovni přízemí. Zvýrazněná část - dvorní trakt jižního křídla paláce, zvýrazněná poloha kuchyně 1 a 2. Podle Štětina 2018, 87.

Obr. 5: Nákres fasády dvorního traktu jižního křídla 1 - předstupující základ kuchyňského křídla; 2 - dodatečně vsazené okenní ostění kuchyně; 3 - odtesaná nadokenní římsa; 4 - dva pásy cihel v úrovni parapetu; 7 - okno obytné místnosti v 1. patře dvorního křídla. Podle Štětina 2018, 89.

Obr. 6: Dokumentace jižního lince zdi místností A, B (v přízemí) a C, D (v patře). 6 - průchod z kuchyně do přízemí věže; 7 - otisky bočních stěn dymníku druhé fáze kuchyně; 8 - otvor odvádějící kouř do komína v severní zdi věže; 9 - torza cihlových, koutových klenbiček později odstraněného centrálního komína; 10 - režné, spárované cihlové zdivo s kamenným krakorcem; 11 - otisk boční stěny předpokládaného topeniště při jižní zdi; 12 - otvor z topeniště do komína; 14 - průmět komínového průduchu procházejícího severní zdi věže. Podle Štětina 2018, 93.

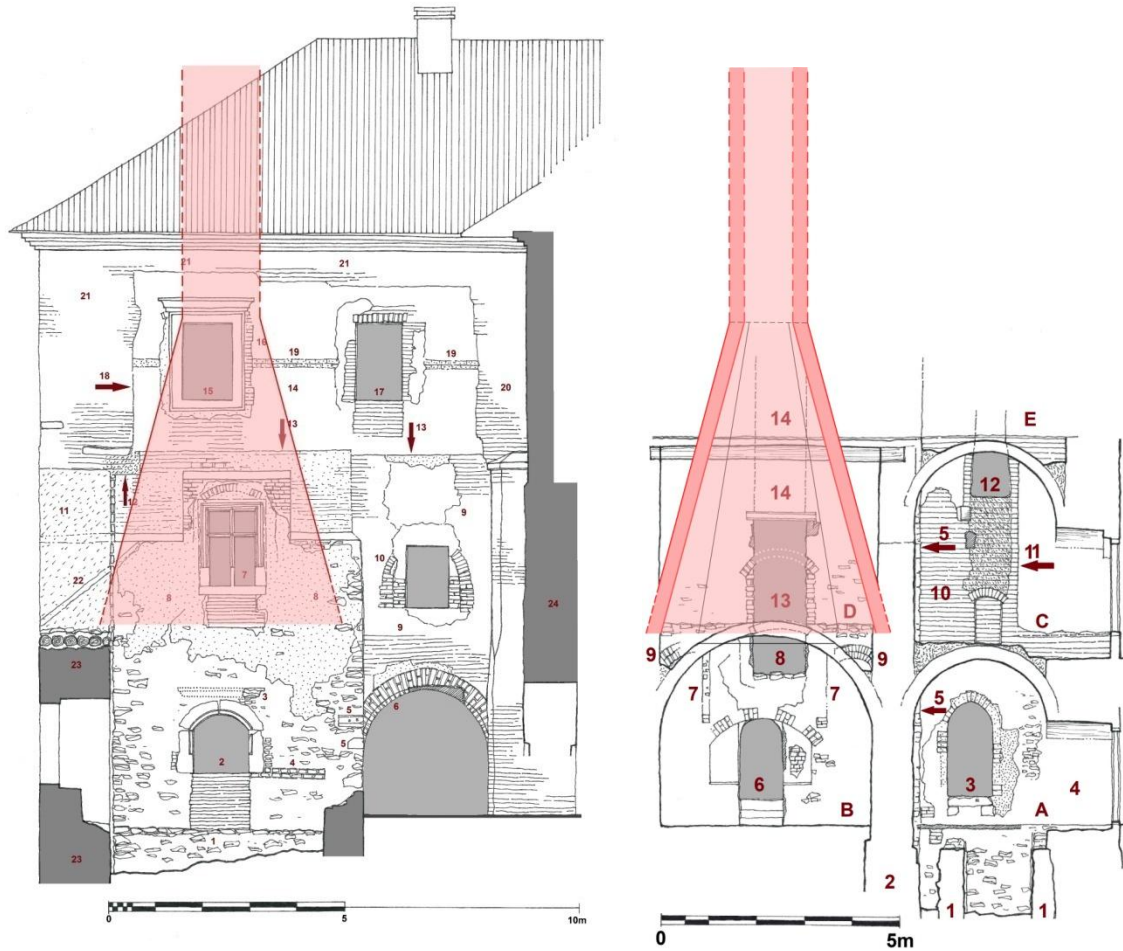
Obr. 7: Půdorys přízemí (vlevo) a 1. patra (vpravo) jižního křídla tvrže s vyhodnocením stavebního vývoje. 1 - zdiva ze závěru 14. století, 2 - zdiva změny plánu výstavby ze závěru 14. století; 3 - zdiva z doby kolem roku 1460; 4 - zdiva stavebních fází kolem roku 1500; 5 - stavební fáze krátce po roce 1500; 6 - první fáze renesanční přestavby patrně z 60. let 16. století; 7 - druhá fáze renesanční přestavby z doby po roce 1595; 8 - úpravy z 18.-20. století. Kuchyně písmeno A. Podle Štětina 2018, 92, 95.

Obr. 8: Jižní stěna kuchyně s nikou a vstupem do přízemí věže. Šipky označují negativ přiček ohraničujících dýmnou část kuchyně 2. Podle Štětina 2018, 95.

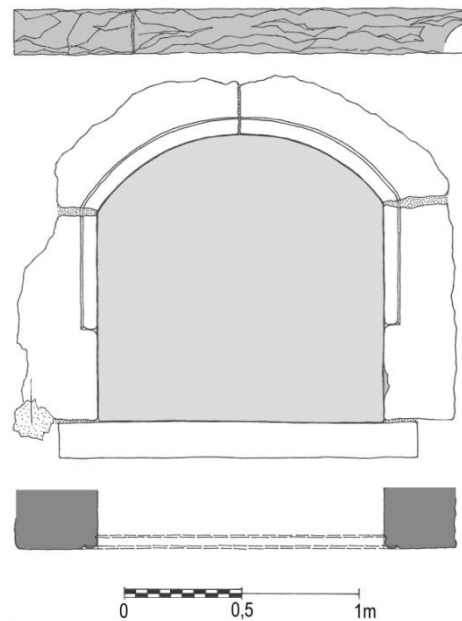
Obr. 9: Pozůstatek trompů v severovýchodním koutu prostoru nad mladší klenbou přízemí. Podle Štětina 2018, 97.

Obr. 10: Rekonstrukce komínu kuchyně 1. Vlevo pohled na nádvorní fasádu severního traktu jižního křídla, vpravo řez komínem ve směru Z - V. Zakresleno do dokumentace J. Štětiny (2018, 89, 93).

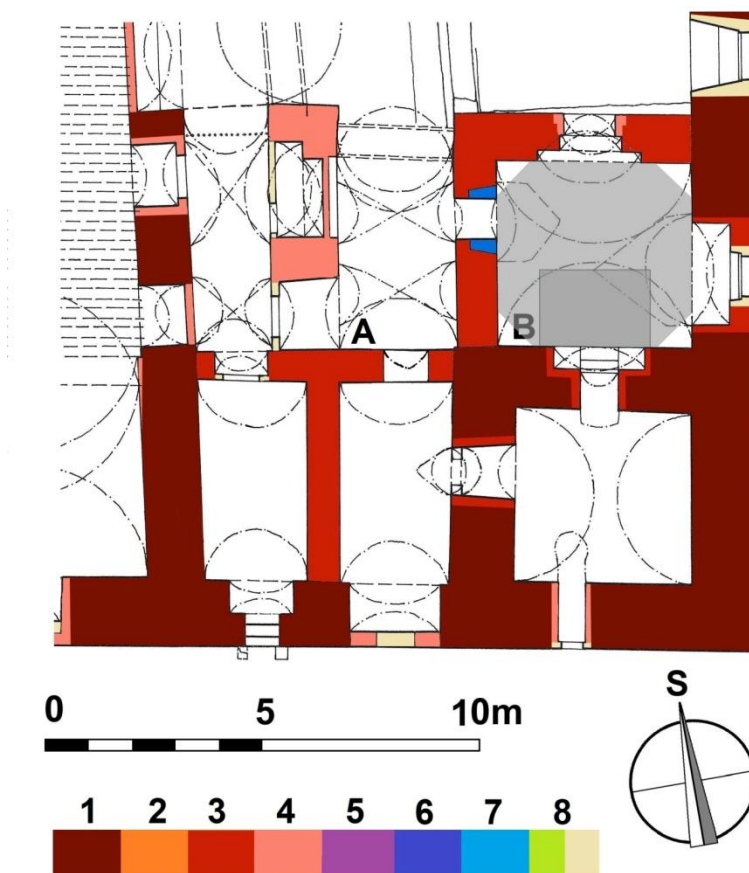
Obr. 11: Celkový pohled na nádvorní fasádu severního traktu jižního křídla s kuchyní v přízemí. Podle Štětina 2018, 88.

Obr. 12: Dokumentace okenního ostění kuchyně v přízemí dvorního traktu. Šedě značena odsekaná nadpražní římsa. Podle Štětina 2018, 90.

Obr. 13: Kovaná závlač ve valené klenbě kuchyně 2. Podle Štětina 2018, 97.

Obr. 14: Půdorys přízemí jihovýchodní části tvrže, B je kuchyně. Světle šedá - půdorys oktgpnu v kuchyni 1, tmavě šedá - dýmná část kuchyně 2. Zakresleno do dokumentace J. Štětiny (2018, 92).

LITOMĚŘICE OKRUŽNÍ ČP. 80, MĚSTSKÝ DŮM

Dům v městské památkové rezervaci

Historie, popis stavby

Dům čp. 80 v Litoměřicích byl vystavěn mezi lety 1720 – 1726 (datováno dendrochronologicky) na půdorysu staršího objektu, který vyhořel patrně v průběhu třicetileté války. Jednopatrový podsklepený dům se obrací hlavním průčelím k jihu do Okružní ulice, zadním průčelím k severu do dvora. Má dva hloubkově řazené trakty, v zadním obslužném traktu v patře při levé meziparcelní zdi se nachází světlá komora, která vznikla přestavbou černé kuchyně. Komora je oddělená od horní síně hloubkovou příčkou.

Kuchyně

Poloha kuchyně

Kuchyně se nacházela v v 1. patře v zadním obslužném traktu. Byla přístupná ze síně. Sousedila s obytnou místností vytápěnou ze síně.

Popis kuchyně

Místnost má rozměry 2 x 3,5 m. Je zaklenutá neckovou klenbou, jejíž vrcholnice mírně stoupá k jihozápadnímu koutu místnosti. Zde se nacházel obdélný otvor, nad nímž bylo ústí DČK. V západní stěně byly dvě segmentem zaklenuté niky. Větší starší, patrně původní, v klasicismu opravovaná, byla na severu a mladší, druhotně do zdi vylámaná, na jihu. V jižní zdi byl příkládací otvor a otvor pro odvod kouře nejspíše kachlových kamen v sousedící obytné místnosti. Oba otvory jsou dnes zazděné a porušené průrazy pro další topidla, která nahradila nejstarší kamna. Nad za vstupem, který je od východu, je zazděný osvětlovací krbeček. Ve východní stěně byl vchod do kuchyně. Nad ním byly umístěné nad sebou dva trámy. Horní nesl klenbu, spodní byl profilovaný a opírala se do něj stojina dveří. V severní stěně kuchyně bylo při přechodu na bezdymný provoz proražené okno.

Zdi kuchyně byly vyzděné z vepřovic, lomová opuka byla použita pouze v mezitraktové zdi v místě nejstarších příkládacích otvorů kamen. Mladší zásahy už byly prováděné z pálených cihel (Podroužek 2008, 21-24).

Vybavení kuchyně

V kuchyni v době vzniku byl osvětlovací krbeček, větší odkládací, patrně policová nika, otvory pro příkládání do kamen odvod kouře z kamen v obytné místnosti a podesta na vaření. Poloha podesty na vaření zřejmě není, pravděpodobně se nacházela v jihozápadním koutě místnosti.

Komunikační schéma

Kuchyně byla přístupná ze síně, přes síň se chodilo do obytných prostor v předním traktu.

Závěr

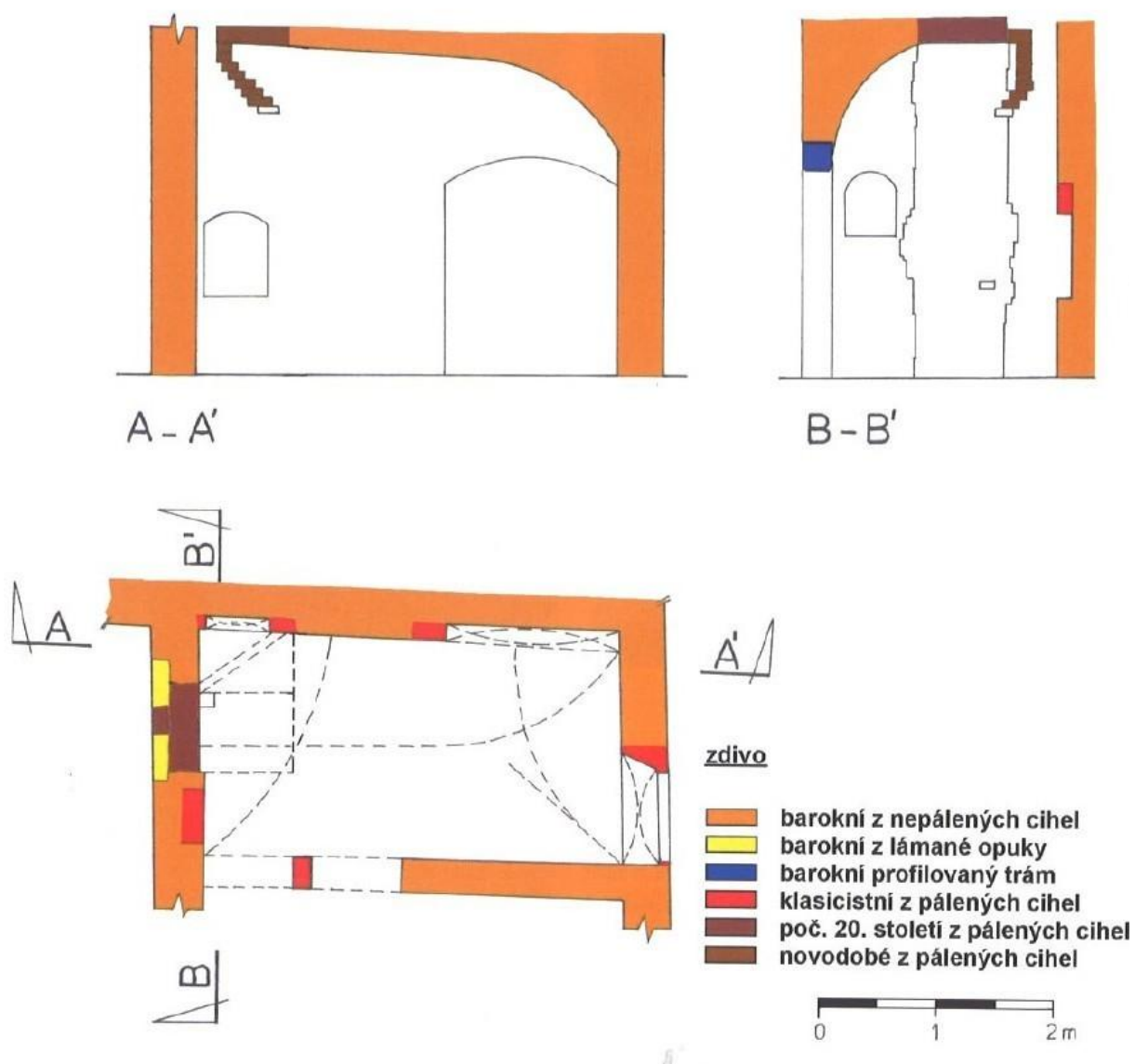
Shrnutí

Kuchyně je vcelku běžně umístěná v patře domu vedle horní síně, odkud byl přístup do obytných prostor v přední části domu. Zajímavé je dochování odkladových nik a krbečku a především použití stoupající neckové, nikoliv valené klenby, která je pro stoupající klenby používána častěji. Typ odvodu kouře je 5,3 (necková stoupající klenba, DČK leží částečně na klenbě).

Literatura

Podroužek, K. 2008: Městský obytný dům Litoměřice čp. 80. Černá kuchyně ve 2. NP. Operativní dokumentace a průzkum historické stavby. Uloženo v archivu autora.

Podroužek, K. 2009: Černá kuchyně v patře domu čp. 80 v Litoměřicích. Užití a význam operativního průzkumu a dokumentace. In: Monumentorum Kustos 2008, 21-26.

Obr. 1. Půdorys a 2 kolmé řezy s vyznačením stratigrafie zdiva. Podle K. Podroužka (2009, 24).

LOKET, HRAD

Okres Sokolov, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 37603/4-660 - hrad Loket

Historie

Hrad se v písemných pramenech poprvé připomíná k roku 1234. Díky strategické poloze se těšil stálému zájmu českých králů a setkáváme se s ním i v *Majestas Carolina*. Zásadní přestavby se dočkal koncem 14. století za vlády Václava IV. Na počátku husitských válek hrad přešel do šlechtických rukou a roku 1434 ho císař Zikmund zastavil svému kancléři Kašparu Šlikovi z Holiče. V roce 1473 Šlikové vyhořelý hrad získali do dědičného vlastnictví, v němž setrval až do roku 1547. V poslední čtvrtině 15. a první polovině 16. století ho výrazně přestavěli. Po zkonfiskování Šlikům se hrad stal majetkem města, začal být utilitárně využíván a nezadržitelně upadat. Koncem 18. století byla zbořena Skalní světnice a v roce 1822 byl zchátralý objekt pronikavě přestavěn na krajskou věznici. Koncem 19. století byl Markrabský dům upraven pro potřeby muzea a v posledních letech probíhají rozsáhlé památkové úpravy a archeologické výzkumy (Durdík 2009, 344, doslovná citace).

Stručný popis hradu a jeho stavebního vývoje

Pro stavbu hradu bylo zvoleno výhodné místo vysokém skalním útesu nad Ohří. Hrad i město na jižním svahu má vynikající strategickou polohu v klíče prudké a vodnaté řeky, položeno vysoko nad protějšími břehy. Samotný ostroh byl ve středověku oddělen v nejužším místě šíje hlubokým příkopem do okolní krajiny, brod ležel po proudu řeky východně od vstupu do města. Hrad nebyl nikdy dobyt, pokud nepříteli nebyla otevřena městská brána. Teprve s rozvojem těžké dělostřelby s dalekým dostřelem vznikla reálná možnost dobýt hrad.

Nejstarší stavby zaujaly místo na nejvyšším skalním hřebeni, dominanta hradu i města - vysoká věž čtvercového půdorysu, ukončená mohutným cimbuřím, vévodila hradním stavbám na JZ straně útesu. Naproti, ve vzdálenosti 30 m od věže, byla ve zdivu severního křídla objevena v r. 1963 rotunda. Mezi těmito románskými stavbami, v těsném sousedství věže, je doložena tzv. "Skalní světnice", zbořená r. 1810, o které se odborníci shodně domnívali, že by mohla být jednou z nejstarších staveb hradu. Současné poznatky nám dovolují tuto teorii vyvrátit.

Stav poznání v současnosti umožňuje uvažovat o možné SV variantě vstupu do hradu v nejstarší fázi, uvedenou v knize o Lokti ing. arch. Kašičkou. Okolí skalního hřebene bylo následně upraveno odesáním a přibýlo dalších staveb při opevnění, které procházelo zjevně ve stejné linii jako dnes. Tyto stavby byly patrně ze dřeva a nezbylo po nich stopy.

Z další fáze výstavby, známa z písemných pramenů, je mohutná kamenná hradba, postavená údajně za vlády Přemysla Otakara II. Obepínala věž a prstencem uzavírala ovál hradu (cca 60 x 35 m). Dodnes je patrná při jižní a částečně východní straně hradu, z půdorysu vystupují i dvě půlkruhové věžice, v přízemí plné. Je stavěna z valounů, spojených šedou maltou, dnes hrubě vyplavenou, neznáme výšku hradby.

Při vnitřním obvodu začaly vyrůstat stavby, tentokrát již v základu kamenné (hrubě opracované kvádríky z posledních výzkumů), přiložené k hradbě. Jejich patra byla hrázděná, střechy za vlády Lucemburků již kryty prejzy (výzkum 1994). Tyto stavby zanikly patrně při velkém požáru, který zachvátil město r. 1352.

Můžeme se proto domnívat, že objekty, přisuzované přestavbám Václava IV., mají základ již v době karlovske, kdy po velkém požáru muselo nutně dojít na hradě k rozsáhlé výstavbě nových budov. Někdy v této době byla stržena hradba v jižním úseku při věži a překročil ji nejprve královský palác (pozdější hejtmanství), pak mezi něj a věž bylo vloženo kuchyňské křídlo, postavené jižní stěnou na koruně snížené hradby.

Také při východní hradbě zanikly nějaké stavby s hrázděnou konstrukcí a prejzy. Na jejich místo bylo postaveno dlouhé východní křídlo, v jehož přízemí byly situovány stáje. Je pravděpodobné, že v době těchto přestaveb na horním hradě vznikla západně od věže, na nižší terase u příjezdové cesty, novostavba markrabství, určená zatím pro pobyt panovníka. Již tehdy musela být v provozu cesta, vstupující do hradního areálu na JZ, příp. na jihu (dnes neexistující dolní brána pod JV nárožím paláce). Tato cesta je vyznačena po odkryvu před markrabstvím

vyjetými kolejemi vozů a stupni ve skále. Musela dále překonat pomocí dřevěné konstrukce širokou strž severně od skaliska. Do nádvoří horního hradu vstupovala poslední bránou, zmizelou dnes beze stopy.

Celý hrad byl už také tehdy zřejmě obehnán další vnější hradbou s baštami, jejíž částí byla dolní brána. Opevnění obepínalo i markrabství a na JZ se stal jeho součástí městský kostel a fara se špitálem křížovníků.

Severní křídlo hradu, včetně Šlikova archivu (východní bašta), nebylo dosud podrobně zkoumáno, proto nedovedu říci nic bližšího o jeho stavební podobě v době vrcholné gotiky. V jeho jádru se dá předpokládat severní palác, snad se základy starší předsunuté čtvercové věže v severní části, hradba pohltila rotundu ve střední části. Západní část je přistavěna pravděpodobně v době mohutných přestaveb Albrechta Šlika v 1.1528 - 1536, zahrnuje hlubokou mohutnou Dolní baštu s kobkami o čtyřech patrech v suterénu, provázanou k hradbě v místě zmíněné strže. K ní byla přizděna úzká křídla na bocích. Po požáru hradu r. 1473 došlo zjevně k přestavbám mezi rotundou a S palácem, vznikla tu reprezentativní obytná stavba Šliků, do které se vstupovalo pozdněgotickým lomeným portálem s přetínanými pruty. Jde o severní nádvorní frontu za studnou. Rotunda již tehdy nebyla užívána jako hradní kaple, sloužila jako šnekové schodiště v sev. obytném křídle.

Za Albrechta Šlika došlo také k zdvižení dvou pater na V křídle, byly tu vloženy valené klenby a v interiérech vznikly rozlehlé sály. Podobné úpravy proběhly u věžního křídla, fasády byly ozdobeny arkýři, terakotami, přízemí arkádovými nikami.

Za držení města a přestaveb na věznici po r. 1800 zůstaly sice stavby stát v obvodovém zdivu, k maximálním zásahům však došlo v interiérech. Byla stržena dvorní fronta jižního paláce a představen tu schodišťový přístavek. Byla zbořena horní renesanční brána a stržena druhá patra všech křídel. Do věžního křídla byl probourán vstup od jihu a zpřístupněn schodištěm přes parkán. Vzhledově devastovány jsou exteriéry staveb, zbavené všech ozdobných i architektonických prvků, včetně arkýřů. Stavba na vězení z nedostatku materiálu pohltila také vnější obvodové opevnění včetně dolní brány, spolu s částí městské hradby, spojující hrad s městskou branou. Strohý a přísný výraz hradu přetrvává do dnešních dnů (Kamenická 1995, 3-5, doslovná citace).

Kuchyně

Na hradě Loket byly archeologickým výzkumem odkryté pozůstatky 2 kuchyní¹. Starší se nacházela ve věžním neboli kuchyňském křídle mezi velkou věží hejtmanství. Tato kuchyně byla poškozená při jednom ze 2 požárů ve 3/4 15. století (1464 nebo 1473) a při opravách byla přesunutá do západní místnosti hejtmanství (Kamenická 1995, 4). Na plánu z roku 1795 jsou zakreslené další 2 kuchyně určené pro žalárníky

Kuchyně 1

Doba výstavby

Kuchyňské křídlo bylo vystavěné při stavební etapě, která začala zřejmě již za Karla IV. po velkém požáru, který zachvátil město a hrad v roce 1352 a pokračovala za jeho syna Václava IV.

Dle výsledků archeologického výzkumu je možné zvažovat, že objekty, přisuzované v této části hradu přestavbám Václava IV., mají základ již v době karlovské, kdy po velkém požáru v roce 1352 muselo nutně dojít na hradě k rozsáhlé výstavbě nových budov. Někdy po požáru byla stržena románská hradba v jižním úseku při věži, následně zde byl ve vystavěný královský palác (pozdější hejtmanství), který zabral i prostor vně zbořené hradby. Pravděpodobně ještě ve 2/2 14. století bylo mezi něj a věž vloženo věžní křídlo, jehož jižní stěna stála na koruně snížené hradby. Toto křídlo sloužilo koncem 2/2 14. století a v 15. století jako hradní kuchyně.

Odvod kouře

V přízemí křídla se nacházela hradní kuchyně. Ve východní části místnosti byly odkryté základy 2 kamenných pilířů. Na severovýchodním pilíři zůstal in situ usazený ze žuly vytesaný

¹ Děkuji PhDr. E. Kamenické za souhlas s použitím její nepublikované práce zahrnující popis a dokumentaci obou kuchyní.

hranol, ze kterého vystupuje sloup o průměru 40 cm. Na druhém pilíři zůstal pouze otisk hranolu. Dva bloky zdiva se shodnými otisky byly i v západní části kuchyně na souvislém bloku zdiva. Sloupy ohraničovaly obdélný prostor o rozměrech 2,5 x 5 m, nad kterým byla DČK a vymezovaly tak dýmnou část kuchyně. Konstrukce se nedochovala, per analogiam (zámek Brtnice, Pražský hrad tereziánská kuchyně, zámek Moravská Třebová) můžeme předpokládat, že na sloupy nasadaly klenební pasy, které nesly tíhu komína. Mezi pasy byly vloženy a do zdiva zazděné trámy, na které nasadaly lehké příčky, které bránily průniku kouře do čisté části kuchyně. Prostor kolem DČK mohl být klenutý i plochostropý. Zcela hypoteticky můžeme zvážit, na základě vzdáleností mezi sloupy, zda zde vedle sebe nestály 2 DČK o rozměrech 2,5 x 2,5 m. Dva nebo dokonce více komínů vedle sebe máme doložené u nás na Opavském hradě (90. léta 14. století - 1/2 15. století), v blízkém zahraničí např. v Maďarsku na hradech v Budě (konec 15. století). V tom případě by však musely 2 střední sloupy zaniknout při rušení kuchyně nebo při renesanční přestavbě.

Tři hranoly se sloupy, které nezůstaly in situ, byly druhotně použité jako základy dvou zaoblených polopilířů u jižní a severní stěny kuchyně. Polopilíře nesou klenbu, která vznikla za šlikovské přestavby budovy v letech 1528 - 1536.

Vstup a osvětlení

Původní vchod do kuchyňského křídla byl patrně ve východní části nádvoří fronty, vedle václavského paláce, kde je vidět v horní části široký vylehčovací oblouk nad vstupem. Vstup je zazděný, ostění se nedochovalo. V úrovni nadpraží byla 3 okénka určená dle E. Kamenické a T. Durdíka pro odvod kouře. To je nepravděpodobné, protože DČK by měla bránit průniku kouře do kuchyně. Údaj není zcela v souladu ani s publikovanou fotogrammetrií nádvoří stěny kuchyňského křídla (Durdík 2009, 346). Vyhodnocení stop konstrukcí ve zdivu bude třeba ještě věnovat pozornost.

Podávací okno a vybavení kuchyně

V západní části kuchyně bylo umístěné tzv. podávací nebo vydávací okno s půlkruhovým kamenným ostěním s vnější pravouhloú drážkou. Při začišťování povrchu archeologické sondy na nádvoří těsně před tímto oknem byla ve skalním podloží nalezená vybroušená drážka široká 8 - 10 cm, situovaná v ose okna. Dle vedoucí výzkumu E. Kamenické zde bylo umístěné nějaké zařízení související s provozem kuchyně, které bylo ovládané kolem většího průměru (obr. 6).

V kuchyni se za oknem se nacházela DČK a pod ní podesta na vaření, hypoteticky tedy můžeme předpokládat, že se zde mohlo nacházet zařízení určené na otáčení rožně. Vzhledem k tomu, že zařízení využilo pro přístup do kuchyně podávací okno, a tím je vyřadilo z provozu, je pravděpodobné, že bylo instalováno dodatečně, až po určité době života kuchyně.

Zánik kuchyně

K likvidaci kuchyňského křídla došlo zřejmě z důvodu zhooubného požáru, vztahujícího se k roku 1454 (požár věže) nebo 1473, kdy vyhořel celý hrad mimo markrabství. V interiéru kuchyně byla nalezená silná požárová vrstva. Můžeme spekulovat, že k přesunu kuchyně došlo proto, že při požáru byl zničený poměrně křehký komín kuchyně, je to však jen hypotéza.

Někdy poté byla kuchyně přestěhovaná do sousedního václavského křídla, pozdějšího hejtmanství. O několik desetiletí později, pravděpodobně dříve, než za velké šlikovské přestavby, která proběhla v letech 1528 - 1536, byla stržena a znovu vystavěná jižní stěna bývalého kuchyňského křídla. Zároveň bylo zřízené patro a přízemí bylo zaklenuté křížovými klenbami s hřebínky. Při těchto pracích byla zničená podlaha v prostoru DČK a rozebrané sloupy byly použité do zdiva pro výstavbu polopilířů (Kamenická 1995, 4, 21, 24, 25, 39 44).

Zásobování vodou

Studna se nachází v severní části nádvoří, na plánu na obr. 1 číslo 13. Vodu bylo třeba do kuchyně nosit.

Komunikační schéma

Kuchyně se nacházela vedle paláce, jídlo se přenášelo na malou vzdálenost. Pokud je správná interpretace rýhy před podávacím oknem jako pozůstatku po zařízení určeném pro otáčení rožněm,

kteřé procházelo do kuchyně tímto oknem, nemohlo být po jeho instalaci podávací okno užívané ke svému původnímu účelu a jídlo se muselo z kuchyně vynášet dveřmi.

Kuchyně 2

Výstavba a fungování

Kuchyně 2 byla zřízená v době přestaveb Šliků v r.1528 - 1536. V roce 1562 se hrad se dostal do vlastnictví města a tato reprezentativní budova, se sálem v 1. patře, byla upravená na hejtmánství. Kuchyně zůstala v provozu, sloužila až do přestaveb na c.k. věznici.

Popis kuchyně

Západní místnost budovy byla rozdělená na 3 prostory, jednu na severu a 2 komory na jihu. V severozápadní části severní místnosti byla pec, v severovýchodní byl obezděný vchod do sklepa. V komorách na jihu byly základy topenišť a dalších kuchyňských zařízení. Vzhledem k tomu, že se jednalo o základy, nebylo možné je přesně identifikovat. Základy zasahovaly pod úroveň cihlové dlažby místností, byly založené na rubu klenby sklepa (Kamenická 1995, 21, 26, 27, 45).

Způsob odvodu kouře neznáme, E. Kamenická zvažuje, že průduch v ostrém koutě budovy, vytvořený vložením příček, mohl sloužit jako komín.

Kuchyně z konce 17. století

Na plánu z roku 1795, který zařadila do příloh své práce E. Kamenická, jsou zakreslené kuchyně žalárníka a kuchyně dalších žalárníků. Jde o kuchyně vložené do starších prostor při přestavbě. Podle planu, který bohužel nezaznamenává klenby, byly místnosti rozdělené svistou příčkou nesenou trámem zazděným do obvodových zdí na část dýmnou a část čistou. Tento odvod kouře řadíme do skupiny 5. Z každé kuchyně se přikládalo do dvojích kamen.

Počet kuchyní na hradě v 15. století

Archeologický výzkum zachytil stopy dvou kuchyní, které fungovaly postupně, po zrušení kuchyně 1 byla zřízená kuchyně 2. Nemáme doložené, zda přesun kuchyňského provozu byl plynulý, nebo zda kuchyni 1 poškozenou požárem nahradila dočasně jiná kuchyně na hradě.

V roce 1479 a opakovaně v roce 1487 bylo loketské panství rozdělené mezi syny Matyáše Šlika Mikuláše, Jeronýma a Kašpara. Mikuláš dostal markrabský dům, Jeroným zdědil dva domy s kuchyní a oklepy Kašpar dostal dům řečený červená komnata. Ve společném užívání zůstaly brány, cesty, hradní nádvoří, jatky, pekárny, studna a předhradí.

Dva domy s kuchyní a sklepy se nacházely v severní části hradu, jmenovanou kuchyní tedy není možné ztotožnit s kuchyní 1 ani s kuchyní 2. V jižní části hradu se měl nacházet dům označený jako červená komnata, kuchyňské křídlo tedy snad připadlo Kašparovi. Můžeme předpokládat, že i v markrabském domě byla nějaká kuchyně, pokud ne, jistě ji Mikuláš nechal zřídit. Je pravděpodobné, že ve 2/2 15. století na hradě existovaly 3 kuchyně, z nichž zatím známe jen kuchyně v jižní části hradu.

Je zajímavé, že ve společném užívání zůstala pekárna, pravděpodobně proto, že její velikost byla dostačující pro zásobování celého hradu.

Závěr

Shrnutí

Kuchyně 1

Kuchyně 1 byla obdélná místnost v přízemní budově v jižní části hradu. Byla přístupná z nádvoří a měla tzv. podávací okno. V interiéru kuchyně se dochovaly stopy po 40 cm širokých žulových sloupech, spodní část sloupů tvořily žulové hranoly. Sloupy vymezovaly prostor 2,5 x 5 m, nad kterým se nacházela DČK. Hypoteticky můžeme uvažovat o 2 DČK vedle sebe, pokud terénní situace dovolí předpokládat zánik dvou sloupů. Unikátní je doklad zařízení, pravděpodobně kola, které se nacházelo před oknem, přes okno bylo propojené s kuchyní a mohlo sloužit k otáčení rozně na podestě na vaření. Kuchyně byla zrušená po požáru hradu, v úvahu připadají požáry v roce 1454 nebo 1473. Odvod kouře z kuchyně můžeme zařadit do skupiny 2.

Kuchyně 2

Kuchyně 2 obsadila západní místnost v přízemí václavského paláce. Byla sem přemístěná po zániku kuchyně 1, vznikla někdy v 1/3 16. století. Místnost byla příčkami rozdělená na 3 prostory, 1 na severu a 2 na jihu. V severní místnosti byla pec a vstup do sklepa, v jižních komorách se našly základy topenišť a dalších kuchyňských zařízení. Vzhledem k tomu, že se zachovaly jen základy, nebylo možné konstrukce přesně identifikovat. Kuchyně měla cihlovou dlažbu. Autorka výzkumu zvažuje, že se jako komín využíval úzký průduch vymezený obvodovými zdmi a příčkou v jihozápadní části budovy. Tento průduch by však neřešil odvod kouře z pece a z východní komory.

Kuchyně z konce 17. století

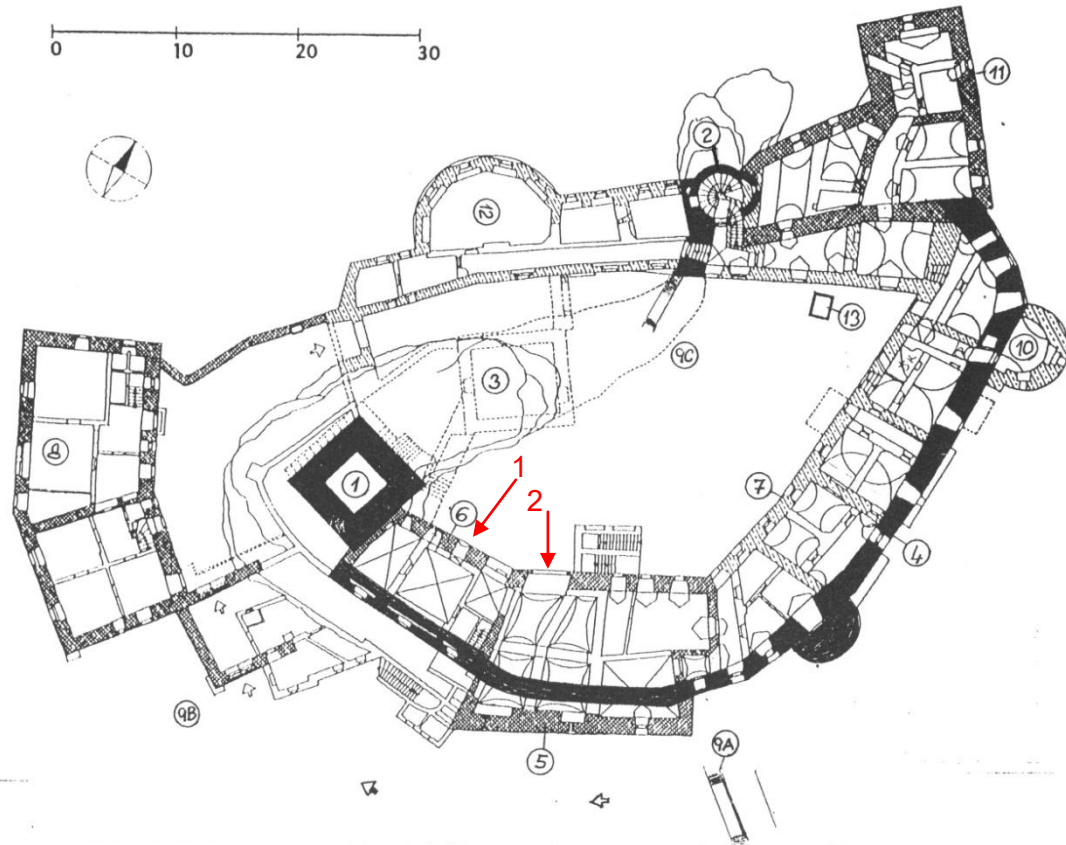
Tyto kuchyně jsou příkladem kuchyní patřících k bytu žalářníků, vložených do starších prostor a přizpůsobených starší dispozici. Odpovídají spíše kuchyním městským.

Pro poznání kuchyní je důležitá především kuchyně 1, která má analogie v širokém časovém rozpětí: např. klášter Velehrad, 2/3 15. století, zámek Brtnice, začátek 17. století, Pražský hrad, polovina 18. století.

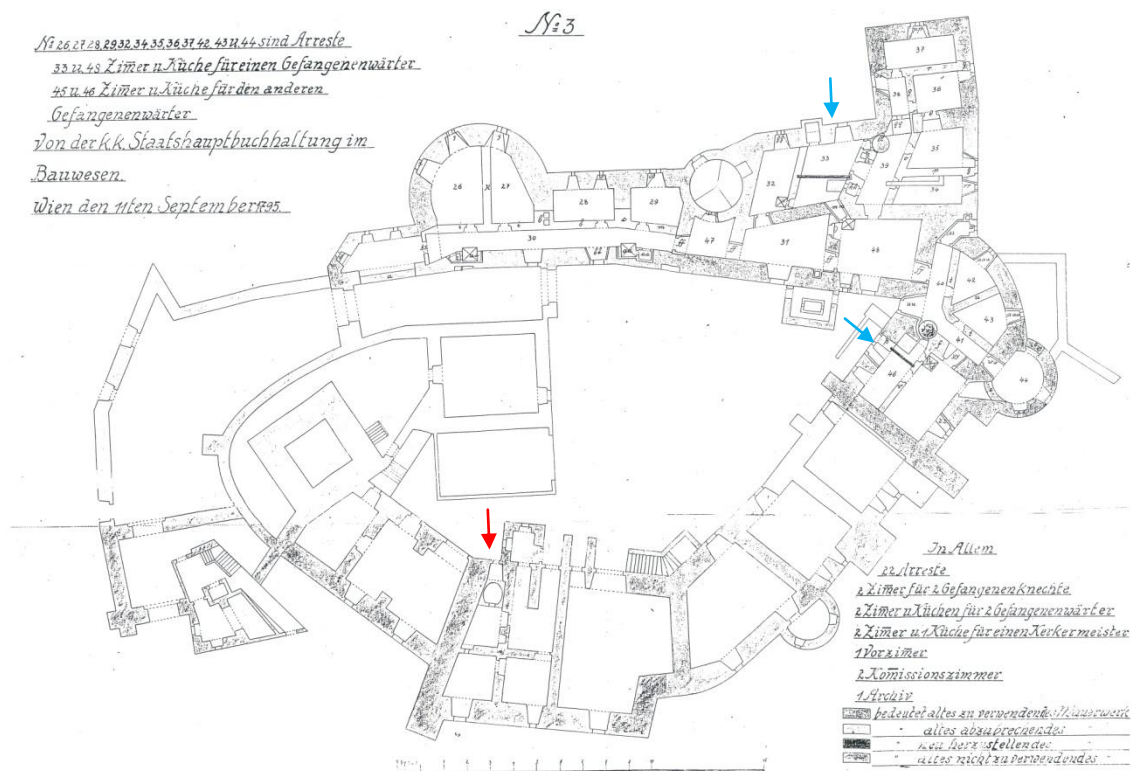
Literatura a prameny

Durdík, T. 2009: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha.

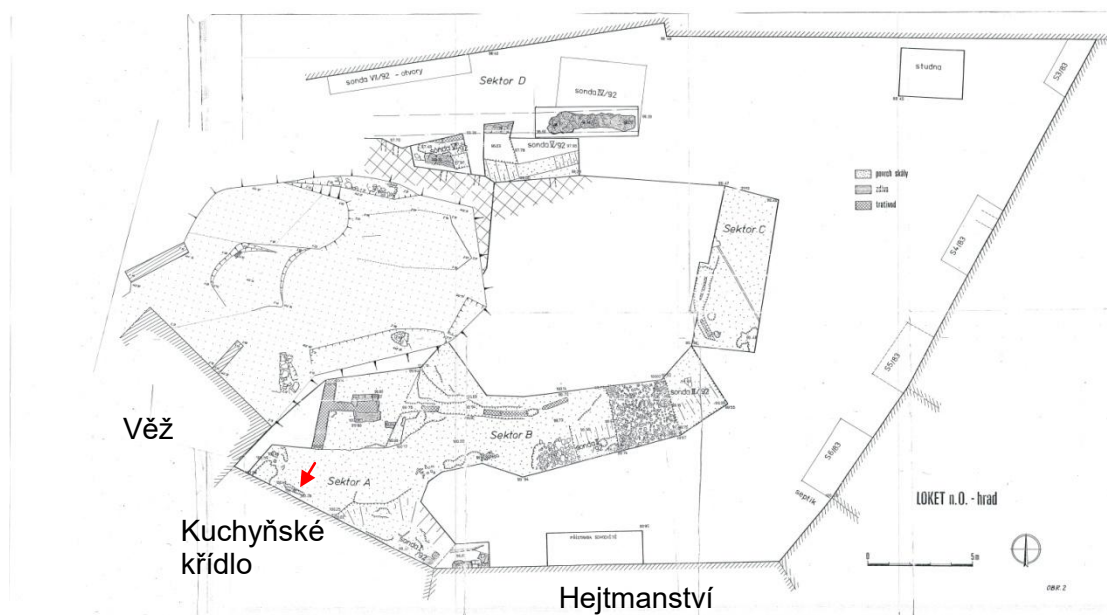
Kamenická, E. 1995: Hrad Loket. Výsledky archeologických výzkumů 1992 - 1994 doplňující SHP hradu z roku 1964. ČVUT V Praze. Fakulta architektury. Strojopis. Uloženo v knihovně ČVUT.

Obr. 1: Plán hradu, šipky označují kuchyni 1 a 2. V severní části nádvoří č. 13 - studna. Převzato z: Kamenická 1995, přílohy.

Obr. 2: Plán hradu z roku 1795. Šipka označuje pec v kuchyni 2. Na plánu jsou další 2 kuchyně z konce 18. století určené pro žalárníky, označeno modrými šipkami. Převzato z: Kamenická 1995, přílohy.

Obr. 3: Zaměření archeologického výzkumu na nádvoří hradu před kuchyňským křídlem a hejtmanským. Šipka označuje rýhu před oknem do kuchyně. Převzato z: Kamenická 1995, přílohy.

LEGENDA

- - románské zdivo
- - gotické zdivo (před r. 1352)
- - Václavské zdivo (ev. ml. lucemburské)
- - renesanční zdivo
- - klasicistní zdivo
- - novodobé zdivo
- - skála

Obr. 4: Zaměření archeologického výzkumu v interiéru kuchyňského křídla. Šipky označují polohu dvojic sloupů, které nesly DČK. Převzato z: Kamenická 1995, přílohy.

Obr. 5: Kuchyňské křídlo z nádvoří hradu, vpravo detail tzv. Podávacího okna.

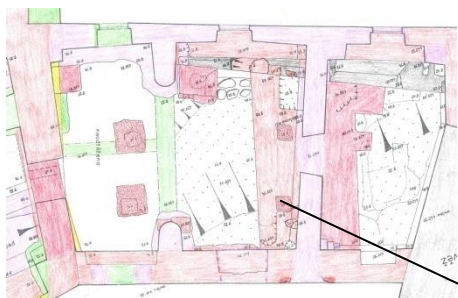
Obr. 6: Kuchyňské křídlo, nádvoří, rýha před tzv. podávacím oknem. Převzato z: Kamenická 1995, přílohy.

Obr. 7: Kuchyně 1. Interiér kuchyně, v popředí piliře, které nesly sloupy, vpravo hranol s výběhem sloupu dochovaný in situ. Převzato z: Kamenická 1995 přílohy.

Obr. 8: Kuchyně 1. Interiér kuchyně, otisky sloupů, které nesly DČK. Převzato z: Kamenická 1995 přílohy.

Obr. 9: Kuchyně 2. Interiér kuchyně, základy pece. Převzato z: Kamenická 1995 přílohy.

OPAVA, JEZUITSKÁ KOLEJ

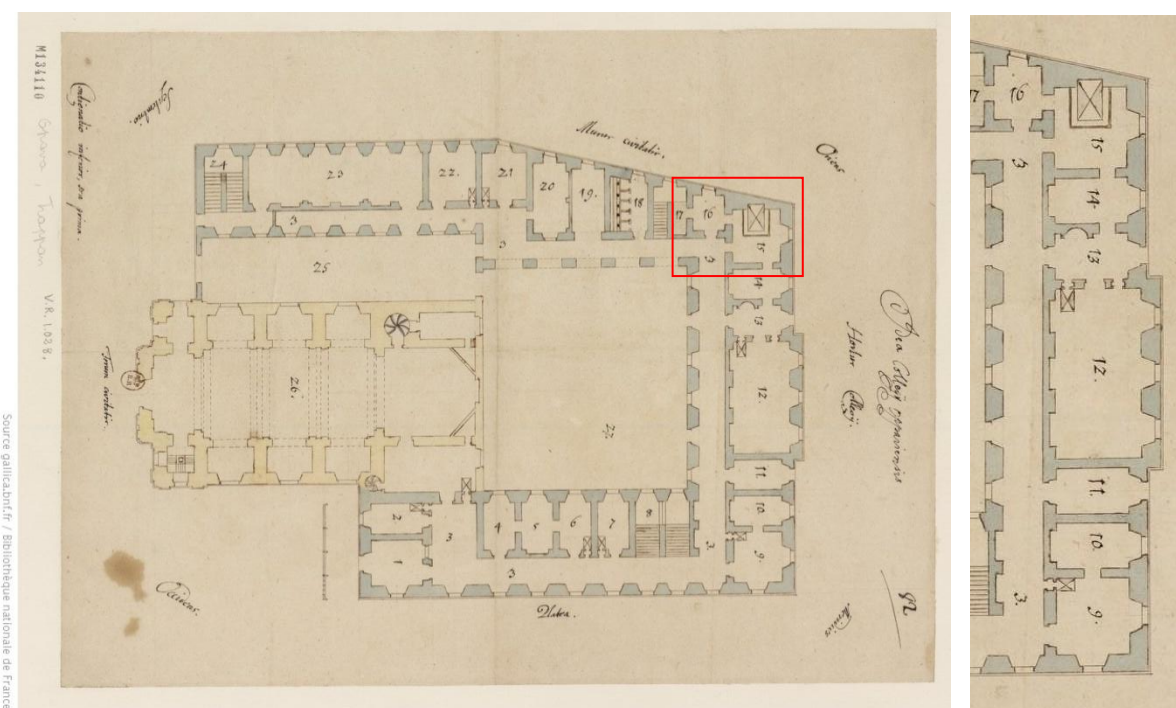
Okres Opava, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 14482/8-1287 - sněmovna.

Historie

Počátky výstavby areálu jezuitské koleje jsou spojované s r. 1634, stavba dochované budovy, v níž dnes sídlí archiv, byla zahájena mezi lety 1711 - 1713, dokončená pak ve 30. letech 18. století (Foltýn a kol. 2005, 564-568). Dochovaný popisovaný plán je o cca 70 let starší než kolej.

Kuchyně

V Bibliothèque nationale de France jsou uloženy půdorysy přízemí a 1. patra z r. 1642. Vzhledem k časovému rozdílu mezi vznikem plánů a stavbou koleje probíhala výstavba podle plánů přepracovaných nebo zcela nových.

Obr. 1: Půdorys přízemí a výřez východní části s kuchyní a refektářem. Bibliothèque nationale de France.

Kuchyně se nacházela v severovýchodním rohu koleje, vcházelo se do ní od západu. Byla propojená s místnostmi jižně a západně od kuchyně. Přes jižní místnost se procházelo do chodby s lavabem, ze které byl přístupný refektář a obsluhovala se z ní i kamna v refektáři. Západní místnost měla dveře i ke schodišti. Sloužila nejspíš jako zázemí kuchyně. Kuchyně byla osvětlená jedním oknem od východu. Podesta na vaření byla jednou stranou přistavěná v severní zdi, v níž se nacházel komín. Na plánu je podesta na vaření mírně zapuštěná do zdi, což ukazuje na to, že komín od klenby (vzhledem k nakládání s otevřeným ohněm je klenba vysoce pravděpodobná) pokračoval do prostoru kuchyně jako nika ve zdi, k níž byla podesta přistavěná. Vzhledem k šíři niky je pravděpodobné, že komín se nad stropem kuchyně rozšířil do stran. Na plánu jsou kolem podesty zakreslené vodorovně položené trámy ukotvené v severní obvodové zdi kuchyně. Bývaly v pochozí výšce a nesly lehké příčky (na 1 cihlu) spuštěné od klenby místnosti. Jejich spoj byl obvykle podepřený dřevěným sloupkem. Nelze vyloučit, že místo příček nesly trámy pláštík připojený k severní stěně. Příčky nebo pláštík jímaly kouř z podesty na vaření a usměrňovaly ho

otevřeného ústí komína. Oddělovaly tak černou část kuchyně od části relativně čisté, nezakouřené.

Závěr

Kuchyně se nacházela vedle refektáře, byla od něj oddělená chodbou s lavabem. Její zázemí tvořila jedna místnost. V Bibliothèque nationale de France se podařilo objevit kuchyni na 4 plánech. Je zajímavé, že na 3 z nich je zakreslená u podesty nika, kterou pokračuje komín do prostoru kuchyně (Hradec Králové, Cheb).

Literatura a prameny

Foltýn, D. a kol. 2005: Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha

Plány uložené v Bibliothèque nationale de France, dostupné z:

<http://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&startRecord=45&maximumRecords=15&page=1&query=%28gallica%20all%20%22FOL-HD-4%22%29%20and%20%28dc.type%20all%20%22image%22%29%20sortby%20dc.title%2Fsrt.ascending>

ZÁMEK ORLÍK

Okres Písek, národní kulturní památka rejst. č. ÚSKP 309 - Zámek Orlík, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 18885/3-2763 - zámek Orlík

Historie

Přesné datum založení Orlíka není známé, na základě archivních zpráv se předpokládá, že zde již počátkem 13. století stála pevnost, která sloužila k ochraně obchodní stezky a zároveň jako místo, kde se vybíralo clo z plavby po Vltavě. Na přelomu 13. a 14. století byl Orlík přestavěn a rozšířený v pevný gotický hrad a nadále pak sloužil jako jeden z četných opěrných bodů a správních center královské moci.

V rukách českých králů zůstal Orlík až do roku 1357, kdy jej Karel IV. udělil do ušlechtilého manství svému kancléři Dětrichu z Pordic. Mezi významné majitele hradu patřili Zmrzlikové ze Svojšína, kteří Orlík zakoupili roku 1407 a obývali jej až do roku 1508, kdy vypukl na Orlíku ničující požár. Zpustošený hrad tehdejší majitel Václav Zmrzlik opustil, odstěhoval se na Lnáře a následně roku 1512 prodal orlické panství Kryštofovi ze Švamberka. Švamberkové drželi Orlík až do roku 1620, kdy jim byl s celým panstvím za aktivní účast na stavovském povstání konfiskován.

Švamberský konfiskát koupil od císaře Ferdinanda II. Habsburského v roce 1623 Jan Oldřich z Eggenbergu. Eggenbergové vlastnili Orlík až do roku 1719, kdy po smrti kněžny Ernestiny zdědil celý eggenberský majetek její synovec Adam František Schwarzenberg. Orlík byl v této době sídlem panské správy, nikoli však rodu.

Převratné změny přinesl Orlíku až počátek 19. století – tehdy se stal sídlem mladší rodové schwarzenberské větve (sekundogenitury). Schwarzenbergové drželi Orlík až do roku 1948. V následujících letech byl zámek Orlík zařazen do sítě zpřístupněných státních památkových objektů. Ze státní správy byl Orlík vyňat až v roce 1992 a následně v rámci restitucí navrácen původnímu majiteli. (Zámek Orlík. Dostupné z: <https://www.zamekorlik.cz/cs/historie-zamku/>).

Stručný stavební vývoj hradu

V průběhu doby měnil Orlík často nejen majitele, ale i svou podobu – nejčastěji po požárech, které hrad postihovaly téměř v každém století. Jednu z nejrozsáhlejších a nejvýznamnějších přestaveb realizovali po devastujícím požáru (1508) počátkem 16. století v renesančním duchu Švamberkové, kteří hrad nechali důkladně opravit, následně rozšířit a zvýšit o druhé patro. V první polovině 18. století pak bylo přestavěno severozápadní a následně jihozápadní křídlo Orlíka. Roku 1802 zámek opět zachvátil požár, po kterém dal Orlík tehdejší majitel, maršál Karel Filip Schwarzenberg, zvýšit o další, již třetí patro. Poslední významné stavební úpravy zámku Orlík probíhaly v polovině 19. století. Zámek se dostalo zejména nové fasády ve stylu anglické novogotiky podle plánů architekta profesora Bernarda Grubera (Zámek Orlík. Dostupné z: <https://www.zamekorlik.cz/cs/historie-zamku/>).

Kuchyně

Obr. 1-5.

Kuchyně se nachází v jižním, vstupním křídle, jehož součástí je mohutný skalní blok, obestavěný štítovou zdí. Skála v úrovni přízemí vyplňuje prakticky celé vstupní křídlo. Stavební vývoj této části byl složitý.

Stavební vývoj v prostoru kuchyně

Stavební vývoj v prostoru kuchyně nejnověji zpracoval J. Varhaník (2017, 482-483, v následujícím textu jsou používány i doslovné citace):

Pozdně gotické přestavbě je v literatuře přičítána také kuchyně ve střední části čelního křídla za štítovou zdí. Vzhledem k poloze na skalním výchozu byla situována až v úrovni prvního patra. Její neobvyklý čtvrtkruhový půdorys byl determinován předchozím poměrně složitým stavebním

vývojem této části hradu. Kruhový segment zde indikuje negativ obvodu zaniklé okrouhlé věže, již na této straně obíhala v nevelkém odstupu smyčka hradby. Při výstavbě štítové zdi byla tato soutka vyplněna přízdívkou a věž byla již tehdy, nebo brzy poté odstraněna. Spáru mezi původní hradbou a touto přízdívkou názorně dokládají praskliny v sousedním průchodu do parkánu, způsobené dilatací různě starých částí štítové zdi. Dýmník kuchyně patrně spočíval na pilířích přistavěných k jejímu obvodu, navzájem spojených segmentovými pasy. Po odstranění dýmníku byl prostor kuchyně zaklenut na dvojici na sebe kolmo situovaných pasů, mezi nimiž se uplatňují úseky segmentových kleneb. Plán z roku 1802 zachycuje ještě pec, zahloubenou do štítové zdi. Kuchyně postrádá architektonické články a její interiér je omítnut. Velice pozoruhodná je okolnost, že přízdívka připojená k vnitřnímu líci štítové zdi pro střední věž z roku 1515 je zčásti situována nad okrajem prostoru kuchyně, neboť tloušťka zdiva v úrovni druhého a třetího patra v těchto místech činí 4,6 m, zatímco v prvním patře v úrovni kuchyně „jen“ 3,6 m.

Toto staticky nepříliš vhodné řešení zřejmě vyvolalo určité pochybnosti, jak uvádí ve svém dopise pánovi hradu jeho purkrabí Jiřík z Adlaru „(...) i zdá se Michalovi tesaři, že nebude to věc stálá (...)“ (AČ XV, 116 č. 206). Je překvapující, že se tesař vyjadřoval k problematice, která se bezprostředně netýkala jeho vlastního řemesla, ale patrně šlo o zkušeného a respektovaného člověka, jehož mínění purkrabí považoval za důležité. Přes tyto zajisté oprávněné pochyby však byl původní záměr realizován; přízdívka zřejmě spočívá na pasech pro dýmník. Kuchyně tedy musela při stavbě prostřední věže již existovat (Varhaník 1998, 21, pozn. 34), ovšem důkazy pro její bližší datování k dispozici nejsou. Nález vrstvy kuchyňského odpadu v jižní části parkánu z druhé třetiny 15. století (Beneš 2000, 11) by mohl nasvědčovat tomu, že kuchyně tehdy nebyla příliš daleko, a není tedy vyloučeno, že již tehdy zaujala místo odstraněné velké věže.

Poznámky ke stavebnímu vývoji v prostoru kuchyně

J. Varhaník předpokládá v kuchyni odvod kouře pomocí dýmníku, který spočíval na pilířích přistavěných k jejímu obvodu, navzájem spojených segmentovými pasy. Vzhledem k tomu, že se v kuchyni dochovaly 3 trompy, je nepochybné, že odvod kouře zajišťoval dýmníkový komín, jehož dýmníková část měla tvar oktogonu. Chybějící tromp nebyl třeba, protože na jeho místě bylo již zdivo plášťové hradby. Pokud spojíme trompy tak, aby vznikl šestiboký komín, vyjde průběh jeho stěny již do interiéru kuchyně, což nebylo možné.

Vybavení kuchyně

Kuchyně měla tvar pravoúhlého trojúhelníka s obloukovitě vypnutou přeponou. V obloukovité stěně byly dvě slepé arkády, které pravděpodobně sloužily jako policové niky. Na plánu z roku 1802 je v kuchyni zakreslená centrálně situovaná podesta na vaření a dnes již zazděná pec ve štítové zdi, s ústím ve východní slepé arkádě.

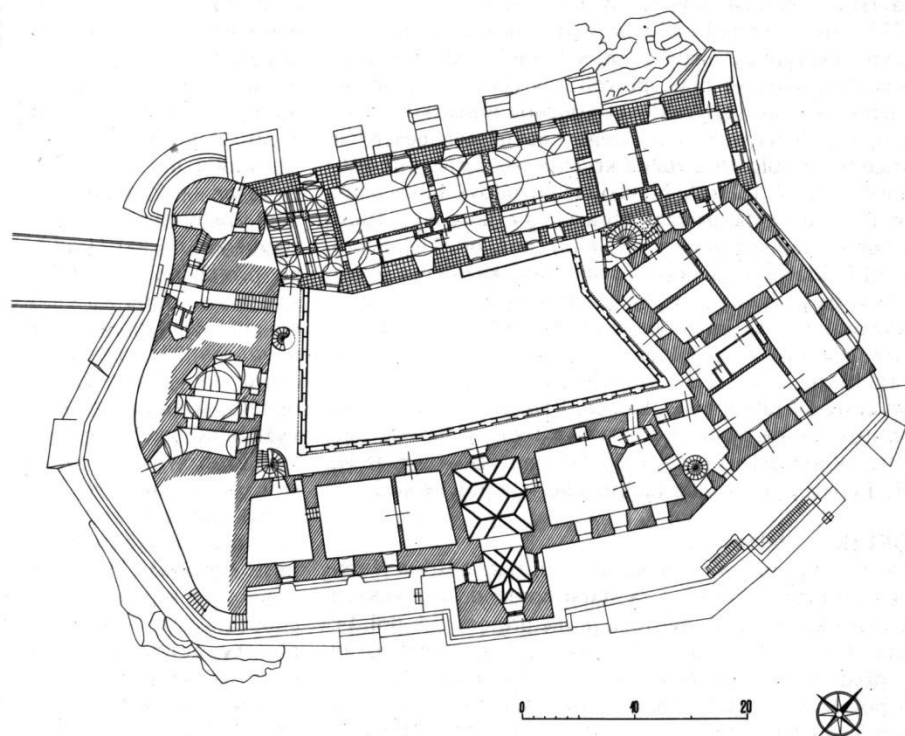
Závěr

Hrad Orlík je příkladem užití DČK ve tvaru oktogonu i nad kuchyní, která nemá čtyřboký tvar.

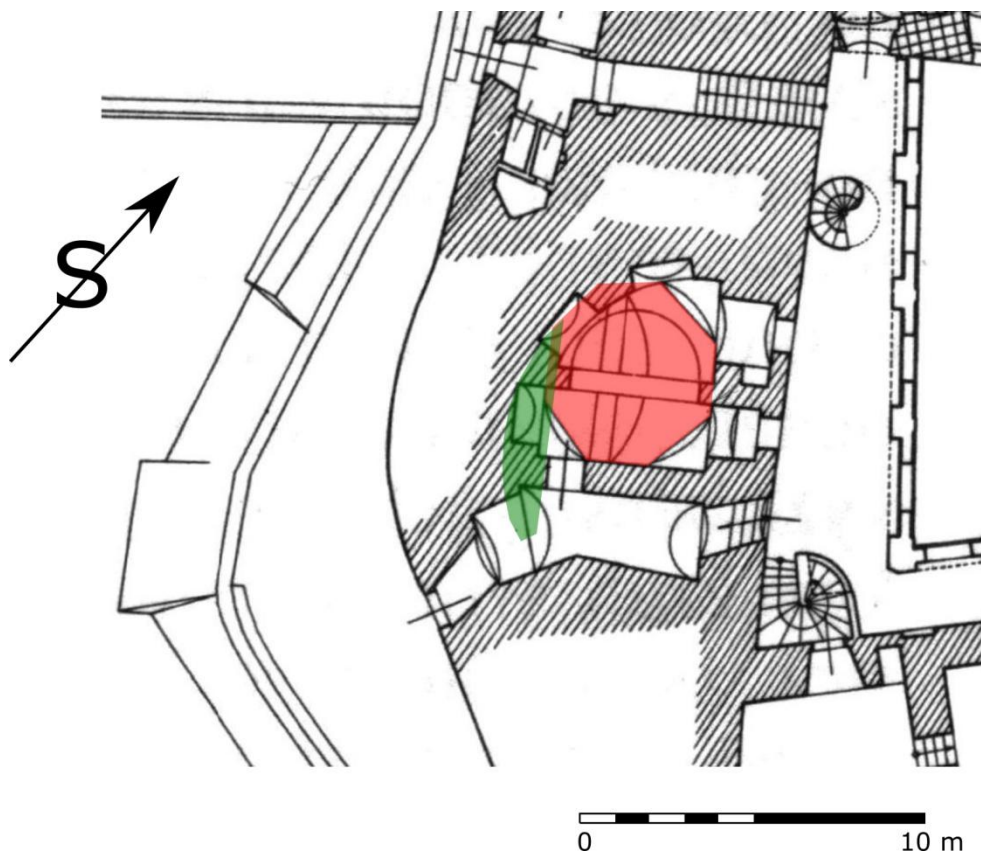
Literatura, prameny a internetové zdroje

- Varhaník, J. 1998: Husitské opevnění hradu Orlíka nad Vltavou In: Průzkumy památek 1/1998, 13-32.
- Varhaník, J. 2017: Stavební proměny hradu Orlíka nad Vltavou v 16. století. In: Archaeologia historica 42/2, 469-487.
- Zámek Orlík. Historie zámku. Dostupné z: <https://www.zamekorlik.cz/cs/historie-zamku/>

Orlík, hrad,
půdorys 1. patra

Obr. 1: Půdorys hradu v úrovni 1. patra, podle Poche 1978, 542.

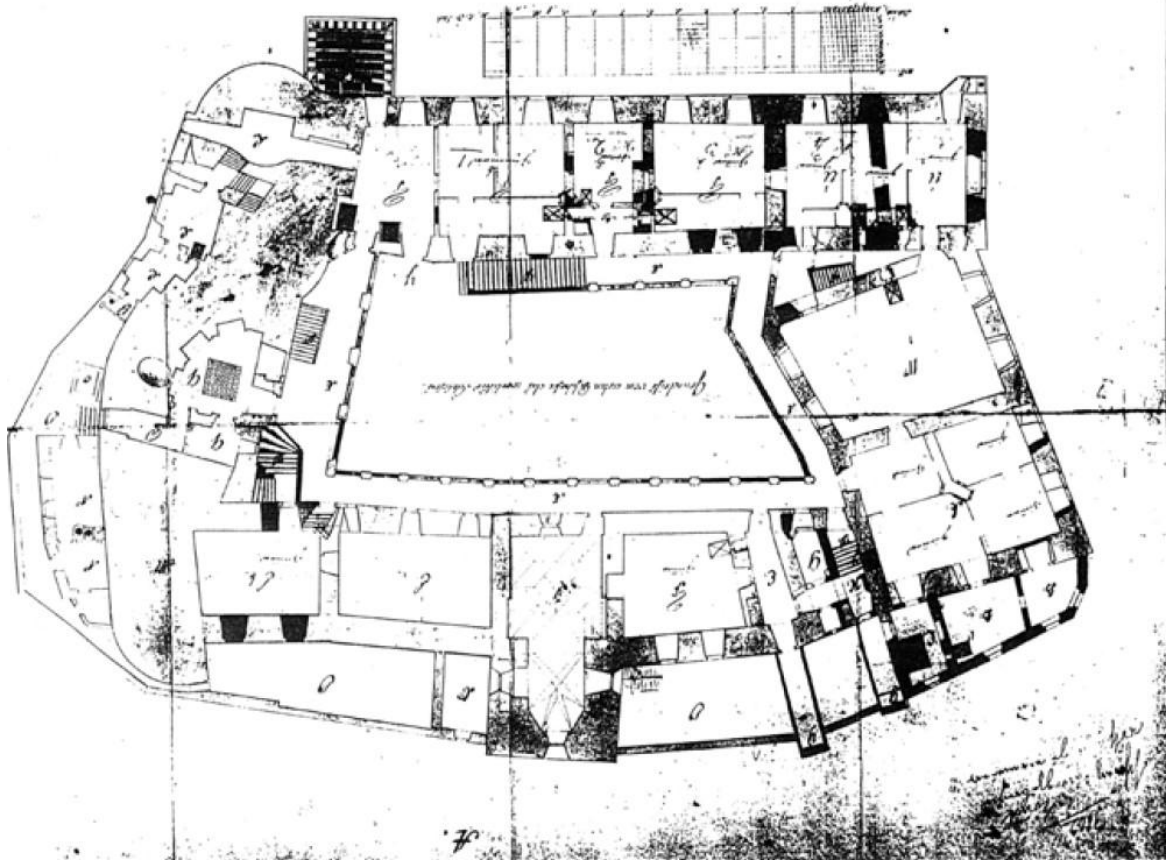
Obr. 2: Výřez ze zaměření hradu. Červená - předpokládaný půdorys DČK ve tvaru oktogonu, zelená - patro nad kuchyní, přizdívka připojená k vnitřnímu lici štítové zdi pro střední věž z roku 1515. Přizdívka je zčásti situována nad okrajem prostoru kuchyně. Plán hradu - podle Poche 1978, 542, přizdívka - podle Poche 1978, 542. arhaník 1978, 24.

Obr. 3: Kuchyně, jeden ze 3 dochovaných trompů nad stěnou, která je otiskem zbořené okrouhlé věže. Ve stěně jsou slepé arkády. Stav v roce 1984.

Obr. 4: Kuchyně, zbývající 2 trompy. Stav v roce 1984.

Obr. 5: Plán hradu z roku 1802. V kuchyni je zakreslená centrálně situovaná podesta na vaření a dnes již zazděná pec ve štitové zdi.

PRAHA, CELETNÁ čp. 553/2

Okres Praha, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 38637/1-299 - městský dům Sixtův

Úvod

Sixtův dům je původně románský a raně gotický objekt z 12. a 13. století, který byl před rokem 1523 při přestavbě ve stylu vrcholné gotiky rozšířen o dvorní křídla. Dvorní křídla byla renesančně upravena a zvýšena v letech 1607–1612. Hlavní průčelí je vrcholně barokní z doby kolem roku 1736, na atice stojí plastiky připisované Antonínu Braunovi¹.

Základní data z doby fungování kuchyně

- kuchyni můžeme na základě rozboru písemných pramenů datovat již do 3/4 14. století, případně i dříve. Dům byl v této své části v době výstavby kuchyně pouze jednopatrový.
- kolem 1380 dům kupuje nebo se přizemil syn Petra Parlěře
- 1407 byl tehdejší dům rozdělený na 2. Došlo k tomu, že výlevka z kuchyně tak vedla na vedlejší pozemek. Vznikl kvůli tomu spor mezi vlastníky, o jeho řešení se dochoval písemný záznam, ve kterém se uvádí, že to tak může zůstat na věčné časy. Znamená to, že kuchyně existovala již na konci 14. století.
- 1520 dendro datum, kuchyně je ještě v provozu

Při OPD probíhajícím během zásadní přestavby několika sousedních domů na hotel, identifikoval M. Rykl v 1. patře dvorního křídla pozůstatky velké kuchyně. Odstranění omítek v místnosti umožnilo průzkum a dokumentaci stop po renesanční a gotické podobě kuchyně.

Z kuchyně se dochovaly části obvodových stěn porušené mladšími stavebními zásahy. Dnešní podoba kuchyně v zásadě pochází z barokní přestavby domu (kolem r. 1736), při níž byla kuchyně změněná na obytnou místnost nově zřízeného bytu. Při této úpravě vznikl v jižní zdi stávající vstup stejně jako západně od něj situovaný vchod do sousední komory. V západní zdi místnosti byla prolomená 2 velká okna (dnes zazděná), ve východní zdi byl zazděný otvor do renesančního komína a pod něj byla vložena velká nika určená pro umístění kamen. V zadní stěně této niky jsou dosud čitelné otvory pro příkládání a odvod kouře (starší a mladší v superpozici) a dva otvory pro trubku tahových kamen z doby po přechodu na tahové komíny (svědčí o dlouhém využívání komína).

Pozůstatkem okna je zřejmě drobné torzo záklenku (severního konce), které se nachází ve zdivu mezi barokními okny.

Zásadní byl nález pozůstatků konstrukcí, které nesly dýmníkovou část komína. Zachovaly se pouze ty jejich části, které zasahovaly do obvodových zdí. Jejich dochování umožnilo rekonstruovat způsob odvodu kouře. Horní část všech čtyř koutů kuchyně původně vyplňovaly pendantivy, nad kterými byly umístěné trompy. Tím byl čtverhranný půdorys kuchyně převedený na osmiboký. To umožnilo vztyčit nad kuchyní oktogonální tzv. dýmníkový komín (Škabrada 2016, 75), jehož spodní dýmníkovou část měla tvar pravidelného osmibokého komolého jehlanu. Komín se tyčil nad kuchyní v úrovni střech, na základě analogií můžeme předpokládat, že nebyl krytý krovem a krytinou. Pozůstatky klenbiček tvořených pendantivy a trompy bylo možné změřit, takže byla k dispozici data pro výpočet přibližné výšky komína (sklon stěn DČK a průměr komína bylo nutné odhadnout per analogiam). Při sklonu stěn DČK 15° od svislé osy komína a širší horní, svislé část komína 0,7 m, by výše DČK byla 8,41 m.

Vybavení kuchyně

Z vybavení kuchyně se zachovala patrně policová nika ve východní stěně kuchyně porušená stavbou velké barokní niky a výlevka na východním konci severní zdi, která ústí na dvorek severně od kuchyně. Šíře starší niky je 70 cm, hloubka je 42 cm. Výlevka byla do zdi vložena dodatečně, když její umístění umožnila změna v majetkových poměrech - při stavbě kuchyně

¹ <https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/pamatky-a-pamatkova-pece/pamatkovy-fond/seznam-ohrozenych-nemovitych-pamatek/7073-sixtuv-dum.15/5.2021>

nebyl dvorek součástí domu, a proto tam nebylo možné vylévat splašky z kuchyně. Původní vstup do kuchyně se nedochoval, zřejmě se nacházel, stejně jako dnes, v její jižní zdi a zanikl při barokní přestavbě. Žlábek mírně vystupuje ze zdi. V interiéru kuchyně na něj pravděpodobně navazovala kamenná nádržka, do které se vylévala odpadní voda. Nádržka byla odstraněna nejspíše v 1/2 18. století, když se kuchyně měnila na byt.

Rozměry cihel použitých v kuchyni

SV klenbička: 27x?x7

SZ klenbička: 27x?x6,8-6,9

V stěna, mladší komín - druhotně použité již očazené cihly vložené očazením do zdiva, 27x12,5x6,8

Záklenek okna v Z zdi (mezi barokními okny): ?x?x6,9

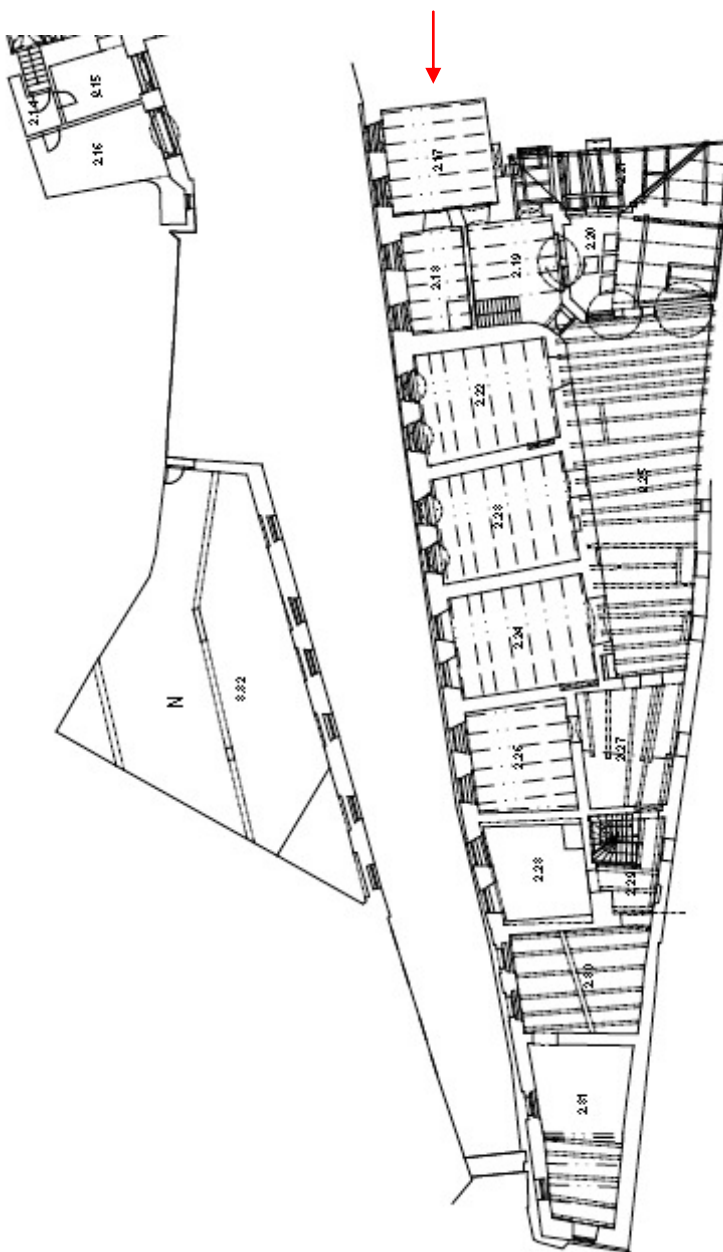
Cihly v nikách sousedské zdi vedle K: 26x12x707

Levá stěna starší niky: 26,5-27x12,5-13x6,7-7

Závěr

Nález pozůstatků osmibokého komína je velice důležitý, protože je to první takový nález u nás. Zatím nevíme, zda je to ojedinělý případ nebo zda se takové kuchyně stavěly v bohatých měšťanských domech častěji. Můžeme jen doufat, že to ukážou další průzkumy. Ve šlechtickém prostředí se tyto komíny stavěly na dominantních místech, někdy přímo se záměrem, aby působily jako další z hradních věží. Pak se nabízí otázka, proč si tento takovou kuchyni pro svůj dům vybral i bohatý staroměstský měšťan.

Obr. 1: Půdorys 1. patra domu, součást PD, šipka označuje kuchyni.

Obr. 2: Výřez PD domu

Obr. 3: Výřez z PD se zakresleným půdorysem oktogonu

Obr. 4: SV kout kuchyně. Černá šipka označuje první, neúspěšné založení klenbičky, červená šipka ukazuje na založení klenbičky, které bylo posunuté do správné výše.

Obr. 4: Záběr na vyčištěnou stěnu kuchyně s klenbičkou. Severovýchodní roh. Je dobře rozeznatelná vyrovnávací vrstva cihel, na kamenném zdivu, spodní část pendentivu rozdělenou do 2 části, vespod z kamene, nad tím z cihel a nahoře cihlové zdivo trompu.

Obr. 5: Žlábek z ve východní části severní zdi. Žlábek mírně vystupuje ze zdi, v místnosti na něj navazovala kamenná nádržka, do které se vylévala odpadní voda.

PRAŽSKÝ HRAD, LUDVÍKOVO KŘÍDLO

Okres Praha, národní kulturní památka rejst. č. ÚSKP 101 - Pražský hrad, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 11719/1-922 - Pražský hrad

Text vychází z článků Biedermanová, M. – Cejpová, M. 2017: Příspěvek k poznání topenišť Ludvíkova křídla Pražského hradu, Biedermanová, M. – Cejpová, M. 2018: Murello per pignate. Topeniště v kuchyních Pražského hradu a některé jejich analogie a z materiálu Biedermanová, M. – Cejpová, M. 2017: Topeniště v Ludvíkově křídle Pražského hradu. V textu jsou zachované citace pramenů a odborné literatury.

Disposice Ludvíkova křídla

Obr. 1 - 4.

Ludvíkovo křídlo na severní straně přiléhá k pozůstatkům románské hradby hradu, kterou v tomto úseku zpevňují pětiboké věžice. Pozůstatky a stopy jedné z nich jsou dochované i v prvním a druhém podlaží (Líbal – Muk 1988, 382, 387). Budova zaujala parkán, který nechal zřídit Karel IV. (Durdík 2002, 450), jeho J část podle nejnovějších výzkumů využila hranolovou, dovnitř otevřenou baštu, která byla součástí parkánové zdi (Chotěbor 2016, 133-134). Možnost, že v Ludvíkově křídle byla využita starší stavba, připustila M. Vilímková (1974, 15), uvědomovala si však, že potvrdit by to mohl jen hloubkový průzkum. Ten zatím provedený nebyl, důležité informace však přinesl archeologický výzkum v suterénu Ludvíkova křídla, který zde nezachytil parkánovou hradbu ani její negativ. P. Chotěbor (2016, 133-134) na základě těchto zjištění dokládá, že Ludvíkovo křídlo využilo hranolovou, dovnitř otevřenou baštu, která byla součástí parkánové zdi. I když kvůli mladším přízdívkám není možné zjistit baštu stavebně historickým průzkumem, předpokládá, že bašta je součástí spodní části křídla až po římsu, která je rozhraním mezi horní částí zděnou z tesaných pískovcových kvádrů a spodní částí zděnou spíše z lomového zdiva. Využití bašty tak podle něj významně ovlivnilo polohu křídla.

Křídlo má půdorys nevýrazného písmene „L“, vybočení z obdélného půdorysu je na severozápadní straně. Od čtvrtého podlaží se v tomto rozšíření nachází velké reprezentativní točité schodiště. V dnešní podobě má Ludvíkovo křídlo pět podlaží. Původně bylo vyšší o jedno patro, které bylo odbouráno až v roce 1768 (Vilímková 1974, 118). Všechna patra mají severní trakt, liší se pouze šířkou zdi mezi tímto traktem a další částí budovy. Třetí, čtvrté a páté podlaží mají i střední trakt. Při renesanční přestavbě po požáru v roce 1541 byla do severního traktu čtvrtého a pátého podlaží vložena mezipatra propojená s mezipatrovými podestami dvouramenného schodiště (Líbal – Muk 1988, 415). První až čtvrté podlaží mají vydělenou jižní část (u prvního výškou klenby, u ostatních zdí). V prvním a druhém podlaží vydělený jižní prostor zabírá část křídla, která pravděpodobně odpovídá parkánové baště, jež se stala součástí Ludvíkova křídla (Chotěbor 2016, 133-134). Disposici zbouraného šestého podlaží neznáme. Vytápěné byly obytné sály kromě jižního ve třetím podlaží.

První podlaží Ludvíkova křídla bylo přístupné pouze ze starého paláce z úrovně románského podlaží a bezpochyby sloužilo jako sklepní, skladovací prostor. Druhé podlaží mělo složitý stavební vývoj. Jeho jižní část umožňovala spojení výstavbou křídla rozděleného parkánu, nebyla propojená se zbývajícím podlaží, byla přístupná pouze zvenčí. Střední část, která nebyla vytápěná, zřejmě také sloužila jako skladovací prostor, přístup byl schodištěm z třetího podlaží. Toto schodiště leží ve východní části severního traktu druhého podlaží a ústí do středního traktu podlaží třetího. Vyšší podlaží křídla propojovalo několik schodišť. Ve východní polovině středního traktu dochovaných horních tří podlaží je umístěné dvouramenné schodiště, které zpřístupňovalo také mezipatro čtvrtého podlaží. Původně končilo v pátém podlaží, při mladších úpravách bylo ukončeno na úrovni mezipatra čtvrtého podlaží (Líbal – Muk 1988, 407). Obytné prostory třetího, čtvrtého a pátého podlaží spojovalo soukromé šnekové schodiště v jihovýchodním nároží paláce. Velké reprezentativní kruhové schodiště je jedno ze tří točitých schodišť, které umožňovalo přístup na vnější ochoz umístěný nad okny Vladislavského sálu. Schodiště začíná ve čtvrtém podlaží, kde se přes něj vstupuje do reprezentativních prostor

Ludvíkova křídla, v jeho obvodové zdi je portál do podlaží pátého, v jehož mezipatře dnes končí. Názory na původnost dnes existujícího vstupu ze schodiště do čtvrtého a pátého podlaží se liší.

Ve 4. podlaží se nachází šachtové topeniště v severní předsíni, ve 3. a 5. podlaží byla kuchyňská topeniště dodatečně vložena do prostoru určeného k obsluze kachlových kamen v obytném sále.

Datování výstavby Ludvíkova křídla

Obr. 2.

Vladislav Jagellonský na začátku své vlády bydlel v královském dvoře na Starém Městě Pražském a to i přesto, že královský palác nebyl v tak špatném stavu, aby ho nebylo možné obývat. Stále se používal při korunovacích, kdy zde podle korunovačního řádu Karla IV. měl panovník přespát a odtud měl být nejvyššími zemskými úředníky a zástupci duchovní hierarchie odvedený ke korunovačnímu obřadu. Je pravděpodobné, že palác trpěl nedostatečnou údržbou, navíc některé místnosti zabraly různé zemské úřady, takže zde zůstalo málo prostoru k bydlení. Jak uvádí M. Vilímková, která zpracovala historii Starého královského paláce v rámci stavebně historického průzkumu, zpráv je bohužel tak málo, že je nanejvýš obtížné provést i hypotetický soud o tehdejší situaci. Své sídlo přenesl Vladislav Jagellonský zpět na Hrad až po nepokojích, které v Praze propukly v letech 1483-1484. Následně došlo k rozsáhlé přestavbě nejen královského paláce, ale i opevnění hradu (Vilímková 1974, 10). Ze stavebních zásahů do Starého paláce je nejvýraznější stavba Vladislavského sálu, který nahradil starší velký sál zbudovaný ještě Karlem IV., a tzv. Ludvíkovo křídlo, přistavěné k paláci na jihozápadní straně.

Přesné datum zahájení stavby Vladislavského sálu ani Ludvíkova křídla se nedochovalo. Obecně se předpokládá, že stavba Vladislavského sálu začala kolem roku 1490. V roce 1493, podle data zaznamenaného na vlysu nejvýchodnějšího ze severních oken, dospěla stavba sálu do výše kleneb. Jako datum dokončení Vladislavského sálu se uvádí rok 1500 podle data uvedeného ve vrcholu východní zdi sálu nebo rok 1502, kdy byla dokončena oprava kleneb, jejichž část se po dokončení zřítily (Menclová 1972/II, 388).

Názory na dobu výstavby Ludvíkova křídla a s tím související provázanost křídla s velkým točitým schodištěm na jihozápadní straně Vladislavského sálu, tedy i se sálem samotným, se liší. D. Menclová předpokládala, že vzhledem ke konstrukční provázanosti jeho spodních pater s velkým točitým schodištěm byla stavba zahájena současně se stavbou Vladislavského sálu (Menclová 1972/II, 388). Stejný názor zastávali i autoři stavebně historického průzkumu Starého paláce D. Líbal a J. Muk (1988, 449). P. Kalina (2009) uvádí, že hlavní patro (tj. čtvrté podlaží) Ludvíkova křídla přímo navazovalo na Vladislavský sál, výslovně však současnou výstavbu neuvádí. Dobou výstavby Ludvíkova křídla se zabývala také M. Vilímková (1974, 13-14, 16). Předpokládala, že se po dokončení Vladislavského sálu pokračovalo na stavbě křídla Ludvíkova, o postupu stavby se však nedochovaly žádné soudobé zprávy, k dispozici jsou pouze letopočty 1508, 1509 a 1510.

První letopočet spolu s malým štítkem s motivem snad stylizovaného stromu a monogramem A I je vyrytý ve čtvrtém podlaží Ludvíkova křídla (tj. na úrovni Vladislavského sálu) na zárubni dveří do malého šnekového schodiště v jihovýchodním rohu sálu místodržicích. Štítek i monogram jsou interpretované různě, letopočet je čtený 1508 nebo 1504, zcela vyloučeno není ani čtení 1544 nebo 1548 (Chotěbor 2016, 136). Hradní stavitel K. Fiala, který četl letopočet jako 1504, uvádí, že se celá rytina opakuje ještě na vnitřní straně zárubně (Fiala 1931, 34). Podle formulací výše uvedených vyhodnocení se však zdá, že posuzovatelé vycházeli pouze z rytiny přístupné ze sálu.

Rok 1509 je spojený s použitím korunovaného písmene L v supraportě oboustranného portálu mezi severním a jižním sálem ve čtvrtém podlaží Ludvíkova křídla. Koruna nad monogram Ludvíka Jagellonského mohla být umístěna až po jeho korunovaci 11. 3. 1509, takže tato část Ludvíkova křídla musela být stavěna až po korunovaci. Možnost dodatečného vložení portálu do zdi, které někteří badatelé zvažovali, je dle P. Chotěbora (2016, 134) nepravděpodobná, protože portál je do zdi, která byla vystavěna ještě před zaklenutím místnosti, důkladně zavázaný.

Z roku 1510 se dochovala zpráva o tom, že „králi to stavení na Pražském hradě velmi v hlavě leží“, kterou M. Vilímková (1974, 13) spojuje s Ludvíkovým křídlem. Vzhledem k zájmu krále se snad dá předpokládat, že práce na Ludvíkově křídle probíhaly intenzivně a bylo dokončené nedlouho po roce 1510.

P. Chotěbor provázanost Ludvíkova křídla a velkého točitého schodiště odmítá. Naopak je přesvědčený, že se s výstavbou Ludvíkova křídla v původní koncepci jagellonské přestavby nepočítalo, protože zakrylo velké vřetenové schodiště, jehož vnější plášť se v jižním průčelí Vladislavského sálu výrazně uplatňoval. Výstavbu Ludvíkova křídla datuje mezi roky 1502–1510 a nepředpokládá, že v době výstavby bylo přístupné z točitého schodiště (Chotěbor 2016, 133; Chotěbor ústní informace). Rovněž T. Durdík (2002, 451) chápe Ludvíkovo křídlo jako slohově nejpokročilejší, poslední nově přistavěnou část, s Vladislavským sálem původně komunikačně nepropojenou, se vstupem z úrovně přízemí paláce (tj. třetího podlaží Ludvíkova křídla, gotické úrovně Starého paláce).

Informace o využití Ludvíkova křídla v písemných pramenech

Názory na původní účel Ludvíkova křídla se liší. D. Menclová (1972/II, 384-385) předpokládala, že vzhledem k tomu, že Vladislav Jagellonský již v roce 1490 přesídlil i se dvorem do Budína, bylo Ludvíkovo křídlo již od počátku stavěné jak pro sídla úřadů (třetí a čtvrté podlaží), tak pro potřeby krále a dvora (páté podlaží, kde byla králova jídelna). Oproti tomu P. Kalina (2009, 124) se domnívá, že Ludvíkovo křídlo bylo stavěné jako křídlo obytné, protože původní projekt Ludvíkova křídla se vši pravděpodobností vznikal ještě v době, kdy nikdo netušil, že král i se dvorem přesídlí do Budína.

Zmínky o využití Ludvíkova křídla nacházíme i v pramenech. V roce 1543 hodlal Ferdinand I. přijet do Prahy i s manželkou a syny, řešilo se tedy ubytování dvora na hradě, který dosud nebyl opravený po ničivém požáru 2. 6. 1541. Pro královnu a její dvůr se chystaly dva klenuté pokoje, označené jako dolní a prostřední světnice, horní světnice měla zůstat pro krále jako jídelna (Vilímková 1974, 22). Dolní a prostřední světnici lze spojit se třetím a čtvrtým, jídelnu s pátým podlažím Ludvíkova křídla.

V roce 1576 poslal Rudolf II. do Prahy svého „komorního furýra“ Hanse Poppa, aby na hradě připravil pokoje pro jeho matku, císařovnu vdovu Marii Španělskou. Z dochované korespondence vyplývá, že kromě bývalých pokojů Ferdinanda I. ležících nad Zelenou světnicí měla císařovna dostat také „ten štok, kdež se nyní Kancelář česká drží a prve tu také Její milost královna Anna též slavné a svaté paměti pokoje své mívati ráčila“. Po jednáních s prezidentem České komory, arcibiskupem pražským a hejtmanem Pražského hradu podal furýr zprávu o vybraných pokojích. Uvádí se zde pokoje nad Českou kanceláří, kde „...někdy Její Milosti slavné a sv. paměti jakž dotčeno taffel štuben byla...“. Jednalo se patrně o královninu a potom císařovu jídelnu. Mimo jiné měla mít císařovna Marie Španělská k dispozici i pokoje nad jídelnou (tj. už ve hrázděném patře). Dále se hovoří o tom, že připojení České kanceláře a druhé kanceláře pod ní, které „jedna bez druhé býti nemůže“, není nutné. V roce 1576 sídlila tedy ve čtvrtém podlaží Ludvíkova křídla Česká kancelář, ve třetím podlaží se nacházela další kancelář, snad součást kanceláře České, páté podlaží bylo stále používané jako jídelna. Hrázděné patro bylo obytné.

Soukromou hodovní síň Ferdinanda I. i Maxmiliána II. do Ludvíkova křídla kladou i F. Kašička a M. Vilímková (1974, 69) v článku věnovaném císařským kuchyním Pražského hradu. V roce 1620, za Fridricha Falckého, byl pořizený podrobný soupis všech pokojů v Královském zámku Pražském, ve kterém se uvádí nad světnicí České dvorské kanceláře, tj. v pátém podlaží, pánova velká jídelna. Stav byl tedy obdobný jako v roce 1576. Roku 1679 se uvádí oprava kamen ve světnici vrátného při místnosti říšských dvorních radů v patře nad Českým místodržitelstvím (Vilímková 1974, 55-57; 64; 82). Je zřejmé, že někdy mezi lety 1620–1679 byla jídelna přemístěna jinam a i páté podlaží se změnilo v úřad. Toto využití Ludvíkova křídla trvalo až do poloviny 80. let 18. století, kdy se ústřední zemské úřady přestěhovaly z Pražského hradu na Malou Stranu a původní kanceláře přestaly být využívány (Vilímková 1974, 119). Po vzniku českého státu byly zahájeny restaurační a konzervační práce a Ludvíkovo křídlo bylo zpřístupněno veřejnosti jako cenná kulturní památka.

Třetí podlaží Ludvíkova křídla

Obr. 5 - 20, 37.

Třetí podlaží (podlaží pod Vladislavským sálem) bylo první obytné podlaží Ludvíkova křídla. Severní místnost třetího podlaží byla v době výstavby křídla spojená s jihozápadní prostorou gotického podlaží paláce (tzv. starou registraturou - přízemím paláce). Původní hradba byla probouraná a byly do ní vloženy dvě lomené tesané arkády.

Kuchyně v prostoru, ze které se přikládalo do kamen v sousední obytné místnosti

Prostora, ze které se přikládalo do kamen v sále, má tvar lichoběžníka o rozměrech 158 x 260 x 239 x 269 cm. Přístup je portálem s pískovcovým ostěním s okosenou hranou (Líbal – Muk, 1988, 391) o rozměrech 189x79 cm. Místnost je zaklenutá plochou křížovou klenbou, na podlaze jsou keramické dlaždice 18x18 cm. Osvětlená je malým okénkem od západu. V nice okna je vložený prevet. V jižní zdi je výklenek, do kterého ústí komín a nachází se v něm příkládací otvor a otvor pro odvod kouře z kachlových kamen v sousední obytné místnosti. Před ústím kamen je topeniště na hloubku zdi, které se v tupém úhlu lomí a pokračuje k východní zdi prostory. Zabírá tak celý jihovýchodní kout místnosti. Nad topeništěm se nachází cihlový pláštík.

Dispozice komory se měnila. Příkládací nika v jižní zdi byla zřejmě původně vpředu zaklenutá pasem, za nímž se nacházela DČK, která stoupala šikmo k západu do komína. Před ústím příkládacího otvoru kamen byla pravděpodobně úzká odkládací plocha. Obdobnou konstrukci najdeme i ve čtvrtém a pátém podlaží na úrovni říšské dvorské kanceláře. Později došlo ke změně. Příkládací nika byla využita pro vložení malého kuchyňského topeniště, nad kterým byl vyklenutý pláštík, po kterém se dochoval náběh omítky po levé straně stávajícího, mladšího pláštíku, který ho nahradil. Pro zajištění dobrého tahu a přímého propojení pláštíku s komínem byl, pravděpodobně již při vložení staršího pláštíku, vybouraný pas v čele niky. Topeniště zabralo celou hloubku niky a pokračovalo také podél východní zdi až na její roh. Pro zvětšení prostoru byla zřejmě nika rozšířená východním směrem téměř až na úroveň vnitřního líce východní zdi. Boky topeniště jsou omítané, jeho povrch tvoří keramické dlaždice 18x18x4 cm uložené do maltového lůžka. Stopy po odbourání pasu jsou dosud v prostoru pod mladším pláštíkem viditelné, i když je částečně zakryl nový cihlový pas, který zde byl vyklenutý v rámci statického zajištění při přípravě expozice Příběh Pražského hradu. Stopy přezdívání jsou patrné i na východní zdi. Rozšíření topeniště rozpoznatelné není. Nové topeniště má u zdi délku 127x150 cm, hloubku 53 cm, na nejužším místě 28 cm. Pláštík je vyzděný z cihel, má tvar kupole. Vynáší ho přímý oblouk zhruba ve středu vyspravený pravděpodobně cementovou maltou. Na východní straně je mezi stěnou pláštíku a zdí krátký úsek provedený přečnělkovou klenbou, která se opírá i o železný pás vložený mezi východní zeď a rub oblouku. Spáry cihel a částečně i vlastní cihly pláštíku jsou zadehtované, vysprávka oblouku je čistá, z doby, kdy se už topeniště ani kamna nepoužívaly. Příkládací otvor kamen (44x40 cm) je zaklenutý segmentem. Jeho stěny jsou omítané, na přední část špalet přechází šedá omítka niky, v zadní části je omítka okrová shodná s výmazem kachlů ve spodních dvou stupních kamen. Segment je vyklenutý z cihel, omítaný není. Prostor mezi příkládacím otvorem ve zdi niky a soklovou částí kamen je, stejně jako celý vnitřní prostor kamen, dlážděný cihlami 25x13, 25x16 cm (třetí rozměr není možné zjistit) nebo jejich částmi. Otvor určený pro odvod kouře vysoký 9 cm, široký 14 cm se nachází 18 cm nad příkládacím otvorem. Podlaha komory je z keramických dlaždic 18 x 18 cm kladených do maltového lůžka. Jsou zde dva úseky dlažby, ve východní části starší, prošlapaný s řadou popraskaných dlaždic skládaných na nepravidelnou vazbu, na západě před prevetem část ze světlejších, minimálně poškozených dlaždic na stříh. Novější dlaždice sem pravděpodobně byly položeny při opravách vedených hradním stavitelem K. Fialou, protože v jeho záznamech je zpráva o tom, že do komory vložil výlevku, jejíž trubka byla zaústěná do šachty prevetu (Fiala 1393, 38). Trubka ležící již pod úrovní podlahy skutečně v prevetu je.

Bližší chronologické určení změn je složité. K. Fiala uvádí, že „celková nálada komory té ponechána byla v nedotčeném stavu, toliko vyčištěny omítky a dlažba cihelná. Něco málo trhlin bylo vyspraveno“. Podle stavu omítek nezůstalo pouze u vyčištění. V prostoru komory se podařilo identifikovat 7 druhů omítek, z toho 4 historické a 3 novodobé. K zaniklému pláštíku patřila

druhá nejstarší omítka, chronologicky třetí omítka je na pláštiku stávajícím. Čtvrtá omítka pokrývá větší část plochy stěn komory a je stejně stará jako konstrukce prevetu. Po dokončení Ludvíkova křídla místnost sloužila jako příkladací prostora. Vzhledem k tomu, že pláštíkům patří druhá a třetí omítka, je pravděpodobné, že k jejich výstavbě došlo poměrně záhy. Vložení kuchyně do tohoto podlaží lze nejspíše spojit se změnou užívání sálů z obytných místností na kanceláře, k čemuž došlo někdy mezi lety 1543–1576. Se zřízením kuchyně zřejmě souvisí, podle charakteru zdíva dodatečné vložení odpadní šachty, která s velkou pravděpodobností sloužila pro kuchyňskou výlevku, protože umístění kuchyně a prevetu do jedné místnosti si lze jen těžko představit. Prevet zde byl zřízen až po ukončení fungování kuchyně.

Čtvrté podlaží Ludvíkova křídla

Obr. 21 - 31.

Čtvrté podlaží, které se nacházelo na úrovni Vladislavského sálu, bylo reprezentativním prostorem Ludvíkova křídla. Severní místnost byla původně stejně vysoká jako sály ve třetím traktu a stejně jako tyto sály byla zaklenutá žebrovou klenbou a osvětlená shodným křížovým oknem.

Topeniště v severní zdi severní předsíně

V severní zdi, tj. ve zdi mezi Vladislavským sálem a Ludvíkovým křídlem, se nacházel krb, mírně posunutý k východu oproti krbu v sále, s nímž měl společný komín. Když bylo po požáru v roce 1541 do této prostoty vložené mezipatro (spojené s mezipatrem dvouramenného schodiště), musel být krb zrušený a jeho plášť včetně ze zdi vyčnívajících částí krbových konzol byl odstraněn. Na jeho místě byla vybudovaná nika, do které bylo po nějaké době vloženo topeniště. Původní účel niky neznáme. Poté, co topeniště přestalo fungovat, byla nika i s torzem topeniště zazděná. Jak stopy krbu, tak prostor niky s topeništěm odkryl a analyticky prezentoval hradní stavitel K. Fiala. Podle fotografie z roku 1944 uložené v Archivu Pražského hradu (Sbírka fotografií Stavební správy Pražského hradu, inv. č. 230), se zdá, že stav topeniště se od doby odkrytí prakticky nezměnil.

Ze západní strany krbu je dnes pod klenbou viditelná jedna odsekaná konzola, další dvě (spodní celá, horní zčásti) se nacházejí ve východní stěně niky, která krb nahradila. Konzoly jsou ve výši 180 cm nad podlahou, což zhruba odpovídá krbu ve Vladislavském sále. Šíře krbu byla 194 cm, to je o 86 cm méně než v sále. Zadní stěna krbu ve Vladislavském sále ustupuje o 26,5 cm vůči zdi, dá se předpokládat, že užší krb mohl být i mělčí. Místo krbu zaujala nika o rozměrech 60x138 cm zaklenutá segmentovou klenbou. Vzhledem k hloubce niky je zřejmé, že pro její vložení musel být výklenek krbu v zadní části prohloubený. Nika, užší než krb, byla přiložená k východní straně krbu, kde ve své stěně využila obě konzoly. Na západě byl zbytek krbu v délce 56 cm zazděný, zadržívka tvoří část západní stěny výklenku, která je celá omítnutá, takže její materiál neznáme. Zadní stěna a východní stěna niky pod pískovci jsou z cihelného zdíva, které s největší pravděpodobností tvoří plentu vybouraného kamenného zdíva. Velikost cihel se shoduje s velikostí cihel v krbu v sále, takže nelze vyloučit jejich druhotné použití. Výklenek byl zřejmě celý omítaný, staré kletované omítky s několika nátěry se dochovaly jen ve spodní části, kde je chránilo dodatečně vloženo topeniště. Dnes jsou omítky ve střední části doplněné omítkami z doby první republiky, horní část je rezná s novým spárováním. Několik vrstev nátěrů, které jsou na původních omítkách, dokládá, že mezi zřízením niky a vložení topeniště uplynul nějaký čas. (Líbal – Muk 1988, 399–401, doplněno).

Topeniště se jen v detailech liší od topeniště v příkladací místnosti v pátém podlaží. Výška topeniště od dlažby místnosti, která dle K. Fialy (1931, 21) pochází z doby tereziánské přestavby hradu, je 60 cm. Topeniště se dochovalo celé pouze v zadní části, jeho přední část byla ubouraná. Obsahuje 3 symetricky umístěné svislé topné šachty, které měly ve spodní části manipulační otvory vyústěné na čelní straně. Topeniště je vyzděné z cihel 18x25–25,5x5 cm na vápennou maltu, která obsahuje drobné šedohnědé až okrové valounky o velikosti až do 1 cm. Síla vodorovných spár je 1,5–3 cm, svislých 1–2 cm. Povrch, čelní stěna i šachty topeniště byly omítané. Omítka na povrchu a v šachtách je silná 0,5–0,7 cm, i přes znečištění prachem viditelně

propálená do světlých odstínů červené barvy. V zadní části topeniště se na čelní straně dochoval zbytek okrovo šedé omítky, je však částečně překrytý novodobou bělavou omítkou. Přední část čelní strany byla nově omítnutá při opravách ve 20. a 30. letech 20. století. Vedle vzhledu omítky a návaznosti na stěnu vlevo topeniště to dokládá i její přesah na přední, částečně odbouranou stěnu topeniště. Rozměry topeniště byly dané velikostí niky, šíří cihel a požadovanou velikostí topných šachet.

Velikost topných šachet je 24x24 cm, 23x23 cm, 24x26 cm, což lze srovnat s rozměry šachet v topeništi v pátém podlaží, které jsou o málo menší (20x23 cm, 21x21 cm, 22x22 cm). Rohy topeniště i obvodové stěny s přepážkami jsou provázané, přepážky jen v některých řadách. Hloubka šachet je 52 cm, dno je 9 cm nad dlažbou místnosti. Na dno šachet ústí manipulační otvory. Dochovaly se u levé a střední šachty. Jejich výšku 18 cm určila výše 2 řad zdiva, poloha vůči šachtě a šíře 15 cm byla přizpůsobena průběhu běhounů, proto nesměřují přesně na střed šachty.

Přední část topeniště je ubouraná, což umožnilo zjistit jeho vnitřní konstrukci. Nad manipulačními otvory byly 2 řady cihel. Na nich byla nanesená silná vrstva malty (až 7 cm), v níž se dochovaly otisky kruhových útvarů, dle analogií železných roštů. Nad nimi se nacházely další 3 řady cihel překryté povrchovou maltovou vrstvou. V úplnosti se zachovala pouze zadní stěna topeniště, která dosahovala výše 22 cm nad rošty. Nejlépe jsou zachované stopy po roštu u levého topného kanálu. Dochovala se dutina v zadní stěně topeniště a otisk pravého a levého okraje, takže je možné určit průměr roštu, který byl zhruba 28 cm. Rošt neležel přesně na středu šachty. U střední šachty se dochoval otisk vlevo (3,5 cm) a dutina vzadu (2 cm), u pravého kanálu je stopa roštu rozpoznatelná vpravo (3 cm) a v dutině vzadu (3 cm). Podle způsobu ubourání topeniště se zdá, že se jednalo o záměrnou destrukci, jejímž cílem bylo vyjmutí železných roštů.

Nika s topeništěm byla po ukončení jeho fungování zakrytá předsazenou příčkou napojenou na pilíř okna. Na jižním lici příčky, 30 cm od jejího okraje, se mezi novodobými omítkami zachoval svislý, 70 cm široký pruh starší kletované omítky (Líbal - Muk 1988, 399). Složitější situace se ukazuje na rubové straně příčky. Původní pilíř okna končí 31 cm východně od pravé hrany niky. Navazující příčka má nerovný líc omítnutý bělavou omítkou. 70–75 cm od okraje příčky je tužkou psaný nápis "OPRAVENO 1938." Nápis vychází do místa, kde se na lícové straně dochovala kletovaná omítka. Nad nápisem je vidět neomítnuté ledabyly lícované zdivo z drobných kamenů a úlomků cihel spojované bělavou maltou shodnou pohledově s omítkou rubu příčky. Příčka je dnes široká 25 cm, mezi topeništěm a nerovným vnitřním lícem příčky je prostor široký 19 cm, vyplněný při zemi nízkým zdivem, které mírně stoupá směrem dozadu. Tam překrývá místo, kde předpokládáme ústí manipulačního otvoru pravé šachty topeniště. Zdivo je překryté bělavou novodobou maltou, pod kterou místy prosvítají cihly a tmavě okrová omítka. Můžeme se domnívat, že K. Fiala nechtěl úplně zbourat příčku, na níž se dochovala historická omítka, a proto uboural a nově omítl její zadní stranu, aby umožnil lepší přístup do niky.

Páté podlaží Ludvíkova křídla

Obr. 32 - 36.

Páté podlaží bylo původně prostorově řešené obdobně jako podlaží čtvrté. Na severu se nacházela prostora stejně vysoká jako jižní sál, osvětlená velkým křížovým oknem, spojená se střední částí dnes zazděným průchodem. Střední část obsahovala na západě místnost určenou pro přikládání do kamen v sousedním sále a na východě dvouramenné schodiště. Na jižní straně byl vysoký prostor, který je v písemných pramenech uváděn ještě v roce 1620 jako jídelna (Vilímková 1974, 64). Podlaží bylo plochostropé s dřevěnými stropy. Pravděpodobně při úpravách po požáru 1541 bylo nad předsíň vloženo mezipatro a dvouramenné schodiště bylo zaslepené. Nad jeho západní (hlavní) podestou je dnes průchozí prostor, ve východní části nad rameny a mezipodlažní podestou je místnost dveřníka říšské kanceláře přístupná po dvou schodech z průchozího prostoru. Východní část místnosti nad severním traktem byla při některé z pozdějších úprav zvýšená (Líbal – Muk 1988, 409–411).

Místnost, ze které se přikládalo do kachlových kamen v sále

Přikládací nika kamen

Do přikládací místnosti se vchází omítnutým cihlovým portálem bez profilace zaklenutým segmentem, rozměr cihel je 28x13,5x7 cm. Jeho výška je 171 cm, šířka 72 cm. Místnost má rozměry 222x126x159x221 cm, je zaklenutá valenou segmentovou klenbou. Na podlaze je keramická dlažba místy vyspravovaná novějšími dlaždicemi, kladená na stříh. Rozměry dlažby jsou 19–19,5x19–19,5 cm, objevují se i dlaždice o rozměru 22,5x20 cm. Místnost osvětluje od západu malé okénko, v jehož špaletě je odhalený do červena vypálený pískovcový kvádr, který dokládá, že při požáru v roce 1541 hořelo i v této místnosti.

V jižní stěně komory se nachází nika široká 124 cm, hluboká 74 cm, vpředu zaklenutá pasem širokým 27 cm. Za pasem je DČK, která šikmo stoupá k západu, kde ústí do komína (Líbal – Muk 1988, 403–404). Na jižní straně je ve zdi, která je v tomto místě široká již jen 15cm, cihlový přikládací otvor široký 38 cm, vysoký 40,5–46,5 cm, zaklenutý segmentem vysokým 6 cm. Otvor pro odvod kouře vysoký 16 cm, široký 19 cm, je 28,5 cm nad ním. Přikládací otvor je vzdálený 38 cm od pravého, 49 cm od levého okraje niky. Jeho stěny nejsou omítané. Před přikládacím otvorem se nachází odkládací prostor široký 37 cm. Jeho povrch i boky jsou omítnuté. V jihozápadním rohu místnosti vystupuje komín topné komory a kuchyně ze čtvrtého podlaží, který tak obchází DČK a začátek komínu z pátého podlaží kvůli zachování tahu (obdobná situace byla popsána v komoře ve čtvrtém podlaží).

Topeniště

Na západní straně bylo do prostoru pod oknem vloženo topeniště obdobné topeništi v severní prostře čtvrtého podlaží. Jeho tvar je lichoběžný, rozšiřuje se o 30 cm směrem do místnosti (dáno tvarem místnosti). Rozměry od zadní strany jsou 126x59x156x52 cm. Výška je 54 cm. Topeniště leží na podlaze místnosti, je založené na vrstvě okrové malty. Topné šachty sahají až na dlažbu, na kterou ústí manipulační otvory. Rozměry topných kanálů jsou o několik cm menší než u topeniště ve čtvrtém podlaží (levý 23x20x24x20 cm, hloubka 51,5–52 cm, střední 21x21x21x20 cm, hloubka 51–53 cm, pravý 22x22x23x22 cm, hloubka 51–53 cm, rozdíly v hloubce jsou dané nerovností dlažby). I manipulační otvory jsou menší (levý: výška 16cm šířka 12 cm, střední: výška 15 cm, šířka 14 cm, pravý: výška 15 cm, šířka 12,5 cm) Tvoří je 2 řady cihel. Nad nimi následovaly další 2 řady cihel, na nichž byly zazděny pravděpodobně železné rošty.

V šachtách tohoto topeniště nebyly použity kruhové rošty jako ve čtvrtém podlaží, ale volně tyče zazděné do bočních stěn šachet, kde po nich zůstaly dutiny hluboké 2,5 cm a 2 cm v levé, 4 cm a 3 cm ve střední, 3 cm a 3 cm v pravé šachtě. Užití jednotlivých tyčí umožnilo jejich vyjmutí bez poškození topeniště. Síla omítky uvnitř kanálů je 1 cm, na povrchu topeniště 1,5 cm, na čelní straně 1,1 cm. Na povrchu topeniště v místě, kde se nedochovala maltová vrstva, je možné změřit velikost použitých cihel. Jejich rozměry jsou 29,5–30x14,5–15x4,5–5 cm.

Omítka na povrchu topeniště je místy vypálená do červena, zhruba ve středu topeniště sahá vypálení až ke zdi a propálená je i omítka na zdi. Šachty mají nejvíce vypálenou omítku ve spodní části.

Závěr

Interpretace dosud málo známých topenišť ve 4. a 5. podlaží

Dvě topeniště dosud málo známého typu, která se dochovala ve čtvrtém a pátém podlaží Ludvíkova křídla, můžeme označit za nejzajímavější nález průzkumu. Ve francouzské literatuře bývá sledovaný útvar označován jako fourneau či potager, které v mladším kontextu označují sporák a zřejmě i konstrukčně se jedná o jeho předchůdce.

Jak bylo uvedeno v popisech těchto zařízení, jedná se o přízední konstrukci menší výšky, která je definována přítomností dvojice otvorů v horní a přední ploše a střední kovovou mřížkou (v dokumentovaných případech se dochoval pouze její negativní otisk). Fungování takového topeniště dokumentuje například rytina kuchyně v díle Opera italského kuchaře Bartolomea Scappiho (Scappi 1570, v. 258), kde ukázkově zobrazuje tuto konstrukci s řadou hrnců, kolem nichž šlehají plameny a s popiskem "murello p pignatte", v překladu zídka pro hrnce. Z

vyobrazení je zároveň zřejmé, že tento typ topeniště nedisponuje vlastním komínem či pláštěm a není tedy přímo vázán na odtah spalin. Je otázka, na kolik jsou šlehající plameny jen uměleckou licencí, zdůrazňující funkci topeniště ve výrazových prostředcích rytiny, nebo zda se v tomto případě skutečně jedná o intenzivnější plamen (Krohn 2016, 99). Většina autorů se nicméně shoduje, že se jedná o topeniště sloužící pro vaření a ohřívání na uhlíkách. Žhavé uhlíky se nasypou do otvoru, zřejmě vybaveného mřížkou, na něž se umístí hrnec - ten tedy nesedí na mřížce, ale na hraně horního otvoru (Sirot 2011, 137, Cocula 2014, 101). Uhlíky si nasávají spodním otvorem vzduch a pomalu prohořívají. To samozřejmě nabízí myšlenku možné regulace tepla zakrýváním čelního otvoru, které se nám zatím nepodařilo pramenně podložit, avšak experimentální ověření ukazuje na jeho plnou funkčnost. V každém případě se jedná o pomalé vaření, tedy delší čas při nižší teplotě. Každý kdo někdy připravoval jídlo na otevřeném ohni, si dokáže představit obtíže s regulací plamene a s ním spojená omezení ve výběru připravovaných receptů. Podle Danièle Alexandre-Bidon (2005, 219-231) je navíc způsob vaření na žhavých uhlíkách přímo spojen s užíváním hliněných hrnců, bez vymezení využívaného typu ohniště. Na běžném ohništi lze samozřejmě teplo účinně regulovat výškou zavěšení kotle (pánve), u stojacích hrnců posunem směrem ke kraji ohniště. Tato činnost je však poměrně náročná na hlídání. Představa struktury, která by dokázala udržet určitou teplotu delší čas a zajistit mírné probublávání nebo ohřívání pokrmu, se tedy jeví jako velmi žádoucí kuchyňské vybavení zejména v případě vyšších nároků na rozmanitost připravovaných receptů nebo při větší vzdálenosti kuchyně od místa servírování. Je samozřejmě otázka, zda se v tomto směru mohl nějak promítat zvyk servírovat pokrmy na uherský způsob – tedy postupně oproti francouzskému způsobu, vystavujícím na stole různá jídla najednou (Flandrin 2001, 103).

Identifikovat počátek používání tohoto typu topeniště zřejmě nelze úplně jednoznačně. Vzhledem k tomu, že se jedná o přisazenou konstrukci nevelkého rozsahu, která nevyžaduje přímý odtah spalin, stává se při zániku prakticky neprokazatelnou (Cocula 2014, 329). Pramenná základna by mohla poskytnout lepší vodítko, avšak vzhledem k absenci jednoznačného pojmenování, zůstávají nejstarší zmínky otázníkem (Cocula 2014, 101). Jean Marie Cocula se domnívá, že jde o příspěvek vrcholného středověku s odvolávkou na zmínku z roku 1339, čemuž by neodporovala zmínka citovaná Elisabeth Sirot (2011, 135) v souvislosti s kuchyní v Lullin už k roku 1330, a odvozuje jeho původ od "laboratorních topenišť" sloužících pro výrobu léčiv a destilaci, teprve druhotně adaptovaných pro kuchyňské využití. Tento původ by nakonec nebyl nijak zvláštní, mnoho novinek se do kuchyní a jídelniček dostávalo právě skrze medicínu, ať už jde například o cizokrajné koření, cukr či pálenky (Beranová 2007, 128, Macek 2001, 505 – 507, Macek 2002, 261, Hyman – Hyman 2001, 59, 64).

Četnost a rozšíření v ranějším období zůstávají otázkou z důvodu nedochovanosti, jak je uvedeno výše. Vzhledem k výskytu resp. absenci v ikonografii se lze s opatrností domnívat, že o jeho rozšíření ve větší míře se postarala až renesance. Středověké kuchařské knihy jen zřídka uvádějí podrobnější popis přípravy pokrmu (Larioux 2001, 32) a pokud ano, příprava na žhavých uhlíkách není blíže specifikována ohledně užívaného vybavení (Sirot 2011, 137, Alexandre-Bidon 2005, 231), což je případ i většiny renesančních kuchařek.

Šachtová topeniště v Ludvíkově křídle jsou zatím nejstarší u nás dochovaná. Dochovala se však na některých dalších, většinou zámeckých objektech. Řadu z nich je možné nalézt i na historické plánové dokumentaci nebo na ikonografii, které dokládají jejich velké rozšíření i v městském prostředí.

Pro existenci šachtových topenišť i v dalších kuchyních na Pražském hradě máme doklady v plánové dokumentaci uložené v archivu Pražského hradu. V souvislosti s přípravou korunovace Karla VI. v roce 1723 vzniklo několik plánů, které zachytily šachtová topeniště v hradních kuchyních. Nacházela se v nové kuchyni, která byla pro korunovaci zřízená na 2. hradním nádvoří (APH stará plánová sbírka sign. 113, inv. č. 1., plán z roku 1723), v soukromé císařovně kuchyni v jižním palácovém křídle i tzv. Maxmiliánových kuchyních, které ležely západně od Starého paláce (APH, stará plánová sbírka, plán sign. 109, inv. č. 1, plán návrhu úprav jižního palácového křídla datovaný do roku 1722 a plán sign. 157A, inv. č. 1, datovaný do doby po roce 1723. Tento plán zachycuje všechny popisované kuchyně.). U Maxmiliánových kuchyní, které jsou zmiňované již v roce 1544, můžeme předpokládat, že zde šachtová topeniště byla již od 16. století. Uvedené plány zachycují i další kuchyně s těmito topeništi, u nichž však nevíme, pro koho byly určené.

Šachtová topeniště malá i velká, určená pro kotle, se objevují na plánech až do doby nástupu sporáků a ještě nějakou dobu spolu s nejstaršími sporáky.

Vzhledem k architektonické jednoduchosti konstrukce a nedostatku srovnávacího materiálu musíme při dataci vycházet především ze stratigrafie. Obě dochovaná topeniště bezpochyby sloužila pro potřeby přilehlého sálu. Pro páté podlaží máme první zmínku o konkrétním určení sálu z roku 1543, kdy je zde uváděná královna jídelna. U jídelny se předpokládá dobré napojení na kuchyně, aby jídlo cestou z kuchyně nevystydlo. Západně od Ludvíkova křídla, na místě východní části jižního křídla Pražského hradu, stály nejstarší známé hradní kuchyně zbudované nejpozději v době Vladislava Jagellonského. Severní čelo kuchyní tvořila románsko-gotická vnitřní hradba, které je převyšovala chodbovou nástavbou. Chodba mimo jiné umožňovala spojení hradních kuchyní se starým palácem (Kašička – Vilímková 1976, 68–69), jehož součástí je i Ludvíkovo křídlo. I když dnes neznáme napojení zmiňované chodby na prostory křídla, dá se předpokládat, že pro jídelnu bylo vybíráno podlaží, které bylo chodbě co nejbližší, aby se zamezilo vystydnutí jídla. Topeniště umístěné v místnosti vedle jídelny, ale mimo kuchyni, která by poskytovala zázemí pro přípravu celého jídla, bylo pravděpodobně určeno právě pro dosažení optimální teploty před podáváním na stůl. Situace v prostoru, která s největší pravděpodobností byla zasažena požárem v roce 1541 (žárem zasažený pískovec ve špaletě okna), ukazuje spíše na dodatečné vložení topeniště do výklenku okna, i když přesný rozsah úprav místnosti po požáru neznáme. Lepší oporu pro datování výstavby máme u topeniště ve čtvrtém podlaží, protože nika, ve které bylo umístěné, souvisí s úpravami po požáru v roce 1541. V době, kdy bylo celé křídlo obytné, sloužila ke stolování jídelna, takže potřebu ohřívat jídlo můžeme předpokládat až po zřízení místodržitelské kanceláře. Ta se sem nastěhovala mezi lety 1543 - 1576, dochované nátěry stěny niky za topeništěm dokládají, že topeniště bylo do niky vloženo až nějakou dobu po jejím zřízení. Zatím neumíme vysvětlit umístění topeniště do severní místnosti čtvrtého podlaží, když byla možnost vložit ho do výklenku okna místnosti určené pro přikládání do kamen, tedy do stejného prostředí, v jakém je o patro výše. Nabízí se sice souvislost s hypotetickým topeništěm, které se v té době v místnosti mohlo nacházet a způsobit propálení konzoly komína, pro to ale máme tak málo relevantních informací, že bychom se dostávali do úrovně spekulací. Topeniště přestalo fungovat buď ještě před výstavbou tereziánského křídla, nebo v souvislosti s ní. Rozdílná konstrukce roštů topenišť ukazuje na rozdílné datum jejich výstavby.

Kuchyně v NP3

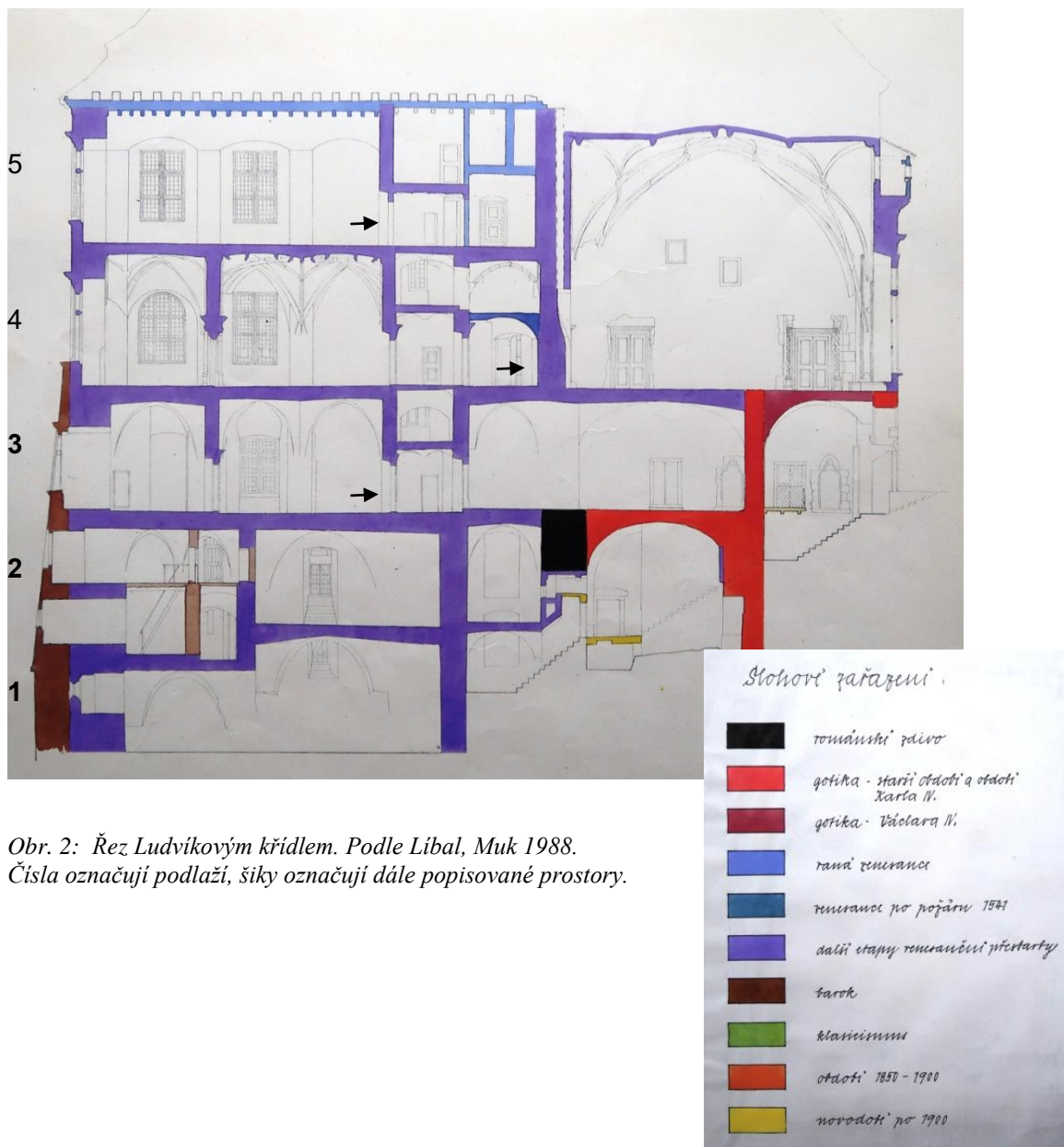
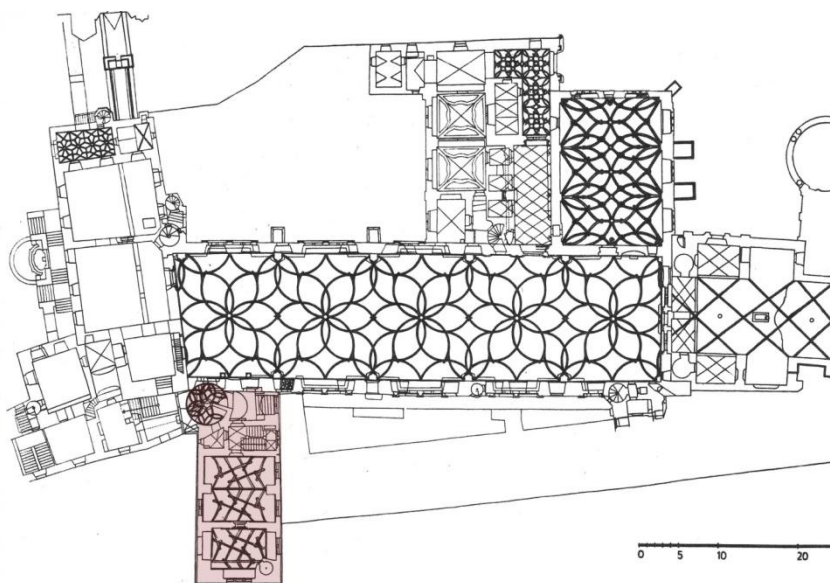
Nedlouho po výstavbě křídla bylo zřízené kuchyňské topeniště s pláštíkem také ve třetím podlaží. I zde to spojujeme se změnou užívání prostor z obytných na kancelářské. Proč zde vznikla malá kuchyně běžného typu, nevíme. Pokud k ní od začátku patřila i výlevka (později přeměněná na záchod), dalo by se snad předpokládat, že se zde i vařilo, nejen ohřívalo, i zde však zatím máme málo spolehlivých informací. Při dalším zpracování bude třeba zabývat se i otázkou, zda zřízení rozdílného typu topeniště nemůže odrážet i rozdílné sociální postavení osob, pro něž bylo určené.

Literatura a prameny

- Alexandre-Bidon, D. 2005: *Une archéologie du goût. Céramique et consommation*. Paris.
- Beranová, M. 2007: *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Academia. Praha.
- Biedermanová, M. – Cejpová, M. 2017: Příspěvek k poznání topenišť Ludvíkova křídla Pražského hradu. In: *Castellologica bohémica* 17, 99–134.
- Biedermanová, M. – Cejpová, M. 2017: Topeniště v Ludvíkově křídle Pražského hradu. Uloženo v archivu Kanceláře prezidenta republiky a v archivu autorek.
- Biedermanová, M. – Cejpová, M. 2018: Murello per pignate. Topeniště v kuchyních Pražského hradu a některé jejich analogie. In: *Archaeologia hitorica* 43, 401–409.
- Cocula, A.-M. – Combet M. eds. 2014: *Châteaux cuisines & dépendances*. Bordeaux.
- Durdík, T. 2002: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha.
- Flandrin, J.-L. 2001: L'ordre des mets du quatorzième au dix-huitième siècle. in S. Coron ed. *Livres en bouche, cinq siècles d'art culinaire français*. Paris. 103 - 118.

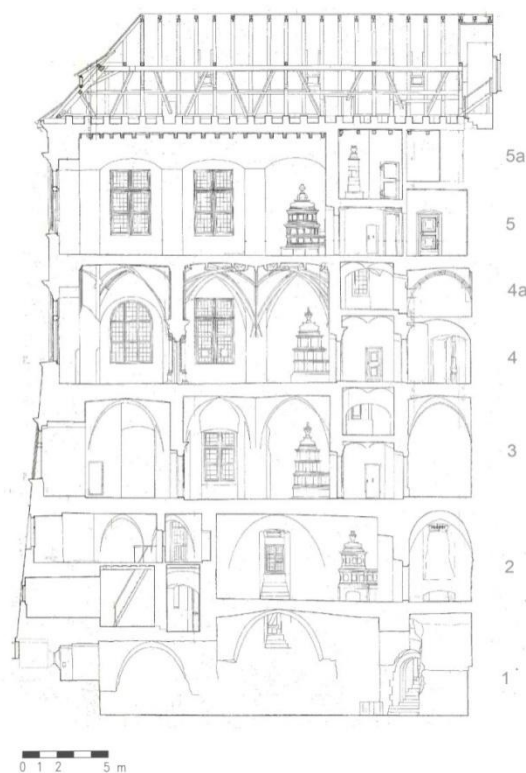
- Hyman, P. – Hyman, M. 2001: Les livres de cuisine imprimés en France du règne de Charles VIII à la fin de l'Ancien Régime. in S. Coron ed. Livres en bouche, cinq siècles d'art culinaire français. Paris. 55 - 76.
- Chotěbor, P. 2016: K jagellonské přestavbě Starého královského paláce na Pražském hradě. *Castellologica bohémica* 13, 119-152.
- Kalina, P. 2009: Benedikt Ried a počátky záalpské renesance. Praha.
- Kašička, F. – Vilímková, M. 1976: Císařské kuchyně Pražského hradu. *Zprávy památkové péče* 36, 67-70.
- Larioux, B. 2001: Le règne de Taillevent. Les livres et la table à la fin du Moyen Âge. in S. Coron ed. Livres en bouche, cinq siècles d'art culinaire français. Hermann. Paris. 31 - 54.
- Krohn, D. L. 2016: Food and Knowledge in Renaissance Italy. Bartolomeo Scappi's Paper Kitchens. Farnham.
- Macek, J. 2001: Jagellonský věk v českých zemích 1-2. Praha.
- Macek, J. 2002: Jagellonský věk v českých zemích 3-4. Praha.
- Menclová, D. 1972: České hrady. Praha.
- Osobní fond hradního stavitele Karla Fialy (1891–1939). Inv.č. 32, rukopis č. 10. Koncept dopisu Stavební správy Pražského hradu Kanceláři prezidenta republiky datovaný 10. 12. 1931. Uloženo: Archiv Pražského hradu.
- Sbírka fotografií Stavební správy Pražského hradu (60.léta 19.stol. - 1969). Uloženo: Archiv Pražského hradu.
- Sbírka stavebně historických průzkumů. LÍBAL, D. – MUK, J. 1988: Pražsky hrad. Starý palác, architektonický rozbor. Pasport. SÚRPMO. Rkp. Praha. Inv.č. 1. Uloženo: Archiv Pražského hradu.
- Sbírka stavebně historických průzkumů. VILÍMKOVÁ, M. 1974: Pražský hrad. Starý palác. SHP, dějiny. Pasport. SÚRPMO. Rkp. Praha. Inv.č. 1. Uloženo: Archiv Pražského hradu.
- Scappi, B. 1570: Opera di M. Bartolomeo Scappi, cuoco... divisa in sei libri. Nel primo si contiene il ragionamento que fa l'autore con Gio. suo discepolo. Nel secondo si tratta di diverse vivande di carne, si di quadrupedi, come di volatili. Nel terzo si parla della statura e stagione de pesci. Nel quarto si mostrano le liste del presentar le vivande in tavola, cosi di grasso come di magro... Con il discorso funerale che fu fatto nelle essequie di papa Paulo III...
- Sirot, E. 2011: Allumer le feu. Chéminée et poêle dans la maison noble et au château du XIIe au XVIe siècle. Paris.
- SÚRPMO zaměření 1977, výkres č. 16, řez B-B', Uloženo: Archiv Pražského hradu, Nová plánová sbírka (1918 - současnost), inv.č. 10301 5450.

Obr. 1: Poloha Ludvíkova křídla v rámci Starého královského paláce. Podle Menclová 1972, 386.

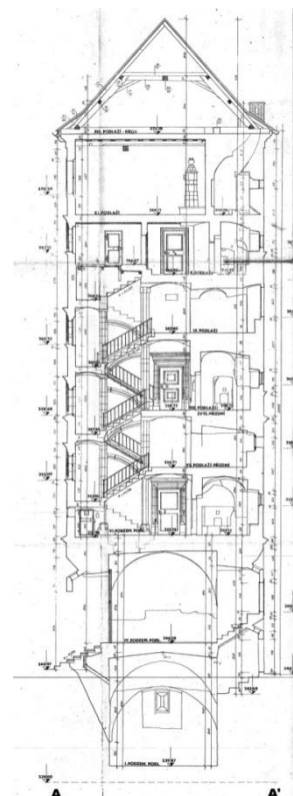

Obr. 2: Řez Ludvíkovým křídlem. Podle Libal, Muk 1988. Čísla označují podlaží, šiky označují dále popisované prostory.

Obr. 3: Celkový podélný řez Ludvíkovým křídlem s vyznačením podlaží a mezipater. Vladislavský sál - podlaží 4. Podle SÚRPMO 1977, výkres č. 16, řez B-B'.

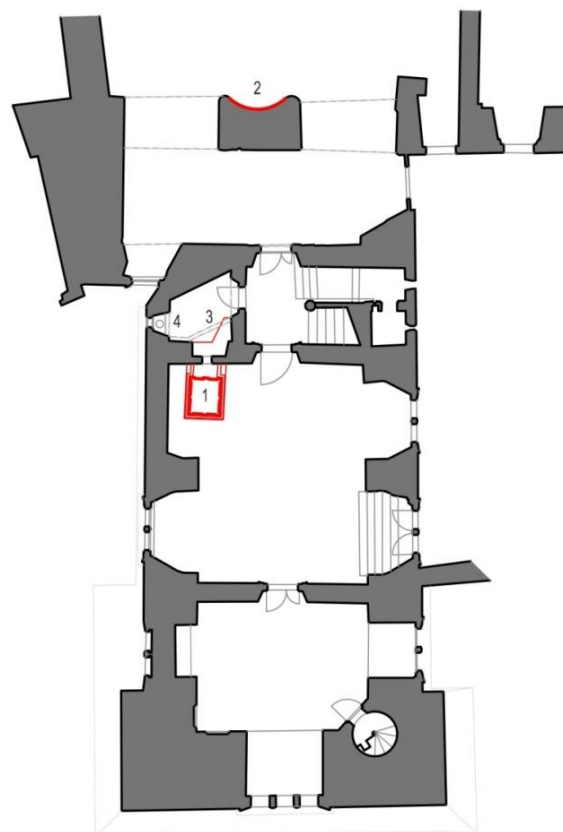

Obr. 4: Celkový příčný řez Ludvíkovým křídlem, podle SÚRPMO 1977, výkres č. 16, řez A-A'.

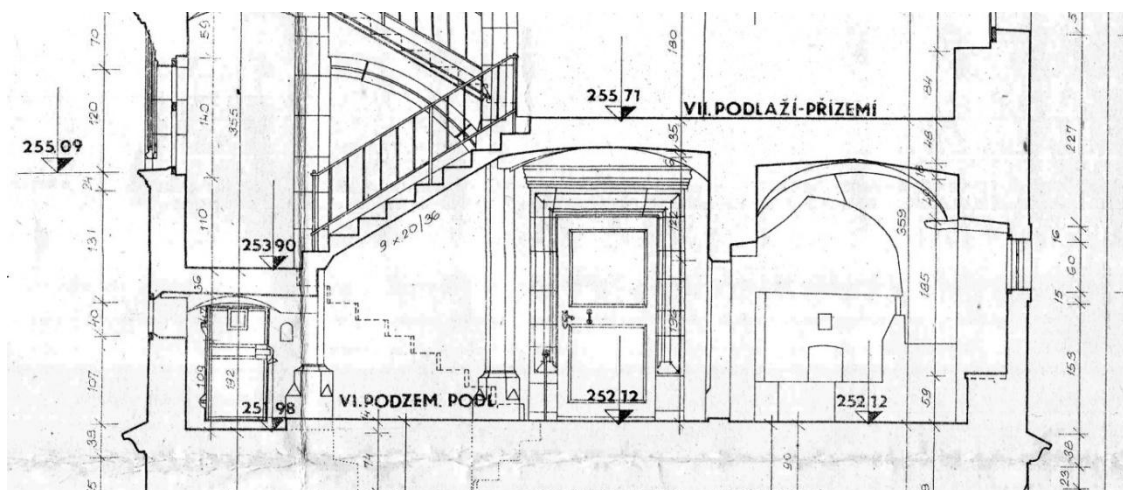
NP3

Obr. 5: Půdorys 3. podlaží, na základě zaměření SÚRPMO 1977 kresba M. Biedermanová. 1 - kachlová kamna, 2 - zbytky krbu, 3 - prostor pro obsluhu kachlových kamen, 4 - výlevka/prevet.

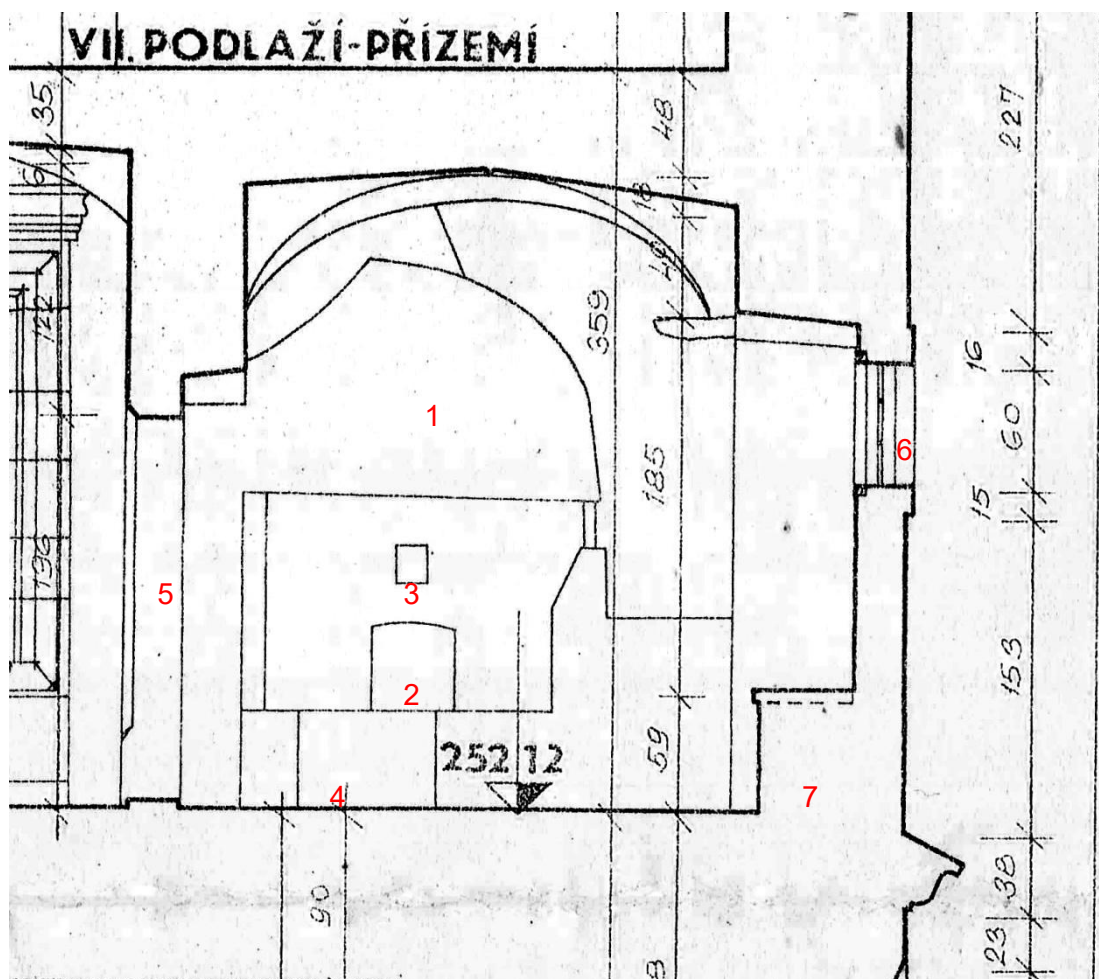

3. PODLAŽÍ

Obr. 6: NP., výřez z příčného řezu Ludvíkovým křídlem, podle SÚRPMO 1977, výkres č. 16, řez A-A'.

Obr. 7: NP3, výřez ze zaměření SÚRPMO 1977, kuchyně vložená do místnosti, z níž se přikládalo do kachlových kamen v sousedním sále, pohled na jižní stěnu. 1 - pláštík, 2 - příkladací otvor kamen, 3 - otvor pro odvod kouře z kamen, 4 - předložené topeniště, 5 - vstup, 6 - okno, 7 - prevet vložený do niky okna

Obr. 8: NP3. Vstup do místnosti, pohled z předsíně.

Obr. 9: NP3. Vstup do místnosti, pohled z interiéru.

Obr. 10: NP3. Nika s okénkem s prevetem.

Obr. 11: Západní strana Ludvíkova křídla, kroužek označuje okno nad topeništěm, viz obr. 10. Foto M. Biedermanová.

Obr. 12: NP3. Jihovýchodní kout místnosti. 1 - jižní stěna s příkládacím otvorem do kamen v sousedním velkém sále, nad ním je menší otvor pro odvod kouře, 2 - topeniště, 3 - stopy po rozšíření niky východním směrem téměř až na úroveň vnitřního líce východní zdi.

Obr. 13: NP3. Mladší dýmník. Šipka označuje místo, kde se dochoval náběh omítky po starším dýmníku

Obr. 14: NP3. Pozůstatek pasu odbouraného pravděpodobně již při stavbě prvního dýmníku.

Obr. 15: NP3. Nový cihlový pas, který částečně zakryl stopy po odbourání staršího pasu. Pohled od topeniště směrem vzhůru

Úsek dýmníku s přečnělkovou klenbou a železným pásem

Obr. 16: NP3. Východní strana dýmníku s přečnělkovou klenbou opřenu o železný pás

Železný pás vložený mezi východní zeď a rub oblouku

Obr. 17: NP3. Přímý oblouk vynášející dýmník vyspravený pravděpodobně cementovou maltou.

Obr. 18: NP3. Dlažba v místnosti.

Mladší dlažba místnosti na stříh

Starší dlažba místnosti na
nepravidelnou vazbu

Obr. 19: NP3. Prevet v nice okna. Omítky výklenku přiléhají k dřevěnému prkénku prevetu. 1 - úchyty krytu prkénka (2), který se nedochoval. Ústí prevetu do šachty - 3 - je z větší části zaplněné odpadky, které nebylo možné vybrat.

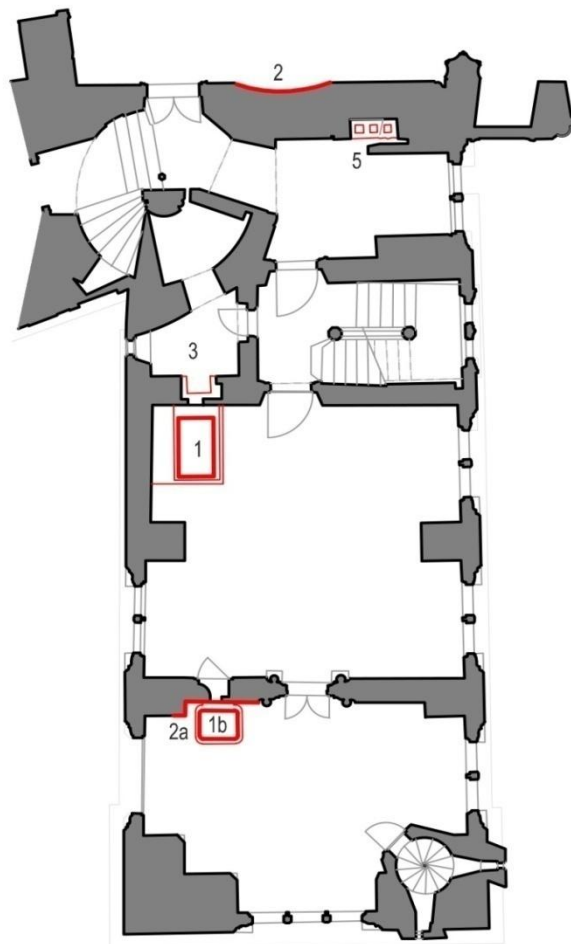

Obr. 20: Pravděpodobné vyústění šachty výlevky, později prevetu. APH Sbirka fotografií Stavební správy Pražského hradu, inv. č. 215

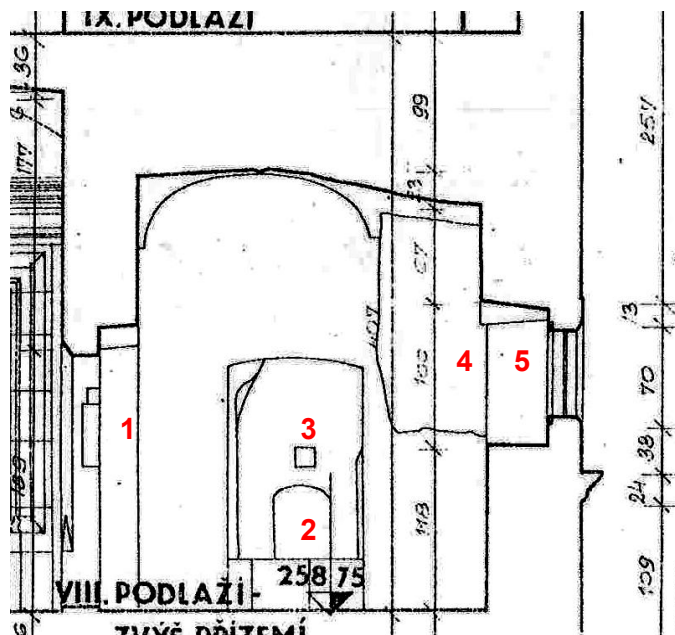
NP4

Obr. 21: NP4. Půdorys 4. podlaží, na základě zaměření SÚRPMO 1977 kresba M. Biedermanová. 1 – kachlová kamna, 1b mladší kachlová kamna na místě původního krbu v jižní místnosti NP4, 2 – zbytky krbu ve Vladislavském sále, 2a místo krbu v jižní místnosti NP4, 3 - prostor pro obsluhu kachlových kamen, 5 – šachtová topeniště na místě zrušeného krbu v severní předsíni NP4.

4. PODLAŽÍ

Obr. 22: NP4, výřez ze zaměření SÚRPMO 1977, místnost, z níž se příkládalo do kachlových kamen v sousedním sále, pohled na jižní stěnu. 1 vstup, 2 - příkládací otvor kamen, 3 - otvor pro odvod kouře z kamen, 4 - komín z NP3, 5 – okno.

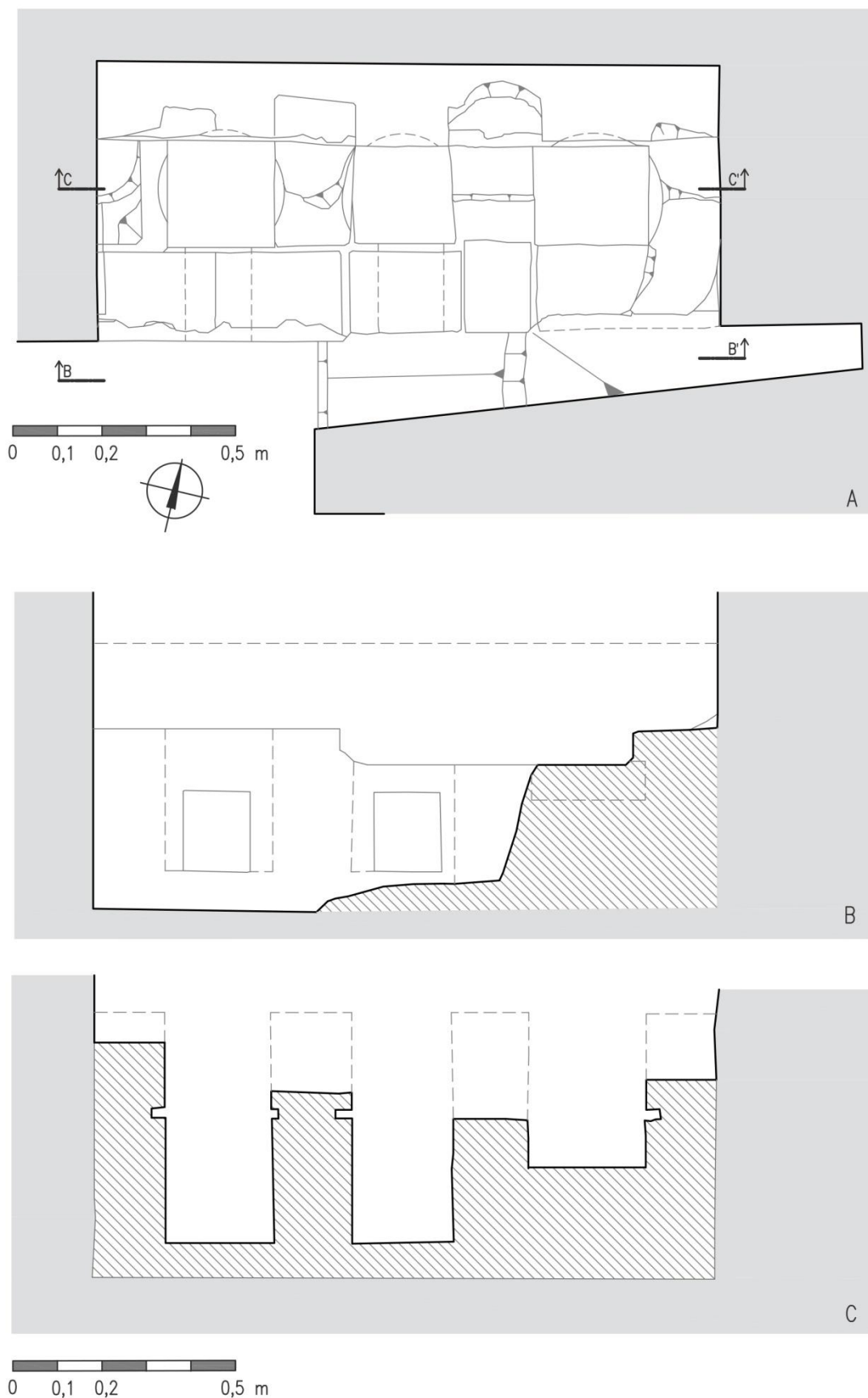
Obr. 23: NP4. Pohled na odkryté topeniště a pozůstatky krbu
Stopy kletované omítky na přední straně příčky

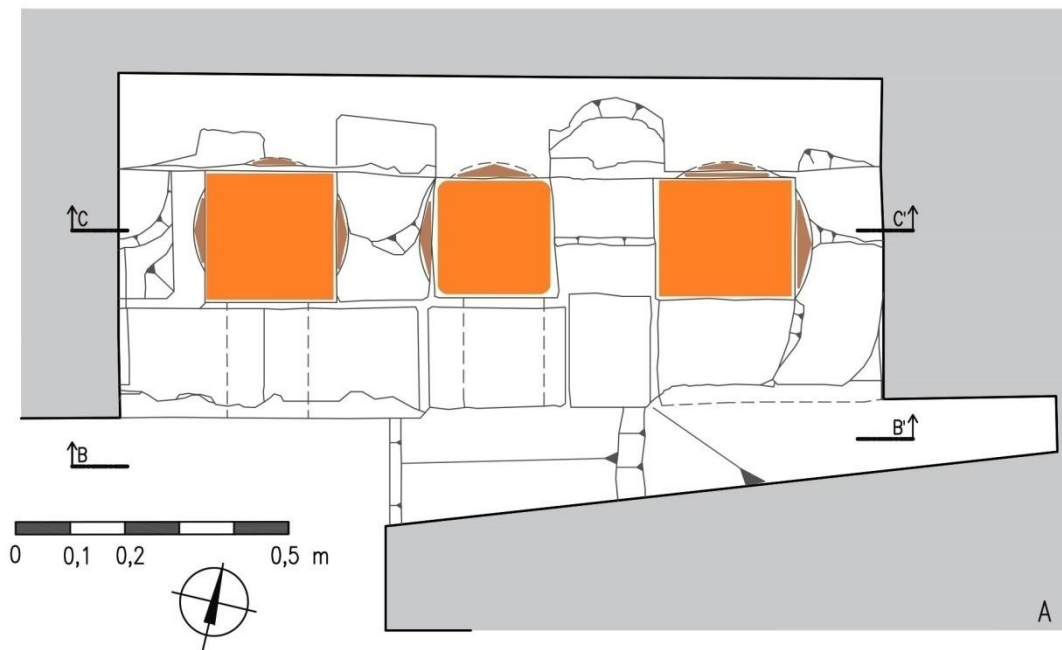
Pozůstatky krbu, odsekaná konzola,

Obr. 24: NP4, topeniště. V šachtách je viditelná omítka. Šipky označují polohu roštů. Foto M. Biedermanová.

Obr. 25: NP4. Detailní zaměření topeniště, kresba M. Cejlová, M. Biedermanová.
 A – půdorys topeniště, B – řezopohled na čelní stěnu topeniště, C – řez topeništěm

Obr. 26: NP4. Detailní zaměření půdorysu topeniště, oranžová - topné komory, hnědá - otisky železného roštu, kresba M. Cejpová, M. Biedermanová.

Obr. 27: NP4. Zadní stěna niky

Obr. 28. NP4. Původní omítka a nátěry za topeništěm, levá špaleta niky

Obr. 29: NP4. Manipulační otvory na čelní straně topeniště. Čelní strana je překrytá novou omítkou.

Obr. 30: NP4. Konstrukce niky s topeništěm a pozůstatky zazdivky niky. Pískovce z pravé strany krbu

Zadní strana příčky, která uzavřela topeniště

Pozůstatek odbourané zadní části příčky

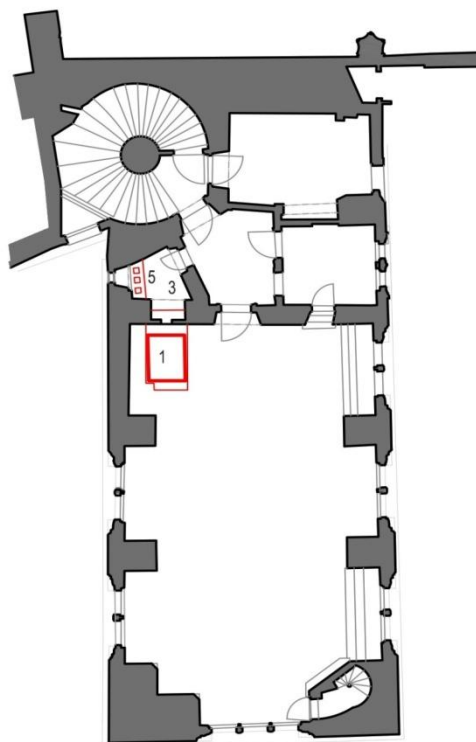

Obr. 31: Poloha nápisu o opravě na zadní straně přičky

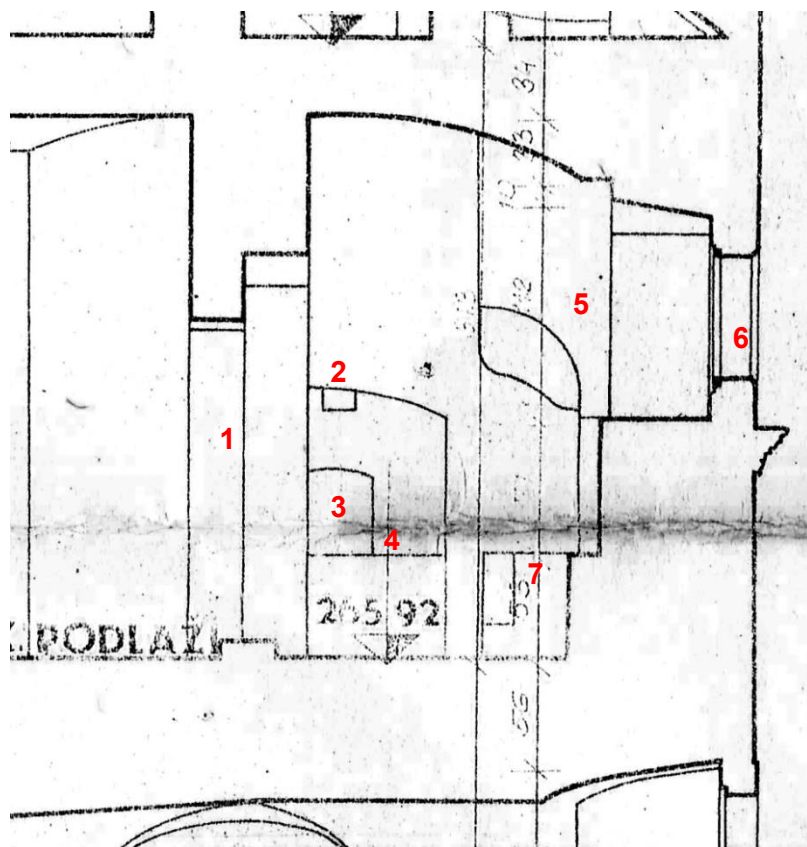

NP5

Obr. 32: NP5. Půdorys 4. podlaží, na základě zaměření SÚRPMO 1977 kresba M. Biedermanová. 1 – kachlová kamna, 3 – prostor pro obsluhu kachlových kamen, 5 – šachtové topeniště

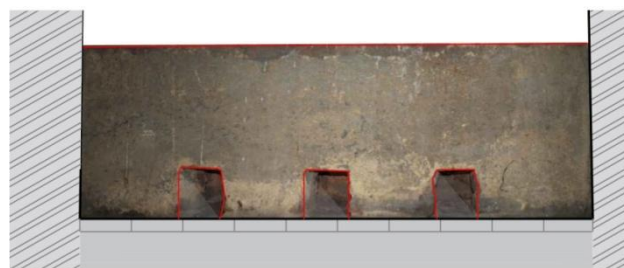
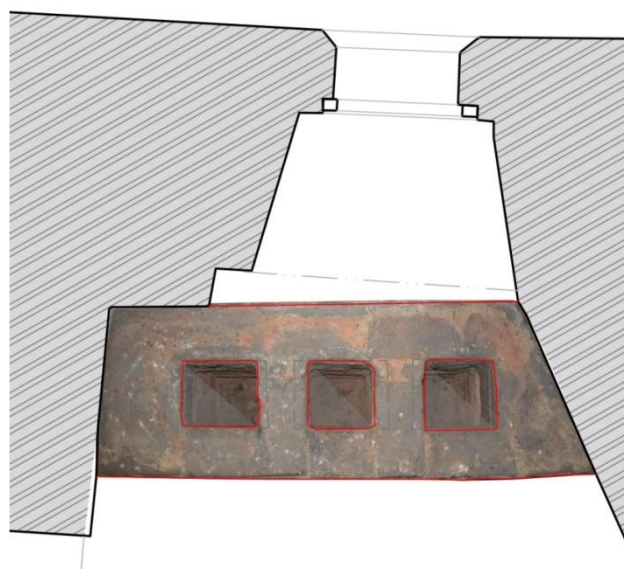
5. PODLAŽÍ

Obr. 33: NP5. Výřez ze zaměření SÚRPMO 1977, kuchyně vložena do místnosti, z níž se přikládalo do kachlových kamen v sousedním sále, pohled na jižní stěnu.

- 1 – vstup
- 2 – otvor pro odvod kouře
- 3 – přikládací otvor
- 4 – odkládací prostor
- 5 – komín ze 4.podlaží
- 6 – okno
- 7 – šachtové topeniště

Obr. 34: NP5. Detailní zaměření topeniště v okenní špaletě v obslužném prostoru v 5. podlaží, kresba M. Cejpková, M. Biedermanová

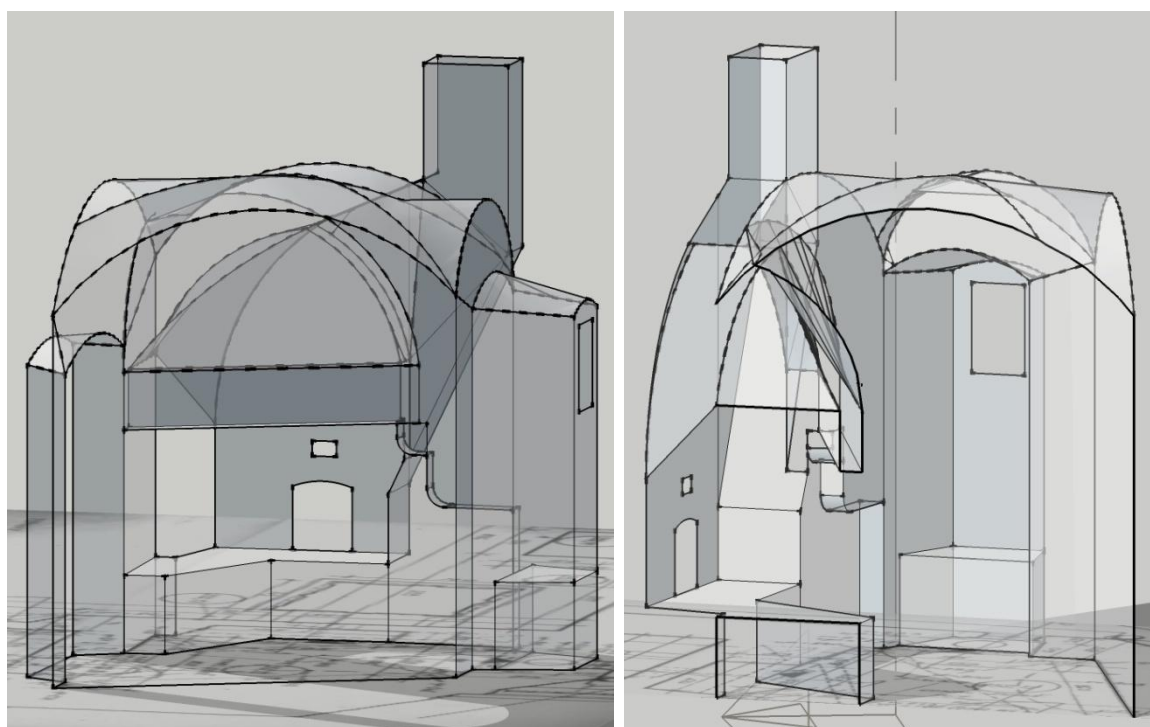
Obr. 35: NP5. Topeniště v nice okna.

Obr. 36: NP5. Topeniště v nice okna, detail. Šipka označuje dutinu po vyjmutých tyčích roštu.

Obr. 37: Schéma kuchyně vložené do příkládacího prostoru v NP3. Na základě zaměření SÚRPMO 1977 zpracovala ing. Arch. M. Biedermanová.

ARCHIV PRAŽSKÉHO HRADU, NÁVRH NA STAVBU PROVIZORNÍ KUCHYNĚ

Datace, autor, okolnosti vzniku archiválie

V Archivu Pražského hradu je ve Staré plánové sbírce pod inv. č. 114-18 uložený návrh na stavbu dřevěné kuchyně. V inventáři je popsán jako: "Návrh na stavbu dřevěné kuchyně, půdorys." Autor - Dien (Neznámý 1973, inv.č. 114). Dien je zkratka pro Johanna Heinricha Dienebiera, stavebního písaře Pražského hradu, který v této funkci působil od roku 1722 až do své smrti v roce 1748 (Krumholz 2011, 375).

Výkres není datovaný, doba jeho vzniku je daná dobou působení J. H. Dienebiera ve funkci stavebního písaře Pražského hradu. Můžeme předpokládat, že je to návrh dočasné kuchyně postavené u příležitosti nějaké významné události Nabízí se korunovace Karla VI. v roce 1723 nebo korunovace Marie Terezie v roce 1743.

Popis archiválie

Půdorys je nakreslený na papíře o rozměrech 36 x 44 cm. Nejedná se pouze o stavební výkres, je zde zakreslené také vybavení kuchyně. Jednotlivé položky jsou očíslovány 1 - 22 a u každého čísla je uvedený popis¹.

Rozměry kuchyně jsou udávány v loktech, pro přepočítání byl použitý český lokat (59014 cm), protože při použití vídeňského lokte (77,75 cm) by výška vstupních dveří do kuchyně vycházela na 2,72 m, což je nepravděpodobné.

Kuchyně je obdélná stavba o rozměrech 36-37 loktů x 22 loktů, tj. 21,29 m x 22,13 m. Síla stěn byla cca 1/2 lokte, tj. cca 30 cm. Do kuchyně vedly 2 hlavní vstupy umístěné ve středech delších stran a 3 vstupy v zadní kratší stěně bez oken.

Při této stěně byly příčkami vyčleněny 3 prostory, komora na uhlí (plán č. 19), dřevník (plán č. 20) a místnost na přípravu jídel. Vstupy do dřevníku a komory na uhlí zvenku sloužily pro doplňování paliva, zevnitř kuchyně umožňovaly přístup k palivu, které se odnášelo k podestám na vaření. V místnosti na přípravu jídel (plán č. 21) byla ve stěně sousedící s interiérem kuchyně police, která se při sklopení měnila v okenici, jíž se zavíralo okno do interiéru kuchyně. U boční a zadní stěny této místnosti byla lavice pro pážata. S největší pravděpodobností se na polici podávalo hotové jídlo, které odebírala zde čekající pážata a odnášela ho do jídelen.

Vstupy uzavíraly dveře (plán č. 1-10) o rozměrech 7/4 lokte x 3 1/2 lokte, tj. 1,03 m x 2,07 m. Rozměry uvedených místností byly zhruba 3,8 x 6,5 lokte, tj. 2,25 x 3,84 m (komora na uhlí), 3,8 x 8,2 lokte, tj. 2,25 x 4,85 m (dřevník) a 3,8 x 5,3 lokte, tj. 2,25 x 3,13 m (místnosti na přípravu jídel).

U čelní kratší stěny prolomené okny byly na krajích pekárna (plán č. 22) a umývací komora (plán č. 18). Obě osvětlovalo jedno okno, jejich rozměry byly 3,8 x 7,3 lokte tj. 2,25 x 4,32 m. Ve střední části o rozměrech 3,8 x 5,4 lokte tj. 2,25 x 3,20 m byly umístěny 2 různě velké pece (plán č. 14). Jejich rozměry byly 2,0 x 1,8 lokte tj. 1,18 x 1,06 m a 2,5 x 2,2 lokte tj. 1,48 x 1,30 m. Menší pec měla postačit na 10 bochníků, větší na 14-15 bochníků domácího chleba. V umývárně měly být 1 nebo 2 obyčejné stoly 8 umývacích škopků a 8 konví na vodu. Do pekárny se měl vyrobit pekařský stůl z tvrdého nebo přinejmenším z lípového dřeva.

Ve střední části kuchyně byly 2 podesty na vaření (plán č. 11 a 12). Podesty se měly vyzdít z cihel, vyplnit dusanou hlínou a vydláždít.

Větší topeniště (plán č. 11) mělo rozměry 8 1/2 lokte x 6 1/2 lokte, tj. 5,03 x 3,84 m. Jeho výška byla 13 až 14 coulů tj. 33 - 36 cm. Na okraji podesty byla šachtová (vhloubená) topeniště (německý název je „Wienth Offen“), v první řadě 7 běžné velikosti, v druhé řadě 2 velká. Rozměry bohužel nebyly v popisu uvedené.

Podesta označená č. 12 byla postavená stejným způsobem. Její rozměry jsou 6 1/2 lokte x 5 1/2 lokte tj. 3,84 x 3,25 m. Vysoká je stejně jako č. 11. Na jednom okraji podesty měla být dle popisu 3-4 šachtová (vhloubená) topeniště (zakreslená jsou 4), na druhém okraji se nacházel rožeň

¹ Překlad a přepis textu provedl D. Novotný z Okresního archivu Chrudim.

(plán č. 13). Ten měl být pouze na ½ cihly silný, méně než 2 střevice (59 cm) široký a 3 střevice (89 cm) vysoký.

Nad oběma podestami se neměl usazovat žádný trám. Nad kuchyní se měla udělat střecha jako na cihelně, která by odváděla kouř a velké teplo.

Vybavení kuchyně doplňovalo 5 stolů (plán č. 17), 4 podél delších stran, 1 podél zadní kratší strany (u č. č. 14). Jejich rozměry byly šíře 1 1/2 loktu tj. 0,88 m, výška 1 loket tj. 0,59 m, délka 8 loktů tj. 4,73 m. Nad každým stolem byla s konstrukcí stolu spojená police vysoká 1 loket tj. 59 cm, široká 1/2 lokte tj. 30 cm na odkládání nádobí. Další police měla být pod stolem, široká stejně jako stůl. Konstrukci stolu s policemi ukazuje skica na boku plánu²

Na 3 místech byly řeznické špalky (plán č. 16) vysoké 1 1/2 loktu tj. 0,88 m, dlouhé 2 lokty tj. 1,18 m, široké do jednoho loktu tj. do 0,59 m.

V rozích kuchyně bylo umístěno 5 vodních kádí (sudů, plán č. 15), každá s ruční dřevěnou stříkačkou. Dále zde měly být 2 sudy na ryby či na vodu, každý o 7 vědrech (zhruba 690 l, sudy nejsou zakreslené na plánu).

Venku měl být na každé straně kuchyně být požární žebřík vedoucí na střechu a měly zde být připravené konve s kbelíky s vodou.

Význam archiválie

Plán je cenný především tím, že autor zakreslil a slovně popsal kompletní vybavení panské kuchyně, které je jinde zaznamenané jen výjimečně (velkou kuchyni popsal Bartolomeo Scappi v roce 1570 v šestisvazkové díle *Opera dell' arte del cucinare*, měšťanskou kuchyni popsal J. A. Komenský v roce 1658 v díle *Orbis pictus*) a uvedl i její kompletní plán se zaznamenaním dalších prostor, jako je dřevník, komora na uhlí, umývací komora a pekárna, která je v tomto případě součástí kuchyně.

Z popisů je vidět, jak velká pozornost byla věnovaná požární bezpečnosti, i když zde je to ovlivněno i tím, že navržená kuchyně měla být postavená ze dřeva. V kuchyni mělo být umístěno 5 kádí na vodu, každá s ruční dřevěnou stříkačkou, venku měl být požární žebřík vedoucí na střechu, konve a kbelíky s vodou. Dá se předpokládat, že voda z kádí byla používána na provoz kuchyně a průběžně se doplňovala, aby byla k dispozici v případě požáru.

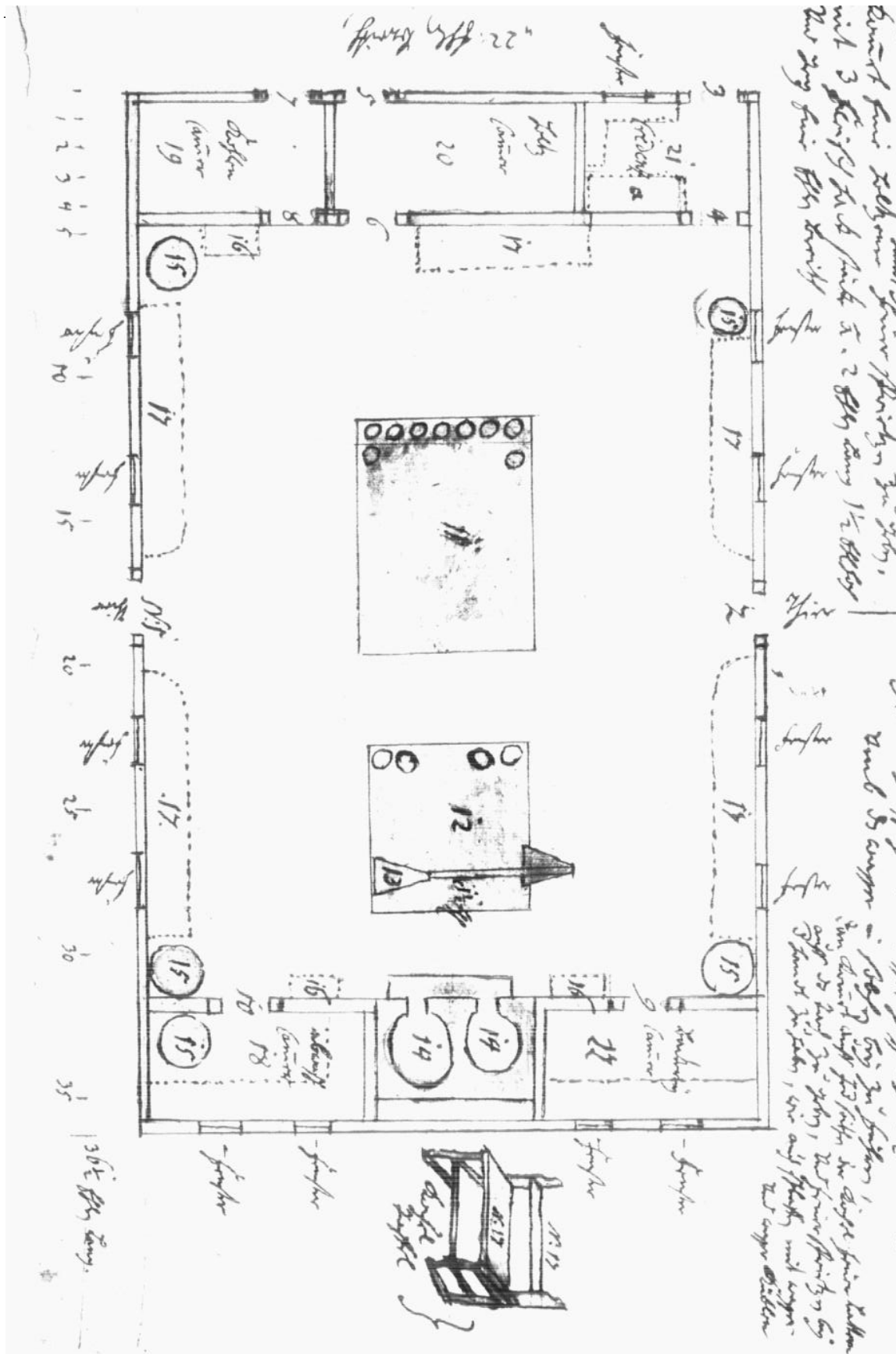
Představu Vybavené běžné kuchyně

Literatura a prameny

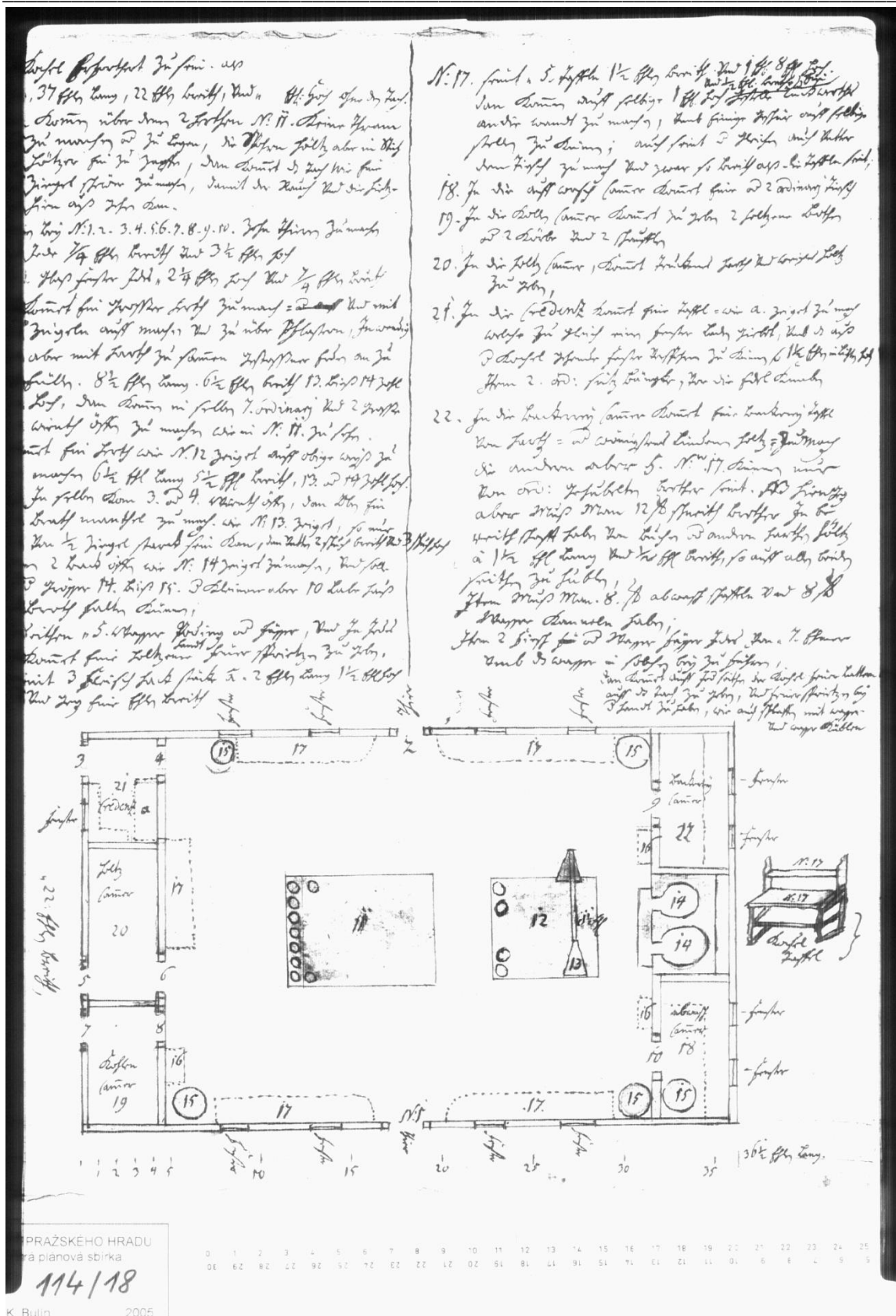
Krummholz, M. 2011: Gallasovský hofmistr Johann Heinrich Dienebier (1677–1748). In: *Theatrum historiae* 9 (2011), 375-395.

Neznámý 1973: Archiv Pražského hradu, Stará plánová sbírka, Sběrka plánů do r. 1918 - jmenný a místopisný rejstřík, 1569 - 1918, ev. č. 16.

²Skica stolu vypadá na první pohled jako lavice.

Obr. 1: Výřez z plánu, část se zakreslením půdorysu kuchyně.

Obr. 2: Celý plán

KLÁŠTER SVATÉ ANEŽKY ČESKÉ, PRAHA

Okres Praha, národní kulturní památka rejst. č. ÚSKP 136 - Anežský klášter

kulturní památka rejst. č. ÚSKP 11737/1-407 - Anežský klášter

Historie a stavební vývoj kláštera

Klášter založila Anežka Přemyslovna, nejmladší dcera českého krále Přemysla Otakara I. První sestry přišly do kláštera již v roce 1233, vysvěcený byl v roce 1234. V první stavební etapě byl postavený hlavní sakrální prostor - kostel sv. Františka, v první fázi ještě bez presbytáře. Současně s kostelem bylo vybudováno i rozměrné východní křídlo konventu, které se nacházelo severně od kostela a sahalo až k severní zdi kláštera u břehu Vltavy.

V další, již druhé stavební etapě byla budována mužská část kláštera - konvent na místě dřívějšího špitálu a kaple sv. Barbory spojená s boční lodí kostela sv. Františka. K severní zdi presbytáře kostela byla přistavěna patrová obytná budova o třech klenebních polích, která však byla vzápětí přestavěná na kapli Panny Marie. Severně od ní byla umístěna Anežčina soukromá kaple a v patře její vlastní obydlí. Postavena byla zároveň i křížová chodba klarisek, ovšem oproti původnímu plánu zmenšená z 8 na 6 klenebních polí v každém rameni. V 50. letech 13. století byla ke křížové chodbě připojena ještě kuchyně. Do výstavby se zapojila nová stavební huť, jejím dílem byl presbytář kostela sv. Františka. V kostele byli pohřbeni Václav I. i jeho manželka Kunhuta Štaufská.

Ve třetím stavebním období, po smrti bratra zahájila Anežka se svým synovcem Přemyslem Otakarem II. stavbu mauzolea při příležitosti jeho korunovace českým králem 26. prosince 1261. Pro stavbu takového významu byl pozván francouzský mistr neznámého jména. Postavena byla loď o dvou klenebních polích křížových žebrových kleneb zakončená pětibokým závěrem. Jako poslední v této stavební fázi byl postaven triumfální oblouk spojující loď s kaplí Panny Marie.

Roku 1277 přijala Anežka do kláštera dceru Přemysla Otakara II. Kunhutu. Roku 1282 Anežka zemřela a v čele klarisek stanula osmnáctiletá Kunhuta, kterou ale po svém návratu Václav II. provdal a získal tak Krakovské dědictví. Po smrti Anežky už klášter stál mimo hlavní zájem královské rodiny. Václav II. navázal na otcův církevně politický program a tak den po své korunovaci roku 1297 založil cisterciácký klášter na Zbraslavi, zasvěcený Kristu a Panně Marii, který se měl stát novým královským pohřebištěm. Smrtí Václava II. a záhy poté i Václava III. skončilo nejslavnější období dějin Anežského kláštera.

Od 14. století byl klášter klarisek mimo hlavní proud politického dění i výtvarného umění. Až s nástupem Karla IV. na trůn a následným rozkvětem města a stavební činnosti se uskutečnila rozsáhlá přestavba obou částí kláštera. Nově byl zaklenut dormitář (dochované jsou však jen pateční výběhy) a původní okna byla snížena a nahrazena novými s trojlistem. Dřevěná tribuna v hlavní lodi sv. Františka byla nahrazena kamennou a osazen byl profilovaný portál v západním průčelí. K nejkvalitnějším detailům patří štíhlý portál v jižní stěně presbytáře kostela s plným tympanonem, na kterém se dochovaly stopy původní červené a modré polychromie. Úprava malířské výzdoby proběhla i v kostele sv. Salvátora, jinak byly sakrální prostory téměř nedotčeny. Vyvrcholením byla přestavba kaple sv. Barbory, původně pohřební kaple klarisek, na větší kapli pro minority na obdélném půdoryse, se dvěma podélnými sloupy v ose a zaklenutou hvězdovou klenbou. Vedle kuchyně 2 byl postavený nový refektář a navazující křídlo.

Dobu husitských válek přečkal klášter, oproti jiným, v dobrém stavu, sloužil jako zbrojnice a mincovna. Klášterní budovy byly víceméně ušetřeny, ale všechno vybavení bylo zničeno. S nástupem Habsburků byli do již prázdného kláštera klarisek přesídlení dominikáni, kteří obývali ženskou část kláštera a druhou část dvojkláštera začali parcelovat a rozprodávat, a tak na místě mužského konventu vznikala nová čtvrť dodnes zvaná Na Františku.

V 17. století byl v rámci náboženských změn klášter opět navrácen bratrům františkánům a byly tam přesídleny klarisky z Panenského Týnce. Ekonomická situace kláštera nebyla dobrá a klášter chátral. Před rokem 1611 došlo k propadu kleneb nad dvoulodím kostela sv. Františka a od té doby sloužil jako hřbitov. V roce 1782 byl klášter v rámci církevních reforem císaře Josefa II. zrušen a prodán. Noví vlastníci budovy přestavěli na malé chudinské byty, skladiště a dílny.

Ve 2. polovině 19. století vznikla Jednota pro obnovu kláštera blahoslavené Anežky a po několika průzkumech vzniklo i několik plánů na rekonstrukci, například od J. Mockera a A.

Cechnera či od J. Kouly. Obnova byla zahájena na přelomu století a probíhala až do roku 1914. Po asanaci Starého Města, od roku 1939 probíhal v klášteře stavebně historický průzkum pod vedením profesora Oldřicha Stefana a archeologický průzkum vedený I. Borkovským. V roce 1963 se majitelem kláštera stala Národní galerie a následovala závěrečná etapa obnovy. Jejím vyvrcholením bylo zastřešení kostela sv. Františka podle vítězného návrhu architektů J. Hlavatého a K. Kuncí. Od roku 1978 je klášter národní kulturní památkou. Dnes je zde umístěna stálá expozice Středověké umění v Čechách a střední Evropě, přesunutá z Jiřského kláštera, a hmatová expozice českého středověkého umění. Ambit a přílehlé prostory slouží pro krátkodobější výstavy (https://cs.wikipedia.org/wiki/Ane%C5%BESk%C3%BD_kl%C3%A1%C5%A1ter)

Kuchyně

V Anežské klášteře známe 2 kuchyně.

Kuchyně 1

Poloha kuchyně

Starší kuchyně byla vystavěna v první stavební fázi a byla součástí konventu svěřeného v roce 1234. Nacházela se, jak je to u klášterních kuchyní obvyklé, vedle refektáře. Refektář byl v severní polovině monumentálního dvoudílného plochostropého sálu ve středu konventní budovy. Z refektáře se komunikace rozcházely jednak do patra konventní budovy, které bylo přístupné dnes jen torzálně zachovaným točitým schodištěm situovaným do severozápadního rohu, jednak do přílehlé severní části kláštera, kam dodnes vede velký cihelný půlkruhový portál osazený v koutě severovýchodním. Šířka obytných místností severního traktu byla zúžena dlouhou úzkou chodbou přiléhající k východní zdi a zaklenutou valenou klenbou, která vedla až k severnímu průčelí konventu. Na jejím konci byl osazen cihelný půlkruhový portál, který ústil na vltavský břeh. Západní část severního traktu se původně dělila na dvě prostory: čtvercovou, přiléhající k severní stěně refektáře, v níž archeologický výzkum E. Pochitonova odkryl v roce 1958 topeniště původní klášterní kuchyně, a obdélnou, dosahující až k severnímu čelu konventu, která tvořila hospodářské zázemí kláštera. Celé patro budovy vyplňoval rozlehlý plochostropý dormitář, tj. ložnice sester, jejíž část sloužila zřejmě jako klášterní nemocnice (Soukupová 1989, 67). Dokumentaci k citovanému archeologickému výzkumu se zatím nepodařilo dohledat.

Dispozičně byl klášter klarisek ovlivněn kláštery cisterciáků, od jejichž závazných schémat však vykazuje některé zvláštnosti. Cisterciáckému vzoru neodpovídá seskupení všech místností do východního křídla konventu, kde byl situován refektář a původní kuchyně. Toto řešení, podmíněné zřejmě přísnými klauzurními předpisy, umožňovalo soběstačný provoz na ploše rozestavěného kláštera (Soukupová 1989, 72).

Popis kuchyně

Bývalá kvadratická románská síň Tento prostor navazuje na jižní část chodby v sousedství velkého sálu, s nímž má společnou mohutnou cihelnou zeď. V době přestaveb z XVI. století byl tento neklenutý prostor předělen příčkou na užší chodbu, kolmou ke stávající chodbě při východní zdi, která byla rovněž valeně zaklenuta. Zbylý prostor byl též zaklenut cihelnou valenou klenbou se dvěma dvojicemi dotýkajících se lunet. V přílehlém úseku střední zdi se dochovaly zbytky topeniště s polootevřeným ohništěm, jehož dnes již zbouraná komínová zástavba pocházela z XVIII. století. Vedle tohoto zařízení je z téže doby okenní průraz, který nahrazoval původní likvidované obdélné okénko směrem do chodby, jehož nadokenní část se zbytky jižního ostění se v této zdi dosud zachovala. V čele nově založené chodby byl prolámaný nový vstup, kterým byl patrně nahrazen dosavadní užší portálek v severovýchodním koutě původní síně. V západní zdi na místě průlomů XVIII. a XIX. století byla doplněna dvě okna původního typu. Rozměry a plocha pův. síně: 5,7 m/7,1 m² = 38,21 m². Úroveň původní dlažby cca 186,25 m n.v. (Líbal, Hýzler, 1964, 95, doslovná citace).

Vybavení kuchyně

Archeologický výzkum v kuchyni objevil topeniště. Z dispozice vyplývá, že jeho nejpravděpodobnější umístění by bylo ve středu místnosti nebo v jihovýchodním rohu.

Komunikační schéma

Kuchyně přiléhala k severní zdi, refektáře, jídlo se vynášelo z kuchyně do chodby a odtud do refektáře.

Kuchyně 2

Poloha kuchyně

V padesátých letech 13. století byla k západnímu rameni klariské křížové chodby připojena samostatná budova klášterní kuchyně.

Popis kuchyně

Prostor kuchyně tvoří pravidelný čtverec zaklenutý klášterní klenbou, jejíž žebra tvaru vyžlabeného klínu se ve vrcholu sbíhají do široké otevřené obruče otevírající přístup do svislé části komína. Vstup do kuchyně byl od východu z křížové chodby a od severu ze zahrady. Po výstavbě nového refektáře svěceného v r. 1383 severně od kuchyně sloužil severní vchod přímému vstupu do refektáře. V severní zdi kuchyně jsou 3 odkládací niky, které původně směřovaly do klášterní zahrady (Soukupová 1989, 131-132).

Rozměry kuchyně jsou o rozměrech 6,95 m (sever - jih) a 6,83 m (východ - západ), tj. 47,5 m². Kuchyně byla několikrát opravovaná, část žebor i konstrukčních částí výklenků byla doplněna. Niky mají vnitřní rozměry (popisováno odleva doprava, výška, šířka, hloubka): 64x82x54,5-59,5; 61,5x48x27,5-30,5; 64x70x52,5. Pro zadní stěnu západní, největší niky byl druhotně použitý kamenný blok, ve kterém jsou 2 otvory - výdechy teplovzdušného vytápění (teplovzdušná pec se nachází před kuchyní) s drážkou pro osazení uzavírací zátky. Průměr otvoru je 19,2 cm. Podle drážek a pozůstatku železného dveřního závěsu v západní nico je možné předpokládat, že minimálně krajní niko bylo možné uzavřít. Nabízí se, že do uzavíratelných nik, v podstatě skříněk, se ukládalo např. koření, je to však jen hypotéza.

Vybavení kuchyně

Vedle dochovaných skříněk v nikách musela být v kuchyni i podesta na vaření, s největší pravděpodobností ve středu místnosti.

Odvod kouře

Nad celou kuchyní se tyčila klášterní klenba ukončená kruhovým otvorem, nad níž se tyčila svislá část komína, která je patrně z větší části rekonstrukce.

Komunikační schéma

Po výstavbě byla kuchyně propojena s křížovou chodbou, přes který se jídlo muselo přenášet do refektáře přístupného z východní strany ambitu. Ve 2/2 14. století byl vedle kuchyně 2 postavený nový refektář a navazující křídlo (svěcené v roce 1383). Kuchyně byla s refektářem přímo propojena dveřmi, takže byla obnovena přímá návaznost kuchyně a refektáře.

Zásobování sloužil severní vstup do zahrady, kde se nacházely také 2 studny objevené archeologickým výzkumem a jižní křídlo umožňující přístup k bráně kláštera. Jižní křídlo bylo v době výstavby patrně přízemní, patro vzniklo až ve 14. století (Soukupová 1989, 131-132). Zásoby se přenášely od brány doleva do jižního křídla, odtud přes krátký úsek křížové chodby do kuchyně.

Závěr

V Anežském klášteře je možné identifikovat dvě kuchyně. Starší kuchyně se nacházela vedle refektáře, jak je to v klášteřích obvyklé. Nedlouho po její výstavbě, po cca 15 - 20 letech, ji nahradila nová kuchyně na opačné straně křížové chodby. Výstavbná kuchyně byla vůči refektáři v nevýhodné poloze, protože jídlo bylo třeba přenášet před křížovou chodbou, což bylo zvláště za nepříznivého počasí nepraktické. Zda stará kuchyně mohla ještě fungovat pro případné přihřátí vystydlého jídla, nevíme. Pokud hledáme důvod pro výstavbu nové kuchyně mimo refektář, zdá se, že to bylo proto, že stará kuchyně nepostačovala kapacitně. Nová kuchyně měla plochu o necelých 11 m² větší než kuchyně stará. Měla i lepší osvětlení a byla blíže vstupní bráně. Ve 2/2 14. století byl vedle kuchyně 2 postavený nový refektář a navazující křídlo (svěcené v roce 1383). Kuchyně byla s refektářem přímo propojena dveřmi.

Shrnutí

Starší kuchyně 1 byla vedle refektáře, nacházelo se v ní topeniště, více nevíme. Mladší kuchyně byla větší, osvětlená 4 okny, zaklenutá klášterní klenbou, na níž ležela svislá část komína. Přístup do kuchyně byl z křížové chodby a ze zahrady, kde byly studně. Přes křížovou chodbu se nosilo jídlo do refektáře a stupovalo do jižního křídla, které umožňovalo přístup k bráně, přes kterou se přinášely zásoby, dřevo atd. V kuchyni bylo nepochybně topeniště a zachovaly se alespoň zčásti uzamykatelné výklenky.

Literatura a prameny

Cejpová a kol. 2019-2020: výstupy z SGS č. 19/116/OHK1/2T/15, Číslo FIS: 161-1611906E000.

Uloženo: archiv autorky.

Líbal, D. - Hýzler, J. 1964: PRAHA, stavebně historický průzkum klášter blah. Anežky. Pasport SÚRPMO. Uloženo v archivu NPÚ-ÚOP v Praze.

Praha archeologická. Integrovaný informační systém archeologických pramenů Prahy. Dostupné z <http://www.praha-archeologicka.cz/>, 12.5.2022.

Soukupová, H. 1989: Anežský klášter v Praze, Praha.

Wikipedia.cz. Heslo Anežský klášter. Dostupné z https://cs.wikipedia.org/wiki/Ane%C5%B5sk%C3%BD_kl%C3%A1%C5%A1ter, 12.5.2022.

Obr. 1: Kláštery klarisek a minoritů Na Františku.

Dochované či odkryté konstrukce:

černě - svěceno 1234;
červeně - druhá a třetí třetina 13. století;
svěceno 1238-1245 a započato 1261;
šedá - svěceno 1383.

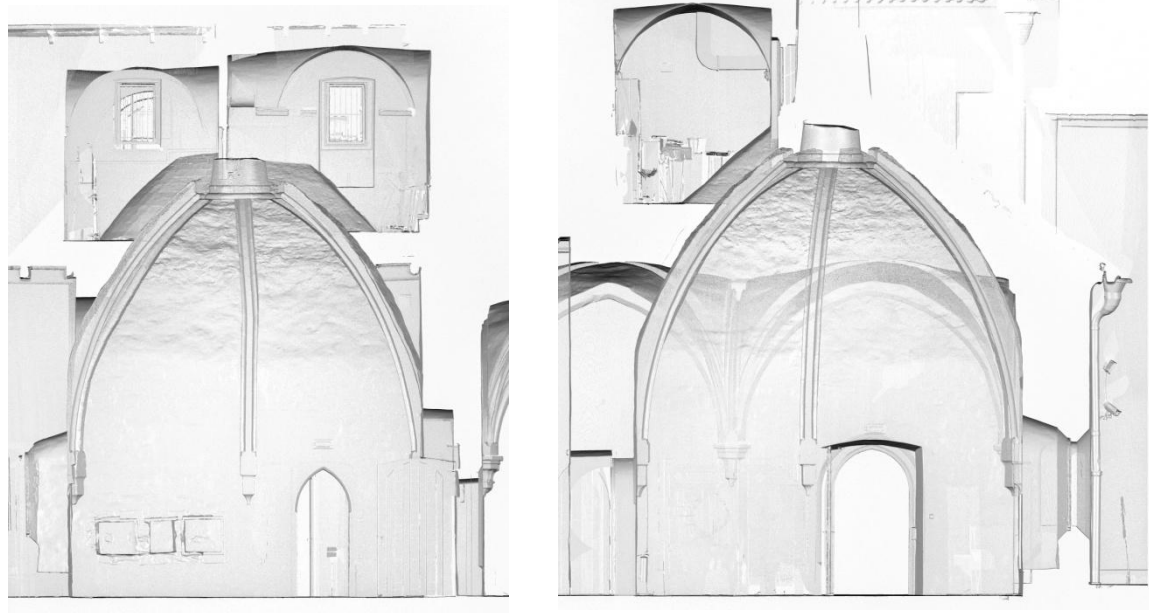
- 1 - kaple P. Marie;
 - 2 - Anežčino obydlí;
 - 3 - kapitulní síň;
 - 4 - konvent klarisek;
 - 5 - topeniště;
 - 6 - zaniklé severní křídlo;
 - 7 - refektář;
 - 8 - kuchyně 2;
 - 9 - vrátnice;
 - 10 - kaple sv. Barbory;
 - 11 - pohřební kaple klarisek;
 - 12 - kaple sv. Michala;
 - 13 - konvent minoritů
 - 14 - první refektář
 - 15 - nejstarší kuchyně
- Dostupné z <http://www.praha-archeologicka.cz/>.
12. 5. 2022, doplněno.

Obr. 2: Kuchyně 2 od západu a od jihu.

2

+

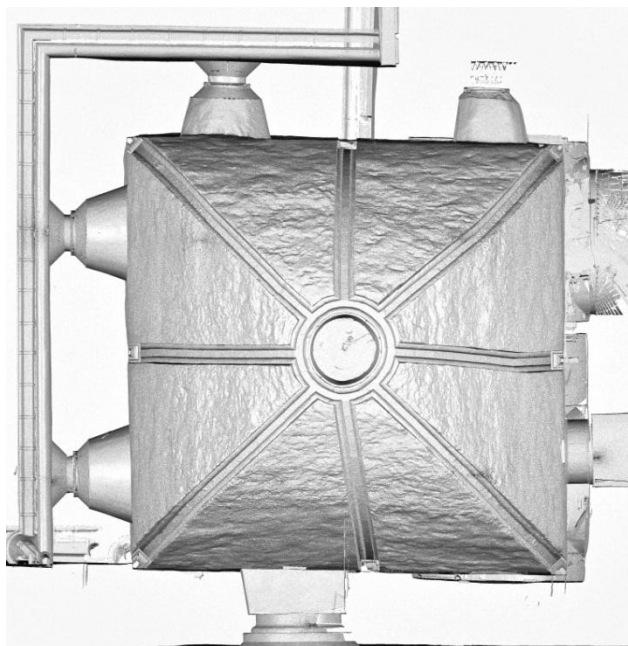
5 m

Obr. 3: Severní a západní stěna kuchyně. Řezopohled, 3D scan kuchyně. Cejpvá a kol. 2019-2020, 3D scan zpracoval J. Šedina. Upraveno.

Obr. 4: Jižní a východní stěna kuchyně. Řezopohled, 3D scan kuchyně. Cejpvá a kol. 2019-2020, 3D scan zpracoval J. Šedina. Upraveno.

Obr. 5: Klenba kuchyně. Řezopohled, 3D scan kuchyně. Cejpková a kol. 2019-2020, 3D scan zpracoval J. Šedina. Upraveno.

Obr. 6: Severovýchodní část rubu klenby kuchyně v patře nad kuchyní.

Obr. 7: Jihovýchodní část rubu klenby kuchyně v patře nad kuchyní.

Obr. 8: Výklenky v severní stěně kuchyně.

Obr. 9: Blok s výdechy teplotvzdušného vytápění druhotně použitý v zadní stěně západní niky.

PRAHA, MALÁ STRANA čp. 2, PROFESNÍ DŮM

Okres Praha, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 38926/1-491 - kostel sv. Mikuláše s profesním jezuitským domem a zvonici

Historie a popis

Profesní dům na Malostranském náměstí byl postavený mezi lety 1674 - 1691 (Vlček, Sommer, Foltýn 1998, 473). V Bibliothèque nationale de France se dochovaly plány datované do r. 1676, označení jako suterén, 1-4. patro. Chybí přízemí. Plán označený jako suterén odpovídá přízemí podle aktuálního zaměření, suterén je pouze pod východní částí profesního domu. Nesrovnalost patrně způsobilo to, že terén se směrem od kostela k domu mírně zdvihá. Na plánech je ještě zaznamenaná starší, neprovedená verze podoby chrámu sv. Mikuláše.

Kuchyně

Na půdorysech přízemí a 1. patra profesního domu jsou zakreslené 2 kuchyně. Nachází se nad sebou v severovýchodním rohu objektu. Rovněž podesty na vaření jsou nad sebou, ukazují tedy polohu komína v příčné zdi na západní straně kuchyně.

Vstup do kuchyně v přízemí byl přes nevytápěnou místnost jižně od kuchyně. Kuchyni osvětlovala 2 okna na severu a 1 na východě. V jižní zdi byl výklenek patrně na police, ve východní byl vedle okna další výklenek, jehož střední část byla hlubší. Z kuchyně se obsluhovala kamna v sousední západně položené místnosti, příkládací otvor byl jižně od podesty na vaření.

Kuchyně v 1. patře je na půdoryse označena jako "culina superior". Vstup do kuchyně byl přes místnost ležící západně od ní. Z kuchyně vedly 2 vstupy do chodby jižně od ní. Z této chodby byl, opět dvěma vstupy, přístupný refektář, mezi vstupy byl příkládací prostor pro kamna v refektáři. Ve východní stěně je opět výklenek se střední, hlubší částí.

Místnosti, přes které se chodilo do obou kuchyní, patrně fungovaly jako zázemí kuchyní a přípravná. Komín sloužil pro obě kuchyně, podle plánů do něj nebyla připojena žádná další kamna.

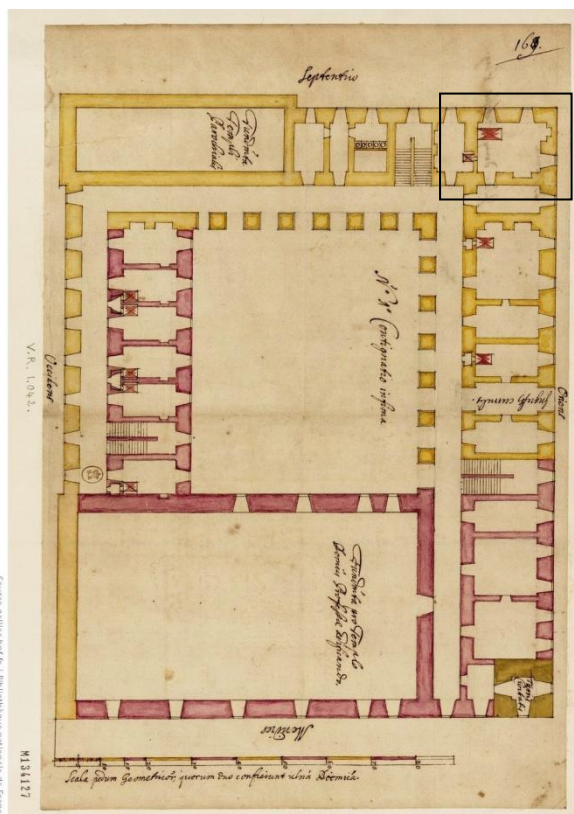
Závěr

Literatura a prameny

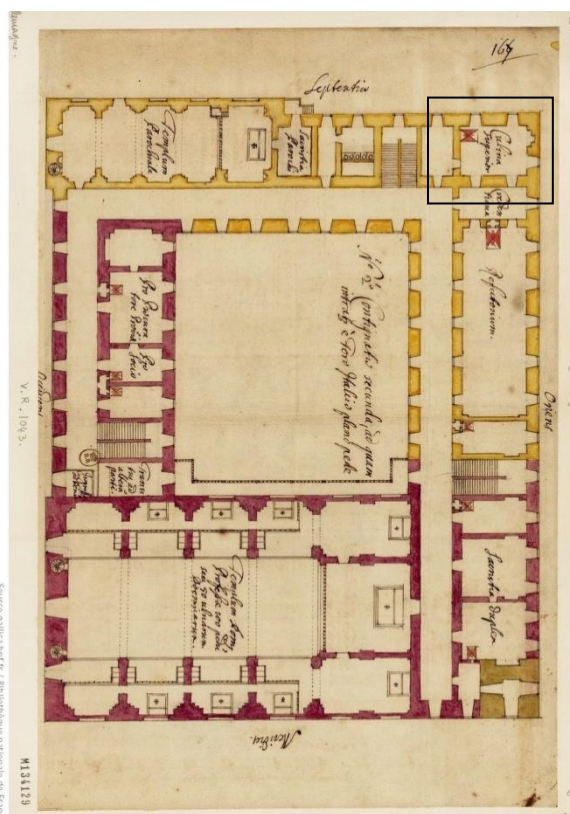
Vlček, P. - Sommer, P. - Foltýn, D. 1998: Encyklopedie českých klášterů. Praha.

Plány uložené v Bibliothèque nationale de France, dostupné z:

<http://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&startRecord=45&maximumRecords=15&page=1&query=%28gallica%20all%20%22FOL-HD-4%22%29%20and%20%28dc.type%20all%20%22image%22%29%20sortby%20dc.title%2Fsrt.ascending>

Obr. 1: Plán přízemí profesního domu.
Bibliothèque nationale de France.

Obr. 2: Plán 1. patra profesního domu.
Bibliothèque nationale de France.

PRAHA 1 – NOVÉ MĚSTO, TRUHLÁŘSKÁ čp. 1113/8

kulturní památka rejst. č. ÚSKP 40607/1-2316 - měšťanský dům

Historie

Doslovná citace z Piskáčková a kol. 2022, 7-8:

Dům č. p. 1113/8 v Truhlářské ulici stojí na parcele č. 464 na Novém Městě. Na parcele jsou doloženy od konce 15. stol. dva domy – výstavný dům Na Skále a objekt hospodářského charakteru Sladovna, který však v historii plnil i funkci obytného domu (Samojská 2013, 11–12). Výklad dějin domu je komplikován několikerým připojením Sladovny, která zabírala východní třetinu dnešní parcely (Samojská 2013, grafická příloha) a také dočasným připojením západního souseda – domu Na Skalce čp. 1112/6 (Samojská 2013, s. 12).

Východní třetina dnešní parcely s domem Sladovna byla už nastálo připojena k domu Na Skále od r. 1752 (Samojská 2013, s. 11). Budova Sladovny se však nedochovala, na jejím místě vznikaly různé utilitární objekty, jimiž byl nakonec zastavěn téměř celý dvůr č. p. 1113. Žádný z nich už však během průzkumu mezi léty 2019–2021 nestál.

Naproti tomu dům zvaný Na Skále se patrně zachoval v autentické hmotě, která se nezměnila od doby barokní. Zhodnocující přestavba domu měla proběhnout hlavně v 20. – 30. letech 18. stol. (Samojská 2013, s. 12). Dům zabírá dvě historické parcely (Samojská 2013, s. 32). Dispozice domu prozrazují, že mohl být utvořen ze dvou domů, které fungovaly samostatně. Majetkové oddělení domů není známé. Podle Samojské ale mohlo dojít ke scelování parcel ihned po parcelaci v 70. letech 14. stol., přičemž scelené parcely mohly být zastavovány samostatně funkčními domy, které v podstatě respektovaly vyměřené parcely (Samojská 2013, s. 29). V testamentu Kryštofa Fryče z r. 1582 je mimo jiné použita formulace: „... dávám panu Pavlovi Kamarýtovi z Rovin, měšťanu a radnímu Nového Města Pražského dům jeden i druhý vedle sebe, v kterýmž bydlím a všecken statek movitý a nemovitý po své smrti však dříve nic ...“. Mohlo by se jednat právě o východní a západní dům, které dohromady tvoří celé čp. 1113. Ještě v dalších dvou archivních zápisech z r. 1590 a 1592 se mluví o domu Na Skále i s „menším domem podle něho v nově postaveným“ (Samojská 2013, příloha). Pokud by se hypotéza potvrdila, bylo by tedy na místě také očekávat nějakou větší stavební aktivitu v jednom z domů před r. 1590. Snad by mohlo jít o dům západní, protože ve východním domě máme doloženy konstrukce mnohem starší, a to i v patře. Západní dům už také musel stát, ale například novostavba patra není vyloučena.

Důležitý doklad funkčního propojení obou domů je povolení majiteli z r. 1686 vystavět opěrný pilíř v délce mimo vrat domovních o délce 22,2 m. Tato délka odpovídá délce uliční fasády celého čp. 1113 mimo vjezdu (Líbal et al. 1983, s. 27). Podle dendrochronologického datování právě z této doby pocházejí také dřevěné stropy nad přízemím (Kyncl 2019). Konstrukce krovu a stropu nad 1. patrem pochází až z let 1689–1690 (Kyncl 2016). Dům byl tedy v r. 1689 patrně poškozen „francouzským“ požárem, který postihl celou čtvrť, ale nevyhořel do základů. Domníváme se, že dodnes zachovalou hmotu a podobu získal dům už před požárem a krátce po něm byla tato podoba rychle obnovena. Během stavební aktivity kolem r. 1725 bylo postaveno dodnes zachovalé schodiště do patra a v patře byl snad už v té době zřízen taneční sál (Samojská 2013, příloha). Nejpozději v tuto dobu tedy musely ustoupit starší dispozice v patře západního domu barokní úpravě a od této doby existuje pouze jediný společný přístup do patra pro oba domy, které už s jistotou sloužily jako jediný objekt.

Význam domu v moderních dějinách vzrůstá především tím, že se zde nacházela toleranční modlitebna. Dům byl r. 1784 zakoupen českou evangelickou církví augšpurského vyznání a modlitebna byla zřízena z někdejšího tanečního sálu (Zap 1848, s. 129). Kromě toho se v domě nacházely byty pro duchovního, ale i byty nájemní. Církev pak dům prodala r. 1905 (Hrejsa 1927, s. 179, 384). Ve 20. stol. už měl dům pouze obytné a komerční využití. Po r. 1948 byl dům vyvlastněn a nebyl restituován. Od r. 2005 vlastní dům MČ Praha 1 (Novotný 2008, s. 462).

V letech 2019 - 2021 proběhla celková obnova domu, při které byl prováděný OPD. V průběhu průzkumu byla objevené pozůstatky kuchyně v přízemí a v patře domu.

Urbanistická situace a základní popis objektu

Zkoumaný dům č. p. 1113/8 se nachází v Truhlářské ulici na Novém Městě pražském v místech starší Petrské čtvrti. Dům je součástí bloku mezi ulicemi Truhlářská a Na Poříčí, jehož podstatnou část zabrala novostavba Palladia, které dnes tvoří i zadní stěnu zahrady domu č. p. 1113/8. Blok byl v historii tvořen především domovními parcelami, v JZ části bloku se ovšem nacházel ve středověku špitál, který pak v novověku vystřídal kapucínský klášter a následně Josefská kasárna. Dům čp. 1113 stojí na severní straně bloku s hlavní fasádou orientovanou na severozápad do ulice Truhlářská. Rozměrná stavba dnes stojí prakticky na rovině.

Dům je patrový (podlažnost se v objektu nikde nemění) a zastřešený valbovou střechou s barokním krovem. Skládá se ze dvou křídel do L – ze západního hloubkového (dvorního) křídla a z křídla východního – souběžného s ulicí Truhlářskou. Obě křídla fungují dnes jako celek a jsou vertikálně propojena barokním schodištěm. Avšak v křídlech je možné rozeznat dva dispozičně plnohodnotné středověké domy (obr. 1). Východní šířkový dům má na západě rozměrnou průjezdnou síň, na východě v přízemí krám a komoru, nad níž v patře byly objeveny pozůstatky gotické světnice.

Západní dům má tři trakty, v prvním při ulici se nachází úzká síň s krámem, v druhém se síň rozšiřuje a je zde situovaná místnost černé kuchyně (kuchyně 1), v posledním traktu ve dvoře se nalézá komora a patrně zrušená chodba do dvora. Z členění oken na fasádě v patře vyplývá, že při ulici se zde nacházela komora a světnice, ty však ustoupily patrně kolem r. 1725 baroknímu tanečnímu sálu (Piskáčková a kol. 2022, 9. doslovná citace).

Kuchyně

Kuchyně v domě čp. 1113/8 v Truhlářské ulici na Novém Městě v Praze prošly složitým stavebním vývojem, stejně jako celý dům, resp. zhruba do roku 1725 dva domy. Od 2/2 16. století do výstavby tanečního sálu existovaly v západním domě 2 kuchyně. Kuchyně 1 v přízemí domu, nad ní pak kuchyně 2. Při úpravách pro taneční sál kuchyně 2 v patře zanikla. Obě kuchyně využívaly jeden komín, jehož poloha se měnila.

Nejstarší kuchyně

Nejstarší kuchyně se na sledovaném místě nacházela patrně ještě před r. 1563 (v OPD fáze 1), z konstrukcí v kuchyni dochovaných je do této 1. etapy možné zařadit pouze výklenek v severozápadní zdi kuchyně určený pro přikládání do otopného zařízení v sousední místnosti - krámu. Jednalo se pravděpodobně o pec nebo kamna. Z výklenku se v interiéru kuchyně dochovala pouze jeho jižní část (dnes zazděná cihlami), zbytek zničil tahový komín vložený do kuchyně při přestavbě v 19. století. Nika měla parapet zhruba ve výši 55 cm nad podlahou kuchyně 1 (úroveň podlahy nejstarší kuchyně neznáme). Nadpraží otvoru tvoří segmentový záklenek z cihel o rozměrech 8 x 12 cm. Zdivo nad záklenkem není nijak porušeno a vše nasvědčuje tomu, že záklenek byl stavěn současně se stěnou. Stojka otvoru i parapet jsou zděny z opuky. Výška otvoru k patě záklenku je asi 60 cm. Na špaletě výklenku se zachoval fragment omítky silné asi 1 cm, propálené do růžova a špinavé od sazí. Také cihlový záklenek a špaleta niky jsou i s maltou propálené do růžova a zašpiněné od sazí. Předpokládáme, že výklenek ve zdi široké 68 cm usnadňoval přístup k příkladacímu otvoru umístěnému v zadní stěně niky. Ze strany sousední prostory byla zeď mnohokrát přezdívaná při změnách topenišť. Z konstrukce původního záklenku zde zůstal pouze severní patní klenák (Piskáčková a kol. 2022, 11-12).

Kuchyně 1

Větší stavební aktivitu v domě, kde se nachází kuchyně, předpokládá K. Samojská na základě písemných pramenů před r. 1590. S touto stavební činností je spojována i přestavba kuchyně (v OPD fáze 2). Vzhledem k jejímu náročnému provedení autoři předpokládají, že kuchyně 2 nesloužila pouze pro potřeby majitele domu a jeho rodiny. Měla být uzamykatelná a z toho lze dovodit, že obsluhovala celou řadu dalších osob, které byly majiteli podřízeny. Oním majitelem by mohl být formán Kryštof Fryč, který dům vlastnil mezi léty 1563–1582 a o němž víme, že měl čeled'. (Piskáčková a kol. 2022, 17).

Kuchyně má mírně nepravidelný čtvercový půdorys o rozměrech 226 x 234 x 226 x 236 cm, kouty kuchyně jsou orientované ke světovým stranám. Vstup byl ze síně od jihozápadu. Celá stěna byla před zahájením stavebních prací omítnutá a hladká, dle analytického plánu SHP (Líbal et. al. 1983) barokní. Podle PD měla být demolovaná. Původní konstrukce se objevila až při odstraňování omítek. Stěna byla postavená převážně z pískovcových kamenů, s příměsí cihel. Otvíral se v ní portál a okno. Portál má rovné nadpraží a nad ním se nachází cihlový vylehčovací oblouk z cihel. Okénko má kamenné nadpraží se segmentovým záklenkem, nad ním je vyzdívka z cihel. Nad portálem a oknem jsou 2 vylehčovací pasy nad sebou. Spodní prostupuje celou stěnou, v kuchyni vystupuje ze stěny a je podepřený kamennou konzolou. Parapet okna byl původně vně kuchyně širší, předstupující část byla osekána zřejmě při zazdívání a omítání stěny. Vystupující parapet a velká šíře okna dovolují předpokládat, že se jedná o tzv. podávací (vydávací) okno, se kterým se v této době běžně setkáváme na panských sídlech. Stěna pod okénkem je porušená mladšími zásahy. Polodrážky v ostění okna i dveří se nacházejí ze strany místnosti černé kuchyně, polodrážka na nadpraží portálu přesahuje dále než pouze k jeho jižní stojce, což ukazuje na druhotné použití ostění. Portál má zachované železné háky po závěsech.

V sousední místnosti byla i nadále pec nebo kamna obsluhovaná přes niku v severní části severozápadní zdi kuchyně. Podlahu kuchyně tvořila dlažba z valounků a úlomků kamene.

Kuchyně je dnes zaklenutá nízkou segmentovou klenbou (klenba 1), v násypch nad touto klenbou se dochovaly klenby z doby dýmného provozu kuchyně 1. Po odhalení části násypu se ukázalo, že nad segmentovou klenbou černé kuchyně se nachází další cihlová klenba mírně stoupající směrem k SZ (klenba 2). Klenba 2 je valená, na jihozápadní straně se opírá do vylehčovacích pasů nad vstupem a podávacím oknem. Je vyzděna z běhounů o rozměrech 6,5 – 7 x 27 cm (dvě cihly stejné tloušťky byly použity i ke zdění vylehčovacích pasů; Piskáčková a kol. 2022, 10-12, 14-16). Klenba 2 končí zhruba ve 2/3 šíře kuchyně, cca 75 cm od severozápadní stěny. Tento prostor dnes vyplňují 2 valené klenby orientované kolmo ke klenbě 2, starší klenba 3 na jihu a mladší klenba 4 na severu. Obě jsou opřené o čelo klenby 2 a obvodovou zeď kuchyně 1. Klenba 3 na jihu, dlouhá cca 120 cm, stoupá, protože sleduje vzepětí klenby 2.

Otvor pro odvod kouře, na který nasedala DČK, byl v době výstavby kuchyně 1 vymezený klenbami 2 a 3 a obvodovými zdi kuchyně. Tento otvor byl v 17. století zmenšený, protože sem byla vložena klenba 4. Pro odvod kouře zůstal volný prostor mezi klenbami 2, 3 a 4.

DČK z kuchyně 1 v 16. i v 17. století zasahovala do prostoru kuchyně 2, kde směřovala patrně k východní zdi kuchyně, aby vstoupila do komína umístěného už v této zdi. Nad DČK mohla být v kuchyni 2 umístěná podesta na vaření, je to situace obdobná jako např. v Jáchymově čp. 8.

Vybavení kuchyně

Z vybavení kuchyně 1 se nic nedochovalo, předpokládáme podestu na vaření ve východním koutě kuchyně. Je možné, že součástí kuchyně byla pec.

Komunikační schéma

Kuchyně byla přístupná ze síně, kam směřovalo i podávací okno, v jejím dosahu byl krám a zadní, dvorní část domu.

Kuchyně 2

V patře nad kuchyní 1 se až do zřízení tanečního sálu nacházely obytné místnosti. Kuchyně 2 leží přímo nad kuchyní 1. Její velikost neznáme, nika v severovýchodní zdi kuchyně 2 by mohla naznačovat, že se jednalo o kuchyni určenou k vaření, nikoliv pouze k ohřívání (ta by byla v měšťanském prostředí spíše nepravděpodobná). Z kuchyně se nepochybně obsluhovala kamna ve světnici. Jak již bylo uvedeno výše, do kuchyně 2 zasahovala DČK z kuchyně 1, předpokládáme, že procházela podestou na vaření. Dá se předpokládat, že kuchyně byla klenutá a odvod kouře umožňoval otvor v klenbě.

Stavební vývoj kuchyně 1 a 2

Kuchyně 1 prošla složitým stavebním vývojem, který se při OPD podařilo dokumentovat, interpretovat a rozdělit do několika fází.

Na fázi 2 navázala fáze 3a (mezi lety 1582 - 1725, nejspíše ke konci 17. století), při níž byla podesta na vaření přesunutá pod podávací okno, které bylo zřejmě zazděné. Přítomnost podesty dokládá propálení pískovců. Hypotetickým důvodem je potřeba vytápět a tedy z kuchyně obsluhovat kamna v místnosti jižně od kuchyně. V severozápadní stěně kuchyně bylo prolomené okénko do krámu severně od kuchyně 1. Někdy před r. 1725 byl upravený odvod kouře z kuchyně, byla vyzděná klenba 4, možná i klenba 3 (pokud nebyla současná s klenbou 2).

Následovala fáze 3b, která nastala po spojení obou domů do jednoho funkčního celku. Vstup do kuchyně ze síně od jihozápadu byl zrušený, zazděné byly i dveře, před které se rozšířila podesta na vaření. Nový vstup byl od severovýchodu. V kuchyni byla na starší dlažbu položena nová valounová dlažba, jejíž povrch byl výše, než práh dveří. V patře byl zřízený taneční sál a byla zrušená kuchyně 2 i s původním komínem. Prostor mezi klenbami 3 a 4 byl uzavřený a kouř byl svedený pod podlahou do komína zřízeného v mezitraktové zdi, která byla severovýchodní zdi kuchyně 2. Nika v této zdi (původně v kuchyni 2) byla změněná na dveře, které vedly do sálu.

Ve fázi 4, která nastoupila někdy po r. 1725 (nevíme přesně, kdy) a trvala do nástupu tahových komínů, byla zrušená podesta na vaření a přemístěná na povrch nově zřízené pece s předpecní jámou. Pec překryla starší dlažby, kolem byla zřízená nová dlažba z cihel. Okénko do sousední místnosti bylo zazděné.

Ve fázi 5, patrně kolem r. 1850, byl zrušený dýmný provoz. Komín byl přezděný na tahový, kuchyně byla podklenutá segmentovou klenbou, hypotetický příkladací otvor v jihovýchodní stěně byl přestavěný na vchod. Z bývalé kuchyně se stal průchozí prostor.

Závěr

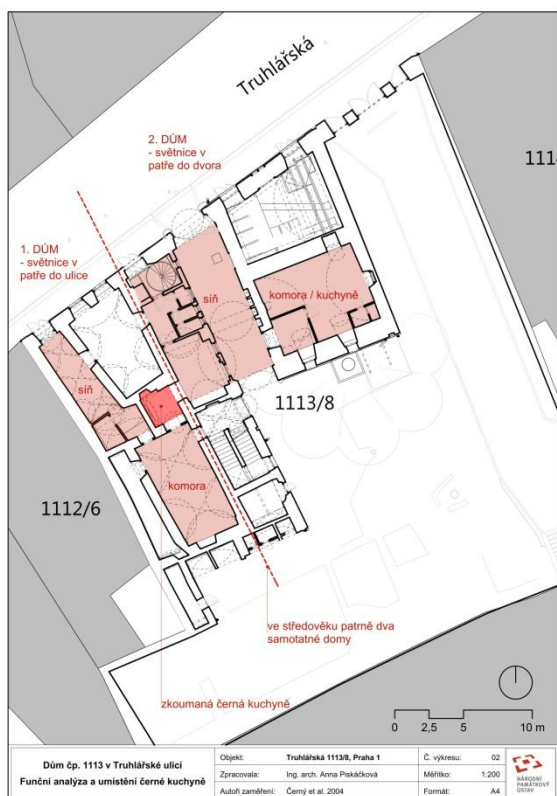
V domě se podařilo identifikovat a dokumentovat pozůstatky 2 kuchyní. Další kuchyně zřejmě byla, podle zmínky v popise z roku 1582, v 1. patře, ve větším bytě ve východní části domu. Její poloha není jednoznačná.

Zřízení kuchyně s podávacím oknem se předpokládá v době, kdy dům patřil formanovi, který měl čeleď. Zvláštní kuchyně s vydávacím oknem a zřejmě i uzamykatelnými dveřmi naznačuje situaci uzavřené kuchyně, do níž byl omezený přístup, tak, jak tomu bývalo na panských sídlech. Mohlo by se tedy jednat o kuchyni určenou čeledi. V patře domu byly 2 byty, větší patřil majiteli, menší s kuchyní 2 se pronajímал.

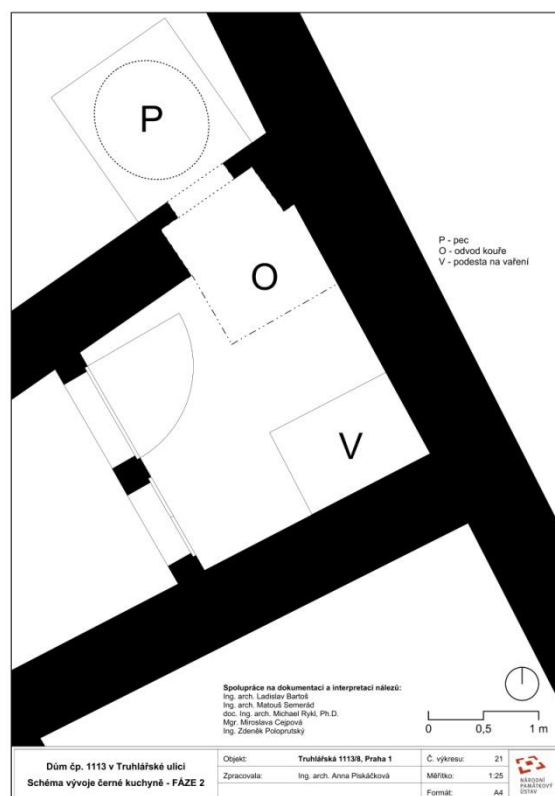
Vedle použití dispozice kuchyně s podávacím oknem, které známe především z panských sídel, je zajímavé také použití na sebe kolmých valených kleneb pro zaklenutí kuchyně a vymezení otvoru, na který nasedala DČK.

Literatura a prameny

- Černý M. et al. 2004: Dům Truhlářská 8. Praha 1 – Nové město. Geodetické zaměření stávajícího stavu. 2004, plánová dokumentace. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.
- Líbal, D. - Lacinger, L. - Muková, J.: 1983: Stavebně historický průzkum Prahy. Nové město. čp. 1113/II, strojopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.
- Piskáčková, A. - Rykl, M. - Cejpocá, M. - Semerád, M. 2022: Truhlářská č. p. 1113/8, Praha 1 – Nové Město. Černá kuchyně. Nálezová zpráva OPD. Uloženo v archivu NPÚ-ÚOP v Praze. Citováno jako Piskáčková a kol. 2022.
- Samojská 2013 – Kateřina Samojská: Model poznání městského domu na základě archivních pramenů. Doktorská disertační práce. Fakulta architektury Českého vysokého učení technického v Praze. Praha 2011.

Obr. 1: Funkční analýza a umístění kuchyně 1. Podle Piskáčková a kol. 2022.

Obr. 2: Půdorys kuchyně 2 v době vzniku. Podle Piskáčková a kol. 2022, upraveno.

Obr. 3: Ortofoto severozápadní stěny kuchyně 1, Čejpová a kol. 2019-2020, ortofoto zpracoval Z. Poloprutský 2019.

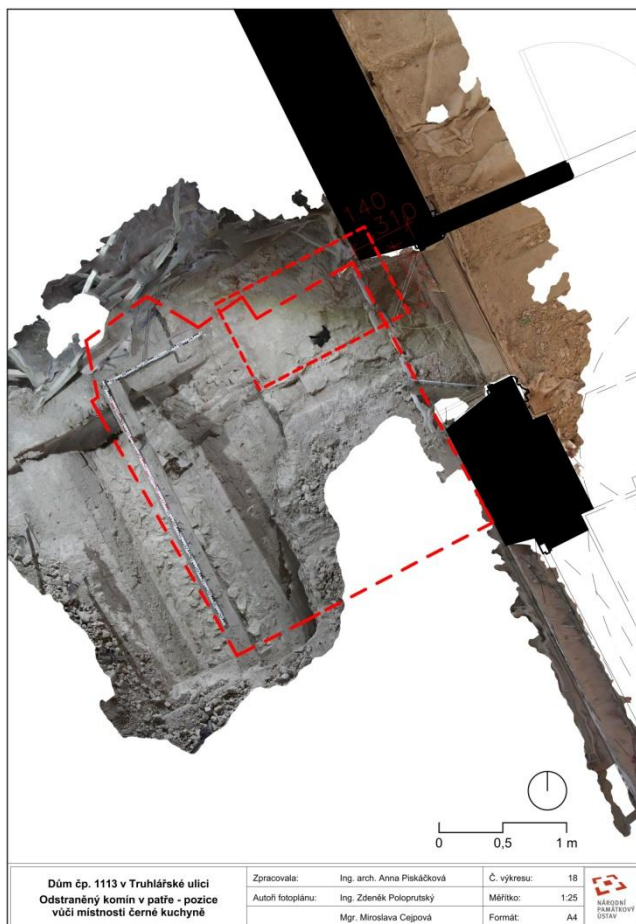
Obr. 4: Ortofoto
jiho-západní
stěny kuchyně 1,
interiér kuchyně,
Z. Poloprutský
2019.

Obr. 5: Ortofoto
jiho-západní
stěny kuchyně,
exteriér kuchyně
1, ing. Z.
Poloprutský
2019.

Obr. 6: Kuchyně 2, odhalená klenba kuchyně 1. Poloha kuchyně 1 zakreslená červeně. Podle Piskáčková a kol. 2022.

Obr. 7: Kuchyně 2, odhalená klenba kuchyně 1. A - zazdívka prostoru mezi klenbou 3 a 4, 2, 3, 4 - čísla kleneb (viz text). Foto A. Piskáčková.

Obr. 8: Kuchyně 1, tzv. podávací okno, odsekaná představená část parapetu

ROUPOV HRAD

Okres Plzeň-jih, kulturní památka rejst. číslo ÚSKP: 44710/4-437

Historie

Hrad vznikl patrně již ve 13. století. Za Něpra z Roupova, předního úředníka václavských Čech, byl v letech 1380 až 1393 radikálně přestavěn. Vojenských akcí husitských válek zůstal ušetřen a další velká přestavba zde proběhla v pozdní gotice. J. Anderle a J. Škabrada, kteří prováděli průzkum předhradí, dělí tuto přestavbu na 2 fáze. Starší přisuzují Janovi II. z Roupova, hofmistru krále Jiřího a v letech 1488 - 1493 nejvyššímu písaři, kterého za iniciátora přestavby považovala již D. Menclová (1972, 435). Mladší fázi datují do období kolem roku 1500 či do prvních dekád 16. století a hodnotí ji jako nedokončenou. Za stavebníky považují syny Jana II., buď Hynka, nebo mladšího Jana. Hynek v roce 1505 sídlil na Roupově, jehož díl vlastnil. Mezi léty 1505 a 1525 vstoupil do řádu kartuziánů a svůj díl Roupova postoupil bratru Janovi. Důvodem nedokončení této fáze pozdně gotické přestavby by mohla být změna priorit vlastníka po scelení Roupova v Janových rukou, nebo vyčerpání prostředků, na něž ukazují prameny (Anderle, Škabrada 2000, 13). Za Jana Nezdického (Rožmberský 2006, 3) koncem 16. století byl Roupov přestavěn renesančně. Ač se ho těžce dotkly útrapy třicetileté války, byl obýván až do konce 18. století, kdy zpusťl. (Durdík 2009, 483-484). Zkázou hradu Roupova dovršil rok 1817, kdy se zřítíla celá část zdi a kdy vyhořelo nedaleké městečko Merklín a vrchnost dovolila, aby poddaní použili kamene z hradu k stavbě nových domů (Bělohávek 1985, 296).

Popis stavby, stavební vývoj

Obr. 1-3.

O původní podobě hradu doposud prakticky nic nevíme. Po Něprově přestavbě nádvoří jeho zřejmě bezvěžového jádra obklopovala tři palácová křídla, z nichž zadní mělo věžovitý charakter (Durdík 2009, 484). J. Anderle a J. Škabrada uvažují přímo o donjonu (2000, 4). Stavba nad valeně zaklenutým přízemím a prvním patrem obsahovala velký sál sklenutý dvěma poli křížových kleneb, jejichž konzoly se po způsobu vlastním václavské dvorské huti nacházely mimo rohy místnosti. Nádvoří zřejmě obíhaly pavlače. Podobu předhradí, zcela změněného v pozdní gotice, doposud neznáme.

Pozdně gotická přestavba především posílila obranyschopnost hradu. Nové opevnění získalo předhradí. Hlavním obranným objektem se zde stala na skále zapojené do hradebního systému mohutná (17 m v průměru) okrouhlá, snad bateriová věž. Protilehlou boční stranu předhradí zajistila dovnitř otevřená lichoběžníková bašta (Durdík 2009, 484). V čele předhradí byly bašty, polookrouhlá a nárožní polygonální s břitem. Břit bašty je zesílen armovaným „prutem“ čtvercového půdorysu. Severní a jihovýchodní zdi stavby jsou výrazně silnější s ohledem na možnost nepřátelského ostřelování. Na začátku 40. let 19. století byly odstraněny konstrukce bašty nad dnešním 1. patrem (mimo další i vykonzolované obranné patro se střeleckým ochozem) a bašta dostala novou střechu. Sedlový portál u vstupu do chodby do 1. patra bašty je náročně zpracovaný. Obdobné kamenické detaily má i portál, který vede z přípravní u velké kuchyně na nádvoří hradu. Příbuznost ztvárnění portálů opravňuje k jejich zařazení do téže stavební etapy. V patře polygonální bašty se nacházela drobná prostora, označená J. Anderle a J. Škabradou jako kuchyně (kuchyně 2, Anderle, Škabrada 2000, 5, 9, 11-13).

Rozsáhlých úprav se dočkalo i jádro. I k jeho čelu bylo zvenčí přistavěno nové křídlo, které mimo vstupní průjezd obsahuje i známou a velmi dobře dochovanou kuchyni s charakteristickým osmibokým komínem, do něhož je pomocí trompů a kónického dymníku převeden obdélný půdorys místnosti (kuchyně 1, Durdík 2009, 484). J. Anderle a J. Škabrada (2000, 12-13) ji na základě vyhodnocení portálu vedoucího do nádvoří datují do druhé pozdně gotické přestavby hradu, do období kolem roku 1500 či do prvních dekád 16. století. Pozdně gotického stáří jsou zřejmě i vnější valy a příkopy (Durdík 2009, 484).

Kuchyně 1

Poloha kuchyně

Obr. 1-2.

Kuchyně se nachází v pozdně gotickém křídle, které bylo zvenčí přistavěné k východní hradbě. Toto křídlo má v přízemí průjezd, kterým se vjíždí z předhradí do hradního jádra. Z průjezdu se vchází do kuchyně, rozdělené na severní čistou část (přípravnu) a jižní dýmnou část, nad níž se tyčí oktagon komínu. Nad průjezdem a předsíní byla dvě obytná patra.

Popis kuchyně v literatuře

Popis a rekonstrukci kuchyně, průjezdu a obytné budovy nad přípravnou a průjezdem publikovala D. Menclová (1972/2, 435-436, obr. 4): "Nejznamenitější částí hradu je však kuchyně, tvořící součást pozdně gotického křídla, jimi se vstupuje z předhradí do vnitřního hradu. V přízemí se celé vstupní křídlo dělí ve tři části: průjezd, předsín a kuchyni. Průjezd se otvírá do předhradí oslím obloukem a půlkruhem překlenutou brankou pro pěší s vpadlinami pro padací mosty, které se překlápěly přes vyžděný, dnes zasypaný příkop. K průjezdu se sediliemi po stranách přiléhala z boku předsín přístupná z nádvoří sedlovým portálem. S ní sousedil čtvercový prostor kuchyně, přistavěný ke skále horního hradu, která také otupila jeden z jeho koutů. Nad průjezdem a předsíní byla ještě dvě obytná patra, spojená dodatečně podklenutou dvorní pavlačí s ostatními křídly vnitřního hradu. Kuchyně byla přízemní, otevřená původně do předsíně širokým pasem, vyžděná z lomového kamene, s půlkruhovými výklenky ve stěnách. Ve výklenku obráceném do nádvoří bylo obdélné okno s přetínavým ostěním a podokenní římsou. Nad přízemním prostorem se zvedal vysoký osmihran dýmníku, spočívající na koutových cihelných pasech, který ve vrcholu přecházel v štíhlý osmihranný komín ukončený hranolovým, vzhůru se zužujícím nástavcem. Celý komín byl vyžděn z cihelného, neomítaného zdiva a na nárožích byl vyztužen žebry. Nasazení osmihranného dýmníku na kamenné zdivo kuchyně krylo zvenčí dekorativní cimbuří, spočívající na kamenné římsce, která se na nároží zlomila v pravém úhlu dolů, aby pak pokračovala o něco níž i nad průčelím předsíně a vjezdu a oddělila je tak od horních pater. Poblíž zalomeného nároží byl pod ní žlab, odvádějící vodu z úžlabí mezi komínem kuchyně a budovou nad vstupem. Stejně vypadaly podle starých pohledů, potvrzených nedávnými nálezy, obě kuchyně na Křivoklátě."

Popis kuchyně

Exteriér

Obr. 5-21.

Z pozdně gotického křídla tvořeného kuchyní, průjezdem a stavením nad průjezdem a přípravnou se nejlépe dochovala vlastní kuchyně s komínem. Z budovy nad průjezdem a přípravnou stojí jen torzo části nad přípravnou, z průjezdu se zachovalo jen obvodové zdivo. Zdivo je kamenné jen s malou příměsí cihel a zlomků cihel. Ostění a armování je z pískovce. Na vyždění pasů, přízedních pilířů, trompů, výklenků, kleneb v interiéru a komína byly použité cihly. Mladší konstrukce jsou ze smíšeného zdiva a cihel, opravy a úpravy jsou z cihel. Na zdivu jsou místy dochované části omítek z mladších úprav kuchyně.

Severovýchodní strana, do předhradí

Branka pro pěší popisovaná D. Menclovou není zachycena ani na starých fotografiích, ani na ikonografii. Pro její umístění není vedle velké brány dost místa (obr. 6).

Přízemí křídla s kuchyní od patra stavby oddělovala kamenná římsa. Menclová předpokládala, že římsa pokračovala i na zdivu pod oktogonem, které bylo ukončeno cimbuřím. Navštědčovalo by tomu zalomení římsy na rozhraní kuchyně a přípravní, které by jinak postrádalo smysl. V současné době je římsa ukončená na nároží obytné budovy, kde se zalamuje za kamennou konzolou podél armování nároží a končí ve zdivu. První patro obytné budovy nad římsou mírně (v rozsahu centimetrů) předstupuje směrem do předhradí (obr. 6-11). Ze srovnání stavu koruny zdiva pod oktogonem na fotografii před opravou (obr. 11) a dnes (obr. 9) je zřejmé, že koruna zdiva byla opravená a dozděná. Nelze vyloučit, že D. Menclová mohla vidět otisk po vypadlé římsce.

Pod římsou na rozhraní patra nad přípravnou a kuchyně byl dle Menclové žlab, který odváděl vodu z úžlabí. Jeho umístění v tomto místě je logické, ve zdivu však po něm stopy nejsou a není ani na starých vyobrazeních nebo fotografiích.

Jižní nároží kuchyně bylo původně armované, dnes je jeho větší část dozděná z částečně již zvětralých cihel. Ve zdivu se otevírají 2 okna (obr. 11-12). Vlevo je obdélné okno osvětlující prostor pod komínem. Mělo přetínavé ostění s koutovými konzolami a podokenní římsu. Vpravo je obdélné okno do přípravny. Pod vylehčovací mírně hrotitým obloukem má kamenný překlad. Pod ním je v místě přepokládaných stojek cihlová dozdivka, na níž nenavazují přesně na špalety ze smíšeného zdiva v interiéru přípravny. Patrně se jedná o mladší vyzdívku místa po odstraněných pískovcových stojkách, která vytvořila prostor pro dřevěný rám mladšího okna. Také zdivo pod oknem bylo zřejmě přezděné a parapet okna byl zvýšený. Ve spodní části zdi je záklenek patrně výlevky (prostup zdi i záklenek jsou viditelné z interiéru). Ta již byla odstraněna, prostor po ní byl zazděný a omítnutý.

Nad kuchyní se tyčí cihlový komín (obr. 13-17, 41-43). Jeho spodní, dýmníková část má tvar oktogonu, který je na hranách vyztužený žebry. Ta pokračují i na horní svislé části komína. Ta má 3 části. V místě, kde nasedá na DČK, tvoří krátkou silnější manžetu s osmibokým průřezem vně a zhruba kruhovým uvnitř. Ta přechází šikmo do vlastního svislého komína, který je užší, ale se stejnými průřezy. Šikmý přechod byl nepochybně zvolen kvůli odvodu srážkové vody a sněhu z komína. Zhruba kruhový vnitřní průřez v podstatě vzniká sám při vyzdívání osmibokého komínového tělesa. V ústí komína se průřez mění na čtvercový a to vně i uvnitř komína. Žebra zde pokračují jen ve středech stran (obr. 17). Podle fotografií z dronu je čtvercové zakončení komína očázené jen ve zcela spodní části, což ukazuje na rozsah dozdění této části komína (obr. 16).

Rekonstrukce komína od D. Menclové se v některých částech od dnešního stavu komína liší. Ve středu svislé části komína má Menclová vnitřní průřez čtvercový. Největší odlišnost je v ústí komína, které D. Menclová rozdělila na 2 části, obě bez žebor. Spodní má vnitřní a vnější průřez čtvercový, horní tvoří komolý kužel. Jaký byl stav komína, když ho Menclová dokumentovala, nevíme. Na litografii K. Liebschera (Sedláček 1893, 211) je, stejně jako na starých fotografiích, ústí komína dochované jen částečně, dnešní stav je nepochybně výsledkem částečné rekonstrukce. Na litografii je náznak dvou částí ústí, na spodní části však ještě pokračují žebra. Celé ústí je na vyobrazení užší než střední část komína a jeho přesný tvar není zřejmý. Lépe je možné se zorientovat na fotu z archivu NPÚ-ÚP z doby mezi lety 1920 - 1940 a na fotografii z doby před poslední opravou komína¹. Na obou je čtvercové ústí komína zřejmé. Je dochované jen zčásti, lépe na starším snímku. Snímky jsou pořízeny zhruba ze stejného úhlu, proto je možné je srovnat a zjistit, kolik zdiva již na mladším snímku chybí. Na obou snímcích je viditelné ukončení žebor, která pokračují z osmiboké části na středy stran čtvercového zakončení komína. Žebra jsou zakončená šikmou ploškou obdobnou šikminám na přechodu mezi spodním a středním úsekem svislé části komína a nedosahují už ke koruně zdiva ústí komína, ale končí zhruba nad 1/3 výšky zakončení komína (obr. 43). Tento detail již zřejmě při poslední opravě komína nabyl čitelný nebo nebyl pochopený a žebra byla dozděna až ke koruně zdiva. Roupovská kuchyně je zachycená na malbě v popisu červenopoříčského panství z 60. let 18. století (soukromá sbírka) datovaná před polovinu 18. století (Anderle, Škabrada 2000, 4) nebo do 60. let 18. století (Rožmberský 2006, 6). Na obou vyobrazeních je otvor v severovýchodní stěně (obr. 13). Na knižní malbě z doby před polovinou 18. století² je komín zakončený hlavicí. Komín na kresbě v matrice je silně zdeformovaný, členění svislé části komína má 3 části odpovídající zhruba výše uvedenému popisu, bez detailů rozpoznatelných na fotografiích. Existenci kuželovitého ukončení komína nenacházíme ani na jednom vyobrazení. Je možné, že D. Menclová ústí komína rekonstruovala per analogiam. Podle D. Menclové komín nebyl omítaný, což pokládám za nepravděpodobné, protože omítka výrazně chrání šikmé cihelné zdivo a komín je omítaný i na zmíněných vyobrazeních.

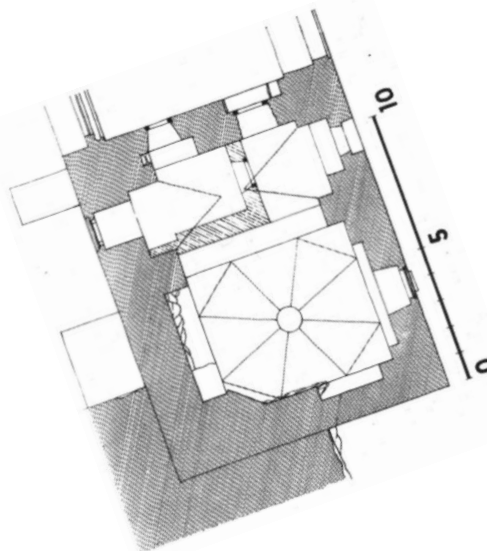
¹ (dostupné z www.plzensky-kraj.cz/cs/RGlics_ShowPic.asp?strKod=95421384StrID=10430, stáří snímku nebylo uvedené, 1.4.2018).

² Starý zámek Roupov od jihovýchodu, Beschreibung des Würtschafts - Umbtriebes der Herrschafft Poritschen Cronebrg und Ruppau, J. H. Th. Koschisch 1740 - 1750, knižní malba (soukromá sbírka), uvádí Anderle - Škabrada 2000, 4.

Díky tomu, že komín leží na pasech a trompech a koruna obvodového zdiva je ze statických důvodů výše, než je založení DČK, vznikla kolem komína pochozí plocha, ohraničená cimbuřím doloženým na citované knižní malbě. Nelze vyloučit, že v době provádění průzkumu D. Menclovou byly základy stínek ještě rozpoznatelné.

Severozápadní strana, do průjezdu

Průjezd byl zaklenutý valenou klenbou. Za vstupní branou bylo sedile zaklenuté zhruba půlobloukem z cihelného zdiva na jednu a půl cihly. Při mladších úpravách, které zřejmě souvisí s vyzdáním příček v kuchyni, zde byly prolomené dveře. Vstup je v sedile umístěný asymetricky, jsou v něm osazené novodobé dřevěné veřeje a dveře. Za sedile je okno, které vedlo do průjezdu z přípravní. Je pravděpodobné, že okno mělo původně pískovcové ostění, takže bylo výrazně menší než dnešní otvor. Prostor po ostění zčásti vyplnilo cihlové zdivo, v němž je zazděný dřevěný rám okna. Na malé rozměry okna ukazuje i to, že nemá vylehčovací záklenek (obr. 18-19).

Jihozápadní strana, do nádvoří vnitřního hradu

Jihozápadní strana kuchyně je skrytá za mohutným pasem, který D. Menclová na plánu nepopsala (1972, 141), T. Durdík (2009, 484) ho na jejím plánu označil jako konstrukci mladší, z plánu vyplývá, že by měla být mladší než pozdněgotická. Z přípravní sem vedl sedlový přetínavý portál. Dnes je zazděný cihelným zdivem, do něhož je vloženo dřevěné zamřížované okénko. Tato úprava nepochybně souvisí s prolomením nového vstupu z průjezdu a s úpravou dispozice v interiéru kuchyně. Před jihozápadním čelem kuchyně se nachází studna. Terén před kuchyní je, podle polohy prahu portálu, výrazně snížený (obr. 20-21).

Umístění kuchyně neposkytlo prostor pro umístění tzv. podávacího okna, okna z přípravní a z kuchyně vedla do příkopu, okno v přípravně bylo malé a vydávání jídla přes průjezd by mohlo působit komunikační problémy. Jídlo tak bylo možné předávat pouze přes dveře do nádvoří. Je proto pravděpodobné, že před vystavěním mladších pasů byla nad dveřmi umístěná stříška. Analogie k tomu máme např. na hradě Grabštejně a Křivoklátě.

Interiér:

Obr. 22-51

Dispozice

Kuchyni tvoří obdélná, úzká přípravná na severozápadě a obdélná kuchyně na jihovýchodě. Obě prostory jsou od sebe oddělené pasem neseným představenými pilíři, prostor pod pasem byl průchozí. Na zdivu jsou místy dochované části omítek, kromě interiéru DČK, kde to není možné posoudit, pocházejí tyto omítky z mladších úprav kuchyně.

Přípravná

Obdélná místnost je zaklenutá valenou klenbou s osou severovýchod - jihozápad nesenou obvodovými zdi do nádvoří a do předhradí. Rozměry jsou 6,79x3,15 m. Do klenby jsou vloženy na severovýchodní a jihozápadní straně, tj. nad vstupními dveřmi do nádvoří a oknem do předhradí, trojboké výseče (obr. 22). V čele klenby na severozápadní straně je nika okna do průjezdu, v jihozápadní stěně nika je odkládací výklenek. Okno sloužilo pravděpodobně jako tzv. podávací okno (obr. 23). V severovýchodní stěně se otevírá obdélné okno s kamenným překladem. Stojky se nedochovaly, okno pod překladem a zdivo pod oknem je přezděné, okno původně zasahovalo níže. Součástí těchto úprav bylo i vyzdění záklenku nad průchodem zdí, patrně pro výlevku. Umístění výlevky do tohoto místa by bylo logické už od prvopočátku, protože před branou se nacházel, dnes už zasypaný, příkop. Torzo smíšeného zdiva, zatím nejasného účelu, vystupuje z niky okna nad podlahou přípravní. Prostor zatím není přístupný (obr. 24-25). V severní části severozápadní zdi je mladší vstup, který pravděpodobně vznikl v souvislosti s

vložením příček, k úpravě špalet docházelo zřejmě opakovaně. V části přípravný je dochovaná podlaha z cihel.

Kuchyně

Kuchyně má obdélný tvar s okoseným jižním rohem. Rozměry jsou 5,86x5,25 m (obr. 26), výška stěn po hranu oktogonu je zhruba 4,4 m (v kuchyni není rovná podlaha). Okosení způsobil skalní blok, na kterém stojí část hradního jádra a který v tomto místě zasahuje až do interiéru kuchyně. Vyplňuje jižní kout a vystupuje i z jihovýchodní a jihozápadní stěny. V místě okosení většinu nerovností skály vyplnila plenta, která tak vytvořila svislou stěnu. Plenta je vyzděná z lomového kamene a cihel, kámen je především ve střední části, cihly tvoří většinu okrajů plenty.

Přístup do kuchyně byl pod segmentovým pasem z přípravný. Pas je založený na představených pilířích přizděných k severovýchodní a jihozápadní zdi kuchyně (jejich severnímu a západnímu konci). Podlaha se nedochovala, dnes je prašná s vystupující skálou. Dá se předpokládat, že původně byl na skále násyp a do něj položena dlažba, nejspíše keramická, vyloučit nelze ani dlažbu z kamenných desek nebo valounů (obr. 27). Při mladší úpravě byla pod pas vložena příčka, která oddělila přípravnu od vlastní kuchyně. Zdivo příčky bylo kamenné s malou příměsí cihel a úlomků cihel, na nároží je několik, bezpochyby druhotně použitých pískovcových kvádrů, včetně architektonického článku. V příčce je několik mladších, nicméně různě starých zásahů (prolomení několika otvorů, z toho jednoho příkladacího pro topeniště umístěné v přípravně a obsluhované z kuchyně (pec?), vyzdění patrně porušeného nebo již destruovaného nároží). Tato mladší zásahy jsou vyzděné z cihel.

Osvětlení zajišťovalo okno v severovýchodní stěně. Nika okna byla umístěná v přízedním pasu. Segmentová klenba niky byla geometrickým pokračováním klenby pasu. Ostění okna je z pískovce, špalety i parapet niky a prostor vlevo od okna byly upravované a přezdívané cihlovým zdivem (obr. 28). V jihovýchodní stěně se nachází výklenek. Jeho velikost a polohu ovlivnila skála, která prostupuje stěnou v její jižní části. Výklenek má půlkruhový záklenek z cihlového zdiva (obr. 29). Ve spodní části vystupuje skála, na niž navazuje sokl z lomového kamene. Při jihozápadní stěně je téměř půlkruhový pas opřený na severu do představeného pilíře (do něhož se opírá i pas oddělující kuchyni a přípravnu), na jihu do zdiva kuchyně v místě okosení a vystupující skály (obr. 30). Pasy (kromě pasu mezi kuchyní a přípravnou), představené pilíře i záklenky výklenků jsou zděné na jednu a půl cihly (vazák a běhoun). Severozápadní pas je mohutnější, jeho klenba kombinuje 2 běhouny a běhoun a 2 vazáky. Nadezdívka nad pasy a výklenkem je z lomového kamene.

Odvod kouře z kuchyně

Odvod kouře z kuchyně zajišťoval komín, jehož spodní, osmiboká dýmníková část, vysoká 7,92 m, se tyčila nad kuchyní. Její obdélný půdorys byl na osmiboký převedený třemi trompy a jedním pasem. Trompy se nacházely v severním, západním a východním koutě, pas byl na jihu, kde prostor rohu vyplnila vystupující skála. Úkolem pasu na jihozápadní straně bylo, s největší pravděpodobností, zkrátit kuchyni a přiblížit tak její půdorys čtverci (délka kuchyně včetně prostoru pod pasem by byla až 6,79 m (pod pasem vystupuje skalní blok, proto se jeho šíře mění, klesá směrem k jihu).

Jak DČK, tak trompy byly vyzděné z cihel. Cihly v DČK mají jiné rozměry než cihly v pasech, jsou kratší a širší. Pasy (kromě pasu mezi kuchyní a přípravnou) i trompy byly zděné na jednu a půl cihly (vazák a běhoun). Ve zdivu oktogonu se nepravidelně střídaly běhouny a vazáky.

Rozměry trompů a jejich vzepětí se mírně liší, jsou založené v rozdílných výškách. Vrcholy trompů měřené na rubu této klenby v místě nasazení DČK je 4,50 m, 4,53 m a 4,68 m, u pasu na jižní straně kuchyně je to 4,53 m nad úroveň podlahy (vzhledem k nerovnostem podlahy byla její výše stanovená uměla jako střední hodnota naměřených výškových úrovní). Nad pasy a trompy je nadezdívka z lomového kamene, která zarovnává stěny kuchyně pro založení DČK ve výškové úrovni kolem 4,50 m, vrchol západního trompu mírně zasahuje do DČK.

Cihly v oktogonu nebyly kladené vodorovně, ale šikmo, takže nešlo o přečnělkovou klenbu, ale o určitý druh klenutí, které se nejvíce blíží klášterní klenbě. Sklon stěn se pohyboval od 13° do 17°, šíře stěn byla od 2,25 m do 2,44 m.

Při podrobné prohlídce ortofot (Hlavenka, Sýkora 2018), která zpřístupnila jinak špatně viditelné horní části DČK, byly objevené 3 zazděné otvory na jihozápadní, severozápadní a severovýchodní straně (foto 32-40). Poslední otvor se nachází na jižní straně, je však umístěný tak vysoko, že dle stávající fotodokumentace jeho existence není stoprocentní.

Poloha otvoru	Vodorovný rozměr	Svislý rozměr	Výška spodní hrady od podlahy
Jihozápadní stěna oktogonu	Nahoře 36 cm Dole 36,5 cm	40,5 cm	868 cm
severozápadní stěna oktogonu	Nahoře 31 cm Dole 35,5 cm	36 cm	928 cm
severovýchodní stěna oktogonu	Nahoře 46,5 cm Dole 47 cm Ve středu 58 cm	56 cm	853 cm
Jižní stěna oktogonu	Cca 25 cm	35 cm	1136 cm

Otvor na severovýchodní straně je zachycený na ikonografii i starých fotografiích (obr. 13, 41-42). Ve fotodokumentaci jsou vedle ortofot použité i klasické digitální fotografie, které (na rozdíl od ortofota) zachytí, jak zazdívka vystupuje ze stěn DČK.

Vyzdění otvorů nebyla věnovaná velká pozornost, naopak špalety jsou zděné ledabyle i za použití úlomků cihel. Nad otvory, a to ani nad největším otvorem na severovýchodní straně, není vyzděný vylehčovací oblouk. Na vyobrazení K. Liebschera v Sedláčkových hradech (1893, 211) je kolem otvoru šambrána a není zřejmé, zda je otvor zazděný, zdá se, že spíše ne. Na snímku v archivu NPÚ-ÚP z let 1920 - 1940 je otvor určitě zazděný. Omítka kolem je opadaná včetně šambrány, ale nejsou rozeznatelné žádné stopy po nějaké související konstrukci.

Obdobné otvory pravděpodobně existovaly na DČK obou zhruba stejně starých velkých kuchyní na Křivoklátě. Na vyobrazení hradu z r. 1643 vystupují z tělesa DČK konstrukce, které vypadají jako boční komínky. Podobné otvory jsou i v DČK v kuchyni z 15. století ve městě Laa an der Thaya v Rakousku³, a v cihlové DČK z přelomu 16/17 století na hradě Weitenegg v Dolním Rakousku. Zde má DČK tvar pravidelného čtyřbokého, strmého a vysokého komolého jehlance. V horní části DČK jsou dva otvory, jejichž okraje jsou destruované, takže původní velikost není zřejmá (Geöninger 2009, 81). Domnívám se, stejně jako R. Geöninger pro hrad Weitenegg, že tyto otvory měly ovlivňovat tah. Zatím není jisté, zda stejnou funkci měl i otvor v klášterní klenbě tzv. Maxmiliánových kuchyní, zachycený na řezu datovaném cca do roku 1756 (APH, 112A/2).

Vybavení kuchyně

Z vybavení kuchyně se do dnešní doby mnoho nedochovalo. V kuchyni musela fungovat podesta na vaření, předpokládáme, že byla ve středu kuchyně. Na umístění nádobí patrně sloužil výklenek v jihovýchodní stěně kuchyně, stopy po osazení polic se zde však nezachovaly.

Komunikační schéma

Kuchyně se nacházela v čele hradního jádra, v křídle, jehož součástí byla i hradní brána. Toto křídlo bylo při pozdně gotické přestavbě vysunuté před hradní jádro. Její poloha umožňovala jednoduché a rychle zásobování. Do prostoru kuchyně zasahovala od jihu skála. Poloha v čele hradu a sousedství s průjezdem omezovalo výběr polohy pro tzv. podávací okno, v případě Roupova kuchyně toto okno neměla, jídlo se muselo předávat sloužícím dveřmi vedoucími do nádvoří. Můžeme předpokládat, že nad dveřmi byla stříška, možná kombinovaná s pavlačí v 1. patře. Při renesanční přestavbě byla vystavěná zděná pavlač, jejíž oblouk dveře respektoval a zároveň přístup ke dveřím "zastřešoval". Palácové budovy byly dostupné přes nádvoří. Delší cesta byla do předhradí přes bránu a příkop.

³ dostupné z https://www.lafc.at/locationguide/motiv.php?si=3&kid=78&motiv_ID=2683, blíže v příslušném katalogovém hesle

Kuchyně s osmibokým komínem nezakrytým střechou, připomínajícím věž, s cimbuřím, byla pravděpodobně i reprezentativní stavbou, která byla záměrně umístěná v této exponované poloze.

Stavební vývoj kuchyně

Dobu výstavby kuchyně datovali J. Anderle a J. Škabrada na základě ostění portálu z přípravy do nádvoří do období kolem roku 1500 či do prvních dekád 16. století. Největší zásah do podoby kuchyně znamenal vložení příček a změna vstupu. Zřejmé jsou úpravy oken na severovýchodní straně kuchyně včetně zdi pod severněji položeným oknem. Tyto stavební zásahy nejsou zatím přesně datované, protože pro hrad není zpracovaný stavebně historický průzkum. Rozbor se soustředí na podobu kuchyně v době jejího vzniku, mladší úpravy nejsou pro sledovanou problematiku podstatné.

"Kuchyně" 2

Obr. 52-54.

Poloha kuchyně

Severní nároží předhradí zaujímá mohutná bašta lichoběžníkového půdorysu, obrácená břitem proti nejpravděpodobnějšímu směru útoku. Prostor, kterou J. Anderle a J. Škabrada označili jako kuchyni, se nachází v 1. patře.

Popis stavby

Vnitřek 1. patra nebyl nikdy omítnut a nemá upravený povrch podlahy. Strop se vzhledem k zásahu provedenému nedlouho před rokem 1845 nezachoval, místo něj se otevírá pohled do krovu postaveného v té době. Režné konstrukce odhalují způsob zednické práce. Náročnější prvky - pasy, hrany špalet a klenby, jsou provedeny z cihel, ve zbývajících lících se uplatňuje smíšené zdivo vykazující tendenci k řádkování (obr. 21). Otvory jsou bez výplní, ostění nemají povrchovou úpravu a zámečnické prvky v nich nejsou osazeny. Chybějí okenní mříže, k jejichž osazení byla ostění připravena. Ve zdivu tkví při oknech a při střílnách pod nimi prkenné pochvy pro závory, které nejsou ani v jediném případě přítomny. V dymníkové kuchyni ze stěn dosud trčí konce dřevěných nosníků lešení. Není provedeno stavební oddělení kuchyně a hlavní místnosti, k němuž by bylo bezpochyby došlo až spolu se stavbou kachlových kamen, kvůli nimž asi zejména byla kuchyně zřízena.

Bašta zůstala ve stavu, v jakém byla po dokončení hrubé stavby. Kruhové střílny ve spodcích okenních nik jsou uzavřeny cihlovými zadržkami provedenými z vnější strany. Přes něž přechází vnější pozdně gotická omítka, což je důkaz, že střílny byly zrušené ještě před dokončením pozdně gotické výstavby. Podle původního záměru, mohly být střílny použité i k umístění těžších kusů. V kombinaci s militárním využitím měl prostor sloužit jako velká světnice, jejíž prostředí by zpříjemňovala kamna obsluhovaná z kuchyně a denní světlo zprostředkovala okna ve vyšších částech nik. Po změně plánu se vojenská úloha stavby soustředila do střeleckého ochozu v nejvyšším podlaží, odkud mohlo být z ručních zbraní hájeno bezprostřední okolí. Stav 1. patra dokládá, že také případný obytný účel stavby zůstal nenaplněný (Anderle, Škabrada 2000, 11-12).

Popis "kuchyně" 2

Prostora označená autory jako kuchyně se nachází v 1. patře bašty, kam se vstupuje od jihovýchodu krátkou chodbičkou ústící do velké místnosti. Ta zabírá celou plochu bašty. Nevelká kuchyně je přístupná z levé strana vstupní chodby. Dle autorů průzkumu typologická sestava tohoto celku má charakter bytové dispozice se síní, kuchyní a světnicí. Ostění vchodu z chodbičky do černé kuchyně je na vnější straně jednoduše okosené. Domnělá kuchyně je zaklenutá valenou klenbou. Komín je částečně zapuštěný do obvodové zdi, pod klenbou vstupuje do „kuchyně“ jako výklenek, který končí nad úrovní záklenku vstupní niky. Po stranách niky jsou 2 tesané pískovcové konzoly, jejichž přední profilovaná část vystupuje ze zdi kuchyně. Valená klenba v prostoru mezi konzolami nedosahuje až k linii obvodové zdi a ukazuje tak rozměry komína, jehož část vystupující ze zdi vynáší konzoly (Anderle, Škabrada 2000, 11).

Otázka je, zda se skutečně jednalo o kuchyni. Sami autoři toto zpochybňují, když uvádějí, že kuchyně byla zřízena zejména pro obsluhu kachlových kamen (Anderle, Škabrada 2000, 11). Výška vstupu do místnosti odpovídá přístupům do příkladacích prostor pro kamna, nikoliv vstupu do kuchyně určené pro vaření. Velikost místnosti cca 2x1,8 m by umístění podesty na vaření umožnila, protože je stavba nedokončená, nevíme, zda by k tomu skutečně došlo. Kuchyně v obdobném prostoru i stejného stáří se nachází na hradě Křivoklát ve věži Hudérka. Zde je umístěná podesta na vaření, takže její využívání je nepochybné. Tato kuchyně má však také vstup v obvyklé výši vstupních dveří. S ohledem na velikost vstupu se přikláním k interpretaci prostoru v roupovské baště jako prostoru určeného k obsluze kamen.

Závěr

Kuchyně v hradním jádře hradu Roupova je nejlépe dochovaná hradní kuchyně v ČR a jedna z nejlépe dochovaných kuchyní v Evropě. Jako jedna z mála má zachovanou i svislou část komína. Patří do skupiny velkých pozdně gotických hradních kuchyní s osmibokou DČK, které se výrazně uplatňovaly v dispozici sídla. Pravděpodobně podobně vypadala kuchyně z 1/2 14. století na hradě Kámen⁴

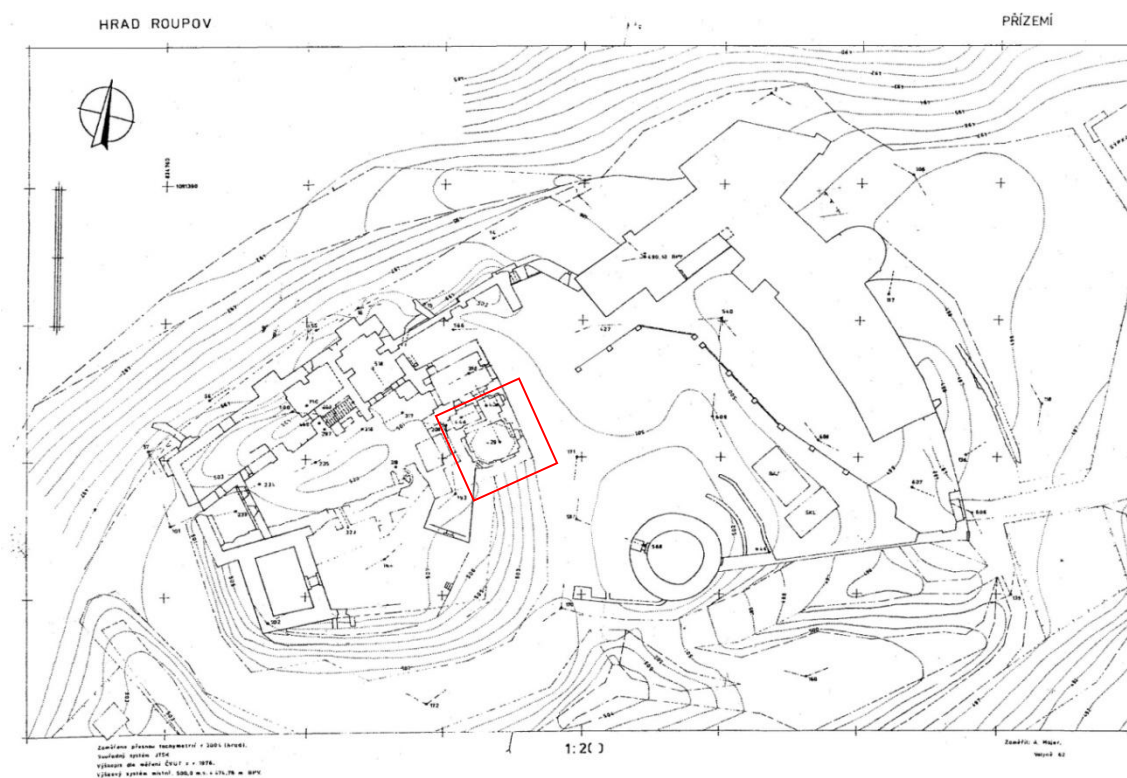
Nesmírně zajímavá je existence otvorů v DČK. Jejich interpretace je zatím pouze hypotetická, protože se dosud podařilo zjistit analogické otvory na hradě Laa an der Thaya a Weitenegg v Rakousku, ikonograficky jsou doložené na komínech kuchyní na hradě Křivoklátě. S otazníkem je funkce otvoru v klášterní klenbě Maxmiliánových kuchyní. Pro vysvětlení fungování otvorů je třeba vyhledat další analogické situace a zjistit i výpočty, jaký vliv mohly mít na tah v dýmníkovém komíně.

Místnost v 1. patře polygonální bašty, pro niž autoři průzkumu používají označení kuchyně, vzhledem k výši vstupu patrně vůbec kuchyní být neměla.

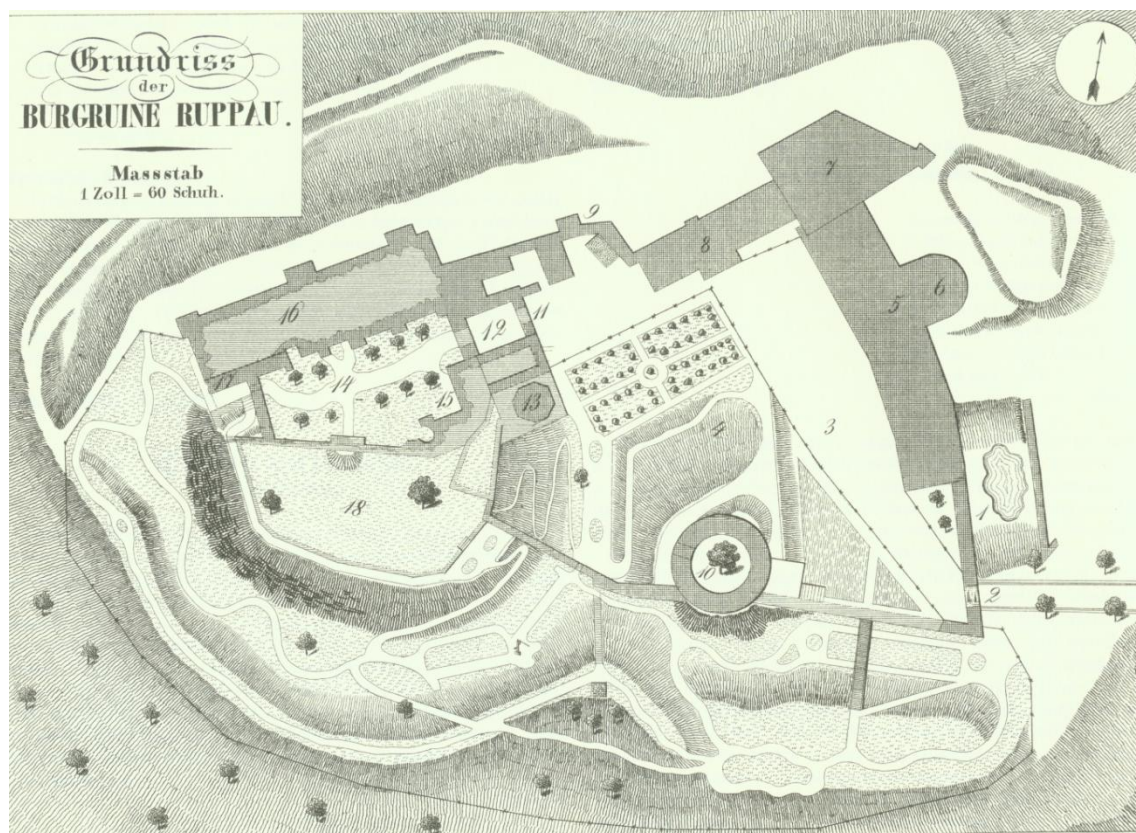
Literatura a prameny

- Archiv Pražského hradu, Stará plánová sbírka do r. 1918. Citováno jako APH.
- Anderle, J. - Škabrada, J. 2000: Pozdně gotická dělová bašta na hradě Roupově. In: Průzkumy památek II/2000, 3-14.
- Bělohávek, M. 1985: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. Západní Čechy. Praha.
- Durdík, T. 2009: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha.
- Geöninger, R. 2009: Bericht zur Bauforschung auf Burgruine Weitenegg an der Donau (Niederösterreich). Frankfurt am Main.
- Heber, F. A. 1844: Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser. Erster Band. Prag.
- Hlavenka, P. - Benda, M. 2020: Hrad Roupov, řezopohledy, půdorysy a řezy (M. Benda) zpracované na základě 3D modelu a fotogrammetrie (P. Hlavenka). Uloženo v archivu autorky.
- Hlavenka, P. - Sýkora, M. 2018: Hrad Roupov - dokumentace vnitřních prostor kuchyně. Firma Ing. Pavel Hlavenka, Ph Agentur. Uloženo v archivu NPÚ-ÚOP v Ostravě.
- Menclová, D. 1972: České hrady, díl druhý. Praha
- Rožmberský, P. 2006: Hrad Roupov ve starých popisech a vyobrazeních. In: Hláska XVII/1, 3-7.
- Sedláček, A. 1893: Hrady, zámky a tvrze království Českého IX. Praha.

⁴ Informace o existenci a podobě kuchyně ing. arch. F. Kašička, 1984

Obr. 1: Zaměření hradu, A. Majer 1976. Uloženo v archivu NPÚ-ÚOP v Plzni.

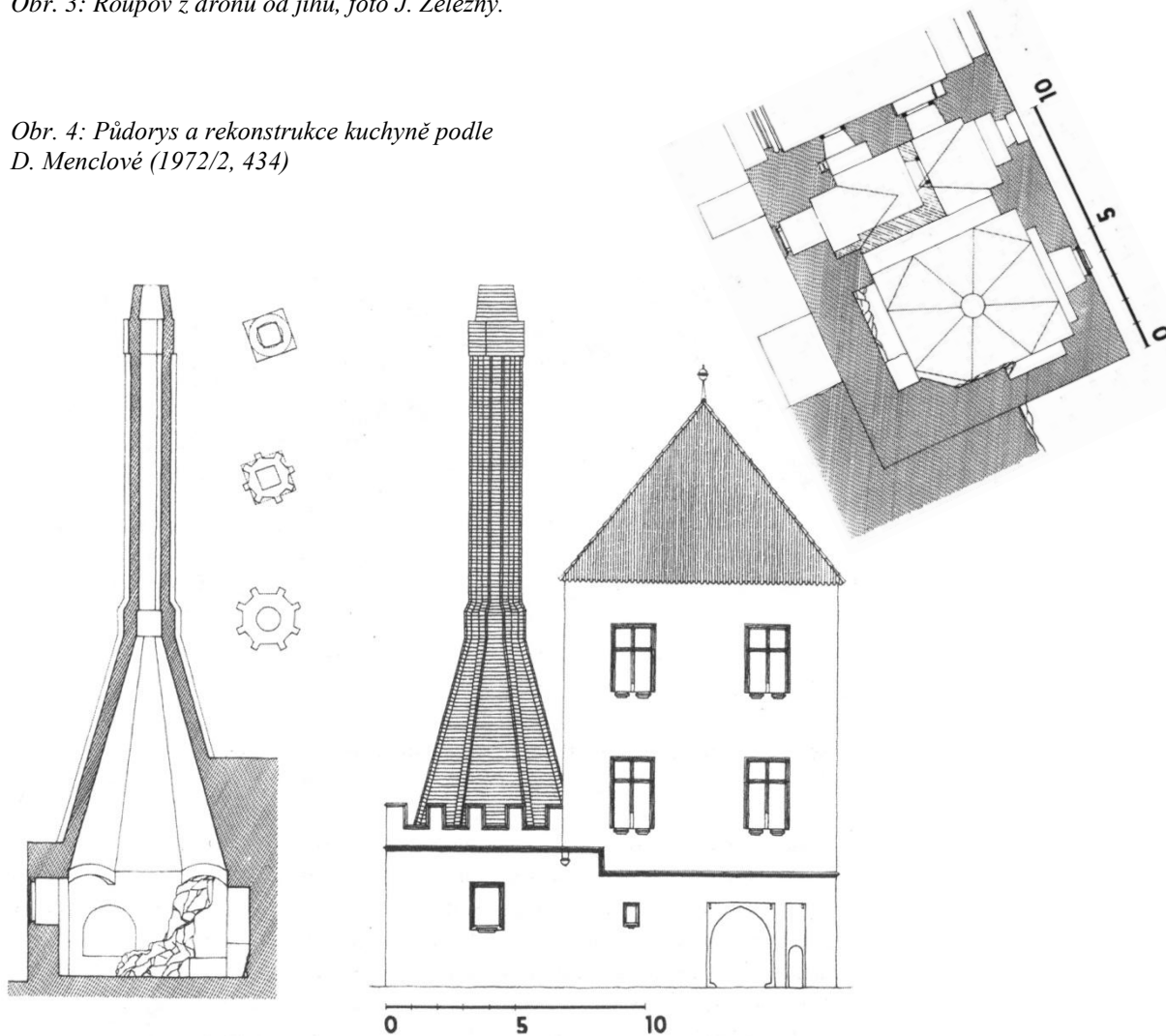

Obr. 2: Plánek hradu podle F.A. Hebera, 1844, kuchyně je číslo 13.

Obr. 3: Roupov z dronu od jihu, foto J. Železný.

Obr. 4: Půdorys a rekonstrukce kuchyně podle D. Menclové (1972/2, 434)

Obr. 5: Kuchyně s průjezdem z prostoru předhradí.

Obr. 6: Brána, stav mezi lety 1920-1940. Šipka označuje prostor, do kterého by se dle Menclové měla vejít branka pro pěší. Negativ i.č. 164.501, archiv NPÚ-ÚP.

Obr. 7: Zakončení římsy na obytné budově pozdně gotického křídla a navazující zdivo kuchyně.

Obr. 8: Zakončení římsy na obytné budově pozdně gotického křídla a navazující zdivo kuchyně. Stav před poslední opravou komína a korun zdiva kuchyně.

Foto dostupné z www.plzensky-kraj.cz/cs/RGlics_ShowPic.asp?strKod=95421384StrID=10430, stáří snímku nebylo uvedené, 1.4.2018.

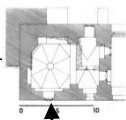
Obr. 9: Zakončení římsy na obytné budově pozdně gotického křídla a navazující zdivo kuchyně. Koruna zdiva byla opravená.

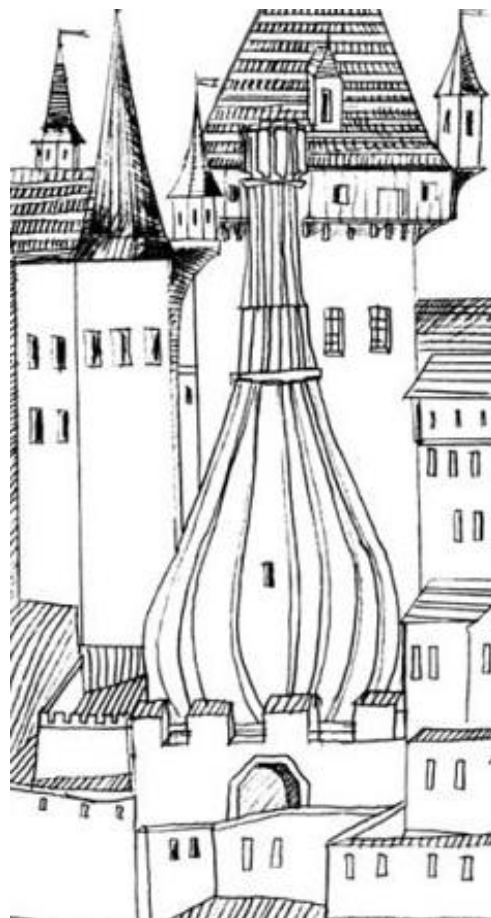
Obr. 10: Detail zakončení římsy. Šipka označuje předstupující zdivo 1. patra.

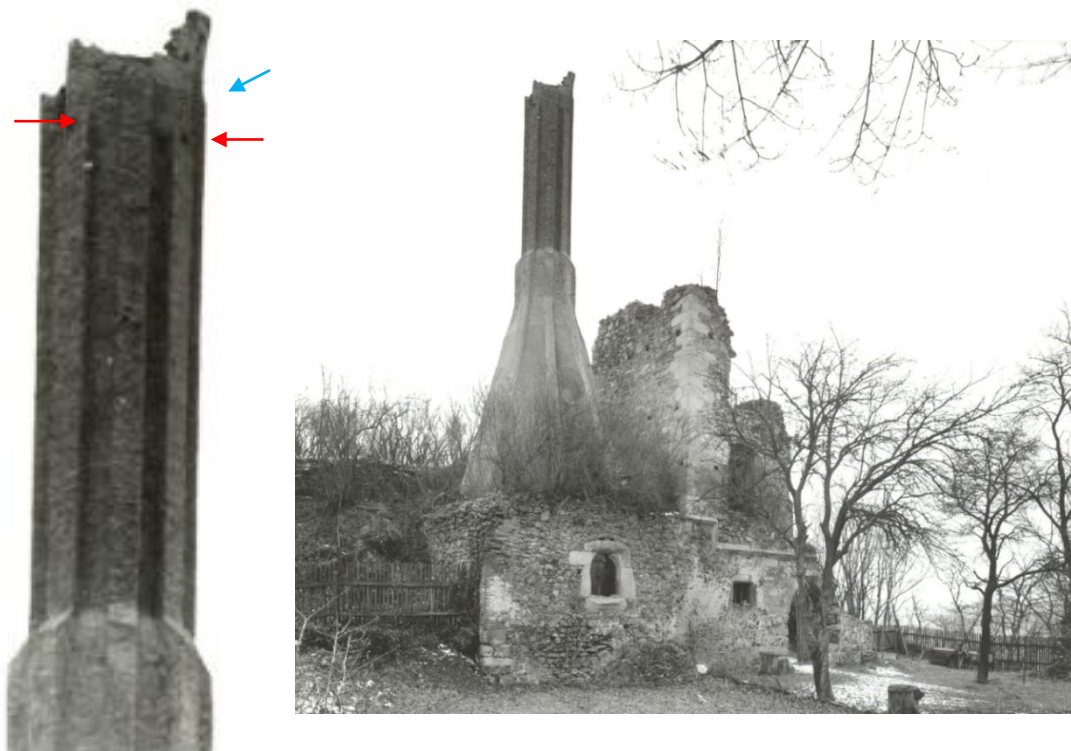
Obr. 11: Zakončení římsy na obytné budově pozdně gotického křídla a navazující zdivo kuchyně. Stav před opravou koruny zdiva kuchyně, viditelné řádkování zdiva beze stop po římsě. Foto dostupné z www.plzensky-kraj.cz/cs/RGlics_ShowPic.asp?strKod=95421384StrID=10430, stáří snímku nebylo uvedené, 1.4.2018.

Obr. 12: Okna vedoucí do předhradí, vlevo u kuchyně, vpravo z přípravný. Šipka označuje záklenek nad, dnes již neexistující, výlevkou .

Obr. 13. Roupov na knižní malbě z doby před polovinou 18. století, výřez. Soukromá sbírka. Foto Z. Gersdorfová. Roupov od jihovýchodu, matrika fary Vřeskovice, výřez. 2/2 18. století. Vyobrazení provedené podle zde uvedené knižní malby. Podle Rožmberský 2006, 6.

Obr. 14: Ústí komína. Stav před opravou koruny zdiva kuchyně. Červená šipka ukazuje ukončení žebra, nad nímž je nároží 3. úseku svislé části komína se čtvercovým průřezem. Modrá šipka ukazuje na šikmé ukončení žebra zhruba nad 1/3 výšty zakončení komína.

Foto dostupné z www.plzensky-kraj.cz/cs/RGlics_ShowPic.asp?strKod=95421384StrID=10430, stáří snímku nebylo uvedené, 1.4.2018.

Obr. 15: Ústí komína. Negativ i.č. 161.503A, archiv NPÚ-ÚP. Červená šipka ukazuje ukončení žebra, nad nímž je nároží 3. úseku svislé části komína se čtvercovým průřezem. Modrá šipka ukazuje na šikmé ukončení žebra zhruba nad 1/3 výšky zakončení komína.

Obr. 16: Ústí komína, dnešní stav. Světlé, neočazené cihly pochází z poslední opravy komína. Foto J. Železný.

Obr. 17: Nahoře: přechody DČK - silnější manžeta nad ní - střední, užší úsek svislé části komína. Šipka označuje zešíkmení na přechodu zvolené kvůli odtékání srážkové vody (sněhu). Dole: přechod mezi středním úsekem svislé části komína a čtvercovým ústím komína. Šipky označují ukončení žeber, nad nimiž se nachází roh horního úseku svislé části komína. Foto J. Železný.

Obr. 18: Mladší vstup do přípravný z průjezdu průrazem skrz někdejší niku sedile.
Foto F. Kolář.

Obr. 19: Okno do přípravný v průjezdu, patrně podávací okno.

Obr. 20: Jihozápadní strana kuchyně, vstup do přípravný z nádvoří s obloukem mladší pavlače, která respektuje a zároveň i chrání dveře. Foto F. Kolář.

Obr. 21: Vstup do přípravný s nádvoří.

Obr. 22: Přípravna, severovýchodní část se zalděným vstupním portálem a lunetou nad ním. Foto F. Kolář.

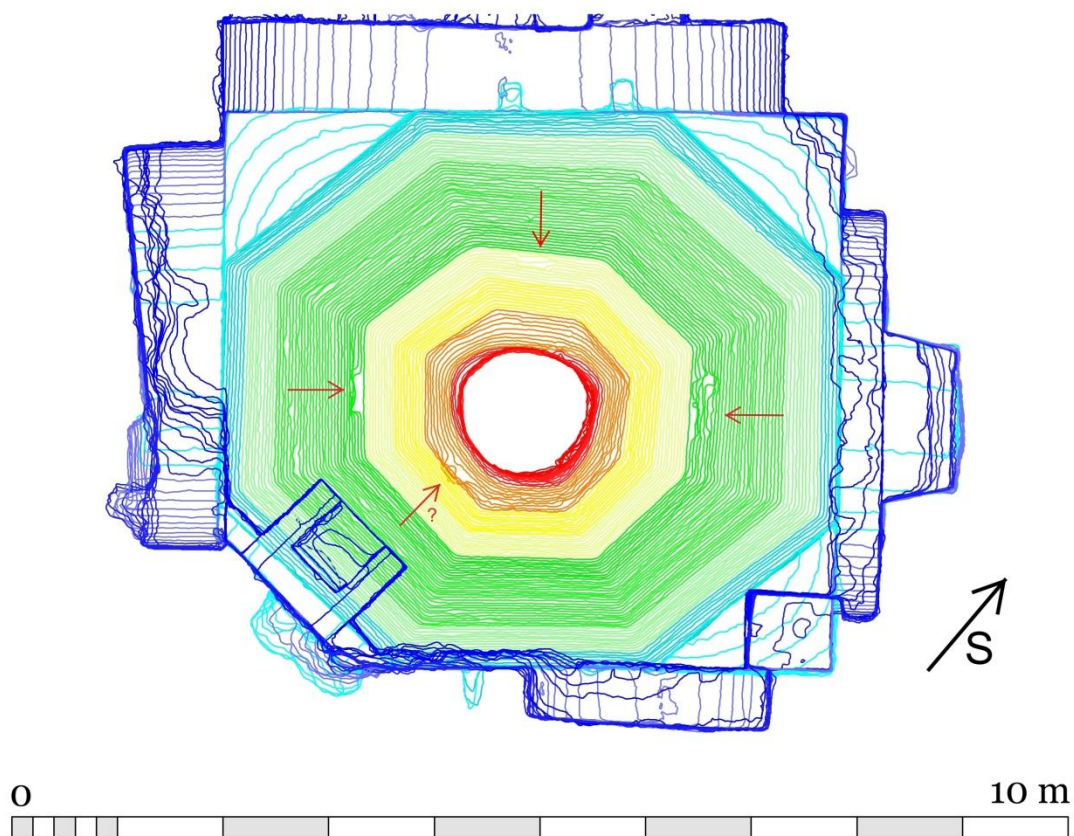
Obr. 23: Přípravna, severovýchodní část, vpravo nika okna s odkládacím výklenkem. Stav v r. 1984.

Obr. 24: Přípravna, okno do předhradí. Foto F. Kolář.

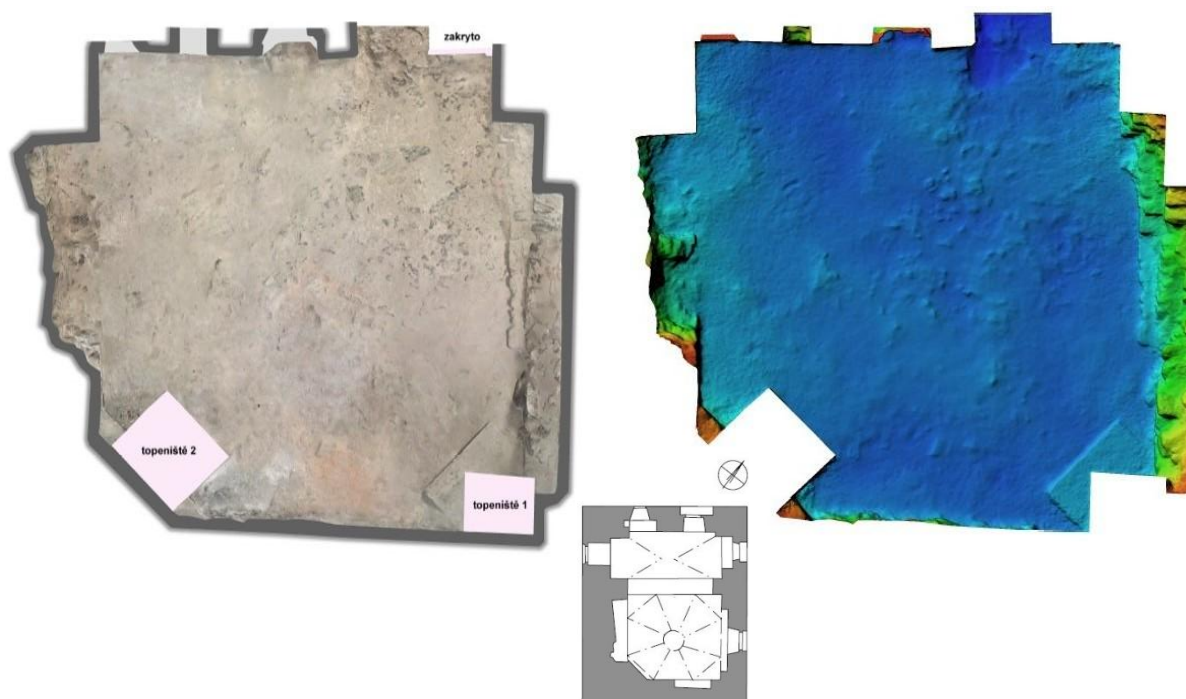

Obr. 25: Přípravna, záklenek otvoru pro výlevku ve zdi pod oknem do předhradí.

Obr. 26: Vrstevníkový plán kuchyně, interval vrstevníků 10 cm. Podle Hlavenka, Sýkora 2018, doplněno. Šipky označují polohu zazděných otvorů v oktogonu.

Obr. 27: Podlaha kuchyně. Podle Hlavenka, Sýkora 2018. Vlevo fotogrammetrie, vpravo hypsometrie.

Obr. 28: okno v severovýchodní stěně kuchyně. Stav v r. 1984.

Obr. 29: Výklenek v jihovýchodní stěně místnosti. Foto F. Kolář.

Obr. 30: Pas při jihozápadní stěně. Foto F. Kolář.

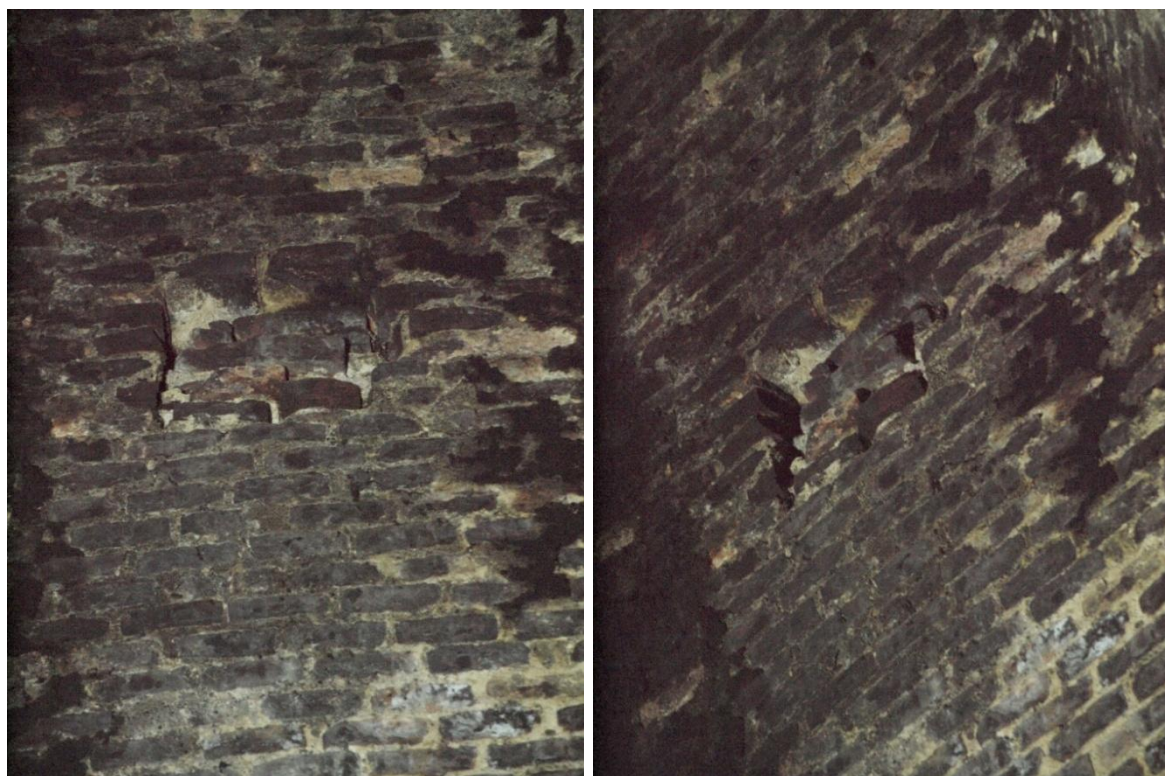

Obr. 31: Pas mezi kuchyní a přípravnou, za pasem mladší příčka s příkládacím otvorem pece. Foto F. Kolář.

Obr. 32: Ortofoto jihozápadní stěny kuchyně. Šipka označuje polohu zazděného otvoru. Na obr. Je vidět rozdílný sklon stěn oktogonu a odlišnou výši jižního pasu (vlevo) a západního trompu (vpravo). Hlavenka, Sýkora 2018.

Obr. 33: Zazděný otvor v jihozápadní stěně oktogonu.

Obr. 34: Zazděný otvor v jihozápadní stěně oktogonu. Výřez z ortofota. Hlavenka, Sýkora 2018.

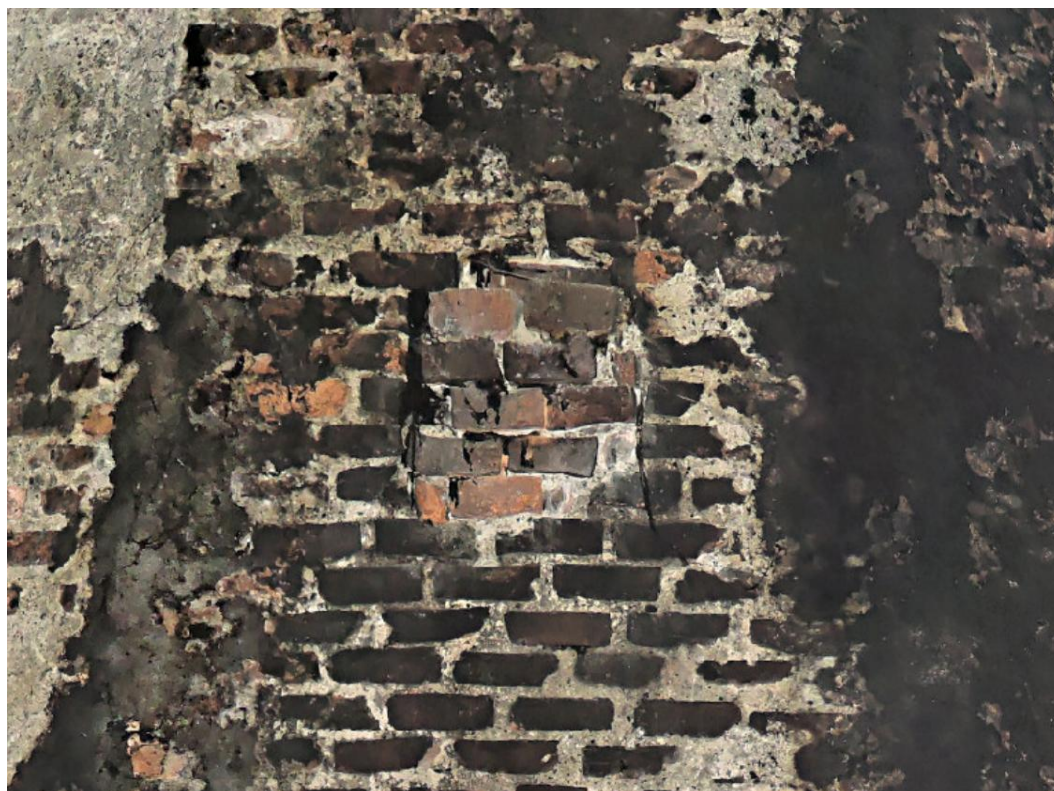

Obr. 35: Zazděný otvor v severozápadní stěně oktogonu

Obr. 36: Ortofoto severozápadní stěny kuchyně. Červená šipka označuje polohu zazděného otvoru. Na obr. je vidět odlišnou výši založení západního (vlevo) a severního trompu (vpravo). Černé čipky označují zazdivky na jihozápadní stěně (vlevo) a severovýchodní (vpravo). Hlavenka, Sýkora 2018.

Obr. 37: Zazděný otvor v severozápadní stěně oktagonu. Výřez z ortofota. Hlavenka, Sýkora 2018.

Obr. 38: Ortofoto severovýchodní stěny kuchyně. Šipka označuje polohu zazděného otvoru. Na obr. je vidět odlišný sklon stěn oktogonu. Hlavenka, Sýkora 2018.

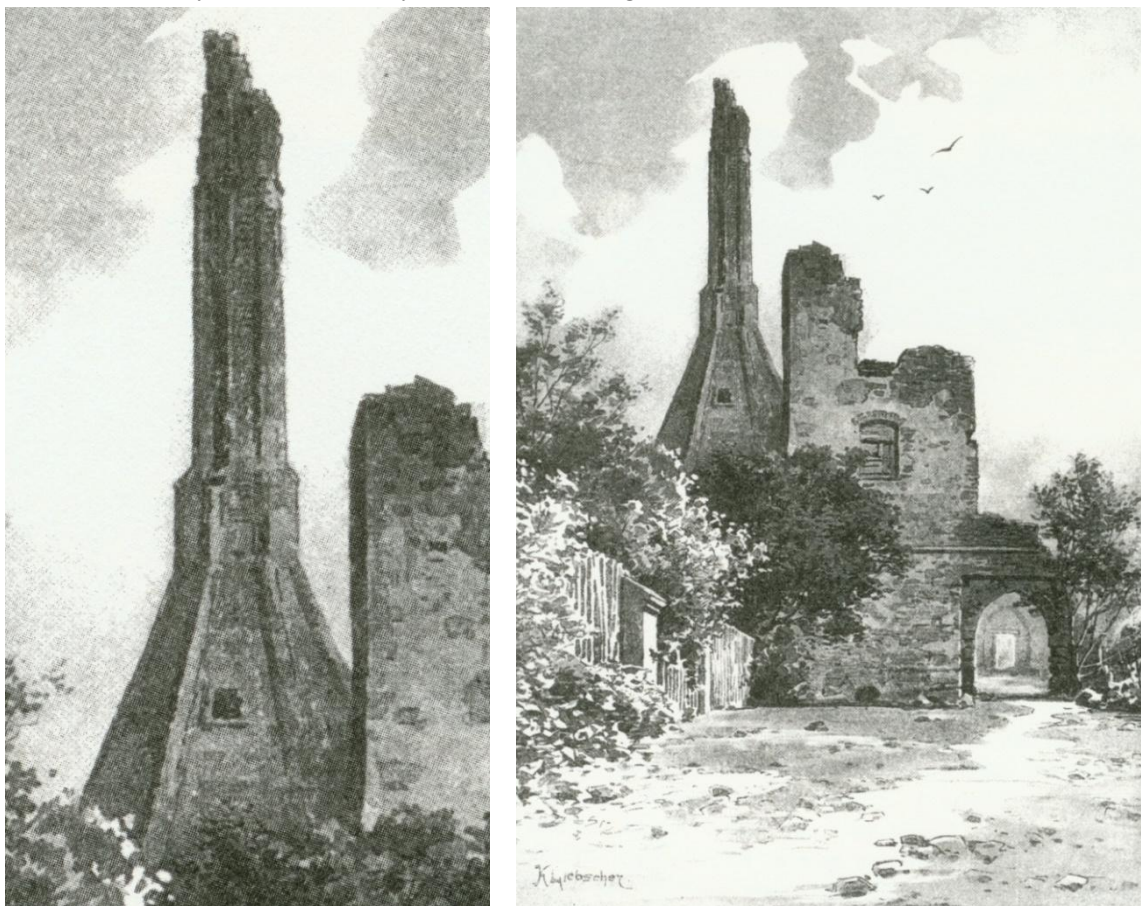

Obr. 39: Zazděný otvor v severovýchodní stěně oktogonu. Výřez z ortofota. Hlavenka, Sýkora 2018.

Obr. 40: Zazděný otvor v severovýchodní stěně oktogonu.

Obr. 41: Roupov na vyobrazení K. Liebschera v Sedláčkových hradech (1893, 211). Je otázka, zda otvor v DČK byl již uzavřený. Ústí komína, dochované jen torzálně, se zdá být složené ze dvou částí tak, jak má v rekonstrukci Menclová, neodpovídá však tvar, velikost (zde se komín zužuje) ani průběh žeber (zde pokračují minimálně na spodní část ústí).

Obr. 42: Foto datované mezi r. 1920 - 1940, uložené v archivu NPÚ-ÚP. Otvor v severovýchodní stěně oktogonu je již zazděný.

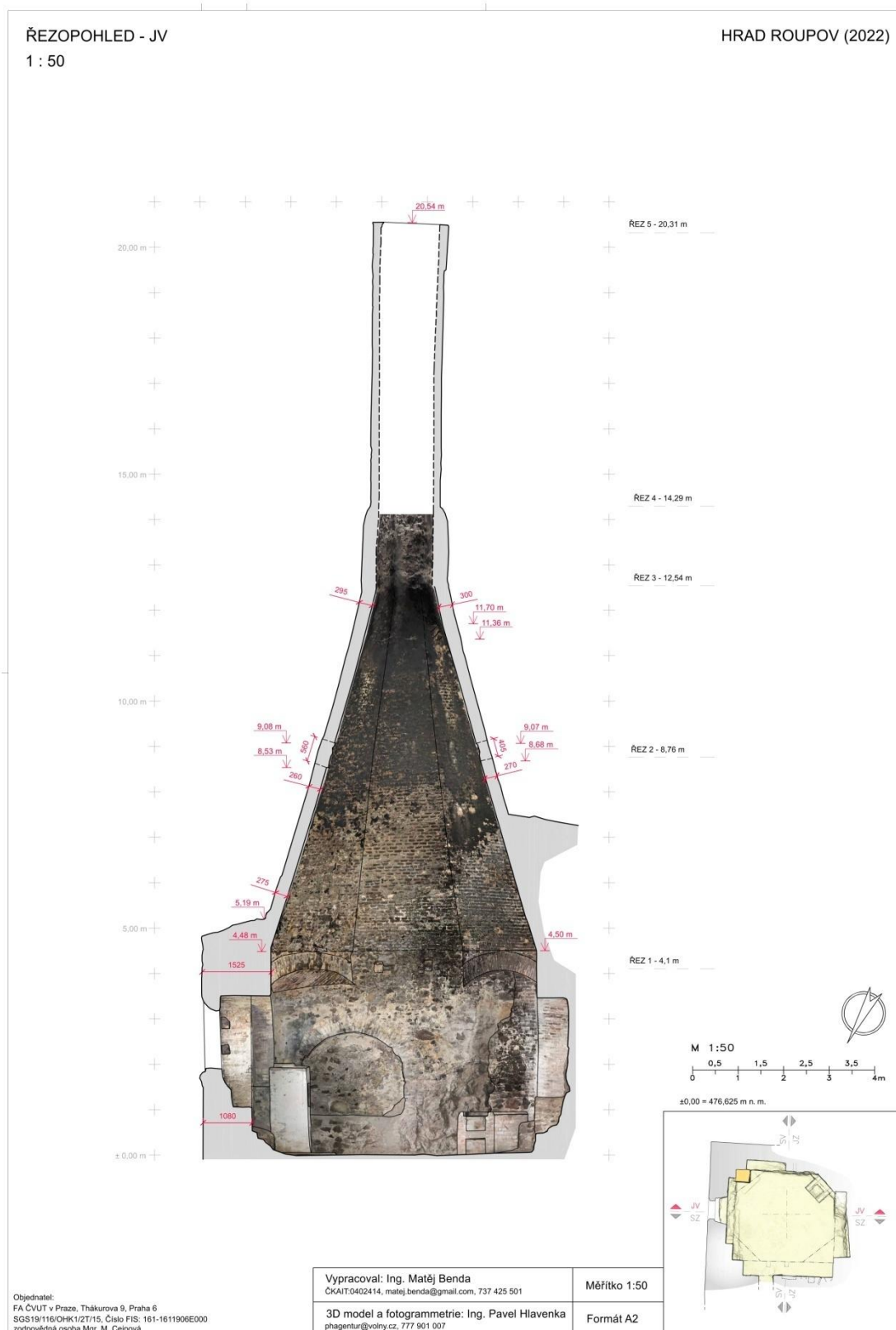

Obr. 43: Ústí komína, srovnání stavu zdiva na fotu v archivu NPÚ-ÚP z let 1920-1940, negativ i.č.

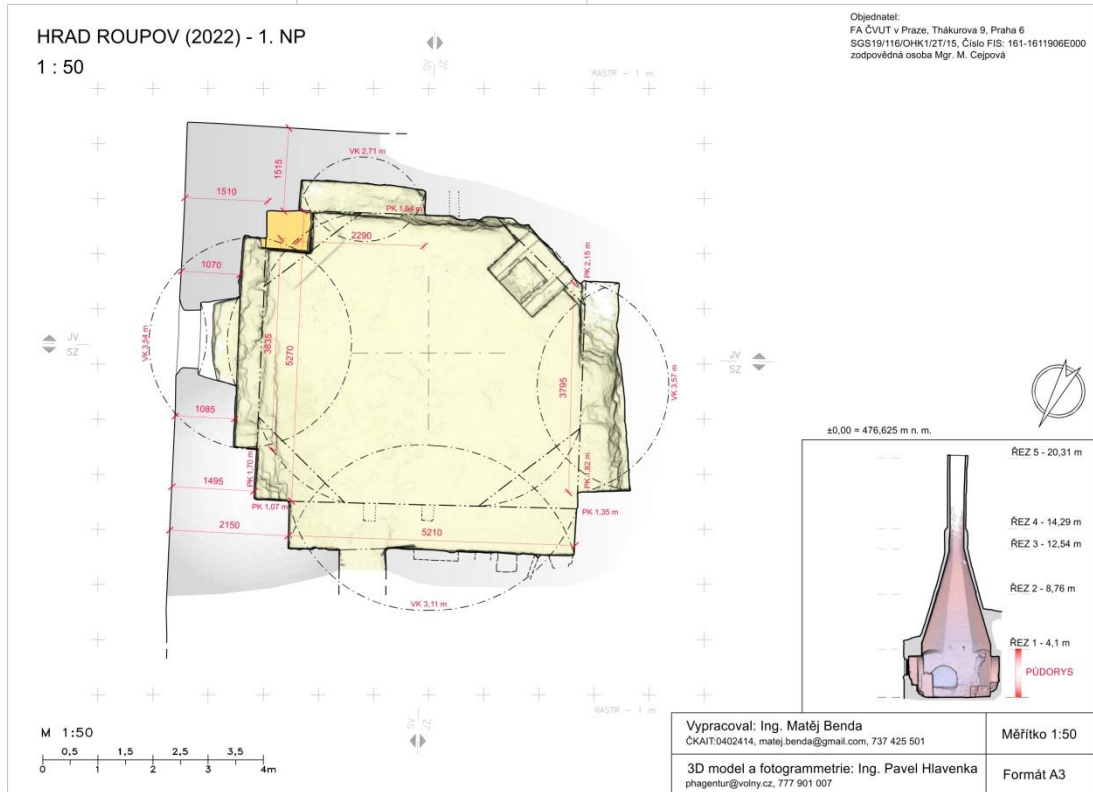
161.503A ,foto vlevo a na fotu z doby před poslední opravou, foto vpravo (Foto dostupné z www.plzensky-kraj.cz/cs/RGlics_ShowPic.asp?strKod=95421384StrlD=10430, stáří snímku nebylo uvedené, 1.4.2018.)

Snímek z let 1920-1940 ukazuje lépe zachované zdivo ústí komín - jeho horní čtverhranné části. Zdivo pod červenou čarou je ještě dochované na mladším snímku vpravo, nad čarou zaniklo.

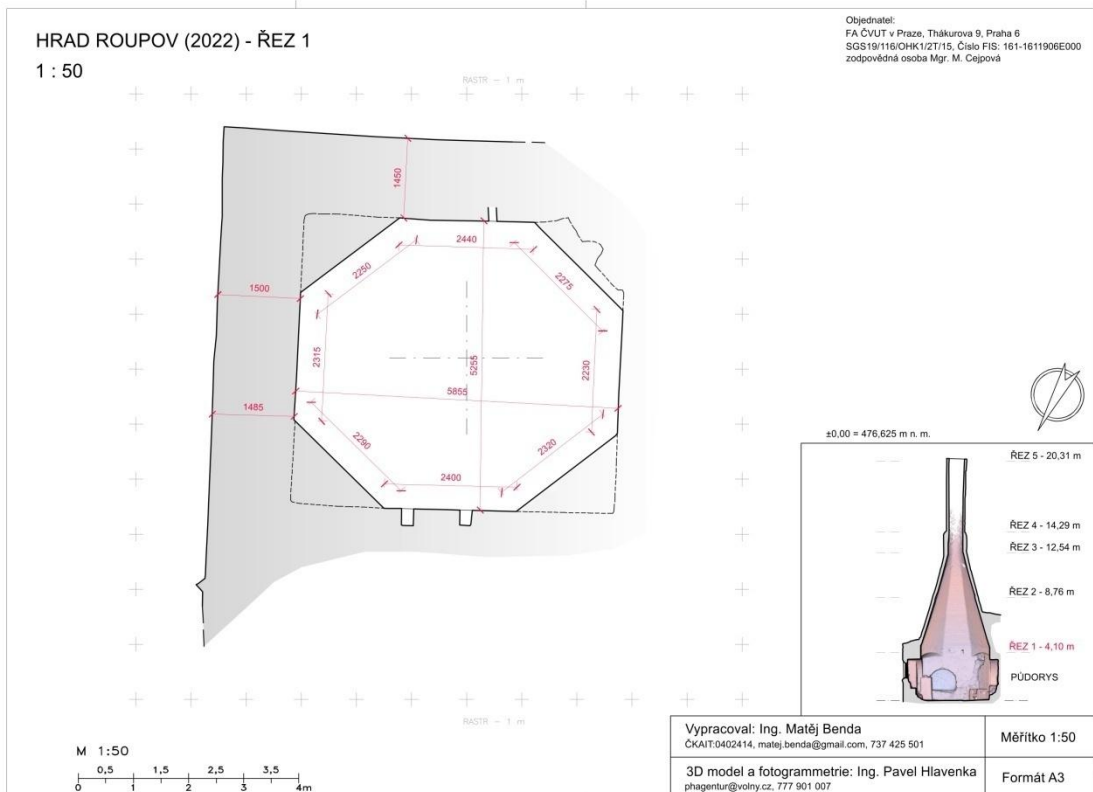

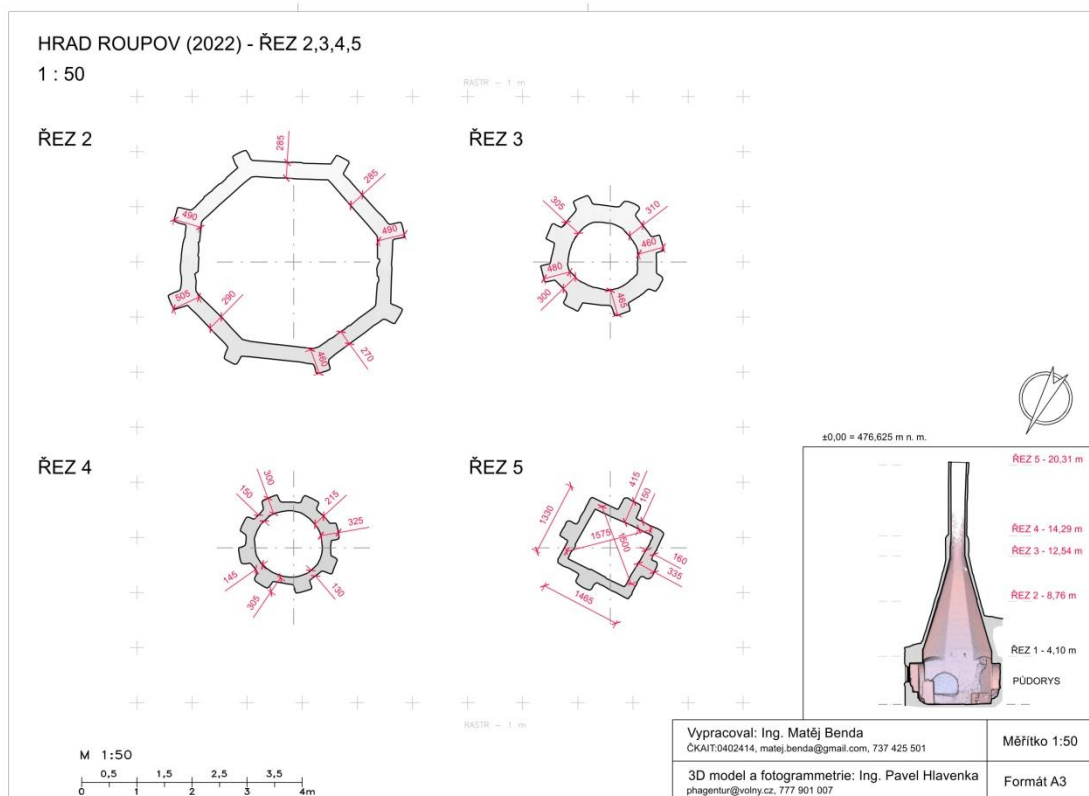
Obr. 44. Jeden ze 4 řezopohledů zpracovaných na základě 3D modelu a fotogrammetrie. Podle Hlavenka, Benda 2020.

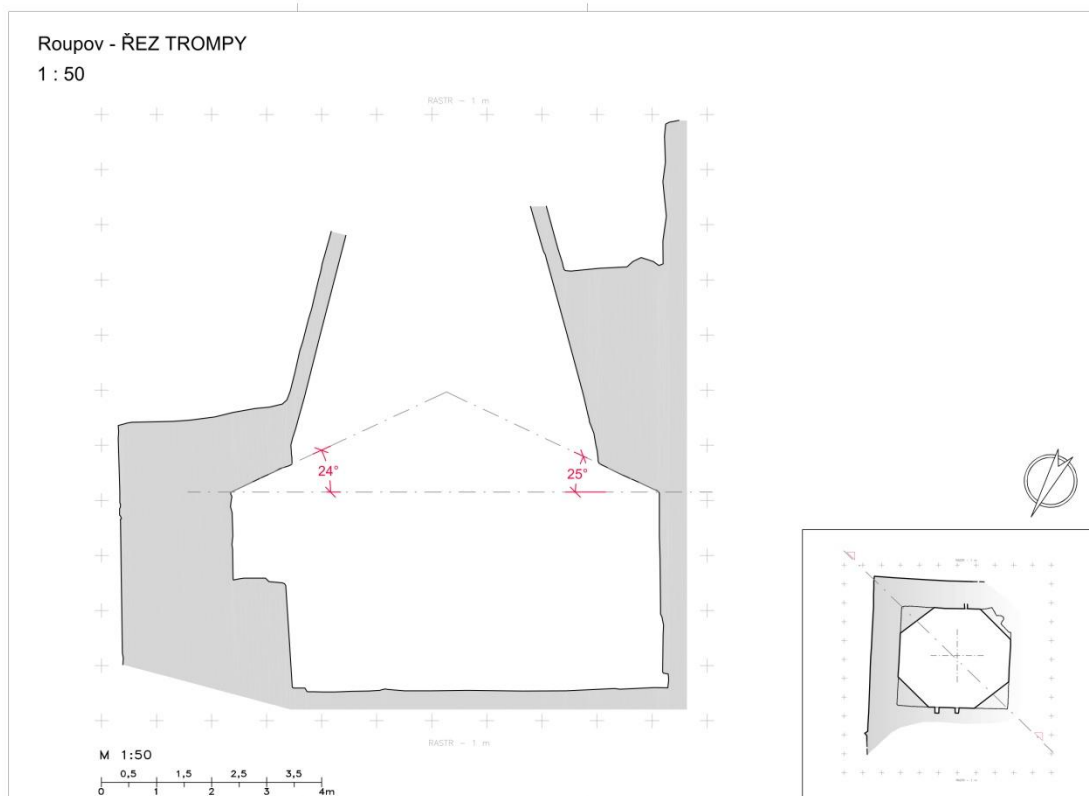
Obr. 45. Půdorys NP1 zpracovaný na základě 3D modelu a fotogrammetrie. Podle Hlavenka, Benda 2020.

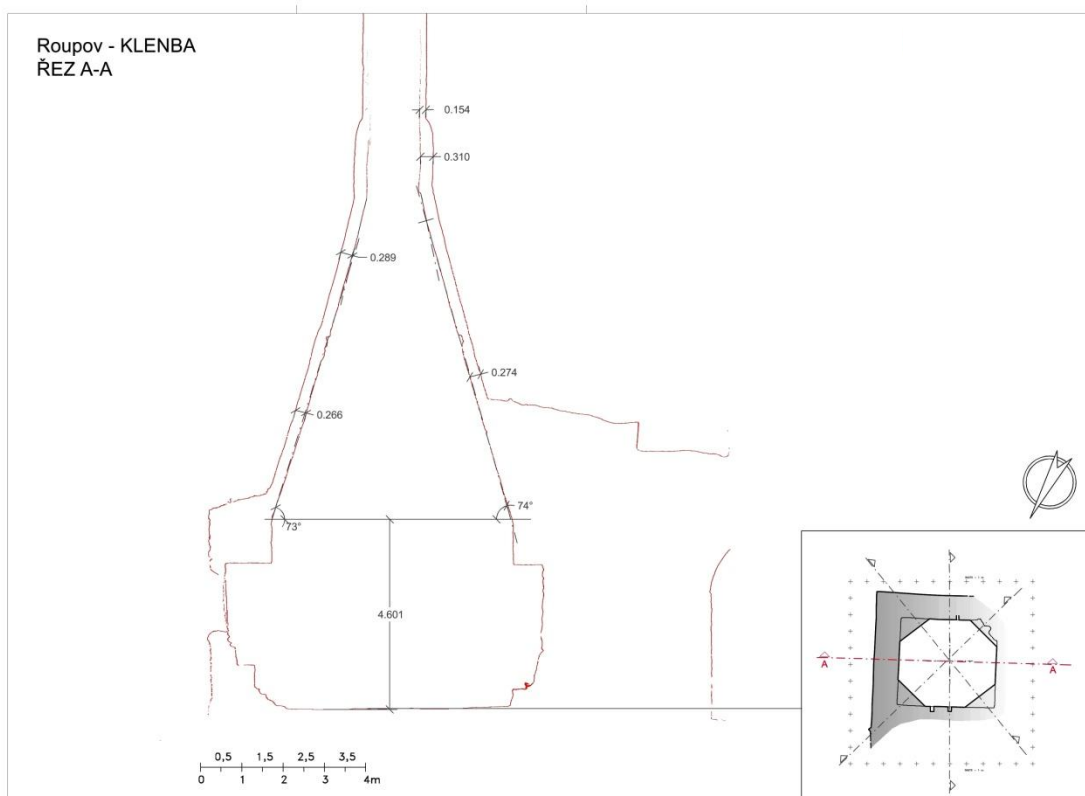
Obr. 46: Řez 1 zpracovaný na základě 3D modelu a fotogrammetrie. Podle Hlavenka, Benda 2020.

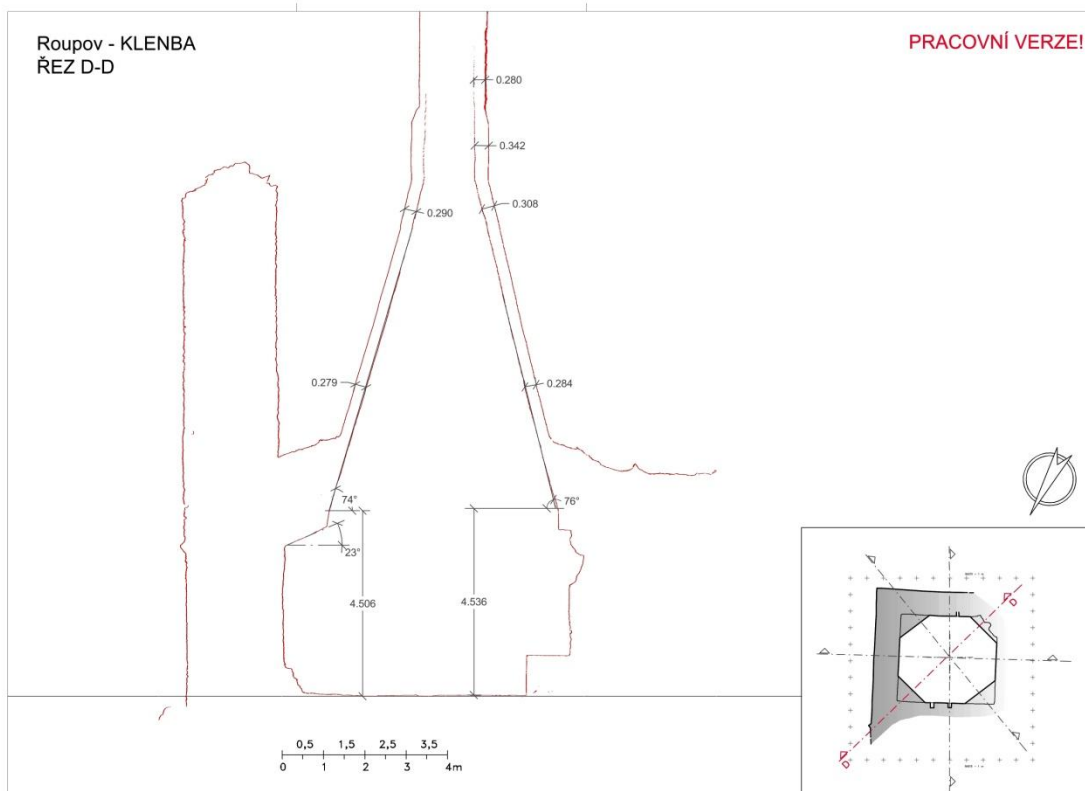
Obr. 47: Řezy 2-5 zpracované na základě 3D modelu a fotogrammetrie. Podle Hlavenka, Benda 2020.

Obr. 48: Jeden ze dvou řezů trompy. Zpracovaný na základě 3D modelu a fotogrammetrie. Podle Hlavenka, Benda 2020.

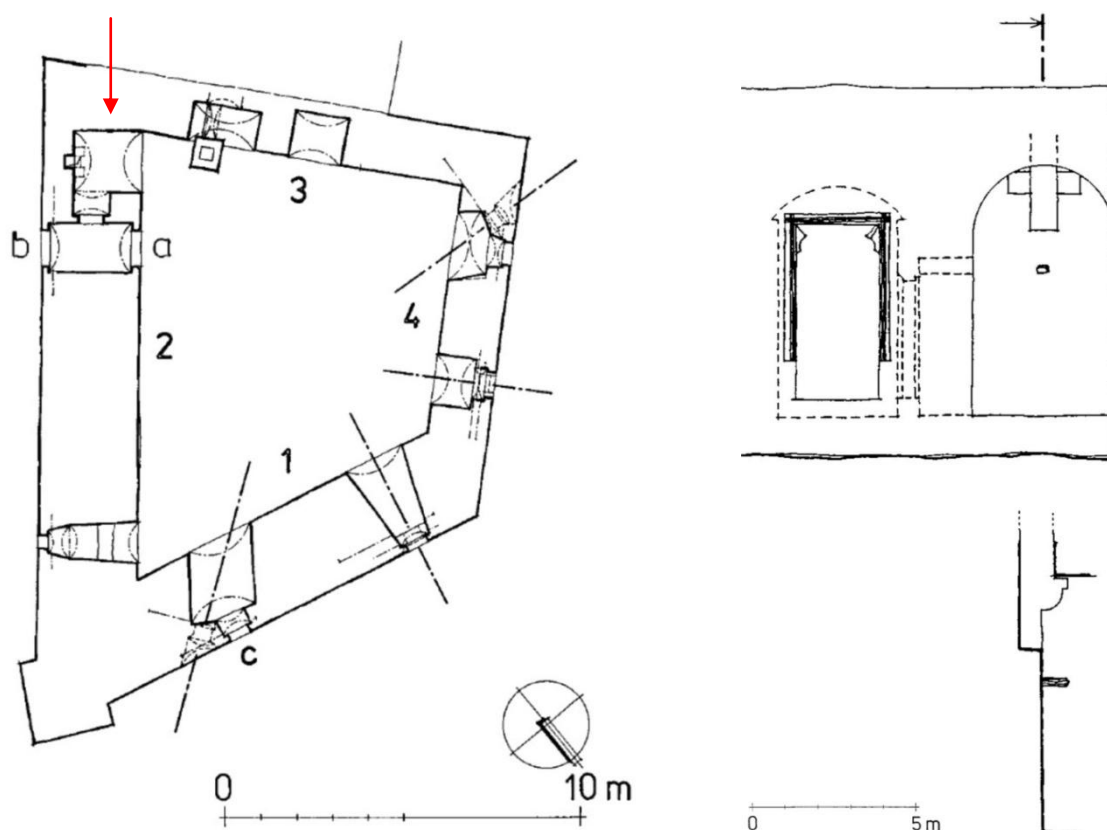
Obr. 49: Řez klenbou AA'. Zpracovaný na základě 3D modelu a fotogrammetrie. Podle Hlavenka, Benda 2020.

Obr. 50: Řez klenbou DD'. Zpracovaný na základě 3D modelu a fotogrammetrie. Podle Hlavenka, Benda 2020.

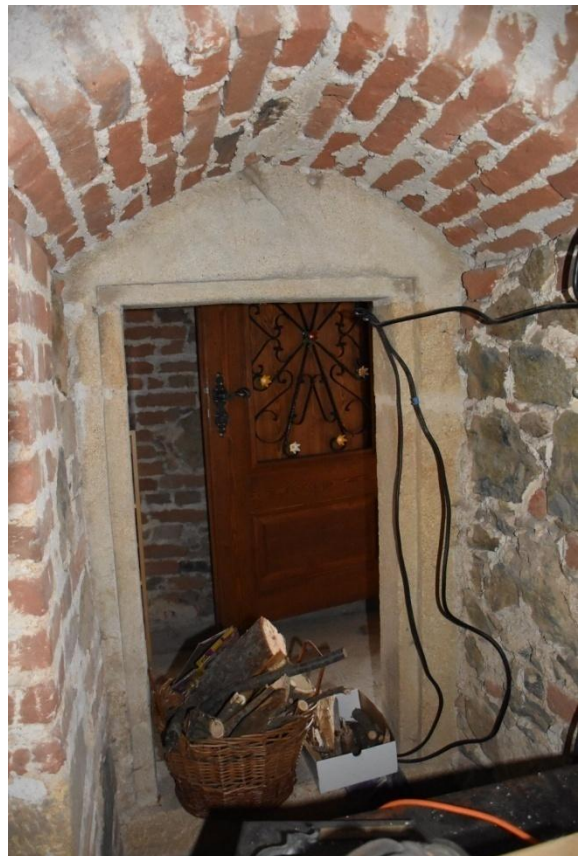
Obr. 51: Šikmé, nikoliv přečnělkové kladení cihel v oktogonu. Zpracované na základě 3D modelu a fotogrammetrie. Podle Hlavenka, Benda 2020.

Obr. 52: Půdorys polygonální bašty a řezy prostorem pro obsluhu kamen označovaným jako kuchyně. Šipka označuje prostor pro obsluhu kamen. Podle Anderle, Škabrada 2000, 6.

Obr. 53: Příkládací prostor v 1. patře polygonální bašty. Foto F. Kolář.

Obr. 54: Příkládací prostor v 1. patře polygonální bašty. Foto F. Kolář.

HRAD SKÁLY

Okres Žďár nad Sázavou, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 29070/7-4308 - zřícenina hradu Starkov

Historie

Hrad je prvně zmiňován roku 1384 v souvislosti s odkazem jeho zakladatele Archleba ze Stařechovic, který ho převedl na své syny Erharta a Jana. Dále se v pramenech setkáváme pouze s Erhartem, který již používal predikát ze Skal. Erhart který zemřel v roce 1415, ustanovil poručníkem svých nezletilých dcer Erharta Pušku z Kunštátu. Ten však vdovu po Erhartu ze Skal i s dětmi z hradu vypudil a usadil v něm svoji loupeživou družinu. Ta tu zůstala až do jeho smrti v roce 1419. V husitském období hrad držela prohusitská posádka a v roce 1439 se na hradě setkáváme s početnou družinou táboritů vedenou hejtmánem Janem z Brezan (Břežan). Ten se hradu následujícího roku za odstupné vzdal, ale část posádky zůstala. Proto byl hrad dobyt a následně zbořen (Belcredi 2011, 6-7).

Popis stavby, stavební vývoj

Architektonické členění horní části hradu zcela vycházelo z terénní konfigurace, neboť ke stavbě bylo ojedinělým způsobem využito skalních bloků. Svoji podobou se blíží hradům s plášťovým zdívem, avšak v tomto případě tvoří plášť ze tří stran místo zdíva skály. Téměř v polovině jeho padesátimetrové délky jej mohutná zeď rozděluje na dvě části, které se od sebe značně liší výškově. Ve vyšší části je hradní jádro, v nižší předhradí (Belcredi 2011, 6-7).

Kuchyně

Na hradě Skály byly archeologickým výzkumem objevené 2 kuchyně. Kuchyně 1 se nacházela na předhradí, je datovaná na přelom 14/15. století. Kuchyně 2 nahradila kuchyni 1. Byla vystavěná v hradním jádře z dřeva pokáceného v roce 1425 (dendrochronologické datování) (celý oddíl "Kuchyně" je zpracovaný na základě článku L. Belcrediho, 2010, 347-369).

Kuchyně 1

Poloha a popis kuchyně

Kuchyně se nacházela na severní straně předhradí na skalní terase dlouhé 5 m. Severní a západní stranu kuchyně tvořily skály, stěny východní a jižní byly zděné. Nevýhodou této polohy bylo to, že velikost kuchyně byla značně limitována rozměrem skalní terasy, na které byla situovaná. Vstup do kuchyně se nacházel asi 5 m od brány do horní části hradu a jen 2,50 m od schodiště, které obě hradní části propojovalo. Poloha kuchyně byla z tohoto pohledu zvolena velmi strategicky.

Pod terasou, na které kuchyně stála, byla 0,50 m mocná vrstva smetiště překrytá dvacetimetřovou vrstvou mazanice, která s největší pravděpodobností pochází ze DČK kuchyně.

Vybavení kuchyně

Převážnou část kuchyně zabírala podesta na vaření, která byla vložena do severozápadního kouta kuchyně tvořeného dvěma skalními bloky. Přístupná byla od jihu a od západu. Její jihovýchodní roh byl zaoblený, protože musela sledovat průběh skalní terasy, aby se zachoval průchod mezi východní a jižní částí kuchyně. V nejužším místě je vzdálenost mezi podestou a obvodovou zdí kuchyně jen 0,70 m, na jihu je vzdálenost 0,80 m.

Rozměry podesty byly 3,20 x 3,40 m, směrem do interiéru kuchyně tvořila stěnu podesty kamenná zeď široká 0,6 m. Tato zeď se dochovala na východní straně v původní výši 0,85 m. V tomto místě, v šíři 0,8 m, se na ní zachovala i jílová omazávka.

Vnitřní část podesty o rozměrech 2,60 x 2,80 m byla před stavbou podesty vyrovnaná vrstvou malty místy silnou až 20 cm a mírně skloněnou k jihu. Na ni byly položeny dřevěné desky (dochovaly se otisky v maltě a některé suky). Následoval zásyp černě zbarvené zeminy, která obsahovala i úlomky kostí, keramiky, železné hřeby a drobnější kameny. Tento zásyp byl pokrytý

jílovým výmazem, který se za provozu podesty vypálil do červena, nejvíce ve střední a jihovýchodní části, nejméně u skalních bloků. Výmazy se opakovaly, patrně kvůli poškození, podařilo se zachytit 4 vrstvy výmazů. Spolu s posledním vymazáním vnitřní části podesty byla zvýšená i její obvodová zídka. Povrch vnitřní části podesty nebyl rovný. Skláněl se k jihu, v tomto směru na něm byly 2 menší vlny. Ve směru východ - západ měl mísovitý tvar s okraji výrazně vytaženými na západní straně na skálu a na východní na kameny obvodové zdi. Nedosahoval až k okraji obvodové zídky, končil 0,25 m pod dochovanou korunou.

Podesta se dochovala ve výborném stavu díky tomu, že byla překrytá vrstvou mazanice a kameny. Mazanice se na ni zřítila patrně z dymníku, ze severní strany se na ni šikmo sesula zeď a spadlo na ni i několik kamenů z nadezdívky západní skály.

Odvod kouře

Skály nad kuchyní tvořily vysoké převisy, které stavitelé využili k vybudování DČK kuchyně.

Převis tvořený severní a západní skalní stěnou kuchyně zakrýval více než polovinu podesty a vypínal se do výše 2,25 m. Nad ním vystupuje další blok až do výše 5,50 m, jenž překrýval další část podesty. Mezi bloky vznikla mezera široká 0,6 m od západu a 2,25 od jihu. Tato mezera byla zúžená zvýšením západní skály nadezdívkou a připojením horní části jižní stěny kuchyně, která byla nakloněná a zapřená o skálu. Tato šikmá část byla patrně dřevěná a omazaná jílem. Tomu odpovídala i mohutná vrstva mazanice nalezená na povrchu podesty.

Tak vznikl excentricky situovaný dymník s otvorem nad jihozápadní částí podesty. Kouř odcházel také mezerou mezi oběma skalními bloky, která vystupuje v horních partiích skal již zcela mimo vlastní ohniště.

Konec fungování kuchyně 1

Původní hradní kuchyně přestala plnit svoji funkci v souvislosti s celkovou degradací dolní části hradu. Po smrti Erharta Pušky z Kunštátu v r. 1419 se jeho loupežná družina rozdělila a více než polovina členů již v červnu ze Skal odešla do jiných služeb. Na hradě tak zůstala nepočetná posádka 10-15 lidí, pro kterou se stalo obývání celého hradu zbytečným přepychem. Koncentrací života do horní části hradu zřejmě zamýšleli učinit jeho provoz a obranu snazší. V důsledku toho byla dolní část vyklizena, v provozu musel zůstat jen prostor brány, údržba a ochrana obvodového zdíva a zřejmě také hospodářské budovy, především stáje. Tento proces se završil výstavbou nové kuchyně v horní části hradu ze dřeva pokáceného v r. 1425 (Belcredi 2010, 347-354).

Komunikační schéma

Vstup do kuchyně se nachází asi 5 m od brány do horní části hradu a jen 2,50 m od schodiště, které obě hradní části propojovalo. Hotová jídla z kuchyně tak bylo možné rychle odnést do hradního jádra, kde se nacházel hradní palác a obytná budova označovaná jako purkrabství. V bezprostředním dosahu kuchyně byly také budovy na předhradí.

Kuchyně 2

Poloha kuchyně

Kuchyně se nachází v západní části nádvoří hradního jádra, při téměř 3 m silné zdi, která oddělovala hradní jádro od předhradí. Podél celé dělicí zdi byla založena dřevěná stavba postavená kombinací srubové a sloupové technologie, která byla rozdělena příčkou na dvě prostory. Severní prostora tvořila předsín o vnitřním rozměru 320 x 430cm, určenou zřejmě pro strážné, kteří zde měli kruhové ohniště. Kouř z něj odcházel volně stropem v hrubě přitesaných fošen. Jižně od předsíně se nacházela vlastní kuchyně.

Popis kuchyně

Kuchyně měla rozměry 6,00 x 4,60 m. Nádvořní (východní) zeď byla roubená, při dělicí zdi byla objevené jámy po sloupech. Tyto nosné sloupy byly zřejmě stejné vysoké jako roubená stěna. V úrovni stropu byly sloupy a roubení propojené, na tyto spoje byly položeny desky a na ně vrstva mazanice. Do kuchyně se vstupovalo z nádvoří vchodem situovaným 0,65 m od severovýchodního rohu. Jelikož před vstupem probíhal odtokový kanál, který sbíral srážkovou vodu z hradního jádra a odváděl ji průchodem v dělicí zdi do předhradí, byl přes něj v místě vstupu položen kámen o velikosti 80 x 65 cm. Kanál se pak zahýbal do kuchyně a procházel

před podestou směrem k průchodu v příčné zdi. Stěny kanálu byly zpevněné kameny, při výzkumu byl zaplněný především mazanicí.

Kuchyně byla osvětlená oknem, které bylo již původně vestavěné do dělicí kamenné zdi a sloužilo zřejmě jako střílna. V kuchyni bylo využíváno nejen jako okno osvětlovací, ale i větrací. Okno bylo na vnitřní straně široké téměř 0,97 m a tuto šíři si zachovávalo do hloubky 1,90 m. Ve zbylé délce 1,00 m se rychle zužovalo. V místě ukončení je stěna již velmi špatně dochovaná, takže jeho šíři na vnější straně můžeme pouze odhadovat na 0,20-0,30 m. Dělicí zeď byla ubouraná při demolici hradu a dochovala se v průměrné výši cca 1,50 m nad podlahou kuchyně, tj. v úrovni spodní části okna, její původní výše je odhadovaná až 12 m.

V jižní části kuchyně byla podesta na vaření kombinovaná s pecí. Mezi podestou a skálou na jihu a zdi na západě byl žlutý jíl, který zřejmě sloužil jako izolace skály a zdi před žářem z ohně. Podlahu kuchyně východně od podesty tvořilo několik prken, ve zbývající části byla vrstva mastné černé hlíny z doby fungování kuchyně a pod ní vrstva drobných kamenů o síle 10 cm, které zpevňovaly původní povrch.

Zánik kuchyně

Zánik kuchyně způsobila dělová koule průměru 40 cm a váže 90 kg. Koule byla nalezená v prostoru vstupu do kuchyně. Podle všech indicií prořala východní stěnu kuchyně a tím způsobila její pád směrem do nádvoří. Následoval požár, jehož stopy jsou i na samotné kouli.

Vybavení kuchyně

Ve středu jižní části kuchyně stála podesta na vaření o rozměrech 1,90 x 2,10 m. V severní polovině podesty byla do její hmoty vložená pec. Při archeologickém výzkumu se podařilo rekonstruovat postup výstavby podesty.

Před výstavbou podesty byl terén vyrovnán nasypáním vrstvy keramických střepů, místy silné až 17 cm. Těleso podesty se skládalo ze dvou odlišných polovin, které byly později po obvodu ještě různě doplňované. Obě části byly stavěné v jedné stavební etapě a byly navzájem provázané. Nejdříve byla vystavěna přední část (tzn. severní). V ní byl kameny obestavěný volný prostor o šířce 80 cm, hloubce 90-100 cm a výšce 30 cm. Jeho dno bylo vyloženo dvěma vrstvami kamenů. Jen 10 cm od ústí na něm byla umístěna dlaždice o velikosti 20 x 20 cm a výšce 2 cm a v zadní části plochý kámen o velikosti 30 x 30 cm a výšce 12 cm. Tento prostor byl od západu obestavěný třemi řadami kamenů položenými ve třech vrstvách. Stejná byla zřejmě původně situace i na straně opačné, ale zdá se, že zde došlo k výpadku některých kamenů, které byly později nahrazeny již jen hlínou. Zadní stěnu pece tvořilo 5 vrstev kamenů, které vytvářely již zmíněný předěl v konstrukci podesty. Poslední z nich vyčnívala nad vápennou maltu, která utvořila strop dutého prostoru a která byla nalitá též přes kameny na západní straně, nikoliv však na straně opačné. Aby bylo možno dutinu vytvořit, byla pec svrchu překryta dřevěnými deskami, jejichž otisky zůstaly v maltové vrstvě, která na ně byla nalitá. Ještě v době výzkumu byl ve střední části pece pod maltou dutý prostor.

Obvod podesty tvořily 3 řady trámů položených na kamenné spodní vrstvě. Přední část podesty se vstupem do pece byla patrně dodatečně prodloužená. Na povrchu podesty byly rozlišitelné jílové výmazy povrchu. Z jejich četnosti a intenzity propálení je zřejmé, že nejvíce byla využívána přední část podesty.

Odvod kouře

Podlaha kuchyně s podestou na vaření byla při výzkumu překrytá mohutnou vrstvou mazanice, která vytvářela dvě odlišné skupiny, jež se částečně překrývaly. Před podestou byla vrstva z drobnějších kusů s otisky kulaté tyčkoviny. Tato mazanice izolovala plochý strop kuchyně.

Nad ní bylo několik bloků kompaktní mazanice vrstvy, ze které bylo možné vyčíst podrobnosti o konstrukci, již byla součástí - dřevohliněné DČK kuchyně. Zásah dělovou koulí způsobil, že se DČK šroubovitým pohybem složila v kompaktním stavu směrem k východu. Zachovala se v šikmé poloze oproti původnímu postavení, jen jednotlivá pole se vůči sobě poněkud posunula.

Stěny DČK tvořila na západě příčná zeď, která oddělovala horní a dolní hrad, na jihu skála, na severu a východě dřevohliněné stěny. DČK tak měla čtyřboký asymetrický tvar se dvěma

stěnami svislými a dvěma šikmými. Konstrukce šikmých stěn byla složitá. Základ tvořily podélné trámy, které byly asi 125 cm od sebe. Do nich byly odspodu začepované hranoly o straně 10-13 cm vzdálené 100-140 cm od sebe. Na ně byly příčně z horní strany natlučeny užší desky, k nimž byly zespuďu hřebíky přibity laťky o stranách 2 až 3 cm o nezjištěné délce. Vzdálenost mezi hřebíky byla jen 4 až 5 cm. Mezi horními užšími deskami a spodními latěmi procházely hranoly, takže mezi nimi byla mezera cca 10 cm. Na spodní laťky pak byly přibité pomocné desky, které zachytily jíl, kterým byla konstrukce odshora vyplněná. Po naplnění konstrukce jílem byla z horní strany též překryta deskami a na ně položen pravděpodobně šindel. Když celá masa mazanice dostatečně proschla, bylo možné odstranit pomocné desky ze spodní strany. Celý výmaz pak držel na tisících hřebíků, ale i na lištičkách a hranolech, které se ocitly uvnitř hmoty. Následně bylo možné pod dýmníkem zatopit a dalším vypalováním se stával stále tvrdším a kompaktnějším, takže jeho část přežila i pád z poměrně velké výšky. Velikost celé DČK je obtížné stanovit. Lze předpokládat, že zabíral celou šikmou plochu nad ohništěm a snad i celou šířku místnosti, tudíž lze velikost odhadovat na 5,00 x 4,60 m.

Konstrukce odvodu kouře z kuchyně 2 je na pomezí mezi dýmníkem a dýmníkovým komínem.

Komunikační schéma

Kuchyně byla součástí hradního jádra, obytné budovy byly bezprostředně v dosahu, jídlo se nosilo přes nádvoří.

Zásobování vodou

Přímo v hradním jádře byla na nádvoří cisterna.

Odstraňování odpadů

Kuchyně 1

V době, kdy končilo užívání kuchyně a předhradí již ztrácelo svůj význam, protože velikost posádky na hradě se zmenšila, vzniklo smetiště v terénu pod kuchyní. Do té doby se tuhý odpad patrně odnášel. Jak se nakládalo s tekutým odpadem, nevíme, výlevka objevená nebyla.

Kuchyně 2

V severozápadním koutě kuchyně se našla jáma vyplněná kostmi, která snad sloužila jako odpadní jáma. Potom musela být po zaplnění vynášena. V posledním odbobí fungování hradu však kosti a další odpad pokryly podlahu kuchyně ve značném množství, takže k vynášení odpadu určitě nedocházelo.

Množství odpadu se našlo i na předhradí pod horním hradem, kde odpad vyházený z brány po svahu vytvořil kužel, který postupně vyplnil značnou část nádvoří dolního hradu. Jak se nakládalo s tekutým odpadem, nevíme, mohl být využíván odpadní kanál, který vedl přes kuchyni.

Závěr

Kuchyně vykopaná na hradě Skály poskytuje unikátní soubor informací o konstrukci jak DČK, tak podest na vaření.

Využití skalních bloků ke konstrukci DČK v kuchyni 1 je dokladem jak maximálního přizpůsobení, tak maximálního využití terénu. Podobný případ, ovšem starší, známe ze 13. Století z hradu Rotštej (okr. Semily). Zde byla skála před zřízením kuchyně výrazně upravovaná, včetně přitesání DČK (Cejpová 1985,103).

Zcela unikátní je poznání konstrukce DČK v kuchyni 2. Je velice nepravděpodobné, že by se jednalo o výjimečné řešení vymyšlené na místě. Z historie hradu vyplývá, že úpravy na hradě prováděla jeho posádka, snad za účasti lidí z okolí, takže můžeme předpokládat, že využívali techniky, které znali z kuchyní na dalších hradech a tvrzích, na kterých se pohybovali. Vyloučit nemůžeme ani dýmníky v některých vesnických stavbách.

Velice zajímavá je podesta na vaření v kuchyni 1, která se odlišuje od ostatních podest, se kterými jsme se setkali, nakloněním, miskovitým prohloubením odlišnou výší obvodové zdi a vnitřní plochy. Můžeme jen spekulovat, že naklonění a prohloubení bylo provedené proto, aby se oheň nedostával ke skalním blokům, protože by mohly žárem popraskat. Převýšení obvodové zdi

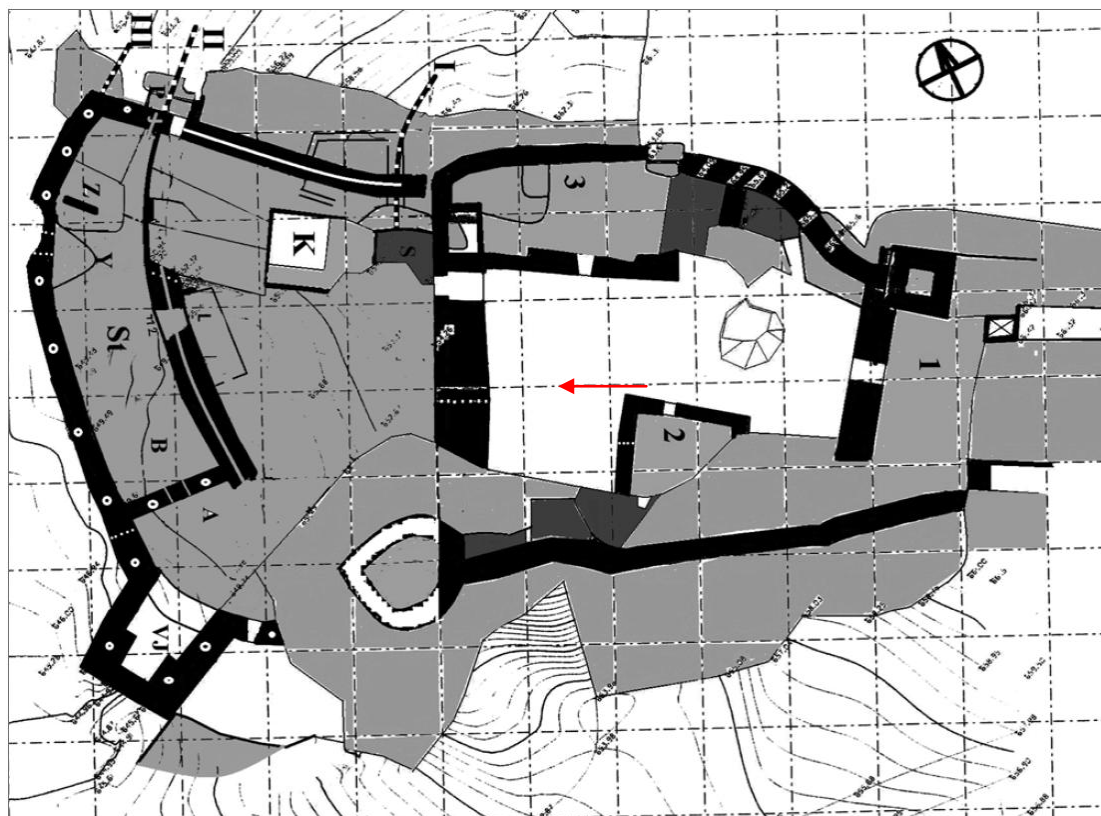
by snad mohlo zabraňovat přepadnutí žhavých uhlíků do stísněného prostoru kuchyně. Pro tyto hypotézy však nemáme žádný doklad ani analogii.

Kuchyně 1 byla velmi stísněná, ačkoliv fungovala v době, kdy byl hrad plně obsazený. Proto je velmi pravděpodobné, že ke kuchyni patřil minimálně jeden pomocný objekt, v němž by probíhala příprava jídla na tepelnou úpravu a další pomocné práce. Tento objekt mohl být celý ze dřeva a nemusel v terénu zanechat téměř žádné stopy.

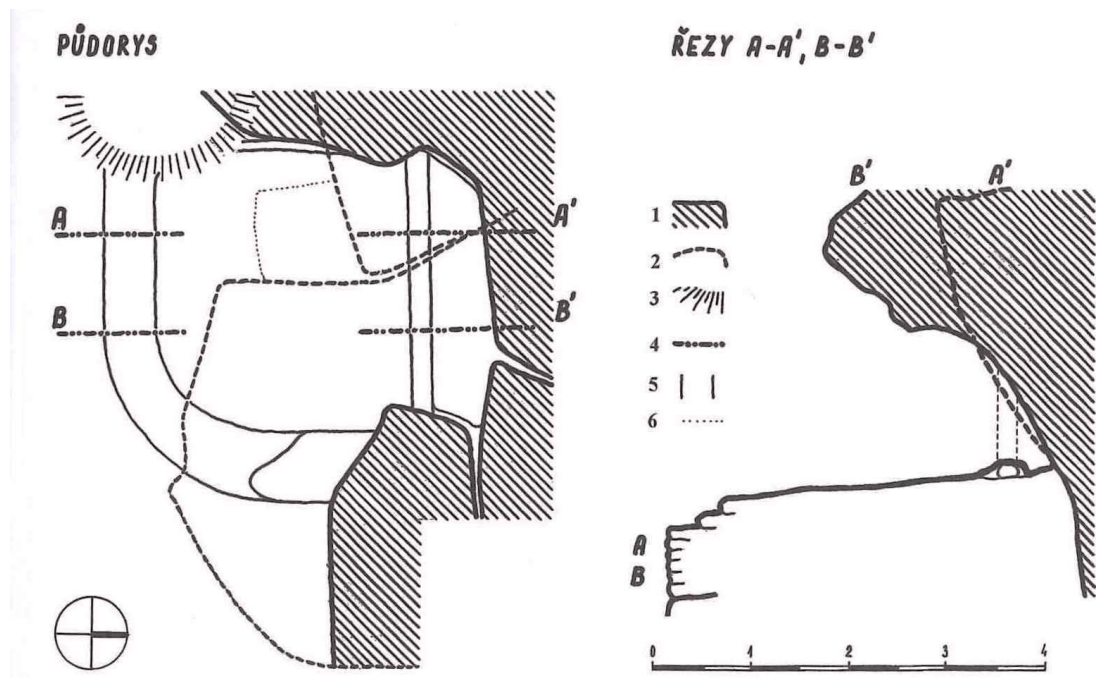
Také konstrukce podesty v kuchyni 2 se zabudovanou pecí je zajímavá. Pece v podestě známe z mladšího období, podesta i pec jsou z cihel, pec je klenutá. Zde je atypická konstrukce pece, v níž je klenba nahrazená vrstvou malty vytvrdlou na dřevěných deskách, které následně při provozu pece zanikly. Pec nemá předpeční jámu, pokud nepředpokládáme, že by se při suchém počasí mohl místo jámy využít kanál určený na odtok vody z areálu hradního jádra.

Literatura a prameny

- Belcredi, L. 2010: Dvě kuchyně hradu Skály. In: Zaměřeno na středověk. Sborník k 60. narozeninám prof. Z. Měřinského, 346–370. Brno.
- Belcredi, L. 2011: Stavební podoba jádra hradu Skály. In: *Archaeologia mediaevalis Moraviae et Silesiana II/2010*. Hrad jako technický problém. Technologie a formy výstavby středověkých opevněných sídel. 6-46.
- Belcredi, L. 2015: Stavební vývoj a dispozice předhradí hradu Skály. Příspěvek k poznání předhradí menších hradů. In: *Archaeologia historica* 40/2, 553–581.
- Cejpová, M. 1985: Potravinářská výroba na hradě, diplomová práce na FF UK, Praha, obor archeologie. Uloženo: archiv autorky.

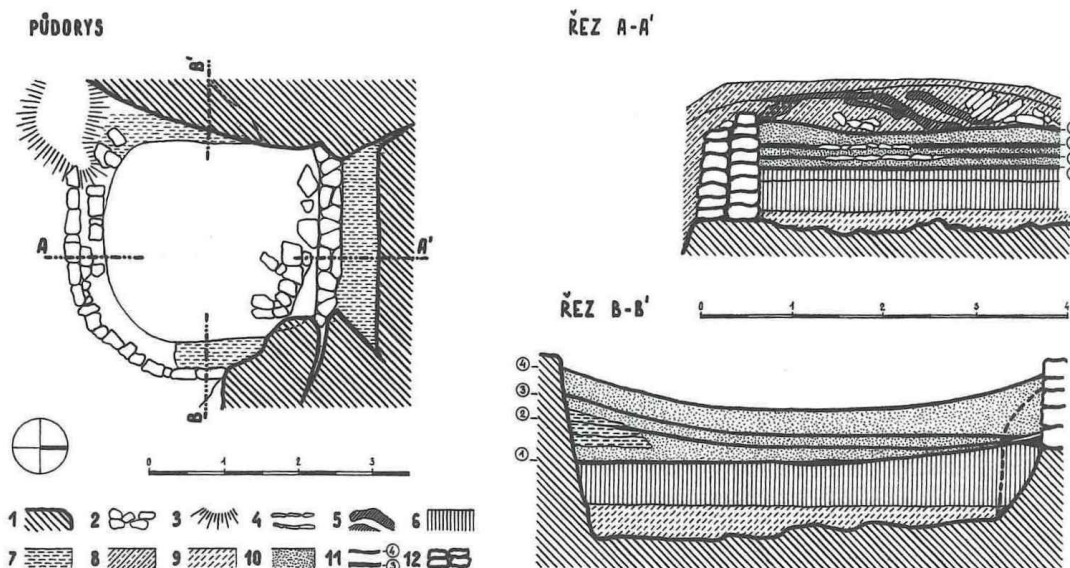

Obr. 1: Plán hradu. K - kuchyně 1. Červená šipka označuje polohu kuchyně 2. Podle Belcredi 2015, 555.

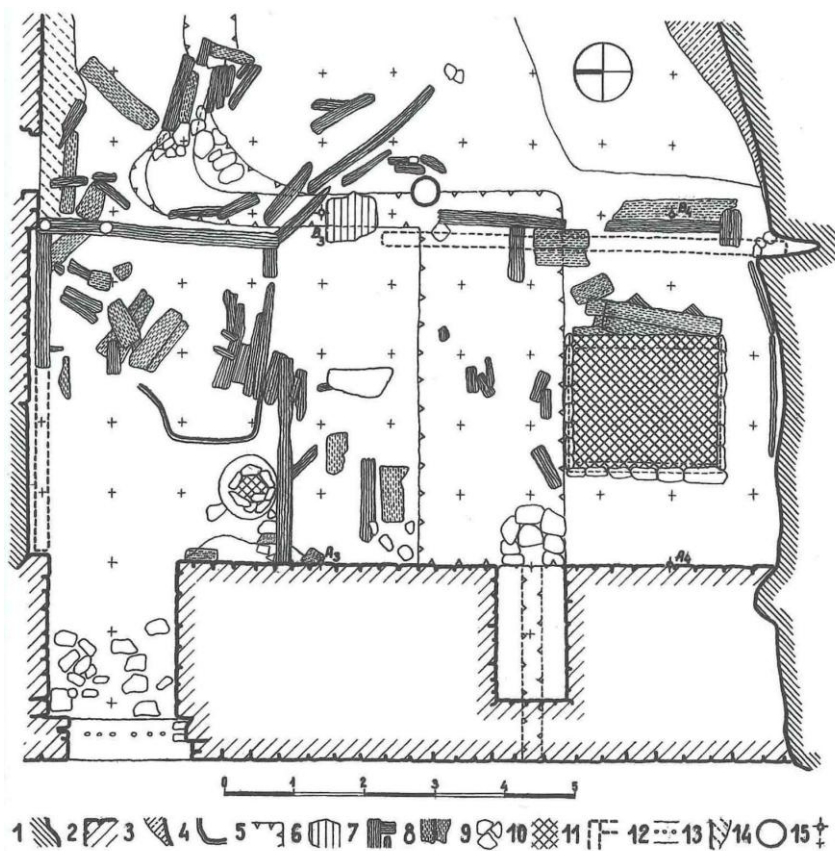
Půdorys obnítě původní kuchyně a řez s vyznačením skalních převisů: 1 – skalní masív, 2 – skalní převis (s vyznačením dvou řezů), 3 – kořeny stromu, 4 – příčné řezy, 5 – okraje obnítě, 6 – vyznačení dešťového stínu třetího převisu, který se nachází mimo zobrazenou plochu

Obr. 2: Podle Belcredi 2010, 351.

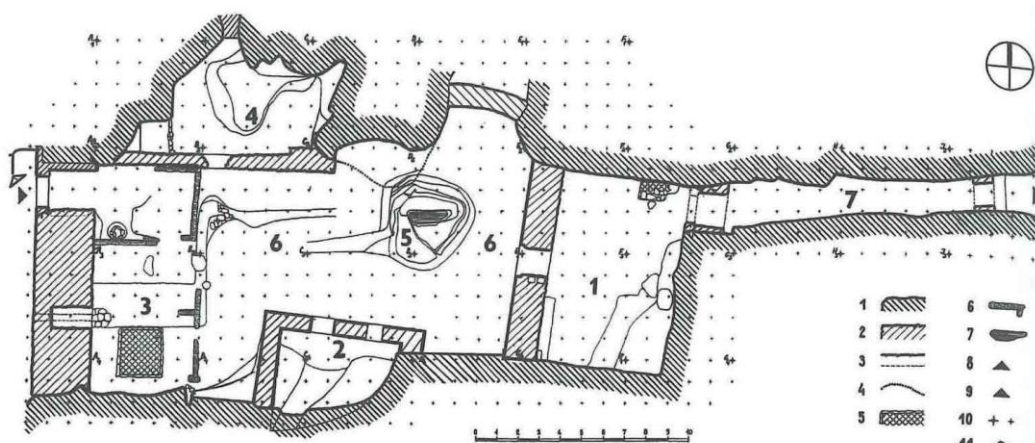
Půdorys obnítě původní kuchyně s vyznačením řezů: 1 – skalní masív, 2 – rozval kamenného obezdění obnítě, 3 – kořeny stromu, 4 – ploché kameny se střepy, 5 – propálené kompaktní vrstvy, snad strop dymníku, 6 – hlína s drobnými kameny, kostmi, keramikou a kovy, 7 – jílová vrstva, 8 – mazanice, 9 – vápenná vrstva, vyrovnávka terénu, 10 – propálená vrstva, 11 – výmazы obnítě (1 až 4), 12 – zachovalé obezdění obnítě

Obr. 3: Podle Belcredi 2010, 352.

Horní část hradu Skály. Půdorysné zobrazení nálezové situace dřevěných prvků stavby v prostoru mladší kuchyně a vstupu: 1 – skalní masív, 2 – kamenné zdivo, 3 – odsekaná skála, 4 – výstup skalního podloží, 5 – odtokový kanál, 6 – kamenné přemostění kanálu, 7 – zachovalé trámy v rozvalu, 8 – zbytky desek, 9 – rozptýlené kameny, 10 – obnítě, 11 – předpokládaná poloha trámových stěn, 12 – dřílky v prahovém kameni bradní brány, 13 – vápenná vrstva, 14 – kamenná koule, 15 – body metrové čtvercové sítě

Obr. 4: Podle Belcredi 2010, 355.

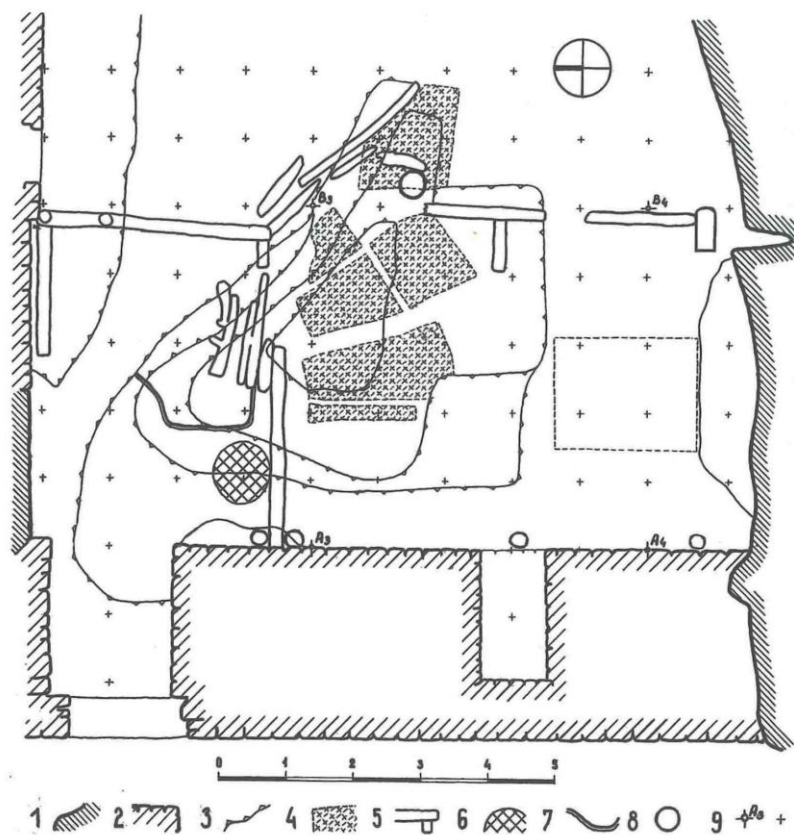

1 - PALÁČ 2 - VĚŽ 3 - KUCHYNĚ 4 - POKRABSTVÍ 5 - JÍHAČÍ ÚDORŽ NA VODU 6 - ÚADVOŘÍ 7 - SOUTĚSKA

Hrad Skály. Půdorys horní části bradu: 1 – skála, 2 – zdivo, 3 – lícované zdivo, průchody, 4 – skalní převis, 5 – plocha obnítě mladší kuchyně, 6 – srubová stěna, 7 – dno cisterny, 8 – označení vstupu do horní části bradu, 9 – východ ze soutěsky, 10 – body metrové a pětimetrové čtvercové sítě, 11 – označení polohy původní kuchyně (všechny kresby Ing. arch. Ivan Borek)

Obr. 5: Podle Belcredi 2010, 348.

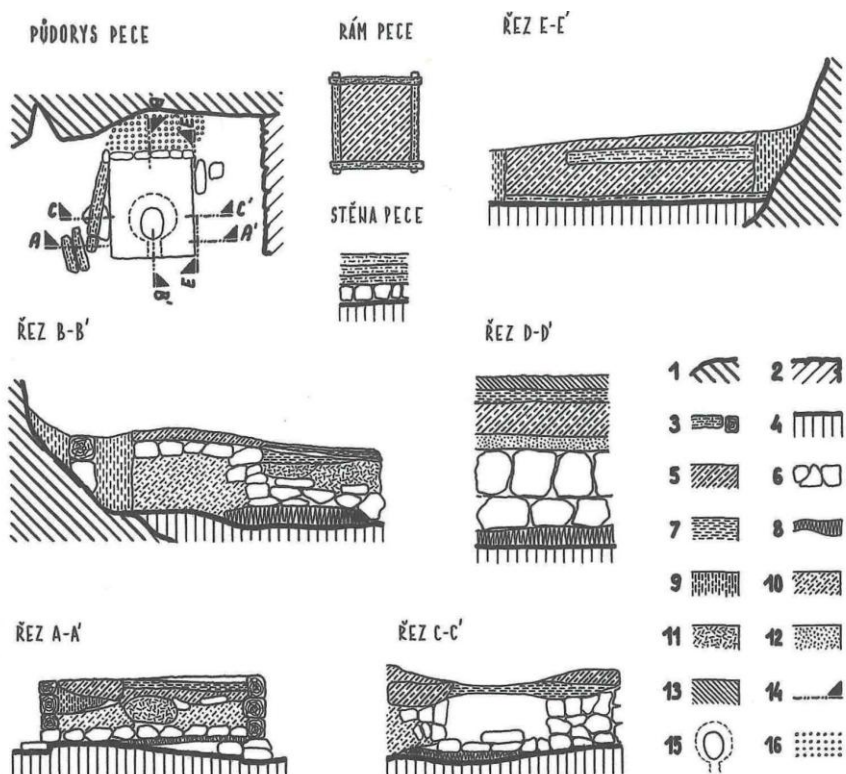
356) ZAMĚŘENO NA STŘEDOVĚK

Půdorysné zobrazení nálezové situace mazanických vrstev v prostoru mladší kuchyně: 1 – skalní masív, 2 – kamenné zdivo, 3 – obrysy jednotlivých vrstev mazanice, 4 – mazanice bloky sesutého dymníku, 5 – zachovalé základové trámy srubových stěn, 6 – obnítě v předstěni, 7 – výstup skalního podloží, 8 – kamenná koule, 9 – body metrové čtvercové sítě

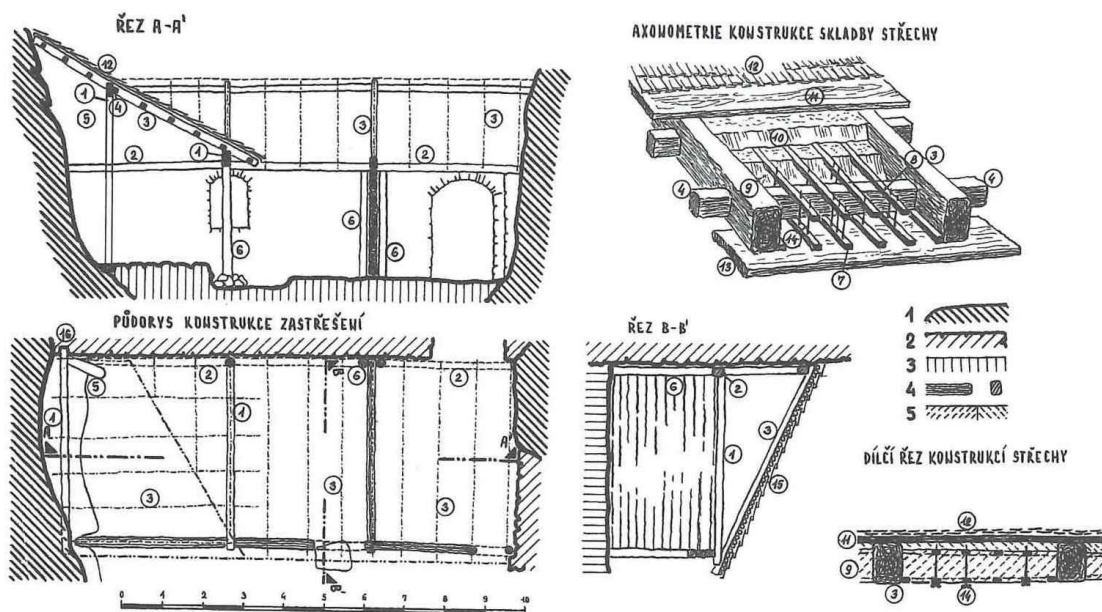
Obr. 6: Podle Belcredi 2010, 356.

Obr. 7: Podle Belcredi 2010, 361.

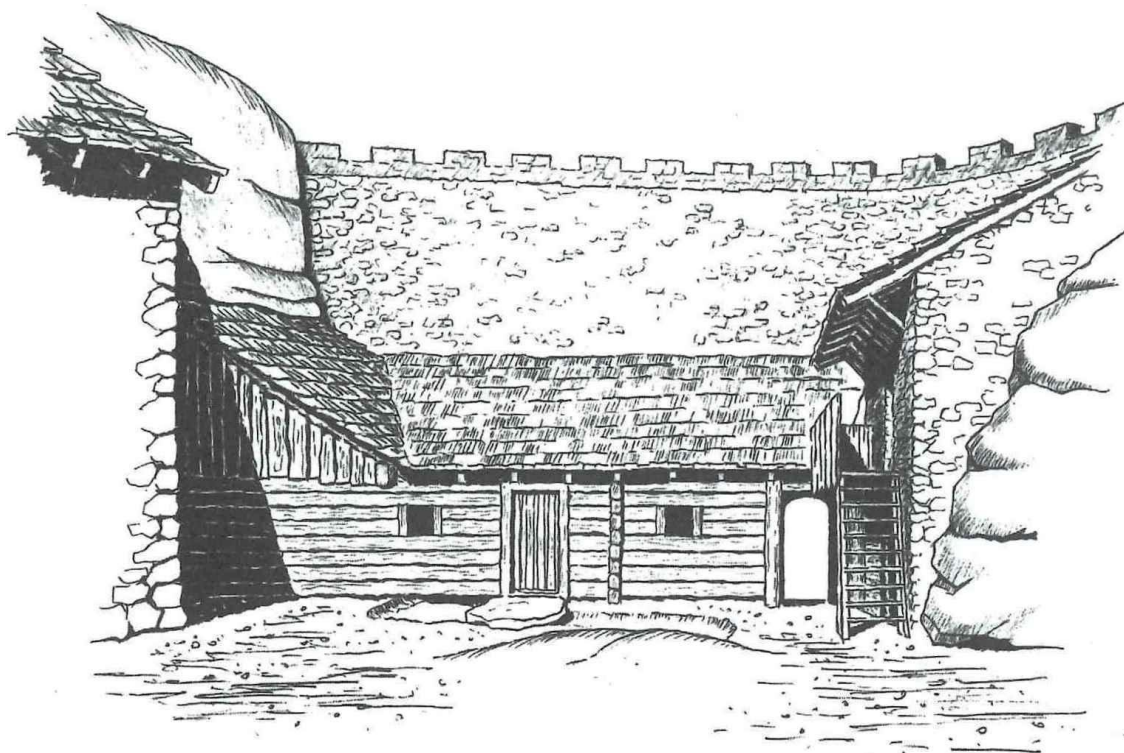

úřorys obnítě mladší kuchyně a detailní řezy (řezy A-A' a C-C' jsou ve směru východ-západ, řez B-B' ve směru jih-sever a řez E-E' ve směru sever-jih): 1 – skalní masív, 2 – kamenné zdivo, 3 – trámy a desky, 4 – kulturní vrstva, blína, 5 – mazanice, 6 – volné kameny, 7 – vápenná malta, 8 – vrstva střepů, 9 – jílový výmaz žluté barvy, 10 – černá blína, 11 – šedá vrstva, 12 – sypký písek, 13 – červený výmaz, 14 – řezové čáry, 15 – píčka v obniti, 16 – rozpad silně propálené mazanice

Obr. 8: Podle Belcredi 2010, 366.

Studie rekonstrukce zastřešení mladší kuchyně. Legenda vpravo: 1 – skalní masív, 2 – kamenné zdivo, 3 – podloží, 4 – dřevěné prvky, 5 – mazanice. Axonometrická konstrukce skladby střechy a dílčí řez konstrukcí: 1 – vazný trám, 2 – rozpěrné trámy, 3 – krokev, 4 – příčný trámek, 5 – zápora, 6 – sloup, 7 – vynášecí latě, 8 – horní latování, 9 – nosná mazanice, 10 – vyrovnávací mazanice, 11 – zákloповé desky, 12 – krytina (šindel), 13 – předpokládané bednění, 14 – břebý, 15 – povalová střecha, 16 – kapsa ve zdivu

Pohledová studie stavby mladší kuchyně

Obr. 9: Podle Belcredi 2010, 366.

Obr. 10: Mazanicevá kra z konstrukce odvodu kouře z kuchyně 2. Podle Belcredi 2010, obr. 13, neustránkováno.

STRAKONICE HRAD

Okres Strakonice, národní kulturní památka rejst. č. ÚSKP 196 - Hrad Strakonice, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 35221/3-3945 - hrad

Historie

Hrad vznikl přestavbou původního sídla Bavorů ze Strakonic. Jedná se o jeden z nejstarších šlechtických hradů. Stavebník se na výstavbu spojil s johanitskou komendou, snad ve snaze obejít výlučné panovnické právo na stavbu hradů. V roce 1402 se johanité stali majiteli celého hradu. V roce 1420 hrad obléhala husitská vojska, v 15. Století na hrad přesídlil konvent z Prahy a hrad byl přestavován. Další přestavby proběhly na přelomu 15. a 16. století. V 16. Století byl renesančně přestavěn na reprezentační sídlo velkopřevorů. Za třicetileté války ho vyplenila švédská vojska. Úpravy a dostavby probíhaly ještě v 18. a 19. století (Durík 2009, 519-520).

OPD

V roce 2007 proběhla dokumentace během stavebních prací v severozápadní části areálu hradu. Práce proběhly také v prostoru hradní kuchyně. Operativní průzkum vedl a zpracoval M. Patrný. Z průzkumu byla zpracovaná zpráva, část věnovanou kuchyni zde uvádím v plném znění:

"Černá kuchyně byla přistavěna k vnitřní straně štítové hradby v sousedství brány snad na počátku 16. století. Tvořila ji samostatná přízemní budova, pouze svou severní stěnou přiléhající k hradbě. Vlastní černou kuchyni tvořila západní část objektu, nad níž se tyčil dodnes zčásti viditelný kuželovitý dymník. Východní, o něco větší část kuchyně, oddělená klenebním pasem, sloužila zřejmě jako přípravná a původně byla asi plochostropá; zaklenuta valenou klenbou byla až v pozdějším období. Severně od ní se nachází až donedávna neznámý prostor chlebové pece a sušárny, sklenutý valenou klenbou. Pec byla v pozdějším období vícekrát upravována, dnešní její stav pochází zřejmě z 18. století. Je zde dochován velmi pozoruhodný systém odvodních kouřových kanálků. Místnost východně od kuchyně, sklenutá valenou klenbou, byla mezi kuchyní a prostor brány vložena zřejmě až v závěru 16. století a zaklenuta o něco později – tento fakt se podařilo zjistit při probíhajícím restaurátorském průzkumu. Do prostoru brány je otevřena dvojicí obdélných okének, okno v silné severní zdi bylo prolomeno zřejmě až v 19. století. Ve stejné době, tj. poslední čtvrtině 16. století bylo také nad kuchyní přistavěno patro a její původně samostatný objekt hmotově propojen s jižněji ležící budovou purkrabství. Původní ulička mezi ním a kuchyní byla překlenuta valenou klenbou, zaklenut byl tehdy také doposud otevřený prostor průjezdu hradní brány. Sklípky (snad původně chlívky či lednice) byly do prostoru dvorku západně od kuchyně vestavěny zřejmě až ve 2. polovině 19. století."

Doplnění OPD na základě podrobného průzkumu

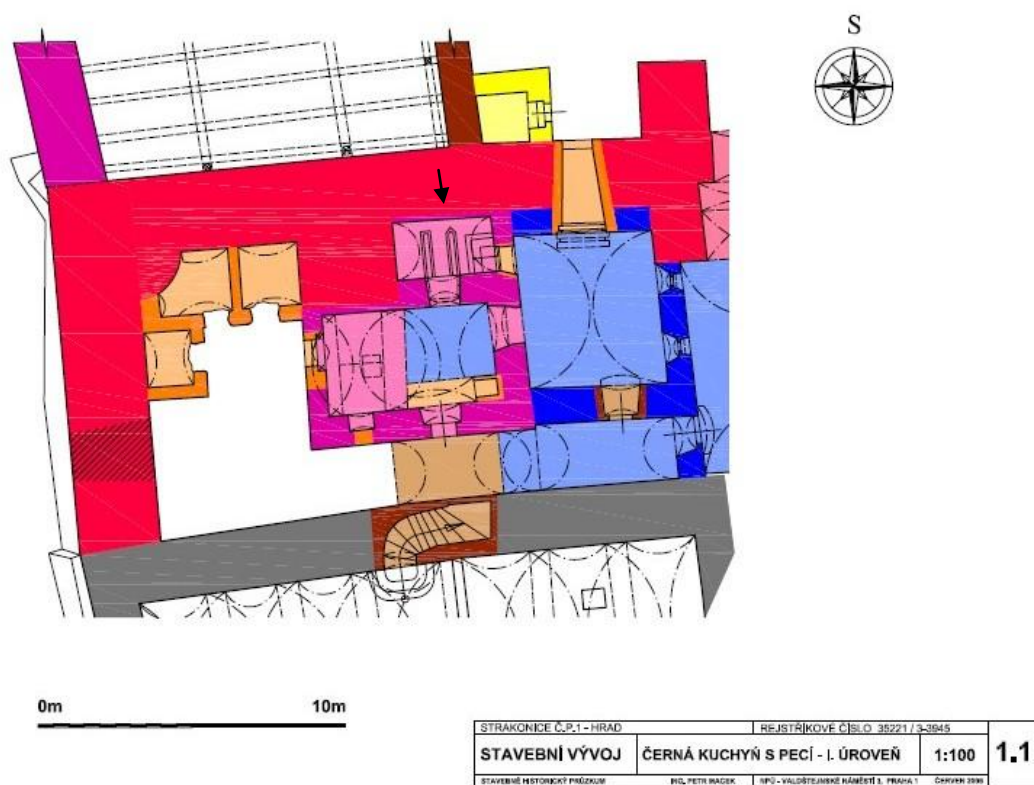
DČK má tvar asymetrického komolého jehlanu se 3 stěnami šikmými a 1 svislou. Je postavená z lomového kamene na maltu, DČK je vně budovy zaoblená. Od plochostropé přípravné byly oddělená pasem, který nesl svislou část DČK. Ve stěně je dnes nad pasem otvor. Ten s největší pravděpodobností souvisí s provozem pece, se kterou se původně v čisté části kuchyně nepočítalo. Když pec postavili, byli třeba řešit odvod kouře. Stavitelé to vyřešili tím, že probourali otvor do stěny DČK a z původně čisté části kuchyně udělali dýmnou jizbu. Pev ji pravděpodobně o dost mladší než kuchyně, mohla vzniknout v 18. století, kam M. Patrný datuje její přestavbu. Pec byla vložena do místnosti, která zřejmě sloužila jako příruční skládek, na potraviny nebo dřevo.

Do budoucna je třeba prověřit způsob výstavby dýmníkové části komína a zjistit, zda jde o klenbu přečnělkovou nebo klenbu blízkou klenbě klášterní.

Podle řezu na PD pro rekonstrukci kuchyně mají západní a východní stěny DČK sklon 28°, jižní stěna má sklon 20°, měřeno ke sviské ose komína.

Literatura a prameny

Patrný, M. 2007: Strakonice, okres Strakonice. Areál hradu – severozápadní část. OPD.

Obr. 1: Analytický plán prostoru kuchyně, barvy dle legendy zavedené SÚRPMO. Podle Patrný 2007. Šipka označuje pec, kterou datujeme jinak.

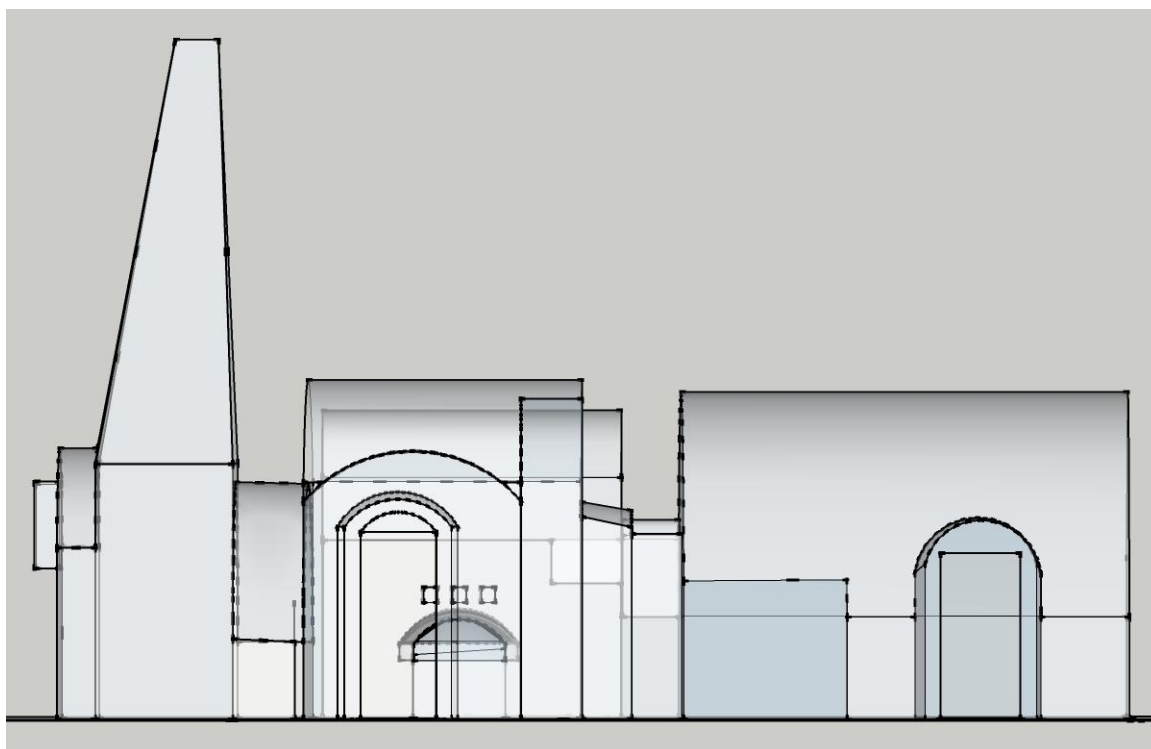

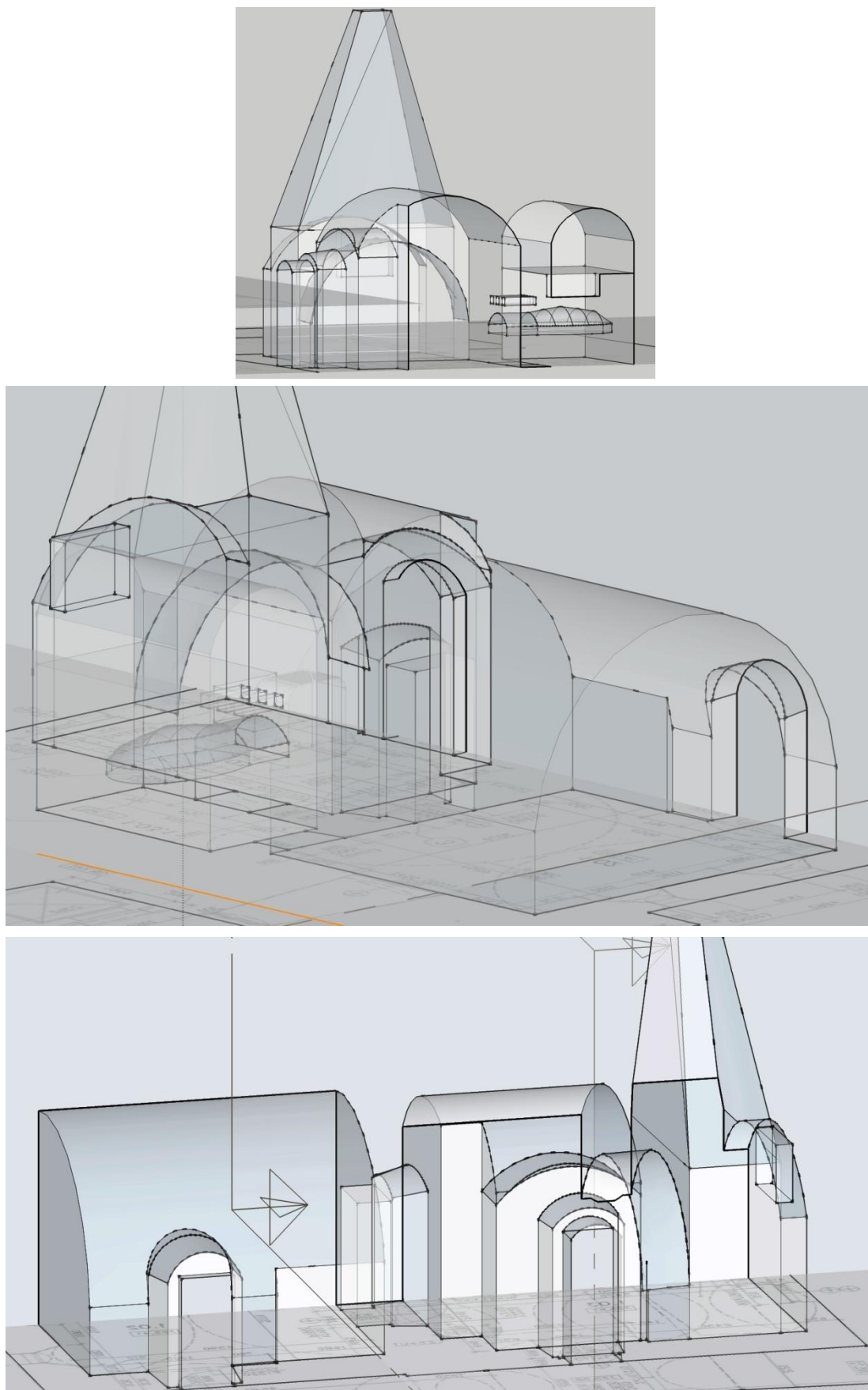
Obr. 2: Otvor ve stěně DČK pro odkouření pece.

Obr. 3: pohled na dýmníkový komín ze dvora

Obr. 4: Schéma kuchyně, zpracovala M. Biedermanová

Obr. 5: Schémata kuchyně, zpracovala M. Biedermanová

HRAD TÝŘOV

Okres Rakovník, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 24615/2-2640 - zřícenina hradu Týřov

Historie

Hrad založil na počátku své vlády král Václav I. Roku 1249, kdy zde zajal královici Přemysla (pozdějšího krále Přemysla Otakara II.), který stál v čele panské vzpoury, byl hrad již hotov.

Za Jana Lucemburského byl zastaven Vilémovi z Valdeka a v letech 1315 - 1316 zde byl vězněn Jindřich z Lipé. Týřov byl mezi prvními hrady, které Karel IV. Po svém návratu v r. 1333 vykoupil ze zástavy. Za husitských válek byl Týřov v držení Aleše Holického ze Šternebrka, přívržence císaře Zikmunda. Vzhledem k jeho unikátnímu obrannému systému se ho bouřlivé události té doby jako jediného hradu v širokém okolí nedostkly. Za Jiřího Poděbradského získal hrad do zástavního držení jeho sekretář Jošt z Ensidle. Za jeho potomků začal význam hradu upadat, poslední výraznější opravy zde proběhly na začátku 16. století. Roku 1575 se poprvé uvádí jako pustý (Durdík 2009, 569, užity doslovné citace).

Popis stavby, stavební vývoj

Hrad byl založen na ostrožně obtékané dvěma potoky a řekou Berouňkou. Skládá se z dolního a horního hradu. Dolní hrad přístupný věžovou branou opevňovala hradba se šesti flankovacími věžemi, sedmou nahrazovala hlavní věž. Věž v severovýchodním nároží se dvěma břity zřejmě obsahovala studnu. Částečně roubené budovy přiléhaly k delším stranám nádvoří.

Horní hrad byl přístupný branou sevřenou dvěma věžemi. Jeho čelo tvořila velká věž, užší strana průjezdního paláce a hradba mezi nimi. Patu věže opevňoval široký parkán. Kromě paláce se zde nacházela velká cihlami obezděná zemnice s pecí, asi hradní kuchyně, postavená při západní patě velké věže a pozůstatky několika dalších, převážně dřevěných staveb. V severozápadní části horního hradu se nacházela cisterna. Po polovině 13. století byl na nejchráněnějším místě na západě postaven donjon. Hrad i hradní kuchyně jsou datovány před rok 1249. (Durdík 2009, 569-571).

Kuchyně

Poloha kuchyně

Částečně zahloubená stavba vznikla při severní obvodové hradbě u velké věže v prostoru, který prodělal delší složitý stavební vývoj, během něhož na místě zaniklé kuchyně postupně vzniklo několik dalších staveb. Přesto se dvěma sondami podařilo prozkoumat prakticky celou plochu kuchyně o vnitřní výměře 42,28 m².

Popis kuchyně

Hlavní hradba, k níž byla kuchyně přiložena, se mírně lomila. Tato skutečnost spolu s přímým kontaktem s okrouhlou hmotou bergfritu způsobila lichoběžnost půdorysu stavby, zahloubené do skály o 1 - 1,1 m. Na jižní straně se skála svažovala a patrně vzhledem k tomu, že se pod zemnicí v nevelké hloubce nacházel ještě s ní nesouvisející do skály vysekaný sklep, přístupný z průjezdu paláce, byl zde po vybudování stěn zemnice skalní povrch zpevněn mohutnou vrstvou kvalitní kompaktní malty. Obvodová plenta, zděná na kvalitní maltu, se dochovala ve zdivu pouze na východě a v nevelkých fragmentech i na západě. V ostatních úsecích pak byla po zániku stavby vytěžena a výzkum ji zachytil ve formě negativu. Na severní straně se interiér zemnice přikládal přímo k vnitřnímu líci obvodové hradby, plenta tak tvořila pouze tři strany půdorysu. Na východě byla vyzděna z cihel a velkých kvádrů z pískovce (či spíše hrubší arkosy), na západě se v obou malých dochovaných fragmentech uplatňuje lomový porfyrit. Do stavby se vcházelo v její jižní frontě blíže jihovýchodního nároží; malou část západní obezdívky vstupní šíje se podařilo zachytit v negativu. Podlahu tvořila pečlivě provedená maltová kra. V severovýchodním rohu interiéru byla odkryta větší na maltu zděná pec. Po určité době existence stavby došlo ke zvýšení její podlahové úrovně a vestavbě, projevivší se na sucho vyzděným čtvrtkruhovým zdivem v jihozápadním nároží a z něj vybíhající příčnou zdí. Uvedené vnitřní vybavení umožňuje

interpretovat celý objekt jako kuchyni. Archeologický materiál dovoluje klást její vznik před polovinu 13. a zánik do první poloviny 14. století (Durdík 1987, 361-362).

Plocha podél severní hradby, navazující západním směrem na kuchyni, byla upravena do podoby kamenného stupně, na němž vznikaly další provozní objekty lehčí konstrukce. Jejich nejstarší podobu však díky četným mladším změnám řešení využití tohoto prostoru známe velmi fragmentárně. Před západním ukončením zmíněného stupně byla do skály vysekána cisterna oblé obdélného obrysu. Studna se pravděpodobně nacházela v severovýchodní nárožní věži dolního hradu, která leží v nejnižším místě hradního areálu. Věž byla ve špatném stavu, a proto v ní nemohl být provedený archeologický výzkum.

Zvláštní pozornost si zaslouží severovýchodní nárožní věž, ležící v nejnižší situovaném 1 místě hradního areálu a značně fragmentárně dochovaná. Ve svém interiéru nejspíše obsahovala hradní studnu. Tento předpoklad nebylo doposud možno vzhledem k havarijnímu stavu jejich konstrukcí archeologicky ověřit. Protože tato věž představovala vzhledem k terénní konfiguraci nejohrožitelnější stavbu hradu

V průběhu 1/2 14. století hradní kuchyně dosloužila. Její zahlučený interiér byl zavezen a v koutě mezi severní hradbou a bergfritem vznikla nevelká okrouhlá stavba, nejspíše točité schodiště umožňující výstup na hradební ochoz. Zavezena byla též cisterna. Změnila se podoba provozních objektů podél severní hradby. Některé z nich byly roubené a nejspíše zde se mohla nacházet i náhrada za zaniklou kuchyni.

V 15. století doznaly změn i provozní objekty při severní hradbě. Na místě bývalé kuchyně pod velkou věží vznikla rozměrnější stavba s kvalitní mazanicovou podlahou a s dřevěným sloupem, podpírajícím nejspíše průvlak, ve středu (Durdík 1987, 23-24, 26-27).

Konstrukce kuchyně

T. Durdík popisuje kuchyni jako zemnici, to znamená, že její střecha by se měla opírat o terén vedle zahlučení. Střechu dle hmotové rekonstrukce podoby hradu po polovině 13. století autor předpokládá sedlovou s malým sklonem, s hřebenem orientovaným sever - jih. Západní strana střechy by se tak skláněla nad topeništi přistavěnými k západní stěně zahlučeného prostoru. Vedle obtížné manipulace nad podestou na vaření, jejíž původní výše se zřejmě nedochovala, by vznikalo nebezpečí požáru. Předpokládám proto, že se jednalo o polozemnici, která měla nad zemí založené stěny, jejichž stopy zanikly při dalších stavebních aktivitách v tomto místě. Nevíme tak, jaký materiál byl na ně použitý. Mohlo jít o konstrukci hrázděnou, která je doložená na dolním hradě, vyloučit nemůžeme ani roubení nebo kamenné či cihelné zdivo, cihly jsou použité v plentách v interiéru kuchyně. Pro využití kuchyně by bylo nejméně vhodné roubení, hrázděnou stěnu by bylo možné snadno izolovat proti ohni nátěry jílem. Odvod kouře stav zachování kuchyně neumožnil zjistit, mohlo jít o dýmný nebo polodýmný provoz s využitím dýmníku.

Vybavení kuchyně

Vybavení kuchyně tvoří dvě podesty na vaření podél západní stěny budovy a poměrně malá pec. Přítomnost pece je pochopitelná, hrad neměl zázemí, které by dokázalo poskytovat pečivo v dostatečné kvalitě a množství. Při pohledu na půdorys kuchyně je zřejmé, že zde chybí dostatek prostoru na přípravu surovin před vlastním vařením, je pravděpodobné, že ke kuchyni patřila ještě další, obslužná budova. Existenci takových staveb při severní hradbě, západně od kuchyně, T. Durdík předpokládal.

Zásobování vodou

Na hradě se nacházela cisterna a pravděpodobně i studna, cisterna byla v bezprostřední blízkosti kuchyně.

Komunikační schéma

Nevelký hradní palác se nacházel naproti kuchyni, v těsném dosahu byla i obytná věž (donjon). Cesta na dolní hrad byla o něco delší, můžeme však předpokládat možnost ohřátí jídla v provozních budovách, které se zde nacházely.

Stavební vývoj kuchyní na hradě

T. Durdík předpokládá, že po zániku zahloubené kuchyně se mohla další kuchyně nacházet západně při severní hradbě. Vzhledem k tomu, že archeologický výzkum proběhl na většině plochy hradu a žádná další kuchyně zachycená nebyla, nabízí se, zda rozměrnější stavba, která na místě zahloubené kuchyně vznikla v 15. století, nebyla další kuchyní. Sloup zhruba ve středu této budovy mohl podpírat plášť, který se nacházel nad podestou na vaření a odváděl kouř do komína.

Pozůstalost profesora Durdíka bohužel zatím není uspořádaná, takže není přístup k originální terénní dokumentaci a fotodokumentaci a k dispozici jsou jen vybrané publikované materiály, jejichž kvalita navíc není dobrá.

Závěr

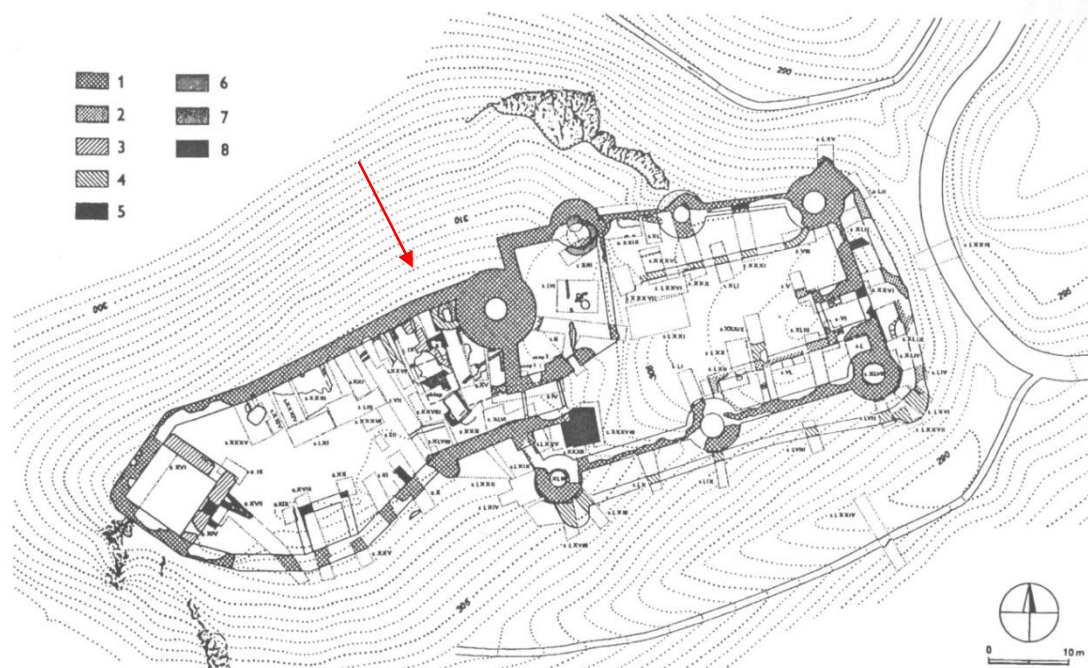
Kuchyně na hradě Týřově je zatím nejstarší hradní kuchyní. Její konstrukce je v kontrastu se stejně starou výstavnou klenutou kuchyní v Anežském klášteře v Praze. Ukazuje na to, že s kuchyněmi lehčí konstrukce můžeme pro starší období počítat na řadě hradních lokalit a to i u královských založení.

Literatura a prameny

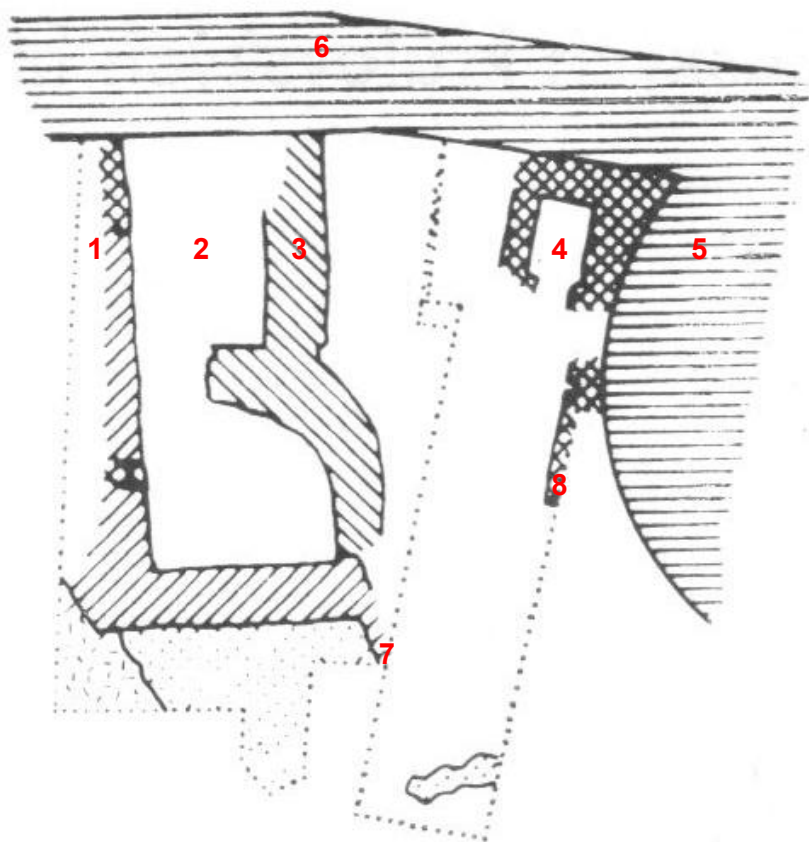
Durdík, T. 1987: Zemnice českých královských hradech 13. století. In: AH 12, 355-365.

Durdík, T. 2001: Hrad Týřov. Praha.

Durdík, T. 2009: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha.

Obr. 1: Půdorys hradu s výsledky archeologického výzkumu. Legenda: 1 - zdivo z 1/2 13. století, 2 - mladší zdivo z 1/2 13. století, 3 - zdivo z doby okolo poloviny 13. století, 4 - zdivo ze 14. století, 5 - zdivo z 15. století, 6 - mladší zdivo z 15. století, 7 - patrně mladí zdivo z 13. století, 8 - blíže nedatované zdivo. Šipka označuje polohu kuchyně. Podle Durdík 2001, 14.

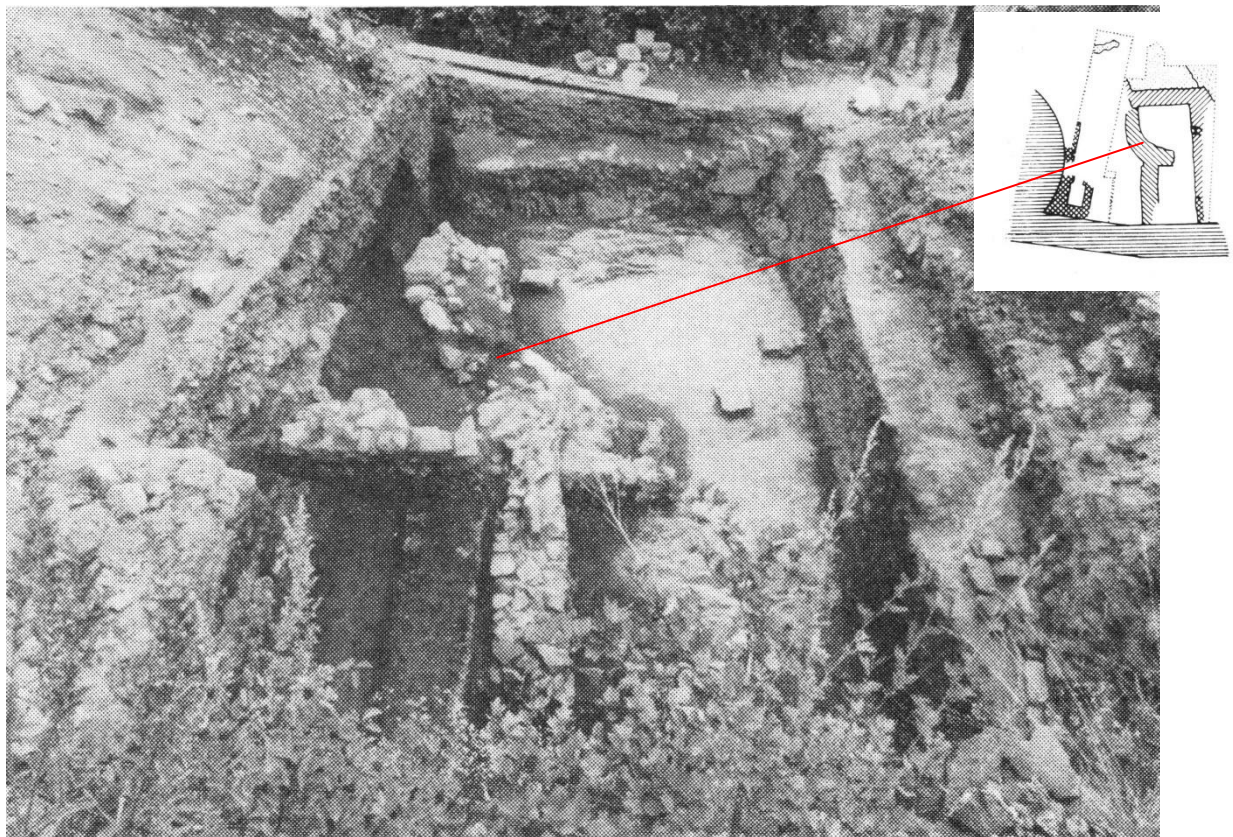
Obr. 2: Půdorys kuchyně. Legenda: 1 - západní obvodové zdivo kuchyně, čárkovaně - dochované jen v negativu, 2 - prostor topenišť, 3 - obvodové zdivo topenišť, dochované jen v negativu, 4 - interiér pece, 5 - bergfrit, 6 - severní obvodová hradba, 7 - pozůstatek vstupní šije, dochované jen v negativu, 8 - východní dochované obvodové zdivo kuchyně. Podle Durdík 1987, 356.

Obr. 3: Výřez z plánu na obr. 1
Šipka označuje mladší zdivo

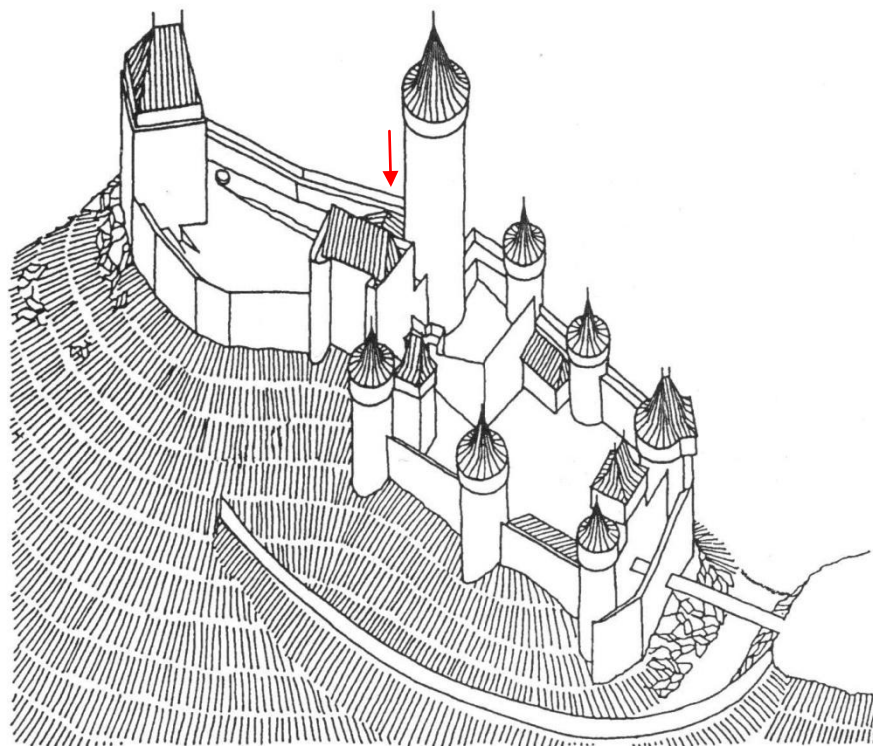
Obr. 4: Pec porušená mladší okrouhlou stavbou (točítým schodištěm?). podle Durdík 2001, 18.

Obr. 5: Celkový pohled na sondu IX v kuchyni, vpravo prostor topenišť, ve středu zděný obvod topenišť. Podle Durdík 1987, 360.

Obr. 6: Plenta kuchyně. Podle Durdík 2001, Tb. VIa

Obr. 7: Hmotová rekonstrukce stavu hradu po polovině 13. století. Kresba P. Chotěbor. Podle Durdík 2001, 23. Šipka označuje polohu kuchyně.

VELKÉ LOSINY ZÁMEK

Okres Šumperk, národní kulturní památka rejst. č. ÚSKP 229 - Zámek Velké Losiny, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 45552/8-1191 - zámek Velké Losiny

Historie

Ves Velké Losiny patřila k hospodářskému zázemí Nového hradu (Fechtenberka, okr. Šumperk) Zámek Velké Losiny byl postavený ve vsi na místě starší tvrze. Ta není v písemných pramenech výslovně uváděná, existovala však zřejmě již r. 1412, kdy se uvádí Jan Dítě seděním na Losinách. J. Eliáš předpokládá, že tvrz byla součástí manského soustavy Nového hradu.

Staviteli zámku byli páni ze Žerotína, kteří Novohradské panství koupili r. 1497. Sídlo panství měli Žerotínové v Šumperku, ten se však r. 1562 stal komorním městem. Proto začali jako nové centrum panství budovat zámek ve Velkých Losinách. Losinská větev rodu zde měla hlavní sídlo až do začátku 19. století.

Začátek 1. etapy přestavby starší tvrze v renesanční zámek je možné položit k r. 1562. Zahrnovala výstavbu severního křídla zámku, které bylo připojené ke starší tvrzi. Ta byla zřejmě renesančně upravovaná v 1. polovině 16. století a tvořila východní křídlo nově budovaného zámku. R. 1565 již musela být stavba zčásti dokončená, protože zde Jan ze Žerotína strávil jednorozční domácí vězení, ke kterému byl odsouzený za zabití bratra. Severní křídlo bylo dostavěné pravděpodobně r. 1568, protože v lednu následujícího roku byl šumperský zámek prodán městu.

V r. 1577 se v urbáři panství zámek ještě uvádí jako tvrz. Někdy po r. 1577 byla zahájena druhá etapa renesanční výstavby zámku. Ta byla z větší části hotová r. 1586, zcela dokončená v r. 1589. Pozdější úpravy zámku se zaměřily především na výstavbu a úpravy předzámčí a úpravy interiérů (Eliáš 1979, 4-26).

Žerotínové drželi zámek do r. 1802, kdy jej koupil Karel kníže Lichtenštejn. Lichtenštejnům patřil až do r. 1945 (Plaček 2007, 678).

Stavební historie kuchyně

Kuchyně se nachází v přízemí severního křídla zámku. Nad kuchyní leží mezipatro. V zaměření zámku z roku 1972 je chyba, zaměření je ve směru Z-V cca o 64 cm kratší a jsou chyby i v zakreslení kleneb.

Zámecká kuchyně prošla složitým stavebním vývojem. Má dvě části. Vlastní kuchyně se nachází v přízemí S křídla Vysokého zámku. Nad ní je mezipatro, které má obdobné dispoziční řešení, ale je nižší. Kuchyně je s mezipatrem propojená otvorem ve stropě nad podestou na vaření. Tudy procházel kouř z kuchyně do komínů, které se nacházely v mezipatře. V rámci stavebního vývoje zámku zpracovaného Mgr. Vítkem je možné výstavbu a přestavby kuchyně zařadit do několika etap¹.

Renesance II (výstavba severního křídla, sgrafito s psaníčky a atikové štíty, 70. léta 16. stol.?)

Kuchyně (A/I-12)² i mezipatro (místnost neoznačená kódem) byly vystavěny v renesanci II.

Kuchyně (A/I-12)

Kuchyně byla zhruba čtvercová místnost přístupná v nádvoří, propojená s místností severně od ní (A/I-13) a patrně osvětlená dvěma okny. Podle SHP ostění oken i jejich nika pochází z renesance III. Klenba respektuje stávající niky, které mají rozdílnou velikost. Je proto možné, že došlo jen k úpravě oken - výměně ostění. Ve střední části kuchyně se nacházela obdélná dýmná část s podestou na vaření, vymezená 4 sloupy, mezi nimiž byly 4 pasy. Prostor mezi pasy byl otevřený do mezipatra. Stěny tohoto prostoru tvořily zdi nesené pasy. Pod pasy byly úzké zídky sahající do výše hlavic sloupů, kde je podpíraly Fe pásy. Tyto příčky zabraňovaly průniku kouře

¹ Vyčlenění stavebních etap a zařazení jednotlivých částí stavby do těchto etap - T. Vítek. Podrobný průzkum kuchyně a mezipatra - M. Cejpková

² Označení místností je převzaté z analytických plánů SHP, autor T. Vítek

do čisté části kuchyně, která se nacházela kolem části dýmné. Chodbovitá čistá část kuchyně byla zaklenutá sledem celkem 8 navazujících lunetových kleneb bez zdůraznění jednotlivých polí.

Mezipatro

Mezipatro mělo obdobnou dispozici. Nad sloupy stály 4 pilíře, prostor byl zaklenutý 9 poli křížových kleneb (9. klenba byla ve středu mezi pilíři). Zhruba ve středu západní a severní stěny byly niky, které ústily do komínů v síle zdi. V jižní zdi směrem do nádvoří byl prostup, který sloužil zřejmě k osvětlení. Ze strany nádvoří dnes prostup není vidět, je překrytý omítkou a zčásti i mladší arkádou. Prostup má rovné stěny a segmentový záklenek, ze strany nádvoří byl ještě v renesanci II zmenšený cihlovou příčkou (příčka je očazena). Další možný vstup do mezipatra mohl být z kuchyně otevřeným prostorem mezi sloupy a pilíři.

1. patro

Je pravděpodobné, že dispozice v patře v renesanci II odpovídala dispozici v přízemí a mezipatře, a proto komíny z mezipatra mohly plynule pokračovat zdmi směrem vzhůru.

Komunikační schéma

Přízemí: kuchyně byla přístupná z nádvoří, propojená byla s místností A/I-13

Přízemí - mezipatro: stropem mezi sloupy nad podestou na vaření?

Mezipatro: chodbovitá část kolem otvoru v podlaze byla volně průchozí

Renesance III (stavba Z křídla, výstavba 2. patra, přepatrování východního křídla cca 1585-9)

Další renesanční etapa navázala po několika málo letech. Pro podobu kuchyně a mezipatra nad ní byla nejdůležitější výstavba arkád a druhého patra. Zřízení druhého patra bylo zřejmě ve východní části severního křídla spojené se změnou dispozice již od 1. patra. Změna dispozice vyvolala nutnost podchycení severní a západní zdi přestavěné a zmenšené místnosti A/II-8. Tato místnost leží nad kuchyní a mezipatrem, ale je na západní a severní straně kratší.

Podchycení severní zdi místnosti nad kuchyní (A/II-8)

V mezipatře byl vyžděný pod severní zdi místnosti A/II-8 mohutný pas, jehož patky pronikly až do přízemí kuchyně. Východní patka je vidět na východní zdi kuchyně, její zakreslení na zaměření z r. 1972 je posunuté k severu oproti skutečnosti. Pro podchycení Z patky byl v přízemí kuchyně vyžděný cihlový pilíř přiložený k severní stěně severozápadního sloupu (sloupu vymezujícího dýmný prostor). Tento pilíř byl zajištěný dvěma pasy vloženými pod klenby čistého prostoru kuchyně a to mezi pilíř a severní zeď a mezi pilíř a západní zeď kuchyně.

Podchycení západní zdi místnosti nad kuchyní (A/II-8)

V mezipatře byly pod západní zeď patra vloženy dva pasy. První pas byl rozeprtý mezi jižní zdi mezipatra a jihozápadním pilířem. Jeho patka byla částečně zapuštěná do hmoty pilíře. Druhý pas se nachází mezi severní zdi mezipatra a severozápadním pilířem. Pasy vynášející zdi prvního patra jsou všechny očazeny, což dokládá, že ještě po jejich výstavbě byl v celém mezipatře dýmný provoz.

Přesměrování komínů mezipatra

Změna dispozice v patře vyvolala zbourání původní S a Z zdi místnosti nad kuchyní A/II-8. V těchto zdech se s největší pravděpodobností nacházely komíny, které odváděly kouř z mezipatra. Bylo proto nutné vyřešit napojení komínů mezipatra na nějaké jiné komíny v patře. V renesanci III se v tomto prostoru nacházely komínové průduchy ve zdi mezi síní A/II-7 na západě a sálem A/II-9 a místností A/II-8 na východě.

V síni A/II-7A se nacházejí 2 obslužné prostory kachlových kamen umístěných v A/II-9 a A/II-8. Mezi těmito příkladacemi prostory je další komínový průduch a to v severozápadním rohu místnosti A/II-8. Pro jeho průchod byla výše uvedená zeď široká 56 cm rozšířená o 78 cm do místnosti A/II-8. V současné době není nikde vidět jakýkoliv přístup do tohoto komínu a nejsou do něho napojená žádná kamna. Nabízí se, že právě sem byly svedené

a) oba komíny z mezipatra nad kuchyní. Komíny by musely procházet pod podlahou A/II-7 a A/II-9 a musely by projít i severní obvodovou zdi A/II-8.

b) pouze komín v západní zdi mezipatra, komín v severní zdi mezipatra byl zrušený již v renesanci III.

Komínový průduch je po průchodu do 2. patra zúžený směrem k severu zhruba na polovinu, ani v tomto patře k němu nejsou připojena žádná kamna. Nemáme k dispozici zaměření krovu a střech, pouze krov v analytickém plánu SHP. Jednotlivé komínové průduchy (kuchyně, kamna v patrech) jsou v prostoru krovu spojené do jednoho komínového průduchu.

Podle stávající dokumentace se zdá, že nika ústící do komína v západní zdi byla upravená tak, aby uhýbala směrem k severu, nika v severní zdi uhýbala k západu, obě tedy směřovaly ke komínovému průduchu v severozápadním koutě místnosti A/II-8. Za současného stavu znalostí je jisté, že západní komín fungoval až do novověku, protože do něj se směřoval kouř po zaklenutí prostupu mezi kuchyní a mezipatrem (a kouř z patrně klasicistních netahových i mladších tahových kamen v A/I-13 i kouř z provozu prádelny, která zaujala místo kuchyně někdy ve 2/2 19. st.)

Není jisté, jak dlouho fungoval komín v severní zdi, který musel být zrušený nejpozději v souvislosti s výše uvedeným zaklenutím prostupu mezi kuchyní a mezipatrem. Vzhledem ke složitému průchodu komínu pod podlahou nelze vyloučit, že severní komín zaslepili již v renesanci III.

Zazdění prostupu v jižní stěně

S výstavbou arkád souvisí zazdění prostupu v J zdi mezipatra, protože ho zčásti překryla klenba arkády přízemí. Prostup byl zazděn jen dvěma zídkami na lících zdi, uvnitř zůstala dutina.

Na J zdi mezipatra jsou 3 ukotvení Fe kleštin arkád.

Přezdění oken

Ostění oken v kuchyni se liší od ostění oken v dalších místnostech, okna sloužila jako větší a menší podávací okno.

Komunikační schéma

Přízemí: kuchyně byla přístupná z nádvoří, propojená byla s místností A/I-13

Přízemí - mezipatro: prostorem pro odvod kouře mezi sloupy nad podestou na vaření?

Mezipatro: odvíjí se od stáří dále popisovaných příček, buď volně průchozí nebo omezené příčkami.

Časový úsek od renesance III včetně do zaklenutím dýmného prostoru v kuchyni (příčky v mezipatře)

Někdy v této době byly v mezipatře vystavěny 3 příčky, které člení prostor. Všechny mají vazbu na statické úpravy z renesance III (jsou pod pasy vloženými pod Z zeď místnosti A/II-8 a pod V částí pasu vloženého pod S zeď místnosti A/II-8). Příčky jsou očázené z obou stran, takže existovaly v době, kdy byl v celém mezipatře dýmný provoz. Jsou zděné na maltu na 1 cihlu.

Komunikační schéma

Mezipatro: V době výstavby příček musel být ještě otevřený prostor mezi pilíři, který mezipatro spojoval s kuchyní a kudy sem stoupal kouř, protože jsou očázené z obou stran.

Příčky rozdělily prostor mezipatra na 3 oddíly:

- chodbovitý oddíl na Z s napojením na komín (příčky 1 a 2),
- chodbovitý oddíl na S s napojením na komín (pokud komín ještě fungoval, příčky 2 a 3),
- oddíl ve tvaru písmene "L" na JV (příčky 1 a 3).

Přízemí - mezipatro: prostorem pro odvod kouře mezi sloupy nad podestou na vaření?

Renesance IV - baroko

Tj. renesance IV: před 1605, renesance V: po 1605, rané baroko: 2/2 17. st., baroko: 18. st.

Někdy v této době byl změněn způsob odvodu kouře z kuchyně do mezipatra. Dosud volný vstup stropem nad topeništěm mezi sloupy byl zaklenutý valenou stoupající klenbou. V čelo klenby bylo založené v kuchyni na pasu rozepjatém mezi SV a JV sloupem. Klenba strmě

stoupala do mezipatra, kde ústila pod klenbou mezi SZ a JZ pilířem do chodbovité části na západní straně mezipatra, naproti nice v západní zdi mezipatra, do níž ústil západní komín. Podle zaměření z r. 1972, řezu AA' vystoupala o 1,96 m. Stoupající boky klenby ležely na zdech založených na pasech mezi severními a jižními sloupy kuchyně. Tyto zdi zde musely být již při vzniku kuchyně v renesanci II, protože musely vytvářet stěny prostoru, kterým stoupal kouř do mezipatra, takže pro založení valené stoupající klenby musely být na východní straně snižené, na západě, kde klenba zasahuje již do prostoru mezipatra, zvýšené.

V mezipatře byl prostor nad západním čelem valené klenby uzavřený cihlovou zdí. Mezi pilíři na Z straně (SZ a JZ pilíř) a západní zdí mezipatra byla vystavěné příčky, které vymezily obdélný prostor s nikou a ústím západního komína. Příčky byly později zbourané, zůstaly po nich otisky na klenbách, zdi a pilířích. Příčky byly přizdívané k již očazeným konstrukcím. Zakouření nově vymezeného prostoru je viditelně větší než zakouření zbývající části mezipatra, jsou zde silné usazeniny patrně dehtu. V jižní příčce musel být vstup, aby byl přístup ke komínu, pravděpodobně jsou dveře i v severní příčce, protože jinak by nebyl přístupný SZ roh mezipatra. Nejpozději při této úpravě musel být zrušený komín v severní zdi mezipatra.

Přechod valené klenby do mezipatra byl při přechodu na tahové komíny podklenutý segmentovou klenbičkou na kolejnici a uzavřený svislou zdí. Totožná konstrukce byly použity pro uzavření ústí dýmníkového komína na hradě Buchlově v kuchyni 7.

Komunikační schéma

Zaklenutím prostoru mezi sloupy a pilíři byl zrušený možný vstup do mezipatra z kuchyně. Vzhledem k tomu, že zřejmě současně byl vystavěním příček S a J od ústí valené klenby vytvořený v mezipatře uzavřený prostor pro průchod kouře z kuchyně do komína, mezipatro už nemohlo sloužit pro uzení. Vstup do mezipatra tak byl zřejmě nutný pouze kvůli čištění a kontrole komína, tedy méně často. Proto zřejmě bylo možné vytvořit vstup podlahou z místnosti A II/8.

Je třeba prohlédnout důkladně prostor v S chodbovité části kuchyně, kde byla připojena klasicistní kamna a později V od klasicistních umístěná kamna tahová, zda před umístěním klasicistních kamen zde nemohl být probouraný vstup do mezipatra. S chodbovitého prostoru se po zaklenutí a tedy uzavření prostupu v podlaze zpřístupnil (průchod byl pod S pasem z renesance III).

Detaily k popisu kuchyně a mezipatra

Kuchyně

Dispozice

Do kuchyně se vstupuje z nádvoří vstupem s původním ještě raně renesančním ostěním. T. Vítek nevyklučuje, že ostění mohlo být na stávající místo osazené až druhotně z původního umístění v tvrzi. Kuchyni osvětlovala 2 široká, tzv. podávací okna. Jejich šíře se mírně lišila.

Kuchyně byla spojená s místností A/I-13 dveřmi s místností A/I-13. Dveře byly později zazděné, patrně po rozdělení místnosti A/I-13 příčkou. Nahradily je vstupy do obou nově vzniklých prostor A/I-13a, A/I-13b.

Ve střední části kuchyně byla obdélná dýmná část s podestou na vaření (nedochovala se), kterou na všech 4 stranách obklopoval klenutý nezakouřený obslužný prostor zaklenutý celkem 8 navazujícími lunetovými klenbami bez zdůraznění jednotlivých polí.

Podle zaměření z roku 1972 je podlaha v kuchyni ve výši (jedná se o relativní výši, nikoliv nadmořskou) od 100,02 m do 100,07 m, v mezipatře je ve výši 103,14 m. Vrchol klenebních čel a kleneb v kuchyni se dle zaměření pohybuje od 2,83 do 3,15. Zcela jistě zde došlo k určité chybě, protože jinak by v nejvyšším místě byla klenba v kuchyni ve výši 103,19 m, což je o 0,05 m výše, než je výška podlahy v mezipatře. Nicméně malé výškové rozdíly (největší je 0,26 m) ukazují na to, že podlaha mezipatra byla položena hned na rubu klenby kuchyně. Dle zaměření z r. 1972 byl výškový rozdíl mezi vrcholy pasů a podlahou mezipatra 25 - 26 cm (102,88; 102,89; 103,14), mezi vrcholy křížových kleneb v chodbovité části kuchyně a podlahou mezipatra se pohyboval od 10 - 30 cm (103,04; 102,84; 103,14).

Dýmný prostor

Dýmnou část vymezovaly 4 sloupy. Vnitřní rozměr dýmného prostoru je 2,21 x 2,91 m; vnější je 3,69 x 4,35 m. Prostor mezi sloupy byl volný, umožňoval průnik kouře do mezípatra. Pravděpodobně se tudy dalo do mezípatra i vstoupit.

Sloupy byly zděné z cihel na maltu a omítané. Měly čtvercové hlavice tvořené kamennými deskami. Šíře desek se rovnala průměru sloupů. Desky jsou místy popraskané, olámané a vyspravené úlomky cihel na maltu. Průměr sloupů se pohybuje od 0,66 do 0,76 m. Spodní úroveň hlavice sloupů je cca 1,64 m nad mladšími podlahami, materiál ani výškovou úroveň původní podlahy neznáme. Výška kamenné hlavice sloupů je 8,5 - 9,0 cm.

Na hlavicích sloupů byla jedna řada cihel na silné vrstvě malty, která vyrovnávala nerovnosti kamenné hlavice. Na cihly nasadaly pasy vyklenuté mezi sloupy. Mezi pasy byl volný prostor, který se otevíral do mezípatra. Vzepětí pasů a klenby bylo téměř shodné, klenba je měla o 3 - 5 cm větší.

Aby se zabránilo průniku kouře do čistého prostoru, byly od vnější strany pasů spuštěné lehká lehké cihlové příčky. Příčky vynášely železné pásy ukotvené v hlavicích a podepřené železným táhlem spuštěným z vrcholu pasu. Za 4 příček se dochovaly 2, na severní a východní straně. Na straně západní a jižní byly vybourané a železné pásy i táhla byly uříznuté. Uříznuté konce táhel jsou na pasech viditelné.

Zachovaly se náběhy omítek směřující z pasu na dnes již odbouranou příčku. Jejich existenci dokládá i očazení omítek, které bylo jen uvnitř dýmného prostoru.

Na výše zmíněné řadě cihel na kamenné hlavici ležely Fe pásy, a to vždy dvě zdvojené pásoviny (zdvojení = 2 pásoviny na sobě) vedle sebe na jedné straně dýmného prostoru, to znamená, že se v rozích (nad sloupy) křížily a to tak, že na delších stranách byla železa níže a na vnějším kraji sloupu, železa na kratších stranách ležela nad nimi, tj. výše a vůči vnějšímu kraji sloupů i vnější hraně pasů byla posunutá více k dýmnému prostoru.

Křížení želez je vidět díky částečně opadaným omítkám na SV sloupu. Konce pásoviny byly upravené pro ukotvení pasů ve zdi. Byly zúžené jedním směrem na polovinu a pásy na sobě ležely tak, že jeden měl zúženou pravou, druhý levou polovinu. Toto zúžení bylo ohnuté do pravého úhlu nahoru a dolů tak, aby horní pás byl ohnutý dolů a dolní nahoru. Přehnutí přes druhý pás obě železa provazovalo. K ohnutí muselo dojít ještě před osazením pásoviny do zdi. Ohnuté zúžené části nebyly zazděné, překrývala je pouze omítka. Byly tak dlouhé, aby přešly přes druhý pás až na cihelné zdivo. Ukotvením - uchycením o zdivo se bránilo vysunutí želez po zatížení postavenou příčkou. V místě křížení želez z delší a kratší strany dýmného prostoru železa kratší strany přehnutá směrem dolů kotvila i pod nimi umístěnou pásovinu nesoucí příčku na delší straně. Na J a Z straně byla vybouraná příčka mezi sloupy a Fe pásy byly uříznuté, proto bylo možné na JZ sloupech změřit jejich rozměry (pásovina je korodovaná a rozpadá se, proto není možné změřit ji přesně): 6,4 x 1,5-1,7 cm.

Mezípatro

Dispozice

Mezípatro mělo stejnou dispozici jako přízemí. Základní odlišnosti byly 3:

1. Na sloupy nasadaly v mezípatře pilíře
2. Mezi pilíři nebyly pasy
3. Lišily se výšky kleneb, v mezípatře byly nižší.

Mezípatro bylo zaklenuté 9 poli lunetových kleneb, klenba navíc je v prostoru mezi pilíři, který byl v přízemí otevřený. Po prvním 3D skenování mezípatra se zjistilo, že v zaměření z roku 1972 je chyba - na Z straně je mezípatro cca o 65 cm kratší, takže Z zeď mezípatra na plánu přesahuje zeď přízemí směrem do interiéru mezípatra. Také zakreslení kleneb neodpovídá přesně skutečnosti, největší odchylka je mezi pilíři.

Podlaha mezípatra

Dnes je na podlaze prašný násyp se menším podílem střepevého materiálu. Násyp ke asi původní, pravděpodobně na něm byla položena dlažba.

Závěr

Dispozice kuchyně ve Velkých Losinách je velice zajímavá. Nejvíce se blíží dispozici kuchyně v Klenové, využívá však už komíny v síle zdi procházející patrem domu na půdu a dále nad střechu. Velký prostor byl vyčleněný pro uzení, jeho přístup z kuchyně přes dýmný prostor se zdá nepraktický, jiný vstup se ale najít nepodařilo.

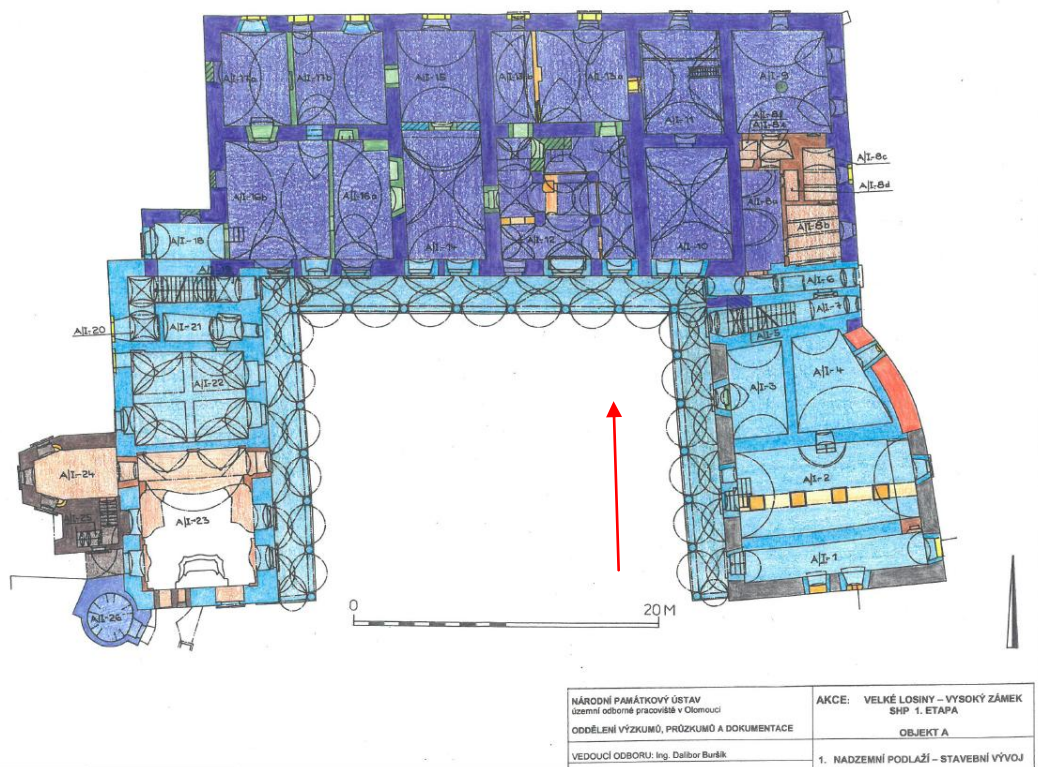
Unikátní, na jiných lokalitách zatím nezjištěný, je způsob vynášení přiček, které bránily pronikání kouře do čisté části kuchyně, pomocí železných pásů důmyslně ukotvených ve sloupech, které vymezovaly dýmný prostor.

Zaklenutí dýmného prostoru strmě stoupající valenou klenbou ukončilo uzení v prostoru mezipatra.

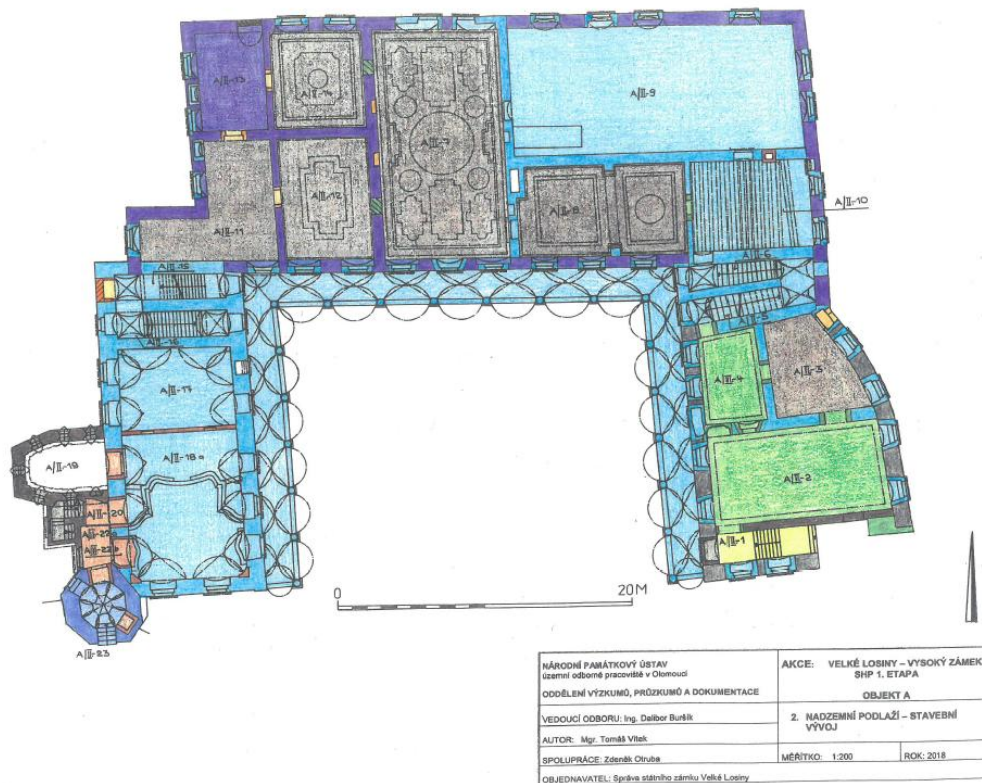
Literatura a prameny

Počta, J. - Novák, V. - Maděrová, R. 1972: Velké Losiny. Zámek. 1:50. Investis Praha. Citované jako Počta a kol.

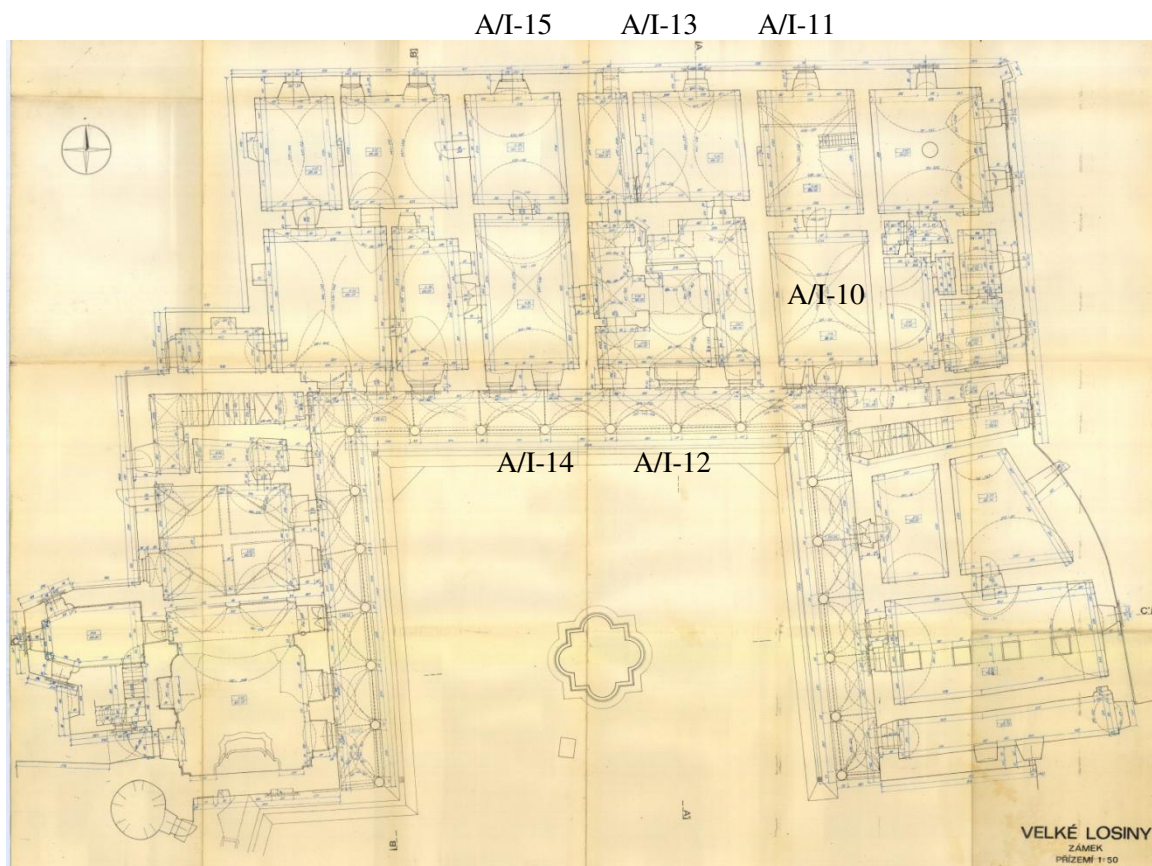
Vítek, T. Zámek Velké Losiny. Stavebně historický průzkum. Uloženo: archiv NPÚ-ÚOP v Olomouci.

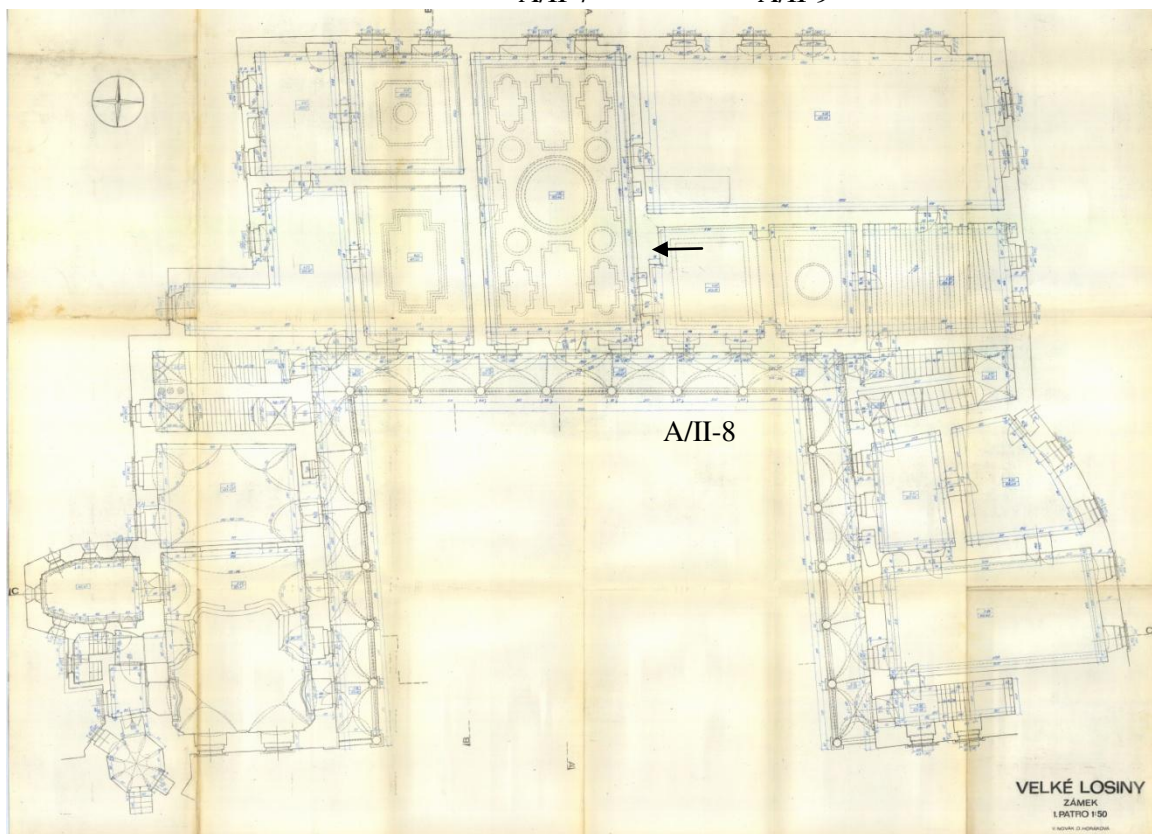
Obr.1 Analytický plán přízemí zámku Velké Losiny z SHP zpracovávaného T. Vítkem, NPÚ-ÚOP v Olomouci

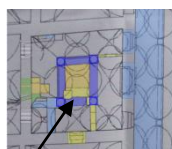
Obr.2 Analytický plán 1. patra zámku Velké Losiny z SHP zpracovávaného T. Vítkem, NPÚ-ÚOP v Olomouci

Obr. 3: Zaměření NP1, podle Počta a kol. 1972. V plánu je zapsané označení místností užívané v SHP
A/II-7 A/II-9

Obr. 4: Zaměření NP2, podle Počta a kol. 1972. V plánu je zapsané označení místností užívané v SHP.
Šipka ukazuje komínový průduch v SZ koutě místnosti A/II-8.

Obr. 6: Foto z interiéru kuchyně. Cihlová topeniště patřila do hradní prádelny, která nahradila kuchyni na začátku 20. století. Šipka označuje stoupající balenou klenbu, která uzavřela dýmny prostor.

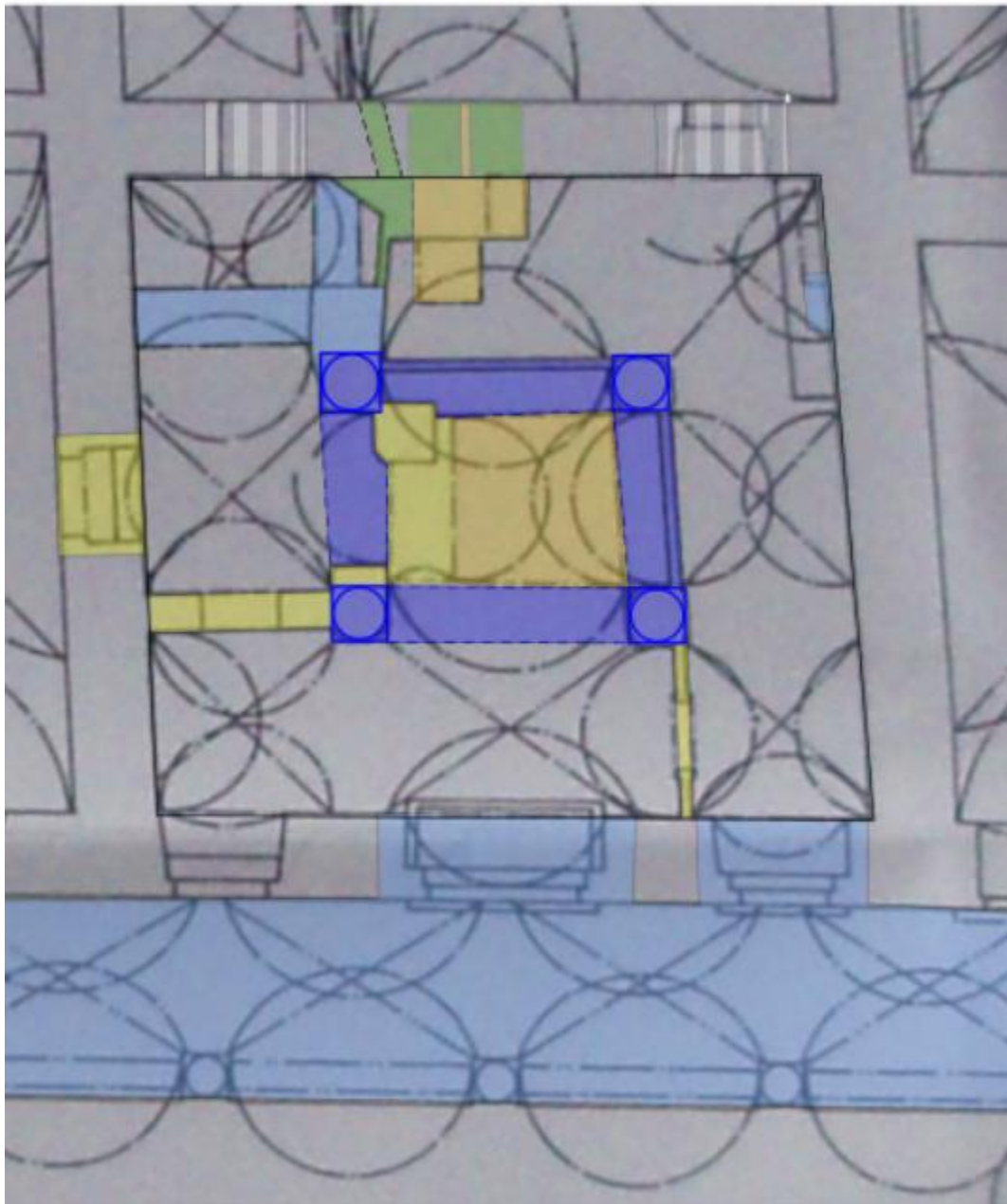

Obr. 7: Uzavření přístupu do komína při přechodu na tahové komíny. Šipka ukazuje mladší komín prádělny.

Obr. 8: Interiér mezipatra. Šipka označuje stoupající valenou klenbu z kuchyně.

*Obr. 9: Analytický plán interiéru kuchyně,
Fialovomodrá renesance II
Světle modrá renesance III
Zelená klasicismus
Oranžová baroko
Žlutá 2/2 19. století - začátek 20. století*

VELEHRAD, KLÁŠTER

Okres Uherské Hradiště, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 24703/7-3524 - klášter cisterciáků s kostelem Nanebevzetí Panny Marie

Historie

Klášter založil moravský markrabě Vladislav Jindřich v blízkosti vesnice Veligradu (dnešní Staré Město u Uherského Hradiště) z podnětu Jindřicha Vítkovice z Prčice a Hradce a olomouckého biskupa Roberta. Klášter byl vybudován v pozdním románském slohu, s vlivem rané gotiky a vysvěcen dne 27. listopadu 1228 olomouckým biskupem Robertem.

12. ledna 1421 byl Velehrad přepaden a zapálen husity z nedalekého tábora v Nedakonicích. V plamenech skončil život opata, dvou bratří a dvou konvršů. Zbytku konventu se podařilo zachránit se i s částí klášterního archivu v nedalekém Uherském Hradišti. Mezi lety 1431-36 se mniši vracejí zpět do troskek kláštera a začínají s jeho obnovou. Přestože Zikmund Lucemburský v roce 1422 zrušil zástavy klášterních nemovitostí, pokračoval i po tomto datu v zápisech velehradských vsí svým straníkům. Škodu, kterou klášter během válek utrpěl, vyčíslil opat v žalobách podaných k zemskému soudu na téměř 5000 hřiven, nejdůležitější vsi se mu podařilo vykoupit jen za cenu dalších zástav. V roce 1453 byly Velehradu na opatovu žádost inkorporovány fary v Polešovicích a Boršicích. Česko-uherské války, v nichž se opat Mikuláš zřejmě přidal na Matyášovu stranu, situaci cisterciáků opět zhoršily. Na vydržování žoldnérů si museli půjčit např. u oslavanských cisterciáček a prodat brněnský dům tišnovskému klášteru (velehradský dům ve Znojmě předal Zikmund městu už v roce 1421), podle smlouvy však měla jedna místnost zůstat vyhrazena pro pobyty opata v Brně. Po skončení bojů a nástupu opata Jana (1492-1506) začali řeholníci provádět revizi zástav, neboť cena mnoha vesnic přesahovala sumu, v níž byly zastaveny. Na prosbu bratří vydal Velehradu Vladislav Jagellonský v listopadu 1510 privilegium na svobodnou volbu opata, podle nařízení jeho syna se však opat mohl ujmout úřadu až po panovníkově potvrzení volby (Foltýn a kol. 2005, 727-728).

K obnově kláštera došlo až za opata Ekarda ze Schwoben v letech 1587–1592. V průběhu třicetileté války byl klášter postižen dvakrát. Poprvé byl zpusťošen vojskem sedmihradského knížete Gábora Bethlena v roce 1623. Podruhé byl poničen roku 1626 za vpádu povstalců z Valašska. Další, raně barokní přestavbu klášterních budov provedl v letech 1629–1635 opat Jan Greifenfels z Pilsenburku.

Současnou podobu získal klášter v letech 1685–1735 při přestavbě po požáru v roce 1681. Po opravách budovy konventu provedl opat Petr Silavecký obnovu klášterního kostela, v níž pokračovali jeho nástupci opati Bernard Kašpárek, Florián Nezorin a Josef Malý. Přestavba také respektovala skutečnost, že v uplynulých staletích došlo k převýšení okolního terénu o 2 metry. Románská zvonice nad křížem lodí, v 16. století přestavěná v mohutnou renesanční věž, byla odstraněna a na jejím místě zaklenuta barokní kopule. Dvě z pěti románských apsid byly odstraněny do nové úrovně terénu, mnoho cenných architektonických prvků bylo překryto barokními fasádami nebo použito jako stavební materiál.

V období josefínských reforem byl klášter roku 1784 zrušen. Od té doby kostel působí jako farní, i když fara byla v obci zřízena až v roce 1825. V roce 1890 klášter získalo Tovaryšstvo Ježíšovo, které zde zřídilo kolej a později řádové gymnázium. Ke zrušení koleje a gymnázia došlo v roce 1950, od roku 1990 působí Tovaryšstvo Ježíšovo na Velehradě znovu. Od roku 2004 zde působí Stojanovo gymnázium.

Velehradský klášter. Wikipedie. Otevřená encyklopedie. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Velehradsk%C3%BD_kl%C3%A1%C5%A1ter. 20.4.2021.

Archeologické výzkumy v areálu kláštera

V 1/2 20. století se na Velehradě uskutečnily dvě zásadní etapy archeologických vykopávek: první v letech 1903–1906, druhá pak v letech 1936–1941. Jejich prvotním účelem bylo odvodnění a vysušení zatopeného podzemí.

První etapa pod vedením dr. Jana Nevěřila odkryla zbytky průčelní stěny s románským ústupkovým portálem a devítimetrovou předsíní. Na východní straně byly dále odkryty zbytky dvou zrušených apsid a za nimi tři kamenné sarkofágy ze 13. století. V prostoru tzv. starého

konventu byly objeveny pozůstatky paláce, tzv. opatského domu, který byl od vypálení kláštera v roce 1421 až do počátku 17. století jedinou obývanou budovou starého kláštera. Částí tohoto paláce byla i jedna ze čtyř věží, které byly součástí původního opevnění románského kláštera. Zbytky třicetimetřového klášterního refektáře byly zjištěny mezi jižními trakty barokních klášterních budov. Při opravě fasády v roce 1927 byla odkryta původní zeď chrámové lodi s románskými okny. Sokly, lizény i okna byla ve 13. století zhotoveny z kamenných kvádrů a vyzdívkou stavěny z cihel.

Vykopávky v letech 1936–1941 spojené s odvodněním umožnily odkrytí podstatné části klášterního podzemí. Byly to především prostory křížových chodeb (ambitu) s přilehlými místnostmi sakristie a kapitulní síně, rajský dvůr se zbytkem staré studny a barokní krypty. Rozebráním 28 pilířů v křížových chodbách postavených v 17. století byl získán rozsáhlý materiál, neboť tyto pilíře byly v 17. století postaveny výhradně z úlomků románské architektury. Vnitřní stěna křížové chodby, členěná otevřenými okny s meziokenními sloupky byla v barokní době do základů zbořena, vnější stěny chodby zůstaly zachovány i s původními portály, jež vedly do přilehlých klášterních místností, do kostela a do refektáře.

Velehradský klášter (Wikipedie. Otevřená encyklopedie. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Velehradsk%C3%BD_kl%C3%A1%C5%A1ter. 20.4.2021.

V letech 2018-2020 proběhl v areálu kláštera záchranný archeologický výzkum, který provedla oprávněná archeologická organizace Archaia Olomouc z.ú. V rámci tohoto výzkumu byly zachycené pozůstatky klášterní kuchyně, které se nacházely v suterénu jižního křídla v sousedství gotického refektáře, jehož základy odkryl archeologický výzkum Jana Nevěřila (ústní informace Š. Sittek).

Poloha kuchyně

Obr. 1.

Kuchyně se nalézala v sousedství refektáře v budově přiléhající k jižní straně křížové chodby, na západní straně refektáře, který pokračoval směrem k jihu. Vstup do kuchyně byl z křížové chodby.

Situace odkrytá archeologickým výzkumem

Obr. 2.

Archeologický výzkum zachytil nejnižší úroveň klášterní kuchyně v podobě, jakou dostala někdy po husitských válkách (informace Š. Sittek, R. Vřla). Zachovaly se spodní úroveň severní a západní obvodové zdi a část ostění niky vstupního portálu. V interiéru se dochovaly základy konstrukce, která nesla DČK kuchyně. Výzkum odkryl patky 3 pilířů a základové zdivo, na kterém byly pilíře umístěné. Patka čtvrtého pilíře byla během stavby odstraněná a jeho umístění bylo zachycené pouze na fotodokumentaci. Pilíře byly umístěné v prostoru kuchyně, nikoliv však přesně ve středu místnosti.

Rekonstrukce kuchyně

Obr. 2-9.

V rámci přípravy nové expozice v klášteře připravovali pracovníci NPÚ-ÚOP v Kroměříži ve spolupráci se zaměstnanci Arcibiskupství olomouckého podklady pro 3D rekonstrukci gotické podoby kláštera a obrátili se na autorku s žádostí o rekonstrukci stavební podoby objevené kuchyně.

Z odkrytých pozůstatků konstrukce kuchyně bylo jasné, že se jednalo o kuchyni, v níž se DČK nacházela ve střední části kuchyně, kde spočívala - v tomto konkrétním případě - na pilířích. Tíhu komína nesly klenební pasy rozepjaté mezi pilíři, pod pasy se nacházely tenké příčky, které zabraňovaly průniku dýmu do okolních, již čistých částí kuchyně. Jako podpěru těchto příček máme doložené trámy, v kuchyni na zámku ve Velkých Losínách nesly příčky železné pásy. DČK procházela stropem místnosti, v tomto případě již do podkroví, kde na ni nasedala svíslá část komína, která pokračovala dále nad střechu budovy. Podesta na vaření se nacházela pod DČK, její velikost umožňovala projít mezi podestou a pilířem.

Ve Velehradě byly známé rozměry místnosti, poloha a šíře vstupu z křížové chodby, poloha pilířů, rozměry jejich patek a šíře dřívů. Doplnit bylo třeba všechny výškové údaje, způsob zaklenutí místnosti, sklon DČK a šíři svislé části komína, rozměry a výši podesty na vaření.

I když zde bylo mnoho neznámých, způsob odvodu kouře z kuchyně byl natolik zřejmý, že bylo možné kuchyni rekonstruovat s vědomím, že výškové poměry budou pouze přibližné a jedná se pouze o možnou podobu kuchyně.

Podesta na vaření

Pro umístění a velikost podesty byly využité plány kuchyní stejného konstrukčního řešení v archivu Pražského hradu. Tyto kuchyně jsou sice až z 18. století, umístění a velikost je funkční záležitost, která se nemění. Jde o přístup k podestě a o procházení kolem ní.

Podle plánů kuchyní na Hradě se vzdálenost mezi rohem pilíře a rohem podesty, tj. v nejužším místě k průchodu, pohybovala mezi 41 - 45 cm. Poloha pilířů ve velehradské kuchyni nebyla zcela symetrická, takže vzdálenost mezi pilířem a rohem podesty se mírně lišila. V rekonstrukci byla zvolená pro nejužší místo vzdálenost 41 cm, další rozměry byly 45, 44 a 47 cm, při mírném zaoblení rohů podesty 44, 47, 46 a 47 cm. Velikost podesty pak vycházela 172,5 x 210 cm.

Pilíře

Výška pilířů 170 cm byla odvozená ze sloupů v dochovaných kuchyních na zámcích ve Velkých Losinách a v Brtnici. Tyto kuchyně jsou sice renesanční, ale v případě výšky pilířů jde o přístup k podestě na vaření, tedy o výši prostupu do přechodu mezi čistou a zakouřenou částí kuchyně. Průchod musí být pohodlný, musí však dostatečně bránit průniku dýmu mimo DČK.

Zaklenutí kuchyně

Podle předpokladu dr. Sittka (Arcibiskupství Olomouc) bylo celé přízemí kláštera klenuté, proto byl prostor kolem DČK rekonstruovaný jako zaklenutý křížovou klenbou bez žeber, velikost polí odpovídala rozestupům mezi pilíři. Čela kleneb jsou půlkruhová, případně segmentová, výše kleneb 127 cm je odvozená z průměrné šíře prostoru kolem DČK. Výše místnosti byla zvolená s ohledem na to, že patka klenby vycházela nad niku vstupu, možnost upravit výši podle dalších poznatků o podobě gotické fáze kláštera byla ponechána na pracovnících NPÚ.

Rekonstrukce DČK

Sklon stěn DČK byl zvolený podle dosud provedených měření 15°, šíře svislé části komína 70 cm. Výše DČK vycházela 360 cm. Obávám se, že v rekonstrukci celého kláštera je komín zakreslený chybně a nad střechu by vycházela pouze svislá část komína.

Pod pasy, které nesly DČK, byly tenké svislé příčky zděné na 1 cihlu. Jako podpora těchto příček byly zvolené trámy, které byly často užívané i v jiných typech odvodu kouře (nesly často tzv. pláštíky).

Zpracované podklady

Po dohodě s pracovníky NPÚ-ÚOP v Kroměříži byly podklady zpracované jako skicy v programu Inkscape. Pro panel v expozici připravil řez a půdorys pracovník NPÚ ing. R. Vrla. 3D model kuchyně a kláštera zpracovala Růžolící chrochtík s.r.o. V modelu kuchyně je několik nepřesností, přesto model dává představu o podobě kuchyně.

Poznámky k podobě kuchyně

Podoba kuchyně odpovídá obdobným kuchyním např. na zámku Brtnice nebo na hradě Loket. Pozornost upoutají pilíře. Dva jsou osmiboké, dva čtyřboké, jeden ze čtyřbokých by měl být správně přízední. Všechny jsou mohutné, ve srovnání s uvedenými kuchyněmi v podstatě předimenzované.

Víme, že klášter byl v roce 1421 vypálený husity, mniši se sem vrátili až po roce 1431. Pro život klášterní komunity byla funkční kuchyně nezbytností, takže se dá předpokládat, že pokud byla kuchyně poškozená nebo zničená, i přes tíživou finanční situaci kláštera byla její oprava provedená. Mohutné pilíře různým typů ukazují na to, že původně stály v jiné, pobožené části kláštera a byly přemístěné a využité při opravě klášterní kuchyně.

Závěr

Shrnutí

Sledovanou kuchyni na velehradském klášteře můžeme datovat do 2/3 15. století. Konstrukci odvodu kouře můžeme zařadit do 2. skupiny, u níž DČK sestupovala zastropením do prostoru kuchyně. DČK byla nesená 4 pilíři, nacházela se zhruba ve středu místnosti. Kuchyně ležela vedle refektáře, přístupná byla z křížové chodby. Možné spojení bylo do křídla konvršů, které se nacházelo na západní straně kuchyně. Nad kuchyní nebylo patro, předpokládáme, že DČK přecházela do svislé ještě v půdním prostoru a nad střechu vystupovala již svislá část komína.

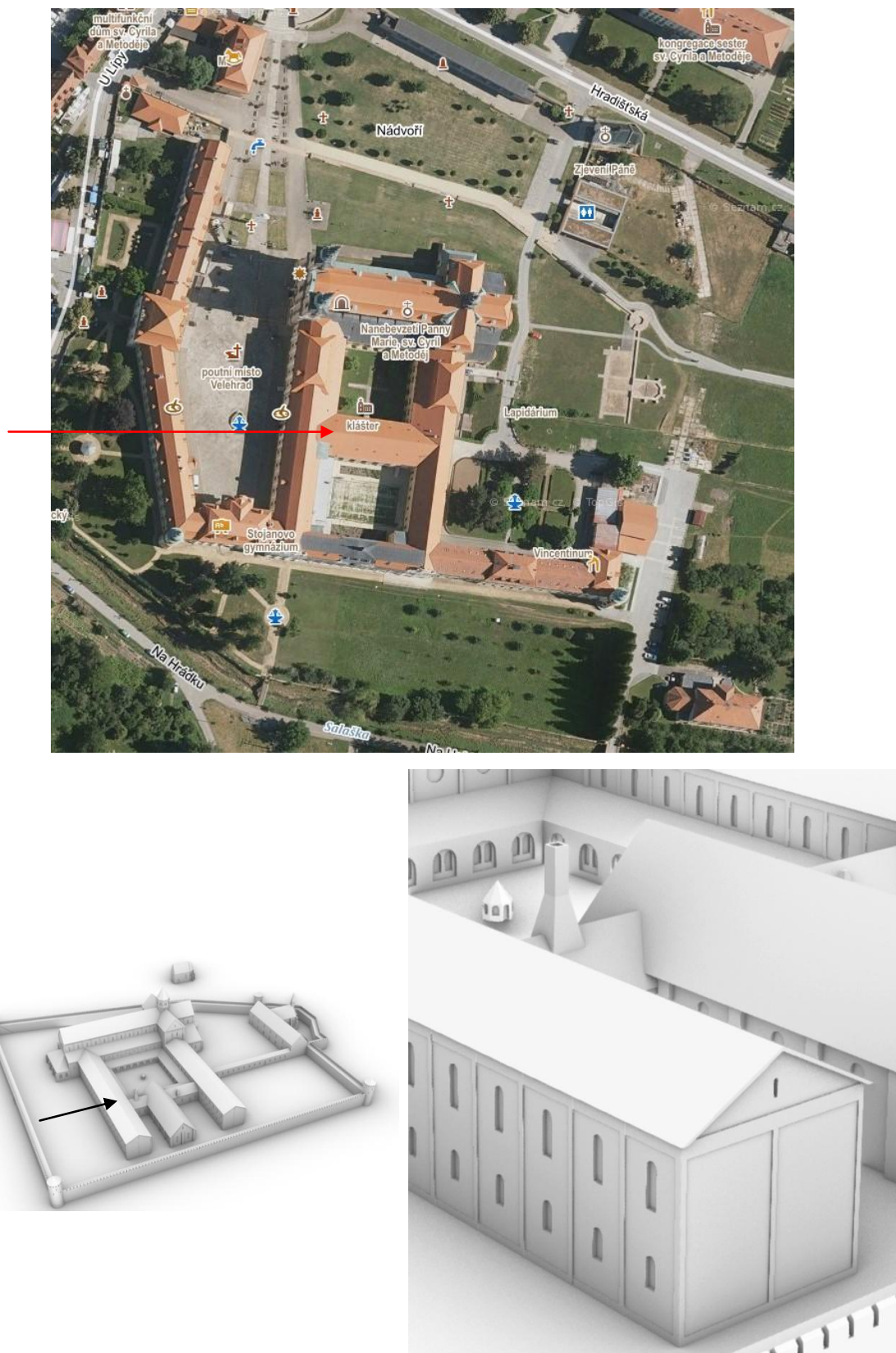
Literatura a prameny

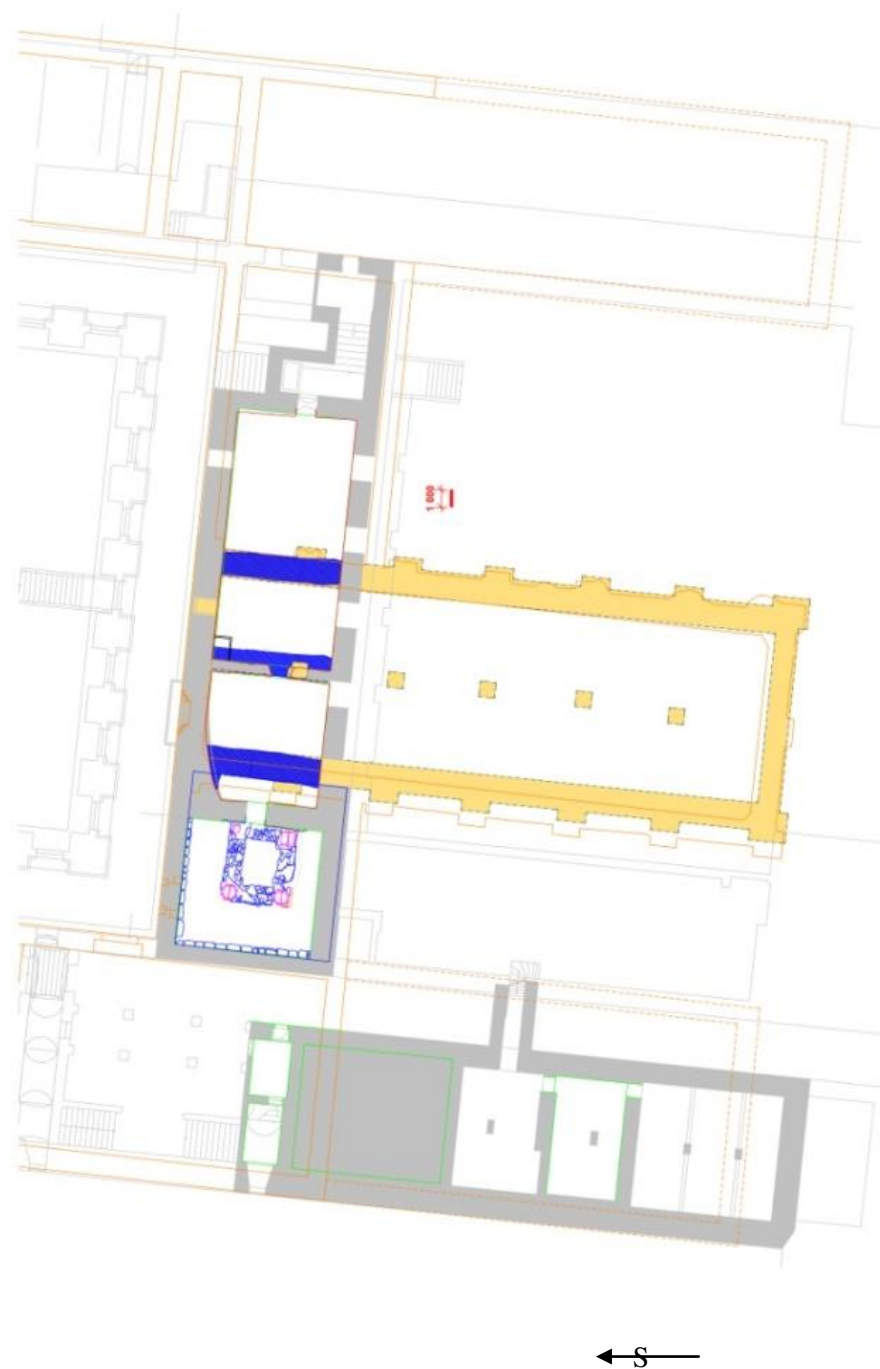
Foltýn, D. a kol. 2005: Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha.

Velehradský klášter. Wikupedie. Otevřená encyklopedie. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Velehradsk%C3%BD_kl%C3%A1%C5%A1ter. 20.4.2021.

Obr. 1: Poloha gotické kuchyně v areálu v klášteře na leteckém snímku (nahore, dostupné z <https://mapy.cz/zakladni?source=base&id=1833906&ds=1&x=17.3953567&y=49.1031998&z=17>) a na modelu gotické podoby kláštera (dole, zpracovala firma Růžolící chrochtík s.r.o.)

Obr. 2: Plán jižní části velehradského kláštera. Zakreslení objevených situací do půdorysu kláštera. Autor plánu - P. Vostál, stavební odbor Arcibiskupství olomouckého, uloženo: archiv stavebního odboru Arcibiskupství olomouckého.

Legenda:

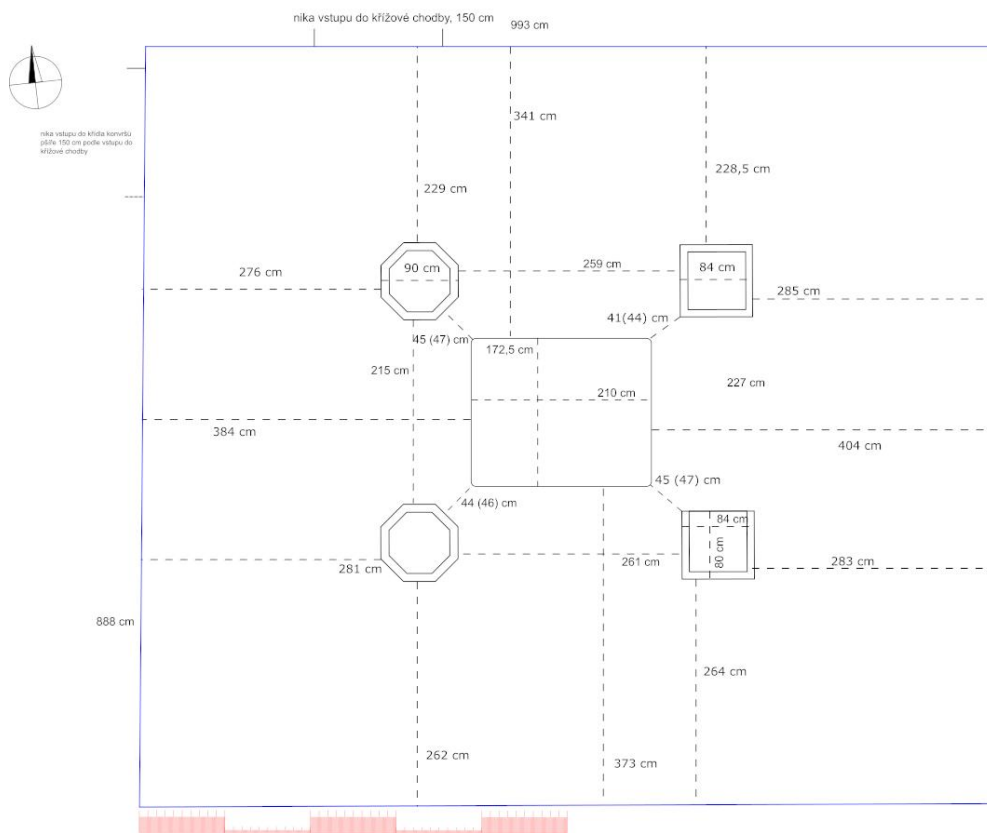
žlutá - půdorys refektáře dle Dr. Nevěřila - výzkum 1903, publikováno 1904 (Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, č. 83, květen 1904)

modrá - nové nálezy Archaia 2018 - pouze základy refektáře a kuchyně, nezahrnuje pozdější nálezy v calefactoriu (prostor navazující na východní zeď refektáře) a v křídle konvršů

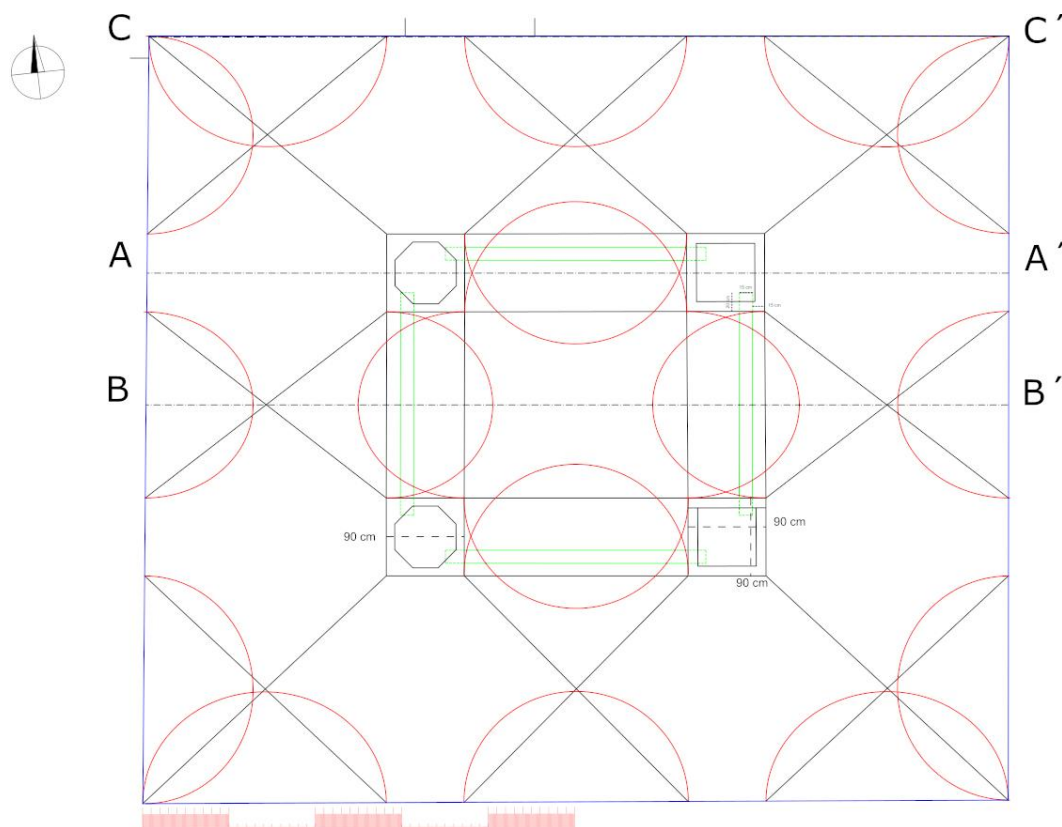
šedá - novověké stavební konstrukce - sklepy nebo základové zdivo

přerušovaná čára podbarvená - předpokládaný půdorys středověkého kláštera dle prof. Pojsla

přerušovaná čára - obrys současného půdorysu kláštera

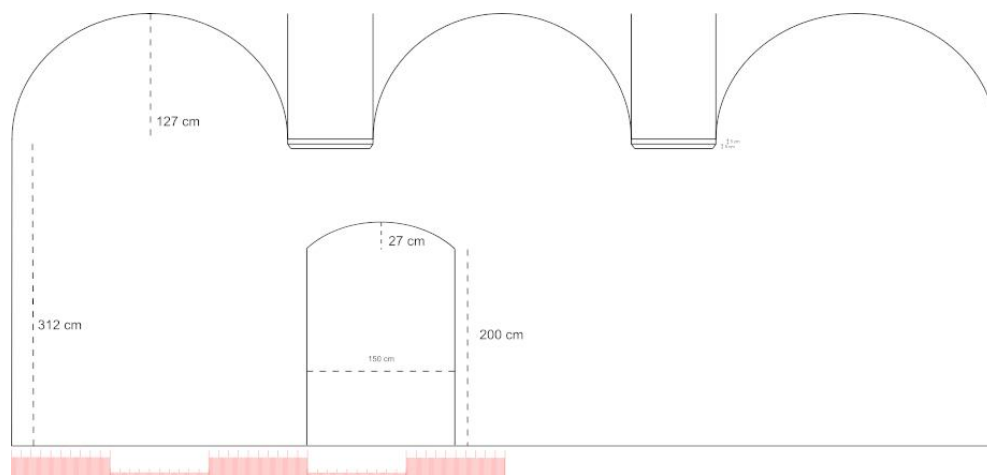
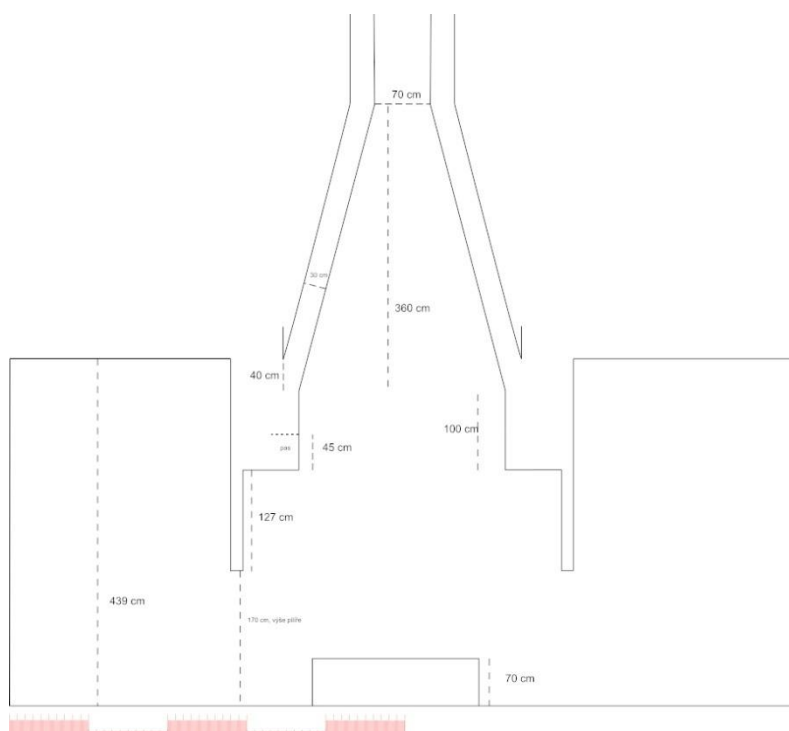
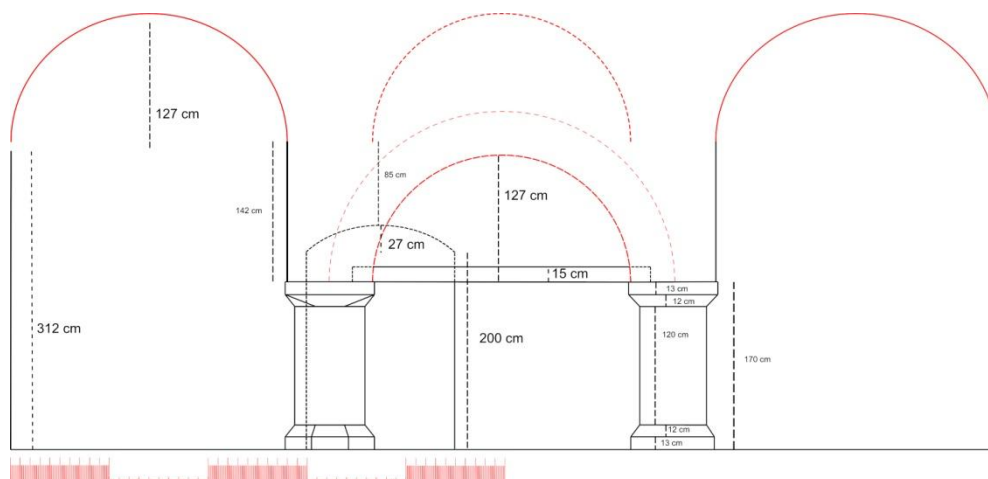

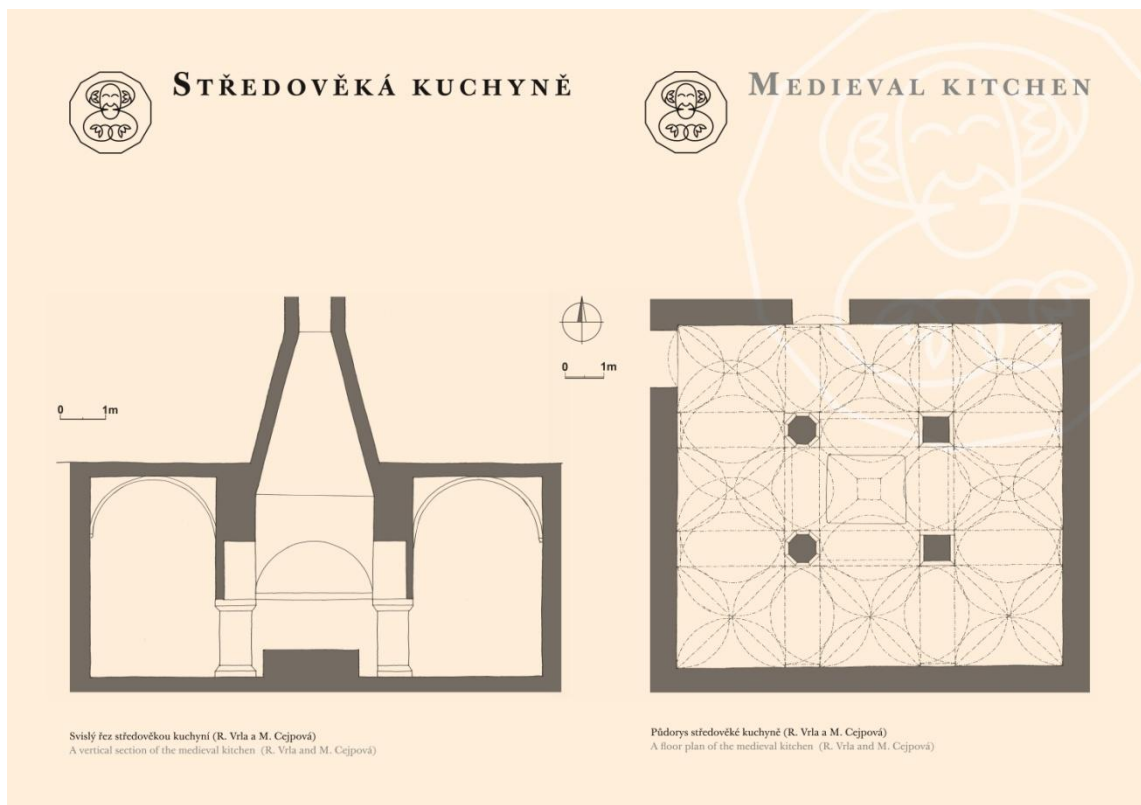
Obr. 3: Podklad pro rekonstrukci, půdorys s rozměry.

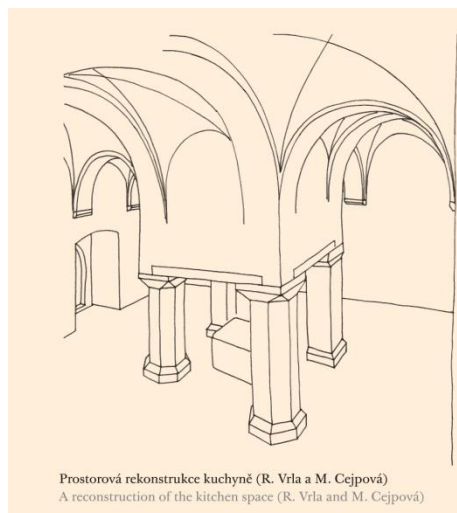
Obr. 4: Podklad pro rekonstrukci, půdorys v úrovni hlavic pilířů (1,7 m)

Obr. 5: Podklad pro rekonstrukci, řezy AA', BB', CC'.

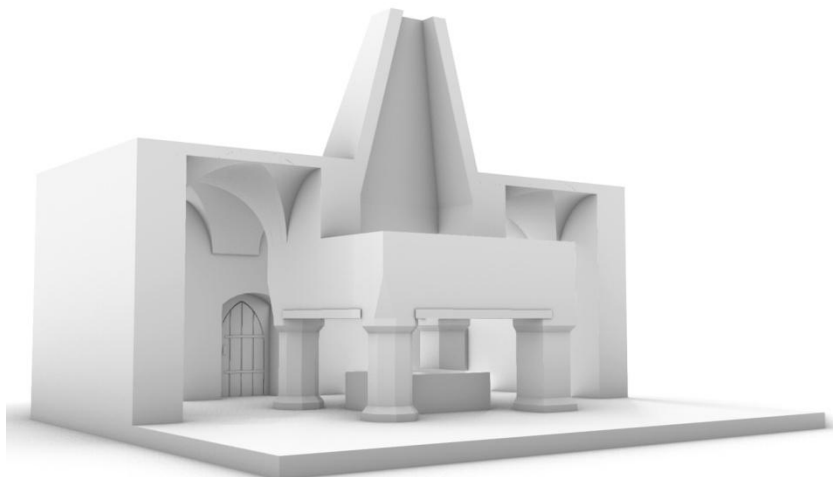

Obr. 6: Panel 1 a výřez z panelu 2 v expozici středověké kuchyně v klášteře na Velehradě.

Obr. 7: 3D model. Firma Růžolící chrochtík s.r.o.

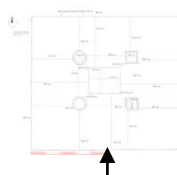

Obr. 8: Expozice v klášterní kuchyni.

Obr. 9: Expozice v klášterní kuchyni.

VÍZMBURK HRAD

Okres Trutnov

kulturní památka rejst. č. ÚSKP 17988/6-3517 - zřícenina hradu Vízmburk (Wiesenburg)

Historie

Hrad vystavěn příslušníky rodu erbu třmene ve 2/2 13. století, pravděpodobně založen Petrem ze Skalice, v průběhu 14. století byli jeho majiteli pánové z Hostyně (pak Pardubic) a je možné, že zde pobýval pozdější první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic. Po nich byli majiteli až do roku 1447 příslušníci rodu erbu ostrve, páni z Dubé. Jiřík z Dubé a Vizmburka, stoupenec Jiřího z Poděbrad, hrad prodal spolku slezských knížat a lužického Šestiměstí, který jej spolu s dalšími (Adršpach, Skály, Žaclěř a polohou neznámý Belvér) zbořili.

V letech 1972-1984 jádro hradu odkryl archeologický výzkum vedený PhDr. Antonínem Hejnou, CSc. Objekt byl po výzkumu převedený do správy KSSPPOP v Pardubicích, které na konzervaci kvůli výši nákladů a technické obtížnosti resignovalo. Postupné zajištění a obnova se uskutečnily v letech 2007 - 2020 díky Sdružení pro Vízmburk (Památkový katalog, Zřícenina hradu Vízmburk (Wiesenburg)).

Popis stavby, stavební vývoj

Hrad s dvojdílnou dispozicí. Předhradí je poškozeno výstavbou novověkých cest - v terénu je jasně patrný pouze rozsah a průběh opevnění. Před ním mezi cestami je tzv. hospodářský dvůr, nejspíše však jámové lomy vzniklé při stavbě a opravách dnešních cest. Nevelké jádro bylo až do archeologického výzkumu klasickým příkladem uzavřeného hradu, který tvořil jen pahorek bez jakýchkoliv známek zdiva (ten však ukrýval zachovalé konstrukce hradu až do výše 1. patra, které byly zasypány ruinami sesutých částí hradu). Jádro hradu s obvodovou zástavbou, ze všech stran obklopené parkánem, na který se vcházelo branou v severozápadním nároží, u které rovněž stála mohutná věž bergfritového typu. Ke třem stranám obvodu byla přistavěna palácová křídla, jejichž prostory byly v 1. patře propojeny venkovní pavlačí. Zadní, jihovýchodní křídlo bylo zaklenuto křížovou žebrovou klenbou a v jeho blízkosti stála i kaple. Kuchyně se nacházela v severní části hradu. Nalezené architektonické články napovídají, že hrad stavěla tatáž huť, která působila v nedalekém klášteře v Polici nad Metují (Památkový katalog, Zřícenina hradu Vízmburk (Wiesenburg)).

Kuchyně

Na hradě bylo během archeologického výzkumu objevené torzo kuchyně s oktagonální DČK. Tato kuchyně (dále kuchyně 3) se nacházela pravděpodobně na místě starší kuchyně (dále kuchyně 2), u níž odvod kouře neznáme. T. Durdík (1999, 600) hypoteticky uvažoval o tom, že nejstarší kuchyně na Vízmburku je totožná s objektem tzv. kovárny (dále kuchyně 1?). S touto myšlenkou se ztotožnil J. Slavík, který zpracoval vývoj vízmburských kuchyní ze stavebně historického hlediska (2008, 287-295). Ztotožnění tzv. kovárny s kuchyní rozporoval V. Razím (2012, 95-96). Kuchyně 3 byla vybudovaná v průběhu 1/2 15. století, krátce před zánikem hradu v r. 1447 (Hejna 1981b, 23).

Pokud by tzv. kovárna byla první hradní kuchyní, vznikla by současně s hradem, tedy ve 2/2 13. století. Kuchyni 2 můžeme datovat do doby kolem přelomu 13/14 století, pokud budeme předpokládat, že 1. kuchyní byla skutečně tzv. kovárna. Jestliže v tento předpoklad odmítneme, vznik kuchyně 2 se posune do doby založení hradu, tedy do 2/2 13. století.

Kuchyně 2 a 3 byly v severní části hradu, vedle berfritu, tzv. kovárna se nacházela severně od nich, v parkáně. Severní hradba tzv. kovárnu oddělovala od kuchyní 2 a 3.

Tzv. kovárna, kuchyně 1?

Popis tzv. kovárny

Tento objekt (obr. 1,2) se nachází v parkánu na severní straně hradu, hradba tvoří jeho jižní stěnu. Parkán je zde široký 8 m. Podlaha tzv. kovárny je 1,80 - 1,85 m nad podlahou kuchyně 3

(Slavík 2008, 287). Tzv. kovárna má vnitřní rozměry 5,16 x 3,65 x 4,73 x 3,58 m, obvodové zdi jsou široké 0,98 - 1,19 m (dle Kopecký a kol. 2006), objekt se mírně zužuje směrem k obvodové hradbě. V obvodovém zdivu nebyl zjištěný žádný vstup. Ve východní stěně byl v úrovni podlahy objeven čtyřboký průduch, procházející celou šířkou zdi, v západní stěně byl odhalen čtyřboký výklenek o rozměrech 50 x 80 cm, hluboký 40 cm. Podlaha byla vyložená nepravidelnými pískovcovými deskami. Podél jižní stěny nebyla však kamenná dlažba zjištěna a povrch podlahy tvořila vrstva vypálené mazanice. V ose místnosti bylo situováno v úrovni podlahy velké obdélné ohniště, přisazené čelem k severní stěně, po obou stranách vymezené zídou z lomového kamene na maltu, širokou 60 cm, dlouhou 230 cm. Obě zídky, vytvářející vzhledem k podlaze sokl o výšce 8 - 10 cm, vymezovaly komoru topeniště širokou 100 cm a hlubokou 40 cm. Na základě těchto údajů je možné odvodit šíři topeniště jako 1,6 m (J. Slavík 2008, 289, uvádí 1,7 m) a šíři jižní zídky ohraničující topeniště jako 1,3 m. Výplň komory byla jílovito-kamenitá, výrazně červená a na jejím dně, stejně jako na dlažbě mimo ohniště bylo nalezeno množství okují. K severní stěně bylo přizděné obdélné topeniště 1,7 x 2,3 m (Hejna 1980b, 306).

Vstup z nádvoří byl portálem v severní hradbě. Jeho část je viditelná v severovýchodním koutě kuchyně 3 (obr. 3), většinu zakrývá severovýchodní pilíř. Viditelné zůstaly jen část prahu a dva svislé kusy levé části portálu s mohutným okosením širokým 10 cm. Horní plocha prahu se nachází ve výšce 1,67 m nad podlahou kuchyně 3. V čelní ploše spodního kusu ostění je vtesán čtvercový otvor 2,5 x 5,5 cm o hloubce 12,5 cm, nejspíše k osazení petlice nebo závěsu dveřního křídla. Vnější část otvoru je vylomená. Zazdívka portálu je z lomového zdiva. Šířku portálu lze přibližně určit podle dnes zazděného zkosení západní zdi východního křídla (Slavík 2008, 291-292).

Využití tzv. kovárny dle J. Slavíka (2008, 287-295)

J. Slavík předpokládá, že nejstarší Vízmburská kuchyně byla v objektu nazývaném kovárna V článku zpřesňuje popis A. Hejny.

Zdivo tzv. kovárny je přizděné na spáru k hradbě, v místě vnitřních líců západní a východní zdi tzv. kovárny však tyto líce pokračují dále napříč hradbou. Na jižní straně hradby je v místě vyústění západního lícového úseku zdiva vypadaný líc zdiva, ve vnitřním zdivu hradby je tento líc viditelný 1,33 m východně od severozápadního pilíře kuchyně 3 (obr. 3). Jeho spodní úroveň je 2 m nad podlahou kuchyně 3.

V interiéru tzv. kovárny navazuje na její obvodové zdivo na severním líci hradby vysoký klenební pas (obr. 2). Jeho paty jsou ve výši 2 m (dle A. Hejny 1980b, 306 jen 1,8 m), vrchol 3,8 m nad podlahou. Klenební pas je proveden ze stejného materiálu jako hradba, na spodním líci pasu ani na zdivu nejsou patrné zbytky omítek ani jiných povrchových úprav.

J. Slavík tuto situaci interpretuje tak, že pod pasem se nacházela nika, která rozšiřovala plochu tzv. kovárny. Lícové zdivo procházející napříč hradbou, viditelné z interiéru kuchyně 3, považuje za západní nároží okenního otvoru. S odvoláním na analogie včetně dalších kuchyní na Vízmburku předpokládá, že se vedle okna nacházel vstup do kuchyně.

Okno včetně předpokládaného vstupu bylo nejpozději v době výstavby kuchyně 2 (nejspíše v průběhu 14. století) zazděno stěnou s dochovaným portálem (obr. 3), jehož průchod ústil do jihovýchodního kouta tzv. kovárny. Tento vstup respektovala nádvorní zeď východního křídla, která se kvůli němu musela zalomit. Nelze vyloučit, že východní nároží okna zakryla přezdívka líce zdiva nad topeništěm. Po zřízení kuchyně 2 se tzv. kovárna změnila na spížírnu přístupnou z kuchyně 2.

Tzv. kovárna přestala fungovat po zřízení kuchyně 3, jejíž zdivo překrylo část vstupního portálu. Horní část tzv. kovárny a topeniště byly následně pobořené. Nika v severní hradbě byla zazděna při mladších úpravách.

Využití tzv. kovárny dle V. Razíma (2012, 95-96, 143, 15)

V. Razím hodnotí styk východní a západní zdi tzv. kovárny a obvodové hradby zhruba stejně jako J. Slavík: "Boční zdi objektu, dochované jen nízko nad dnešní úroveň parkánu, přiléhají k hradbě na spáru, zároveň jsou však vnitřními líci provázány s valenou klenbou poněkud nepravidelného profilu, která zasahovala minimálně do poloviny tloušťky hradby, ale zřejmě ji

zcela neprocházela. Vznikl tak hluboký výklenek ve vnější části hradby, který zvětšoval plošnou výměru přístavku. Podobu zastřešení přístavku neznáme, musel však být uzpůsoben pro odvod kouře ze zjištěného topeniště, ať již sloužilo jakémukoli provozu." Lícové zdívko procházející napříč hradbou na západní straně podle Razíma udává polohu otvoru do přístavku, snad s armovaným nárožím, nebo jen souvisí s postupem při zřizování jeho výklenku, nechápe ho jako nároží okna. Zdívko vpravo od lícového zdíva považuje za druhotné. Portál, jehož část se dochovala v severovýchodním koutě kuchyně 3, považuje za jediný vstup do tzv. kovárny.

Objekt tzv. kovárny datuje odlišně od J. Slavíka. Podle něho vznikl později, když bylo třeba řešit nedostatek prostoru v hradním jádře a předpokládá, že šlo o dočasné řešení. Zkosení západní zdi východního křídla v místě vstupu do tzv. kovárny považuje podle charakteru jeho návaznosti na okolní části líce za druhotné a tzv. kovárna je podle něj mladší než východní křídlo. Terén v parkáně, kde se nachází tzv. kovárna, byl podle něho uměle navýšený ještě před výstavbou tzv. kovárny. Popis A. Hejny, který uvádí, že tzv. kovárna byla "založená do terénu podloží" dle něho nejde jednoznačně vyložit. Využití tzv. kovárny není možné stanovit ani na základě archeologických nálezů. Nejstarší kuchyně se dle V. Razíma nacházela jinde, hypoteticky mohla být součástí první fáze výstavby západního křídla. Ve shodě s J. Slavíkem předpokládá využití snížené části objektu jako bašty.

Nika v severní hradbě byla zazděná mladší zdí, která přechází i přes sníženou korunu západní obvodové zdi tzv. kovárny (obr. 1). Tato zeď patrně souvisí s úpravami opevnění proti dělostřelbě, kdy byla spodní úroveň tzv. kovárny patrně využita jako flankovací bašta.

Shrnutí

K severní hradbě v prostoru parkánu přiléhala mírně lichoběžná stavba. Budova byla vybavená topeništěm, odkládací nikou a otvorem skrz zeď při podlaze, na části podlahy byla kamenná dlažba. Vstup byl z hradního jádra, zazděný portál se dochoval. Nachází se v severní hradbě, částečně ho zakrývá pilíř v severovýchodním koutě kuchyně 3. Podlaha budovy byla 1,8 - 1,85 m nad podlahou kuchyně 3. V. Razím uvádí, že terén v parkáně byl zvýšený mladší navázkou a jako nejednoznačné označuje vyjádření A. Hejny, že tzv. kovárna byla založená do terénu podloží. Tento fakt je jedním z argumentů, kterým zpochybňuje stáří tzv. kovárny. Dle ústní konzultace s Mgr. Košťálem (Sdružení pro Vízmburk) je správný popis A. Hejny, objekt byl založený na zvětralém skalním podloží.

Okosení nádvorní zdi východního křídla ukazuje na fungování stavby v době existence tohoto křídla. Zda jde o okosení prvotní nebo dodatečné, tedy zda je starší tzv. kovárna nebo východní křídlo, uvádějí autoři průzkumů J. Slavík a V. Razím odlišně, ale pouze slovně, své tvrzení nedoložili terénní dokumentací.

Budova v parkánu má vůči nádvoří hradního jádra nevýhodnou vyvýšenou polohu, proto před vstupem musely být schody nebo rampa.

V severní části hradu se nacházejí 3 objekty vybavené topeništěm, tzv. kovárna - kuchyně 1?, kuchyně 2 a kuchyně 3, objekty jsou částečně ve vzájemné superpozici. Archeologické nálezy datovaly pouze kuchyni 3. Stratigrafický vztah tzv. kovárny a kuchyně 2 nemáme, můžeme pouze předpokládat, že současně nefungovaly 2 objekty s topeništi vedle sebe, ani jako velká kuchyně se dvěma topeništi, ani jako kuchyně a kovárna. Dvě kuchyně neodpovídají velikosti hradu, provoz kovárny přístupné přes kuchyni je nepravděpodobný jednak kvůli tomu, že by zásobování kovárny vadilo provozu kuchyně, jednak proto, že i ve 13. - 14. můžeme předpokládat určitá omezení pro vstup osob do kuchyně, které je máme písemně doložené až v 16. století.

Z tohoto důvodu je pravděpodobnější, že objekt tzv. kovárny je nejstarší, nemáme však důkaz pro to, že sloužil jako nejstarší kuchyně. Topeniště mohlo patřit kuchyni i kovárně, proti kuchyni svědčí problémy se zásobováním a vydáváním hotových jídel. Provoz v kuchyni je každodenní, donáška dřeva, vody a potravin po schodech nebo rampě by provoz komplikovala, stejně tak by bylo složité vydávání jídel sloužícím, zvláště při slavnostních příležitostech. Ještě složitější by byl provoz v době, kdy existovalo severovýchodní křídlo a okosení jeho západní zdi znesnadnilo přístup k portálu. Okno do tzv. kovárny není jednoznačně doložené, jeho existenci předpokládá J. Slavík na základě 1 líce zdi. Vedle okna měl být portál, pro který mimo analogie uvedené J. Slavíkem není žádná jiná doklad existence.

Domnívám se, že pro využití tzv. kovárny jako kuchyně nemáme v terénu fyzický doklad, komunikační a provozní situace nasvědčuje více využití objektu jako kovárny, na což ukazují i nalezené okuje. Nejstarší kuchyně pravděpodobně byla někde jinde, V. Razím uvažuje o místě dnešního západního křídla. Předpokládaný provoz ukazuje na to, že kuchyně 2 vznikla až poté, co zde nějakou dobu fungovala tzv. kovárna. Vzhledem k tomu, že se portálu do tzv. kovárny vyhýbá západní zeď severovýchodního objektu, je pravděpodobné, že kuchyně 2 je mladší než toto křídlo nebo stejně stará. Archeologicky kuchyně 2 datovaná není. Předpoklad J. Slavíka, že tzv. kovárna sloužila jako zázemí pro kuchyni 2, je velmi pravděpodobný, vyloučit však nelze ani to, že zanikla již při výstavbě kuchyně 2 nebo v průběhu jejího fungování. Pokud sloužila jako zázemí, nelze vyloučit, že v případě velkého náporu na provoz kuchyně mohlo být využité i její topeniště, u kterého A. Hejna předpokládal, že bylo pobořené až při demolici objektu.

Kuchyně 3 nahradila kuchyni 2 a znemožnila přístup do tzv. kovárny, takže pokud tato nezanikla již dříve, z provozu ji vyřadila výstavba kuchyně 3.

Kuchyně 2

Poloha kuchyně

Kuchyně 2 se nacházela v severní části hradu při severní hradbě, mezi bergfritem a severovýchodním křídlem.

Popis kuchyně publikovaný vedoucím archeologického výzkumu A. Hejnou

Při výzkumu interiéru kuchyně 3 bylo zjištěno, že kuchyně byla založena na místě starší kuchyně, kterou A. Hejna datoval do doby založení hradu. Z kuchyně 2 se podařilo zachytit původní podlahu (obr. 4), vyloženou dílem pískovcovými deskami, dílem říčními valouny, ležící 20 cm pod povrchem mladší podlahy, dále stopy "krbu ohniště" v nejspodnější vrstvě výplně dochované podesty kuchyně 3 a konečně určité náznaky v severním obvodovém zdivu. Ačkoliv současný stav nedovoluje zachytit všechny reliktů původní hradní kuchyně, lze s jistotou říci, že původní kuchyně zaujímal stejné místo jako objevená kuchyně 3 (Hejna 1981a, 29-30). Uváděné náznaky kuchyně 2 v severním obvodovém zdivu A. Hejna blíže nespecifikoval.

Vybavení kuchyně

Z vybavení kuchyně se podařilo zachytit stopy "krbu ohniště" v nejspodnější vrstvě výplně dochované podesty kuchyně 3. Bližší informace A. Hejna bohužel neuvádí. Termín "krb" používá A. Hejna i pro popis podesty na vaření v kuchyni 3. Podesta kuchyně 3 leží na podlaze kuchyně 3, podlaha kuchyně 2 je 20 cm pod podlahou kuchyně 3. Vzhledem k tomu, že "krb ohniště" byl v nejspodnější vrstvě podesty kuchyně 3, bylo to patrně propálené místo na nízké podestě uvnitř topeniště v kuchyni 3, vyloučit nelze ani ohniště přímo na podlaze kuchyně 2.

Zázemí kuchyně

Zázemí kuchyně patrně tvořila tzv. bývalá kovárna. Nemáme pro to však žádný doklad, takže nelze vyloučit, že přestala fungovat již při pořízení kuchyně 2. Pokud zázemí tvořila, byla pravděpodobně využívána jako skladovací prostor, nelze však vyloučit, že při určitých příležitostech mohlo být topeniště využité i k vaření.

J. Slavík (2008,3 293) předpokládá, že k zázemí kuchyně 2 byla připojená i severní místnost severovýchodního křídla, která původně sloužila jinému účelu. Zázemí kuchyně 2 tak tvořila jedna nebo 2 místnosti.

Zásobování vodou

Před kuchyní se nacházela studna (obr. 5, 6). Obruba studny vystupující mírně nad úroveň nádvoří byla vzdálená 1,5 m od nádvorní zdi kuchyně 3, u kruhového vymezení byla tato vzdálenost 0,5 m.

Studna, situovaná v SV rohu nádvoří, představovala v úrovni nádvorní dlažby objekt o dvojnásobném kruhovém vymezením. Vnější kruh tvořila zídka z lomového pískovce, vymežující plochu o průměru 4 m. Vnitřní kruh tvořilo vlastní roubení studny s vnějším průměrem 1,8 m (Hejna 1983, 52) a s vnitřní světlostí 1,2 x 1,36 m (Hejna 1980b, 310). Plocha mezikruží široká 1 - 1,2 m byla oproti úrovni nádvoří snížena o cca 50 cm a byla vyložena dlažbou z pískovcových desek,

překrývající terén z pískovcové drti promísené jílem. Vlastní studna byla ve své nejhořejší části, tj. nad úrovní ochozu, vybudována z velkých, pečlivě opracovaných bloků pískovce ve dvou vrstvách, na něž nasedalo okruží horního obvodu z opracovaných, na vnější straně zkosených bloků, které byly postupně nalézány v závalu studny. Na tuto nadzemní konstrukci studny, dochovanou v původní podobě do výšky 1 m nad úroveň ochozu, navozovalo vlastní roubení z pečlivě kladených pískovcových kvádrů, sahající až k úrovni dna studny v hloubce 8 m pod úrovní nádvoří. Válec studny byl vyplněn silně provlhlou destrukční sutí bez nálezů a teprve nejspodnější vrstva v síle 50 - 70 cm byla více hlinitá až bahnitá, obsahující velké množství úlomků nádob i několik železných předmětů (hrot kopí, bodec, fragment okutí džberu aj.). Podle nálezové situace lze říci, že studna byla v mladší fázi existence hradu čištěna - obsahovala totiž vesměs úlomky keramiky z 1. poloviny 15. století. Rovněž je třeba říci, že studna zůstala aktivní, že se po jejím vybrání postupně objevovala voda, prosakující ze stěny nad úrovní skalního dna (Hejna 1985, 100-101).

Podle výsledků výzkumu se zdá být pravděpodobné, že jáma studny byla vyhloubena do úrovně nejprve v průměru vnějšího roubení a že do této jámy byla vbudována vlastní konstrukce studny ode dna směrem vzhůru, přičemž bylo mezikruží vyplněno (Hejna 1983, 52). V bezprostřední blízkosti studny, v severovýchodním rohu nádvoří, ležely na dlažbě in situ dva velké mlýnské kameny, jejichž funkci si lze nejspíše vyložit tak, že sloužily jako zakotvení rumpálu, jímž se čerpala voda ze studny (Hejna 1980b, 310).

T. Durdík (2001, 8) předpokládal, že vnější kruhové zahloubení kolem studny bylo určené na filtraci vody a že se nejednalo o studnu, ale o cisternu. Studna má část nadzemní zbudovanou ze 3 řad velkých zakřivených kvádrů a podzemní část z opracovaných kvádrů. Nadzemní část není nad úrovní nádvoří, ale nad úrovní dlážděného dna zahloubeného kruhu kolem studny. Nad úroveň nádvoří vystupuje pouze horní polovina studny, cca 50 cm. Fungování zasypaného mezikruží jako filtračního zařízení je velmi nepravděpodobné z následujících důvodů: Při zasypaní mezikruží by studnu před znečištěním chránila jen její vystupující část, cca 50 cm, což je málo. Obsluha studny s obrubou vysokou jen 50 cm by byla nepohodlná, hrozil by pád do studny. Obruba studny nad dlažbou mezikruží je postavená z odlišněji, náročněji zpracovaného kamene, což by nedělali, pokud by měli v úmyslu její polovinu zasypat. Mezikruží je dlážděné kamennými deskami, pod nimi je drť z pískovce promísená jílem, což lze hodnotit jako izolační vrstvu bránící pronikání znečištěné vody do studny. V obrubě studny není žádný otvor, kterým by se vyfiltrovaná voda dostávala do cisterny. Při nabírání vody ze studny a chození kolem studny by docházelo ke znečišťování filtračního materiálu (špína na botách včetně hnoje). Filtrační zařízení pro cisterny vypadají jinak, zjednodušeně jako nádrž s pískem různě hluboko zahloubená vedle studny s otvorem pro odtok vyfiltrované vody. Dle A. Hejny se do studny stále stahovala voda. Na základě výše uvedeného považují objekt za studnu, nikoliv za cisternu.

Otázka je, proč nebyla studna vystavěná až na úroveň nádvoří a jaký účel měl zahloubený prostor kolem studny. Odpovědi by mohly být změněné výškové poměry v severní části nádvoří. Zásobování vodou bylo pro každý hrad klíčové, proto můžeme předpokládat, že studnu hloubili hned v počátcích výstavby hradu, takže ke změně výšky nádvoří v průběhu života hradu zcela jistě mohlo dojít.

Komunikační schéma

Kuchyně se nacházela na nádvoří o rozměrech cca 20 x 11 m. Všechny budovy kolem nádvoří byly v blízkosti kuchyně. Zázemí kuchyně bylo přístupné z interiéru kuchyně. Studna se nacházela před kuchyní. Dřevo a potraviny bylo třeba donášet z prostoru předhradí. Zda kuchyně fungovala i po předhradí, nevíme.

Kuchyně 3

Poloha kuchyně

Poloha kuchyně 3 je shodná s polohou kuchyně 2.

Popis kuchyně¹ publikovaný vedoucím archeologického výzkumu A. Hejnou

Výzkum kuchyně probíhal v letech 1976 - 1980. Kuchyně je plošně vymezená na západní straně zdívkou věže, na východní straně zdívkou severovýchodního objektu a na severní straně obvodovým zdívkou vnitřního hradu. Jižní nádvorní zeď byla mezi věží a severovýchodním křídlem. Při výzkumu se nejprve objevilo torzo oktogonu s mírně zešíklenými stěnami. Zdivo tohoto útvaru, silné 50 cm, spočívalo na pevné bázi o rozměrech 6 x 5,5 m, jejíž povrch ležel v úrovni 4 m nad nádvořím. Z polygonu zůstala zachována v max. výšce 2,5 m jeho severní strana v délce 2,5 m, severovýchodní strana v délce 1,6 m, východní strana v délce 2,2 m a strana jihovýchodní v délce 1,6 m (obr. 9, 10). Mezi zdívkou polygonu a vnějšími stěnami na severní a východní straně zůstala úzká plošina v šíři 30—40 cm. Jižní, jihozápadní, západní a zčásti i severozápadní strana oktogonu i ploché báze byla destruována. Podle tvaru i nálezové situace ve výplni uvnitř oktogonu i podle očazení jeho stěn bylo možno objevené torzo označit jako spodní část kouřovodu-komína, vyrůstajícího z přízemního prostoru kuchyně.

V roce 1979, po ukončení odkryvu nádvoří, byl zahájen výzkum interiéru kuchyně. Vnitřní rozměry kuchyně byly 5,7 m (východ - západ) a 4,7 m (sever - jih). Stav její stavební zachovalosti odpovídal situaci oktogonu. Celá její západní strana i větší část nádvorní fronty byla destruována a v původním stavu růstala uchována jen severní a východní stěna. Na západní straně se nacházela věž s rozšířeným soklem. Zdivo věže a soklu se zachovaly do maximální výše 100 cm. Bylo zjištěno, že v rozích kuchyně byly ke zdívkou věže, severní obvodové zdi a severovýchodnímu objektu přisazené příložky klenebních pasů širokých 60 - 90 cm², které nesly spolu se zdívkou nádvorní fronty oktogon kouřovodu. Těmito pasy byl vymezený vnitřní prostor kuchyně, jejíž stěny, s výjimkou jižní, měly podobu slepé arkády o světlosti 4 m. Severozápadní nárožní pilíř měl rozměry 80 x 60 cm (šíře pilíře se směrem vzhůru zvětšuje), rozměry severovýchodního byly 60 x 60 cm. Severní pas byl rozepjatý mezi těmito pilíři, západní a východní se na severní straně opíraly o pilíř, na jižní o nádvorní zeď kuchyně širokou 120 cm. Dochovaly se severní a východní pas, západní byl destruován spolu s věží v r. 1447.

Ve východní stěně byl objeven dveřní otvor v šíři 135 cm s vylámaným ostěním, vedoucí do S místnosti SV objektu (obr. 5). Nádvorní fronta v délce 8 m byla z velké části destruována a zůstala zachována s výjimkou východního okraje pouze do výšky 35 - 125 cm. Východní část nádvorní fronty kuchyně, vytvářející se sousedním objektem severovýchodní roh nádvoří, zůstala uchována do původní výšky 4 m a šířkou svého tělesa tvořila východní ostění velkého okenního otvoru, jímž byl objekt kuchyně původně obrácen do nádvoří. V r. 1977, při výzkumu nádvoří, bylo okno pouze zčásti destruované a bylo rozpoznatelné, že okno bylo široké, segmentově zaklenuté. Přístup do prostoru kuchyně směrem z nádvoří byl stopově zachycen v prahu dveřního otvoru v šíři 130 cm na západním konci nádvorní fronty v místě, kde její zdivo navazovalo na mohutný blok přisazený k původnímu plášti věže.

Stěny kuchyně byly opatřeny odkládacími výklenky (obr. 7, 8). Jeden zůstal zachován v severozápadním nárožním pilíři a druhý, o rozměrech 40 x 40 cm, hluboký 50 cm, ve zdívkou nádvorní fronty v jihovýchodním nároží.

Odvod kouře z kuchyně

Odvod kouře zajišťoval komín, jehož dýmníková osmiboká část se tyčila nad prostorem kuchyně. Protože kuchyně byla vložena mezi 3 již stojící objekty - věž na západě, hradbu na severu a obytné křídlo na východě, musely být k těmto stavbám připojeny 3 pasy, na kterých bylo možné DČK založit. Na jihu DČK nesla jižní nádvorní zeď kuchyně. Téměř čtvercový půdorys kuchyně byl na osmiboký převedený pomocí pendentivů vložených do koutů kuchyně mezi pasy na severu a mezi pasy a jižní stěnu kuchyně na jihu. Torzo oktogonu se během výzkumu částečně zřítilo, ve skice pro zaměření jsou zachycené vnější rozměry 4 stran: severní strana v délce 2,5 m, severovýchodní strana v délce 1,6 m, východní strana v délce 2,2 m a strana jihovýchodní v délce 1,6 m. Kratší strany jsou nad pendentivy. Na skice je zaznamenána i šíře stěny DČK, která činila

¹ A. Hejna publikoval pravidelně zprávy o jednotlivých výzkumných sezonách a 2 souhrnné články (1980b, 1981). Podrobné informace o konstrukci kuchyně jsou rozprostřené v ročních zprávách a v souhrnném článku z r. 1980. Přesné citování by text neúměrně zatížilo, proto jsou články, ze kterých byl popis kuchyně sestavený, citované najednou na konci popisu)

² Šíře pasů se mění, je menší v místě, kde nasedají na pilíře.

0,50 m. Zaměření DČK probíhalo v r. 1977, ještě před odkrytím spodní části kuchyně. Zachytilo i ty části oktogonu, které se později zřítily. Vnitřní líc stěn oktogonu navazuje na líce podpůrných konstrukcí. Rozměry 2,5 a 2,2 m ukazují na to, že oktogon nebyl zcela pravidelný, jeho tvar se přizpůsobil nepravidelnému půdorysu kuchyně. Sklon DČK byl podle zaměření z r. 2006 (Kopecký a kol) na severní straně 11°. Výška DČK by byla při šíři svislé části komína 1 m - 7,3 m, při šíři 0,75 m - 8 m. Výšku svislé části komína neznáme, vzhledem k tomu, že komín byl z lomového zdiva, je pravděpodobnější menší výše, případně nasazení hlavice bez svislé části. Na vnitřním líci stěn oktogonu se dochovaly otisky bednění. Detailní fotografie umožňuje zvažovat, zda kameny ve stěně oktogonu nemají sklon a tedy zda se nejedná o klenbu podobně jako např. na Roupově, hypotézu bude třeba ještě ověřit na místě.

Vybavení kuchyně

Z vybavení kuchyně se dochovala podesta na vaření a 2 odkládací niky (obr. 4-8). Podesta o rozměrech 2x2,2 m byla vysoká 0,9 m (Košťál a kol. 2013, 44). Ležela na podlaze tvořené rozdrčenou kamennou drtí prolitou maltou. Na severní straně byla přisazená ke zdi kuchyně, přístupná byla ze 3 stran. Podesta byla postavená z pískovcových bloků na maltu, její horní obvod byl vyložený velkými opracovanými kvádry, dle skicy ze zaměření širokými 0,40 m. Výplň podesty byla hlinitá, její horní část byla silně vypálená, povrch výplně tvořila tvrdá křusta (Hejna 1981a, 28-31).

Zázemí kuchyně

Zázemí kuchyně 3 tvořily dle J. Slavíka (2008, 293-294) 2 místnosti v severovýchodním křídle.

Zásobování vodou

Zásobování vodou tvořila stejně jako u kuchyně 2 studna na nádvoří v bezprostředním sousedství kuchyně.

Odpady

Ani u jedné kuchyně nevíme, jak byl odstraňovaný odpad. Zdá se, že splaškovou vodu museli z kuchyně odnášet buď do předhradí, nelze vyloučit, že ji mohli vylévat do kanálu, který se nacházel v jižní části nádvoří. Pevný odpad museli odnášet.

Komunikační schéma

Komunikační schéma bylo stejné jako u kuchyně 2 s tím rozdílem, že jedna z místností tvořících zázemí kuchyně byla přístupná z nádvoří.

Závěr

Kuchyně hradu Roupova zanikla spolu s hradem v r. 1447, díky okamžitému zasypání sutí ze zbořené věže se dochovala v nezměněném stavu.

Kuchyně 1?:

Otázka polohy a podoby první hradní kuchyně zůstává dle mého názoru otevřená.

Kuchyně 2

O kuchyni 2 mnoho informací nemáme. Známe polohu v rámci hradu, zhruba zázemí a zdroj vody, víme, kde bylo ohniště nebo nízká podesta na vaření a jak vypadala dlažba. Nevíme, tak byl z kuchyně odváděn kouř.

Kuchyně 3

V kuchyni 3 se zachovala část DČK zděné z lomového zdiva. Zajímavý je převod čtyřúhelného půdorysu na osmiboký pomocí pendentivů. Je to první doklad užití této klenby³. DČK se sklonem 11° od svislé osy komína je zatím nejstrmější z dosud proměřených.

V kuchyni se dochovala také podesta na vaření, v tomto případě přizděná k obvodové zdi kuchyně. Její konstrukce odpovídá tomu, co se zatím podařilo o podestách zjistit. Obvod zděný z kamene na maltu, na vrchu s pískovcovými kvádry, vnitřní část s hliněnou výplní s propálenou

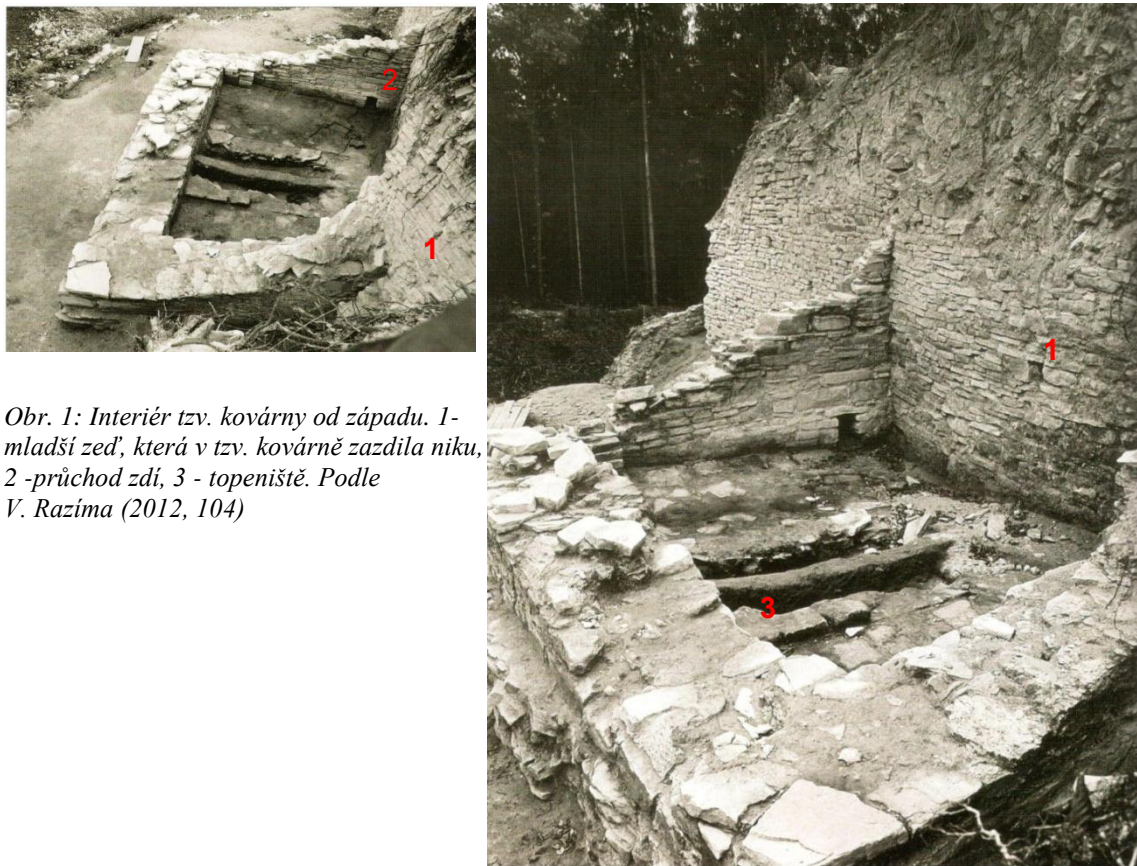
³ Pendentivy byly součástí složitější konstrukce v Praze v Celetné čp. 553/2.

krustou na povrchu. Čekali bychom opakované výmazy, otázka je, zda dokumentace šla do takových podrobností.

Ve stísněném prostoru malého hradu se nepodařilo přímo v kuchyni vyřešit odstraňování - vylévání odpadové vody.

Literatura a prameny

- Durdík, T. 1999: Ilustrované encyklopedie českých hradů, Praha.
- Durdík, T. 2001: Stavební podoba hradu Vízmburku a jeho postavení v rámci vývoje české hradní architektury. In: Zpravodaj STOP sv. 3, č. 3 (2001) Téma: Vizmburk, 6-12.
- Hejna, A. 1978: Archeologický výzkum hradu Vizmburku, k.o. Havlovice, okr. Trutnov. In: Zpravodaj K MVČ V/1, 43-45.
- Hejna, A. 1980b: Pokračující výzkum hradu Vízmburku v letech 1976-1979. In: AR XXXII, 306-311.
- Hejna, A. 1981a: Devátá etapa archeologického výzkumu hradu Vizmburk, k. o. Havlovice, o. Trutnov v roce 1980. In: Zpravodaj K MVČ VIII/1, 28-32.
- Hejna, A. 1981b: Výsledky archeologického výzkumu hradů pozdní doby přemyslovské v severovýchodních Čechách. In: Archaeologia historica 6, 19-32.
- Hejna, A. 1983: Jedenáctá etapa archeologického výzkumu hradu Vizmburku, k. ú. Havlovice, o. Trutnov. In: Zpravodaj K MVČ X/1, 50-53.
- Hejna, A. 1985: Výzkum hradu Vizmburku v letech 1983-84. In: Zpravodaj K MVČ XII/1, 99-105.
- Kopecký, J. a kol. 2006: Geodetické zaměření jádra hradu Vizmburka. Uloženo: archiv NPÚ-ÚOP v Josefově.
- Košťál, J. a kol. 2013: Vízmburk. Příběh ztraceného hradu, Havlovice.
- Památkový katalog, Zřícenina hradu Vízmburk (Wiesenburg). Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/zricenina-hradu-vizmburk-wiesenburg-776547>, 15.3.2021.
- Razím, V. 2012: Vizmburk. Raně gotický hrad a jeho proměny. Příloha časopisu Průzkumy památek XIX.
- Slavík, J. 2008: Vízmburské kuchyně. In: Castellologica bohémica 11, 287-295.
- Morávek, J. - Hájek, J. 1972 - 1982: Zaměření hradu. Plán datovaný 1983. Archiv ARÚ AV ČR Praha, v.v.i., soubor PY000520008.

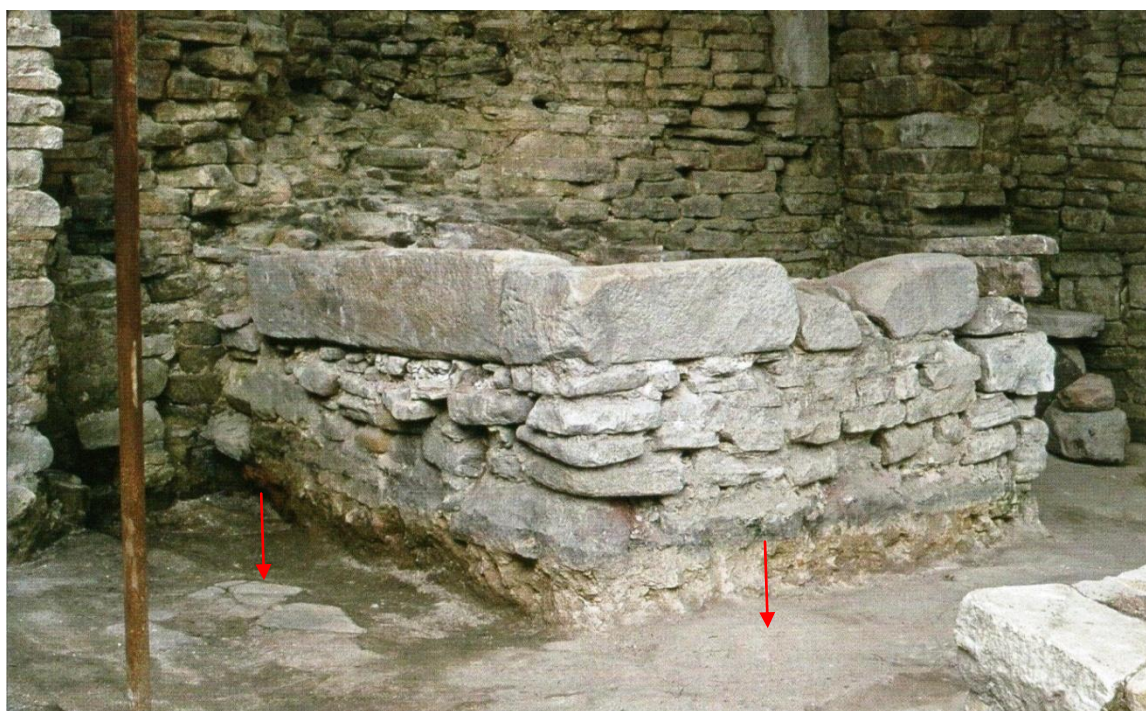
Obr. 1: Interiér tzv. kovárny od západu. 1 - mladší zeď, která v tzv. kovárně zazdila niku, 2 - průchod zdí, 3 - topeniště. Podle V. Razíma (2012, 104)

Obr. 2: Interiér tzv. kovárny od severu, horní část zbytku klenby v severní hradbě. Podle V. Razíma (2012, 105).

Obr. 3: Tzv. kovárna, severní hradba z interiéru kuchyně 3. Šipky označují lícový úsek zdiva a pozůstatek portálu.

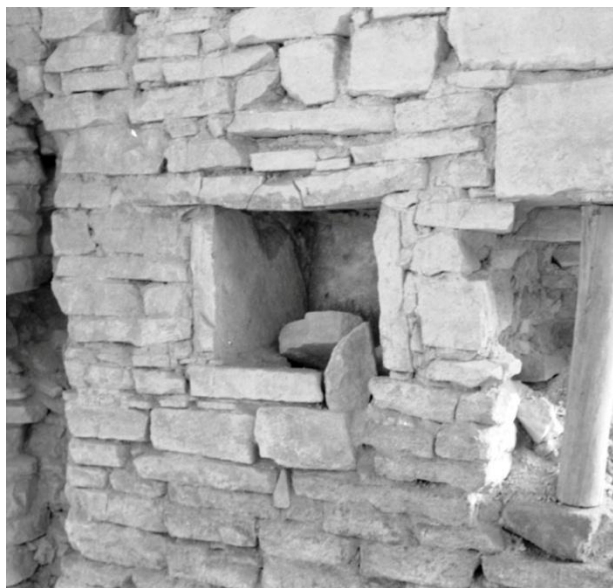
Obr. 4: Kuchyně 3, podesta na vaření od jihozápadu. Stav cca 1980. Šipka označuje dlažbu kuchyně 2, dlažba kuchyně 1 byla odstraněna při archeologickém výzkumu. Podle V. Razíma (2012, 99)

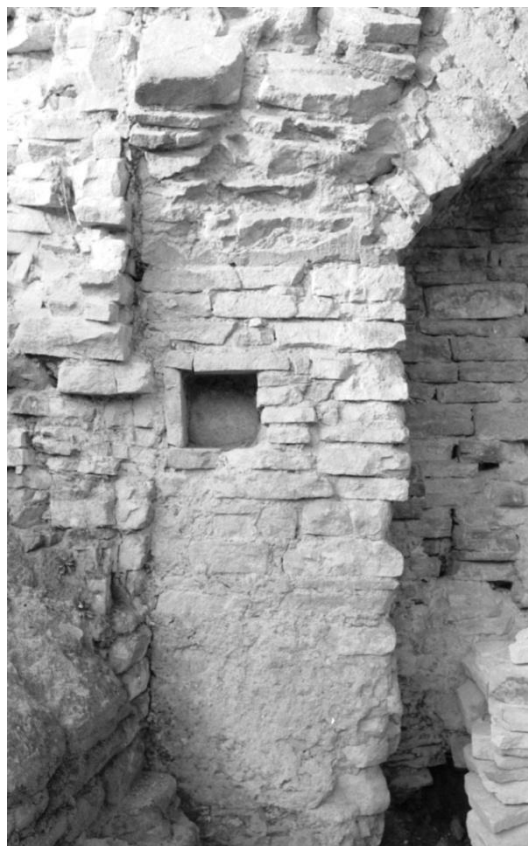
Obr. 5: Pohled do kuchyně 3 od západu, stav 1984. Podesta na vaření je již částečně rozvalená. Vpravo studna. Červené šipky označují východní špaletu okna a místo vstupu do kuchyně, zelená šipka ukazuje ještě dochovaný záklenek vstupu do severní místnosti severovýchodního křídla.

Obr. 6: Kuchyně 3 od jihu. V popředí studna.

Obr. 7: Odkládací nika v nádvoří zdi.

Obr. 8: Odkládací nika v severozápadním pilíři.

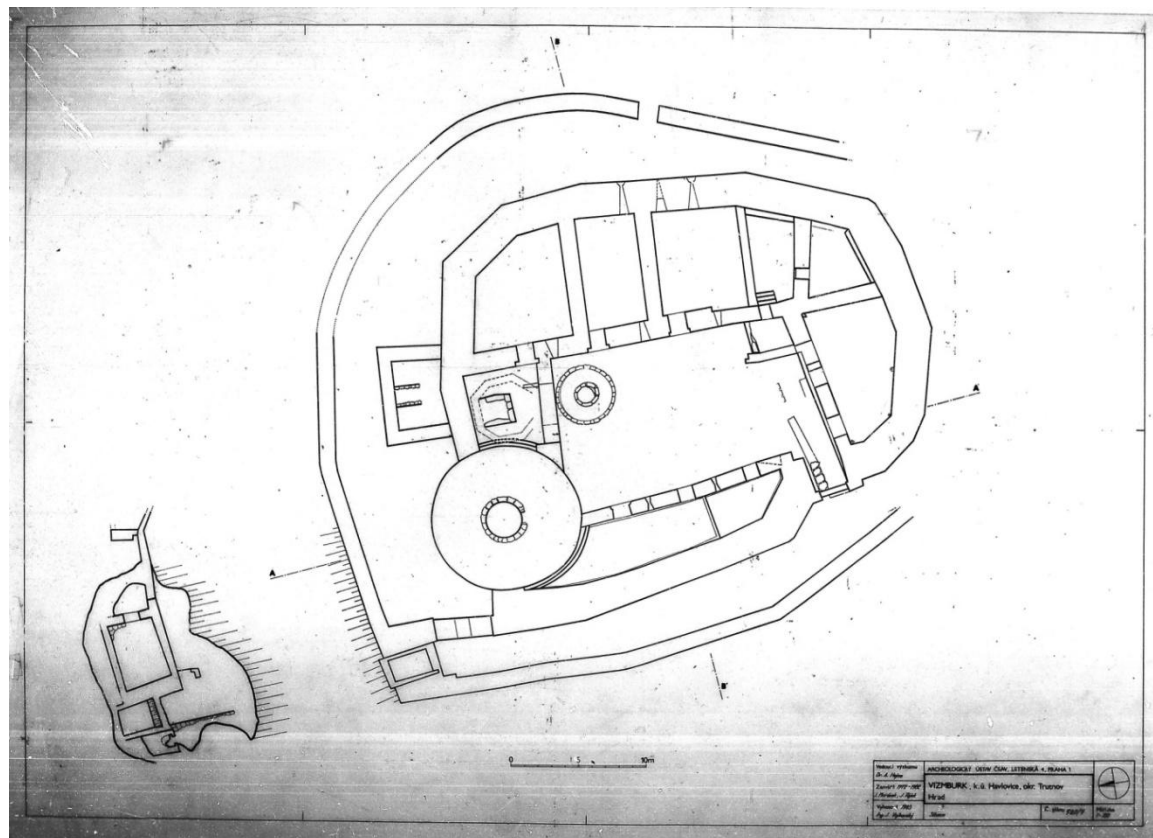
Obr. 9: Kuchyně 3, částečně obnažené torzo dýmníku, pohled od jihozápadu, asi 1976. Podle V. Razíma (2012, 97)

Obr. 10: Kuchyně 3, částečně obnažené torzo dýmníku, pohled od severovýchodu, asi 1976. Je dobře vidět severní stěna dlouhá 2,5 m a jen 1,6 m dlouhá severovýchodní stěna DČK. Podle V. Razíma (2012, 97)

Obr. 11: Kuchyně 3, pendentiv v severovýchodním koutě kuchyně.

Obr. 12: Zaměření hradu geodetickou skupinou Archeologického ústavu AV ČR, 1983.

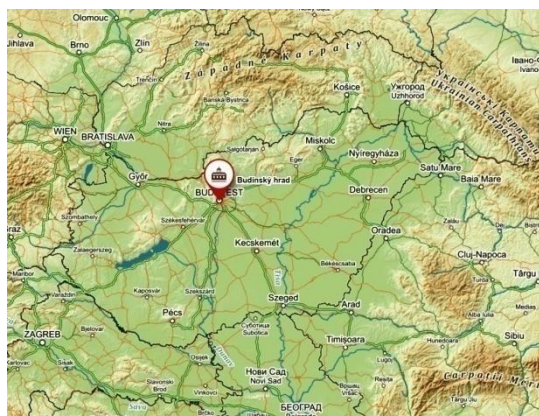
BUDÍNSKÝ HRAD

maďarská župa Pešť

Obr. 1: Poloha hradu. Dostupné z <https://mapy.cz>

Historie

Budínský hrad, někdejší sídlo uherských králů leží v Budapešti na jižním cípu Hradního vrchu (Várhegy). Hrad byl postavený za vlády krále Bély IV. v letech 1247-1265. Za krále Zikmunda Lucemburského byl palác značně rozšířen. Ve své době to prý byl největší soubor gotických paláců na světě. Další přestavby a rozšíření se areál hradu dočkal za krále Matyáše Korvína. Na hradě sídlil po roce 1490 také jeho nástupce z české linie Jagellonců král Vladislav II. Jagellonský a jeho nástupce Ludvík Jagellonský.

Po bitvě u Moháče v roce 1526 a smrti dvacetiletého krále Ludvíka se postupně část středověkého uherského království stala součástí Osmanské říše. Následovníci Jagellonců Habsburkové přesídlili v následujících desetiletích definitivně do bezpečnějšího Prešpurku, tj. dnešní Bratislavy a Budínský hrad po roce 1540 definitivně osířel. Budín obsadila turecká okupační vojska, ale osmanská vláda palác jako své sídlo nevyužívala. Hrad byl částečně používán jen jako kasárna, zbrojnice a stáje, byl zchátralý a opuštěný. V roce 1686 byl hrad při válečných událostech poškozen, řada dosud zachovalých středověkých hradních budov se zřítily nebo vyhořela.

Za vlády uherského krále Karla III. (císař Karel VI.) byly proto, po trvalém znovudobytí okupovaných Uher, zdemolovány i zbylé ruiny někdejšího středověkého sídla. V roce 1715 byl postaven menší barokní palác na místě současného hradu, který členové habsburského rodu využívali při svých občasných návštěvách Budína. V roce 1748 nechal vysoký uherský úředník – kníže Antal Grassalkovich zámek rozšířit.

Dne 4. května 1849 uherská revoluční armáda pod vedením Artura Görgeyho obsadila budínský hrad. Přes velkou snahu budapeštských vojáků ale barokní palác vyhořel. Později byl v letech 1850–1856 palác znovu obnoven a přestavěn.

(https://cs.wikipedia.org/wiki/Bud%C3%ADnsk%C3%BD_hrad, 5/10 2022)

Poloha kuchyní

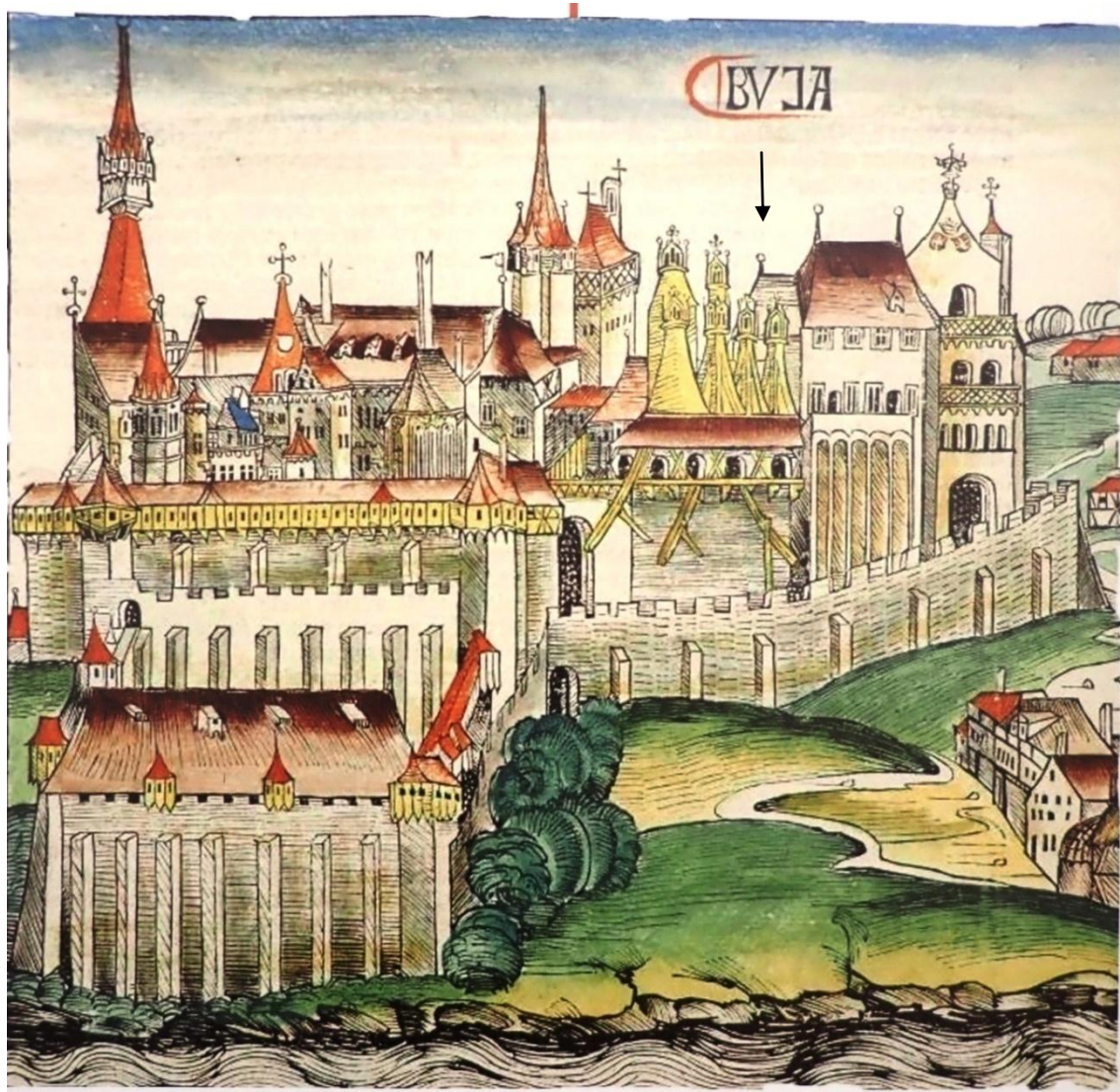
Podobu a polohu kuchyní Budínského hradu vidíme na rytině z roku 1493 ve Světové kronice Hartmanna Schedela (Weltchronik). Na rytině je zachyceno celkem 6 charakteristických komínů ve 2 řadách po 4 a 2 komínech¹. Jedná se tak o kuchyňský komplex. Nachází se v bezprostřední blízkosti budov s velkými sály na severní straně hradu. Archeologický výzkum zachytil v tomto místě spodní část stavby datované do období vlády Matyáše Korvína. Budova ve tvaru písmene L obsahovala 5 místností, z toho 4 v severní části. Tato část zhruba odpovídá řadě komínů zachycených na vyobrazení (Orosz 2010, 563).

Popis kuchyní

Budínský hrad byl několikrát zásadně poškozený, jeho pozůstatky z větší části překryla stavba z poloviny 19. století. Vyobrazení z r. 1493 je tak jedním z hlavních pramenů k rekonstrukci

¹ Interpretace funkce pyramidálních útvarů zobrazených na rytině se týkala diskuse, která proběhla v odborné literatuře. Historik umění E. Marosi komíny považoval za stanové střechy obdobné střechám, které se původně nacházely na Vladislavském sále na Pražském hradě. Zastánci kuchyňském provozu poukazovali na charakter budov, nad nimiž se komíny tyčí a které velikostí a výškou neodpovídají reprezentativním stavbám a dále upozorňovali na zakončení komínů, které nebylo dekorací, ale bylo uzpůsobeno odvodu kouře z kuchyní (Orosz 2010, 563).

podoby Budína na konci 15 století. Problémem je počet odkrytých místností, objeveno bylo 5 místností, komínů na vyobrazení je 6.

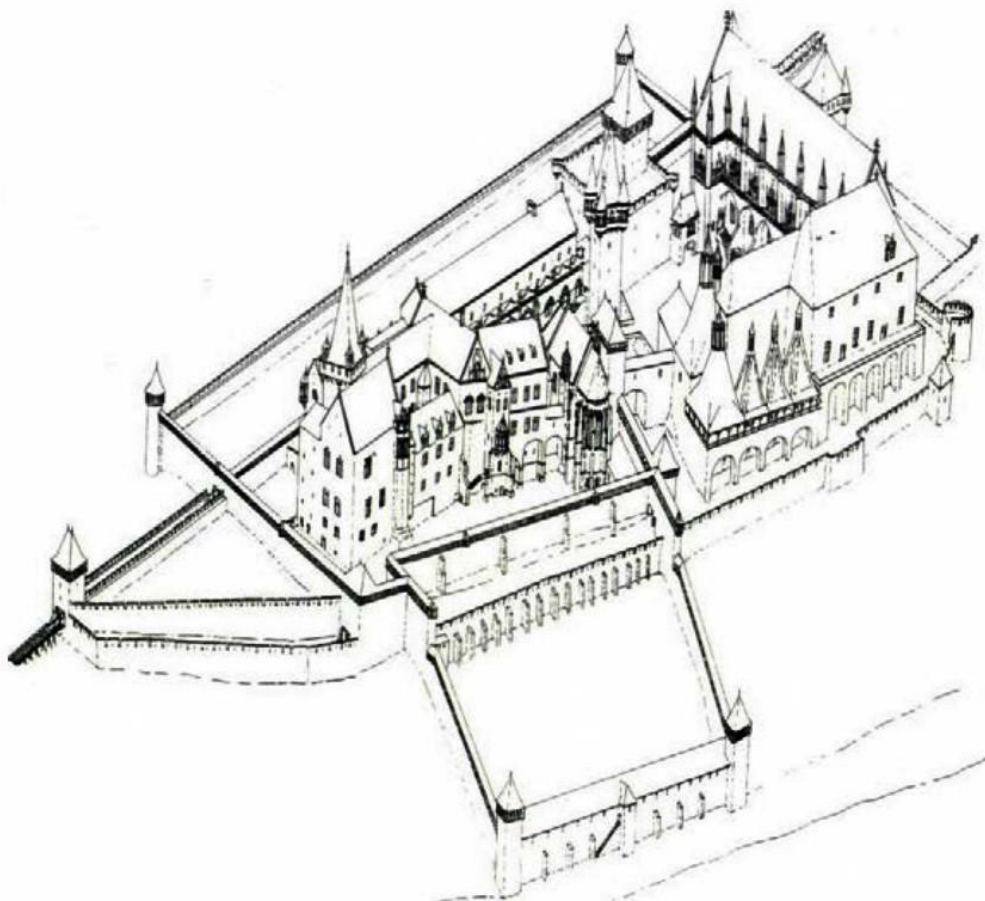

Obr. 2: Rytina z roku 1493 ve Světové kronice Hartmanna Schedela (*Weltchronik*), vyfoceno na výstavě *Hrady krále Matyáše Korvína*, Maďarské národní muzeum – muzeum krále Matyáše, Visegrád, Královský palác 5/10 2022. Kuchyně označeny šipkou.

Kuchyně na rekonstrukcích

V r. 1997 publikoval hypotetickou rekonstrukci Budína G. Budás. Na jeho kresbě je 5 komínů, rekonstrukce tedy vychází z terénní situace odkryté archeologickým výzkumem. Přední řada komínů odpovídá vyobrazení, v zadní řadě zachytil jen 1 komín s kuželovou DČK, znázornění komínu na rytině tedy nepokládal za realistické.

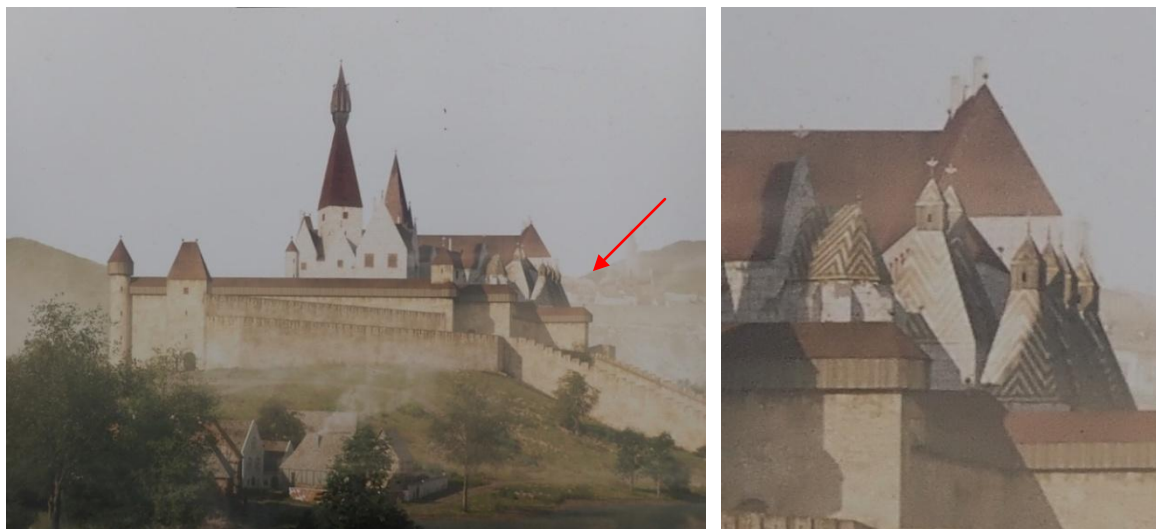
Na výstavě *Hrady krále Matyáše Korvína* v Maďarském národním muzeu – muzeu krále Matyáše mají komíny jednotný tvar, komínová hlavice na jejich vrcholech je zjednodušená a na všech stejná. Na DČK je střešní krytina uspořádaná do geometrického obrazce obdobného jako na střeše kostela v areálu, autoři tedy předpokládali, že nad komíny byl zhotovený krov. Na obou rekonstrukcích je zadní budova s 1 nebo 2 komíny vyšší než stavba přední (se 4 komíny).

Obr. 3: Hypotetická rekonstrukce podoby Budína v době Zikmunda Lucemburského. Budás 1997, 86,

Obr. 6: Rekonstrukce půdorysu hradu, vyfoceno na výstavě Hradů krále Matyáše Korvína, Maďarské národní muzeum – muzeum krále Matyáše, Visegrád, Královský palác 5/10 2022. Kuchyně označeny šipkou.

Obr. 4: Rekonstrukce hradu, snímek a detail, vyfoceno na výstavě Hradů krále Matyáše Korvína, Maďarské národní muzeum – muzeum krále Matyáše, Visegrád, Královský palác 5/10 2022. Kuchyně označeny šipkou.

Obr. 5: Rekonstrukce hradu, snímek a detail, vyfoceno na výstavě Hradů krále Matyáše Korvína, Maďarské národní muzeum, muzeum krále Matyáše, Visegrád, Královský palác 5/10 2022. Kuchyně označeny šipkou.

Popis DČK na rytině z roku 1493

Na vyobrazení není vidět, že by zadní budova byla vyšší než budova přední. Na rytině je vyobrazeno 6 komínů (čísla komínů viz obr. 7), z toho DČK č. 2-4 je nakreslená stejně. Zbývající komíny jsou zobrazené každý jinak. Podle způsobu vykreslení detailů se zdá, že se komíny skutečně od sebe lišily. Můžeme hypoteticky předpokládat, že to bylo např. postupným dostavováním, nemáme však možnost hypotézu ověřit.

Komín 1 - DČK má patrně tvar kužele. Svislou část nemá nebo ji má velice krátkou.

Komíny 2, 3, 4 - DČK má nároží vyztužená žebry. Svislou část patrně mají, ale velice krátkou.

Komín 5 - komín vypadá jako umístěný v horním patře věže, chybí zde však komunikační propojení s další budovou. Horní část, která má šikmé stěny, tedy DČK, má patrně tvar kužele. Hlavice nasedá přímo na DČK.

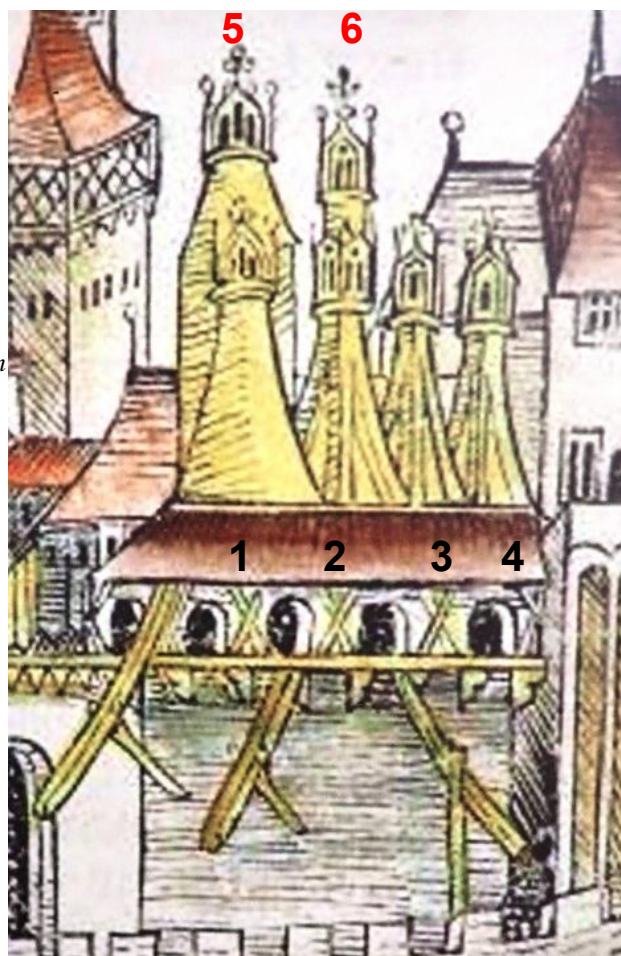
Komín 6 - DČK není vidět, mohlo by se jednat o komín, který má delší svislou část než komíny 2, 3, 4. Je otázka, nakolik vyobrazení 2 komínů v zadní řadě odpovídá skutečnosti, nelze vyloučit, že malíř jejich vyobrazení přizpůsobil tomu, aby komíny byly vidět.

svislou část komína nebo na DČK nasedají ozdobné komínové hlavice. Z rytiny se nedá přesně určit, zda komín krátkou svislou část měl nebo neměl. Mezi svislou částí komína nebo DČK a hlavicí je kruhový prstenec. Hlavice mají patrně čtyřboký půdorys. Jsou několika typů.

Nejjednodušší jsou na komínech 3 a 4. Hlavice komínů mají sedlovou stříšku (u č. 4 je rozpoznatelná, u č. 3 ji předpokládáme), na štítové straně je jeden otvor pro odvod kouře. Je pravděpodobné, že tyto otvory byla minimálně v obou štítových stěnách, pravděpodobněji však byly 4, po jednom na každé straně hlavice.

Hlavice komínu 2 měla 4 štíty, stříšku patrně ve tvaru u jehlanu. Na každé straně hlavice byly 3 otvory, 2 obdélné dole a 1 kulatý ve štítě. Hlavice komínu 6 byla nejspíše shodná, ukazují na to vykreslená ozdobná zakončení štítů. Hlavice je zobrazená zepředu, takže to není možné určit jistě.

Hlavice komínů 1 a 5 se zřejmě shodují, nejspíše měly 4 štíty. Ve vykreslené stěně mají obě hlavice 3 otvory. Prostřední otvor je výše, takže zasahuje až do štítu. Komíny jsou tak vysoké, že mají hlavice nad úroveň téměř všech zobrazených oken hradu.

Obr. 7: Rytina z roku 1493 ve Světové kronice Hartmanna Schedela (*Weltchronik*), detail. Vyfoceno na výstavě Hradu krále Matyáše Korvína, Maďarské národní muzeum – muzeum krále Matyáše, Visegrád, Královský palác 5/10 2022.

Ze zdiva kuchyně vystupují dvojice krakorců tvořených dvěma na konci zakulacenými hranoly. Nad nimi jsou půlkruhově zaklenutá okna. Zdivo mezi okny je zřejmě hrázděné, ukazují na to patrně dřeva, překřížená do tvaru písmene X. Stejně je zobrazené hrázděné polopatro na vysoké věžovité stavbě, která je na rytině za kuchyněmi. Mohlo by se jednat o krytý ochoz se stříškou s keramickou krytinou. Že toto podlaží je skutečně vyložené na krakorcích, je vidět u pravého i levého rohu budovy.

Tři útvary, které vystupují ze stěn kuchyně mezi krakorci, by snad mohly být žlaby, kterými se vylévala odpadní voda. Dva jsou podepřené vzpěrami vzepřeným o stěnu budovy, jeden patrně kuláčem stojícím v prostoru před budovou kuchyní. Této hypotéze neodpovídá pozice levého "žlabu", který začíná nad oknem, tedy příliš vysoko. Podle způsobu podepření by měly být ze dřeva, stejně jako jejich vzpěry.

Závěr

Vyobrazení Budy na rytině z roku 1493 poskytuje cenné informace o podobě hradu. Je velká škoda, že už je není možné porovnat se stojícími stavbami. Zásadní je současná existence 6 kuchyňských komínů, což ukazuje na velký objem připravovaného jídla. Na pravděpodobnou specializaci některých částí kuchyní ukazuje i jejich odlišná konstrukce a velikost. Zajímavé je i rozdílné provedení hlavic a jejich zakrytí stříškou, což bývá častější u komínů, které nejsou používané denně.

Literatura

- Buzás, G. 1997: Einige Fragen zur Baugeschichte des Schlosses von Buda. In: Acta Historiae Artium 39, 71–116.
- Feld, I. – Orosz, K. 2007: Burgküchen des Mittelalters und der frühen Neuzeit im Königreich Ungarn. In: Küche - Kochen – Ernährung. Archäologie, Bauforschung und Naturwissenschaften. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit 19, 65-76.
- Orosz, K. 2010: Várak és kolostorok konyhái a középkori Magyarországon. In: A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I-II. Szerk, ED. E. Benkő - G. Kovács, 562–596.
- Magyar Wikipédia. Hrad Buda. Informace o historii, stavebním vývoji a podobě hradu
Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Bud%C3%ADnsk%C3%BD_hrad, 5/10 2022.

LAA AN DER THAYA

Politický obvod Okres Mistelbach, spolková země Dolní Rakousy, Rakousko
Pfarrhof, Kirchenplatz 18, 2136 Laa/Thaya (obr. 1).

Kuchyně

Poloha kuchyně

V rámci města

Obr. 2.

Kuchyně je součástí fary u kostela sv. Víta na východní straně města. Fara leží v bezprostřední blízkosti městské hradby.

V rámci domu

Obr. 3.

Kuchyně je součástí čtyřkřídlého komplexu kolem obdélníkového nádvoří, který prošel složitým vývojem od středověku do 18. století. Kuchyně se nachází v jeho severovýchodním rohu. Severní křídlo je v jádru z přelomu 13/14. století, arkáda na nádvoří, z níž se do kuchyně vchází, k němu byla přistavěna v 18. století. Kuchyně je datovaná do 15. století (Benesch ed. et al. 2010, 623).

Popis kuchyně

Obr. 5.

Dle rekonstrukce podoby kuchyně dostupné (Lehner et. al. 2012) byla kuchyně původně samostatná budova, do okolních budov byla začleněna později.

Podle zaměření kuchyně z r. 1960 (Klar 1960) byla budova, jejíž součástí se kuchyně stala, nejprve přízemní, patro bylo dostavěné později. Datování zdiva kuchyně do 13. století na tomto plánu zřejmě odpovídá tehdejšímu stavu poznání, nejasné je odlišné datování trompů od zdiva oktogonu, které není konstrukčně možné.

Vnitřní rozměry kuchyně jsou 5,50 x 5,35 m, šíře zdí je cca 1 m na západě a jihu a cca 1,1 m na severu a východě. Výška přízemní části kuchyně je 2,90 m, výška už do vrcholu oktogonu je 12,00 m. Vstup do kuchyně byl od západu a od východu, okno směřovalo k jihu. Někdy po zapojení kuchyně do komplexu budov bylo jižní okno zakryté a bylo prolomené nové okno na západě.

Odvod kouře

V rozích přízemní části kuchyně byly trompy, které převáděly zhruba čtvercový půdorys kuchyně na pravidelný osmiboký, stěny oktogonu jsou stejně široké. Klenba oktogonu je přechnělková. Sklon DČK změřený na zaměření kuchyně (Klar 1960) je v exteriéru 21, v interiéru v horní polovině 19 stupňů. Svislá část komína nasedající na DČK je velice krátká.

Ve stěnách osmiboké DČK jsou nejméně 4 otvory, z toho minimálně u 3 se zdá, že otvory mají špalety, případně i záklenky, takže byly zbudované s nějakým účelem. Dva jsou ve spodní, 2 ve střední části DČK. Otvory jsou poškozené, takže se k jejich účelu bez podrobného průzkumu jak vlastního komína, tak jeho okolí, není možné vyjádřit. Další otvory tvoří dva vodorovné pásy, jeden pás je ve vrchní části DČK, další je ve svislé části komína.

Pás otvorů je ve vrchní části DČK je zachycený na rekonstrukci kuchyně, kde na spodní hrany otvorů nasedají jakési svislé zídky směřující vzhůru, snad s bočními stěnami, které vytvářejí útvar směřující vzhůru. Tak, jak se to nakreslené na rekonstrukci, by těmito otvory do kuchyně stékala srážková voda z horní části komína (nad otvory), původní konstrukce asi vypadala jinak.

Další pás tvoří drobné otvory v prostoru hlavice ve svislé části komína. Hlavice komína má podobu ozdobného pásu vneseného na konzolách a zakončeného římsou, nahoře uzavřeného klenbou. Kouř odcházel uvedenými otvory, hlavice bránila pronikání vody a větru do prostoru kuchyně. Toto řešení je velmi podobné ukončení komína na starém paláci v Jindřichově Hradci. Podle zaměření kuchyně (Klar 1960) a rekonstrukce kuchyně (Lehner et. al. 2012) je hlavice s

pásem otvorů mladší než otvory v horní části DČK. Na fotografii dnešní podoby komína je spodní pás otvorů určitě zazděný, vrchní je zazděný pravděpodobně.

Vybavení kuchyně

V kuchyni se nachází podesta na vaření, která je dle vzhledu replikou. Ve stěně kuchyně je pec s kovovými dvířky, nezvykle vysoká. Pec není na zaměření z roku 1960. Podle zdiva se zdá, že byla do zdiva kuchyně vložena dodatečně.

Rekonstrukce kuchyně

Obr. 4.

Kuchyně jako samostatná budova je rekonstruovaná jako částečně zastřešená. Podle zaměření (Klar 1960) je spodní polovina rubové strany oktagonu překrytá mladším zdivem budovy, jejíž součástí se kuchyně stala. Pro rekonstrukci (Lehner et. al. 2012) tak nebyly k dispozici viditelné konstrukční detaily. Nasazení osmiboké DČK na obvodové stěny kuchyně nemohlo vypadat tak, jak je nakreslené, protože komín by se zřítíl. Přesně neodpovídá ani řez na zaměření (Klar 1960). Stěny oktagonu, slabší než obvodové zdivo, musely být do obvodového zdiva zavázané a toto zdivo je na vnější straně muselo převyšovat, aby eliminovalo šikmé tlaky oktagonu.

Závěr

Shrnutí

Kuchyně na faře v Laa an der Thaya byla původně postavená jako samostatná budova. Měla zhruba čtvercový půdorys, přístup byl ze 2 stran, což je neobvyklé. Kuchyni osvětlovalo jedno okno. Nad kuchyní se tyčila osmiboká DČK, půdorys kuchyně byl ze čtvercového na oktagonální převedený 4 rohovými trompy. V DČK se nacházely otvory. Účel otvorů ve spodní a střední části neznáme, pro hledání analogií s otvory v kuchyních na hradě Roupově nebo Křivoklátě nemáme dost informací, především neznáme původní rozměry. Otvory v horní části DČK lze zřejmě srovnat s otvory na Roupově. Jejich vnější konstrukci však neznáme. Hlavice na svislé části komína je jak podle zaměření, tak podle rekonstrukce mladší. Její konstrukce má u nás obdobu v hlavici komína na Starém paláci v Jindřichově Hradci datované do doby po r. 1400. Odvod kouře je možné zařadit do skupiny 1, DČK má tvar pravidelného oktagonu neseného obvodovými zdmi a trompy.

Literatura a prameny

Benesch, E., ed. et al. 2010: Dehio - Niederösterreich nördlich der Donau, Wien.

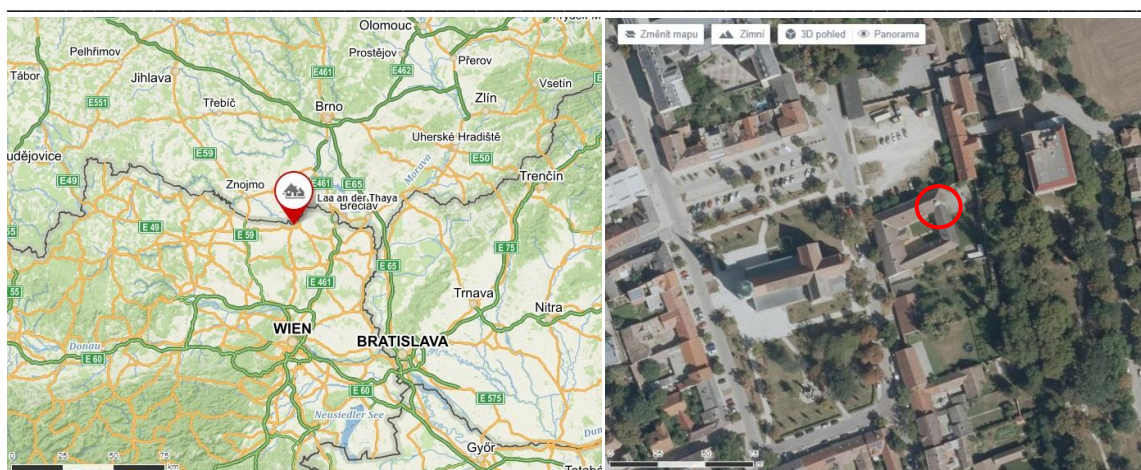
Klar, A. 1960: Die Laaer Rauchkuchl. Ausschnitt aus dem Baualterplan.

Dostupné z: https://www.lafc.at/locationguide/motiv.php?si=3&kid=78&motiv_ID=2683. 8/8 2022.

Lehner, M. et. al. 2012: Die mittelalterliche Rauchkuchl in Laa.

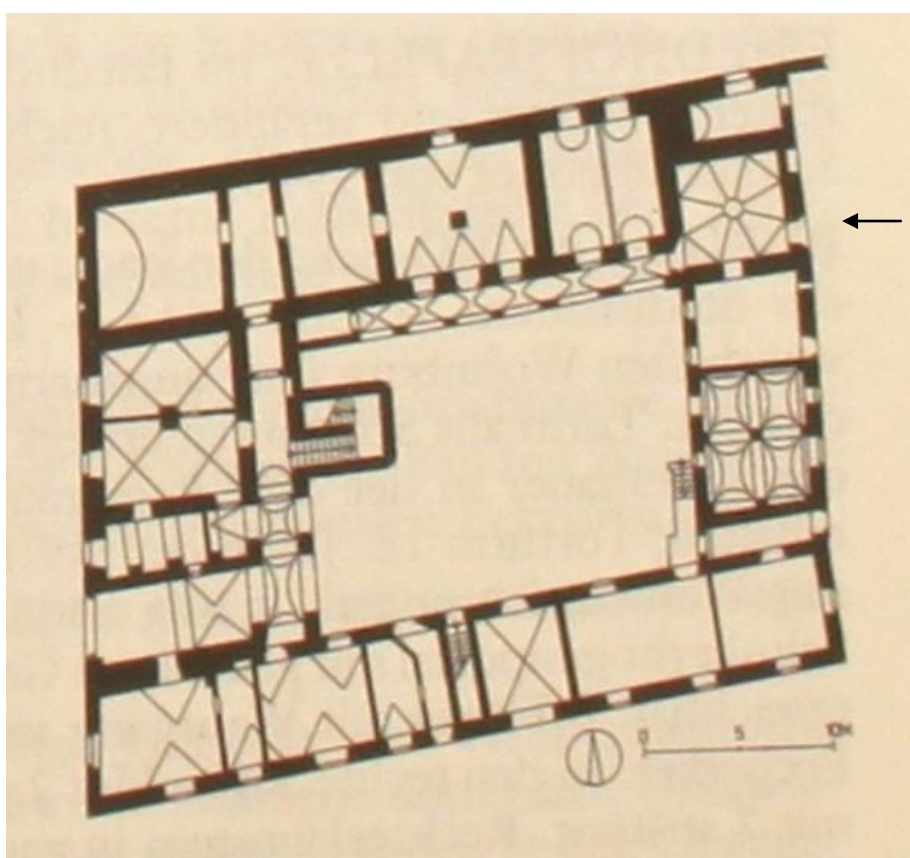
Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=hbJj5wT7-CU>. 8/8 2022.

Zahraniční analogie: LAA AN DER THAYA

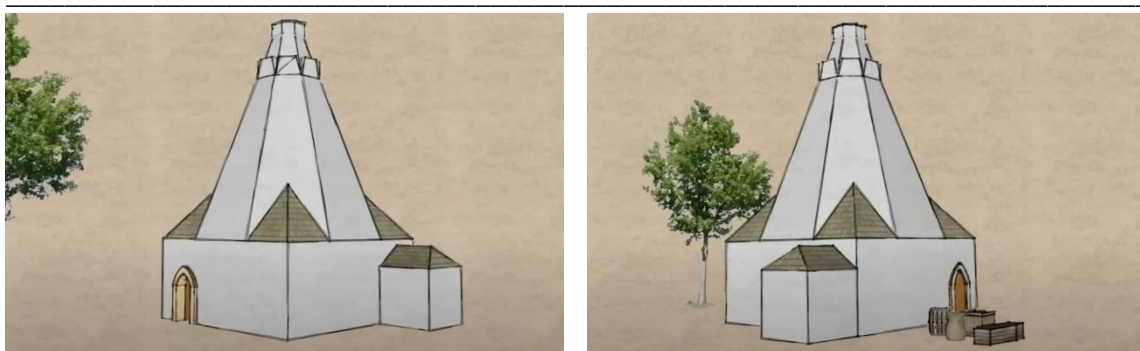

Obr. 1: Poloha města, poloha fary. Dostupné z:
<https://mapy.cz/zakladni?source=osm&id=69031&ds=1&x=16.3811792&y=48.7196017&z=12>

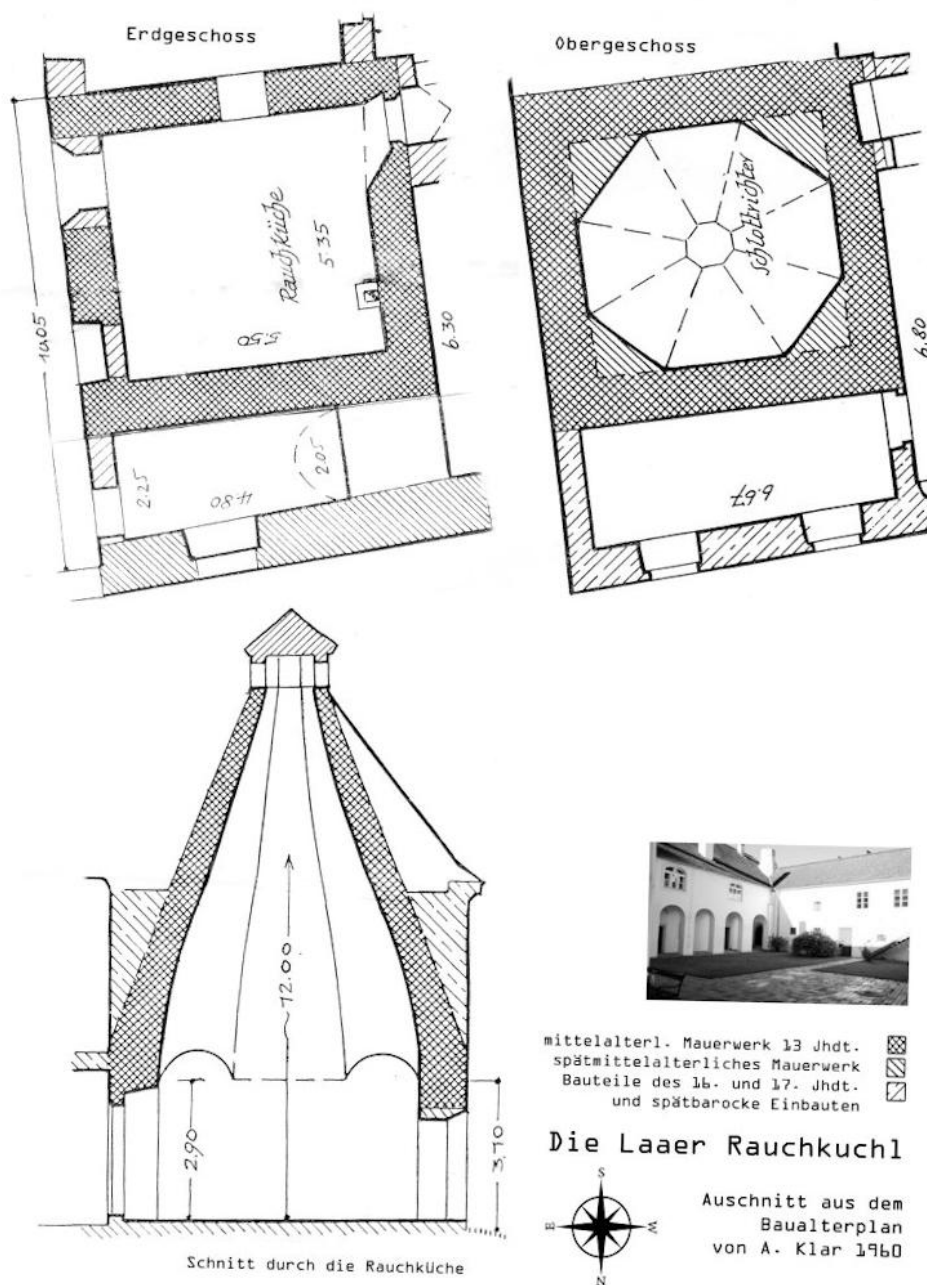
Obr. 2: plán přízemí
fary. Podle Benesch
ed. et al. 2010, 623.
Šipka označuje
kuchyni.

Obr. 3: Rekonstrukce kuchyně, jihozápadní a jihovýchodní roh budovy, podle Lehner et. al. 2012.

Obr. 4: Rekonstrukce kuchyně, severovýchodní a severozápadní roh budovy, podle Lehner et. al. 2012.

Obr. 5: Zaměření kuchyně, podle (Klar 1960).

Obr. 6: Komin kuchyně ze dvora fary.

Dostupné z: https://www.lafc.at/locationguide/motiv.php?si=3&kid=78&motiv_ID=2683

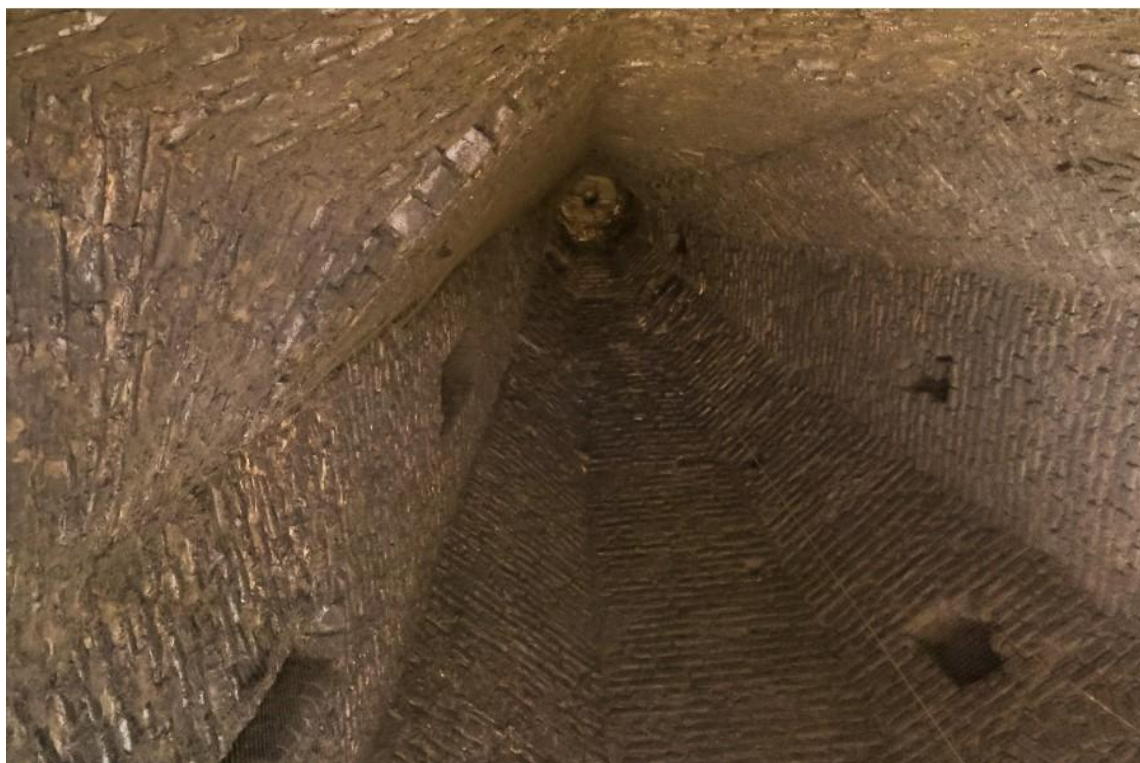

Obr. 7: Vstup do kuchyně ze dvora fary.

Dostupné z: https://www.lafc.at/locationguide/motiv.php?si=3&kid=78&motiv_ID=2683

Obr. 8: Pohled do DČK z komína. Šipka označuje jeden z otvorů v horní části DČK.
Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=hbJj5wT7-CU>

Obr. 9: Pohled do DČK z komína.
Dostupné z: https://www.lafc.at/locationguide/motiv.php?si=3&kid=78&motiv_ID=2683

LIPA GÓRNA (OBER LIEPE)

Okres Jawor, Dolnoslezské vojvodství, Polská republika

Hrad je kulturní památka (rejestr zabytków nieruchomych – województwo dolnośląskie, nr rej.: A/3053/751 z 26.09.1960)

Historie

Ves je v písemných pramenech zachycená od r. 1305 jako Lypa. V té době byla rozdělena na 3 části (později nazývaná Ober-, Mittel- a Nieder-Leipe), které patřily do 3 různých panství. V souvislosti s těmito složitými majetkovými vztahy uvádějí písemné prameny jako držitele Lipy několik rodů. Bohužel není známo, který z nich zde někdy ve 14. století (Chorowska et al. 2009, 115-116) nebo na přelomu 14/15. století (Chorowska 2003, 173) vystavěl hrad. Predikát byl poprvé použitý v r. 1409, kde se uvádí Caspar von Crokow zu Lype gessen.

Hrad s větší částí obce získal před polovinou 15. století Zikmunda (snad z rodu von Zedlitz). Sigismund von der Leipe prodal majetek v roce 1447 svému bratru Heinczovi, od něj ho koupil v r. 1470 jeho bratranec Hans. Hans von der Leipe prodal panství v roce 1471 Ernstu von Zedlitz. Po jeho smrti držel Lipu mezi lety 1485-1500 Christoph z Talkenbergu, od něhož ho získal příslušník další větve rodu von Zedlitz - Zikmund z Radłóvky, který se od roku 1500 uvádí "na Lipie". Lipa se stala sídlem jedné z větví rodu (von Zedlitz und Leipe). Zedlitzové zámek před polovinou 16. století výrazně rozšířili (Chorowska et al. 2009, 115-117), práce proběhly mezi lety 1471 - 1549 (Chorowska 2003, 171).

V roce 1580 předala Anna von Hochberg, vdova po Antonovi von Zedlitz, veškerý svůj majetek v Lipě svému druhému manželovi Georgu von Reibnitz (Chorowska et al. 2009, 115-117). Po smrti jeho syna Hanse (1654) koupil ves od věřitelů zesnulého Christoph Gottlieb von Nimptsch z Dolní Lipé, ale koncem století se hrad vrátil do rukou bývalých majitelů, když jej v roce 1699 koupil Gotthard Friedrich von Reibnitz (Bednarek 2019). Nejpozději v té době přestal hrad sloužit jako rezidence (Chorowska et al. 2009, 118), na konci 18. století byl opuštěný a chátral. Ve 20. letech 19. století nechal zbourat části dolního hradu tehdejší majitel Lipé Julius Fischer. Získal tak surovinu pro stavbu lihovaru, ovčína a stodoly (Bednarek 2019).

Před zánikem zachránil hrad nový majitel panství, starožitník hrabě Rudolf von Stillfried-Rattonitz, který ho koupil v r. 1836. Ve 30. letech 19. století nechal hrad přestavět v duchu romantismu. V r. 1841 Stillfried prodal majetky v Lipě Ernstu Heinrichu von Kramstovi, před r. 1873 se dostala Lipá do rukou Ernesta Heinricha von Sprenger a v držení jeho dědiců zůstala až do roku 1945. Po válce zámek dlouho chátral. V roce 1972 začal soukromý vlastník zříceninu renovovat a zabezpečovat, ale práce byly přerušeny (Chorowska et al. 2009, 118-121). Po r. 2015 dobrovolníci odstranili náletovou zeleň, od r. 2019 probíhají práce na zabezpečení zdí včetně částečných rekonstrukcí (Bednarek 2019). V současné době stojí kolem některých staveb včetně kuchyně dřevěné lešení. Na kuchyni bylo doplněné zdivo na nárožích dýmníkové části komína (původní i v 19. století přestavěné), byly dozděné zřícené části špalet a záklenků oken, část zdiva byla přespárovaná. Kolem dýmníkové části komína byl položený betonový věnec. Pravděpodobně kolem r. 2018 proběhl v interiéru kuchyně archeologický výzkum, který zatím nebyl publikovaný.

Popis stavby, stavební vývoj

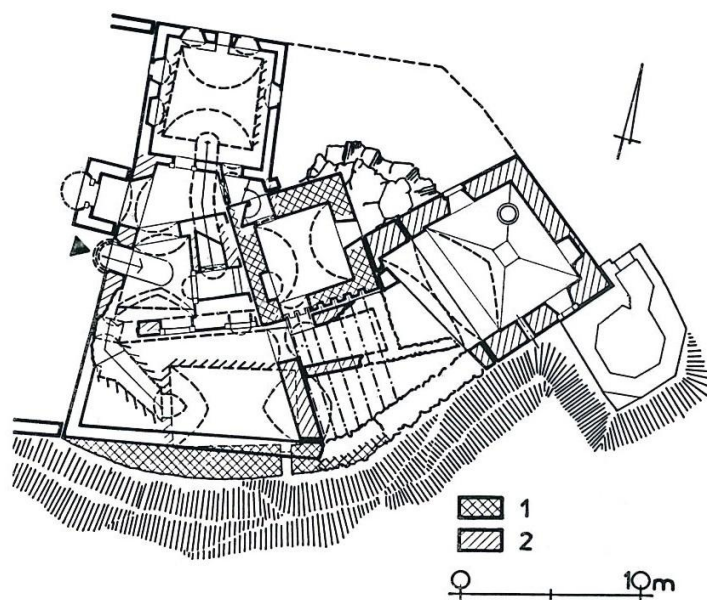
Zříceniny hradu Lipa dobře ilustrují proměny malého venkovského rytířského hrádku, který nikdy nepřekročil obrys původních hradeb. Je výmluvným příkladem omezených potřeb příslušníka slezské venkovské šlechty. Rekonstrukce z 19. století je jedním z nejzajímavějších slezských památkových projektů z období romantismu. Nebýt těchto, dnes z hlediska teorie

památkové péče kontroverzních děl, zámek v Lípě by nepochybně zmizel z povrchu zemského (Chorowska et al. 2009, 115, 120).

Hrad byl postaven z kamene s příměsí cihel na nepravidelném, pravděpodobně oválném půdorysu, který vymezoval průběh obranné zdi a příkop. V jeho středu stála nepodsklepená třípatrová obytná věž čtvercového půdorysu (6,8 x 6,9 m). Hospodářské přízemí věže bylo zaklenuté valenou klenbou. Původně nemělo žádná okna nebo jen jedno šterbinové v místě současného, později rozšířeného otvoru. V západní stěně byl výklenek, vchod byl zaklenutý segmentovým obloukem. Obytné podlaží mělo vstup na východní straně. Zde se pravděpodobně v okenním výklenku nebo v arkýři nacházela kaple. Horní část věže byla kompletně přestavěná v 19. století.

Před polovinou 16. století byl hrad přestavěn a rozšířený. Obvodová hradba byla, kromě krátkého úseku na jihu, zbořena a nahrazena rovnými úseky zdi s novou bránou na západě. K obytné věži bylo na západní straně přizděné točité schodiště částečně zapuštěné do její severozápadní zdi. Východní část areálu zaujala mírně lichoběžná budova kuchyně (Chorowska et al. 2009, 120) o vnějších rozměrech 7,7 x 9-9,8 m zaklenutá kamennou klenbou ve tvaru jehlanu, která nahoře přecházela do komína. Komín byl původně částečně zakrytý střechou. Větší část jehlanu vznikla při

Obr. 1: Plán lokality podle Chorowska 2003, 173. 1 - zdivo ze 14/15. století, 2 - zdivo z doby před polovinou 16. století.

Obr. 2: Letecký snímek hradu, přístupné z <https://www.zamkipolskie.com/lipa/lipa.html>, 22.5.2022. Šipka označuje kuchyni.

Přestavbě, kterou provedl hrabě von Stillfried-Rattonitz v letech 1830-1831. Kuchyně byla spojená s obytným domem, do jeho interiéru se otevírala pasem přes celou šíři své jihozápadní stěny. Uvnitř kuchyně se nacházela studna a výlevka pro odvod odpadní vody (vnější rozměr výlevky 34x36 cm, rozměry žlábků 20x20 cm). Za kuchyní byla cisterna (Chorowska 2003, 172, 285-286, obr. 1, 2). Stopy po novějších stavebních činnostech – kromě nápadného cimbuří z 19. století – není snadné odhalit (Chorowska et al. 2009, 120). Pro hrad není k dispozici stavební historický průzkum (publikaci SHP se nepodařilo dohledat), neznáme přesně vztahy zdí a příček, zaměření zachycuje situaci před archeologickým výzkumem.

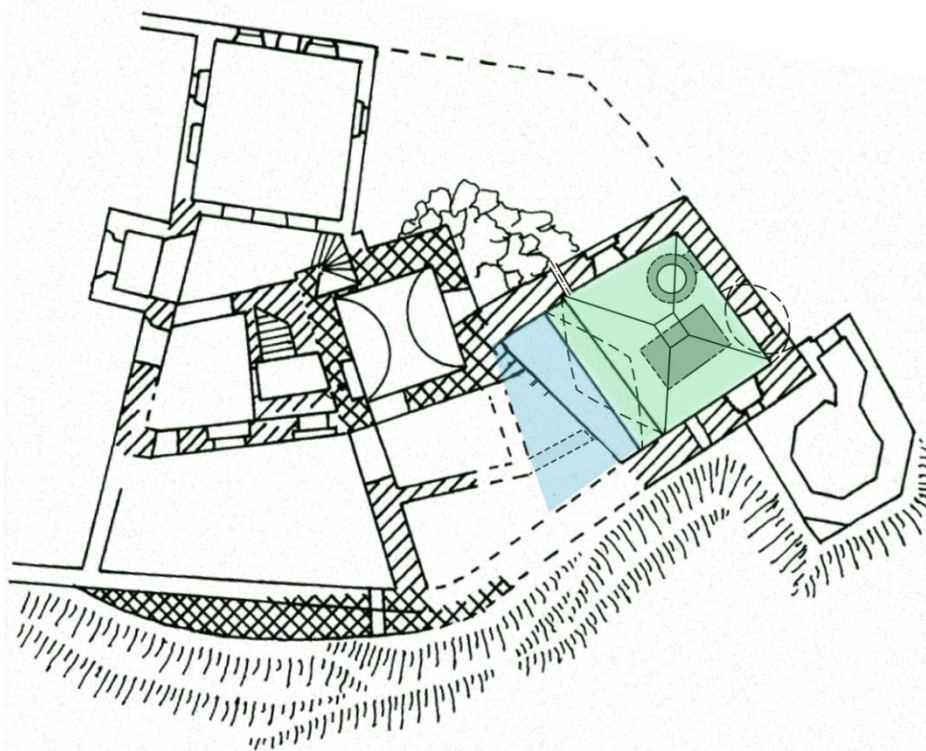
Kuchyně

Podrobný popis kuchyně a hypotézy o jejím fungování vycházejí z povrchového průzkumu, při kterém nebylo možné čistit zdivo. Nezohledňuje výsledky archeologického výzkumu, který zde proběhl, zohledňuje pouze konstrukce, které po výzkumu zůstaly odhalené (např. výlevky v severozápadní stěně kuchyně). V době průzkumu bylo v uvnitř i vně kuchyně lešení, souvislosti viditelné bez lešení bylo možné posoudit z fotografií F. Koláře, J. Serafina a z fotodokumentace dostupné na internetu. Závěry SHP i archeologického výzkumu mohou předložené hypotézy opravit, doplnit a v některých bodech i vyvrátit.

Poloha kuchyně, vazba na další prostory, komunikace

Kuchyně byla postavená při přestavbě hradu před polovinou 16. toletí (mezi lety 1471-1549). Nachází se ve východní části hradního areálu (obr. 3, č. 1). Severovýchodní a jihovýchodní stěny kuchyně plnily funkci obvodové hradby. Severozápadně od kuchyně stojí původní obytná věž (obr. 3, č. 6), jižně od této věže, tj. západně od kuchyně byla při úpravách vystavěná částečně podsklepená budova (obr. 3, č.3-5), jejíž severní zeď byla přizděná k jižní zdi věže. V místě, kde se stýká kuchyně, věž a budova ležící západně od kuchyně, vzniká lichoběžný prostor širší než budova (obr. 3, č. 2), do kterého se kuchyně otevírá lomeným pasem (obr. 5), který prolamuje celou jihozápadní stěnu kuchyně. Pas začínal v úrovni podlahy. Na severu tento prostor uzavírá zeď navazující na severní stěnu kuchyně, na západě ho ohraničovala východní zeď budovy. Popisovaný prostor byl zaklenutý zhruba půlkruhovou valenou klenbou, která byla k lomenému pasu v jihozápadní zdi kuchyně připojená na spáru (obr. 4, 5). I klenba začínala v úrovni podlahy. Jihozápadní část klenby se zřítla nebo byla odbouraná v rámci mladších úprav.

Obr. 3: Plán lokality podle Chorowska 2003, 173, upraveno a doplněno.

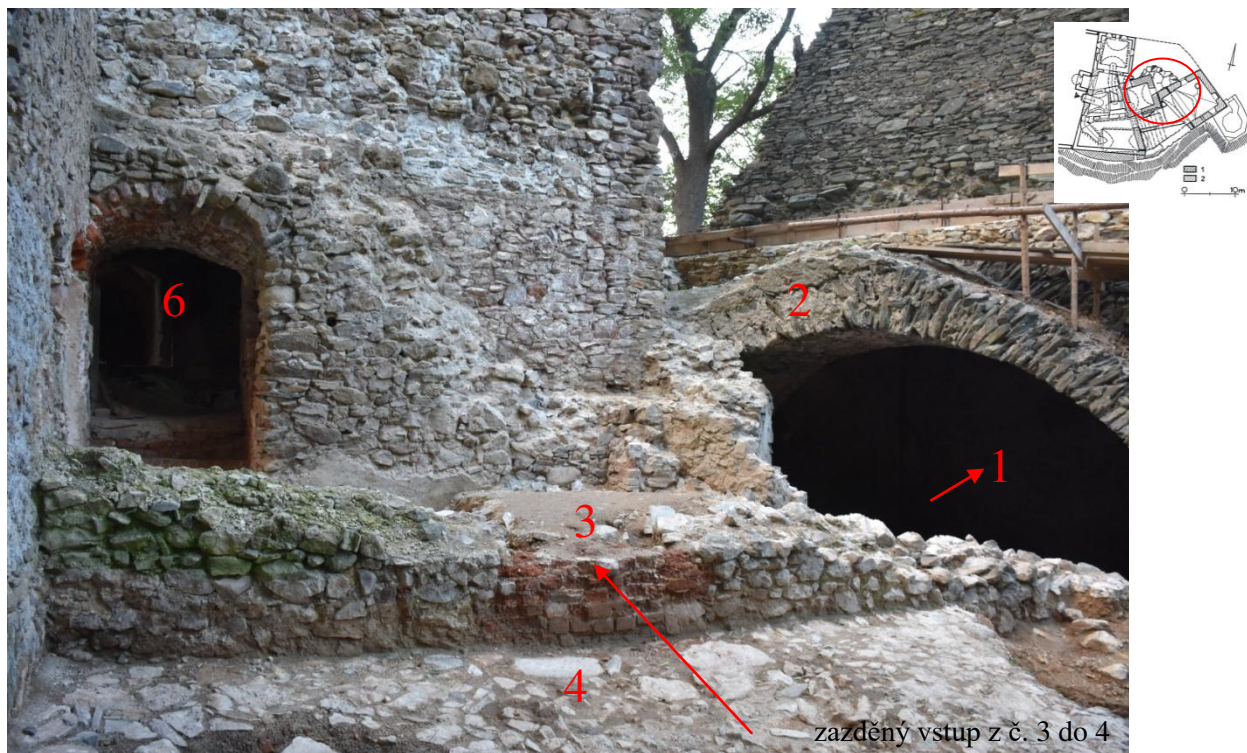

Obr. 4: Pohled na vstup do kuchyně, v popředí torzo valené klenby, vlevo stav 2018 (foto F. Kolář), vpravo stav 2022.

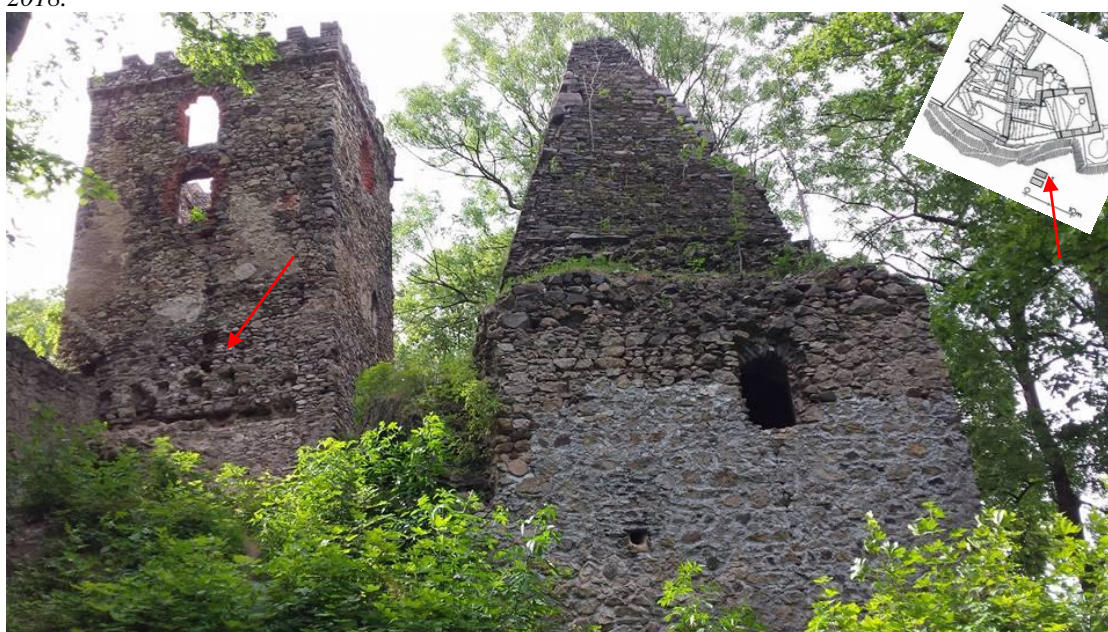
Obr. 5: Lomený pas v jihozápadní stěně kuchyně, za ním torzo valené klenby a mladší zdivo, foto F. Kolář 23/7 2018.

Navazující východní část budovy měla trámový strop (obr. 3, č. 3, 4), lůžka trámů byla zapuštěná do jižní zdi věže, dnes jsou zakryta lešením, podle fotografií z r. 2018 byly otvory po trámech při opravách zazděné (obr. 6,7). Tento prostor byl rozdělený příčkou na jižní a severní část, dle plánu již v době vzniku budovy. Na příčce navazuje zídka procházející prostorou mezi kuchyní a budovou (obr. 3, č. 2, obr. 6). Zřejmě po snížení terénu (patrně při archeologickém výzkumu) se ukázalo, že zeď je vedena odlišně, než jak je zakreslená na plánu. I v severozápadní a jihovýchodní části prostory 2 je situace složitější než na plánu (obr. 1, obr. 3 č. 2, obr. 8). Pravděpodobně i zde došlo k určitým úpravám.

zazděný vstup z č. 3 do 4

Obr. 6: Východní část domu navazujícího na kuchyni, čísla odpovídají plánu na obr. 3, foto F. Kolář 23/7 2018.

Obr. 7: Stav nedlouho po zahájení oprav, šipka označuje ještě nezazděné otvory po trámech stropu. Přístupné z:

<https://www.facebook.com/Zamek-Lipa-Schloss-Leipe-735246266619058/photos/879911895485827>

Obr. 8: Pohled z interiéru kuchyně, červená šipka označuje vstup do přípravný z budovy před kuchyní, foto F. Kolář 23/7 2018.

Zdá se, že dispozice kuchyně mohla připomínat stejně starou kuchyni na Roupově. Prostor kuchyně, nad nímž se tyčila dýmníková část komína (obr. 3, č. 1, prostor vybarvený zelenou barvou), v tomto případě ve tvaru čtyřbokého komolého jehlanu, se otevíral pasem do užšího prostoru, která by mohla sloužit jako přípravná (obr. 3, č. 2, prostor vybarvený modrou barvou). Z této přípravný byla přístupná prostora s dřevěným stropem v budově (obr. 3, č. 3, 4). Z ní se vcházelo jak do suterénu věže (obr. 3, č. 6), který mohl sloužit jako skladovací prostor, do prostoru č. 4 (obr. 6) a do navazujících prostor budovy (obr. 3, č. 6) a dále směrem k západu, kde byla další stavba, vstup do věže a brána do předhradí. Nemáme dost informací o počtu a rozmístění obytných a provozních prostor na hradě a na předhradí, ale je zřejmé, že se jídlo přenášelo jen na malou vzdálenost a část cesty vedla interiéry budovy napojené na kuchyni.

Vzhledem k velikosti hradu a kapacitě kuchyně je velmi pravděpodobné, že na hradě Lipa se nacházela pouze jedna kuchyně.

Budova kuchyně a přípravný

Rámcové rozměry kuchyně jsou: prostory 1 a 2, tedy kuchyně a přípravná, vnější rozměr: 9,1x12,2x10,3x9,5 m, vnitřní rozměr: 6,6x10,6x7x9 m. Prostor 1, tedy vlastní kuchyně, vnitřní rozměr: 6,6x6,35x7x6,3 m. Severovýchodní a severozápadní zeď kuchyně fungují zároveň jako hradba hradu, jsou založené v terénu řádově o několik metrů pod podlahou kuchyně (obr. 12, 16, 17). Severozápadní zeď kuchyně stoupá do prudkého svahu a pokračuje po vystupující skále směrem k východní zdi starší věže. Jihozápadní zeď vlastní kuchyně (obr. 3, č. 1) je prolomená lomeným pasem do místnosti, kterou interpretuji jako přípravná. Kuchyně osvětlovala 3 okna v severozápadní, severovýchodní a jihovýchodní stěně, parapet oken byl cca 1,6 m nad valounovou dlažbou kuchyně.

V prostoru přípravný je torzálně dochované mladší zdívo (obr. 8), které uzavřelo prostor kuchyně a přilehlo k dochované části klenby přípravný, nejspíše při úpravách v 19. století. V době vzniku přípravný patrně na severozápadě přiléhala k východní zdi věže. Ve střední a jižní části přípravný navazovala na stejně starou budovu postavenou v jižní části hradu. Zdá se, že prostory 2 a 3 měly podlahy v různé výškové úrovni (obr. 6), podlaha v č. 2 byla výše, schodiště by bylo pravděpodobněji v místnosti č. 3.

Kuchyně je postavená z lomového kamenného zdiva na maltu, zdivo je řádkované. V interiéru kuchyně se pod dýmníkovou částí komína dochovaly omítky, na stěnách i v nikách oken, místy zarostlé zelenou řasou. Nejsou očazené, je pravděpodobné, že pocházejí z doby, kdy už kuchyně nesloužila svému účelu. Vlastní kuchyně (prostora č. 1) byla klenutá, klenba měla tvar čtyřbokého jehlanu. Per analogiam předpokládám, že šlo o komolý jehlan, nad kterým se tyčila svislá část komína. Vyobrazení komína kuchyně před přestavbou v 1/2 19. století patrně není k dispozici, v literatuře i na internetu je představená až ocelorytina z 2/2 19. století, která dle autorů publikace *Zamki i dwory obronne w Sudetach. Tom II, Księstwo jaworskie* (Chorowska et al. 2009, 120) zachycuje zámek ještě před přestavbou, ovšem s tou výhradou, že jde pravděpodobně o autorovu vizi někdejší podoby hradu. Kuchyně je na vyobrazení zaklenutá jehlanem, pod jeho vrcholem jsou zakreslené otvory, které je možné na dýmníkové části komína vidět i dnes, proto se zdá, že zobrazení komína ovlivnila jeho nově vyzděná část (obr. 9). Smysl otvorů není jasný. V literatuře se uvádí (bohužel bez udání pramene, ze kterého toto tvrzení vychází), že komín měl střechu (Chorowska 2009, 118). Existence střechy je pravděpodobná, protože vedle kuchyně byla cisterna, pro kterou by střecha kuchyně byla nejbližším zdrojem vody. Pokud by nad dýmníkovou částí komína byla střecha, měla by existovat i horní svislá část komína, která by odváděla kouř do dostatečné výšky nad střechu.

Obr. 9: Ocelorytina hradu z 2/2 19. století, šipka označuje otvory v komíně.
Přístupné z: <https://www.zamkipolskie.com/lipa/lipa.html>, 22.5.2022.

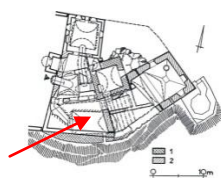
Dýmníková část komína byla nesená obvodovými stěnami kuchyně, na jihozápadní straně pasem, kterým se kuchyně otevírala do sousední prostory. Zdivo komína je ze stejného lomového kamene jako stěny kuchyně, je však slabší. Kolem komína tak vznikl úzký chodníček (užší na jihozápadní straně), kterým bylo možné komín obejít. Nedávno (patrně v r. 2018) byl u paty komína položený betonový věnec, který překrývá celou korunu zdiva kuchyně (obr. 10, obr. 13). V exteriéru má spodní část nálevkovitě se rozšiřující části komína na 3 stranách (kromě strany jihozápadní) odlišný - nižší sklon než část horní (bráno k svislé ose DČK), zlom probíhá ve výšce 1-1,3 m (obr. 13). Patrně se jedná o zesílení zdiva, které mělo zatížit místa, kde se klenba DČK odděluje od obvodové zdi kuchyně, a tak eliminovat šikmý tlak klenby.

Na fotografiích z doby před zahájením oprav je větší část nároží komína destruovaná, v horních partiích je místy dochované armování hrubě přitesanými bloky kamene (obr. 10, obr. 12), porušené byly i stěny komína (obr. 11). Při probíhajících pracích bylo armování doplněné pouze v horní, strmější části zdiva komína, ve spodní části jsou nároží vyzděná z lomového kamene.

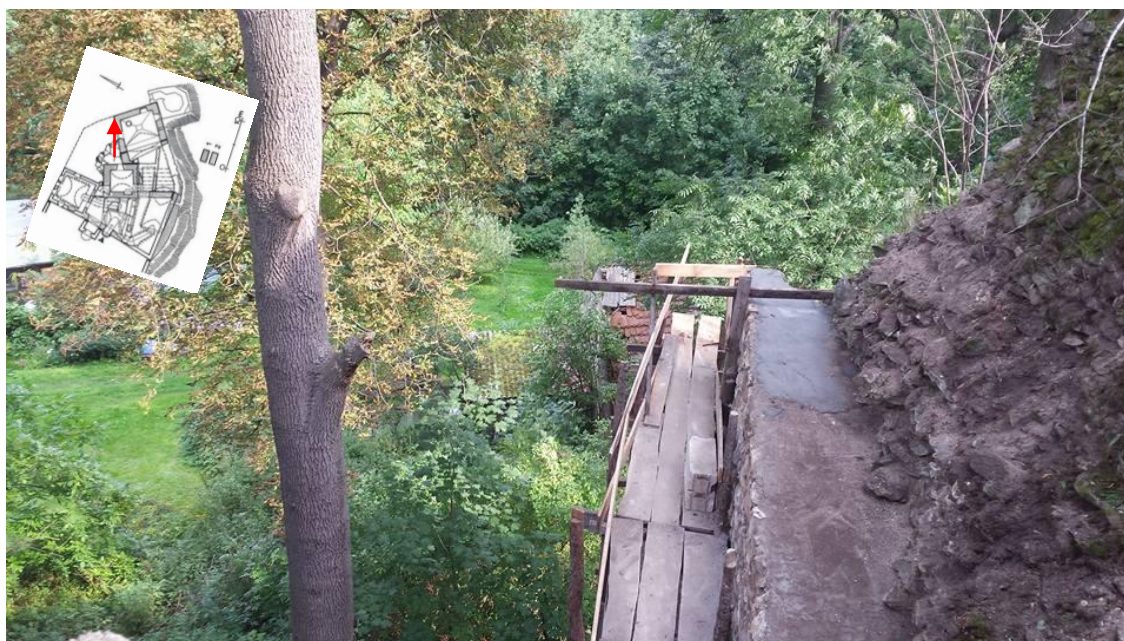
Vzhledem k tomu, že jde o kulturní památku, předpokládám, že odlišný způsob zdění vychází z dokumentace stavu komína před opravami. Vzhledem k tomu, že jihozápadní strana dýmníkové části komína nemá v dolní části změnu sklonu, je možné, že zdivo bylo ve spodní části více porušené a došlo k jeho většímu přezdění.

Zdivo se však špatně posuzuje, nároží jsou doplněná a zdivo je přespárované.

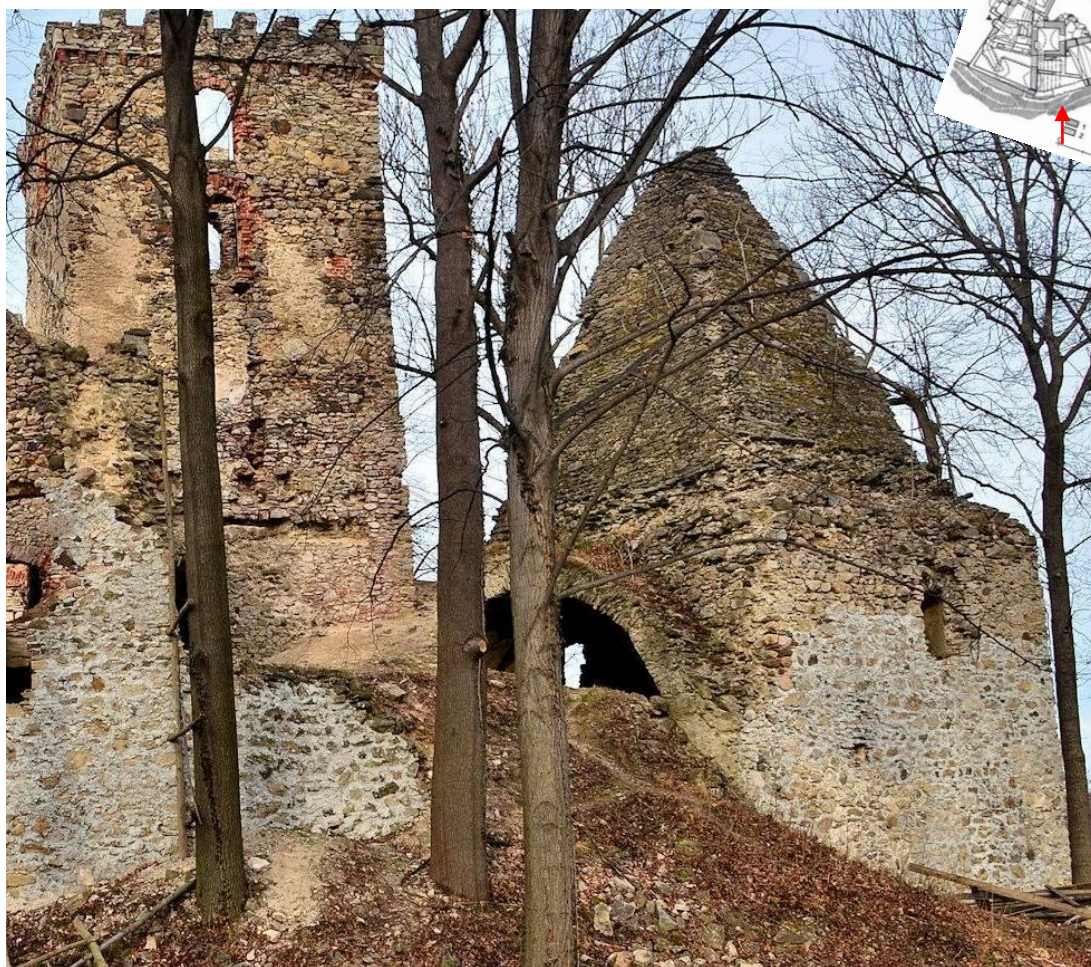
Lešení kolem horní části komína nebylo přístupné, proto nebylo možné zjistit, jak vypadá horní část komína, zda byla uzavřená jako na vyobrazení z 2/2 19. století nebo zda je zde stopa po svislé části komína.

Obr.10 : Pohled na kuchyni od západu, stav před opravou dýmníkové části komína, šipka označuje bednění věnce, foto F. Kolář 23/7 2018.

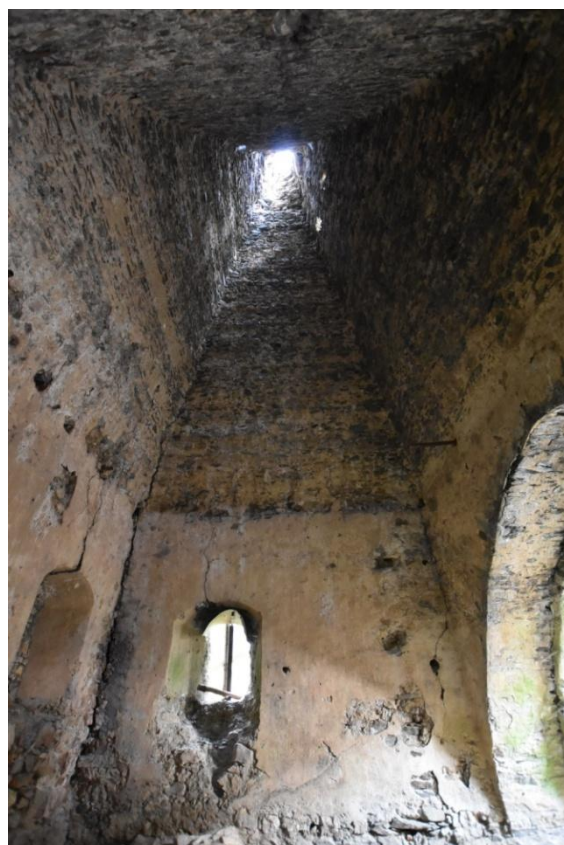
Obr. 11: Pata dýmníkové části komína, stav zdiva před opravou. Přístupné z: <https://www.facebook.com/Zamek-Lipa-Schloss-Leipe-735246266619058/photos/1178649225612091>

Obr. 12: Zdivo kuchyně před zahájením oprav komína, přístupné z: <https://www.facebook.com/Zamek-Lipa-Schloss-Leipe-735246266619058/photos/769291033214581>, výřez.

Obr.13 : Nároží dýmníkové části komína, vlevo severní, vpravo východní, stav květen 2022.

Obr. 14: Pohled do dýmníkové části komína, foto F. Kolář 23/7 2018.

Obr.15 : Vstup do cisterny, stav květen 2022.

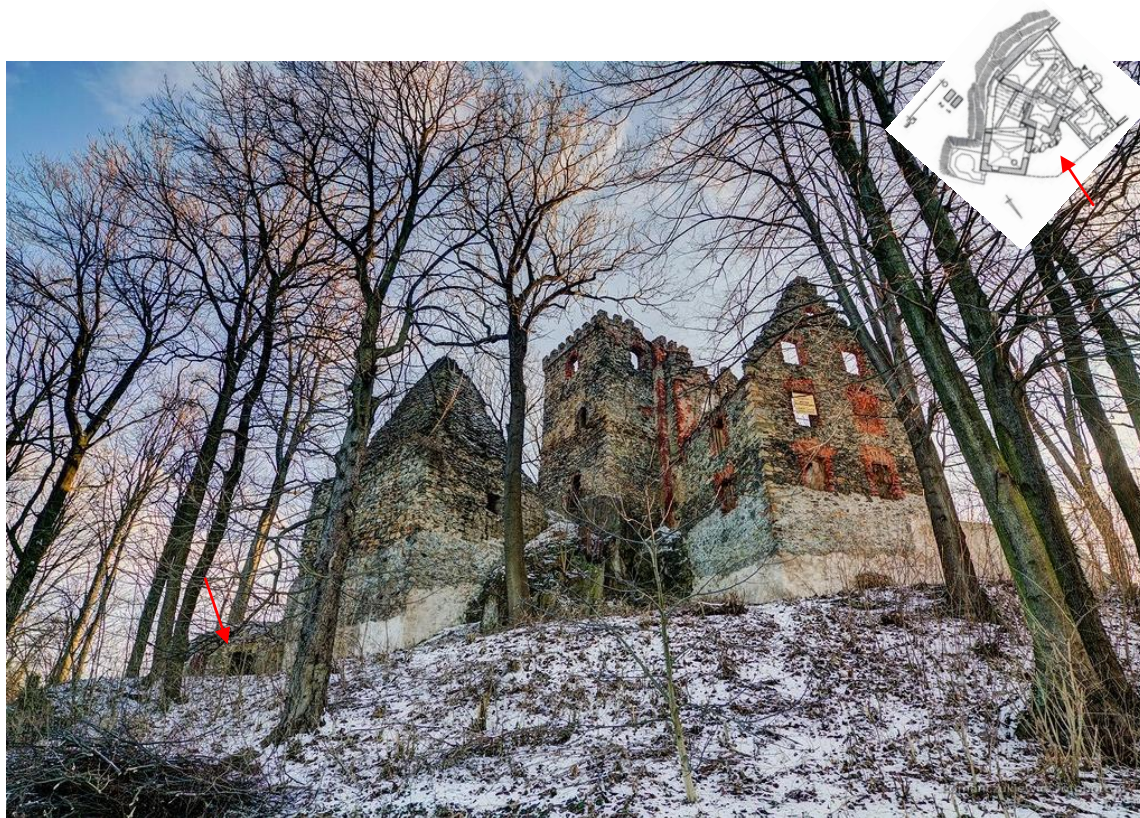
Cisterna

Přímo uvnitř kuchyně v Lipě byla studna, k východnímu nároží kuchyně byla, již vně hradeb hradu, přizděná kamenná cisterna. K provozu kuchyně a tedy i možným rozdílům ve využívání vody z cisterny a ze studny, případně výstavbě cisterny kvůli nedostatku vody ve studni, nemáme dost informací.

Cisterna

Cisterna byla přistavěná k východnímu nároží a přiléhající jihovýchodní straně kuchyně, ležela již vně uzavřeného hradebního okruhu a nacházela se o dost níže než vlastní kuchyně (obr. 15, obr. 16). Jihovýchodní část cisterny je v současné době zakrytá lešením postaveným kolem kuchyně a zařízením stavby. Zastřešení se nedochovalo, horní část je zakrytá drnem. Šachta cisterny měla osmiboký půdorys, zaklenutá byla klášterní klenbou. Přístup byl od severu krátkou, jednou zalomenou chodbou se stopami několikerého uzavření. Prostor cisterny se do chodby otevíral otvorem na šíři jedné stěny oktogonu. Na rozhraní chodby a vlastní cisterny je v úrovni podlahy příčná zeď.

Obr. 16: Pohled na hrad od severu, šipka označuje cisternu. Přístupné z: <http://fotoport.pl/zamek-lipa-w-krainie-najpiekniejszych-ruin/>

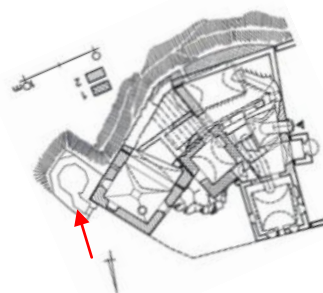
Obr. 17: Pohled na hrad od jihovýchodu, šipka označuje cisternu. Přístupné z: <https://dzikiesudety.blogspot.com/2013/02/zamek-w-lipie-sladem-templariuszy.html>

Vrchol klenby cisterny je cca 2,2 m nad touto zdí, dno (nikoliv podlaha, cisterna je částečně zasypaná) je dnes 2,9 m pod ní. Původní přístup do cisterny, k němuž patří i otisk ostění, byl o něco níže, než je zmiňovaná zeď. Dnešní podoba vstupu a chodby je výsledkem mladších úprav, nelze vyloučit, že celá vstupní chodba je mladší (obr. 15, obr. 18). V místě vstupu je zdivo cisterny ke zdivu budovy kuchyně přizdžené na spáru. Pro přesné určení vztahu kuchyně, cisterny a chodby, zjištění případné času výstavby a úprav jak cisterny, tak vstupní chodby, stejně jako pro poznání komunikace mezi cisternou a kuchyní by byl třeba podrobný SHP a archeologický výzkum.

Na vnější, severovýchodní stěně kuchyně, se nachází vynášecí oblouk vyzděný z lomového kamene (obr. 19). Pata oblouku je cca 5,2 m nad terénem před cisternou, jeho vzepětí bylo cca 1,8 m, rozpětí cca 3,6 m. Pod patou oblouku probíhá řádka zdiva s několika otvory po lešení (otvory jsou mimo oblouk). Vrchní část odlehčovacího oblouku je viditelná i v interiéru kuchyně (obr. 20). Vrcholová část oblouku chybí, cca 0,6 m nad jeho předpokládaným průběhem (měřeno od rubu oblouku) se nachází okno kuchyně. Účel oblouku není jasný, stejně jako komunikační propojení cisterny a hradu.

Obr. 18: Chodba k cisterně s mladšími úpravami, stav květen 2022.

Obr. 19: Jihovýchodní stěna kuchyně, vylehčovací oblouk, foto a výřez. Foto J. Serafin 2018.

Obr. 20: Jihovýchodní stěna kuchyně, vylehčovací oblouk (červené šipky) a zazdívky (černá šipka - zazdívka okna), pohled z interiéru, stav květen 2022

Vybavení kuchyně

Z vybavení kuchyně se dochovala studna, podesta na vaření, 2 žlaby na odvod odpadní vody a kamenná valounová dlažba (obr. 21). Není zřejmé, co se nacházelo ve východním koutě kuchyně, kde je dnes suť.

Obr. 21: Pohled do kuchyně od vstupu, foto F. Kolář 23/7 2018.1 - dýmníková část komína, 2 - lomený pas v jihozápadní stěně kuchyně, 3 - okna, 4 - studna, 5 - podesta, 6 - výlevky, šipka označuje vylehčovací pas v severovýchodní stěně kuchyně

Studna

Studna se nachází v severním rohu kuchyně. Je vyžděná z lomového kamene na vápennou maltu, má kruhový tvar. Vnitřní průměr studny je 1,2 m, nadzemní obezdívka studny má šíři cca 0,4 m, vnější líc obezdívky je však výrazně poškozený¹ Studna je připojena krátkým krčkem (0,32 m) k severovýchodní zdi kuchyně (šíře krčku je 0,95 m). Od severozápadní zdi kuchyně je vzdálená 0,54 m (obr. 22, 23). Existuje možnost, že se studna na tomto místě nacházela již v době založení hradu a při přestavbě byla zakomponovaná do nově zřízené budovy kuchyně, toto bude bezpochyby řešit SHP.

Podesta na vaření

Podesta se nachází v jihovýchodní části kuchyně, má rozměry 2,9x2 m, je vzdálená 0,58 m od studny, 0,88 m od severovýchodní stěny, 1,4-1,5 od jihovýchodní stěny, 2,2-2,3 m od vstupu do kuchyně. Dochovala se jen spodní část, která je vyžděná z lomového kamene na vápennou maltu. Obvod podesty je vyžděný z větších kamenů, které jsou lícované, vnitřní část je z litého zdiva. Její základ je pod valounovou dlažbou kuchyně, v místě, kde byl odhalený, ho tvořily 2 řady kamenů. Nad dlažbou se zachovaly 3 - 4 řady kamenů (obr. 24). Jak vypadal povrch podesty není zřejmé.

Dlažba

V kuchyni je dochovaná dlažba tvořená převážně valouny položenými do maltového lůžka (obr. 22, 24, 28). Dlažba ojedinele obsahuje i lomové kameny, z dostupné dlažby nebylo zřejmé, zda je to původní úprava nebo zda byly do dlažby vloženy dodatečně.

¹ Nelze vyloučit, že nadzemní část studny měla dřevěné obložení, a proto bylo zdivo lícované jen ledabyly. Pokud by studna byla starší než kuchyně, mohlo při stavbě kuchyně dojít ke snížení terénu a v kuchyni vidíme odhalené nelícované zdivo, které bylo původně pod úrovní terénu. I v tomto případě mohlo mít dřevěné obložení.

Obr. 22: Studna, foto F. Kolář 23/7 2018. 1 - "krček" mezi studnou a severovýchodní zdí kuchyně, 2 - studna, 3 - valounová dlažba, 4 - podesta, šipka označuje vylehčovací pas v severovýchodní stěně kuchyně.

Obr. 23: Studna a spojovací krček, foto F. Kolář 23/7 2018. 1 - "krček" mezi studnou a severovýchodní zdí kuchyně, 2 - studna, 3 - valounová dlažba.

Obr. 24: Interiér kuchyně, foto F. Kolář 23/7 2018. 1 - výlevka, 2 - snížení dlažby směřující k výlevce, 3 - studna, 4 - "krček", 5 - podesta.

Výlevky

V severozápadní a jihovýchodní stěně jsou ve zdi v úrovni podlahy umístěné kamenné výlevky. Jsou ve vzdálenosti 1,22 m (na severozápadě) a 1 m (na jihovýchodě) od vstupu do kuchyně. V obdélném patrně pískovcovém kvádru je vytesaný žlábek ve tvaru písmene "U". Severozápadní výlevka je vysoká 25-22 cm, široká 28 cm, žlábek má výšku 13 cm, šířku 18 cm. Jihovýchodní výlevka je vysoká 30 cm, široká 29 cm, žlábek má výšku 18 cm, šířku 15 cm. V interiéru kuchyně výlevka lícuje se zdí, v exteriéru jihovýchodní předstupovala před zdí, aby voda netekla po zdi. Vystupující část se ve středu vymletá vylévanou vodou. Severozápadní výlevka nebyla zvenku přístupná. Na jihovýchodní straně se vedle výlevky dochovalo několik valounů dlažby, podle kterých se zdá, že dlažba ležela až pod dnem žlábků. Vzhledem k tomu, že dlažba se nedochovala celá, nelze vyloučit, že zde došlo k jejímu poklesu, objasnit by to mohl archeologický výzkum. Na severozápadní straně se zachoval větší úsek dlažby, bohužel část podél zdi, tedy část, kde dlažba přiléhala k výlevce, chybí. Dochovaná dlažba je z obou stran vypsádaná ve tvaru široce rozevřeného písmene "V", snížená část směřuje přímo výlevky. Spádování dlažby nezasahuje před čelo podesty.

Datace vybavení kuchyně

Vzhledem k tomu, že nemáme k dispozici SHP ani výsledky archeologického výzkumu, můžeme pouze předpokládat, že dochované konstrukce pocházejí z doby výstavby kuchyně nebo jejího fungování.

Závěr

Kuchyně na hradě Lipa představuje dobře dochovanou kuchyni a to včetně vnitřního vybavení. Zajímavé je dobře vyřešené zásobování vodou ze studny a cisterny. Dispozice kuchyně je stejná jako na hradě Roupově (kolem 1500), kde také na dýmnou část kuchyně situovanou pod DČK navazovala část čistá, přípravná, přístupná pasem. Podobné bylo i rozvržení kuchyně na Křivoklátě v čp. 132 (doplnit dataci), kde se do přípravné chodilo dvěma arkádami. DČK tvořil

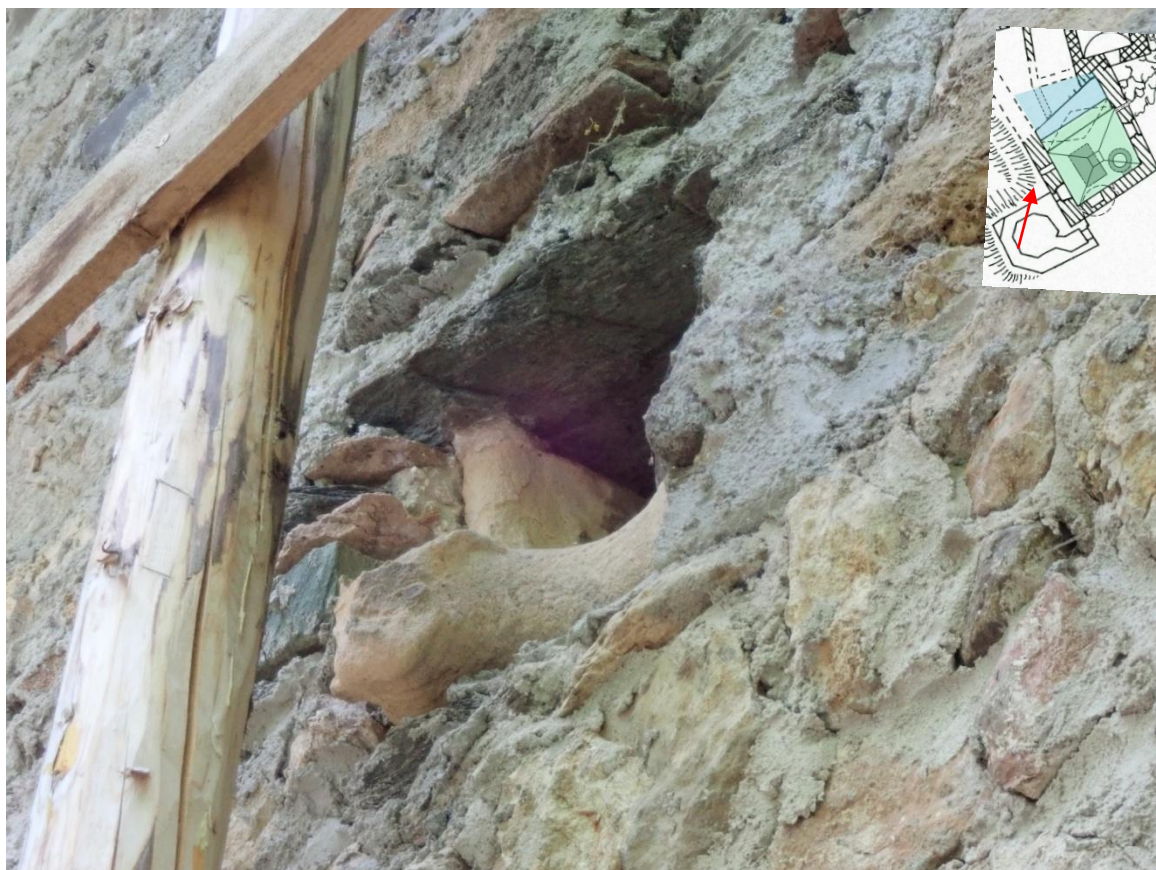
pravidelný čtyřboký komolý jehlan. Nemáme doklady o tom, zda na něj nasedala ještě svislá část komína nebo hned komínová hlavice.

Obr. 25: Výlevka v jihovýchodní stěně, foto F. Kolář 23/7 2018. Šipka označuje dochovanou dlažbu.

Obr. 26: Výlevka v jihovýchodní stěně, interiér kuchyně, stav květen 2022

Obr. 27: Výlevka v jihovýchodní stěně, exteriér kuchyně, stav květen 2022

Obr. 28: Výlevka v severozápadní stěně a vyspádovaná dlažba, stav květen 2022

Obr. 29: Výlevka v severozápadní stěně, stav květen 2022

Literatura a prameny

- Bednarek, J. 2019: LIPA ruina zamku rycerskiego. Přístupné z: <https://www.zamkipolskie.com/lipa/lipa.html>, 22.5.2022.
- Chorowska, M. 2003: Rezydencje średniowieczne na Śląsku: zamki, pałace, wieże mieszkalne. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej. 338 stran. ISBN 83-7085-680-2.
- Chorowska, M. et al. 2009: Zamki i dwory obronne w Sudetach. Tom II, Księstwo jaworskie. Wrocław: Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. 351 s. ISBN 978-83-61416-12-8.

SOMLÓ (dříve též SOMLYÓ)

maďarská župa Veszprém

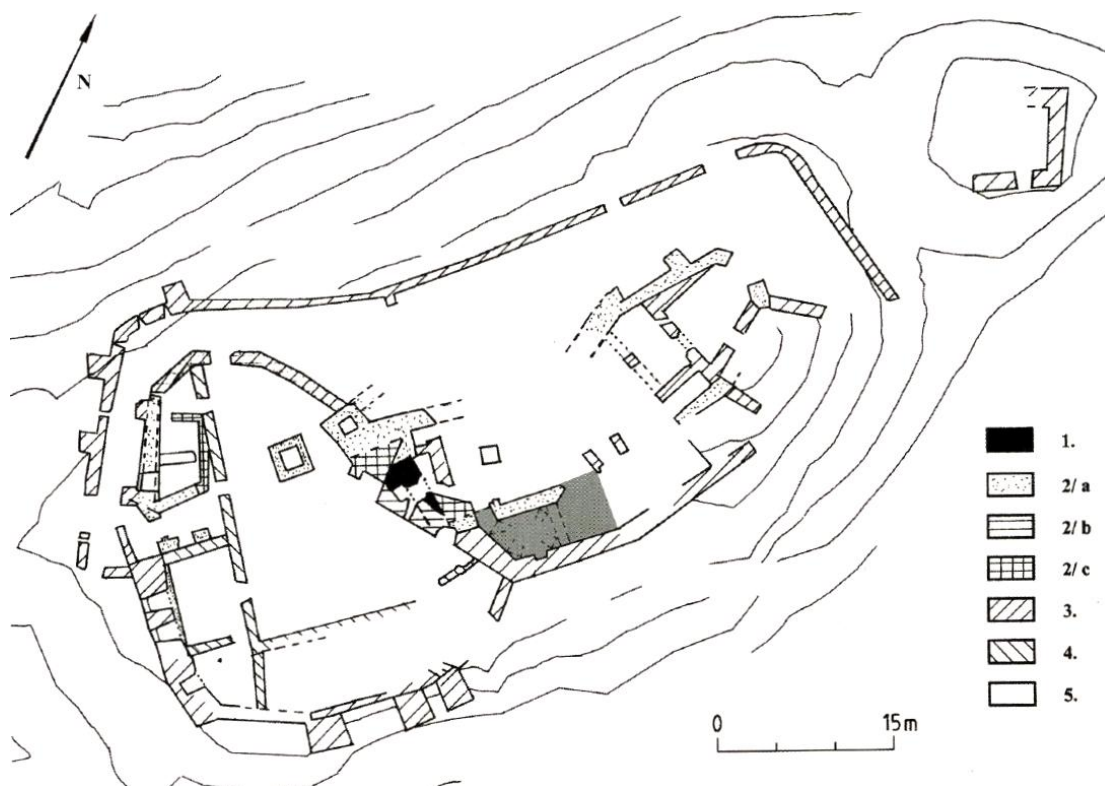
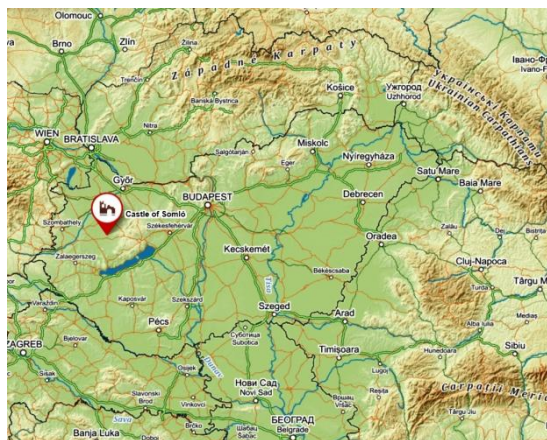
Obr. 1: Poloha hradu. Dostupné z <https://mapy.cz>

Historie

První písemná zmínka o hradě Somló je z roku 1352, v listině se uvádí „castrum Somlo“. Hrad na vysokém osamělém kopci byl významným strategickým bodem. Jeho majitelé se rychle střídali, delší dobu, tj. mezi lety 1689-1443, byl v držení rodu Garai (wikipedie 5/10 2022).

Dle K. Orosz (2010, 570) byla hradní kuchyně vystavěná ve 2/2 15. století. V té době byl hrad v držení řady šlechtických rodů (1443-63 Rozgonyiové, 1464 László Kanizsai, 1479 Pál Kinizsi, po roce 1492 István Szapolyai, 1495 rodina Szapolyai, 1495 Tamás Erdődy Bakócz, Wikipedie 5/10 2022). Stavba kuchyně zřejmě souvisela s výstavbou reprezentativního palácového křídla, které bylo zbudované na horním hradě v severně od křídla s kuchyní v 15. století (informační cedule na hradě, 3/10 2022).

V 16. a 17. století hrál hrad roli ve válkách proti Turkům, v 18. století již jeho význam klesal a postupně se měnil ve zříceninu. Od r. 2017 je hrad opravovaný v rámci programu na obnovu vybraných hradů a zámků - Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram (Wikipedie 5/10 2022, dostupné z https://hu.wikipedia.org/wiki/Soml%C3%B3_v%C3%A1r).

Obr. 2: Plán hradu s vyznačením stavebních fází, převzato z Feld – Orosz 2007, 68. 1: 13. st.-14. st. století, 2a-b: konec 14. století–počátek 15. století (?), 2c: konec 14.–1. polovina 15. století (?), 3: polovina 15.–začátek 16. století (?), 4: polovina 15. – 2. polovina 16. století, 5: 2. polovina 16. století. Kuchyně a přípravná vyznačená šedou barvou.

Obr. 3: Plán hradu s vyznačením stavebních fází, převzato u informační cedule na hradě 3/10 2022. Legenda odshora: světle modrá – 1/2 14. století, žlutá - konec 14. století - začátek 15. století?, červená - konec 14. století - začátek 15. století, růžová - konec 14. století - začátek 15. století, tmavě modrá - druhá polovina 15. století.

Poloha kuchyně

Hrad leží na severní straně osamělého kopce vulkanického původu ve výši 420 m nad mořem. Je obklopený nížinatou oblastí a je z něj rozhled do velké dálky. Kuchyně není samostatná budova, je součástí křídla v jihozápadním nároží hradního jádra.

Popis kuchyně

Kuchyně se nachází v jihozápadním koutě nádvoří horního hradu. Podle dostupných analytických plánů hradu je severní zeď kuchyně z konce 14. století – počátku 15. století (Feld – Orosz 2007, 68 bez otazníku, informační cedule na hradě s otazníkem). Západní a jižní zeď kuchyně jsou z poloviny 15. – začátku 16. století (Feld – Orosz 2007, 68) nebo z 2/2 15. století (informační cedule na hradě).

Kuchyně je zhruba pravoúhlý lichoběžník o šíři 4,02 m a délce 4,43 a 6,15 m. Na východě navazuje na kuchyni další místnost, do níž se kuchyně otevírá širokým pasem. Zhruba půlkruhový pas začíná již v úrovni podlahy. Nepochybně je jednalo o přípravnu (analogicky např. hrad Roupov).

Kuchyně i přípravná byly podsklepené. Sklep pod kuchyní byl zaklenutý valenou klenbou, jejíž otisk (prostor, kde se nacházela pata klenby) se dochoval na jižní a severní stěně kuchyně. Sklepní prostor byl odvětrávaný okénkem s šikmým stoupajícím parapetem. Ve špaletách a torzálně dochovaném záklenku okénka byly použity cihly (některé s prstováním), s největší pravděpodobností při opravě. V klenbě nad okénkem musela být výseč.

V prostoru přípravný je na jižní zdi pod pásem otvorů po lešení viditelných i z exteriéru otisk trámu, který mohl souviset s dřevěnou podlahou. Tři otvory po lešení se nacházejí i v prostoru kuchyně, další mohly zaniknout při opravě zdi, na kterou ukazuje i přerušení řádkování zdiva. V kuchyni předpokládáme vzhledem k požární bezpečnosti použití podlahy kamenné nebo pálené, bez archeologického výzkumu se však jedná pouze o hypotézu.

Kuchyně byla přístupná z nádvoří, vstup se nacházel v severozápadním koutě kuchyně. Podle plánu na informační ceduli má vstup 2 fáze datované do konce 14. – začátku 15. století, nádvoří část s otiskem ostění je mladší. V severní nádvoří zdi se nachází obloukové okno s kamenným ostěním. Nad středem okna je nepravidelný vylehčovací oblouk, nika okna je zaklenuta segmentem, špalety se mírně rozevírají. Obloukové ostění je členěné žlábkem o průřezu písmene V vedeným až k parapetu a okosením hrany ukončeným trojúhelnou ploškou zhruba ve třetině

výšky okna. Parapet se nedochoval, zdivo pod parapetem bylo destruované a nově doplněné do úrovně pod parapet, z interiéru je vyzděný parapet nový, šikmý, který neodpovídá původnímu stavu. Z exteriéru jsou v ostění 4 otvory, které ukazují na osazení mříží. V interiéru je polodrážka pro okna nebo okenice. Šíře a tvar okna odpovídá tzv. podávacím oknům, kterými se hotové jídlo vydávalo z kuchyně ven sloužícím, kteří je odnášeli do jednotlivých jídelen. Poloha prahu vstupu do kuchyně i výše parapetu nádvorního okna kuchyně ukazují, že nádvoří se v době provozu kuchyně nacházelo výrazně výše než dnes.

Další, v tomto případě pouze osvětlovací okno se nachází v jižní zdi kuchyně, toto okno je pravoúhlé. Nika i okosení ostění (bez žlábků) je stejné jako u okna podávacího. Na bocích ostění jsou otvory po uchycení mříží, v interiéru je polodrážka pro okna nebo okenice. Vlevo, tj. východně od okna se nachází výlevka na odpadní vodu. Byla umístěná ve výklenku těsně nad podlahou. Vlastní výlevka byla vytesaná do jednoho bloku kamene, který byl zazděný do zdiva kuchyně. Spodní část bloku lícovala se zdí, v horní části byla nádržka, která vystupovala z výklenku do prostoru kuchyně. Z nádržky vedl nepochybně žlábek, který procházel zdí, z níž vystupoval nad svah pod hradem. Tato část výlevky se do dnešní doby nedochovala, ve zdivu po ní zůstal pouze otvor. Okno ani výlevka nejsou dnes z prostoru kuchyně bez žebříku přístupné.

Nad celým prostorem kuchyně se tyčí osmiboká DČK. Pokud na ni navazovala svislá část komína, do dnešní doby se nedochovala. Nezachovala se ani komínová hlavice, jejíž existence je vysoce pravděpodobná. Oktogon nesou 4 trompy v rozích kuchyně. Nepravidelný půdorys kuchyně byl na západní straně upravený pomocí pasu, který vychází z kouta u jihozápadního trompu a je opřený o severozápadní tromp. Na upravení půdorysu se podílely i různé velké trompy, výsledný tvar se blíží obdélníku. DČK má mírně protáhlý tvar ve směru západ – východ, jednotlivé stěny oktogonu jsou vlivem nepravidelností v půdorysu kuchyně různě široké. Stopy po otvorech v oktogonu, které jsou doložené v kuchyni hradu Roupova a patrně se nacházely i v kuchyni čp. 132 na Křivoklátě, nejsou v interiéru přes dobře dochované omítky viditelné, pro průzkum exteriéru by bylo třeba podrobné snímkování nejlépe dronem (Orosz 2010, 569-570, informační cedule na hradě, doplněno dle vlastního průzkumu).

DČK procházela půdou křídla, v němž byla kuchyně umístěná (informační cedule na hradě, 3/10 2022) nad střechu vystupovala jen její horní část, hlavice a případně i svislá část komína. Velikost vystupující části DČK se odvíjela od sklonu střechy. Existence a případná výška svislé části komína reagovala bezpochyby na materiál krytiny střechy (spalný - nespalný), výši okolních budov, který by mohl obtěžovat kouř z komína i klimatické podmínky (síla větru).

V prostoru kuchyně (nikoliv sklepa a přípravny) jsou dochované úseky omítek, které jsou očázené jen částečně. Je možné, že části vrchních vrstev omítek s nánosy sazí a dehtu zanikly působením povětrnostních vlivů. K základnímu vybavení kuchyně patřilo topeniště umístěné buď na zemi nebo jako vyvýšená podesta. Bohužel podlaha kuchyně zanikla po zřícení klenby sklepa, takže bližší informace o topeništi nemáme. Vzhledem k dispozici kuchyně je nejpravděpodobnější jeho umístění ve středu kuchyně.

Komunikační schéma

Kuchyně se nacházela v bezprostřední blízkosti reprezentativního palácového křídla severně od křídla s kuchyní. Hotová jídla se přenášela přes nádvoří ke schodišti v paláci.

Zázemí kuchyně a zásobování vodou

Zázemí kuchyně tvořila přípravná a patrně i sklepy pod kuchyní a přípravnou. Na nádvoří před kuchyní se nacházela cisterna.

Stavební vývoj kuchyně

Existence podávacího okna ve starší zdi kuchyně ukazuje na to, že se zde kuchyně mohla nacházet již v době vzniku nádvorní zdi kuchyně na konci 14. – začátku 15. století.

Literatura

Feld, I. – Orosz, K. 2007: Burgküchen des Mittelalters und der frühen Neuzeit im Königreich Ungarn. In: Küche - Kochen – Ernährung. Archäologie, Bauforschung und

- Naturwissenschaften. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archáologie des Mittelalters und der Neuzeit 19, 65-76.
- Orosz, K. 2010: Várak és kolostorok konyhái a középkori Magyarországon. In: A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I-II. Szerk, ED. E. Benkó - G. Kovács, 562–596.
- Orosz, K. 2008: Középkori várkonyhák Magyarországon. In: Várak, Kastélyok, Templomok 4/2, 12.–15.
- Magyar Wikipédia. Hrad Somló.
- Dostupné z: https://hu.wikipedia.org/wiki/Soml%C3%B3i_v%C3%A1r

Závěr

Kuchyně na hradě Somló je příkladem kuchyně s osmibokou DČK, dle K. Orosz (2008, 13) nejlépe dochovanou na území Maďarska. DČK procházela půdním prostorem budovy, což není zcela typické, tyto komíny se častěji nezastřešovaly a uplatňovaly se v pohledech na hrad. Zajímavá je úprava nepravidelného půdorysu kuchyně pomocí pasu a trompů. Mezi typické vybavení kuchyně patřilo i tzv. podávací okno a výlevka.

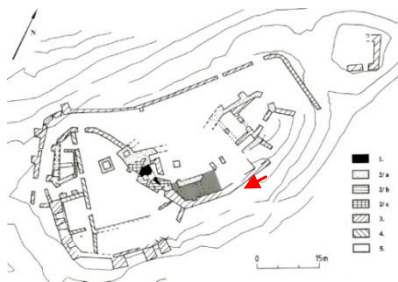

Obr. 4: Hrad Somló, dálkový pohled. Dostupné z: <https://varlexikon.hu/soml>.

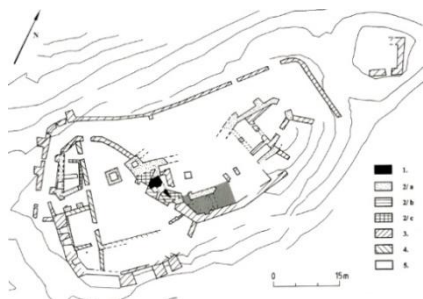

Obr. 5: Hrad Somló, stav v r. 1910. Dostupné z: <https://varlexikon.hu/somlo>.

Obr. 6: Vpravo: Pohled do přípravný a kuchyně od východu.

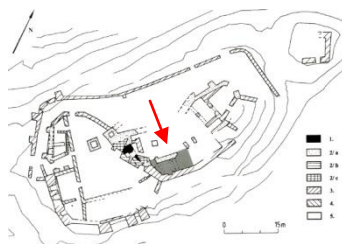

Obr. 7: Dole: Pohled na podávací okno a vstup do kuchyně z nádvoří, od severu. Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

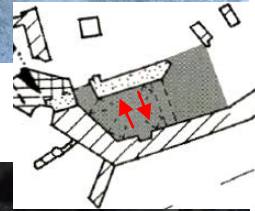
Obr. 8: Tzv. podávací okno z nádvoří.

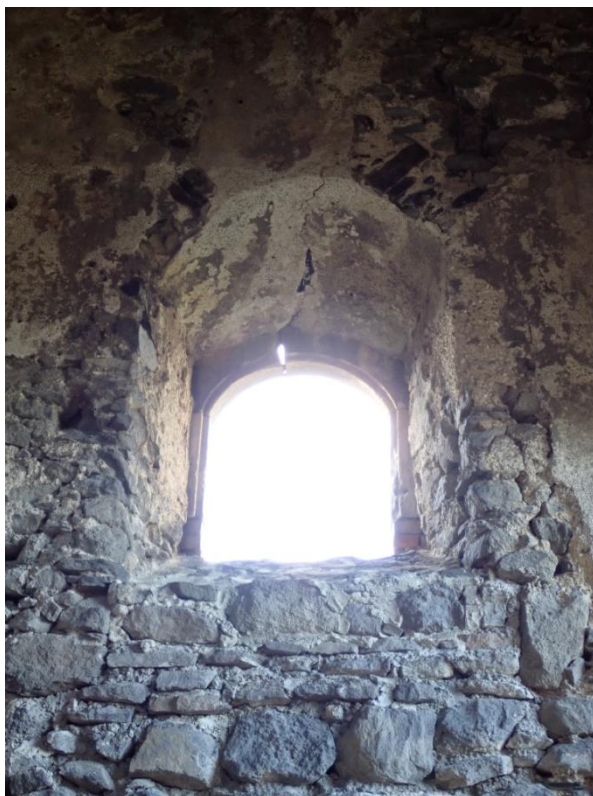
Obr. 9: Vstup do kuchyně z nádvoří. Šipka naznačuje polohu prahu.

Obr. 10: Tzv. podávací okno na severní straně kuchyně.
Výřez ze snímku sférické foto-kamery.

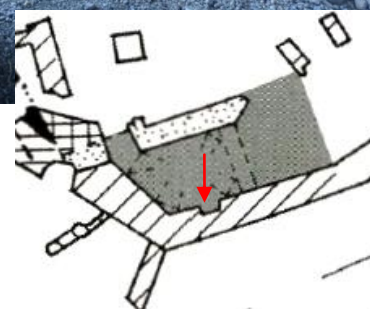
Obr. 11: Okno na jižní straně kuchyně, vlevo od něj výlevka.

Obr. 12: Okna v kuchyni z interiéru, detail.

Obr. 13: Větrací okno sklepa pod kuchyní.

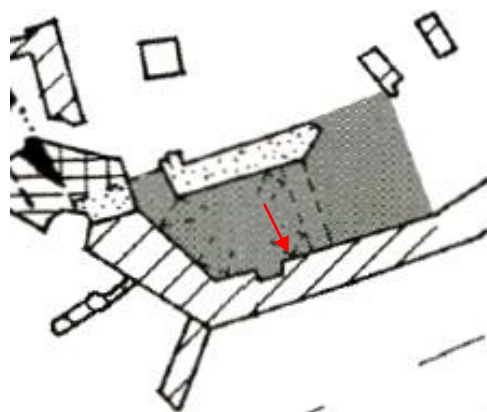

Obr. 14: Výlevka

Na obou snímcích je dobře viditelné odlomení přední horní části s nádržkou, která vyčnívala ze zdi do prostoru kuchyně (označeno červeně).

Obr. 15: Výlevka, záběr z prostoru nad výlevkou, který není možné udělat bez žebříku. Podle Orosz 2008, 14.

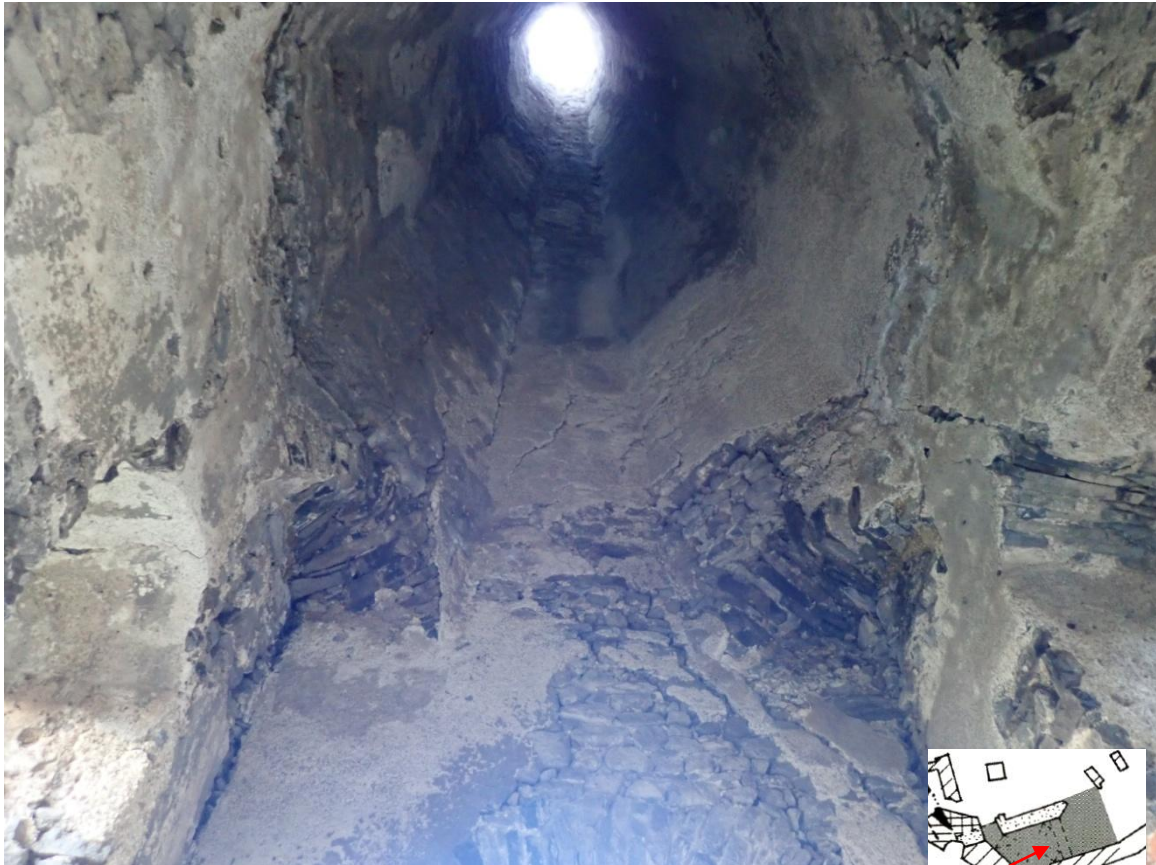
Obr. 16: Jižní stěna kuchyně ze svahu pod hradním jádrem.

Obr. 17: Jižní stěna kuchyně ze svahu pod hradním jádrem, detail. Odshora okno, otvor po odlomeném žlábků výlevky, větrací okno sklepa.

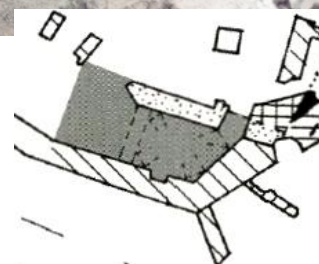
Obr. 18: Tropa v jihozápadním a severozápadním rohu kuchyně a pas mezi nimi.

Obr. 19: Tropa v severovýchodním a jihovýchodním rohu kuchyně.

Obr. 20: Pohled do DČK.

KLÁŠTER SANKT GALLEN

Okolnosti vzniku plánu

Knížecí opatství svatého Havla (německy Fürstabtei Sankt Gallen) je benediktinské opatství ve městě St. Gallen ve Švýcarsku. Klášter byl pojmenován po svatém Havlovi, irském misionáři, který je tam pochován. Opatství patřilo po několik staletí k nejvýznamnějším střediskům církevní vzdělanosti ve středověké Evropě.

Plán ideálního benediktinského kláštera chovaný v klášteře Sankt Gallen nechal vypracovat reichenavský opat Haito (zemřel v roce 836). Z komentáře doprovázejícího kresbu se dozvídáme, že skicu dal Haito zhotovit pro sanktgallenského opata Gozberta, aby mu sloužila jako podklad k úvahám o tom, jak má vypadat dokonalý klášter. Když pominula aktuální hodnota plánu, byla (ve 12. století) na zadní stranu jeho pergamenu přepsána legenda o sv. Martinovi, což vzácný dokument zachránilo pro dnešek.

Význam plánu spočívá v tom, že je nejstarším dochovaným dokladem plně vyvinutého benediktinského kláštera. Protože Haito patřil k té straně, která podporovala ideu síly a výstavnosti klášterů, přináší plán ze St. Gallen schéma velkolepého komplexu staveb. V jeho středu se setkáváme se základní kombinací dvou objektů, které benediktinský klášter charakterizují. Jde o velkou basiliku, k jejímuž jižnímu boku se připojuje klausura o čtyřech ramenech. Vzájemné skloubení těchto prvků i v jiných kláštorech dokládají další prameny. Sanktgallenský kostel - trojlodní basilika se dvěma věžemi na západě, transeptem, pravoúhlým chórem a apsidou na východě - je vybaven kryptou. Confessio v sousedství obsahuje hrob klášterního světce - sv. Havla. Kostel má v autorových představách délku 200 stop, šířku hlavní lodi 40 stop, šířku postranních lodí vždy 20 stop. Severně od chóru a transeptu je umístěna patrová budova se skriptoriem v přízemí a s knihovnou v patře. Na jižní straně chrámu je zrcadlově umístěna podobná budova s vytápěnou sakristií v přízemí a s místností pro paramenta v patře. Sakristii doplňuje chodbou připojená samostatná budova s pecí pro pečení hostií; rovněž se zde připravovaly svaté oleje.

Klausura, ležící jižně od kostela, je vybudována okolo pravoúhlého rajského dvora. Dvůr obíhá ambit, v jehož severním rameni se konala kapitulní shromáždění (jedním z mála prvků, které klausura 9. století ještě neobsahovala, byla totiž kapitulní síň, objevující se jako součást klausury až v 11. století). Východní křídlo klausury obsahuje v přízemí vytápěnou mnišskou místnost, v prvním patře je umístěn dormitář. Kalefaktorium (tedy ona vytápěná místnost) je zřejmě vyhříváno podzemním topením - hypokaustem. Na východní křídlo navazuje stavba lázně a latríny. Lázeň se mimo jiné stala na začátku 9. století předmětem sporů o tom, zda jde o zařízení odpovídající, nebo neodpovídající přísnosti řehole. Její propojení s klausurou na sanktgallenském plánu vypovídá o tom, že Haito stál na umírněném křídle diskutujících.

Do jižního křídla klausury autor plánu situoval refektář, do patra nad něj vestiarium. Z refektáře na západ vede chodba ke kuchyni, v níž je vyznačeno topeniště s komínem usazeným na jakýchsi klenutích. Jižně od kuchyně leží budova pivovaru a pekárny; je zde díže na těsto a místnost pro uložení mouky. Součástí stavby jsou i ložnice pro pracovníky. Západní křídlo klausury obsahuje cellarium. Je rovněž patrové. V přízemí jsou uloženy velké a malé sudy s nápoji (mnichům byla sv. Benediktem povolena jedna hemina vína denně, není ale jasné, o jak velkou jednotku jde), v patře je zásobárna potravin, z nichž se výslovně jmenuje špek. Mezi cellarium a kostel je vložena ještě jedna místnost s lavicemi po obvodu. Jde o vstup do klausury a zároveň o místnost pro návštěvy. Na tuto místnost na západě navazuje příbytek mnicha odpovídajícího za dům pro poutníky a chudé, umístěný západně od klausury. Tento dům je vybaven vlastní pekárnou, kuchyní a pivovarem.

Jiné důležité prostory přiléhají k severní straně kostela. Od západu k východu to je hala pro hosty, příbytek fortnýře, příbytek představeného školy a ubytovna cestujících mnichů. Ve volném prostoru severně od kostela je situován (opět od západu) příbytek pro hosty, škola oblátů a opatský palác, opět s technickým zázemím. Za prelaturou je dům, kde se pouští žilou, následuje lékařský dům i s prostorami pro těžce nemocné a zahrada léčivých rostlin. Jižněji (v klidné zóně východně od kostela) je komplex dvojité kaple s infirmariem na severu a noviciátem na jihu. Každá z těchto institucí je umístěna v objektu, který připomíná malou klausuru s rajským dvorem

a ambitem. Západně od nich je vždy umístěna kuchyně a lázeň. Jižně od noviciátu je umístěn hřbitov, který zároveň slouží jako ovocná zahrada. Ještě jižněji je zeleninová zahrada s příbytkem zahradníka a drůbežárny s příbytky obsluhy.

Jižní periferie kláštera obsahuje (od východu) sýpku, budovy řemeslníků (ševců, sedlářů, mečířů, nožířů, štítařů, soustružníků, koželuhů, zlatníků, kovářů a valchářů), mlýny, stoupy, sušárny, sýpku pivovarníků a související bečvářství a soustružnictví. Dále na západ navazují stáje býků a koní, sousedící se západním pásem chlévů uzavírajících areál kláštera (chlévy pro krávy, březí kobyly, prasata, kozy a ovce a dva objekty bez určení). Detailní informace o tom, co má středověký benediktinský klášter obsahovat, kterou poskytuje sanktgallenský plán, není téměř čím doplnit. Kromě kapitula, o němž byla řeč, zde chybí již jenom parlatorium, lavatorium, objevivší se v souvislosti s hirsauskou reformou v 11. století, a vězení pro provinilé členy konventu, o čemž se zmiňuje synoda z roku 816 a sanktgallenské consuetudines z 8.-9. století. Rovněž vodní režim kláštera se v plánu nijak nekomentuje (Vlček, Sommer, Foltýn 1997, 33-35).

Kuchyně zakreslené na plánu

Na plánu je zakreslená jedna kuchyně samostatná a 4 kuchyně, které se nacházejí v domě spolu s dalšími zařízeními spojenými s užíváním ohně. Samostatná kuchyně je největší, je to kuchyně mnichů umístěná západně od refektáře a spojená s ním zalamující se chodbou. Jižně od kuchyně se nachází pekárna a pivovar mnichů.

V dalších objektech je kuchyně se spíží a lázní, která patřila k domu opata, kuchyně s lázní pro nemocnici a kuchyně s lázní pro noviciát, kuchyně s přípravnou, pekárnou a pivovarem pro dům hostů. Zajímavé je, že k domu poutníků patřila pouze pekárna a pivovar, nikoliv kuchyně.

V budově pro dům opata byla zakreslená kuchyně jako obdélná místnost bez dalšího vybavení, kuchyně pro hosty byla znázorněna jako čtverec rozdělený křížem na 4 stejná pole, kuchyně pro nemocnici a pro noviciát byla vykreslena jako prázdný čtverec. V kuchyni mnichů je vyobrazený uprostřed čtverec se 4 kroužky a nápisem, jehož část lze přechít jako pec, kolem stran čtverce 4 obdélníky a blíže rohům místnosti další kroužky uvnitř s tečkou. Obdobně jsou vyobrazené pivovary a lázně. V pekárně je vždy kruhová pec a čtvercový nebo obdélný útvar.

Bohužel se nepodařilo dohledat přepis latinských textů na plánu, překlady, které jsou k dispozici, nejsou doslovné. Rozbory plánu se soustředí na dispoziční kláštera, uspořádání a oddělování jednotlivých částí, nikoliv na architekturu. Zajímavé je, že obvodové zdivo kuchyně mnichů je znázorněné dvojitou čarou. Nabízelo by se, že to ukazuje na kvalitnější stavební materiál, avšak chrám, který by byl jistě nejvýstavnější částí, takto vykreslený není. Užití 4 kruhů kolem středního čtverce v zákresu kuchyně mnichů, pivovarů a lázní by snad mohlo ukazovat na nějakou konstrukci nesoucí dýmník nebo komín. O topeniště s komínem usazeným na jakýchsi klenutích v kuchyni mnichů uvažují i autoři Encyklopedie klášterů (Vlček, Sommer, Foltýn 1997, 33).

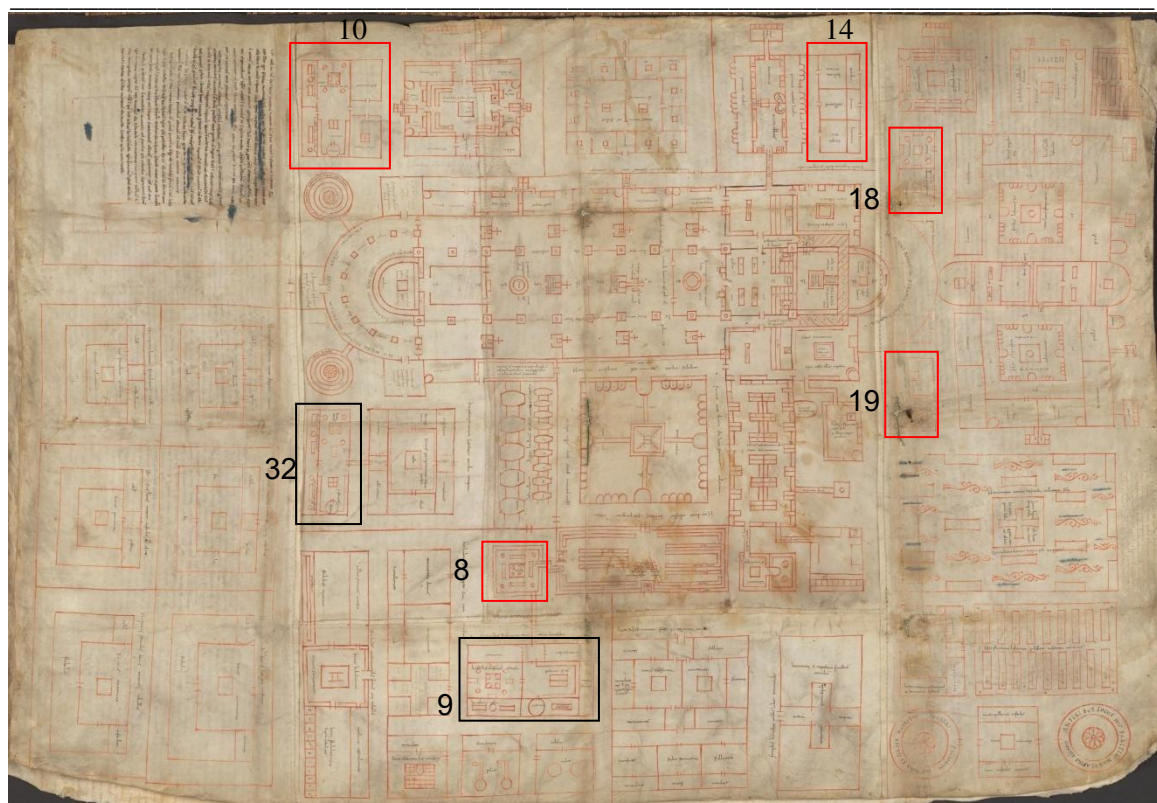
Závěr

Plán ideálního benediktinského kláštera chovaný v klášteře Sankt Gallen ukazuje členění kláštera, které se odrazilo i v dispoziční jeho provozních prostor. Klauzura byla vybavená velkou kuchyní, pekárnou a pivovarem, které zajišťovaly stravování mnichů. Vlastní kuchyni se sklepem měl opat, neměl však už ani pekárnu, ani pivovar, pravděpodobně využíval zařízení určená mnichům. Totéž platí o nemocnici a noviciátu, které disponovaly pouze kuchyní. Kuchyně s přípravnou, pekárna a pivovar byly určeny pro hosty, pro poutníky byla pouze pekárna a pivovar, nikoliv kuchyně.

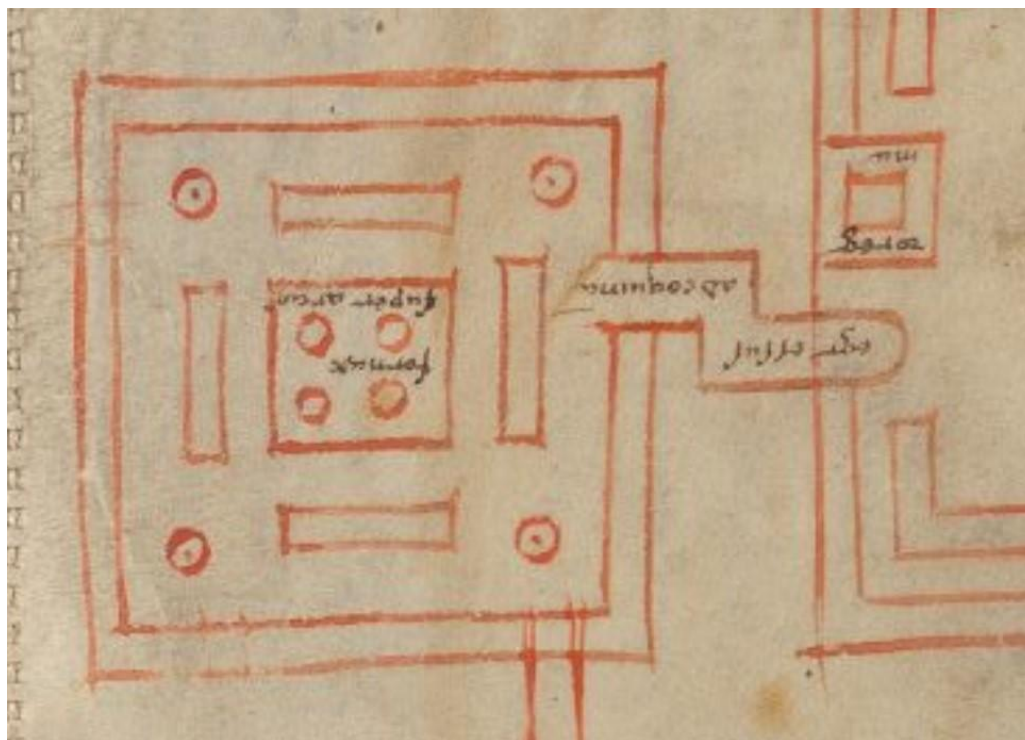
Literatura a prameny

Plán kláštera St. Gallen, dostupné z : https://en.wikipedia.org/wiki/Plan_of_Saint_Gall. 5.7. 2021.
Vlček, P. - Sommer, P. - Foltýn, D. 1997: Encyklopedie českých klášterů, Praha.

Zahraniční analogie: SANKT GALLEN, ŠVÝCARSKO
PLÁN IDEÁLNÍHO BENEDIKTINSKÉHO KLÁŠTERA

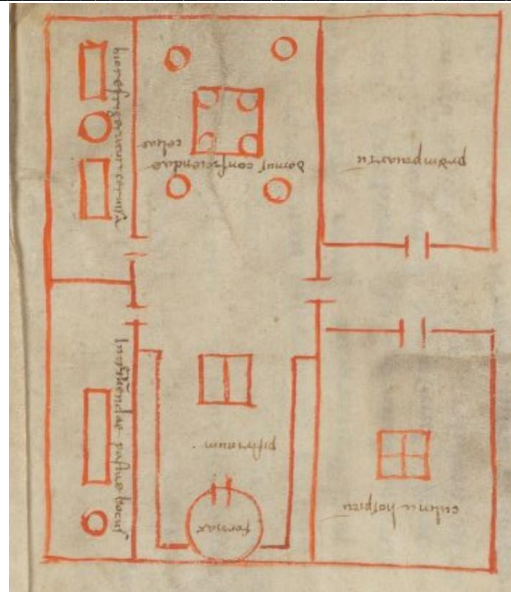
Obr. 1: Plán ideálního benediktinského kláštera, Sankt Gallen. Červeně jsou označeny budovy, kde se nacházela kuchyně, černě budovy, kde byla jen pekárna a pivovar. Čísla odpovídají popisu kláštera uvedeného v popise plánu, Vlček, Sommer, Foltýn 1997, 35. 8. Kuchyně mnichů, 9. pekárna a pivovar mnichů, 10. - kuchyně se spíží, pekárna a pivovar domu hostů, 14. Lázeň, sklep a kuchyně opata, 18. kuchyně a lázeň nemocnice, 19. lázeň a kuchyně noviciátu, 32. pekárna, kuchyně a pivovar domu poutníků. Červeně - objekty obsahující kuchyni. Černě - objekty s pyrotechnickými zařízeními, ale bez kuchyně. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Plan_of_Saint_Gall

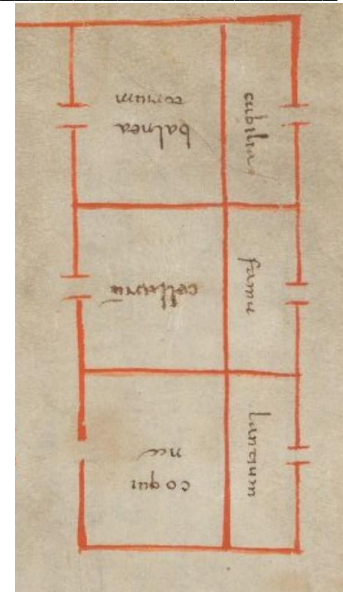
Obr. 2. Kuchyně mnichů, č. 8

Zahraniční analogie: SANKT GALLEN, ŠVÝCARSKO
PLÁN IDEÁLNÍHO BENEDIKTINSKÉHO KLÁŠTERA

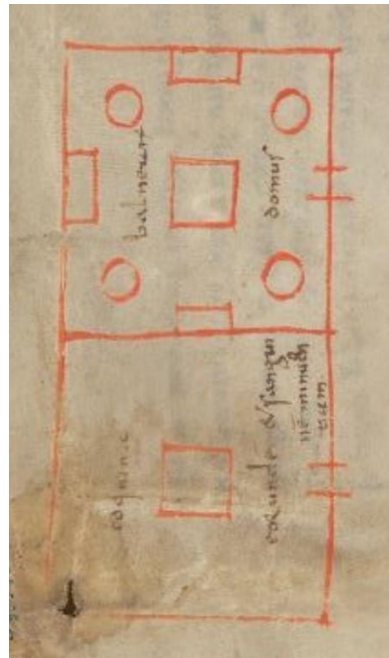
Obr. 3: Vlevo, kuchyně, pekárna a pivovar domu hostů

Obr. 4: Vpravo, lázeň, sklep, kuchyně a 3 menší prostory pro služebnictvo, pro dům opata,

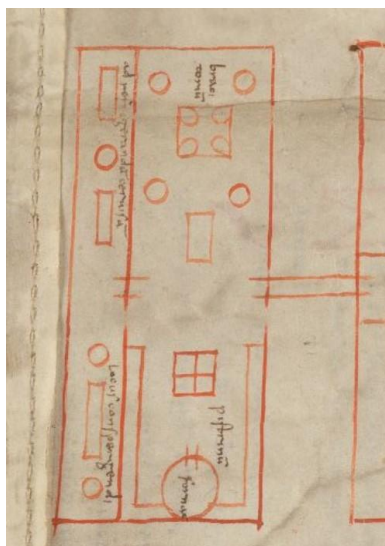
Obr. 5: Vlevo, kuchyně a lázeň nemocnice,

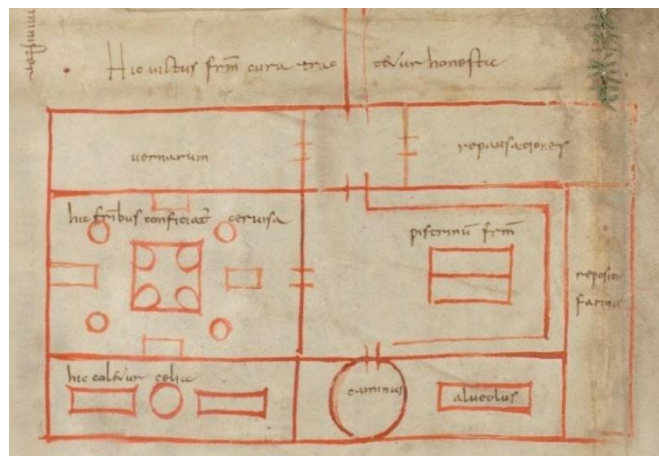
Obr. 6: Vpravo, kuchyně a lázeň noviciátu,

Obr. 7: Dole, pekárna, kuchyně a pivovar domu pro pouťníky i chudé.

Obr. 8: Pekárna a pivovar mnichů

VISEGRÁD, KRÁLOVSKÝ PALÁC

maďarská župa Pešť

Obr. 1: Poloha hradu. Dostupné z <https://mapy.cz>

Historie

Ve Visegrádu se nachází 3 hradní areály. Horní hrad nechal vybudovat král Béla IV. V 50. letech 13. století. S tímto hradem byla později novými hradbami s věžemi spojena i starší obytná věž (donjon), zvaná „Šalomounova“ a vznikl tak tzv. Dolní hrad. Poblíž Dolního hradu vystavěl král Karel I. Robert z Anjou (uherský král 1301-1342) městský dům, který do královského paláce přestavěl Ludvík I. Veliký (uherský král 1342-1382). Další velká přestavba byla provedena za Zikmunda Lucemburského (uherský král 1387-1434). Pozdněgotická přestavba s využitím renesančních prvků proběhla za krále Matyáše Korvína mezi lety 1476–1484. Po dobytí Turky v r. 1544 se palác změnil ve zříceninu. Archeologické výzkumy a restaurování zde započaly v r. 1934.

Karel Robert přesunul do Visegrádu sídlo svého dvora a královský palác byl sídlem uherských panovníků až do doby, kdy je Matyáš Korvín přestěhoval do Budína. Poté sloužil, až do dobytí Turky, jako jejich venkovské sídlo (<https://www.visegradmuzeum.hu/a-kiralyi-palota>, <https://hu.wikipedia.org/wiki/Visegr%C3%A1d>, 5/10 2022)

Obr. 2: Visegrad, Královský palác, půdorys (kresba: Gergely Buzás). Podle Feld – Orosz 2007, strana neuvedena. 1-2: kuchyňský komplex na obou stranách hlavního vchodu, 3: soukromá kuchyně.

Popis kuchyní

Areál královského paláce tvořil vlastní palác na severovýchodě, křídlo s velkými sály na severozápadě, hospodářská křídla na jihovýchodě a jihozápadě a kaple na východě. Brána se nacházela ve střední části západní fronty, která respektovala uliční frontu. Jižně od areálu byl františkánský klášter. Archeologický výzkum objevil pozůstatky kuchyní 3 kuchyní. Starší kuchyně z doby Zikmunda Lucemburského (uherský král v letech 1387-1437) byla velká, sloužila pro celý dvůr a patřily i k ní i další pomocné prostory. Za Matyáše Korvína (uherský král v letech 1458-1490) ji nahradila další velká kuchyně, rovněž doplněná dalšími provozními místnostmi. Současně s touto mladší kuchyní fungovala další kuchyně, menší, určená pro potřeby královské rodiny (Orosz 2010, 563-565, <https://www.visegradmuzeum.hu/a-kiralyi-palota> 5/10 2022).

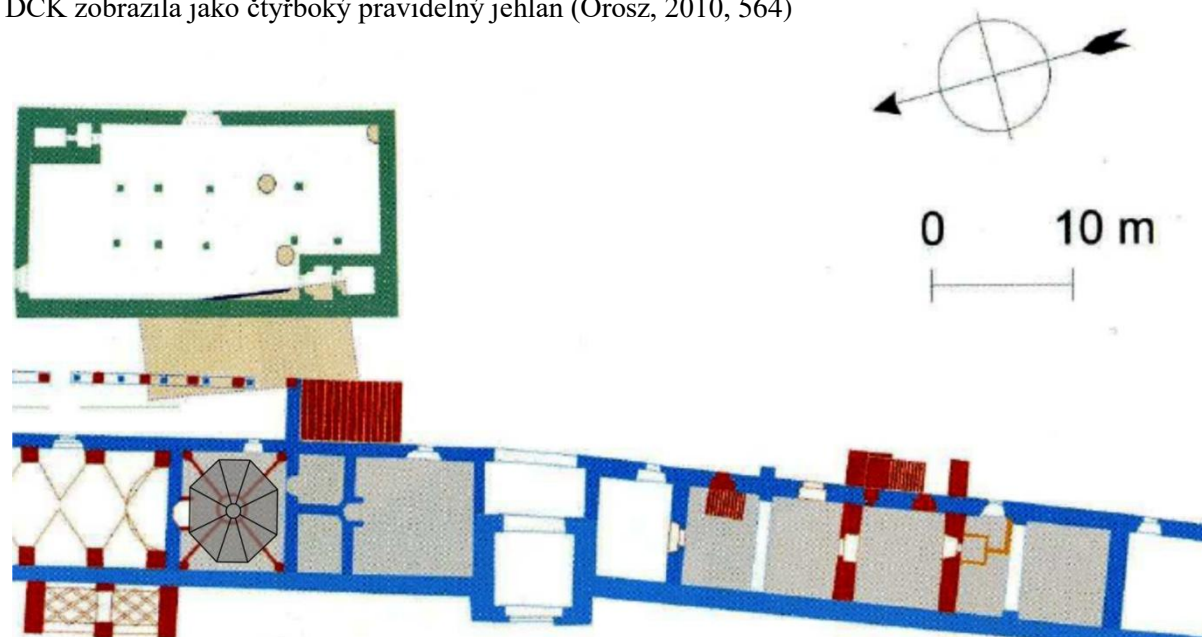
Velká kuchyně z doby Zikmunda Lucemburského

Velké kuchyně byly objevené při archeologickém výzkumu jihozápadního a severozápadního křídla. Areál lucemburské kuchyně se nacházel severně a jižně od hradní brány v přízemních budovách. Jižně od brány kuchyně zabrala starší 28 m dlouhou valeně zaklenutou místnost. Komíny se nacházely na koncích místnosti oddělených pasy, dochovala se zde velká topeniště. Do kuchyně vedly 2 vstupy, hlavní z východu, vedlejší od severu. Ve východní stěně kuchyně bylo ústí pece, které ležela pravděpodobně vně budovy. Na jižní straně přiléhaly další dvě místnosti interpretované jako pracovní prostor a zázemí pro kuchyňský personál. Severně od brány byla menší kuchyně, k níž patřily ještě sklad, komora a vyzděná odpadová jáma. Ke kuchyňskému komplexu patřily také udírna ryb a ledárna.

Jižní areál přestal fungovat ve 2/2 15. století, velká místnost byla rozdělena příčkami a budova dostala patro, v severním areálu vznikla nová kuchyně v době Matyáše Korvína (Orosz 2010, 563-565, <https://www.visegradmuzeum.hu/a-kiralyi-palota>, 5/10 2022).

Velká kuchyně z doby Matyáše Korvína

Nová velká kuchyně byla zřízená v místě starší kuchyně, v komoře, která se nacházela v areálu ležícím severně od brány. Zaujala místo starší komory. Uprostřed severní stěny kuchyně byly nalezeny zbytky krbu, menší ohniště se nacházelo na západní straně. V rozích téměř čtvercové místnosti jsou třičtvrtisloupy, které K. Orosz dává do souvislosti s DČK. Na plánu DČK zobrazila jako čtyřboký pravidelný jehlan (Orosz, 2010, 564)

Obr. 3: Visegrad, Královský palác, půdorys (kresba: Gergely Buzás). Podle Feld – Orosz 2007, strana neuvedena. 1-2: kuchyňský komplex na obou stranách hlavního vchodu, 3: soukromá kuchyně. Doba výstavby: zelená: 1323-1382, modrá: 1382-1408, červená: 1476-1490, oranžová: 1490-1526. V prostoru kuchyně z doby Matyáše Korvína zakreslená předpokládaná poloha a velikost DČK.

Kuchyně byla vestavěná do starší místnosti. Tato místnost má rozměry cca 7,4x8,4 m. Pokud by byla DČK postavená dle publikovaného plánu, dosahovala by, při nejstrmějším sklonu 15° a průměru svislé části komína 1 m, výšky cca 12 m. Tříčtvrtisloupy v rozích místnosti mohly nést pasy, mezi nimiž by byly v rozích vyklenuté trompy. Tato vestavěná konstrukce by zmenšila velkou plochu místnosti a vytvořila oporu pro osmiboký komín, který by se, při stejném sklonu a širší pasů 0,6 m, snížil o cca 2,25 m. I když jsou tato čísla pouze přibližná, protože nemáme k dispozici přesné zaměření, je zřejmé, že využití pasů a trompů by zmenšilo DČK a tím usnadnilo její stavbu. Proto jejich použití považujeme za velmi pravděpodobné.

Soukromá královská kuchyně

Soukromá kuchyně označovaná v pramenech jako *coquina privata* se nacházela v jihovýchodním rohu prvního patra severovýchodního paláce. Vedle kuchyně byly obytné prostory krále Matyáše a jeho syna Jana. Královna měla své místnosti ve druhém patře, vedlo z nich schodiště umístěné vedle chodby, která umožňovala přístup do kuchyně.

Kuchyně byla objevená při vykopávkách vedených J. Schulekem v letech 1935-1936. Při výkopech se našla zadní stěna kuchyně, topeniště, část pece a zřícená klenba. Jako kuchyni místnost interpretoval až G. Buzás na základě funkčního rozboru paláce. Dle K. Orosz zde fungovala kuchyně patrně již v době Zikmunda Lucemburského. Místnost má rozměry 7x10 m, vstup do ní byl od severu z chodby rovnoběžné se schodištěm. V severovýchodním koutě místnosti se nacházelo topeniště 3,3x2,7 m připojené k obvodovým zdem místnosti, podle rekonstrukce patrně cihlové, nevyvýšené. Za Matyáše Korvína byla kuchyně upravovaná. Na východní straně vně budovy byla přizděná pec, jejíž ústí se otevíralo do kuchyně v prostoru topeniště. Kuchyně byla zaklenutá a vydlážděná cihlami. Pec ani stopy po způsobu odvodu kouře z dýmné části kuchyně se nedochovaly, rekonstrukce byla provedena per analogiam (Orosz 2010, 563-565, Feld – Orosz 2007, 66-67. <https://www.visegradmuzeum.hu/a-kiralyi-palota>, 5/10 2022).

Dvorní historiograf krále Matyáše Korvína zaznamenal i zajímavý detail z života krále. Matyáš, který měl rád dobré jídlo, čas od času navštěvoval kuchyni, dohlížel na kuchaře, dokonce se i zapojoval do příprav, zejména do dochucování pokrmů kořením (Duchonová, Lengyelová 2016, 29).

Závěr

Královský palác ve Visegrádu ukazuje členění kuchyní v prostředí panovnického dvora a sídelního hradu, kde se vedle kuchyně pro celý dvůr vyděluje kuchyně schopná zajistit vysoké požadavky královské rodiny. Obdobná diferenciacie fungovala i na hlavních sídlech vysoké šlechty. V lucemburské době byly na hradě 2 velké kuchyně, větší jižně, menší severně od brány. Zde můžeme jen předpokládat, že obě kuchyně fungovaly ve chvíli, kdy se na hradě při různých příležitostech sešli hosté. Upravená rekonstrukce DČK velké kuchyně z doby krále Matyáše Korvína vychází z poznatků o konstrukci komínů získaných při zpracování disertace.

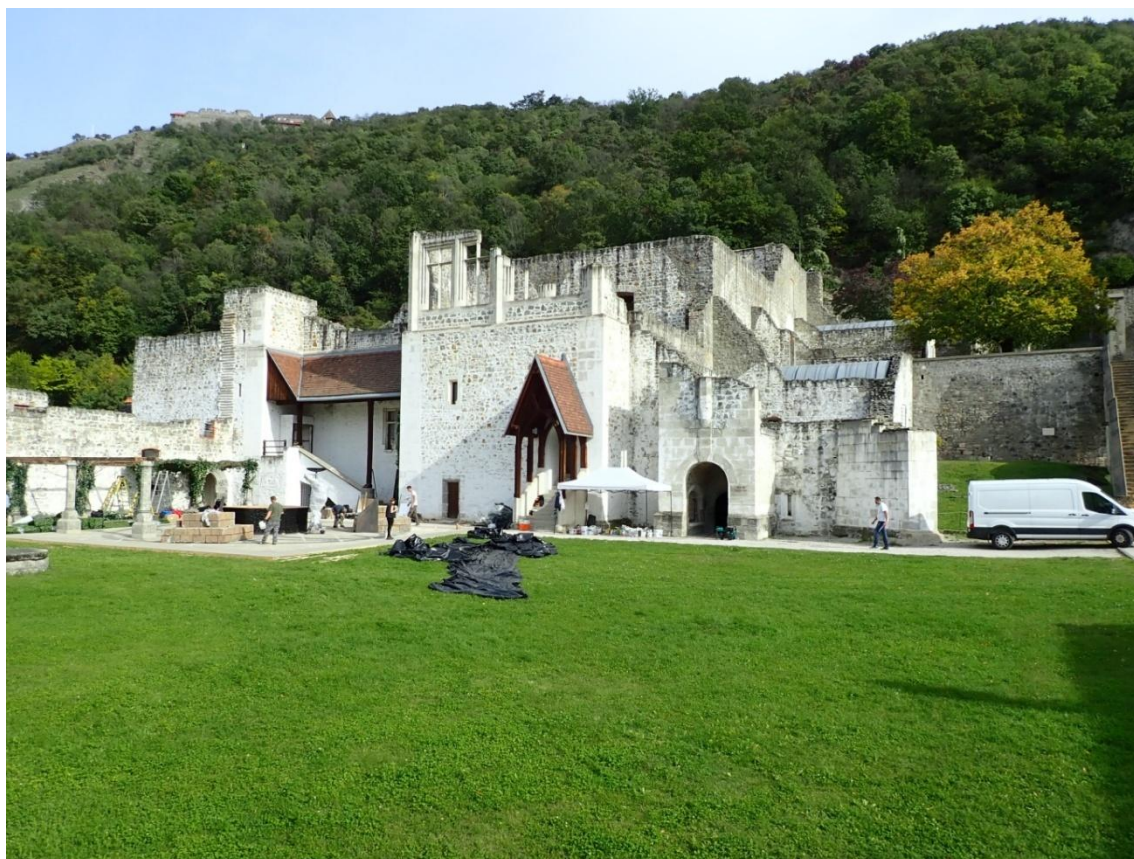
Literatura

- Duchonová, D. - Lengyelová, T. 2016: Hradné kuchyne a šľachtické stravovanie v ranom novoveku. Radosti slávností, strasti každodennosti. Bratislava.
- Feld, I. – Orosz, K. 2007: Burgküchen des Mittelalters und der frühen Neuzeit im Königreich Ungarn. In: Küche - Kochen – Ernährung. Archäologie, Bauforschung und Naturwissenschaften. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit 19, 65-76.
- Orosz, K. 2010: Várak és kolostorok konyhái a középkori Magyarországon. In: A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I-II. Szerk, ED. E. Benkő - G. Kovács, 562–596.
- Magyar Wikipédia. Hrad Visegrád. Dostupné z: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Visegr%C3%A1d>, 5/10 2022
- Stránky Maďarského národního muzea, informace o historii, stavebním vývoji a podobě hradu. Dostupné z: <https://www.visegradmuzeum.hu/a-kiralyi-palota>, 5/10 2022

Maďarské národní muzeum – muzeum krále Matyáše, výstava Hrady krále Matyáše Korvína, Visegrád, Královský palác 5/10 2022.

Obr. 4: Letecký snímek areálu královského paláce. Dostupné z: https://tortenelem.mandiner.hu/cikk/20160226_nemzeti_varprogram_romeltakaritas_vagy_multhamisitas

Obr. 5: Pohled na královský palác.

Obr. 6: Soukromá královská kuchyně. Dostupné z: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/keso-kozepkori-magyar-kiralysag-emlekei/a-visegradi-kiralyi-palota/a-visegradi-kiralyi-palota-a-konyha-rekonstrukcioja-9>

Obr. 7: Rekonstrukce podoby areálu královského paláce. Šipka označuje polohu velké kuchyně v době krále Zikmunda. Maďarské národní muzeum – muzeum krále Matyáše, výstava "Hrady krále Matyáše Korvina", Visegrád, Královský palác 5/10 2022.